

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Doktori Iskola

Doktori (PhD) értekezés

Dr. Hudák Krisztina Eszter

Régészeti leletek illegális feltárásának és kereskedelmének megakadályozása

Témavezető:

Dr. habil. Varga János, nyugalmazott határőr ezredes
NKE Rendészettudományi Kar
Határrendészeti Tanszék

Társ-témavezető:

Dr. Csaba Zágon pénzügyőr alezredes
egyetemi adjunktus
NKE Rendészettudományi Kar
Vám- és Pénzügyőr Tanszék

Budapest, 2022

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	7
<i>A fogalmi alapok tisztázása.....</i>	<i>8</i>
<i>A téma kidolgozása iránti személyes motiváció.....</i>	<i>9</i>
<i>A tudományos probléma megfogalmazása.....</i>	<i>10</i>
<i>A kutatási cél megfogalmazása.....</i>	<i>10</i>
<i>A kutatási hipotézisek megfogalmazása.....</i>	<i>11</i>
<i>A kutatási módszerek megfogalmazása.....</i>	<i>12</i>
<i>A szakirodalom áttekintéséhez alkalmazott módszertan.....</i>	<i>14</i>
1. NEMZETKÖZI ÖSSZEFÜGGÉSEK.....	15
1.1. Bevezetés: Globalizáció, identitáskeresés és tárgyi örökség.....	15
1.2. Történeti háttér.....	17
1.2.1. <i>Az első és a második műtárgykrízis, a két krízis között elfogadott nemzetközi egyezmények és együttműködések – Szerepet kaphat-e a kulturális örökségvédelem a katonai-politikai tervezésben?.....</i>	<i>18</i>
1.2.2. <i>A katonai és diplomáciai akciók koordinálása (ún. integrált stratégia) és a kulturális örökségvédelem kérdése.....</i>	<i>22</i>
1.2.3. <i>A kulturális identitás részét képező kulturális örökség pusztítása, Mali és a délszláv térség példája.....</i>	<i>27</i>
1.2.4. <i>Az illegális fémkeresős lelőhely-rongálás problémái.....</i>	<i>29</i>
1.3. Illegális kereskedelem a második műtárgykrízis után.....	30
1.3.1. <i>Az illegális műtárgykereskedelem mértékének vizsgálata a második műtárgykrízis kezdete, 2003 óta.....</i>	<i>30</i>
1.3.2. <i>Az elmúlt évek két egymással összefüggő trendje: a gyenge államok számának és a műtárgycsempészet mértékének megugrása.....</i>	<i>31</i>
1.4. A kulturális örökség helyzete, mint biztonságpolitikai kérdés. Kísérletek az örökségvédelmi kockázatelemzés módszereinek kidolgozására.....	32
1.4.1. <i>Milyen jelei és eredményei vannak az elmúlt húsz évben az integrált szemléletre való törekvésnek?.....</i>	<i>33</i>
1.4.2. <i>A militarizmus megjelenése az örökségvédelmi előrejelzések készítésében.....</i>	<i>34</i>
1.5. Összetett kihívásra összetett válasz, az integrált rendészeti szemléletmód.....	35
1.5.1. <i>Válaszlépés a kultúrpolitikában: a kulturális örökség biztonságiasítási folyamata és a kulturális terrorizmus jelensége.....</i>	<i>35</i>
1.5.2. <i>Válaszlépés a katonai tervezésnél: specialisták a hadseregben és az állam alkalmazásában, Military Archaeology és szatellit régészet.....</i>	<i>37</i>
1.5.3. <i>Válaszlépés a bűnügyi felderítésben: A bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb kapcsolatai nemzetközi szinten és az Art Crime fogalomkörének megjelenése.....</i>	<i>41</i>
1.5.4. <i>Válaszlépés az aukció- és piacfigyelésben.....</i>	<i>46</i>
1.5.5. <i>Válaszlépés a nemzeti és nemzetközi jogban.....</i>	<i>48</i>
1.5.6. <i>Párbeszéd a civilekkel: A bűnmegelőzés szerepe egyre hangsúlyosabb.....</i>	<i>51</i>
1.6. Egyre szorosabb integrációs és koordinációs törekvések a rendőrség, a vámhatóság, a pénzügyi szervek, a hadügyi tervezés és a múzeumi-műtárgykereskedelmi szféra képviselői között.....	51

1.7. Milyen műtárgyas szakértőkre lenne ma szükség rendészeti szempontból?.....	52
1.8. Az illegális műkincskereskedelem hálózatos jelenség.....	54
1.8.1. <i>Az illegálisan eltulajdonított értékes régészeti korú műkincsek egy része eljut a nemzetközi műkincspiac legnagyobb presztízsű értékesítő helyeire.....</i>	58
1.8.2. <i>Az illegális műkincspiacnak egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal, a pénzmosással, a drog- és fegyverkereskedelemmel.....</i>	60
1.8.3. <i>A régészeti korú kulturális javakkal való visszaélések lehetséges vizsgálata a kriminológia eszközeivel.....</i>	63
1.8.4. <i>Egy új piac: Fekete-Afrika.....</i>	65
1.8.5. <i>Jellemző elkövetési módok a kulturális javak illegális tárolásával és mozgatásával kapcsolatban, eredeti tárgyak és hamisítványok.....</i>	66
1.8.6. <i>Az online kereskedelem hatásainak erősödése.....</i>	71
1.9. A posztkommunista államok, különösen a balkáni régió illegális műkincs-kereskedelme jelenségeinek bemutatása egy bolgár esettanulmány alapján.....	73
1.9.1. <i>Kelet-Európa örökségvédelmi világa és a nyugat érdeklődése.....</i>	73
1.9.2. <i>A balkáni illegális műkincs-kereskedelem történeti előzményei és kiterjedtsége.....</i>	74
1.9.3. <i>Az illegális műkincs-kereskedelem kapcsolódási pontjai. A fekete, szürke, fehér műkincspiac a bolgár modellben.....</i>	75
1.10. Összegzett következtetések.....	78
2. A NEMZETI ÖSSZEFÜGGÉSEK.....	81
2.1. Történeti háttér.....	81
2.1.1. <i>A rendszerváltás előtti magyar örökségvédelem helyzete új megvilágításban a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme szempontjából, 1945-1990.....</i>	82
2.1.1.1. <i>Az első műtárgykrízis és Magyarország.....</i>	82
2.1.1.2. <i>Fordulópont a régészeti örökségvédelemben, az 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet.....</i>	83
2.1.1.3. <i>A magyar magángyűjtemények sorsa 1945 után.....</i>	85
2.1.1.4. <i>Az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet és módosításai.....</i>	86
2.1.1.5. <i>A magyar állambiztonság és a műkincsek kapcsolódási pontjainak általános bemutatása.....</i>	87
2.1.1.6. <i>Esettanulmányok az 1960-as – 1980-as évekből.....</i>	90
2.1.1.7. <i>A korai magyar szervezett bűnözés műkincses szálai.....</i>	92
2.1.2. <i>A rendszerváltás utáni magyar örökségvédelem helyzete új megvilágításban a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme szempontjából.....</i>	94
2.1.2.1. <i>A kelet-európai politikai átrendeződés és a műkincspiac a rendszerváltás után.....</i>	94
2.1.2.2. <i>A Seuso-ügy, mint tipikus és mint egyedi történet.....</i>	98
2.1.2.3. <i>Miért államérdék a különösen nagy értékű, az országhoz köthető eredetű műkincseket az országban, állami tulajdonban tartani, illetve visszaszerezni?.....</i>	105
2.2. A régészeti örökségvédelem jogi megközelítésben.....	106
2.2.1. <i>Fordulópont a régészeti lelőhelyek és a kulturális javak védelmében.....</i>	106
2.2.1.6. <i>Az örökségvédelmi törvény előzményei: az 1997. évi CXL. törvény és a Vallettai (Máltai) Egyezmény.....</i>	106

2.2.1.2. A disszertáció szempontjából releváns alapfogalmak és az örökségvédelmi törvény hárompilléres szerkezete.....	108
2.2.1.3. Az örökségvédelmi törvény jelenleg hatályos végrehajtási rendelete.....	109
2.2.1.4. A disszertáció szempontjából legfontosabb régészeti örökségvédelmi rendelkezések.....	110
2.2.1.5. A kulturális javak fogalmának értelmezése az örökségvédelmi törvény alapján.....	112
2.2.1.6. A kulturális javak védelmének hatósági szabályozása a Kötv. és a jelenleg hatályos végrehajtási rendelete alapján.....	114
2.2.1.7. A régészeti lelőhelyek és kulturális javak közhiteles hatósági nyilvántartása...	118
2.2.1.8. Jutalmazás és büntetés az örökségvédelmi törvényben és végrehajtási rendeletében, az örökségvédelmi bírság.....	120
2.2.2. <i>A hárompilléres örökségvédelmi koncepció árnyoldalai és a magyar régészeti örökségvédelem intézményi helyzete dióhéjban 2012 és 2021 között</i>	121
2.2.2.1. A hárompilléres örökségvédelmi koncepció következetlensége a régészeti lelőhelyekről származó leletek, mint kulturális javak védelme esetében.....	121
2.2.2.2. Az örökségvédelmi intézmények széttagoltsága, intézményi változások 2012-2022 között.....	123
2.2.3. <i>Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban</i>	129
2.3. A kulturális javakkal való visszaéléssel kapcsolatba hozható bűncselekmények a hazai büntető jogszabályok szerint.....	132
2.3.1. <i>Háborús bűncselekmények</i>	132
2.3.2. <i>A közigazgatás rendje elleni bűncselekmények</i>	133
2.3.3. <i>Vagyon elleni bűncselekmények: lopás, rongálás, sikkasztás, jogtalan elsajátítás, pénzmosás</i>	134
2.3.4. <i>A szervezett bűnözés mai nemzetközi és hazai tényállása</i>	139
2.4. Régészeti lelőhelyek illegális feltárása - A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon.....	141
2.4.1. <i>A témafelvetés hazai aktualitása</i>	141
2.4.2. <i>A fémkereső használatának jelenlegi szabályozása az Örökségvédelmi törvényben és hatályos végrehajtási rendeletében, a régészeti felügyelők szerepe és jelentősége</i>	143
2.4.3. <i>A bűnmegelőzés szerepe és a közösségi régészet</i>	145
2.4.4. <i>A régészeti korú tárgyak fémkeresőzésével kapcsolatos jogsértések (a Kötv. szerint) és bűncselekmények (a Btk. szerint) - Hogyan, milyen módon okoz kárt a fémkeresős?</i>	149
2.4.5. <i>A fémkeresőzés, mint társadalmi tömegjelenség - Kísérlet a profilalkotásra: Kiből lesz a fémkeresős? Van-e „tipikus” fémkeresős?</i>	151
2.4.6. <i>Milyen árulkodó nyomai vannak a fémkeresőzésnek? Honnan tudható, hogy a fémkeresős birtokában lévő tárgyak fémkeresőzés útján lettek kiásva?</i>	153
2.4.7. <i>Adatbiztonság, veszélyeztetett lelőhelyek védetté nyilvánítása és szakmai tömörülés – a régészek önvédelmi fegyverei a fémkeresőzéssel szemben</i>	158
2.4.8. <i>A mezőőrök, természetvédelmi őrök, önkormányzati természetvédelmi őrök, polgári természetőrök, erdőőrök, halőrök szerepe</i>	160
2.4.9. <i>Járt-e az illegális fémkeresős szokások megváltozásával a törvényi és rendeleti szigorítás?</i>	161
2.5. Összegzett következtetések.....	162

3.	A RENDÉSZETI ÖSSZEFÜGGÉSEK – A TEMATIKUS RENDÉSZETI ESZKÖZRENDSZER ÉS ALKALMAZÁSÁNAK PROBLÉMÁI A GYAKORLATBAN.....	165
3.1.	<i>Egy születőben lévő szakrendészet.....</i>	165
3.2.	<i>Az elkövetés mértékének becslése a kriminológia eszközével.....</i>	168
3.3.	<i>A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének ellátóláncai.....</i>	168
3.3.1.	<i>A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme, mint fogalmi kör és jelenléte Magyarországon.....</i>	168
3.3.2.	<i>Magyarországon illegálisan feltárt és külföldre szállított, valamint a Magyarországon, mint tranzitországon keresztül külföldre szállított régészeti leletek ellátólánca.....</i>	172
3.3.3.	<i>Régészeti korúnak látszó tárgyak készítése, műtárgyhamisítás és a hamis tárgyak (hamis régészeti leletek) kereskedelmének ellátólánca.....</i>	179
3.4.	<i>A Magyar Rendőrség szerepe a régészeti korú kulturális javak védelmében.....</i>	183
3.4.1.	<i>A rendőrség legrelevánsabb feladatai a kulturális javak védelmében a Rendőrségről szóló többször módosított 1994. évi XXXIV. törvény alapján.....</i>	183
3.4.2.	<i>A Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozóiroda Műkincsvédelmi Alosztálya és kapcsolatai.....</i>	184
3.4.3.	<i>Műtárgyak, kulturális javak nyilvántartása a HERMON Körözési Rendszerben.....</i>	187
3.4.4.	<i>A magyar bünygyi statisztikai rendszer hiányosságai a régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatban.....</i>	189
3.4.5.	<i>A Magyar Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum szakértői tevékenysége az illegálisan mozgó régészeti korú műtárgyak védelmében.....</i>	190
3.5.	<i>A rendőrség határrendészeti feladatai a kulturális javak védelmében.....</i>	192
3.5.1.	<i>Törvényi szabályozás.....</i>	192
3.5.2.	<i>A kulturális javak sérelmére elkövetett bűncselekmények bünygyi helyzetének meghatározása kockázatelemzéssel, a kockázatelemzési modellek használhatósága a határrendészetben.....</i>	195
3.5.3.	<i>A CIRAM alkalmazási lehetőségei a régészeti örökségvédelem és a határrendészet területén.....</i>	196
3.5.4.	<i>Csempészés a határátkelőhelyeken: az elkövetés módszere, célja, motivációja, képességei.....</i>	198
3.5.5.	<i>A sebezhetőség szintjei, megjelenési formái.....</i>	198
3.6.	<i>A vámigazgatás legfontosabb feladatai a kulturális javak védelmében.....</i>	199
3.6.1.	<i>A pénzügyőrök intézkedései és szolgálati fellépési jogai és kötelezettségei, valamint az általuk alkalmazható kényszerítő eszközök.....</i>	200
3.6.2.	<i>A műkincs-kereskedelem fontosságának alábecsülése és az ezzel járó veszély – a tárgyfelismerő elektronikus rendszerek szükségessége.....</i>	202
3.6.3.	<i>Kockázati hatások, trendek, előrejelzések.....</i>	203
3.6.4.	<i>A bűncselekmények elkövetését elősegítő tényezők.....</i>	204
3.6.5.	<i>„Magyar jellegű tárgyak”, általánosan elterjedt típusok, egyedi tárgyak.....</i>	205
3.6.6.	<i>A posztzocialista országok régészeti műkincshelyzete, kincslelet típusok - mit keresnek, minek van jó ára a piacon?.....</i>	207
3.6.7.	<i>Magyarországról kivitt, vagy Magyarországon átvitt kulturális javak felfedése.....</i>	208

3.6.8.	<i>Hol lehet utánanézni? - Bűnügyi nyilvántartások, az Art Loss Register és más rendszerek.....</i>	209
3.6.9.	<i>A múzeumok szakértő szerepe.....</i>	211
3.6.10.	<i>A képzés fontossága.....</i>	211
3.6.11.	<i>Felderítő kutyák használata műkincsekkel kapcsolatos nyomozásban – akár Magyarországon is?.....</i>	212
3.7.	<i>A Törökország irányából érkező, a Balkánon áthaladó, Nyugat- és Észak-Európa felé vezető csempészútvonalak.....</i>	213
3.8.	<i>A külföldi gyűjtők és a hazai piac kapcsolódása a nemzetközi szervezett bűnözéshez, a magyar legális és illegális gyűjtők és beszállítók kapcsolata a szervezett bűnözéssel.....</i>	216
3.9.	<i>Az internetes eladási felületek használata és a kiberbűnözés.....</i>	221
3.10.	<i>A média és a közösségi média bűnmegelőző szerepe.....</i>	224
3.11.	<i>A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszerének gyenge pontjai Magyarországon.....</i>	225
3.11.1.	<i>Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának lényeges megállapításai az illegális műkincs-kereskedelem elleni harc tükrében.....</i>	225
3.11.2.	<i>A kulturális örökségvédelem csak akkor lehet hatékony, ha egy rendszer szinten átgondolt örökségvédelmi rendszerként kezeljük.....</i>	229
3.12.	<i>Összegzett következtetések.....</i>	232
4.	A FÜGGELÉKBEN BEMUTATOTT KÉRDŐÍVES KUTATÁS TAPASZTALATAINAK ÖSSZEGZÉSE.....	236
5.	AZ 1-4. FEJEZETEK ÉS A FÜGGELÉK EREDMÉNYEINEK ÖSSZEGZÉSE, AZ ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK TÖMÖR MEGFOGALMAZÁSA.....	238
5.1.	<i>A történeti-régészeti-rendészeti elemzések eredményei.....</i>	238
5.2.	<i>Az új tudományos eredmények bizonyítási útjának összegzése.....</i>	244
5.3.	<i>Az új tudományos eredmények, mint az igazolt hipotézisek összegzése, hatékonyság-javítást célzó javaslatok, végkövetkeztetés.....</i>	247
	JOGSZABÁLYOK JEGYZÉKE.....	251
	IRODALOMJEGYZÉK.....	253
	A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁBAN MEGJELENT ÉS MEGJELENÉS ELŐTT ÁLLÓ SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE.....	285
	FÜGGELÉK: EGY KÉRDŐÍVES KUTATÁS KÉRDŐÍVE ÉS EREDMÉNYE..	286
	<i>Bevezető kérdések.....</i>	298
	<i>A régészeti piac helyzete, különös tekintettel Magyarországra.....</i>	306
	Szerzői jogi nyilatkozat.....	323

BEVEZETÉS

Nemrég zártuk le a 2021-es naptári évet. Az év elmúltával minden szempontból számvetések készülnek; így van ez a műgyűjtői piacon is. Ha megnézzük a 2021. évi nemzetközi, illetve a hazai aukciós évet, az látható, hogy igen magasan vannak az árak, de mintha csak festményeket gyűjtenének az emberek, csak ezért a műtárgytípusért lennének hajlandók a legmagasabb összegeket kifizetni. Legalábbis a tavalyi évben a top 10-ben, az első 10 legrágább aukcióban egyetlen kivételtől eltekintve csak festmények szerepelnek, mind a nemzetközi, mind a hazai aukciós piacon.¹ A világ legrágább műalkotásai közül azonban rögtön kettő régészeti korú tárgy,² az elmúlt öt év tizenegy legmagasabb áron történő aukciós eladása antik művészet témában pedig horribilis összegű leütéssel gazdát cserélő tárgyakat tartalmaz.³ Egy efféle, bármikor ilyen nagyságrendű összegeket megmozgatni tudó „iparág” biztosan megmozgatja a nem csak legális eladásokban gondolkodók fantáziáját, ezért időszerű és izgalmas áttekinteni ezt a piacot, beleértve a hazai vonatkozásokat is.

A magyar biztonsági érdekek számára a hazai földből előkerülő régészeti örökség véleményem szerint a jelentős, kiemelkedő ár-érték arányú tárgyak esetében a különösen fontos érdek kategóriába esik.⁴ Jelentőségének oka az, hogy az eredeti tárgyakat, éppen eredetiségük, egyediségük okán, pótolni nem lehet, ezért megőrzésük, országon belül tartásuk, vagy elkerülésük estén hazahozataluk fontos nemzeti érdek. A műtárgyak sok esetben nem szakmai kvalitásuk, kiemelkedő minőségük, vagy egyediségük révén képviselnek komoly értéket, hanem történeti-régészeti értékük miatt. A témának ez a komplexitása is indokolja, hogy a témával átfogóan foglalkozó tanulmánynak is komplexnek kell lennie, több irányú megközelítéssel, majd utána összegzéssel.

Nem újkeletű probléma a régészetnek, mint a történettudomány egyik speciális ágának nagyfokú félreértése a társadalom részéről. Kétszáz éve meglévő, kiirthatatlan sztereotípiák szemszögéből nézve a régészeti korú leleteket tartalmazó helyszínek kifosztóinak tartják sokan a régészeket, pont ugyanolyan károsnak ítélve meg a tevékenységüket, mintha fosztogatók lennének és nem lenne erre állami felhatalmazásuk, valamint szakképzettségük. Sokan nem értik, mi különbség van a régész és egy bármilyen kincsvadász között. Ugyanilyen sztereotípiá-

¹ ANONYMUS 2022a

² ANONYMUS 2019a

³ FORBES 2020

⁴ A kategóriákat lásd RESPERGER 2013, 34-35.

hogy a műkereskedők és aukciósházak mind csalók, „csak némelyikről ez soha nem derül ki”. Hiszen az üzlet, az üzleti haszon képződésének politikájához „hozzátartozik az átvágás”, anyagi haszon keletkeztetése a vásárlók megtévesztéséből.⁵ Mindez azonban a valóságban egyrészt teljesen más, másrészt sokkal árnyaltabb, meghaladott elképzelés.

A fogalmi alapok tisztázása

A régészeti terepmunka mint tudományterület lényege az adott terület mint történeti-régészeti helyszín szakszerű feltárása, az eredeti lelőhely és benne az esetleges lelet(ek) összefüggéseinek megismerése tudományos alapú, roncsolásos feltárással (pl. ásás), illetve roncsolásmentes módszerekkel (pl. légifelvétel készítése és elemzése). A tudományos igényű régészeti feltárás módszerei nemzetközileg hozzávetőlegesen egyezményesek, egységesek. A változatos régészeti terepmunkák jogi meghatározásairól a kulturális örökség védelmét szabályozó 2001. évi LXIV. törvény alapján a disszertáció 2.2. fejezetében írok részletesen.

A „műtárgy”, „műkincsek” - fogalmakat az elemzésben szinonimaként fogom használni. A kulturális javak Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) szerinti fogalmának értelmezési problémái az 1.2. fejezetben kerülnek összefüggéseikben kifejtésre. Az UNESCO 1970. november 14.-én megalkotott párizsi egyezménye a kulturális javak illegális importjáról, exportjáról és kereskedelméről meghatározta a kulturális javak fogalmát, amelynek körébe a művészeti alkotások mellett a régészeti leletek és valamennyi száz évnél régebbi régiség beletartozik.⁶ Ezek közül a disszertáció szempontjából legfontosabb öt kategória a következők: 1. régészeti ásások leletei, vagy régészeti felfedezések eredményei. 2. művészeti alkotások, vagy műemlékek részei, régészeti lelőhelyek részei. 3. több mint százéves régiségek, így feliratok, vésett fémpenzsek, és vésett pecsétnyomók, néprajzi tárgyak; 4. művészeti szempontból számottevő tárgyak, képek, festmények és rajzok. 5. eredeti szobrászati művek, szobrok, eredeti metszetek, lenyomatok és könyomatok.

A párizsi egyezmény továbbá kimondja, hogy a lopott vagy jogtalanul forgalmazott tárgyat vissza kell adni jogos tulajdonosának és a jóhiszemű vevőt kártalanítani kell. Az egyszerűség kedvéért a műtárgy, műkincsek, kulturális kincs fogalmakat az elemzésben

⁵ RYMER 2014, 32.

⁶ Az illegális műkincs-kereskedelem definíciójának kérdését nemzetközi kutatási eredmények alapján részletesen vizsgálja KÁRMÁN 2019d, 52-53.

szinonimaként fogom használni, amint azt a 1.9.6. fejezetben is kifejtem. A „csempészet” mint büntetőjogi tényállás a hatályos magyar büntetőjogban már nem értelmezhető, mégis használom ezt a kifejezést a disszertációban, mint a csempészet jellegű elkövetési módszer és az angol nyelvű szakirodalomban rendre előforduló „smuggling” kifejezés magyar megfelelőjét.

A téma kidolgozása iránti személyes motiváció

Amikor érdeklődésem 2015-ben a biztonságpolitika felé fordult, az etnikai, vallási és kulturális identitás összefüggéseit kutattam, amely megközelítés már húsz éve is megjelent az egyetemi történelem szakdolgozatomban egy történelmi téma elemzésekor, valamint kari tudományos ösztöndíjat is nyertem vele. Amikor már doktori fokozatosként beiratkoztam a Nemzeti Közszolgálati Egyetemre, ekkor még elsősorban mai egyházpolitikával, kultúraközi párbeszéddel foglalkoztam, de nagyon hamar kiderült, hogy régészként egészen új, izgalmas folyamatokat vizsgálhatok, mert a régészet és a kulturális örökségvédelem biztonságpolitikai összefüggései egy akkor alig egy évtizedes, gyakorlatilag új megközelítést alkalmazó tudományterület. Ennél is nagyobb szakmai kihívást láttam a téma rendészeti oldalában, amely viszont hazánkban egy nagyon hányatott sorsú, a magyar rendészeti és régészeti kutatásban alig megjelenő tématerület, ahol a sok problémával terhelt hazai örökségvédelmi helyzet a magyar régészetben és a vele összekapcsolt tematikus rendészetben mindennapos problémák képében jelenik meg. Külföldön azonban néhány kisebb, elsősorban angolszász kutatócsoport eredményei nyomán izgalmas szakmai pezsgés alakult ki az elmúlt időszakban. Így a téma kidolgozásának elméleti tudományos értékét és gyakorlati hasznát, valamint a rendelkezésemre álló időt egyaránt figyelembe véve a témakör rendészeti oldalának kidolgozását választottam a disszertáció témájául, és le is szűkítettem a témát a régészeti korú tárgyak helyzetének elemzésére. Régészként elkötelezett vagyok a kulturális örökségvédelem ügye iránt. Elsősorban a régészeti korú tárgyak⁷ és régészeti leletek illegális kereskedelmével kapcsolatban érzem magam kompetensnek, ezért a hazai régészeti ágazat rendészeti problémáit dolgozom ki bővebben; előtérbe helyezve azt, hogy hasznosnak bizonyulhat rendészeti összefüggésben is, hogy régészként elsősorban művészettel: stíluskritikával, stíluskronológiával, ikonográfiával és ikonológiával foglalkoztam.

⁷ A régészeti leletek és a régészeti korú tárgyak meghatározása a Kötv.7.§. alapján részletesen megtörtént a nemzeti összefüggésekről szóló nagy fejezetben.

A tudományos probléma megfogalmazása

A disszertáció kutatási problémáját abban határozom meg, hogy ha a témát, a régészeti örökségvédelem illegális oldalát, az illegális feltárás és kereskedelem problémáját minden lehetséges oldalról körbejárom, elkülönítem, összegyűjtöm, továbbá egységben elemzem a témakör elemzéséhez szükséges ismeretanyagokat és a hozzájuk tartozó szakirodalmat, akkor jobban láthatóvá válik-e a probléma, vagy problémák, amelyek a mai siralmas régészeti örökségvédelmi helyzetet előidézték és amelyek meghatározása a tovább lépés, azaz a szakmai hatékonyságnövelés feltétele? Azt feltételezem ugyanis, hogy eddig Magyarországon a foglalkozás szerint elsajátított előzetes ismeretek alapvetően befolyásolják a témakör (a régészet) problémáinak okaihoz és megoldásához kapcsolódó véleményeket, és ezek egyike sem reális. Elsősorban az összefüggések ismeretének hiánya és az ebből fakadó hamis képzetek⁸ és bizalmatlanság, valamint a rossz strukturális szerkezetből adódó túlfeszített munka és az ebből eredő fásultság jellemzi az oldalakat, amelyeknek a hatékonyság érdekében eddig is együtt kellett, vagy kellett volna működniük egymással.

A rendészet feladata és kapacitása elsősorban a jogszabályok maradéktalan betartatása. Még a teljes munkaidőben ezzel a témával foglalkozó rendőrnek is természetesen hézagosak a régészetre vonatkozó ismeretei; a jogszabályok pontos ismerete mellett az a gyakorlati tudása van, amely a sikeres munkához alapvetően szükségeltetik. Hasonlóképpen, a régész is csak a saját oldalát látja, a rendőr munkáját és szempontjait kevésbé érti meg. Végezetül a jogi oldal képviselői, a bírók, szakjogászok, ügyvédek szintén természetesen elsősorban a jogi összefüggéseit ismerik és értik a témakörnek. Az illegális műkincskereskedelem azonban olyan összetett, a szervezett bűnözéshez sok szállal, a pénzmosás révén abba esetenként mélyen beágyazott tevékenység, ahol egy bonyolult, a törvényes jogrendet kijátszó problémára keresünk, a kihívásnak megfelelő, hatékony, törvényes, többoldali választ. A témakör ilyen összesítő, szintézis jellegű kidolgozása ismereteim szerint hiánypótló lesz.

A kutatási cél megfogalmazása

A kutatási problémának megfelelően azt tűzi ki kutatási célul a doktori disszertáció, hogy egy olyan szintézist készít, amely egy állapotdiagnosztikát végezve bemutatja a jelen

⁸ BEZSENYI – MÁTYÁS 2018, 217.

helyzetet: elemzi, értékeli, rendszerezi, és egy helyen rögzíti a témára vonatkozó alapvető ismereteket, nemzetközi összefüggéseibe helyezve a magyar viszonyokat. Várakozásom szerint ez a szintézis közös nevezőre tudja majd hozni az eltérő megközelítéseket, mert az egyes megközelítések saját, bevett terminusait fogom használni, ezért minden oldal (rendészet, jog, régészet) számára értelmezhetővé és megismerhetővé válik a témakör egésze, összetett volta. A témakör átfogó ismertetése után több ajánlást fogok tenni a dolgozatban a szakrendészet terminus használatára és fejlesztésére vonatkozóan.

A kutatási hipotézisek megfogalmazása

A több tudományág képviselői által többféle módszerrel összegyűjtött releváns adatok részletes vizsgálata és szisztematikus összegyűjtése után körvonalazódott számomra az az adathalmaz, amelyet rendszereznem kellett, és amelynek feldolgozása a kirajzolódó hipotézisek megfogalmazására és a legfontosabb következtetések levonására alkalmas. Tehát maguknak a tudományos hipotéziseknek a felvetése is csak egy előzetes, komolyabb gyűjtőmunka után volt lehetséges. A hipotézisek a tudományos probléma kérdésfelvetése alapján váltak megfogalmazhatóvá, amelyeket a disszertáció későbbi fejezeteiben igazolok az általam összegyűjtött adatok segítségével, vagy meggyőző bizonyítékok hiányában elvetek. H1-H5 rövidítésekkel is jelölni fogom a disszertáció során hipotéziseimet, amelyek az alábbiak:

- H1: Első hipotézisem szerint az illegális műkincspiacek hálózatos jelenség. A nemzetközi illegális műkincspiacek útvonalai részben vagy egészben fedik a nemzetközi illegális fegyver- és drogereskedelem útvonalait.
- H2: A második hipotézis megfogalmazása szerint a Nyugat-Balkánon halad át az egyik legfontosabb nemzetközi illegális kereskedelmi útvonal, amely mindent szállít, amelyre fizetőképes kereslet van. Emellett nem életszerű, hogy a Skandinávia, illetve Nyugat-Európa felé haladó útvonal Magyarországot semmilyen esetben nem érinti. A magyar államhatároknál, valamint magyar területen elfogott néhány műtárgy éppen azt jelzi, hogy a magyar utakat is használják műtárgyszállításra.
- H3: A harmadik hipotézis szerint az illegális gyűjtők és azok beszállítói nem feltétlenül részei a szervezett bűnözésnek Magyarországon, de lehetnek azokkal is kapcsolataik, vagy maguk is lehetnek szervezett bűnözésből életvitelszerűen élők, bár ez nem jellemző. A hipotézis második része szerint

a hazai illegális műkincspiac nemcsak a tranzitforgalomban érdekelt, hanem hazai szereplői is lehetnek. Külföldi gyűjtők és szállítók jelen voltak és vannak Magyarországon, ezért a műkincspiac legalább annyira kötődik a nemzetközi, mint a hazai piachoz, és egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel.

H4: A negyedik hipotézis az internetes eladási felületek használatáról és a kiberbűnözésről azt fogalmazza meg, hogy az internetes eladási felületek (aukciós oldalak) használata a kiberbűnözés kategóriájába esik minden esetben; akár egyedi eladó, akár bűnözői kör árulja az illegálisan birtokolt régészeti korú tárgyat. A vagyoni károkozás a gyors, anonim eladással a Magyar Állam sérelmére történik.

H5: Az ötödik hipotézis arra mutat rá, hogy a kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon fejlesztésre szorul a kulturális javakkal való visszaélések hatékonyabb felderítése, az eredményes kapcsolati hálóelemzés, elfogás és bizonyítás sikere érdekében.

A disszertáció témájának és tudományos problémafelvetéseinek részletes elemzését követően az összegző fejezetekben újra bemutatom az elemzések legfontosabb eredményeit és a hipotézisek igazolhatóságára vonatkozó eredményeket. Ezekben a fejezetekben összefoglalom szakrendészeti javaslataimat és ajánlásaimat is, amelyek a jelenlegi rendszer továbbfejlesztésének érdekeit szolgálják.

A kutatási módszerek megfogalmazása

A kutatási problémát kutatómódszertani szempontból az a nagyon fontos körülmény határozza meg, hogy a hazai és nemzetközi szakirodalom koncepciói, elméletei, modelljei több, egymástól eltérő módszertanú tudományterület és tudományág (államtudomány, rendészettudomány, régészettudomány, történettudomány) kutatóitól származnak. Korábban nem, vagy csak nagyon ritkán voltak kapcsolódási pontok az egyes elméletek, koncepciók és modellek között. Ezek a kapcsolódási pontok egy kizárólag régészettudományi, vagy rendészettudományi jellegű kutatásban nem jelennek meg. Az egyes elméletek érvényességét részben történeti összefüggésekben (az 1945 utáni, de még inkább az 1990 utáni történelem összefüggéseiben), de mindeneke előtt a jelenkor, azaz a hidegháború utáni, hazánkban pedig a rendszerváltás utáni időszak keretei között vizsgálom, és ennek megfelelően az egyes kutatók elméleteinek, álláspontjainak érvényességét konkrét események, ügyek, jelenségek,

esettanulmányok fényében értékelem. Munkamódszeremre jellemző, hogy az elemzéseim során nagyon figyelek rá, hogy a hipotéziseket ne preconcepcióknak tekintsem, a bizonyítás ne legyen kényszeredett, erőltetett. A dolgozat számos egyéni vizsgálatot tartalmaz, mert a témakör hazai vonatkozásait be kellett illeszteni nemzetközi összefüggéseibe.

A kutatás során számos nehézséggel kellett megküzdeni. Kezdve attól, hogy ebben a témában korábban alig volt magyar nyelven hozzáférhető tudományos igényű szakirodalom; azaz szinte mindent, az adatokat, illetve a módszertant is külföldi szakirodalomból kellett kigyűjteni, illetve elsajátítani, majd a második lépésben ehhez az alaphoz, az adatokhoz és a módszertanhoz kellett illeszteni a magyar anyagot, amelyről szintén alig volt nemcsak szakirodalom, de hozzáférhető adat is. Ezért a hazai kutatás során felhasználtam, érvelésemben támaszkodtam olyan szóbeli forrásokra, anonim adatokra is, amelyek forrása gyakran nem volt megadható a nyilatkozók adatvédelme miatt.⁹ A kutatás éve alatt (2015-2022) számos szakmai beszélgetést folytattam mintegy ötven, a hazai régészetre különböző oldalról rálátó hazai szereplővel. Elsősorban a kutatás hipotézisei alapján irányítottam a beszélgetéseket, de etikai okokból tiszteletben kellett tartanom, hogy érzékeny kérdésekre a rendőr nem válaszolhat, míg a régész, vagy a fémkeresős ismeretei elégtelenek egy-egy témával kapcsolatban, esetleg a kérdést sem érti, a jogász pedig egészen sajátos szakmai gondolkodással tekint a témakörre. Szintén figyelembe kellett vennem etikai okokból, hogy a válaszadók többsége anonimitást kért a kutatás teljes időtartamára, miután tájékoztattam őket arról, hogy nyilvánosan hozzáférhető anyagot készítek. Problémát jelentett még, hogy egyes kulcsszereplők teljes elzárkóztak, vagy csak kitérő válaszokat adtak kérdéseimre, valamint az, hogy csak egyetlen tematikus adatbázist láttam működésében (Kalypso) és civil hallgatóként nem kaptam kutatási engedélyeket. Így a kutatás egyik jellemzője lett az a körülmény, hogy a tervezettnél sokkal nagyobb mértékben kellett az internet szabadon hozzáférhető, nyílt forrásait használnom.

Az általam használt munkamódszerek közül kiemelendő a hazai és nemzetközi szakirodalom feldolgozása, a dokumentumelemzés, a témában érintett személyekkel folytatott szakmai beszélgetések tartalmi beemelése a megfelelő helyekre, valamint a témához kapcsolódó kérdőív szerkesztése és a beérkező válaszok statisztikai elemzése.

⁹ A dolgozatban számos olyan adatot használok, amelynek forrását nem tudom megjelölni a nyilatkozók személyiségi jogainak védelme miatt. Számos olyan adatot használok, amelynek forrását nem tudom megjelölni. Ezeket anonim adatoknak nevezem és helyenként az érvelésemet támasztom alá segítségükkel. Az anonim adatok közel 50 db, elsősorban régészekkel és rendőrökkel folytatott magánbeszélgetés tartalma, amely több helyen megjelenik a szövegben. Ezek közül néhányánál oda tudtam írni, hogy ki, vagy pedig azt, hogy név nélkül milyen foglalkozású mondta. Mások erre sem adtak engedélyt, mert könnyen kiderült volna, ki a hír forrása, amelyet nem kívántak felvállalni.

A disszertáció témájának és tudományos problémafelvetéseinek részletes elemzéseit, értékelését követően az összegző fejezetekben újra bemutatom az elemzések legfontosabb eredményeit és a hipotézisek igazolhatóságára vonatkozó eredményeket. Ezekben a fejezetekben összefoglalom szakrendészeti javaslataimat és ajánlásaimat is, amelyek a jelenlegi rendszer jobbításának, továbbfejlesztésének érdekeit szolgálják.

A szakirodalom áttekintéséhez alkalmazott módszertan

Az illegális műkincskereskedelemről, különösen annak régészeti oldaláról összefoglalóan magyar nyelven elenyésző mennyiségű ismeretterjesztő jellegű munka foglalkozik, tudományos szinten megfogalmazva pedig egy sem íródott, csak néhány egészen rövid cikk. A magyar régészek ebben a témakörben alapvetően egy témával foglalkoznak, amely minden ún. ásató régész (aki munkaideje nagy részét ásatásokon tölti) napi problémája, ez pedig a fémkeresőzés és a megbízható fémkeresősök régészeti munkába való bevonásának ügye. A másik téma, amely a hazai régészetben, még inkább a tudományos közbeszédben az illegális műkincskereskedelemmel kapcsolatban felmerül, a Seuso-kincsek ügye. Ezzel azonban tudományos szinten csak a kis létszámú ún. Seuso-munkacsoport foglalkozhat hírzárlat mellett, hiszen tart még a nyomozás, a kincs számos darabja nincs meg.

Munkámban használtam a ScienceDirect, Elsevier, Google keresőket, azonban a keresőrendszerek egyik elégtelensége, hogy a címadás sokszor nem fedi megfelelően a tartalmat és nem mutatja sem a tematikus, sem a szerzői kapcsolódási pontokat. Pl. a „kulturális javak”, az „illegális műkincskereskedelem”, illetve ezek angol megfelelői segítségével számos szakirodalomhoz el sem jutottam volna. Így a kizárólag ezekre a keresőrendszerekre támaszkodás tévútra visz, bár sokszor segítséget tudnak nyújtani. Sokkal hasznosabbnak bizonyult számomra elsősorban az academia.edu, továbbá a researchgate.net alkalmazás. Ezeknél kulcsszavak segítségével, tematikusan keresve egy szerző és a hozzá kapcsolódó mű (vagy fordítva, a tematikusan megkeresett mű és a hozzá kapcsolódó szerző) megtalálása után a rendszer újabb és újabb lehetőségeket ajánl fel, így hamar tekintélyes mennyiségű irodalmat tud elolvasni az ember és számos kutató, a társszerzős munkák révén pedig kutatói körök munkásságára lát rá. Emellett nagyon fontos volt a rendszeres, tematikus internetfigyelés, elsősorban a nemzetközi és hazai szakmai szervezetek weboldala által a világhálóra feltett híreknek és dokumentumoknak a nyomon követés. Meglepően jó facebook-jelenléte van több szakmai szervezetnek, valamint magánszemélyként tekintélyes kutatóknak is. Emellett tekintélyes mennyiségű tematikus, elsősorban nemzetközi hír is keletkezett a kutatás

időszakában, amelyből egy házi elektronikus könyvtárat építettem ki, amelyből számos cikket felhasználtam a doktori dolgozathoz.

A szakirodalmak módszeres gyűjtése és a számos szóbeli adatközlő mellett nagyban támaszkodtam az egyetem Központi Könyvtára és Levéltára (NKE KKL) könyvtári állományára, a segítségével hozzáférhető adatbázisokra, repozitóriumokra is. A 2019-2020. tanévben elnyert doktorjelölti ÚNKP ösztöndíj révén több, a témában hiánypótló, alapvető fontosságú szakkönyvvel gazdagítottam az NKE Központi Könyvtárát, mivel az ösztöndíjhoz külföldről történő könyvbeszerzési lehetőség is társult.

Az eltelt években elkészült cikkeimben, illetve jelen doktori disszertációban számos olyan külföldi szakirodalmat dolgoztam fel, amelyek tartalma és módszertana eddig ismeretlen volt a magyar tudományosság számára. Így reményeim szerint a későbbi érdeklődők számra már egy biztosabb elméleti kiindulási alap fog rendelkezésre állni a vásárolt szakirodalmak és az elkészült doktori disszertáció révén.

1 A NEMZETKÖZI ÖSSZEFÜGGÉSEK

A hazai régészeti örökségvédelem helyzetének megértéséhez szervesen hozzá tartozik a nemzetközi örökségvédelmi helyzet alapvető ismerete, annak múltjának és jelenének megértése. A régészeti korú tárgyi örökség az emberiség egyetemes kultúrkincse, amelynek védelme közös feladat, függetlenül attól, hogy a világ mely régiójából kerül elő valamely régmúlt civilizáció alkotása és mely néphez köthető. Ezért a régészeti örökségvédelem helyzete egyszerre nemzeti és nemzetközi kihívás, amely minden szinten odafigyelést igényel. Erre tekintettel az illegális műkincs-kereskedelmet és az ellene való fellépés nemzetközi trendjeit elemzem elsőként.

1.1 Bevezetés: Globalizáció, identitáskeresés és tárgyi örökség

Az elmúlt másfél évtized nemzetközi eseményei nyomán felgyorsult a hidegháború befejeződésével meginduló szemléletváltás a kulturális örökségvédelemmel kapcsolatban. Nemcsak Samuel Huntingtonnál, az amerikai neokonzervativizmus szemléletében, a muszlim reneszánszban, a putyini új orosz jövőképben hangsúlyos a kultúrához, a kulturális örökséghez,

a kulturális identitáshoz való ragaszkodás.¹⁰ Szerepet kap a kulturális örökségvédelem a nemzetközi közvéleményben, az 1954-es genfi egyezmények egyre szélesebb körű ratifikációjában; megjelentek a kulturális örökséget „kímélő” és kulturális identitást védő elvek a katonai utasításokban és doktrínákban.

A globalizált világban az egyén és a közösség identitásának a korábnál sokkal hangsúlyosabb része lett a saját kulturális örökség védelme, illetve visszaszerzése. A gazdasági konjunktúrát élvező, feltörekvő ázsiai országok újjgazdagjai nemcsak turistaként lepik el Európát és a nyugati világot, hanem vásárolni is szeretnék. Jellemző, hogy a nyugati kultúrát legfeljebb felületesen ismerik, de nagyon szeretnék „elsajátítani”, amellyel együtt jár a nyugati kultúra régiségeinek vásárlása. Az ázsiai gazdasági szárnyalás következménye a saját identitás megerősödése is, amely az ázsiai műtárgypiac felfutását eredményezte. Emellett az orosz újjgazdag kör és a hazatelepülő orosz arisztokrácia óriási összegeket hajlandó kifizetni, hogy nyugatról hazahozza a döntően a húszas években kikerült orosz ikonokat és a 19. századi orosz realista festészet nyugatra került darabjait. Az Iszlám Állam, amely a műtárgycsempészetből fegyvereket finanszíroz, tovább gerjesztette a műtárgycsempészeti konjunktúrát. A nemzetközi műtárgypiacot ellepik az identitását kereső mai ember kulturális igényét kiszolgálni kívánó hamisítványok, amelyek javarészt Kínában készülnek. Ezek a műalkotás belső mondanivalóját ugyan sohasem értik meg, de az avatatlan szemet meg tudják téveszteni.¹¹

A globalizált világban a regionalitás és az individualizmus jóval hangsúlyosabban jelenik meg, amely hatással volt a bűnözés jellegére és a bűnözéssel szemben való állami fellépés jellegére is.¹² Míg korábban egy viszonylag szűk kör tekintette prioritásnak a múlt emlékeinek védelmét, mára a globalizáció eredményeképpen felértékelődött a tárgyi emlékek szerepe, az egyén és a közösség kulturális örökségének szerepe.¹³ Az embert körülvevő tárgyi környezet, benne a művészi értékű tárgyak megőrzésére irányuló igény megerősödött, az egyéni / közösségi múlt határozott értéként jelent meg. A gyűjtés jóval szélesebb körű, mint korábban volt és gyakorlatilag az embert körülvevő teljes tárgyi környezet teljes spektrumára kiterjed. A megélénkülő keresletre reagált a kereskedelmi élet: megnőtt a kínálat, amelyet a műtárgykereskedők, aukciós házak, valamint a reprodukció-gyártásra szakosodott cégek kínáltak, a választék tett lehetővé a legális piacon. A konjunktúra minden bizonnyal továbbra

¹⁰ HUDÁK 2017, 65.

¹¹ HUDÁK 2017, 65-75; RAO 2017; ARNOLD 2015

¹² ROSTOVÁNYI 1997, 44; AAS 2013, 150-156., 214-229.

¹³ EGEDY 2006, 21-30; PÓCZIK – DUNAVÖLGYI 2008, 106-107.

is folytatódik; a műtárgyak ára tartósan nagyon magasán van, különösen egyes tárgy- és anyagcsoportokban.

A hidegháború elmúta után a politikailag instabil, gyenge és bukott államok száma ugrásszerűen megnőtt, ahol a tárgyak eltulajdonítása is könnyebb. A meggyengült államokban ezek a lappangó tendenciák hangsúlyosan jelentek meg és az illegális műkincspiac megerősödését segítették. Régészeti korú, művészi kivitelű műtárgyakban gazdag területeken fekvő országok süllyedtek az elmúlt húsz évben háborús vagy polgárháborús viszonyok közé. A gazdasági krízis és/vagy az arab tavasz nyomán egy időre az instabil államok közé került Egyiptom (2008-), tartósan Líbia (2011-), Jemen (2011-) és Mali (2011-), világörökségi és örökségvédelmi szempontból fokozottan védett helyszíneikkel együtt; az államok sora hosszan folytatható. Irak kulturális örökségének elpusztulása az 1991-es első iraki háború idején már megkezdődött, de a 2003-ban kitörő második iraki háborúval korábban sosem látott mértékű műkincspusztulás vette kezdetét. A Szíriában 2011-ben kitörő polgárháborúhoz kapcsolódó műemlék- és műtárgypusztulás 2014 júliusától súlyosbodott, amikor az Iszlám Állam (Islamic State of Iraq and Syria, ISIS) nevű terrorszervezet propaganda céllal szisztematikus műkincsrombolásba és azzal való fenyegetőzésbe kezdett.

A gyenge vagy bukott államokkal ellentétben az Európai Unió a biztonságon, a szabadságon és a jog érvényesülésén alapuló térség.¹⁴ Egy tagállam biztonságához hozzátartozik, hogy az állam tulajdonába tartozó műkincsek az állam területén maradjanak és legálisan létező közgyűjteményben, esetleg a hatóságok által ismert magángyűjteményben legyenek, valamint hogy a gyűjteményekből műkincseket külföldre ideiglenes jelleggel és szigorú szabályok betartásával lehessen kivinni. A birtokban tartás minden más esete illegális állapotnak minősülést jelent, amely állapot észlelése esetén az állam, a jogszerű állapot helyreállítása érdekében hatóságai útján kell, hogy eljárjon.¹⁵

1.2 Történeti háttér

A jelen eseményei sohasem érthetők meg a múlt ismerete nélkül. A történeti háttér elemzése ezért mindig hasznos, de különösen így van ez a műtárgyak esetében, ahol jellemző, hogy generációk szoktak ragaszkodni egy-egy tárgyhöz vagy tárgyegyütteshez, majd a következő, vagy csak a 3-4. generáció megválnak azoktól a személyes kötődés hiánya miatt. Különösen igaz ez a ragaszkodás a nem egészen legális úton szerzett tárgyak esetében, így 20-

¹⁴ EU AGENDA ON SECURITY 2015, 14.

¹⁵ Ide tartoznak a Kötv kiviteli engedélyeztetésre vonatkozó passzusai: 2001. évi LXIV. tv. 53–57. §.

30-50-70 év után is felbukkanhatnak újra elveszettnek hitt tárgyak. Ennek ismeretében a történeti háttér mélyebb ismerete kifejezetten indokolt. Terjedelmi és tematikus okokból 1945-től tekintem át a műkincsek nemzetközi helyzetét, de bővebben csak 1990 után, a doktori értekezés szorosan vett témájához igazodva.

1.2.1 Az első és a második műtárgykrízis, a két krízis között elfogadott nemzetközi egyezmények és együttműködések – Szerepet kaphat-e a kulturális örökségvédelem a katonai-politikai tervezésben?

Az első műtárgykrízis 1945-ben robbant ki, amikor a világháború végén 5 millió kisebb-nagyobb műtárgy holléte volt bizonytalan. Ekkor hoztak létre a szövetséges államok amerikai vezetéssel egy műtárgy-felkutató katonai csoportot, a Monuments Men-t. Sok eltűnt műkincs a mai napig nem került elő, de nagyon sok tárgy sorsa rendeződött.

Az 1954-ben elfogadott, ún. Hágai Konvenciók úgy fogalmazzák, hogy az UNESCO által megvédendő kulturális örökségbe minden egyes nép műemléki és tárgyi kulturális öröksége beletartozik, amelynek nagy jelentősége van. A Konvenciók előírása az amerikai hadsereg kulturális örökségvédelmi programjainak indikátorává és eredőjévé vált, annak ellenére, hogy a Konvenciók második, 1999-ben elfogadott protokollja különösen megnehezítette a gazdag régészeti örökséggel bíró, gyakorlatilag szinte összefüggő régészeti területnek tekinthető Irakban és Szíriában hadműveleteket folytató amerikai hadsereg munkáját, miután tilos a kulturális javakat és közvetlen környezetüket támadás célpontjává tenni. Amennyiben mégis szükséges, nagyon alapos elemzés után, erős indokkal és a legrövidebb ideig lehet csak bevonni a hadműveleti területbe.¹⁶

Az 1968. július 1.-én megkötött Vámunió a hajdani Európai Gazdasági Közösség tagállamai között elindította Európában a kereskedelem addig soha nem látott szabadságát és ma is az európai közigazgatási szolgáltatások egyik legfontosabb eleme. Ezzel a szabadsággal azonban nagy felelősség is szakadt a hatóságok nyakába, mert a szabad mozgás az illegális árumozgást is megélénkítette.¹⁷

¹⁶ KARTÁK 2011, 315-329. A Konvenciók 30. cikkelye előírja, hogy „3. Minden katonai vagy polgári hatóság, amely fegyveres összeütközés idején felelős a jelen Jegyzőkönyv alkalmazásáért, köteles annak szövegét teljes mértékben megismerni. Ennek érdekében a Felek szükség szerint: a) kulturális javak védelmét célzó irányelveket és irányvonalakat építenek be a katonai kézikönyvekbe; b) az UNESCO-val, valamint kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel együttműködve, békeidőben oktatási és képzési programokat dolgoznak ki és valósítanak meg;...”

¹⁷ BAKAI 2014, 119-120., 123.

Az UNESCO 1970. november 14.-én megalkotott párizsi egyezménye a kulturális javak illegális importjáról, exportjáról és kereskedelméről meghatározta a kulturális javak fogalmát (amelynek körébe művészeti alkotások mellett régészeti leletek és valamennyi száz évnél régebbi régiség beletartozik).¹⁸ Emellett kimondta, hogy a lopott vagy jogtalanul forgalmazott tárgyat vissza kell adni jogos tulajdonosának és a jóhiszemű vevőt kártalanítani kell.

Az 1995. évi UNIDROIT-egyezmény (International Institute for the Unification of Private Law, UNIDROIT) a jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról pontosította a lopott kulturális javak, a jóhiszemű vevő és a kellő gondosság kritériumait.¹⁹

1990. november 8.-án Strasbourgban az Európai Tanács (the European Council, EIT) többek között a bűncselekményből származó dolgok felkutatását, lefoglalását és elkobzását illetően elfogadott egy egyezményt.²⁰ Az 1993-as Maastrichti Szerződés a III. Pillér megalkotásával a belügyi és igazságügyi együttműködés területére is kiterjesztette az Európai Közösségek hatáskörét. Az államközi jellegű együttműködési területek közé tartozik többek között a vámügyi együttműködés, a nemzetközi méretű csalások és a szervezett bűnözés elleni fellépés.²¹

Mivel az illegális műtárgykereskedelem 1991, az első öbölháború kitörése óta egyre riasztóbb méreteket ölt, a nemzeti és nemzetközi fellépés ellen egyre sürgetőbb feladatává vált minden ország hatóságainak, amely feladat beépült az európai bűnüldöző szervezetek tevékenységi körébe is.²² Az Európai Unióban jelenleg az 1967-es I. Nápolyi Egyezményt

¹⁸ A disszertáció szempontjából legfontosabb öt kategória:

1. régészeti ásatások leletei, vagy régészeti felfedezések eredményei
2. művészeti alkotások, vagy műemlékek részei, régészeti lelőhelyek részei
3. több mint száz éves régiségek, így feliratok, vésett fémpénzek, és vésett pecsétnyomók, néprajzi tárgyak
4. művészeti szempontból számottevő tárgyak, képek, festmények és rajzok
5. eredeti szobrászati művek, szobrok, eredeti metszetek, lenyomatok és könyomatok.

¹⁹ Lopott kulturális javak az egyezmény szerint: lopottnak tekinthető a jogellenesen kiásott, vagy törvényesen kiásott, de jogellenesen megtartott kulturális tárgy, amennyiben ez összhangban van a régészeti feltárás helyszínét adó állam nemzeti törvényeivel. A visszaszerzésre vonatkozó követelés elévülési ideje 50 év, de bármely részes állam egyoldalúan bejelentheti, hogy 75 év, vagy annál több, aszerint ahogy azt saját törvénye szabályozza.

Jóhiszemű vevő az egyezmény szerint: a tárgy megvásárlásakor nem volt tudomása, vagy nem lehet tőle elvárni, hogy tudomása legyen a tárgy lopott voltáról, illetve bizonyítja, hogy a megszerzés során kellő gondossággal járt el. A kellő gondosság kritériumai az egyezmény szerint: vizsgálta-e a vevő a kifizetett árat, betekintett-e bármilyen hozzáférhető nyilvántartásba, megtett-e bármilyen lépést, amelyet egy ésszerűen eljáró vevő hasonló körülmények között megtesz? A jóhiszemű vevő kérdéskörét részletesen kifejti VADÁSZ 2017, 44-47.

²⁰ Magyarország implementációja csak 10 évvel később, a 2000-évi CI. tv. keretében történt meg: NAGY – VÁRDAL 2015, 106-107.

²¹ NAGY – VÁRDAL 2015, 90-91.

²²Pl. az Airpol feladatai között szintén szerepel a reptéri rendszert között a bűncselekmények elkövetésének megakadályozása, amelybe a csempészet is beletartozik: ANONYMUS 2021a. A Tispol az utakon történő bűnelkövetések között a közúti áruszállítás, valamint a magán szállítást érintő csempészetrel is foglalkozik: ANONYMUS 2020a. Az Aquapol feladatai közé tartozik a vízi úton történő árucsempészet visszaszorítása is:

felváltó, szorosabb együttműködést lehetővé tevő ún. Nápoly II. Egyezmény szellemében (1997. december 18., hatályba lépése 2009. június 23.) az uniós vámszervek kölcsönösen jogsegélyt és más segítséget nyújtanak egymásnak, valamint együttműködnek egymással. Az Egyezmény kifejezetten nevesíti a kulturális javak védelme érdekében történő, határokon átnyúló együttműködés fontosságát.²³

Az 1996-ban megalakult, párizsi székhelyű nemzetközi szakértőkből álló, nonprofit, nem-kormányzati szervezet, a Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság (International Committee of the Blue Shield, ICBS) a kulturális örökség védelmét tekintve kiemelt feladatának fegyveres konfliktusok esetén. Ennek jegyében a Hágai Konvenciók betartatása, az emberi tevékenység vagy természeti katasztrófa által okozott kulturális örökségvédelmi kár megelőzése és mérséklése a missziója; munkája a Konvenciókon alapul. Kiemelt feladatuknak tekintik a hadsereg számára tartandó gyakorlati örökségvédelmi képzést. Így pl. az amerikai hadsereg esetében 2007 és 2012 között évente több tanfolyamot is tartottak egyes civil-katonai ügyekkel foglalkozó zászlóaljoknak.²⁴

A kétezres években örökségvédelmi szempontból nagyon tanulságos eset volt a 2. iraki háborúban az amerikai hadseregnek az iraki régészeti örökséggel kapcsolatos viszonya. A második műtárgykrízis ugyanis a második iraki háború elején, a világ egyik legértékesebb régészeti gyűjteményét birtokoló bagdadi Irak Múzeum (Iraq Museum) őrizetlenül hagyása (2003. április 8-11.) miatt tört ki. Az amerikai csapatok bagdadi bevonulása miatt háborús zűrzavarban legkevesebb 170 ezer tárgy tűnt el, köztük számos felbecsülhetetlen értékű, több ezer éves alkotás. Az Iraki Nemzeti Múzeum kirablása pár nappal az amerikai csapatok bevonulása után fatális hiba volt.²⁵ Amennyire elhibázott volt azonban ez a lépés, annyira briliánsnak bizonyult pár hónappal később a „2. Monuments Men” csapat által 2003.

ANONYMUS 2021b. A Railpol feladatai között szintén helyet kapott az árucsempészet kiszűrése. Minden év tavaszán megrendezik a 24 órás Rail Action Day-t, amelyre 2021-ben is sor került: ANONYMUS 2021c.

²³ Az uniós vámigazgatási szervek közötti szoros együttműködés (II. Nápolyi egyezmény): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=LEGISSUM:133051>

²⁴ WEGENER 2010, 1.; WEGENER 2010a ; ANONYMUS 2018a. Más országokhoz hasonlóan így az Egyesült Államokban is létrejött nemzeti alszervezete, a Kék Pajzs Amerikai Bizottság katonáknak való programja. Honlapjának a szervezet katonai modulját bemutató részében rögtön az első bekezdése úgy ír, hogy kiemelt feladatuknak tekintik az amerikai hadsereg számára tartandó gyakorlati képzést. A megfogalmazás szerint a szervezet egyik legfontosabb célja, hogy az amerikai haderő felismerje a Hágai Konvenciókkal kapcsolatos kulturális örökségvédelmi jellegű kötelezettségeit, amely háborús konfliktus esetén előírja a kulturális örökség védelmét.

²⁵ A 2003. április 8-11. közötti fosztogatások felelősségét az amerikaiak az iraki hadseregre hárították, azonban a későbbiekért azonban vállalták a felelősséget: BOGDANOS 2004, 196.

szeptemberben meghirdetett „műkincs-amnesztia”, amikor büntetlenül lehetett visszahozni az elvitt tárgyakat. Ekkor nagyon sok tárgy visszakerült a múzeumba.²⁶

Minden erőfeszítés ellenére az iraki háború kitörése miatt a biztonsági helyzet, így a közgyűjtemények helyzete alig javult a térségben. Röviddel 2003 előtt még mintegy tízezer alkalmazottja volt az iraki kulturális örökségvédelmi hatóságnak.²⁷ Ezek rendszerből való kiesése a második iraki háború idején, majd a háborús fosztogatások, amelyeket eleinte hajlamosak voltak elbagatellizálni a katonai szakírók is,²⁸ valamint az állandósuló krízis nyomán felerősödő, egész rokonságok megélhetését nyújtó illegális kincsvadászat fellendülése, amely az Iszlám Állam térnyerésével teljesebben ki, mind súlyosbította a helyzetet.

Az örökségvédelemmel kapcsolatos nemzetközi szemléletváltást 2003-2009 között jól jelzi az Egyesült Államok presztízsvesztesége a fosztogatásokkal kapcsolatban.²⁹ Nem jelenthető ki azonban az, hogy korábban ne törekedtek volna a kulturális örökség megőrzésére és nem volt példa az amerikaiak részéről a műemlékek védelmére. Az 1991. évi öbölháborúban az uri zikkuratra provokációnak kitett két iraki felségjelű vadászgép támadásáról is letettek az amerikai csapatok.³⁰ 2016. augusztus 15.-re készült el egy több mint tíz éven keresztül íródott, alapvető jelentőségű munka, az amerikai kormányzati megrendelésre készülő GAO-jelentés (United States Government Accountability Office, US GAO).³¹ A jelentés szerint a műkincsek eltulajdonításáért, illetve pusztulásáért (sorrendben) a terrorista szervezetek, iraki, orosz, szír légicsapások, a török határon üzletelő kurd csoportok, szír ellenzéki csoportok és kis számban magányos elkövetők felelősek. Irak és Szíria tíz világörökségi helyszínét és a teljes műkincsállományt érte a pusztulás. A helyzet javulásáért, valamint a további károk megelőzése érdekében a jelentés további, ha lehet, még szorosabb koordinációt sürget az amerikai kormányzati szervek, a nemzetközi szervezetek és a nem-kormányzati szervek (non-governmental organizations, NGOs) között.

²⁶ BOGDANOS 2004, 119.

²⁷ Dr. Kalla Gábor régész, asszirológus szóbeli megjegyzését ezúton is köszönöm.

²⁸ John Keegan 2004-ben azt írja, hogy a bagdadi Iraq Museum kiállítási tárgyai közül szinte mind a múzeum pincéjében volt. Sajnos a valóság ennél jóval komorabb, sok tárgy most is lappang a feketepiacon. KEEGAN 2004, 317-318.

²⁹ BOGDANOS 2004; ROTHFIELD 2009, 122-133.

³⁰ MILLIGAN 2008, 98-99.

³¹ GAO 2016

1.2.2. A katonai és diplomáciai akciók koordinálása (ún. integrált stratégia) és a kulturális örökségvédelem kérdése

A hidegháború utáni új európai és nemzetközi biztonsági struktúrában új jelenségként volt megfigyelhető a geostratégiai irányváltás, a figyelem áthelyeződése Európáról a Közel-Keletre, Afrikára, majd Kínára.

A globalizáció kiteljesedése és az ezredforduló utáni események az USA gazdasági és stratégiai súlyát csökkentették, azonban megerősítették kulturális jelentőségét.³² Az amerikaiak egyetemes civilizációs küldetéstudata jól megmutatkozik Colin Powell beszédében 1992-ben, aki az Egyesített Vezérkari Főnökség parancsnokaként az amerikai hadsereg feladatának szabta meg nemcsak az USA védelmét, hanem az egyetemes emberi és civilizációs értékek, a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok védelmét is.³³ Az amerikai hadsereg hidegháború utáni önmeghatározása Amerika mint kulturális, civilizációs nagyhatalom fenntartásának irányába tolódott el.³⁴ A kilencvenes évek végétől az amerikai nagyhatalmi önkép átalakulása nyomán az ENSZ és az USA viszonya egyre ambivalensebb képet mutat, amelyben az USA egyre inkább feljogosítva érezte magát arra, hogy felvállalja az iránymutató és a beavatkozó szerepét a nemzetközi közösség előtt.³⁵ A kilencvenes évek sok bírálatot kiváltó, túlzásba vitt amerikai egyedülállóság-propagálása után a kétezres években átalakult az amerikaiak önképe és vele együtt az amerikai külpolitika is. 2001-ben véget ért az amerikai évszázad,³⁶ 2015-ben pedig már félresikerültnek értelmezte a Time magazin a hidegháború utáni időszak amerikai külpolitikáját, különösen a közel-keleti térségben.³⁷ Az elmúlt években a multipolaritás érzékelése az amerikaiak önképében is hangsúlyosabban jelent meg. Magukat már nem a vezető

³² MOISI 2008

³³ Ez az ún. Manifest Destiny, a demokrácia és a szabadság elterjesztésének tanult belső kényszere FRANK 2016, 46.; POWELL 1992.; EDWARDS 2008, 27-49. Clinton elnök 1993-ban szintén kiemelte az amerikai eszmények, a szabadság, a demokrácia erejét. *"...But our greatest strength is the power of our ideas, which are still new in many lands."* CLINTON 1993. Jan. 20. [*...De a legnagyobb erőnk az eszméink ereje, amelyek sok országban még mindig újak.*] szerző ford.

³⁴ Ez az ún. Imperial Overreach. KENNEDY 1987, 514-535.; LUKE – KERSEL 2018. szükségképpen az amerikai neokonzervativizmus és a huntingtoni professzionalizmus értelmezései felé tolódott el, amelyek fontosnak tartják a hadsereg szerepét. Samuel Huntington mesterien, a fegyveres erők fölött álló civil hatalom maximalizálásának szubjektív eszközei helyett a hadsereg professzionalizmusát kívánta hangsúlyozni a kontroll objektív módszereként. Ez a fegyveres erőket a katonai hatékonyság növelésére ösztönzi, miközben felismerteti velük az állammal szembeni alárendelt helyzetüket, vagyis depolitizálja őket. A liberális filozófia ellenséges a fegyveres erőkkel és a „civil hadsereget” helyezi előtérbe. Az új konzervativizmus ezzel szemben az állandó hadsereg létét szükségesnek ítéli meg, amely tagjainak nagy szaktudással és elköteleződéssel kell rendelkeznie; ez biztosítja a nemzet biztonságát és a civil kontrollt, a készsűlség és a védelem legmagasabb szintjét. MÁRTON 2011, 1.

³⁵ PETERECZ 2016, 243; HUDÁK 2019b, 247.

³⁶ FRANK 2016, 49.

³⁷ BREMMER 2015, 17-21.

hatalom, csak az egyik fontos hatalom tagjainak tekintik.³⁸ Európa szerepe ugyan a kortárs amerikai politikában legfeljebb a katonai akciók nemzetközi legitimitásának a biztosítása, de ez a jogi szerep, a kapocs a demokrácia gyökereinek hazájával nagyon fontos.³⁹

Az integrált katonai stratégia megjelenésének megértéséhez a fentebb vázolt folyamatok megismerése elengedhetetlen. 2001. szeptember 11. majd az ezt követő időszak eseményei nyilvánvalóvá tették az integráció szükségességét. Alapvető fontosságú lett az a felismerés, hogy a rendőrségi bűnüldözésnek, a vámhatósági és pénzügyi szerveknek, valamint a hadügyi tervezésnek a korábbiaknál sokkal szorosabban együtt kell működnie az állampolgárok biztonságának garantálásához. Előtérbe kerültek az összetett vizsgálatok, adatcserék, valamint elemzők, szakértők bevonása.⁴⁰ A válságkezelő katonai tevékenység, amelyekre a csapatokat, a fegyveres erőket fel kell készíteni, a fegyveres küzdelem új formáinak tekinthetők.⁴¹ Az Egyesült Államok által is ratifikált Hágai Konvenciók szerint az örökségvédelemmel kapcsolatosan a katonaságnak a bűnözés megállításával kapcsolatban a represszív és a preventív munkában egyaránt részt kell vennie, ezért erősödött a „civil hadsereg” szerepe, amely konzervatív nyomásra egészen újfajta specialistákat is alkalmaz.⁴² A multikulturális környezetben a zászlóalji szinten, a Hágai Konvenciók szerint örökségvédelmi kérdésekben már önálló döntéshozói pozícióban lévő, katonai vezető esetében nagyon fontos nemcsak a ráérzés, hanem a tárgyi tudás is, a „kulturális kompetencia”,⁴³ mivel a haderő az adott jogi, politikai, társadalmi keretek közé mindig mélyen beágyazottan működik.⁴⁴ A katonai parancsnokok nagyfokú önállóságra vannak utalva, a harcképesség megóvása, a feladat időbeni és pontos végrehajtása szempontjából egyaránt. A hatásalapú hadviselés, a precíziós vezérlésű fegyverek nagyarányú használata lehetővé teszi, hogy a hadszíntérré váló helyszínről méretük, kiterjedésük miatt nem elszállítható műemlékek minél nagyobb védelmet élvezzenek, függetlenül attól, hogy az ellenség területén, vagy saját területen vannak. A pontos végrehajtás fogalmába most már az is beletartozik, hogy a jogi normáknak megfelelően irányítanak

³⁸ FRANK 2016, 48.

³⁹ IGNATIEFF 2003, 20; VIZI 2013, 4.

⁴⁰ MYERS – KULISH 2016; MÜNKLER 2005, 191, 193-194.

⁴¹ KOÓS-SZTERNÁK 2014, 10.

⁴² KATONA 2004, 46.

⁴³ SVEC 2014. Ami a magyar vonatkozásokat illeti: a Magyar Honvédség 2006-ban kiadott, Irakra vonatkozó CIMIC kézikönyve ugyan teret áldoz a műkincsek témájának (Irak a világ egyik régészeti leletekben leggazdagabb országa), de összesen 5 sort. RÓZSA et al. 2006, 30.: „-archeológiai területek, kincsek védelme

A háború során a Szaddam-rezsim bukását követően kialakult káoszban sajnós sok, többezer-éves műkincsnek veszett nyoma. Kezdetben a koalíciós parancsnokok nem fordítottak kellő figyelmet a különleges régészeti területek védelmére, így azok jelentős károkat szenvedtek és sok katona igen értékes „szuvenírral” tért haza.

Ma már tilos a különböző kövek, tárgyak, fegyverek kivitele az országból!”

⁴⁴ MÁRTON 2011, 5.

műemléki környezetben zajló katonai művelet során, valamint akkor, ha műtárggyal kerülnek kapcsolatba. A reguláris fegyveres erők műemléki területen az értékmentők szerepébe kerülnek, míg az általában irreguláris ellenség az értékrombolók, a kulturális múlt, magának a kultúrának lerombolói. A válságkezelés nemcsak a béke, hanem minden racionális érték mentését is jelenti. Ez a minden értelmes ember számára pozitív szerep, bármely vallási vagy politikai elköteleződésű lakosság szimpátiáját el kell, hogy nyerje.

A társadalmi biztonság egyes nézőpontjai közül egyiknek vagy másiknak az irányába egy régió vagy ország lakóinak szubjektív biztonságérzete a „helyi sajátosságok szerint eltérhet”. Irak, Szíria esetében a nemzeti öntudat lényeges eleme a kulturális örökség teljességével való azonosulás és azok emlékeihez való ragaszkodás.⁴⁵ Az Iszlám Államnak⁴⁶ kifejezett célja volt a múlt eltörlése⁴⁷, amely nem talált széles támogatottságra a lakosság körében, amelyet jól ki lehetett és ma is ki lehet használni a műkincsek védelme érdekében. A kurd térségben zajló amerikai kutatások helyi programokhoz kapcsolódnak, kapcsolatot és együttműködést keresnek a helyi szakmai és közigazgatási szervekkel és szakemberekkel, valamint kurd nyelvű tájékoztató füzetet is készítettek a lakosság számára a helyi régészeti munkáról és annak hasznáról.⁴⁸ A 2002 novemberében megrendezett prágai NATO-kongresszus zárónyilatkozatának 4/d pontja megfogalmazásában voltaképpen a kulturális terrorizmus elleni fellépésről is állást foglalt a NATO.⁴⁹

Az elmúlt tíz-tizenöt évben egy új, izgalmas kutatási ágként jelent meg egyfajta militarizmus⁵⁰ és a kulturális örökségvédelem kapcsolatrendszerének kutatása, illetve az ezzel kapcsolatos jó kormányzati – katonai, stb. döntések meghozatala. Ma már tudjuk, hogy a háborúk a feltételezettnél sokkal szorosabb kapcsolatban vannak egy adott régió instabilitásával és benne a különböző illegális áruk csempészetével⁵¹, így a műtárgycsempészet jellegének és mértékének alakulásával - vagyis a komoly biztonságpolitikai problémák katonai megoldásokat, azok pedig egy új, de még labilis helyzetet teremtve, megint csak

⁴⁵ Vö. RÓZSA et al. 17.: „Az irakiak ráadásul az arabok megjelenése előtti ősi sumér, babiloni, asszír és perzsabirodalmakat is a saját történelmük részének tekintik...”

⁴⁶ A Daesh az Iszlám Állam arab nevének rövidítése: *ad-Dawlah al-'Islāmiyyah*

⁴⁷ OTTEN 2017.

⁴⁸ KAERCHER 2016, 45.

⁴⁹ „*Terrorism, which we categorically reject and condemn in all its forms and manifestations, poses a grave and growing threat to Alliance populations, forces and territory, as well as to international security. We are determined to combat this scourge for as long as necessary. To combat terrorism effectively, our response must be multi-faceted and comprehensive.*” Csiki Tamás fordításában: „*A terrorizmus, amelynek minden formáját és megjelenését kategorikusan elutasítjuk, súlyos és növekvő fenyegetést jelent a szövetség lakossága, fegyveres erői és tagállamai számára, csakúgy a nemzetközi biztonságra nézve.*” CSIKI 2012 5; ANONYMUS 2008

⁵⁰ A militarizmus értelmezésében Rachel Woodward fogalmi értelmezését követem. Lásd: WOODWARD 2004, 3.

⁵¹ NELLEMAN et al. 2018, 8.

nemzetbiztonsági és rendészeti problémákat fognak előidézni. Charles Krulak amerikai tábornok 1990-es évek végén elhíresült elmélete, az ún. háromelemű/háromblokkos háború koncepciója ennek a rizikónak a csökkentésére egymást átfedő tevékenységekként szabja meg a magas intenzitású háborús műveletet, a békefenntartó műveletet, valamint a humanitárius segítségnyújtást, amelyek gyakran párhuzamosan zajlanak. Bár elméletének helyességét azóta komolyan támadták⁵², koncepciója mégis azt jelzi, hogy a kilencvenes évek végére a katonai tervezésben nem halasztható tevékenységként jelenik meg az intenzív katonai cselekmények mellett a béke minél nagyobb fokú megtartása, ugyanabban a hadműveleti zónában. Nem véletlen, hogy a legsikeresebb kulturális örökségvédelmi egység az olasz csendőrséghez, a Carabinierihez tartozó kulturális örökségvédelmi egység, amelyről később bővebben fogok beszélni, a csendőrség pedig az olasz hadsereghez tartozik. A nagyobb horderejű örökségvédelmi problémák ugyanis elsősorban a háborúk által sújtott, vagy a meggyengült államisággal rendelkező országokban keletkeznek. A Carabinierinek viszont a szesztilalom időszaka óta kiváló bűnügyi kapcsolatai vannak az Amerikai Egyesült Államok különböző bűnüldöző szerveivel (gyakorlatilag Olaszországon keresztül lát rá az USA a Balkánra), amely nemcsak kettejük kapcsolatában, hanem a nemzetközi műkincs-kereskedelem elleni harcban is rendkívül fontos. Ez úgy értelmezendő, hogy az USA-ban bekövetkezett szemléletváltás hatást gyakorolt a Carabinierire, különösen a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni különféle egységeire, így a műtárgyas egységre is (Comando Carabinieri Tutela Patrimonio Culturale, TPC, más néven Carabinieri Art Squad). A Carabinieri Art Squad viszont az UNESCO-ban és az Európai Unióban található különböző szervezetekben a legfontosabb véleményformáló és tanácsadó szerepet látja el (katonai állományban lévő, vagyis a civilek számára elzárt területre is belépni tudó szakértőkkel) az illegális műkincs-kereskedelem elleni harc alakulásában. Vagyis végső soron az Egyesült Államokban bekövetkező biztonságpolitikai szemléletváltás az egész nyugati világban megjelenik mint követendő új norma.

A NATO stratégiai elméletében szintén új elemként jelent meg az 1990-es évek végén a konfliktusmegelőzésre való felkészülés fontossága.⁵³ Az örökségvédelemnek, a kulturális identitás minél hatékonyabb védelmének egyszerre kell illeszkednie a hagyományos háborúk és az újonnan megjelenő, új típusú háborúk sajátosságaihoz.⁵⁴ A legfontosabb globális és regionális veszélyforrások, biztonsági kihívások a kulturális örökségvédelemmel kapcsolatban két, egymással összefüggő, kapcsolatban lévő csoportra oszthatók. Az első (1.) a hadurak,

⁵² DORN – VAREY 2009

⁵³ KŐSZEGVÁRI 2001, 20.

⁵⁴ DEÁK 2005

klánok megerősödése a műkincs-csempészetből, orgazdák megerősödése, új orgazdák megjelenése, fegyvervásárlás, pénzmosás, hamisítás (ebben külső ország bekapcsolódása: Kína), ember okozta katasztrófák (múzeumok kirablása) – mindez növeli a terrorizmus veszélyt. A második (2.) az emberek szociális biztonságának sérülése: társadalmi, vagy etnikai alapú kirekesztés (a cél egy adott egy adott közösség műemlékeit, történeti értékeit megsemmisíteni), vallási szélsőségesek, pszichológiai hadviselés kérdése. A precíziós hadviselés, az infrastruktúra védelmének igénye megköveteli a helyi kulturális örökség védelmét, hacsak nem jár kiugró katonai nyereséggel annak katonai célpontként való kezelése. A meginduló katonai műveletekkel párhuzamosan hatékony lépéseket kell tenni az örökségvédelem ügyében is,⁵⁵ hogy a probléma ne eszkalálódjon, ne alakuljanak ki újabb problémák (fosztogatás, feketepiac megerősödése, frusztrált népcsoportok), amint azt a 2. iraki háború kezdete jól mutatja.

A pozitív kép nyújtása, a civil lakosság rokonszenvének elnyerése,⁵⁶ a helyi népesség kulturális identitásán esett sérelmek orvoslása, a nemzetközi közösség nevében nyújtott, erős „segítő kéz” nagyon fontos, különösen egy olyan erős ellenféllel szemben egy adott területen, mint a műkincscsempészetrel is foglalkozó terrorista sejtek és a szervezett bűnözői csoportok, akik szintén igyekeznek elnyerni a helyi lakosság kegyeit, mindamelllett terror alkalmazásával is kézben tartani a helyi történéseket.⁵⁷ A háborús vagy közvetlen háború utáni létbizonytalanságban élő emberek számára a műkincscsempészet olyan évszázadok óta kézenfekvő, hallgatólagosan elfogadott bevételi forrást jelent, ahol csak nagyon hangsúlyosan pozitív, jól kialakított üzenettel és ehhez adagolt katonai és gazdasági potenciállal, erőfelmutatással lehet eredményt: szemléletváltást, az egyéni érdekekről való lemondást elérni.

Az elmúlt időszak háborúi által sújtott közel-keleti térség jövőbeni örökségvédelmi rendszerének kialakításával kapcsolatban sokrétű társadalmi felelősségi és érdekvédelmi hálózat létrehozására van szükség.⁵⁸ A helyi civilek megerősítését célzó kezdeményezéseket nemcsak a nemzetközi közösség, hanem maguk a helyiek és a térségből elszármazottak is sürgetik.⁵⁹ A terrorizmus elleni harc megnyerésének kulcsa a lakosság megnyerése, a

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ SZENDREI 2021, 506-507.

⁵⁷ VARGA M. 2017, 131-132., 135; KIS-BENEDEK 2017, 111.

⁵⁸ HUDÁK 2017, 31.lj.

⁵⁹ Az elmúlt évek moszuli történéseinek krónikása, a Mosul Eye Blog-ot működtető, anonimitásban maradó tudós (egy angolul jól tudó könyvtáros?) könyveket gyűjt különféle szervezetek segítségével a könyvtár állományának majdani feltöltésére. Elsősorban egy Marseille-i székhelyű, arab vezetésű szervezet gyűjt: ANONYMUS 2021d Mohamed Hermi, a szervezet alapítója korábban a *Read and Cure (Lire and Guérir)* szervezet vezetője volt. Nyilatkozata jól érzékelteti a nem-dzsihádista arab értelmiség véleményét: *“The only thing that can cure the evils of society are books and learning. Books are the weapon to fight against all cancers of society.”*: ANONYMUS 2017a

terrorizmus egyik forrásának, a műkincs-csempészet⁶⁰ elleni harcnak szintén ugyanez, különösen az oktatás által, beleértve a helyi örökségvédelmi szakemberek képzését és továbbképzését is.⁶¹ Az oktatás által végső soron az oktatásban részesült, eszközökkel (pl. figyelő rendszerekkel, stb.) ellátott helyi értelmiségen keresztül tudja érvényesíteni az oktatás célját a kezdeményező fél, anélkül, hogy más eszközt, pl. katonai erőt kelljen alkalmaznia. Az Iszlám Állam fenyegetése és az új típusú terrorizmus⁶² veszélyének fokozódása örökségvédelmi szempontból is átfogó megoldásokat követel, és új eszközként szolgálhat. Az agressziót megelőző, illetve a válsághelyzetet kezelő közös védelem egyik eleme lehet, illetve lett a kulturális örökség védelme, mint az etnikai és kulturális identitás védelme, amely egy térség stabilitásának fontos eleme. Ezekre az erőfeszítésekre, hogy a válságkezelésbe bevonják a kulturális örökség pusztítását is, mint jogi kategóriát, jó példa az alábbiakban bemutatott mali eset.

1.2.3. A kulturális identitás részét képező kulturális örökség pusztítása, Mali és a délszláv térség példája

A kulturális örökség elpusztítása egyfajta háború az ellenfél múltja, jelene és a jövője ellen, annak totális eltírása, megalázása. A kulturális identitás pusztítása az egyén és a közösség lába alól kihúzza a talajt, rombolja morálját.⁶³ Jól példázza ezt, hogy amikor 2003-ban Irakban az Iraki Nemzeti Múzeumot kifosztották, illetve más lelőhelyeken és múzeumokban is pusztítások történtek, az iraki emberek a kulturális károk miatt teljesen összezavarodtak, frusztráltak lettek.⁶⁴ A kulturális identitás sérülése, elvesztése könnyen befolyásolható, labilis idegállapotú embereket eredményezhet, így tényleges biztonságpolitikai kockázatot jelent.

Reménykeltő és új helyzetet teremthet, hogy a kulturális örökség elpusztítása, a szándékos műemlékrombolás jogalapként tudott megjelenni a Hági Nemzetközi Büntetőbíróságon (International Criminal Court, ICC) a szalafita Ahmad al-Mahdi al-Faqi ügyében. Al-Faqi Mali északi részén, az UNESCO Világörökséghez tartozó Timbuktu 15-16. sz.-i, mecsetekből és mauzóleumokból álló együttesének esett neki társaival, fejszével és

⁶⁰ SZENDREI 2021, 504.

⁶¹ VARGA M. 2017, 136.

⁶² SZTERNÁK 2003, 41-45; BODA 2003, 69-76; KURTA 2003, 99-104; HADNAGY 2005; GAZDAG 2011, 176.

⁶³ BEVAN 2006, 19.

⁶⁴ Vö.: BOGDANOS 2004

feszítővassal.⁶⁵ Az UNESCO anyagi támogatásával sikerült a tizennégy mauzóleumot valamilyen mértékben helyreállítani a hatóságoknak, al-Faqit pedig már 2015 szeptemberében elfogták, de csak 2016 márciusában tudták jogilag bizonyíthatóan elmarasztalni. Ahmad al-Mahdi al-Faqi az első olyan gyanúsított az ICC történetében, akit vallási vagy történelmi műemlékek megsemmisítésének háborús bűntettével vádolnak, pere precedens értékű. A férfit, aki szalafita muszlimként bálványimádásnak tekinti a helyi szúfi iszlám műemlékeket, tagja volt az al-Kaidával kapcsolatban álló, Ansar Dine (Hit védelmezői) nevű szalafita csoportnak, amely 2012-ben Mali északi részét uralta.

Egy másik, jellemző példa a kulturális örökségvédelem beágyazottságának szemléltetésére a délszláv térség, amely földrajzilag hozzánk egészen közel esik. Az egykori Jugoszlávia utódállamai, főleg a délebbre esők, szintén szenvednek az elhúzódó háborút követő, törekeny politikai stabilitású helyzet okozta örökségvédelmi problémáktól is.⁶⁶ 1991 és 2006 között nemcsak Dubrovnik lövetése, a szlavóniai katolikus templomok részbeni lerombolása, a mostari híd, a počitelji, Banja Luka-i és más dzsámik lerombolása,⁶⁷ a koszovói iszlám imahelye és keresztény templomok lerombolása jelzi a súlyos indulatokat, amelyek az együtt élő délszláv népeket mérgezték.⁶⁸ Az azóta eltelt időszakban, bár elvileg törvény védi a helyi régészeti örökséget, a két részre szakított, így alig működőképes Bosznia-Hercegovinában az illegális régészeti ásatások, a nagyarányú csempészet, a hatóságok félrenézése, a helyi örökségvédelmi rendszer működési anomáliái, valamint a legális régészeti feltárásokra adott minimális állami anyagi forrás váltak jellemzővé.⁶⁹ Természetesen egy ilyen környezet táptalaja a régészeti leletek illegális kereskedelmének, virágzó feketepiacot teremtve. Valószínűleg a műkincsek esetében is legalább részben a térség drogkereskedelmének bejáratott útvonalait használják, hiszen itt is a legközvetlenebb kapcsolat Olaszország, valamint Horvátország felé mutat.⁷⁰

A szomszédos Szerbiában is csak néhány árnyalatnyit jobb a helyzet: a lakossági bejelentések nyomán elfogott illegális fémkeresős ásatások elkövetői (pl. az ókori nagyváros, Sirmium/ ma Srmska Mitrovica területén és környékén) bíróság elé kerülnek ugyan, de többnyire megússzák a komolyabb büntetést (felfüggesztett börtönre ítélik őket).⁷¹ A büntetési tételek szigorítása jobban elrettentené az elkövetőket.

⁶⁵ A mali eseményeket kimerítő alapossgal dolgozta fel Puskás Anna szakdolgozatában: PUSKÁS 2016

⁶⁶ HARDY 2021, 169-184

⁶⁷ TAKÁCS M. 2011, 146-147, további irodalommal; RIEDLMAYER 2008

⁶⁸ TAKÁCS M. 2011, 181-182.

⁶⁹ ANONYMUS 2021i

⁷⁰ Amint arra számos tematikus sajtóhír utal, legalább az elmúlt mintegy harminc évben.

⁷¹ BOŽIĆ 2019

Az elkövetés motívumait illetően ebben a térségben az anyagi haszonszerzés mellett a lenézett, a helyi történelmi múltjuk kisebbitésére, eljelentéktelenítésére a többség által „kijelölt” etnikumok, illetve a sovinszta jellegű szláv történelmi identitás szempontjából „nem fontos” történelmi korszakok (őskor, római, népvándorláskori germán, stb.) kíméletlen kihasználása, kiárusítása.⁷² Ennek ellenére, hogy mennyire nem érti még mindig a nyugati világ a Balkánt, annak gondolkodását, jelzi az a tény, hogy egy nemrég a térségről megjelent szakkönyvben még mindig nem szerepel taglalandó témaként az illegális műkincs-kereskedelem az illegális kereskedelem többi válfaja között⁷³, miközben az ezzel általában együtt járó pénzmosást a szervezett bűnözés szívének tartják szakírók.⁷⁴

1.2.4. Az illegális fémkeresős lelőhely-rongálás problémái

A II. világháború óta tudunk a fémdetektor megjelenéséről, de az 1960-es évek elejéig csak katonai célokra használták. A hatvanas években azonban, eleinte az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában a polgári használatban is megjelenik. Jellemzően először hobbiként keresőznek a csatatereteket kutató, leszerelt katonák, illetve a világháborús relikviákat gyűjtő magánszemélyek.⁷⁵ A fémdetektor azonban nagyon gyorsan kilép ebből a szűk körből és bekerül az illegális régészeti leleteket keresők eszköztárájába. A fémdetektor használata a hatvanas években megjelenik Közép- és Dél-Amerikában, ill. Nyugat-Európában, a régészeti lelőhelybolygatások száma ugrásszerűen megnőtt. A kevésbé őrzött, elhagyatott területen fekvő, de a szakirodalomban ismert régészeti lelőhelyeken egyre gyakrabban jelentek meg a fémkeresőkkel érkező, hétvégi kikapcsolódásként terepet járó amatőrök.

Nyugat-Európában az 1980-as évek elejétől veszélyeztetik komolyabban a régészeti lelőhelyeket a fémdetektorral felszerelkezett kincsvadászok.⁷⁶ Ez a kincsvadászat hatalmas, jóvátehetetlen károkat okozott a régészeti terepbejárásokból vagy írásos forrásokból ismert, de szakszerű ásatással soha nem kutatott, tudományos szempontból ismeretlen, érintetlen

⁷² Az illegális fémkeresősök és műkincs-kereskedelemben részt vevő személyek politikai hovatartozásának változatosságához ld. HARDY 2021, 180-181. A balkáni régészetben felbukkanó politikai motivációkhoz ld. összefoglalása TAKÁCS M. 2011, 113-132, Bosznia-Hercegovina esetében 140-150.

⁷³ KEMP 2017

⁷⁴ LAMALLARI – ZHILLA 2015, 106.

⁷⁵ V. SZABÓ 2009, 129.

⁷⁶ V. SZABÓ 2009, 128. Már a kezdet kezdetén megjelentek az amatőrök mellett a fémkeresőzést profi módon űző majd értékesítő, elsősorban éjszaka dolgozó, vagy kifejezetten az elhagyatott helyen keresőző, illegális piacra termelő fémkeresős csoportok.

lelőhelyeken.⁷⁷ Az illegális műtárgykereskedelem mértéke Európában alig marad el a kábítószer- és fegyvercsempészet nagyságától, mégis kevés szó esik róla. A helyzetet súlyosbítja, hogy a fémkeresőzés csak még inkább megnövelte a korábban is meglévő, keletről nyugat felé irányuló, illegális tranzitkereskedelmet, gazdagította az árukészletet. Bővült a külföldi piacokra dolgozó orgazdák köre is a külföldi fémkeresős és orgazda kapcsolatokkal rendelkező, vállalkozó kedvű, illegalitásban dolgozó fémkeresősökkel. Mivel Nyugat-Európában és Közép-Európa nagy részén az elmúlt kb. harminc évben jelentős mennyiségű tárgyat találtak meg illetéktelen kezek, ezért a fémkeresőzés, az ún. civil régészet problémája európai, de világviszonylatban is nagy kihívást jelent a rendészet és a régészet számára.

Jelenleg Ukrajna, Románia, Bulgária, a balti és a délszláv államok lelőhelyei vannak a legsúlyosabb veszélyben. Néhány évvel ezelőtt még néhány kattintással bármelyik brit amatőr pontos információkat kapott angolul például a bolgár lelőhelyekről, egy azóta már elérhetetlen, törölt internetes oldalon. A fémkeresős fosztogatások egyik elrettentő példája Szerbiában Sirmium ókori város (Srmska Mitrovica) közelében illegális fémkeresős kutatás során előkerülő kora avar kori arany övveret garnitúra, amelynek nyugara csempészését a rendőrségnek sikerült megakadályoznia 1992-ben.⁷⁸ A fémkereső műszer használatának hazai tapasztalatairól a 2.4. fejezetben írok részletesen.

1.3. Illegális kereskedelem a második műtárgykrízis után

1.3.1. Az illegális műtárgykereskedelem mértékének vizsgálata a második műtárgykrízis kezdete óta

Az elmúlt két évtized közel-keleti eseményei, a technikai fejlődés és a globalizáció számos olyan gerjesztő faktor megjelenését, illetve felerősödését eredményezték, amelyek a műkincspiaci árakat tartósan magasan tartják. Az illegális műkincs-kereskedelemnek a csempésztett árucikkek stabil piaci értéke miatt megnőtt a szerepe a szervezett bűnözésben.⁷⁹ Ennek oka az egyre érzékenyebb fémkereső műszerek rendkívüli mértékű elterjedése, a műkincsekben különösen gazdag országok hosszú távú instabilitása,⁸⁰ a régészeti korú tárgyak

⁷⁷ Vö.: MARASZEK 2006, 76-97; BRUNECKER 2008, 14-39.

⁷⁸ BOŽIĆ 2019

⁷⁹ ALBANESE 2019.

⁸⁰ SOCTA 2017, 48; HUDÁK–CSABA 2020, 135.

stabil teaurációs értéke, a szaporodó múzeumok tárgyéhsége, valamint a globalizáció kiváltotta ellenreakció, az értékkrízis és a személyes identitáskeresés vágya.

Ha a gyűjtőt a régészeti korú tárgyak érdeklik, azt a numizmatikai jellegű tárgyak kivételével gyakorlatilag csak a feketepiacon tudja beszerezni. Ez azonban csak gerjeszti a tárgyéhséget, az illegális ásatásokra és a fekete aukciókra való igényt. Az illegális műkereskedelmet is a kereslet-kínálat szabályozza: azt árulják, aminek piaca van, amire van vevői igény. A bejáratott, megfelelően biztonságos⁸¹ illegális hálózaton mindent lehet szállítani, fegyvert, embereket, kulturális javakat, drogot, cigarettát, vagy bármi mást, amelyre éppen igény van, és amelyet a forrásországban megfelelő minőségben és/vagy mennyiségben szállítani tud. A vevőigényt úgy lehet csökkenteni, ha megszüntetjük ezeknek a drága tárgyakkal a presztízserértékét.⁸²

A múzeumokban igen sok kétes eredetű tárgy halmozódott fel az elmúlt mintegy kétszáz évben. Egyértelműen bizonyítható, hogy a gomba módra szaporodó múzeumok igényei nagyban elősegítették a műtárgyas feketepiac szárnyalását, hiszen a múzeum is a gyűjtők közé sorolható ilyen szempontból. Jóval több múzeum van jelenleg, mint korábban, amelyek mind magas minőségű tárgyakat akarnak kiállítani, presztízserdekből és anyagi érdekekből vezérelten, ezért a műtárgypiac telítve van a feketepiacról származó tárgyakkal.⁸³

1.3.2. Az elmúlt évek két, egymással összefüggő trendje: a gyenge államok számának és a műtárgycsempészet mértékének megugrása

A hidegháború befejeztével új típusú kihívások jelentek meg, amelyek gyökerei azonban messzire nyúlnak a múltban. A fogalom megjelenése összefüggésben van azzal a II. világháború óta tartó folyamattal, amelyben tömegesen pusztul az emberiség kulturális öröksége, elsősorban a fegyverek technikai képességei miatt.⁸⁴ Napjainkban már olyan tényezők is szerepet játszanak, mint a humán biztonság, amely a korábbiakban kevésbé volt hangsúlyos, emellett megjelent „az emberiség egyetemes kultúrkincse”. mint háborús konfliktus esetén megvédendő érték.⁸⁵

⁸¹ Elkövetői szempontból ilyen biztonságot adhat a jellegénél fogva nehezen kutatható árukkal együtt, vagy pl. az élőállatot szállító teherautókkal való utaztatása az illegális áruknak: CSABA 2012, 73.

⁸² BRODIE 2014, 433-440.

⁸³ CAMPBELL 2013, 129; AMINEDDOLEH 2013, 228–229; FRANZEN 2013.

⁸⁴ JOHNSON 2007, 119-152; MYERS – KULISH 2016; ANTIQUITIES COALITION 2016

⁸⁵ PETROVIC 2013, 13-15; ETHICS, LAW AND ARMED CONFLICT 2016

Az antik tárgyakra szakosodott aukciók világában évtizedek óta tendencia, hogy az illegális műkincs-kereskedelembé bekerülő régészeti korú tárgyak egyik fontos forrását jelentik a politikailag-katonailag instabil, vagy már háborúval sújtott területek régészeti lelőhelyei.⁸⁶ Ezeken a területeken nemcsak a rablások és a fémkeresők okoznak helyrehozhatatlan károkat, hanem a köz- és magángyűjtemények elpusztulása vagy kirablása is. A műkincs mindig stabilan értékálló, sőt, idővel értékét növelő zsákmányt jelent az illetéktelen kezek számára. Az illegális műtárgykereskedelem mértéke az egész Közel-Keleten, de világviszonylatban is évről évre nő.⁸⁷ A műkincscsempészet tehát jelenleg a háborúk egyik finanszírozási módja, emellett a műkincsrombolás befolyásolhatja a műkincsek piaci árának alakulását, megemelve és magasan tartva az árakat. A növekedés többek között a világpolitikai átrendeződés, illetve a globalizáció és annak negatív következményei számlájára írható.⁸⁸ Az elmúlt huszonöt évben még több ún. bukott állam küzd világszerte a fennmaradásáért, mint korábban.⁸⁹ Ennek jele a migráció mellett többek között a vallási alapú radikalizálódás, amelynek kiemelt célpontja lehet az ellenfél vallási jellegű értékének elpusztítása.⁹⁰ Az etnikai tisztogatás mellett így megjelenik a kulturális tisztogatás fogalma. Az Iszlám Államban a műkincsrombolás a pszichikai terror eszköze volt. A human biztonság fenyegetései közé sorolható tehát a kulturális identitáshoz, kulturális örökséghez való jog (az egyéni vagy közösségi biztonság sérelme). A szélsőségesek általában az ellenféllel együtt annak múltját is el szeretnék törölni; az ellenük való fellépésben fontos szerephez juthat egyfajta pozitív propaganda az európai, a nyugati, vagy az egyetemes kultúra értékeiről.⁹¹ Hagyományosan az UNESCO rendez ilyen témájú konferenciákat.⁹²

1.4. A kulturális örökség helyzete, mint biztonságpolitikai kérdés. Kísérletek az örökségvédelmi kockázatelemzés módszereinek kidolgozására

Első pillantásra a kulturális örökség helyzete a biztonságpolitika komor kihívásaihoz képest bagatellnek tűnhet. A begyűrűző globalizáció azonban olyan identitáskeresést és identitásválságot generált, amely a kulturális hovatartozást, a nemzeti hagyományokat

⁸⁶ Vö.: RENFREW 2000; MARTOS 2013

⁸⁷ AMIN 2016

⁸⁸ Vö.: HADNAGY 2005

⁸⁹ GAZDAG 2011, 124; MARSAI 2014

⁹⁰ MARSAI 2016, 93-111; KIS-BENEDEK 2016, 29.

⁹¹ HADNAGY 2005; KRIZBAI 2015, 294.

⁹² „A kulturális örökség védelme háborús konfliktusok idején” című konferenciát már tizedik alkalommal tartották meg 2013. decemberében Párizsban, az UNESCO Központjában. Hasonlóképpen elő szokott fordulni ez a témakör az (International Institute of Humanitarian Law (IIHL): szakértőknek tartott nemzetközi szemináriumain is. Ld. ANONYMUS 2009a.

(amelynek fontos része a tárgyi örökség) a korábbiaknál jóval hangsúlyosabb pozícióba emelte, felerősítve a nemzeti sovinizmust. Emellett a pénzmosással kapcsolatos összefonódásai miatt a téma felértékelődött és komoly biztonságpolitikai tényezővé vált. Ebben a fejezetben ezt a folyamatot és eredményeit, a kihívásokra adott válaszokat mutatom be.

1.4.1. Milyen jelei és eredményei vannak az elmúlt húsz évben az integrált szemléletre való törekvésnek?

A fegyverkereskedelemmel való összefonódása és az óriási illegális pénzösszegek mozgása miatt egyre nagyobb fontosságot kap a nemzetközi örökségvédelem, annak aktuális helyzete a nemzetközi biztonságpolitikában. Kijelenthető, hogy biztonságpolitikai kihívássá vált a nemzetközi, regionális vagy lokális örökségvédelmi helyzet, illetve annak elemzése. Hasonlóan fontos a humánbiztonsággal, az egyéni és közösségi identitással való összefonódása is. Mivel az örökségvédelem állapota finom indikátora egy adott ország biztonságpolitikai helyzetének, ezért az örökségvédelmi kockázatelemzés készítése és az ezzel összefüggésben elérhető tudományos eredmény nemcsak a régészek és a bűnügyi felderítés számára szolgálhat tanulságokkal, de a biztonságpolitika iránt érdeklődők számára is. A fenyegetés kihívására adandó megfelelő válaszlépést⁹³ megelőző elemzés fontos része lehet az örökségvédelmi kockázatelemzés, különösen azokban az országokban, amelyek műkincsei a feketepiacon nagyon kelendőek, és ezáltal magasabb illegális jövedelem származik belőlük. Egy ilyen örökségvédelmi szempontú elemzés elmaradása végzetes következményekkel járhat egy instabil régió későbbi sikeres pacifikálása szempontjából. Az integrált rendészeti-múzeológiai együttműködés eredménye a bűnügyi szakprognosztikai elemzői munka, amely anyagokat készít a bűnüldözői és a vámügyi szerveknek. Ezen a területen különösen fontos, hogy az elemző kettős képzéssel rendelkezzen, mindkét szakterület ismereteit elsajátítsa.⁹⁴

⁹³ HADNAGY 2005

⁹⁴ Az örökségvédelmi elemzők többek között az alábbi kérdésekre keresik a választ: Milyen leletek felbukkanása várható a műtárgypiacon, egyes társadalmi csoportoknál? A menekültek, stb. használnak-e fizetőeszközként kisméretű, nem-fém tárgyakat, amelyeket a fémdetektor nem mutat ki? Emellett a gyenge, vagy hadszíntérré vált államok közgyűjteményeinek helyzetét elemzi, veszteségállományukról információkat gyűjt és azokat összeveti az aukciós anyaggal. Részletes, tárgytípusokra lebontott előrejelzést készít a műkincscsempészetben várható tendenciákról. Vö.: MRÁZ 2001, 25.

1.4.2. A militarizmus megjelenése az örökségvédelmi előrejelzések készítésében

A globalizációnak az elmúlt évtizedekben bekövetkező kiteljesedésével a tér és az idő korábban nyomaiban sem tapasztalt mértékben történő összesűrűsödése figyelhető meg. Emiatt „a távoli katonai területek helyi politikai és gazdasági hatásokat fejtenek ki, és fordítva.”⁹⁵ Szellemi együttműködésre van szükség nemzetközi és nemzeti szinten is a rendészeti szervek és a kulturális szereplők között. A katonáknak és a fegyveres erők minden egységének multikulturális környezetben kell végrehajtania katonai missziókat, ahol az egyes katonai műveletekben a katonák nemcsak harcosok, hanem a feladatok jellegétől függően időnként diplomaták vagy rendőrök.⁹⁶ A rendelkezésre álló tér - akár egy ország területe, akár más módon meghatározott méretű tér - katonai, illetve bűnügyi szempontú felderítésekor, elemzésekor, felügyeletkor mindenképpen érdemes örökségvédelmi szempontból is elemzéseket készíteni. Az elmúlt néhány évben megjelenő tendencia, hogy szakértőket, elemzőket alkalmaznak egyes államok az ilyen szempontú vizsgálatra.⁹⁷ Az instabil térségek, vagy háború által sújtott, hadműveleti zónává vált területek vizsgálatakor a nemzetközi konfliktusok általános válságkezelésének lépéseit szokták alkalmazni, SWOT-elemzéseknek a megfigyelési folyamatba való beiktatásával. Az elemzéseket követően kialakított válságkezelés legfontosabb lépései: az első (1.) az információk folyamatos feldolgozása (elemző munka),⁹⁸ monitoring, kontrolling, értékelés.⁹⁹ Ezután következik a (2.) döntéshozatal, majd a (3.) katonai és a diplomáciai (politikai) akciók koordinálása (az ún. integrált katonai stratégia).

⁹⁵ KOÓS-SZTERNÁK 2014, 9.

⁹⁶ MÁRTON 2011, 6.

⁹⁷ A katonai elemzőkhöz hasonlóan dolgozó bűnügyi örökségvédelmi elemzők többek között az alábbi kérdésekre keresik a választ, elsősorban térképekkel, táblázatokkal dolgozó digitális alkalmazások segítségével: Milyen leletek felbukkanása várható a műtárgypiacon? Milyen leletek felbukkanása várható egyes társadalmi csoportoknál, pl. a menekülteknél? (Például kisméretű, nem-fém szobrok, amelyeket a fém-detektor nem mutat ki.) Mely múzeumok anyaga jelenhet meg a műtárgypiacon? (Az egyes múzeumok veszteségállományának minél pontosabb ismerete.) A gyenge, vagy hadszíntérre vált államok korábbi közgyűjteményei helyzetének elemzése. Részletes, tárgytípusokra lebontott előrejelzés készítése a műkincscsempészetben várható tendenciákról (ábrák, fotók, táblázatok, grafikonok, diagramok), stb. Vö.: MRÁZ 2001, 25.

⁹⁸ PARCAK – GATHINGS 2016, 188-205. Az elemző-értékelő munka általános szempontjainál az elemző felhasználja a globalizáció és az információs technológiai forradalom nyújtotta lehetőségeket. Szüksége van az adott térség katonai-biztonságpolitikai helyzetének ismeretére. Emellett számba veszi a veszélyben lévő ismert, elsősorban kiemelt fontosságú (világörökségi, stb.) lelőhelyeket; a terület köz- és magángyűjteményeit, majd elemzi helyzetüket. Elemzi az adott területen folyó háború/háborúk során használt fegyverek romboló hatásának evalósínűsíthető maximális mértékét (milyen mélységben, mekkora területen rombol/rombolhat). Ezenkívül a katonaföldrajz térképre vetítve egyfajta „örökségvédelmi földrajz térképet” készít, benne az ismert régészeti lelőhelyekkel, majd ebből örökségvédelmi előrejelzések készítésére a várhatóan megsérülő, az adott régészeti lelőhelyen előkerülő tárgytípusokról. Hasonlóképpen, a helyi múzeumok veszélyben lévő anyagát is elemzi, a rekvirálás vagy a műkincspiacra való bekerülés várható mértékével együtt.

⁹⁹ Erre példa a Parcak-féle Satellite Remote Sensing for Archaeology: PARCAK 2016

A döntéshozatalban a biztonsági kockázatokat amennyire csak lehet, minimalizálni kell. Ennek része az örökségvédelmi kockázat mérséklése is. A szélsőségesek ugyanis az ellenféllel együtt annak múltját is el szeretnék törölni. Az ellenük való fellépésben fontos szerephez juthat egyfajta pozitív propaganda az európai, nyugati kultúra értékeiről.¹⁰⁰

1.5. Összetett kihívásra összetett válasz, az integrált rendészeti szemléletmód

Az államot ért sokrétű, az egyént, a közösséget, az államrendet és a pénzügyi rendet egyaránt veszélyeztető katonai-biztonságpolitikai-bűnügyi kihívásra az állam csak egy szintén sokrétű válaszlépéssel tud reagálni, értelemszerűen mindazokon a pontokon, ahol a kihívás érte. A katonai, biztonságpolitikai és rendészeti intézkedések összehangolása nélkül érdemi eredményt, változást nem lehet elérni. Ezeknek a válaszlépéseknek némelyike tudatos kormányzati döntés volt, más része spontán játszódott/játszódik le, sorozatos események folytán, vagy más döntések mellékkövetkezményeként.

1.5.1. Válaszlépés a kultúrpolitikában: a kulturális örökség biztonságiasítási folyamata és a kulturális terrorizmus jelensége

Az elmúlt időszak biztonságpolitikai sarokkövei, a hidegháború vége (1989-1991), 2001, 2014¹⁰¹ lazábban ugyan, de az örökségvédelem biztonságpolitikai aspektusaiban is megjelennek. Jelenleg a kulturális örökségvédelem témájának biztonságiasítási folyamata zajlik, mivel a nemzetközi szervezetek és az egyes kormányzatok felismerték a kulturális identitás kulcsszerepét a béketeremtésben és a béke fenntartásában.

A délszláv, vagy a ruandai háborúban kulcsszerepet játszó kulturális identitás problémája és az első, majd a második iraki, végül a szír háború, mint régészeti szempontból kiemelt jelentőségű területen folyó háború rávilágította a nemzetközi közösség, valamint a NATO figyelmét a kulturális örökségvédelemre. Az örökségvédelem ügye egyértelműen kilépett a kultúra keretei közül és biztonságpolitikai tényezővé vált. Mivel egy térség radikalizmusát elősegíti egyebek mellett a csempészet, a szegénység és a kilátástalanság,¹⁰² ezért nagyon fontos, hogy a csempészet egyik fajtáját, a műtárgycsempészet gyökereit, mozgatórugóit és jelenségét is megértsék nemcsak a katonák, hanem minden rendészeti szerv.

¹⁰⁰ KRIZBAI 2015, 294.

¹⁰¹ KONDOROSI 2016, 34-37.

¹⁰² KIS-BENEDEK 2017, 110-111.

Míg a műkincscsempészet azonban a szervezett bűnözés keretei közé tartozó, nyereségvágyból elkövetett bűncselekmény, a kulturális terrorizmus az erőszak öncélú alkalmazása, megfélemlítés, erőfitogtatás a civilek egy meghatározott csoportjával szemben, de nem beszámíthatatlan elmeállapotban történik, hanem nagyon is tudatosan. A kulturális terrorizmus kifejezés bár a harmincas évektől ismert¹⁰³ és az elmúlt közel nyolcvan év háborús cselekményei során a kulturális értékek pusztulására is számos esetben sor került, csak az elmúlt évtizedben került újra komolyabban előtérbe, mégpedig a kulturális örökségvédelem biztonságiasítási folyamatával párhuzamosan, részben már annak eredményeképpen. Barry Buzan munkássága és a koppenhágai iskola óta tudjuk, hogy „*azáltal válik valami „biztonsági kérdéssé”, hogy a társadalom annak tekinti.*”¹⁰⁴ A társadalomnak kellett tehát ahhoz tudatosabbá válnia kulturális örökségvédelmi szempontból hogy ennek helyzete felértékelődjön. Ez a nagyobb fokú tudatosság pedig a globalizáció eredménye, annak ellenhatása, ahogyan azt már korábban kifejtettem. Maga a biztonság fogalma is felértékelődött a hidegháborús évek kezdete után. A modern biztonság koncepció első jelei először az Egyesült Államokban jelentek meg 1955-ben. 1994-ben a nemzetközi szervezett bűnözéssel kapcsolatban a szakértő még joggal mondhatta, hogy „*...napjaink terrorizmusát a maffia és társszervezetei jelentik.*”¹⁰⁵ Napjainkra azonban ez megváltozott. Nem tűnt el a szervezett bűnözés, hanem finanszírozóként a háttérben jelen maradt és megjelentek a médianyilvánosság elé, az első vonalba kilépő, a kulturális terrorizmus körébe tartozó cselekményeket is elkövető vallási fanatikus csoportok. A biztonságiasítási folyamat ennek nyomán az elmúlt húsz-harminc évben a társadalmi biztonság számos szegmensét, így a vallási-nemzeti-kulturális identitást egyaránt érintő, illetve magába foglaló kulturális örökségvédelem helyzetét is elérte. Ennek oka elsősorban a fegyverek technikai képességeinek elképesztő fejlődése, a hadviselés átalakulása, valamint a régészeti leletekben és lelőhelyekben gazdag területeken zajló háborúk nagy száma, amint az már fentebb szintén kifejtésre került.¹⁰⁶

¹⁰³ ANONYMUS é.n. b

¹⁰⁴ BUZAN-WAEVER-DE WILDE 1998, 195-213.; CSIKI 2012, 1.

¹⁰⁵ Idézi STERLING 1997, 271. Az eredeti amerikai kiadás 1994-ben jelent meg.

¹⁰⁶ HUDÁK 2016b, 63-73.

1.5.2. *Válaszlépés a katonai tervezésnél: specialisták a hadseregben és az állam alkalmazásában, Military Archaeology és szatellit régészet*

A hidegháború utáni katonai felsővezető képzésben terjed a vezető menedzser és a katonai diplomata szerepkör szemléletének oktatása.¹⁰⁷ Ebbe a vezető menedzser jellegbe jól illeszkedik a vezető alá beosztott különféle specialisták kezelése, munkájuk koordinálása is. Ez nemcsak fegyvernemi specialistákat jelölhet, hanem műtárgyspecialistákat, építészeket vagy más szakembereket is.

A humán közeg, a helyben élők és azok szellemi kultúrájának védelme, valamint a hely tárgyi örökségének védelme, a katonai közegű örökségvédelem az elmúlt két évtizedben két új specializációban öltött testet, a katonai antropológiában és a katonai közegű régészeti örökségvédelemben. A meginduló katonai műveletekkel párhuzamosan, sőt, már a tervezéskor hatékony lépéseket kell tenni az örökségvédelem ügyében is a későbbi béke érdekében. A „katonai közegű régészet” (angolul Military Archaeology) egy egészen új, alig tíz éves múltra visszatekintő szakág a hadtudományon belül. A katonai alkalmazásra szánt örökségvédelmi képzés az Egyesült Államokban zajlik és egyelőre nemzetközi viszonylatban is csak ismerkedik vele a szakma. A szakterület fontos európai központjává nőhet ki a Maniscalco Intézet.¹⁰⁸ Jelenleg a Hági Konvenciók teljesítéséhez az amerikai hadsereg is, más hadseregekhez hasonlóan, még szakmai deficittel küzd,¹⁰⁹ az amerikai hadseregnek is csak egyetlen, a kulturális vagyon védelméért felelős katonai régésze van a II. világháború óta.¹¹⁰ Ez azért gond, mert a II. világháború befejeződése után közvetlenül szolgálatot teljesítő Monuments, Fine Arts

¹⁰⁷MÁRTON 2011, 1-3. és 1. táblázat. Morris Janowitz 1960-as munkájában még nem gondolkozik a civil szférából érkező szakértők munkának a hadsereg kötelékében történő alkalmazásával, de 1975-ös könyvében már megjelenik a katonai képzés tárgyalásakor a polgári és katonai szféra egymáshoz való közelítése. JANOWITZ 1960; JANOWITZ 197.

¹⁰⁸A Military Archaeology-val, vagy katonai régészettel az USA-ban egy külön program foglalkozik, amely belső képzéseket is tart. A Maniscalco Intézet (Maniscalco Center, más néven Centro di Alti Studi Fabio Maniscalco per la Documentazione e la Formazione sulla Protezione Internazionale dei Beni Culturali), amely névadója szellemi és tárgyi örökségét gondozza, szakterülete a háború sújtotta övezetek örökségvédelmének a katonai és jogi lehetőségek szerinti biztosítása. A tehetséges olasz katona és régész, Fabio Maniscalco 2008-ban rákban hunyt el, a délszláv háborúban szerzett sugárfertőzés következtében: ANONYMUS é.n. c

¹⁰⁹Corine Wegener, aki szakterületének egyik legkiválóbb kutatója, az U.S. Committee of the Blue Shield (USCBS) egyik alapítója, művészettörténész és művészeti kurátor is egyben. Wegener mutatott rá arra is, hogy sokkal több régész specialistára lenne szükség világszerte a hadseregekben. RUSH 2012

¹¹⁰Laurie W. Rush az amerikai hadsereg egyetlen hivatalos régésze („Army archaeologist”, „cultural resources manager”). RUSH 2012 Ő vezette az amerikai Védelmi Minisztérium (Department of Defense, DD) örökségvédelmi kezdeményezését is. Jó tollú író, aki tömören, de szakmailag is támadhatatlanul össze tudja foglalni mindazt a Konvenciókból eredő kötelezettségeket, amelyek a katonák szempontjából fontosak. *DOD initiative designed to support U.S. cultural property mapping, planning, and education for global operations.* RUSH 2012 [A Védelmi Minisztérium kezdeményezése, amelynek célja az amerikai kulturális javak feltérképezésének, tervezésének és oktatásának támogatása a globális műveletekhez.] szerz. ford.; WEGENER 2010a.

and Archives (MFAA, közkeletű nevükön a Monuments Men) programba önkéntesen beszálló professzorok és csapatuk azért tudott annyira sikeres lenni, mert a szakma legkiválóbbjai fogtak össze a náci által elrablott műkincsek visszaszerzése érdekében.¹¹¹ Jelenleg azonban az amerikai hadseregben (is) meglehetősen kevés olyan hivatásos katona szolgál, aki a kulturális örökségvédelemben megfelelően jártos lenne.¹¹² A patinás amerikai régészeti szövetség (American Institute of Archaeology, AIA) tematikus programja, az ún. Cultural Heritage by AIA-Military Panel (CHAMP) az amerikai kormányzati szándék nyomán az örökségvédelemmel való találkozás eredményeképpen született meg.¹¹³ Várható, hogy ugyanez a folyamat egyszerűbb formában másutt is lejátszódik, amelyben az adott ország hadserege és régészeti szövetsége hasonló, akár csak egy-egy konferencia erejéig megnyilvánuló kezdeményezéseket fog indítani.

Míg a katonai lét valóban egyedülálló abban, hogy a természetes személyes igényeket a hivatásos szolgálatnak rendeli alá,¹¹⁴ addig a szakértőre az érvényes, hogy minden vonalon a szakterülete érdekeit képviseli. Így az örökségvédelmi szakember a háborúval sújtott területeken is menti a menthetőt, szaktanácsokat adva a katonai vezetésnek és a helyi közigazgatási szerveknek az épített és tárgyi örökség védelmében. Ez a civil szférát megnyugtató szaktanácsadás már 2003-ban, a bagdadi Irak Múzeum (Iraq Museum) kirablása utáni helyzetben is megjelent.¹¹⁵

A rendészetben mára prioritást kapó bűnügyi prevenció, a bűnmegelőzés elsődlegességének elve egyaránt igaz a békés területek és a háborús háttér esetében. Ezt a

¹¹¹ A mai napig kerülnek azonban elő, minden évben legalább öt-tíz esetben náci által elhurcolt műkincsek, elfalazott helyiségekből, magángyűjtők örökségéből és számos más kalandos úton vándorolva.

¹¹² WEGENER 2010, 2.

¹¹³ Az American Schools of Oriental Research (ASOR) CHI programja (ASOR Cultural Heritage Initiatives) az ASOR (The American Schools of Oriental Research), egy 1900-ban, a közel-keleti régészeti kutatások hőskorában alakult patinás szervezet, amelynek kulturális örökségvédelmi kezdeményezése (ASOR Cultural Heritage Initiatives, ASOR CHI). Ez a szervezet az elmúlt években az amerikai külügyminisztériummal együttműködve Irak, Szíria és Líbia kulturális örökségének védelmében tett nagyon sokat, együttműködve a helyi szakemberekkel. ANONYMUS 2021f.; ANONYMUS é.n. c.

¹¹⁴ MÁRTON 2011, 3.

¹¹⁵ Pl. Matthew Bogdanos esetében, aki jogászként, régészként, és elsősorban katonaként nyugtatta meg tevékenységével a közvéleményt és a katonai vezetést. Bogdanosról két héttel Irakba érkezése után már részletesen beszámolt a *The Guardian* cikke, megnyugtatta az érdeklődő civileket azzal kapcsolatban, hogy hozzáértő, a szakmabeliek számára is elfogadható vezető került a különleges egység élére: ZAVIS 2003.; BOGDANOS 2006, 120. 2003 októberében a régész szakma egyik vezető folyóiratában, az *Archaeology* internetes felületén tömör, mégis kimerítő, Bogdanos jogász-mivoltához illő frappáns beszélgetés jelent meg a világ minden régészét érdeklő, kiemelkedő jelentőségű közel-keleti műkincseket illetően. ANONYMUS 2003. 2014-ben meg is filmesítették Bogdanos egyébként mesteri érzékkel, megírt könyvét az *Iraq Museum* kincsei utáni hajtóvadászattal kapcsolatban. BOGDANOS 2014A téma elkendőzése helyett a pozitív szereplők szerepének tudatos kiemelése tipikus amerikai kommunikációs és filmes fogás, amely jó propaganda a hadsereg professzionalizmusának kiemelésére. Az emberarcú katonaság bemutatása, amelyet Márton Andrea a „haderő civilestedésének” nevez, a maskulin szerep háttérbe szorulásával, de a civil szférában is jól csengő „tiszt és gentleman” fogalmak, mint alaperények és a civil társadalomnak szóló hívószavak megtartásával jár együtt. MÁRTON 2011, 4.

bűnmegelőzést, a műkincsekkel folytatott szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni prevenciót szolgálja az ún. szatellit régészet, amelyhez hozzátartozik az adatbázis fejlesztés és a leltárkészítés.¹¹⁶ Már a Hágai Konvenciók szövege is kitér a nemzetközi és az UNESCO-támogatás kérésének ajánlására, valamint ezzel kapcsolatban nemzeti és nemzetközi adatbázisok, leltárok készítésére.¹¹⁷ Az elmúlt években a brit és amerikai egyetemek, valamint a mindenkori amerikai kormány támogatását élvező Smithsonian Intézményrendszer (Smithsonian Institution, SI) együttműködéseként dinamikusan fejlődő szatellit régészet több mint tízezer térképen hatalmas mennyiségű digitális információt halmozott fel. A hadsereg, mint az adatok megrendelője fontos szerepet játszott és játszik a gyéren lakott régészeti lelőhelyek védelmét felügyelő szatellit régészet fejlődésében és elterjedésében.¹¹⁸ Az örökségvédelem digitális alkalmazásaival (Digital Cultural Heritage, DCH), különösen a nehezen megközelíthető, ritkán lakott területen található lelőhelyeken való műholdas figyelemmel, a szatellit régészet gyakorlatilag naprakész információkat szolgáltat a bűnüldöző szervek számára. A 2011-es arab tavasz eseményei után Egyiptomban a gazdasági válság jócskán felélénkítette a sivatagi rablósátások számát. A pusztítás mértéke látványosan nyomon követhető a műholdas képeken, amelynek a 2016. évi TED-díjat (Technology, Entertainment, Design, TED Prize) elhozó monitoringját, figyelési mechanizmusát az egyiptológus Sarah Parcak dolgozta ki. Nagyobb léptékű kezdeményezés még az impozáns mennyiségű adatot tároló Régészeti Digitalizációs Intézet (Institute for Digital Archaeology, IDA), a Harvard és az Oxfordi Egyetem, valamint egy dubai alapítvány, a Dubai Future Foundation közös együttműködése ebben a témakörben.¹¹⁹ Egy hasonló nemzetközi program a veszélyeztetett közel-keleti és afrikai régészeti örökséggel foglalkozik (Endangered Archaeology in the Middle East and North Africa, EAMENA), amely közel húszezer veszélyeztetett régészeti lelőhelyet tart nyilván a Közel-Keleten és Észak-Afrikában.¹²⁰ Az adatbázis az Oxfordi Egyetem, a Leicesteri Egyetem és a Durhami Egyetem együttműködése révén valósult meg. Elsősorban építkezések, háborús pusztítások és rablás veszélyezteti az épített és tárgyi kulturális örökséget.

Az eredetileg egymástól elkülönülő tudományágak, a kutatási célok közötti sokirányú együttműködés, egymásra utaltság igénye egyre növekszik, a tudományos és a rendészeti

¹¹⁶ PARCAK – GATHINGS 2016, 188-205.

¹¹⁷ Ld. 2006. évi XXIX. törvény.

¹¹⁸ Egy 2015 óta, jelentős brit kormányzati támogatással futó, a British Museum által felügyelt program (Iraq Emergency Heritage Management Training Scheme) keretében iraki régészeket tanítanak meg többek között a szatellit régészet módszertanára is: SHORE 2017

¹¹⁹ További információk az Institute of Digital Archaeology honlapján található:

<http://digitalarchaeology.org.uk/our-purpose>

¹²⁰ ANONYMUS 2016b

megfigyelés gyakran egymást segítik.¹²¹ Így a régészeti objektumok figyelése nemcsak a régészeknek és a bűnüldöző szervek számára járhat haszonnal. Számos olyan polgári hivatali alkalmazott van az amerikai hadsereg alkalmazásában, akik objektumokat (például korábban lerombolt szentélyeket) figyelnek, ott ahol például esetleges ISIS sejtek rejtőztek.¹²² A before-after képek folyamatos vizsgálata során, a rablásátások dokumentálásával közvetett csatornákon a régész elemzők kapcsolatot tartanak fenn a lelőhelyek hatóságaival. Szíria, Irak, Egyiptom, Líbia, Mexikó, Peru, Bolívia, stb. esetében, a háborúk vagy a terepviszonyok miatt nehezen megközelíthető terepen számtalan olyan értékes lelőhely van, amelynek állapota csak így ellenőrizhető, távfelügyelete csak így biztosítható.

Műholdas régészeti kutatásokat folytat még többek között az amerikai külügyminisztériumhoz tartozó Oktatási és Kulturális Ügyek Irodájában (Bureau of Educational and Cultural Affairs, ECA) található Örökségvédelmi Központ (Cultural Heritage Center, ECA CHC), amely a legtöbb megbízást adja külsős szakértőknek. Az 1961-től működő, profilja szerint a fejlődő országokat segítő intézménynek számos pozitív hozadékkal járó tudományos, kulturális, szakmai kapcsolatai alakultak a helyi kormányzatokkal és szervezetekkel, ezért a műholdas régészet támogatottsága is jó. Így a felkínált információkat a helyi hatóságok nem amerikai kémtevékenységnek, hanem a hatóságot segítő szándékú jelzésként értékelik. Az egyéni és közösségi kapcsolatok fejlesztése, a cserekapcsolatok rendszere együtt jár a bűnügyi vonatkozásokat kiemelt feladatként kezelő kortárs amerikai örökségvédelmi szemlélet terjedésével. Ezt a folyamatot jól mutatja a restitúciós eljárások megszorodása és sikere a helyi tudományos közvélemény és a közmédia körében.¹²³

A kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos új amerikai szemlélet szintén a patinás hazai anyaszervezetek újonnan, a cél érdekében felállított leányintézményein keresztül érvényesül. A társzervek és társszervezetek a Szövetségi Nyomozó Iroda (Federal Bureau of Investigation, FBI), valamint az oxfordi és más rangos egyetemek, illetve kutatóintézetek, a számos európai és Európán kívüli amerikai bűnügyi együttműködés, megrendelőként pedig nemcsak a bűnügyi nyomozóhatóság, valamint az amerikai külügyminisztérium és a védelmi minisztérium áll, amely kapcsolati háló messze túlmutat az amerikai nemzeti politika kitűzött céljainak elérésén, a kulturális vonalak védelmén.¹²⁴

¹²¹ KATONA 2004, 46.

¹²² OTTEN 2017.

¹²³ ANONYMUS 2017b

¹²⁴ VIZI 2013, 7.

Mivel a katonai erőnek a világ nagypolitikai folyamataiban játszott szerepe nemhogy csökkent, hanem jelentősen erősödött, ezért a hadseregnek is meg kell találnia a helyét ebben az új világban. Úgy gondolom, hogy az egyetemes kulturális örökség védelme minden hadsereg számára nemcsak kötelezettség, de egyben egy nem túl jelentős költségbe kerülő eszköz is egy nagyon pozitív imázs kialakítására. Ez a megállapítás a Magyar Honvédségre is érvényes lehet.

1.5.3. Válaszlépés a bűnügyi felderítésben: A bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb kapcsolatai nemzetközi szinten és az Art Crime fogalomkörének megjelenése

A nyolcvanas évek elejétől építették ki, elsőként az amerikai szövetségi bűnüldözési szervek a szervezett bűnözéssel kapcsolatos, egyre terebélyesebb adatbázisaikat és vele párhuzamosan a szakmailag magasan képzett, speciális ügynökök hálózatát.¹²⁵ Az amerikai és az olasz bűnügyi együttműködés elsősorban a szervezett bűnözés megfékezése miatt lett szoros, különösen a II. világháború után. Az olasz gyökerű amerikai maffia, majd a hatvanas évek végére megjelenő nyugat-európai jóléti társadalom és az általános pénzügyi felhalmozás révén megerősödő olasz maffia, az ötvenes évek végétől elszabaduló művészeti aukciós árak, az amerikai felső középosztály és a felső tízezer körében divatossá váló műgyűjtés mind-mind az együttműködés erősítését sürgették.¹²⁶ Az amerikai kormányzati jelenlét az olasz egyetemi szférában és a kulturális intézményekben több ponton is tetten érhető, különösen, ami a római Amerikai Egyetemet (The American University of Rome, AUR) és a Művészettel Kapcsolatos Bűncselekményeket Kutató Társaság (Association for Research into Crimes against Art, ARCA) szervezetét illeti.¹²⁷

Alapvető, hogy a nemzetközi bűnözés ellen csak nemzetközi együttműködéssel lehet sikeresen fellépni.¹²⁸ A nemzetközi együttműködéssel könnyebben meghatározhatók egy hálózatként működő bünszervezet határai, ezzel csökkentve a számításba vehető elkövetői kört.¹²⁹ A nemzetközi műkincses feketepiac az elmúlt évtizedben átrendeződésen ment át. A genfi szabadkikötő vámáruraktárainak 2016. áprilisi botránya után, valamint a 2015. szeptemberében részben már megnyíló philadelphiai Delaware Free Port megnyílása miatt (ez

¹²⁵ STERLING 1997, 268-269.

¹²⁶ A nyolcvanas években már több sikeres összehangolt rendőri akció zajlott az amerikai keleti parton kábítószer terítő szicíliai maffia ellen. STERLING 1997, 137, 270.

¹²⁷ További információk olvashatók az ARCA honlapján: <http://www.artcrimeresearch.org/>

¹²⁸ BÓCZ 1997, 286.

¹²⁹ KESZI-LOHNER 2022, 70.

utóbbi félúton van New York nagy aukciós háza és a gazdag Washington között) a feketepiac egy tekintélyes részének Londonba, illetve az Egyesült Államokba való áttelepedése zajlik, illetve várható. Várható volt, hogy az új helyzet még jobban fel fogja futtatni az amerikai, az arab és a távol-keleti piacot,¹³⁰ amint az be is következett, különösen a két utóbbi piacon. Emellett az iraki, szíriai és az ukrán válság nyomán megélenkülő illegális műkincspiac miatt Európa-szerte terjed a rendészettel a korábbinál sokkal szorosabb mértékben együttműködő régészeti szemléletmód. A kölcsönös egymásrataltság, a leletek védelme és a bűnügyi információk cseréje iránti igény miatt erőteljes érdekegység jött létre.

A nemzetközi kultúrpolitikában és a szakirodalomban hangsúlyosan jelen van az utóbbi években az *Art Crime*¹³¹ kifejezés, valamint a hozzá kapcsolódó fogalomkör (csalás, rablás, lopás) és szemlélet, amely elsősorban az amerikai szemléletű és befolyás alatt álló, örökségvédelmi kiképzést nyújtó intézetekben jelent meg, amelyet már átvett a brit és az olasz kutatás és nyomukban más országok kutatói is.

A nemzetközi műtárgycsempészet felderítésnek nagy lendületet adhat az integrált bűnügyi szemléletmód. Az ezredforduló óta az egyre kifinomultabb és egyre szervezettebb módszerekkel elkövetett súlyos és szervezett bűnözés elleni törvényes és hatékony fellépés eszközeként az Európai Unió tagállamaiban is elterjedt a proaktív nyomozási módszerek alkalmazása a hírszerzés alapú rendészetben.¹³² Az Európai Unióban a 2005 májusában megkötött Prümi Szerződés többek között a határokon átnyúló bűnözés leküzdéséért köttetett meg.¹³³ 2006-tól a Svéd Kezdeményezés nyomán a bűnügyi információcsere leegyszerűsödő eljárása ezt a folyamatot még inkább megkönnyíti. A közös nyomozócsoportok (Joint Investigation Team, JIT) egyre növekvő száma annak eredménye, hogy a nemzeti és nemzetközi hatóságok a hatékonyság érdekében keresik a gyorsabb, egyszerűbb engedélyeztetési eljárásokkal dolgozó együttműködési kereteket. Az elektronikusan vezetett két és többoldalú vám- és bűnügyi adatcserek számos kockázatra és összefüggésre hívják fel a figyelmet.¹³⁴ Ennek szelleméhez nemcsak integráltan működő rendészeti, nemzetközi és nemzeti vámügyi és rendőri együttműködések, hanem joint operation típusú akciókat lebonyolító integrált bűnügyi felderítés is hozzá tartozik, amely a határokon átnyúló bűnözési formák elleni küzdelemben jóval nagyobb sikereket ér el, mint korábban. A tagállamonként

¹³⁰ HUDÁK 2018b 131-149.

¹³¹ A műkincsekkel kapcsolatos bűnözéssel (angolul *Art Crime*) kapcsolatos képzésre nem alakult ki a szakirodalomban sem egy általánosan bevett, állandó angol kifejezés.

¹³² NYESTE – SZENDREI 2019.

¹³³ Magyarország a 2007. évi CXII. törvényben emelte be a magyar joggyakorlatba.

¹³⁴ BAKAI 2016, 17-19.

egy-egy nemzeti irodát, valamint tagállamok képviselőiből álló közgyűlést, végrehajtó bizottságot és főtitkárságot működtető Nemzetközi Bűnügyi Rendőrség Szervezete (The International Criminal Police Organization, ICPO-Interpol), ismertebb nevén az Interpol. A szervezet feladata a tagállamok bűnüldöző hatóságai közötti nemzetközi bűnügyi együttműködés, információcsere, két- és többoldalú kapcsolattartás elősegítése.¹³⁵ Valamennyi tagállam rendelkezik Interpol Nemzeti Irodával, amelyek segítik a kapcsolattartást az Interpol központjával, vagy más tagállam nemzeti irodáján keresztül az ott működő bűnüldöző hatóságokkal. A szervezet különféle infokommunikációs rendszereket, adatbázisokat működtet. Összefoglaló néven „Interpol csatornán” történő együttműködésnek nevezik, amikor az említett hatóságok ezeket használják fel.¹³⁶ A nemzetközi bűnügyi együttműködésre Európán belül az Interpol szervezete által nyújtott formákon kívül további lehetőségek is biztosítottak. Kiemelkedik ezek közül az Europol, valamint az EU szervezett bűnözés elleni szakpolitikai ciklusa, ami a tagállamok bűnüldöző hatóságainak erőfeszítését tervszerűen hangolja össze és a szakpolitikai ciklusokon belül téma szerint projektekre tagolja.¹³⁷ Az Interpol szervezetének szolgáltatásai között ki kell emelni a lopott műtárgyakat tartalmazó, a tagállamok által nyújtott adatszolgáltatások alapján működő WOA-PSYCHE (Works of Art, WOA, amely 2019-től The Protection System for Cultural Heritage, PSYCHE) adatbázist, amely mintegy 52.000 tétel, 130 országból eltulajdonított műtárgyat, köztük régészeti leleteket is tartalmaz.¹³⁸ A WOA adatbázist a Carabinieri Leonardo-adatbázisának mintájára fejlesztette tovább az Interpol, amely a kriminalisztikai tárgyazonosításnál alapvető fontosságú, képet képpel összehasonlító funkcióval is rendelkezik.¹³⁹

Az Interpol és különösen az engedélyeztetési eljárásokban az Interpolnál némileg gyorsabb, európai uniós rendészeti ügynökség, az Europol,¹⁴⁰ valamint az 1999. májusától működő SECI¹⁴¹, majd 2011 őszétől SELEC néven (Southeastern European Law Enforcement Center) is koordinál közös műveleteket. A közös nyomozások száma egyértelmű növekedést mutat a SELEC-tagállamok között az elmúlt tíz évben, amely az integrált szemléletmód terjedését jelenti, elsősorban a szervezett bűnözés elleni küzdelemben.¹⁴² Ezeknek a rendőri és

¹³⁵ További információk olvashatók az Interpol honlapján: www.interpol.int/Who-we-are/What-is-INTERPOL

¹³⁶ HEGYALJAI 2002; 2012.

¹³⁷ Ld. EMPACT projektek. HEGYALJAI 2014.

¹³⁸ További információk olvashatók az Interpol honlapján: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database>; LUKÁCS 2020, 137-138.

¹³⁹ LUKÁCS 2020, 138.

¹⁴⁰ NAGY – VÁRDAI 2015, 74.

¹⁴¹ Southeast European Cooperative Initiative (SECI) Regional Center for Combating Trans-border Crime [Délkelet-európai együttműködési kezdeményezés, a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelem regionális központja]

¹⁴² További információk olvashatók a SELEC honlapján: http://www.selec.org/p253/Joint_Investigations

igazságügyi együttműködéseknek a keretében 2002-től szaporodni kezdtek a közös nyomozócsoport (angolul JIT)-típusú együttműködések. A munkacsoportok egyike az Európai Unió Tanácsa mellett működő Vám-együttműködési Munkacsoport (Customs Cooperation Working Party, CCWP), amely elvileg a különleges/érzékeny áruk körébe tartozó műtárgycsempészetet is figyeli közös vámműveletek (Joint Customs Operation, JCO) és közös rendőri és vámügyi műveletek (Joint Customs Police Operation, JPCO) keretében.¹⁴³

A közös rendőri és vámhatósági fellépések eredményei többek között a sikeres Athena és Pandora műveletek (Operations Athena, Operations Pandora).¹⁴⁴ A Pandora I. művelet 2016 novemberében Európában nagyon biztató kezdésnek bizonyult.¹⁴⁵ Az Athena II.¹⁴⁶ egy 81 ország részvételével zajló, globális méretű vámügyi és rendőri együttműködés volt 2017. októbere és decembere között, amelynek keretében mintegy 41 ezer illegalitásban rejtőző kulturális javak körébe tartozó tárgyat sikerült lefoglalni. Részben párhuzamosan zajlott vele (2017. nov.20-30. között egy közös cselekvési fázisban) a szintén az illegális műkincskereskedelem ellen irányuló, regionális Pandora II. művelet (2017.október-december), amelyet az Europol, az UNESCO és a Vámigazgatások Világszervezete (World Customs Organisations, WCO) koordinált a ciprusi rendőrség és a spanyol csendőrség (Guardia Civil) vezetése alatt.¹⁴⁷ Az összehangolt akciósorozatok mindegyik esetben kimagasló eredményekkel jártak. Mindez jól mutatja, hogy a határokon átívelő jellegű illegális tevékenység elleni küzdelem szoros nemzetközi, nemzeti és koordináló szerepű nemzetközi hatóságokon egyaránt átívelő, szakértőkkel dolgozó összefogást kíván az eredményesség eléréséhez. Szakértőket az Athena II. és a Pandora I-II. műveletek során egyaránt igénybe vettek, csakúgy, mint az illetékes közigazgatási szervek segítségét.¹⁴⁸ Ezek az akciók még az aktívan a műveletben részt nem vevő országok nyomozó hivatalai számára is értékes információval szolgáltak a csempésztípusokat és az elkövetési módokat illetően.¹⁴⁹

¹⁴³ BAKAI 2014, 121.

¹⁴⁴ ANONYMUS 2010

¹⁴⁵ ANONYMUS 2017c; SOCTA 2017 48.

¹⁴⁶ Hasonló razzia-szerű akció volt Európában korábban az Athena I., amely az illegális pénzmozgások és pénzmosás koordinált megfigyelésére és kiszűrésére irányult 2010. áprilisában.

¹⁴⁷ ANONYMUS 2018d

¹⁴⁸ SOCTA 2017 48. Az illegális kereskedelem elleni fellépés keretében a PEKOM elnevezésű bolgár-török bűnügyi együttműködés során, hosszas kétoldali egyeztetések után egy teljes szervezett bűnözői csoportot szűrték ki 2016-ban és 2017.elején, amelyben több ezer db, több millió euro értékű elsősorban fémkeresős tevékenységből és sírablásból származó kulturális javak, elsősorban régészeti korú fém tárgyak, bronzmécsesek, pénzek, kanalak, keresztek, különleges alakú ötvöstárgyak értékesítésére készültek. A tettenérés egy franciaországi aukciósházban történt, majd mintegy 30 főt tartóztattak le Bulgáriában és Törökországban: HUDÁK 2018b, 135.

¹⁴⁹ BAKAI 2016 21.

A kulturális örökség állapotának felmérése során a szakértők információkat szolgáltatnak a tudományos és a bűnügyi hírszerzés számára. A kulturális örökség aktuális állapotának felmérése azonban többfajta szakértőt kíván. A kormányok és a belügyi szervek külsős, eseti és belsős (valamilyen szakértői intézetben stb. dolgozó) szakértőket egyaránt foglalkoztatnak műkincses ügyekben. Alapprobléma és mai napig jellemző erre a rendészeti szakterületre is, hogy a témában jártas egykori nyomozók tapasztalataikat, eredményeiket nem írják le, nemhogy tudományosan, de még emlékirat-szerűen sem, hanem azok szóban öröklődnek a tőlük a stafétabotot átvevő következő rendészeti generáció felé. A másik oldalon vannak azok a művészettörténészek, régészek, speciális témákban jártas szakértők, akik szintén számos tapasztalatot, ismeretet felhalmoztak az évek során, de szakértői munkájuk¹⁵⁰ legfeljebb a nyilvánosságra szinte sosem kerülő szakértői véleményekben jelenik meg. Sokan közülük egyáltalán nem írnak tudományos publikációkat, csak szakértői véleményeket.

A régészeti szakértők nyugaton két alapvető csoportra oszthatók. Az első csoportra (1.) jellemző a brit, illetve részben amerikai hagyománynak tekinthető friss nyugdíjas, nemzetközi hírű szakemberek szakértőként való alkalmazása, kurátori munkája. Mivel pályájuknak már van egy markáns íve, óriási kapcsolati tőkéjük, rangos szervezeti tagságaik vannak és nyugdíjas létüknel fogva már kívül állnak az akadémiai rendszeren, ezért független, szakmai alapokon nyugvó szakértőként tudnak jelen lenni olyan kényes ügyekben, mint pl. a Seuso kincs ügye; vagy UNESCO, ICOMOS-szakértőként dolgoznak. A második (2.) csoport a rendőrségi, vagy katonai szakértők, akik közül a carabinieri szakértők nemzetközileg a leg(él)ismertebbek.¹⁵¹ Ezek közül a fiatalabbak, az új nemzedék az a negyven év körüli korosztály, akik jellemzően civilek, posztdoktori ösztöndíjasok és civil-katonai/rendőrségi határmezsgyén dolgoznak. Ők ebben a témában zömmel olyan egyetemeken, kutatóintézetekben kutatnak, art crime vagy military archaeology témában, amelyek amerikaiak, vagy valamilyen szempontból amerikai kötődésűek.

Közép- és Kelet-Európában ez a fajta szakértés nem jellemző, a bűnügyi mőtárgyas specializáció munkájának eredményei nemigen jelennek meg nyilvános publikációban, hanem jellemzően eseti felkérés alapján vonják be a nyomozati munkába a múzeumi élet szereplőit a bűnüldöző szervek. Akik ezzel a témakörrel komolyabban foglalkoztak, eddig gyakran kerülnek ki nyugati egyetemekre, mint Kelet-Európa-szakértők. A változás szükségessége

¹⁵⁰ A szakértőt egyfajta gyűjtőfogalomként használom. Takarhatja a képzett becsűst, egy-egy szakterület specialistáját, aki lehet múzeumi szakember, vagy kutatóintézetben, háttérintézményben foglalkoztatott tudományos munkatárs, egyetemi tanár, vagy akár jogi végzettséggel is rendelkező magánvállalkozó is.

¹⁵¹ FARKAS K. 2019, 283-284.

azonban Közép- és Kelet-Európában is erős. A 2015-től megváltozott migrációs helyzet,¹⁵² valamint a Kelet-Európából és a Közel-Keletről illegálisan érkező, fémkeresőzéssel vagy az ukrajnai és szíriai háborúk kapcsán eltulajdonított tárgyak nagy száma indokoltá fogja tenni a közeljövőben a változásokat.

A hatvanas évek nyugat-európai gazdasági megerősödése, majd a jóléti állam kialakulása, amely a műtárgycsempészet mértékét és szerkezetét is átalakította, már ekkor sejtetni engedte, hogy átalakulásra van szükség a műtárgyszakértői képzésben és meg kell erősíteni a rendészeti szervek állományában ezt a fajta tudást. Az erre a felismerésre adott első válasz az olasz Carabinieri Art Squad megalakulása volt 1969-ben, amelynek szerkezete és kapcsolatrendszere azóta mintájává vált a más országokban megalakuló, bár kisebb létszámmal működő helyi műtárgyrendőrségeknek.¹⁵³ Az elmúlt évek háborúi nyomán a nemzetközi piacra kerülő, elsősorban régészeti korú műtárgyak nagy száma nyilvánvalóvá tette, hogy még nagyobb erőket kell bevonni a műtárgyas nyomozásba,¹⁵⁴ másképp kell az állományt szervezni és a speciális képzés azonnali kialakítására, illetve átalakítására volna szükség. Bár az elmúlt évtizedekben sorra létesülnek a nemzetközi rendőri szerveknél a műtárgycsempészzel foglalkozó önálló osztályok, éppen a nem túl rózsás műtárgyvédelmi helyzet miatt, az egyetlen igazán sikeresnek továbbra is az olasz Carabinieri műtárgyas osztaga tekinthető.¹⁵⁵ Szakértelmüket, a nemzetközi műtárgypiacról való függetlenségüket, valamint megbízhatóságukat jól mutatja, hogy 2003-ban az Iraq Museum kirablásakor, amikor az amerikai csapatok lehetetlen helyzetbe kerültek, az egyetlen szóba jöhető segítség a Carabinieri Art Squad volt.¹⁵⁶ Ennek oka nemcsak magas taglétszámuknak és az olasz katonaság állományába való tartozásuknak köszönhető, hanem a komplex rendészeti és műtárgyvédelmi képzésüknek is.

1.5.4. Válaszlépés az aukció- és piacfigyelésben

2003 után, a II. világháború utáni legnagyobb műtárgykrízis kitörésével és a restitúciók megindulásával nemcsak az egyes országokat, hanem az aukciós házakat is elérte az önvizsgálat etikai kényszere. Bár kósza hírek mindig keringenek egy-egy aukciós ház pillanatnyi erkölcsi megingásáról, kétes üzletéről, de ennek ellenére látható, hogy egyre nyitottabbá válnak a tiszta

¹⁵² KONDOROSI 2016, 162.

¹⁵³ FARKAS K. 2019, 283-284.

¹⁵⁴ VIRÁG 2011, 197-205.

¹⁵⁵ Csak egy példa a sok közül: ANONYMUS 2016c

¹⁵⁶ Az eseményekről jó összefoglaló: BOGDANOS, 2006.

piac maradéktalan biztosítására, amelyet reklámcélra is felhasználnak. A brit Sotheby's Aukciós ház (Sotheby's Auction House) önálló, becsüs és egyéb képzést nyújtó iskolája, a Sotheby's Intézet (Sotheby's Institute) kifejezetten bűnügyi képzést nem folytat, hanem a szakképzés mellett jogot és etikát oktat. A képzés a nemzetközi műtárgypiac fontos csomópontjaiban, Londonban, New Yorkban és Los Angelesben, valamint online zajlik. A másik nagy brit aukciós ház, a Christie's (Christie's Auction House) szintén kialakította a saját képzési programjait, amely ugyanazon szegmenst lefedve hasonlóan működik, mint a Sotheby's esetében. A Christie's legfontosabb képzési helyszíne szintén London és New York. Belső képzéseikben önállóan még nem jelenik meg a kifejezetten bűnügyi jellegű modul, de hangsúlyos szerepet kap az etika és a jog oktatása.¹⁵⁷

A nagy aukciós házak szakértői képzéseit tekintve kifejezett törekvés figyelhető meg jelenleg a gazdasági piac biztonságának minél teljesebb jogi garantálására, a műkincspiac legális keretek között tartására, az aukciós árak alakítására, hiszen ezek a lépések nemcsak a műkincspiacot, de magát az adott államot is biztonságosabbá teszik.¹⁵⁸

Az 1970-es párizsi UNESCO egyezmény a kulturális javak illegális importjáról, exportjáról és kereskedelméről egyfajta demarkációs vonal a múzeumok műkincsvásárlási trendjeiben: egyre több múzeum csak 1970 előtt jól követhető eredettel, tulajdonosi háttérrel rendelkező, „jó eredetű” műtárgyat hajlandó vásárolni. Az 1970 után nyugatra került, ismeretlen eredetű műtárgyak „rossz, gyanús eredetűek” lettek, mert akár új rablóátásatokból, illegális műkincs-kereskedelemből is származhatnak. Ennek az 1970-es demarkációs vonalnak nemzetközi jogi relevanciája nincs, mert az egyezményhez folyamatosan csatlakoztak országok, még a 2010-es években is. Morális relevanciája azonban igen, amelyet a múzeumok figyelembe vesznek, az aukciós házak csak részben, a műkincskereskedők pedig gyakran nem.¹⁵⁹

Az aukciós házak által fenntartott helyeken dolgozó kutatókat¹⁶⁰ igazságügyi szakértőként is előszeretettel kérik fel szakmai ügyekben. Hosszú ideig nem volt kétséges, hogy ezek a szakértők a jogilag sikamlós esetekben hogyan, melyik oldal javára fognak szakértői

¹⁵⁷ A két aukciósház tantervei az alábbi linkeken érhetők el <http://www.sothebysinstitute.com/why-sothebys/core-curriculum/>; <https://education.christies.com/>. Az egyes témakörök szerint besorolt képzések árai szintén magasak.

¹⁵⁸ SOLOMON 2016

¹⁵⁹ BRODIE 2014, 430-439.

¹⁶⁰ A múlt egy itt maradt darabja egy egyetemi professzori hely is (Bywater and Sotheby Professor of Byzantine and Modern Greek Language and Literature), amelyet a Sotheby's Oxfordban 1915 óta tart fenn, mint önálló egyetemi státuszt. Annak ellenére fenntartják, hogy azóta megalakult a Sotheby's saját intézete, a Sotheby's Institute, amely számos kutatót, elsősorban művészettörténészeket, valamint különféle specialistákat foglalkoztat. 61/158. j A jelenlegi oktatókat az intézet honlapja mutatja be: <http://www.sothebysinstitute.com/why-sothebys/our-faculty/>

véleményt adni.¹⁶¹ Mára azonban már ez is változóban van, mivel az etikai normatíva-váltásnak megfelelni vágyás, a politikai korrektség elve ezt az ágazatot is változásokra készítette.¹⁶²

A nyomozó hatóságok világszerte gyakran megbízható, független külső szakértőkkel, egyetemi, múzeumi, háttérintézményi szakemberekkel dolgoznak, nem pedig saját állományba tartozó specialistával.¹⁶³ Napjaink egyik legaktívabb szakembere art crime témában Sir Colin Renfrew, aki nyíltan kiállt a magyar szakmai érvek mellett a Seuso-ügyben is, majd a kincs körüli vitát folyamatosan felszínen tartotta. Az II. Erzsébet királynő által 1991-ben bárói rangra emelkedett Renfrew tekintélyével megerősítve a kincs gyakorlatilag eladhatatlanná vált a műtárgypiacon és Magyarország jutányosan jutott hozzá.¹⁶⁴ A Renfrew-Palmer-jelenség, vagyis a vezető kurátorok és szakértők harca a magángyűjtőkkel a brit szakértők és Nagy-Britannia sajátos helyzetét jelzi a nemzetközi műkincspiacon. Jelzés értékű, hogy csak 2003-ban került sor az 1970-es UNESCO egyezmény brit ratifikálására, valamint, hogy a 2003 előtt illegálisan Nagy-Britanniába került műtárgyakra nem kötelező alkalmazni.¹⁶⁵ A felemás jogi helyzet és az angliai műgyűjtés és műtárgyforgalom élénk volta következtében a szigetországban a téma szakértői hangsúlyos szerepet játszanak nemcsak a szakpolitikában, hanem a közéletben is. Ma már egyre gyakrabban emelik fel nemcsak a brit, hanem az amerikai kutatók is a szavukat a magángyűjtők csillapíthatatlan tárgyéhsége miatt.¹⁶⁶

1.5.5. Válaszlépés a nemzetközi és nemzeti jogban

A nemzetközi jog is folyamatosan alkalmazkodik az átalakuló biztonságpolitikai helyzethez. A napjaink kultúrpolitikai trendje által generált műtárgy-visszaszolgáltatási láz eredménye, hogy jelenleg a jogi szakértői munkában egyre nagyobb szerepet játszik a

¹⁶¹ Ennek a jelenségnek egyik ékes példája volt a Seuso kincsnek a nemzetközi szakma számára nyilvánvalóan magyarországi eredete ellen tanúskodó Mango-házaspár esete, akik közül a művészettörténész feleség mellett kiálló Cyril Mango, az egyébként elismert filológus szakember éppen ezen az illusztris, megbecsült oxfordi, de mégis csak szponzorált helyen dolgozott. Bővebben: MANGO 1990a; MANGO 1990b; MANGO - BENNETT 1994; RENFREW 2000, 49, 129-131.

¹⁶² Bővebben: BRODIE 2019, 1-9.

¹⁶³ Ilyen kutató a londoni British Museum régésze, St John Simpson, aki a perzsa szászánida és a korai iszlám művészettel foglalkozik. Mint a területet jól ismerő ásató régész cikket írt a közel-keleti, jemeni és az afgán pusztuló kulturális örökségről: SIMPSON 2015.

¹⁶⁴ Renfrew személyes kiállása rávilágít az akadémiai rendszer negatívumaira. Több bizonytalan eredetű műtárgyegyüttes érdekében, független szaktekintélyként azért szólalhatott fel nyilvánosan, mert személye már kívül esik a szakmai hierarchikus rendszeren, korábban pedig annak csúcsán volt: RENFREW 2000; RENFREW, 2007 38., RENFREW 2014, 50. Ha az eredeti eladási árnál maradt volna az ára, Magyarországnak esélye sem lett volna megvenni a kincset.

¹⁶⁵ BUZINKAY 2004b

¹⁶⁶ James Cuno amerikai művészettörténész, szintén ismert kurátor, könyvet is írt a gyűjtői túlkapásokról. CUNO 2010

visszaszolgáltatások körüli jogi munka.¹⁶⁷ A nyugati világ jelentős múzeumaiban évszázadok alatt, más múzeumokba akár csak az elmúlt évtizedek háborús vagy politikai eseményeit kihasználva, vagy éppen háborús területről kimenekítve elkerült és felhalmozott tárgyak közül egyre több kerül vissza ünnepélyes keretek között, nagy sajtónyilvánosság mellett az anyaországba. Ez nemcsak a kétes eredetű műtárgyakat korábban előszeretettel vásároló Paul Getty Museum anyagát érinti, hanem a British Museum és számos más amerikai és európai múzeum gyűjteményét. Az „emberiség kulturális örökségét korábban felhalmozó kapitalista nyugati társadalmakat önvizsgálatra készítő szemlélet egyik zászlóshajója a rangos amerikai körökhöz köthető ABA’s Art and Cultural Heritage Law Committee, az International Journal of Cultural Property,¹⁶⁸ a londoni Institute of Art & Law, amelyek közül különösen az utóbbi intézet rendszeresen szemléletformáló előadásokat, és egyéb képzéseket nyújt a műkincsekkel kapcsolatos jogi visszaélésekről, a téma kriminológiai aspektusairól, számos meghívott előadóval.¹⁶⁹ Az amerikai elit egyetemhez, a Yale Egyetemhez kapcsolódó örökségvédelmi intézet (Yale Institute for the Preservation of Cultural Heritage, IPCH) többek között az épített örökség védelmével, elméleti képzéssel, természettudományos vizsgálatokkal foglalkozik, de az amerikai trendnek megfelelően az elmúlt években nyitott a biztonságpolitikai-bűnügyi irányvonal felé. Híres megmozdulásuk volt az utóbbi időben a London Declaration on Culture in Crisis elnevezésű iránymutató cselekvési terv összeállítása. Szemléletükben a kulturális identitás minél teljesebb védelme az egyik kulcstényező a globalizált világban a béke megőrzésére egy adott területen, ezért fontos jogilag körülbástyázni az egyén és a közösség saját kulturális örökségéhez kapcsolódó jogait.

A témakörhöz kapcsolódó szakértői háttérmunka a restitúciós eljárásokat előkészítő anyaggyűjtés, a műgyűjtést és a műtárgyak útját követő kutatói munka. A kifejezetten a témára szakosodott kutatócsoportokon kívül civil egyetemeken dolgozó, illetve munkájuk folytán egyetemekhez köthető kutatók szép számmal dolgoznak a témában. A jogászok a restitúciók ügyében a megalázás nélküli megoldásokra törekednek, figyelembe véve, hogy általában sokadik gazdájánál van az illegális úton elkerült, majd legálissá tett régészeti lelet. A kulturális örökségvédelem büntetőjogi aspektusaival foglalkozó kiemelkedőbb szakjogászok és a hozzájuk kapcsolódó tudományos műhelyek, intézetek több esetben fontos szerepet töltenek be

¹⁶⁷ VADÁSZ 2017, 43-44, 46; VADÁSZ 2020, 27-39.

¹⁶⁸ A folyóirat honlapja: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property>

¹⁶⁹ Tudományos igazgatója, Norman Palmer a magyar kormányt is segítette tanácsaival a Seuso-ügyben.

mint állami vagy nemzetközi szervezetek tanácsadói, a szakmai és a közgondolkodást formáló szakírók.¹⁷⁰

Nemcsak a restitúciós és repatriációs lázzal kapcsolatos ügyek jellemzik a mai örökségvédelmi szakjogot, hanem egy új vonás, a kulturális örökség mint az egyéni, vagy közösségi identitás elleni sérelem megjelenése büntetőjogi kategóriaként. A Hágai Nemzetközi Büntetőbíróságon (ICC) a Maliban található timbuktui világörökséget 2012-ben elpusztító szalafita Ahmad al-Mahdi al-Faqi ügye, akit egy előző fejezetben már megemlítettem, azért is precedens értékű, mert Irakban és Szíriában tíz világörökségi helyszín van, amelyek a GAO-jelentés szerint mind megsérültek. Ez a körülmény ezentúl bármely háború lezárásakor szintén jogalapot jelenthet majd a háborús bűnösök elleni vádemeléshez, ha az alaphűncselekmény (valamely háborús bűn) nem bizonyítható rá.

Hasonlóképpen jogi lépésekre van szükség a szervezett bűnözés elleni küzdelemben is. A pénzmosás és a szervezett bűnözés elleni hatékonyabb törvénykezés a műtárgycsempészet mennyiségét is lezorítaná. Olyan törvényekre van szükség, amelyek az egyéni és személyiségi jogokat védik, de az állam érdekeit is szem előtt tartva, különben a szervezett bűnözés határok nélküli hatalmát nagyon nehéz megtörni.¹⁷¹ A műtárgy, mint a szervezett bűnözés tagjai közötti bizalmi kapcsolatot építő, amúgy pénzmosásból „származó” ajándék, vagy értékét idővel biztosan növelő egyfajta letéti tárgy, sok esetben megbízhatóan szállítható diplomata útlevél „kíséretében”, diplomata autókban. A szervezett bűnözői körök pedig szeretik a diplomata útlevelek birtoklását, amely akár a tranzakciók biztonságos bonyolítására is alkalmas lehet.¹⁷²

A tiszta piac biztosítására, azaz a műűkincspiac minőségbiztosítására irányuló jogi törekvés az elmúlt években egyre hangsúlyosabb lett. Mivel az illegális műtárgykereskedelem hangsúlyosan nem magányos elkövetővel űzött műfaj, nagy szerepe van a műtárgykereskedőknek és a műtárgyszakértőknek, nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt. Az elmúlt két évtizedben folyamatos párbeszéd indult meg sok országban a múzeumi és a műkereskedői szféra szereplő között.¹⁷³ Különösen szembetűnő az örökségvédelmi szakjog elméleti alapjainak fejlődése Közép- és Kelet-Európában az európai jogharmonizáció jótékony hatásának eredményeképpen.

¹⁷⁰Gyakran publikál art crime témában: Patty Gerstenblith, Xavier Perrot, Norman Palmer, Janet Ulph, Christina Kott és Francesca de Tomasi.

¹⁷¹ STERLING 1997, 41., 63.

¹⁷² STERLING 1997, 182.

¹⁷³ A magyar szakmai berkekben is látszanak a párbeszéd megindulásának jelei. Megalakult a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (2008), a BÁV és más aukciós cégek hamisítás témakörében tartanak szakmai továbbképzéseket, illetve a rövid, illetve hosszabb távú képzéseiken is hangsúlyosan jelenik meg ez a téma. A testület honlapja: <http://www.hamisitasellen.hu/testuletrol/rolunk/>

1.5.6. Párbeszéd a civilekkel: A bűnmegelőzés szerepe egyre hangsúlyosabb

A civil kapcsolatok fontosságát aláhúzza nemcsak az a körülmény, hogy a globalizációval párhuzamosan nemcsak a helyi közösségek én-tudata is erősödött meg, hanem a fémkereső műszerek elterjedése is. Hogy a régészeti fémkeresőzés mennyire a szakma elevenébe vág, azt világosan mutatja a helsinki egyetem kutatója, Suzie Thomas által feltöltött cikkgyűjtemény, amely internetes megtekintéseit tekintve kifejezetten bestseller a maga nemében.¹⁷⁴ Bár a probléma globálisan jelentkezik, a 2010-es évek végéig jobbra csak Európában foglalkoztak vele a kutatók. Nagy-Britanniában a nyolcvanas évektől kezdődően nagyon komoly probléma volt az illegális fémkereső-használat, azonban már ott alakult ki a legsikeresebb civil fémkeresős-modell. Nemcsak fémkeresős klubok alakultak, hanem nagy sikerű régészeti műsor ment hosszú éveken át a BBC-n, közelebb hozva az átlagemberhez a régészetet mint tudományt (Time Team című műsor, 1994-2014.) és egy jól sikerült örökségvédelmi törvény (the Treasure Act, 1996.), valamint a köré épült koncepció és hálózat működött jó hatáskokkal az elmúlt mintegy harminc évben.¹⁷⁵ A rendszert lehet fejleszteni, de alapvetően egy sikeres irány. Mindez együtt okozta azt a pozitív változást, amely mára azt eredményezte, hogy más országokban is igyekszik a jószándékú civil fémkeresősök kapacitását felhasználni a régész szakma, bizalmi alapon, a régész munkáját segítő munkatársként. Ezek a fémkeresősök kiszűrik és nagy elszántsággal zavarják el a lelőhelyekről a múzeumokkal és az örökségvédelmi hatósággal együttműködni nem akaró, saját zsebre dolgozókat.

1.6. Egyre szorosabb integrációs és koordinációs törekvések a rendőrség, a vámhatóság, a pénzügyi szervek, a hadügyi tervezés és a múzeumi-műtárgykereskedelmi szféra képviselői között

Az előző fejezetben bemutatott folyamatok vizsgálata után levonható az a következtetés, hogy a rendőrség bűnüldöző szervei, a vámhatósági és a pénzügyi szervek, a hadügyi tervezés, valamint a múzeumi és műtárgykereskedelmi szféra szereplői a korábbiaknál sokkal szorosabban, pontosabban gyakrabban együttműködnek az állam és az állampolgárok

¹⁷⁴ THOMAS 2020; DECKERS 2013. A régészeti cikk esetében kiugróan magas szám azt jelzi, hogy sokan érdeklődnek a téma iránt, de még cikkírás szintjén is kevesen foglalkoznak vele, vagy nincs idejük rá.

¹⁷⁵ Szövege az alábbi linken megtekinthető: <https://www.gov.uk/government/consultations/revising-the-definition-of-treasure-in-the-treasure-act-1996-and-revising-the-related-codes-of-practice/outcome>

biztonságának garantálása érdekében. Előtérbe kerültek a komplex vizsgálatok, az adatcserék, belső és külsős elemzőket, szakértőket vonnak be a munkába.

A nemzetközi Pandora fedőnevű műveletekben néhány nap alatt, az akció rajtaütés-jellegű házkutatásai miatt egy-egy országban közel néha több ezer műtárgyat foglalnak vissza a hatóságok.¹⁷⁶ A siker bizonyítja és jelzi a közös műveletek helyességét. Közeli perspektívaként még szorosabb integráció várható „az örökségvédelemben és a nyugati értékrend védelmében, valamint a szellemi jogvédelem egészében”, amint az jól kiolvasható az amerikai külügyminisztériumnak a GAO-jelentésre reflektáló 2016. szept. 22.-én bejelentett új örökségvédelmi kezdeményezéséből. Az UNESCO kijelölése szerint 2018 a Kulturális Örökség Európai Éve volt (European Year of Cultural Heritage, EYCH). A kulturális év egyik első eseménye volt a párizsi UNESCO székházban 2018. március 20-21. között megrendezett “Engaging the European Art Market in the fight against the illicit trafficking of cultural property”¹⁷⁷ elnevezésű konferencia. Ezen a résztvevő diplomaták megfogalmazták az EU nagyobb szerepvállalását, a köz- és magán műtárgypiac közötti szorosabb együttműködést, valamint a témával kapcsolatos igazságügyi, bünyügyi és vámügyi intézkedések és oktatás szorosabb harmonizációját. A GAO-jelentés szövegében és az UNESCO-örökségvédelmi direktívában megjelenő szándék egyaránt egyfajta válasz arra a kihívásra, amely szerint a nem állami szereplők, így a nemzetközi szervezett bűnözés tényleges befolyása az állam életében minden előrejelzés szerint nőni fog.¹⁷⁸

1.7. Milyen műtárgyas szakértőkre lenne ma szükség rendészeti szempontból?

Azáltal, hogy az örökségvédelem ügye bekerült a biztonságpolitikába, jelentősen megnőtt a szakpolitikai és a médiafigyelem a téma iránt; azonban a régészeti kutatásban parciális téma maradt. A régészeti szakma még kevésbé fedezte fel ezt a vonalat, míg a szakdiplomáciával foglalkozó kutatók körében bevett téma lett.¹⁷⁹ A tudományos élet számára

¹⁷⁶ Mivel a sajtóhírekben csak néhány ország esetében jelent meg adat, csak Bulgária és Ciprus adatai kerültek nyilvánosságra. Ciprus esetében: 44 házkutatás során 1383 db műtárgy, 13 fémkereső műszer, míg Bulgária esetében 984 műtárgyat foglaltak le: ANONYMUS 2016d

¹⁷⁷ Az európai műtárgypiac bevonása a kulturális javak tiltott kereskedelme elleni küzdelemben (Szerz. ford.).

¹⁷⁸ KISS Z. L. 2015, 274-281.

¹⁷⁹ Ha példának vesszük a De Paul University-n oktató Morag Kersel academia.edu-s felületén megjelent publikációinak megtekintését, egyértelműen kitűnik, hogy azokat a cikkeiket tekintik meg jóval többen, amelyek nem szakcikkek, hanem kultúrdiplomáciával, nemzetközi szerződésekkel foglalkoznak. Ez más kutatók esetében is így van: LUKE-KERSEL 2018

a bűnügyi vonal egyelőre mindenképpen határterületnek tekinthető, a nyitás rendészeti és politikai oldalról jóval határozottabb.¹⁸⁰

Az illegális műtárgykereskedelem mértékének elképesztő számai nemcsak a meggyengült államokat jellemzik, hiszen ez egy globális piac, hanem általában a piac egészét, a leggazdagabb országoktól eltekintve, akik súlyos összegeket fordítanak lelőhely- és múzeumvédelemre.¹⁸¹ Mivel a hamisítványok kiszűrése, a hamis, illetve lopott műtárgyak felismerése közvetlenül kapcsolódik a nyomozó munkához és ahhoz erős támogatást ad, ezért célszerű olyan irányba képezni, olyan ismeretek elsajátítását előírni a szakértővé nyilvánításhoz, amely garanciát nyújtana ahhoz, hogy a szakértői munka eredményei hasznosulhassanak a bűnüldöző szervek számára. Azonban a szakértői képzésben nem elégséges a hamis áru felismerésének képessége, több hangsúlyt kell fordítani a megváltozott biztonsági környezet bemutatására és az ennek folytán bekövetkező változások ismertetésére. Az ok-okozati összefüggések mélyebb ismerete nélkül a hasznosítható információ legalább fele elvész. Az integrált szemléletmód elterjedésére lenne szükség, a régészeti és a rendészeti szakmában egyaránt. Olyan szabályozott szakértői képzést lenne érdemes kialakítani, amelyben közvetlenül is helyet kapnának az állam szükségletei. Hasznos lenne, ha felismerné a műtárgyas szakma, valamint a kormányzat, hogy szükség van olyan szakértők képzésére, akik egy előzetes bűnügyi vagy katonai képzés birtokában, a régészeti-művészettörténeti-múzeológiai képzés bizonyos ismereteit elsajátítva tudják segíteni a bűnüldözői és az örökségvédelmi munkát.

Az olaszországi Carabinieri Art Squad kiugróan jó felderítési eredményei egyértelműen jelzik, hogy a felderítés kulcsa a belső állomány műtárgyas képzésében rejlik, valamint az örökségvédelmi szakma vállalkozó kedvű, végzett szakembereinek hivatásos állományba helyezésével, rendészeti szakképzésükkel együtt. A rendészeti és a tudományos-művészeti oldal az olasz és francia példa tanúsága szerint hatékonyan tudja egymás munkáját kiegészíteni, erősíteni és jóval nagyobb rendészeti hatékonyságot eredményez. A külső szakértői rendszer alkalmazása hasznos, de önmagában nem lehet elégséges a mai kiugróan nagymértékű, hálózatos feketepiac elleni küzdelemben, ahol többféle árufajta is foroghat egyazon rendszerben. Erre azonban egy külső szakértő nehezen lát rá, mert kevés a nyilvános publikáció, a belső, hivatali adatbázisokat pedig nem látja.

¹⁸⁰A TED-díjas Sarah Parcak számára is egyfajta hobbi a bűnügyi célú kutatás; nem elsősorban ezt oktat, hanem egyiptológiát: PARCAK 2016

¹⁸¹HUDÁK 2016b; HUDÁK 2018a, 37-47.

1.8. Az illegális műkincs-kereskedelem hálózatos jelenség

A matematika segítségével (szinte) minden leírható, mivel a természet törvényei nyomán a társadalom törvényeit is az önszerveződés alakítja. Mint minden matematikai modell, a matematikai-statisztikai hálózatok elemzése is alkalmas az élő természet és az élő természet emberi közösségének tagjai, a társadalom szegmenseinek vizsgálatára, mivel a matematika egyik ága, a matematikai hálózatelmélet szerint mindkettő hálószerű kapcsolatokból épül fel.¹⁸² Így egészen bonyolultnak látszó társadalmi hálózatok is vizsgálhatóvá, leírhatóvá válnak: nemcsak a tudományos világ, benne a régészet, mint szakma sajátos világa, hanem az illegális műkincspiac is. Kérdés, hogy lehet-e egymástól függetlenül vizsgálni a műkincspiacot, ketté bontva azt legális és illegális ágakra. Véleményem szerint nem. Bár az egyik, egy demokratikus jogállamban legalábbis, kizárólag legális kapcsolatokkal (a hálózatelméletben kapcsolódási pontokkal) rendelkezik, addig az illegális hálózat, egy ideális jogállamban legalábbis, kizárólag illegális hálózati kapcsolódással. Ilyen „ideális demokratikus jogállam” azonban nincs, mert minden társadalom emberekből áll, akik között mindig lesznek kevésbé jogkövetők. A legális és illegális műkincspiac, mint összetett rendszer a hálózatelmélet törvényei szerint egy komplex hálózatnak tekinthető. Az illegális műkincs-kereskedelem, mint hálózatos jelenség fontosabb jellegzetességeit a logisztikatudomány területéről vett példával, a kereskedelmi ellátási láncok adaptálásával, valamint a bűnüldözési célú hírszerzési modell vizsgálatával is le lehet írni.¹⁸³

A hálózat feltérképezése érdekében az alábbi kérdésekre kell választ kapnunk:

(1.) Hogyan, mikor és kivel működnek együtt az egyes szereplők?; (2.) Hogyan terjed az információ?¹⁸⁴; (3.) Milyen reakciók játszódnak le a kapcsolatok között?; (4.) Hogyan terjed a reakció hatása?; (5.) Mely reakciók nem játszódnak le, nem működnek?¹⁸⁵

Ezután tehetjük fel a disszertáció szempontjából egyik legfontosabb kérdést, azaz, hogy az illegális műkincs-kereskedelem, mint hálózatos tevékenység megbénításának, visszaszorításának milyen módszerei, módszertana lehetséges?

Van néhány hálózatelméleti törvényszerűség, amely fontosak az elemzéshez.¹⁸⁶

¹⁸² BARABÁSI 2019

¹⁸³ HUDÁK 2020, 32.

¹⁸⁴ Az információ itt a műtárgy értékére és annak helyére vonatkozó tudás, valamint a hálózatelmélet értelmezése szerint az információ maga az áramló dolog, esetünkben a műtárgy, a gráf konkrét útvonalán áramló műkincs. Csaba Zágon pénzügyőr alezredes, egyetemi adjunktus (NKE RTK) szíves segítségét a hálózatelemzés alkalmazásával kapcsolatban ezúton is szeretném megköszönni.

¹⁸⁵ BARABÁSI 2019, 198.

¹⁸⁶ Ezek (1.) „Minden bonyolult rendszernek megvan a saját Achilles-sarka.”; (2.) „Ha egy kulcsfontosságú, vagyis a legtöbb kapcsolattal rendelkező csomópontot távolítunk el, akkor a rendszer összeomlik.”; (3.) Elvileg „tetszőleges hálózatot szét tudunk rombolni úgy, ha kiiktatjuk a legtöbb kapcsolattal rendelkező csomópontokat, amelyek egymástól hierarchikusan függnak.”; (4.) „A legnagyobb pontokból kell néhányat egyidejűleg eltávolítani.”; (5.) „A sorozatos meghibásodások általános vonásairól az mondható el, hogy a lavina csak nagy

A régészeti korú tárgyak illegális kereskedelmére vetítve ezeket a törvényszerűségeket, véleményem szerint ez így értelmezhető: a régészeti korú tárgyak illegális kereskedelmének is megvan az a gyenge pontja, amelyet meg kell találni és ott beavatkozva egy hatékony törvényi szabályozással komoly változás érhető el. Hasonlóképpen, a jelenlegi hazai (és nemzetközi) törvényi szabályozásnak szintén megvannak a gyenge pontjai, amelyeket fel kell tárnunk.¹⁸⁷

Anyagmozgatás szempontjából az illegális műkincs-kereskedelem kereskedelmi, logisztikai láncként értelmezhető, a modellt azonban a polgári/katonai ellátóláncok adaptálásával is ki lehet dolgozni. Ebből a szempontból kiemelt szerepet játszanak a hálózatban a szállítók, a raktározók és a potenciális vásárlók. Az illegálisan szállított műtárgyat mint árut kibocsátó „forrásországok” és a felvásárló, gazdag, „piacországok” között helyezkednek el a tranzit országok, mint egy láncolat elemei. Közöttük általában négy elkülöníthető fázisban valósul meg a bűncselekmény.¹⁸⁸

A régészeti korú műkincsek illegális kereskedelmének legfontosabb színtere (mint ahogy a legális kereskedelmé is) a műkincspiac, ezért célszerű a piac szerkezetét, mint hálózatot megvizsgálni. A hálózat kapcsolódási pontjai közötti útvonalak időnként egészen hosszúak: Nyugat-Európában az illegális kereskedelem, a szervezett bűnözés kapcsolati hálójának vizsgálatakor szembeszökő jellegzetességnek tűnik, hogy a kapcsolódási pont a két hely, pl. a Balkán és Skandinávia között egy elszármazotton keresztül, a mindkét nyelvet és területet jól ismerő bevándorlón keresztül jön létre.¹⁸⁹

Kutatásom **első hipotézise** (H1) szerint a nemzetközi illegális műkincs kereskedelem útvonalai részben, vagy akár egészben átfedést mutatnak a szervezett bűnözés más ismert anyagáramlási rendszereivel, amelyekről tudjuk, hogy hálózatos jelenségek. Ilyen ismert hálózatos jelenség többek között a nemzetközi illegális fegyver- és drogkereskedelem. Példaként említhető, hogy a Közel-Keletről eltűnt műtárgyakat az USA és Európai Unió

késéssel jön el, sok-sok észrevétlen hiba után következik be az összeomlás.”; (6.) „Ezt az összeomlást nevezhetjük kritikus pontoknak is. Ilyen kritikus pontok, amikor a hibaszázalék olyan nagy, hogy a rendszer működési elégtelensége nyilvánvalóvá válik.”; (7.) „Ha valaki a gazdaság mögötti hálózatokra összpontosít, akkor tud egy olyan stratégiát tervezni, amellyel a gazdaságot megbéníthatja.” BARABÁSI 2019, 133ff.

¹⁸⁷ Ezeket a hálózatelméleti törvényszerűségeket konkrét példákön is célszerű megvizsgálni és bemutatni. Egy jól kidolgozott és részleteiben is publikált bolgár esettanulmány segítségével, a hazai, magyarországi viszonyokkal összehasonlítva fogok néhány óvatos kijelentést tenni később a doktori dolgozatban.

¹⁸⁸ MANACORDA 2011, 70; SOCTA 2021, 34, 88-89. Ezeket a fázisokat a rendészeti összefüggésekről szóló nagy fejezetben magyarországi esettanulmányokkal (Magyarország mint forrásország, Magyarország mint tranzitország) fogom részletesen elemezni a magyar Btk. által meghatározott bűncselekmény tényállásokat is figyelembe véve.

¹⁸⁹ CAMPBELL 2013, 115–117; TZVETKOVA 2007, 180; STRAZZARI 2007, 188; ALBERTINI 2012, 117. A rendészeti fejezetben még ki fogok térni a hazánkon át Sakndináviába vezető illegális kereskedelmi útvonal elemzésére.

bűnüldöző szervei egyaránt keresik.¹⁹⁰ Elsősorban az Egyesült Államok és az Európai Unió magán műgyűjtői jelentik a felvevőpiacot a Közel-Keletről származó tárgyak számára, mivel a zsidó-keresztény kultúrkörben szocializálódott gyűjtők számára különösen kedveltek a Szíria, Irak, Líbia, vagy jóval kisebb mértékben Izrael területéről származó műkincsek. Képzeletben, de akár térképen is megrajzolható kibocsátó terület és a felvevőpiac területe, valamint meghúzható a kettejük közötti képzeletbeli vonal, ahol egy láncolaton át jut el az áru a felvevőpiac gyűjtőihez. A két végpontot, vagy területet elég könnyű berajzolni, meghatározni; a nehézséget az útvonal megrajzolása, meghatározása jelenti. A rendészeti fejezetben több útvonalat fogok ismertetni és kísérletet fogok tenni a Magyarországon áthaladó illegális műkincskereskedelmi útvonalak definiálására is.

Amennyiben a régészeti korú kulturális javakat illegálisan feltáró, megtaláló személy értékesíteni szándékozik az illegálisan megszerzett műtárgyat a műkincspiacon (azaz nem magáncélra, azonnali teaurálásra gyűjt), akkor itt hálózatos jelenséggel állunk szemben, és a hálózattudomány módszereivel vizsgálható e hálózat is. Vizsgálati módszerem ebben az alfejezetben az, hogy a hálózatelmélet szabályszerűségeinek segítségével kívánom leírni a műkincs-kereskedelem logisztikai láncolatát. Ennek megfelelően megpróbálom megfeleltetni és beilleszteni a hálózatelemzés fogalmi kereteibe a műkincs-kereskedelem összetevőit, szereplőit. Ennek megfelelően a gondolatmenet kiindulópontjai: 1. A legális és illegális (műkincs)piac egy egységes egész, összetett rendszer, egy rendszer és annak meghibásodása, amely egyes szakértők szerint nem is válik el teljesen egymástól.¹⁹¹ Azt feltételezem, hogy a hálózat ún. meghibásodásai ennek a komplex rendszernek, a műkincspiacnak a hiányosságai és gyengeségei: ezek pedig az elégtelen jogalkotás által hagyott kiskapuk és a bűnügyi felderítés hiányosságai. 2. A sorozatos meghibásodások a biztonsági rések, amelyeken keresztül a műkincspiac, mint komplex rendszer fonákságai érvényesülni tudnak. 3. „A lavinaszerű hibák és a helyi összeomlások a tudomány eszközeivel megközelíthetőek.”¹⁹² A műkincspiac rendszere tehát tudományosan vizsgálható, elemezhető, a megfelelő módszertani levezetést alkalmazva az eredmények egyértelműek és pontosak.

¹⁹⁰GARDNER 2017. A kutatás az angolszász ügyfél-szemszögű közigazgatási-rendőri nyomozásnak megfelelően nem az európai jellegű, nyomozóelvű, hanem a megrendelő, a tárgy kereső ország, vagy vevő érdekeinek megfelelően keresi az illegálisan mozgó tárgyakat. BÓCZ 2004, 102.

¹⁹¹JONES 2020. Éppen egy magyar származású szakértő és műkereskedő az egyik olyan pont, ahol jól látszik, hogy nem egyértelmű, hogy egyes szakértő mikor kinek szakért, így előfordulhat, hogy egyszer az államnak, máskor egy állami nyomozást segítő magánnyomozónak, vagy egy bünszervezetnek. ANONYMUS 2018e.

¹⁹²BARABÁSI 2019, 137.

Szakértők szerint a lopott áru számtalanszor gazdát cserélhet, amíg az államhatáron kívülre kerül.¹⁹³ A skálafüggetlen hálózatok egyik meghatározó jellemzője, sőt, oka a preferenciális kapcsolódás, amelyben „a csúcs kapcsolatgyűjtő képessége a már összegyűjtött kapcsolatainak számával arányosan növekszik” és egy új csomópont is nagyobb valószínűséggel kapcsolódik egy erősen kapcsolt csomóponthoz, azt előnyben részesíti.¹⁹⁴ Szükségszerűen ennek a feketepiaci hálózatnak is vannak központi magjai, perifériái, valamint védekezési struktúrái, amelyek két fő eleme az információ és a tudásmegosztás.¹⁹⁵ A szervezett bűnözés kapcsolati hálója nem elsősorban gazdasági kapcsolatokból áll, sokkal inkább személyek bizalmon (és/vagy félelmen) alapuló kapcsolati hálója. Ebből a szempontból mindegy, mit szállítanak, a lényeg, hogy az biztonságosan szállítható legyen.¹⁹⁶ Azt valószínűsítem, hogy ezek a biztonságos útvonalak, jellemző szállítási módok Magyarországon is akár ugyanazok is lehetnek az egyes áruféleségek esetében és azon bármely árut szállíthatnak, így kulturális javakat is. Ezért a Magyarországon áthaladó tranzit útvonalakat, amelyeket a drogkereskedelem használ, feltételesen¹⁹⁷ én is átveszem, mint lehetséges útvonalakat. Az útvonalak vizsgálata empirikusan, az elfogások helyét térképre vetítve vizsgálható, megrajzolható. **Visszatérve a hipotézisre, azt az itt levezetett gondolatmenet alapján igazoltnak tekintem.**

A szervezett bűnözői hálózat csomópontjainak szerepe döntő jelentőségű és ezeknek a legális súlya, ereje meghatározó az illegális hálózat sérülékenysége szempontjából. A hálózatelmélet törvényszerűségeinek megfelelően, ha egy középpontot eltávolítunk a hálózatból, a többi középpont még alkalmas arra, hogy összetartsa azt. Ez annyiban módosítandó a szervezett bűnözést illetően, hogy a többi csomópont akkor erős, ha olyan mértékű legális ereje van, amelyből akár illegális tőkét is tud kovácsolni. A hálózat fenntartásának, a lopott áruk kifizetésének legegyszerűbb és legnépszerűbb módja, hogy egy régi gyűjtemény (maradék) darabjának tüntetik fel az újonnan bekerülő árut. A pénzmosás sikeréhez elengedhetetlen, hogy a legális hálózatba is be legyen épülve az elkövetői kör.¹⁹⁸ A sok ismerettséggel rendelkező központi személyek, a kulcsfigurák és központjuk attitűdje alapvető fontosságú a hálózat szélső elemeinek attitűdjére. Minél közelebb van egy újító a

¹⁹³ TZVETKOVA 2007, 180.

¹⁹⁴ vö. BARABÁSI 2017, 183-211.

¹⁹⁵ WILLIAMS 2001, 68-75.

¹⁹⁶ ZABYELINA 2013, 42; HUDÁK 2018b, 135.

¹⁹⁷ MÁTYÁS 2021, 86; CSABA 2019. Az látható azonban, hogy bár mindenképpen hálózatos jelenségekről beszélünk, az egyes áruféleségek útvonalai nem feltétlenül egyeznek meg egymással. Lásd pl. az albán illegális kereskedelemben megjelenő egyes drogfajták útját megrajzoló térképeket, amelyek útvonala több ponton elválnak egymástól. LAMALLARI – ZHILLA 2015, 44., 48. térképek

¹⁹⁸ LAMALLARI – ZHILLA 2015, 106.

középponthez, annál hamarabb tud hatást gyakorolni a rendszer, a hálózat egészére. Hasonlóképpen, ha nincs kapcsolata vagy nagyon gyenge a központi elemmel (személy, intézmény), akkor a hatása is elenyésző marad vagy maradhat.

A feketepiac a hálózatelmélet szempontjából voltaképpen egy szociális hálózat, mivel a tagjai ugyanabban az ügyletben érdekeltek, abból anyagi hasznot húznak és tudják, hogy amit tesznek, az nem legális. Az ismeretségi kapcsolatoknak és hatásoknak az összetett hálózata; a kapcsolatok, azok jellege, a két pont közötti interakció a műtárgyas feketepiacon belül is megjelenik.¹⁹⁹

1.8.1. Az illegálisan eltulajdonított értékes régészeti korú műkincsek egy része eljut a nemzetközi műkincspiac legnagyobb presztízű értékesítő helyeire

A műkincsempészet egyik jellegzetessége a hozzá kapcsolódó tevékenységek széles spektruma. Ide tartozik a legális és illegális tevékenységek egyidejű jelenléte: a rablásátások, a fémkeresős földbolygatás, majd a régészeti leletek illegális szállítása, az aukciós házak legális eladásai, de hamis papírokkal, valamint a múzeumok és privát gyűjtemények legális, de kétes eredetűnek bizonyult vásárlásai. A múzeumokban máig nagy számban található ún. „ismeretlen lelőhelyű” leletek akár valamikor valahonnan ellopott, vagy a földből kiásott műtárgyak, illetve régészeti leletek is lehetnek. Bár a múzeumok nemzetközi tanácsa (International Council of Museums, ICOM)²⁰⁰ szerint ez talán túlzó, de egyes szakértők szerint a magángyűjteményekben a lopott tárgyak aránya akár a tárgyak háromnegyedét is elérheti. A piramisszerűen felépülő nemzetközi illegális műkincspiac tetején csak mintegy 30-40 gyűjtő áll, akik a teljes műkincspiacra valamilyen mértékben személyesen is hatással vannak, elsősorban a megrendeléseik által.²⁰¹

Néhány esetben a kereskedő tartós, állandó kapcsolatot létesít külföldön egy antik tárgyakkal foglalkozó üzlet tulajdonosával. Ők azok, akik a piaci igények, a kereslet függvényében képesek arra, hogy a megfelelő, keresett tárgy- és éremtípusokat futárokon keresztül leszállítsák a megrendelőnek, mindezt a forrásország megfelelő régészeti helyszínéről kiemeltetve a beszerezett fémkeresőssel. Az illegális műkincs-kereskedelem hálózata szállítórendszerként működik, amelyben egy helyi meghibásodás miatt (ez esetünkben a hatósági felderítés) a terhelések és a felelőségek, azaz a hálózati szerepek más pontokra

¹⁹⁹ CAMPBELL 2013, 121; LAMALLARI – ZHILLA 2015, 65; BARABÁSI 2019, 145.

²⁰⁰ További információk a szervezet honlapján: <https://icom.museum/en/>

²⁰¹ CHIPPINDALE–GILL 2002, 50–64.

kerülnek át. Így tehát lavinaszerű folyamatot indít el, ha ezek a pontok gyengék, vagyis „kiesnek” a biztonságból. Ha a kiesett pontok csomópontok, központi helyzetűek és kapacitásuk nagy,²⁰² ezért a hatásuk a nemzetközi műkincspiacra döntő jelentőségű lehet.

Az Egyesült Királyság és benne London egyike az illegális műkincspiac legnagyobb központjainak.²⁰³ Emellett Európában nagyon fontos központ még Svájc, Belgium és Párizs. Ezekbe az országokba és városokba, valamint az Egyesült Államokba Svájcon és Németországon át vezet az út: ezek a legfontosabb tranzitországok, amelyek már piacországok is, tehetős gyűjtői körrel.²⁰⁴ London és Svájc azért is számítanak a csempészhálózat középpontjainak, mert a svájci és a londoni műkincspiac sajátos szemlélet jegyében működik.²⁰⁵ Németországban is volt sokáig könnyű illegális árut eladni, mert ismeretlen lelőhelyüként jelent meg az eredetpapíron a tárgy származása, nem volt kötelező az eredetet feltüntetni.²⁰⁶ A kiemelt jelentőségű kulturális javak elleni bűncselekmények a régészeti korú tárgyak esetében elsősorban a görög–római antikvitáshoz köthetőek, mivel ennek stabil, nagyon magas ára van a piacon. Ezek a nemzetközi nyomozások általában az olasz műkincsrendőrség (Carabinieri Art Squad/CTPC) által koordináltak.

A gazdaságot és a kultúrát érintő strukturális egyenlőtlenségek,²⁰⁷ az ún. globális észak és globális dél (Global North, Global South) a legális és az illegális műkincspiacra vetítve is jelen vannak, mint az árut kibocsátó, és mint felvevőpiaccal rendelkező, azaz felvevő országok. A leggazdagabbak minden téren halmozottan előnyben vannak a többiekhez képest. Így a műkincsbe való teaurálás, a műgyűjtők száma is arányosan magasabb, mint másutt, valamint a leggazdagabb országokból származók más országokban élve is az intellektuálisan legképzettebbek közé tartoznak,²⁰⁸ amely a legális műgyűjtés egyik meghatározó belső indítéka. A Múzeumok Nemzetközi Tanácsa, az ICOM elemzése szerint az illegális műkincskereskedelem mértéke az elmúlt harminc évben nőtt meg riasztóan,²⁰⁹ amelyben szerepe van a globalizáció hatásának, valamint a globális elit „túlgazdagodásának” és hálózatosodásának, akik a tárgyak felvevőpiacát jelentik.²¹⁰

²⁰² BARABÁSI 2019, 134–135.

²⁰³ JONES 2020

²⁰⁴ CAMPBELL 2013, 121.

²⁰⁵ HUDÁK 2018a, 37–39; HUDÁK 2018b, 143–144; HUDÁK–CSABA 2020, 139.

²⁰⁶ TZVETKOVA 2007, 177., 279. lj.

²⁰⁷ DEMETER 2019, 1.

²⁰⁸ HEILBRON ET AL. 2018, 7

²⁰⁹ További információk az alábbi honlapon: <https://www.obs-traffic.museum/illicit-traffic-0>

²¹⁰ CARROLL-SAPINSKI 2011, 180-195.

1.8.2. Az illegális műkincspiacnak egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal, a pénzmosással, a drog- és fegyverkereskedelemmel

A téma kutatói közt vita van arról, hogy a kulturális javakkal történő visszaélés jelensége besorolható-e, vagy megfeleltethető-e teljesen a szervezett bűnözés kritériumrendszerének²¹¹, vagy csak egyes területeire igaz ez az állítás, esetleg csak kapcsolatok mutathatók ki azzal?²¹² A legtöbb kutató abban egyetért, hogy az illegális műkincs-kereskedelem jelensége nemzeteken átívelő jellegű szervezett bűnözés (Transnational Organized Crime, TOC) formájában a legtöbb országban jelen van. A gyenge államokban azonban a legerősebb és ott is látható a legjobban a jelenléte. A fejlett országokban is létezik az illegális műkincs-kereskedelem, de ott a kereskedelmi láncolatnak elsősorban a vevői oldala található, míg a forrásországokban, más néven kibocsátó országokban a régészeti lelőhelyek kifosztása és a gyűjteményekben őrzött tárgyakra elkövetett vagyon elleni bűncselekmények dominálnak.²¹³ A legnagyobb látencia az adott áruféleségnél a tranzit szerepű országokban van, különösen, ha elégtelen a rendészeti kapacitás, vagy a bűnügyileg használható információk mennyisége és minősége.

Az európai forrásországból érkező illegális kulturális javak akár csak egy-két kézen mennek át a végcélig, míg a távolabbi területekről érkezők jóval több kézen.²¹⁴ A kiemelkedő profitot az biztosítja, ha kevés szereplő vesz részt az üzletben, illetve, hogy a különleges vagy egzotikus tárgyaknak stabilan extra magas ára van a műkincspiacon. A piaci árakat és a piac mozgását jól ismerő közvetítők szabályozzák, határozzák meg az árakat a piacon, biztosítva a lehető legmagasabb profitot. A szakirodalomban olvasható becslések szerint a kincskeresők, az árut eredetileg eltulajdonítók, kiásók a becslések szerint világszerte átlagosan az áru végső árának 2 %-át kapják meg. A szállítási folyamatnak legkésőbb az utolsó előtti fázisában legalizálni kell az árut. A legnagyobb profit és a lebukás elkerülése érdekében a vásárló (gyűjtő, múzeum) már csak legális eredetű árut hajlandó vásárolni. Ennek ellenére a hamisítványok a múzeumi gyűjtemények minimum 10%-át adják világszerte.²¹⁵ A nemzetközi szervezett bűnözés valójában az egyes államok sikertelensége a saját helyi bűnözői csoportjaival szemben,

²¹¹ Fontos mérföldkő volt a büntetőjog fejlődésében a szervezett bűnözés elleni Palermói Egyezmény. A hazai jogba beemelve: 2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14.-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről.

²¹² AMINEDDOLEH 2013, 227; JONES 2020; CAMPBELL 2013, 123.

²¹³ Id. SOCTA 2021, 34, 88-89.; ANTALÓCZY et al. 2019, 266; CAMPBELL 2013, 132; ZABYELINA 2013, 21.

²¹⁴ MANACORDA 2008, 18.

²¹⁵ CAMPBELL 2013, 126–127; JONES 2020

amelyek már külső kapcsolatokat is létesítenek az anyagi és politikai haszonszerzés érdekében.²¹⁶

A szervezett bűnözői csoportok majdnem fele egynél több dologgal foglalkozik. Az áru majdnem fele a Nyugat-Balkánon általában drog és minden más áruféleség összessége adja az illegálisan mozgó áruk másik felét.²¹⁷ Az ember, emberi szerv, fegyver, kábítószer, vagy akár a műkincs csempészetének²¹⁸ együttes elharapódzása a kibocsátó országok kifosztásának, az állami hatóságok gyenge érdekérvényesítő képességének jellegzetes tünetei. Az illegális műkereskedelem kevés tőkebefektetéssel és lebukási kockázattal, de nagy profittal járhat, ezért a szervezett bűnözés is érdeklődik iránta; maffia jellegű szervezetek is részt vehetnek benne.²¹⁹ A legegyszerűbb kapcsolódási pontjuk az illegális áru „kifehérítése”, hamis papírokkal való ellátása, illegális szállítása, hamisítványok gyártása, amely szakértelmet és a legális életbe való beépülést kíván meg.

A szervezett bűnözés és a terrorizmus közötti kapcsolódási pont a legegyszerűbben talán éppen az illegális műkincs-kereskedelem és a fegyverkereskedelem között érhető tetten. Éppen ez a néha, leginkább egyes földrajzi régiókban létrejövő közvetlen kapcsolódás adja az illegális műkincs-kereskedelem meghatározó súlyát. A hazai elméleti kutatás bűnügyi besorolásában a szervezett bűnözés körébe tartoznak az illegálisan mozgó javak, amelybe beletartoznak a kulturális javak is.²²⁰ Az Europol éves SOCTA-jelentésében évek óta rendre kiemelt súllyal szerepelnek a kulturális javakkal szemben elkövetett visszaélések.²²¹ A műtárgypiac fenyegetettségi szintje tehát jelenleg is igen magas, amelyen az orosz-ukrán háború biztosan rontani fog a hadszíntérré váló területek, a teaurálási szándék háborús időkben való erősödése és az állam figyelmének elterelődése miatt.²²² Az Interpol éves kimutatásai szerint az elmúlt években éves szinten rendre kb. 4-6 billió dollár értékű, státusza szerint illegálisan mozgó

²¹⁶ SOCTA 2017, 15; CAMPBELL 2013, 123; ALBERTINI 2012, 123.

²¹⁷ LAMALLARI – ZHILLA 2015, 16.

²¹⁸ A balkáni illegális kereskedelemmel és szervezett bűnözéssel foglalkozó munkák sajnos rendre nem említik a műkincskereskedelmet, pedig ismeretes, hogy a régészeti ágazat mindegyik nyugat-balkáni országban szenved a nagyarányú illegális műkincs-keresdelemtől: HAJDINJAK 2022, 69-71; HARDY 2021, 184; BOŽIĆ 2019

²¹⁹ ANONYMUS 2018e

²²⁰ ISTRANOVSKI – KENEDLI 2007, 76.

²²¹ SOCTA 2021

²²² Kivételesen a doktori kézirat lezárása utáni fontos történésként belinkelem ide, hogy az ICOM vészhelyzetet hirdetett 2022. június 28.-án az illegális műkincs-kereskedlem elharapódzása miatt az ukrán kulturális örökség védelmével kapcsolatban. További információk olvashatók az ICOM honlapján:

<https://icom.museum/en/news/icom-is-preparing-an-emergency-icom-red-list-of-cultural-heritage-at-risk-for-ukraine/>

műtárgy van jelen a nemzetközi piacon, bár a feketekereskedelem tetten érése és számarányának becslése igen nehéz.²²³

Mivel a műkincsekkel való visszaélés jellemzően a szervezett bűnözéshez, a világ egyes helyein pedig, ahol gyenge az államiság és éles politikai ellenérdekű csoportok vetélkednek egymással, a terrorizmushoz társulva jelenik meg, szervezett bűnözés által a feketepiacon értékesített műtárgy ára ezeken a területeken fegyverek formájában visszaforgatódik a rendszerbe és a terrorizmus fogja hasznosítani. A szervezett bűnöző csoportok eladóként és vevőként egyaránt kapcsolatban állhatnak terrorista csoportokkal. Tevékenységükre a kettős háttérű, azaz legális tevékenységet folytató, de bűnözői körökhöz kötődő vállalkozások jellemzők.²²⁴ A háborús zónákból és a bukott államokból származó műkincs-kereskedelemből befolyt pénzek visszaforgatása a háborúba, háborús célokra évtizedek óta ismert, de az Iszlám Államnak a korábbi időszak aszimmetrikus hadviselőinél jóval jelentősebb mértékben származnak bevételei a műtárgyakból. Sőt, a műtárgykereskedelem az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) bevételi forrásainak egyik nagyon fontos pillére volt.²²⁵ Az ISIL naponta kb. három millió dollárt keresett csak ebből a bevételi forrásból a feketepiacon, amelyet állami monopóliumként kezelt.²²⁶ A közép-amerikai drogbárók világához hasonlóan az Iszlám Állam, mint államként viselkedő gerillaszervezet esetében is megfigyelhető, hogy a feketepiacon nem egyedi módon ugyanaz a kör teríti a tárgyakat, amely a fegyverkereskedelmet is bonyolítja és óriási illegális pénzösszegeket is mozgat. A hálózat olyannyira nemzetközi és a múzeumi szakmába olyan mélyen beépült, hogy a szakembereknek már a norvég múzeumokban is szembesülniük kellett Afganisztánból származó tárgyakkal.²²⁷

Ebből az következik, hogy a műkincsekkel kapcsolatos pénzmosással is foglalkozó, orgazda jellegű hálózatok²²⁸ felderítése a fegyverkereskedelemre is fényt deríthet,²²⁹ és így az ezekből befolyó pénzek elapasztása a terrorizmus pénzforrásainak csökkenését eredményezi. Még a szűkebb szakmai közvélemény számára is megdöbbentő volt szembesülni azzal a ténnyel, hogy a feketepiacon mozgó pénzek tekintetében a fegyverkereskedelem és a kábítószer kereskedelem után rögtön, nem pedig jócskán lemaradva, mint az előzetesen várható lenne,

²²³ További információk olvashatók az Interpol honlapján: <https://news.artnet.com/market/art-theft-interpol-database-1261133>

²²⁴ BÁCS 2020a, 945.

²²⁵ WHITMAN 2015; KIS-BENEDEK 2016, 29, 34.

²²⁶ KIS-BENEDEK 2016, 35.

²²⁷ GAO 2016.

²²⁸ ZEED 2016.

²²⁹ WHITMAN 2015.

harmadik helyen²³⁰ (más becslések szerint a drogkereskedelem után második helyen²³¹) a műtárgycsempészet következik. Ez a léptékváltás a második műtárgykrízis (2003) után következett be, a disszertációban már vázolt folyamatok együttes hatásainak eredőjeként. A rendészeti szervek számára a fegyvercsempészetrel összefonódó műtárgycsempészet mértéke 2003 után jócskán átlépte azt a határt, ahol a megszokott módon, külsős szakértők egyedi bevonásával érdemben kezelni lehetne a kialakult helyzetet, ezért volt szükség a fentebb már kifejtett integrált rendészeti szemléletmód bevezetésére.

1.8.3. A régészeti korú kulturális javakkal való visszaélések lehetséges vizsgálata a kriminológia eszközeivel

A bűnelkövetés körülményeinek vizsgálatakor egy adott módszertani keretrendszert (amelyeket Albanese-kritériumoknak nevezek) fogok követni.²³² Mindenekelőtt figyelembe kell venni, (1.) hogyan jellemezhetők, milyen jellegzetességeket mutatnak a bűncselekmény elkövetésére hajlamosító, a kriminális környezet létrejöttét elősegítő lehetőségek legfontosabb tényezői: a gazdasági körülmények, a kormányzati szabályozás nemzeti sajátosságai, az elégtelen rendészeti hatékonyság, valamint a termékre való igény. Emellett fontos, hogy (2.) az új termék vagy szolgáltatás létrehozásának képessége technológiai vagy szociális cserék nyomán jött-e létre. A két tényező együttes hatása teremti meg az adott célt szolgáló, bűnelkövetésre alkalmas kriminális környezetet. Újabb alapkérdés az elemzéskor, hogy (1.) jelen van-e egy adott terméket értékesítő vagy előállító piacon egy már korábban is bűnözői életmódot folytató személy, valamint, hogy (2.) ezek köre, vagy bűnszervezet jelen van-e az adott terméket értékesítő vagy előállító piacon? Külön kell vizsgálni a bűneset megvalósításához szükséges speciális tudás vagy hozzáférés módját, ahol végig kell gondolni, hogy mely tényezők játszanak szerepet az elkövetés sikerében: 1. technikai vagy nyelvi készségek, 2. kapcsolatok más bűnözőkkel vagy bűnözői csoportokkal, vagy 3. fennáll-e valamilyen különleges hozzáférési lehetőség?

A 2006-ban hazánkban is ratifikált Palermoi Egyezmény kritériumai szerint a szervezett bűnözés megvalósulásához a büntetendő cselekményben minimum három vagy több embernek kell részt venni, akiknek előre meghatározott szerepük van a cselekmény elkövetésében;

²³⁰ UNESCO 2020, 5.

²³¹ VADÁSZ 2017, 47, további irodalommal

²³² Az amerikai kriminológus Jay Albanesét. ALBANESE 2000, 416, Fig. 1.

hatalom és anyagi haszonszerzés céljából követik el a bűncselekményt.²³³ Emellett kritérium még, hogy folytatólagosan és súlyosnak minősíthető ügyben követik el a jogsértést; kereskedelmi vagy üzleti struktúrákat használnak az elkövetők; megjelenik a nemzetközi szint; hatással lehet és beépülhet a közigazgatásba, a jogalkotásba, a médiába, a politikába; erőszak és megfélemlítés jelenhet meg az elkövetés közben és nem kapcsolódik a terrorizmushoz.²³⁴

Mind a Palermo Egyezmény, mind az Albanese-kritériumok alapján elmondható, hogy a bűnözés speciális fajtájához, a szervezett bűnözéshez kapcsolható tevékenység előrejelzése szintén vizsgálható a kriminológia eszközeivel a kulturális javak esetében is. Igaza van azonban az egyes államok nemzeti rendőrségeit segítő nemzetközi rendőrségi szervezetnek, az Interpolnak, amelynek meghatározása szerint a kulturális javak illegális kereskedelme olyan alacsony rizikójú, magas profittal járó üzleti tevékenység, amely a szervezett bűnözéshez kapcsolódik. Ennek az óvatos megfogalmazásnak az az oka, hogy nem egyértelmű eldönthető, hogy a kulturális javak illegális kereskedelme maga is a szervezett bűnözés része, vagy csak kapcsolódik hozzá némely esetben, mert minden eset egyedi.²³⁵

A kulturális javak illegális értékesítése, különösen külföldön, a legritkább esetben köthető magányos elkövetőhöz. Emiatt a kulturális javak feketepiacra besorolható a szervezett bűnözés tevékenységi körébe, amelynek láncolatában a megrendelők, a közvetítőként jelenlévő műtárgykereskedő, az éles szemű ócskás, a futár szerepet betöltő beszerezett szállítmányozó, a fémkeresős, a sírabló, rosszabb esetben a szemet hunyó helyi rendőr, polgárőr, mezőőr vagy muzeológus egyaránt helyet kaphatnak. Őket, különösen a „tranzit szereplőket” azonban nehezen elemezni kriminológiailag, hiszen egy sikeresen végig vitt, ítélettel végződő nyomozásig gyakorlatilag láthatatlanok a kutatás számára, csak egyfajta „városi legendák” formájában ismerjük őket.²³⁶

A gyűjtés motivációit illetően a gyűjtői magatartás részletesebb elemzéséhez nem állt elegendő adat rendelkezésemre, mivel csak két korábbi gyűjtővel, ebből egyetlen ún. csúcsgyűjtővel tudtam beszélgetni a hazai gyűjtésről és a gyűjtői világról. Ennél több ismeretünk van a múzeumokhoz csatlakozó amatőr fémkeresősökről, akik szívesen beszélnek magukról és akiket sok régész ismer. Így elsődleges és másodlagos információkon keresztül összerakható

²³³ 2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14.-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről, 2. cikk a) pont.

²³⁴ Az Európai Parlament 2013. június 11-i állásfoglalása a szervezett bűnözés, a korrupció és a pénzmosás problémájáról: megvalósítandó intézkedésekre és kezdeményezésekre vonatkozó ajánlások (időközi jelentés, 2012/2117 (INI); ALBERTINI 2012, 137; TÓTH-KÖHALMI 2016, 610–626.

²³⁵ A megfogalmazás az Interpol honlapján olvasható: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

²³⁶ Van néhány ítélettel végződő, lezárt nyomozás, azonban ezek elemzése meghaladta volna a doktori disszertáció tartalmi és időbeli kereteit is. A témát egy önálló kutatásra tartom alkalmasnak.

egy általánosan jellemző kép, amely azért természetesen nem sablon, nem húzható rá mindenkire, hiszen mindenkinek egyedi története van arról, hogyan, mikor és miért kereste meg a helyi múzeumot. Személyiségüket tekintve két jellemző vonás azonban közös bennük, a nyitottság, vagy együttműködési készség és az alkalmazkodási képesség, vagy rugalmasság. Ezek nélkül nem tudnának együttműködni a múzeumokkal. A fémkeresősökről részletesen írtam korábban,²³⁷ illetve még rövidebben fogok beszélni a disszertációban is a magyar helyzettel összefüggésben.

1.8.4. Egy új piac: Fekete-Afrika

A fémdektor elterjedésével olyan új területeket is be lehet kapcsolni az illegális műkincs-kereskedelembé, amelyekről eddig ebben a nagyságrendben nem érkeztek nemesfém alkotások. Korábban, a gyarmati időkben Fekete-Afrika egyes gazdag ősi királyságaiból származó művészeti alkotásokat vittek el, amelyek közül a leghíresebbek a mai Nigériából származó ún. Benin-bronzok.²³⁸ A gazdaság felfutásával a fémdektorok is elérhetővé válnak ezekben a feltörekvő országokban is a gyors anyagi haszonszerzésre törekvők egyes csoportjai számára. Ezt a nyitási lehetőséget érzékelt a fémkereső-piac is, amely leginkább részben oka a régióban az illegális kulturális javak illegális kereskedelme nagymértékű felfutásának az elmúlt években.²³⁹ Ha csak Afrikát vizsgáljuk, ismeretes, hogy vannak, illetve voltak olyan fémkereső-típusok, amelyek igen jó minőségűek és egy ideig csak Afrikában lehetett kapni, nagyon alacsony áron (ilyen volt 2016-ban a Depar DPR600 magas frekvenciás fémkereső, amely az XP ORX afrikai elődje).²⁴⁰ Aranyban és aranytárgyakban pedig Afrika különösen gazdag, a leggazdagabb a világon.

Nem véletlen, hogy a kulturális örökségvédelem az utóbbi kb. tíz évben felpezsdült a fekete kontinensen: az effajta képzést kínáló egyetemi szakok sorra létesülnek Afrikában, leggyakrabban a jogi fakultásokon belül, de Európába és az angolszász országokba is elsősorban állami ösztöndíjjal küldik az afrikai hallgatókat, hogy felépüljön egy jól strukturált helyi örökségvédelmi rendszer. Néhány tematikus folyóirat is alakult, talán leginkább mértékadóbbá a Journal of African Cultural Heritage Studies (JACHS) vált. A leginkább feltörekvő ebben a tekintetben Nigéria, amely nemcsak új múzeumokat épít, hanem oda

²³⁷ HUDÁK 2016a

²³⁸ ANONYMUS 2021j

²³⁹ INTERPOL 2021, 10.

²⁴⁰ HERSCHBACH 2016.

restitúció vagy repatriáció útján visszaszolgáltató tárgyakat is vár (pl. a Benin-bronzokat²⁴¹), és örökségvédelmét tekintve is kulturális nagyhatalom kíván lenni a fekete kontinensen.²⁴²

1.8.5. Jellemző elkövetési módok a kulturális javak illegális tárolásával és mozgatásával kapcsolatban, eredeti tárgyak és hamisítványok

Évente 14-16 billió dollár jelenleg a legális európai műkincsforgalom (licit vagy értékbecslés utáni értékesítéssel), míg az illegálisan mozgó műtárgyakkal mozgatott vagyon 4-6 billió dollárra becsülhető.²⁴³ A jellemző elkövetési módok és az ezekkel összefüggő esettanulmányok szorgos gyűjtése alapvető fontosságú ahhoz, hogy hatékonyan fel lehessen venni a harcot az illegális műkincs-kereskedelemmel szemben, hiszen a láncolat megszakítása csak úgy lehetséges, ha az illetékes hatóságok tudják, mire és főleg, hogyan számíthatnak az ilyen típusú áruk megjelenésére az áruszállítás folyamatában.²⁴⁴

A kulturális javak csempészetének elemzésekor megkülönböztetünk kibocsátó országokat (a legfontosabbak jelenleg a régi forrásországok, Törökország és Irán mellett Líbia, Szíria, Irak, Afganisztán), célországokat (a legfontosabbak: az Európai Unió, a gazdag arab államok, Kína, Japán, USA), valamint tranzit országokat.²⁴⁵

A vámellenőrzésnek a cargo vagy a tranzit áru érkezésekor figyelni kell azokat a piaci változásokra szinte azonnal reagáló országokból érkező csomagokra, ahol (1). a leggyakrabban idéznek elő az árun változást (pl. elefántcsont készáruvá faragása, vagy a szállításhoz szükséges álcázás kialakítása a keresett, utaztatásra váró tárgyon, valamint a tárgy darabolása a feltűnésmentes szállítás érdekében), vagy (2.) jó minőségű, méretarányos hamisítványokat állítanak elő. Ezek az országok mindkét jellemző (1-2.) esetében elsősorban és kiemelkedően Kína, valamint kisebb mértékben a közel-keleti és távol-keleti országok, még ritkábban pedig más országok.

A vámhatóságok eleinte csak a „klasszikusan” felismerhető műtárgyak kiszűrésére fordítottak figyelmet, ezek az általában a keretükből kivágott és összetekert állapotú festmények, az antik márványszobrok²⁴⁶, görög vázák, aranypénzek, nemesfém tárgyak. Ezek

²⁴¹ ANONYMUS 2021j

²⁴² OLALEYE-OTUNLA 2022, 62-75.

²⁴³ További információk olvashatók az Interpol honlapján: <https://news.artnet.com/market/art-theft-interpol-database-1261133>

²⁴⁴ Az alábbi fejezethez lásd egy korábbi tanulmányomat, ahol számos példával és szakirodalommal ábrázolom a jelenséget. HUDÁK 2019a, 141-148.

²⁴⁵ SOCTA 2017 48.

²⁴⁶ REIF 1985.

a tárgytipusok a mai napig kedvelt csempészaruk.²⁴⁷ Azonban a modern képfelismerő, képezonosító-rendszerek, mobiltelefonos applikációk (pl. az Interpol ID Art applikációja²⁴⁸) miatt a műtárgy az illegális szállítás közben nincs eredeti, felismerhető állapotában, hanem időlegesen át van alakítva. Különösen igaz ez a leplező magatartás, az átalakítási, darabolási szokás Kínából, Egyiptomból, a Közel-Keletről, ritkábban Közép- és Dél-Amerikából érkező, szuvenírként szállított műtárgyakra. Különösen egyiptomi tárgyak esetében jelenik meg a csúnya, bővli-jellegű külső kialakítására való törekvés annak érdekében, hogy a bevonat alatt rejtőző, kimagasló művészi értékű tárgyat feltűnés nélkül szállítani lehessen.²⁴⁹ Szintén jellemzően az egyiptomi szarkofágoknál megfigyelhető a feltűnésmentes szállítás érdekében a múmiakoporsó feldarabolása. Így akár egy kézitáskában is szállíthatóvá válik.²⁵⁰ Tipikus megtevesztési mód még a modern kézműves tárgyként (art craft/toy megjelöléssel) való feltűntetés.²⁵¹

A gyakran csak szakértő számára kiszűrhető hamisítványipar jellemző jegyekkel bír. Ezek pl.: (1.) az alapanyag, vagy festékanyag nem korhű. (2.) a mintázat vagy a jelenet kompozíciója elcsúszott, szokatlan. (3.) a mögöttes gondolat elveszett, nem értelmezhető az adott kultúrkörben a mondanivaló. (4.) a felirat nem olvasható vagy nem értelmezhető (pl. értelmezhetetlen ékírásos vagy ógörög szöveg). (5.) szokatlanul kidolgozott az oldalsó vagy a hátsó rész (a hamisító fotóról látta a szemből lefotózott tárgyat), stb. A kínai hamisítványiparról elmondható, hogy technikailag egészen profi munkát tudnak végezni, hiszen Kína vegyészeti nagyhatalom. Nemcsak a kábítószer előállításban jár élen,²⁵² de gyakorlatilag bármilyen „régii” anyagot, legalábbis a külső jegyeket illetően (az összetevőket nem) elő tudnak állítani. Éppen rájuk jellemző azonban az, hogy a mögöttes mondanivalót nem tudják leutánozni, mert nem értik. Kínában ugyanis pl. az európai kultúrkört ideológiai okokból alapvetően a kereszténységnek legfeljebb a felületes oktatásával tanítják, vagy azzal sem, amely megkerülhetetlen a nyugati civilizáció és benne az egyes művészeti stílusok mögöttes mondanivalójának megértéséhez, amely a tárgyakon megjelenik.

A hamisítás ugyanúgy évek óta emelkedő tendenciát mutat, mint ahogy az árucsempészet. Ez a helyi rendészeti szervek gyengesége (megvesztegethetősége) és még

²⁴⁷ HUDÁK 2018b, 135.

²⁴⁸ INTERPOL 2021, 2.

²⁴⁹ Híres eset is volt ezzel kapcsolatban, amelyről film is készült. MELLOR 1997

<https://www.independent.co.uk/news/egyptian-treasures-smuggler-is-jailed-1256685.html>

²⁵⁰ FISHER 2012

²⁵¹ Néhány éve a FedEx-en keresztül, karácsonyi csomagban küldték, Belgiumból New Yorkba ugyanezzel a kézműves tárgy (art craft/toy) megjelöléssel egy 13-16 éve egy párizsi múzeumból ellopott, 2,5 millió dollár értékű Picasso-festményt: CHRISAFIS 2015b

²⁵² SZENDREI 2018, 5.

inkább a hatóságok félrenézése miatt lehetséges, ugyanis általában a helyi műhely vagy gyár működési engedélye szerint jó minőségű reprodukciónak, lakásdísznek készül az áru, míg külföldön már hamisítványként értékesítik.²⁵³

A hamisítványok esetében nagyon fontos ismérv, hogy nem mindegy, melyik korszak és áruféleség hamisítványiparáról beszélünk. Míg az Európában készült festmények esetében elmondható, hogy a padlásokról, hagyatékokból a nemzetközi piacra kerülő eredeti tárgyak száma évtizedek óta minimális és az újonnan a piacra bekerülő tárgyak jelentős része hamisítvány,²⁵⁴ addig a régészeti korú tárgyaknál az újonnan a feketepiacra bekerülő eredeti tárgyak száma nagy.²⁵⁵

Európa szerepe és súlya az arab és a kínai műtárgypiac fellendülésének ellenére a műtárgypiacon még mindig hangsúlyos, a legnagyobb forgalmat lebonyolító exportőrként és a második legnagyobb importőrként van jelen a nemzetközi műtárgypiacon.²⁵⁶ Ez azt jelenti, hogy mind az Európába irányuló, mind az Európából kifelé irányuló forgalom igen jelentős. Bár napjainkban nagy lendületet kapott a múzeumi szférában a restitúció és a repatriáció folyamata, a magángyűjtőknél azonban éppen ellentétes folyamat figyelhető meg. A korábbinál jóval több, befektetni kívánó nyugati vásárló kb. 2003 óta folyamatosan erős, szárnyaló konjunktúrát tart fenn.²⁵⁷

Mivel a műkincspiac más piacokhoz képest jól beárazott és egyes tárgytipusok eladása extraprofitál kecsegtet, a biztos bevétel miatt gyakran tulajdonítanak el tárgyakat megrendelésre.²⁵⁸ A műkincsekben rendkívül gazdag Közel-és Közép-Kelet, valamint Észak-Afrika országai közül jóval nehezebb volt eredeti régészeti lelethez jutni Afganisztánban leginkább 2001, Irakot illetően 1991. eleje, az első öbölháború kezdete, de még inkább 2003 tavasza, a Maghreb-országokban, így Egyiptomban is 2011, az arab tavasz kezdete, Szíriában pedig kb. 2011 nyara előtt. Elsősorban azért, mert a diktatórikusan működő rezsimekben a kulturális örökség védelme is a hatalom legitimációját és erejét volt hivatott demonstrálni. Az Iszlám Állam ehhez képest látványos rombolással és brutalitással, gyakori, megbotránkoztatást

²⁵³ Vaja László restaurátor, kerámiaszakértő előadása 2016. tavaszán hangzott el a BÁV Kerámiahamisítás mesterkurzusán. A hamisítványok ellátó láncát magyar példák figyelembevételével a rendészeti összefüggésekről szóló 3. fejezetben fogom részletesebben bemutatni.

²⁵⁴ Tűzkő Péter művészettörténész előadása a BÁV Festményhamisítás mesterkurzusán hangzott el 2016 tavaszán.

²⁵⁵ A doktori dolgozatban fentebb már kifejtett tényezőknek köszönhetően.

²⁵⁶ A 2017. évre vonatkozó adatok szerint: ANONYMUS 2018f

²⁵⁷ Elsősorban a 19. század gyarmati háborúi után a katonai erőfölényben lévő gyarmattartó csapatok a világ nagy múzeumaiba számos értékes lelettel és leletegyüttessel tértek haza. Az elmúlt évtizedben felgyorsult a kulturális gesztusgyakorlás és a repatriáció folyamata, amelynek során látványos kiállításokat szerveznek a tárgycsoport köré vagy ceremónia kíséretében visszaadják az anyaországnak. A témának nagy sajtóvisszhangja van és számos cikk és tanulmány született róla. Pl. DUROSOMO 2018.

²⁵⁸ RUIZ 2018; HUDÁK 2018b, 137.

kiváltó médiaszerepléssel palástolta, hogy az illegális ásatásokból szerzett, illetve a múzeumi vagy ásatási raktárakból elrabolt tárgyak kereskedelméből elképesztő összegekhez jutott.²⁵⁹

Az illegálisan mozgatott kulturális javak utaztatása más anyagtípusokhoz hasonlóan gyakran történik hamis papírokkal, amelynek elkészítése bűnözői körökhöz köthető és beszerezett szállítványozókkal, közúti szállítójárművekkel együtt valósítják meg a cselekményt.²⁶⁰

A mozaikok csempészetét illetően jellemző azok feldarabolása és akár a motívumoként történő értékesítés is.²⁶¹ Egy emlékezetes eset történt egy figurális mozaikkal kapcsolatban 2014-ben, ahol egy éve eltűnt, azaz „pihentetett” áru bukkant fel.²⁶² Élénk visszhangot váltott ki öt kiemelkedően jó állapotú egyiptomi freskótöredék esete is, amelyek még a nyolcvanas években kerültek Franciaországba.²⁶³ Az ellopott műtárgyak gyakran harminc-negyven év pihentetés után tűnnek fel újra a piacon, amely a generációs gyűjtés jele. Éppen ezért érdemes a hatóságok számára ingyenesen hozzáférhető műtárgyas adatbázisok, pl. az Art Loss Register (ARL) segítségét igénybe venni, mert az ilyen rendszerek mindaddig őrzik az adatokat, amíg a tárgy vissza nem kerül eredeti tulajdonosához.²⁶⁴

Az értékes és ritka megmunkált antik kövek, mint a jade, vagy éppen az arany tárgyak mindig jól eladhatóak a feketepiacon. Sőt, ezeknek az igazán kisméretű tárgyaknak van a legmagasabb ára a műtárgypiacon.²⁶⁵ Az arany kivételével ezek a kövek a hozzá nem értő számára nemigen különböztethetőek meg a modern kori tucatárúktól, gyakran rosszabb állapotúak is azoknál. Emiatt könnyű turista szuvenírként szállítani őket. Az a körülmény, hogy rosszabb állapotú a tárgy és mégis gondosan becsomagolva akarja hazavinni valaki pl. egy repülőgépen a nyaralásról, egyenesen jelzés lehet arra, hogy lehetséges, hogy nem szuvenír.

Bár az elefántcsont-kereskedelem 1989 óta nemzetközi tilalom alá esik, 1997-től enyhítettek a tilalmon és engedélyezték Botswanából, Namíbiából és Zimbabwéből a régebben készült, „antik” elefántcsont-árak kivételét. Ezzel a kiskapuvál sajnos újra fellendült az

²⁵⁹ PALLAG 2016

²⁶⁰ BAKAI 2016 23.

²⁶¹ PALLAG 2016

²⁶² Éppen 2018. április elején jelentették be, hogy kereken negyven évvel az elrablása után, 2014-ben Londonban, Európa legnagyobb műtárgyas piacán próbált értékesíteni egy török műkereskedő egy ciprusi görög 6. századi mozaikot, de éppen egy görög ciprióta műkereskedő végezte a tárgy hitelesítését, így fény derült a bűncselekményre. 1974-ben, Ciprus kettéosztása után számos kulturális örökségnek nyoma veszett a szigeten, amelyek közül a Szt. Andrást ábrázoló mozaik kereken 40 évig lappangott. A repatriáció 4 éves folyamatának 50 ezer eurós költségeit két ciprusi görög üzletember fedezte, és mint a görög ciprióta nemzeti örökség egyik fontos ereklyéjét nagy sajtóvisszhang kíséretében szállították haza. HUDÁK 2018b, 140.

²⁶³ ANONYMUS 2009b

²⁶⁴ CHRISAFIS 2015b. A témáról bővebben a 3.6.8. fejezetben írok.

²⁶⁵ GREENLAND et al. 2019, 35.

elefántcsont-kereskedelem, mivel minden újonnan készült elefántcsont árut antiknak minősítenek az eladók.²⁶⁶ Titkolni gyakorlatilag csak a nyers elefántcsontot és a készítés helyét kell, a készáru már antikként van eladva. Az elefántcsont utaztatásának úti célja leginkább Kína és az Egyesült Államok.²⁶⁷

Az illegálisan vagy akár legálisan szerzett kulturális javaknak szabadkereskedelmi kikötőkben, konténeres raktárvárosokban való tárolása az adómegkerülés érdekében mára elterjedté vált a nagy és kis aukciós házak, valamint a magángyűjtők körében egyaránt. A legnagyobbak, a svájciak méreteit illetően a Louvre igazgatója 2015-ben úgy nyilatkozott, hogy a svájci vámszabad területek konténerei a világ legnagyobb múzeumai.²⁶⁸ A „régii svájci gyűjteményből” származó tárgyakkal nem véletlenül van régóta gyanús hírük a műtárgyakkal foglalkozó szakmákban.²⁶⁹ Genf esetében csaknem száz éve, de az elmúlt évtizedekben néhány más országban és városban is a vámszabad területek megtakarítást hoznak és biztonságot nyújtanak a gyűjtők számára. Ezek a különleges szabadkikötők, szabadkereskedelmi zónák, raktárvárosok számosan vannak: Svájcban legkevesebb négy, valamint Szingapúrban (2010-től), Monacóban (2012-től), Luxemburgban (2014-től) és Newarkban (2015-től, USA, Delaware állam)²⁷⁰ és részben egyes ciprusi raktárak. Ezek legalább részben olasz és orosz üzletemberek²⁷¹, rosszabb esetben bűnözői csoportok, vagy ilyen jellegű kapcsolatokkal rendelkező gyűjtők érdekeltségébe tartoznak. A privát kézben lévő raktárak közül csak Genfben 1,2 millió darabra becsülték 2015-ben a svájci hatóságok az ott tárolt műtárgyak mennyiségét. Sokat közülük évtizedek óta pihentetnek, némelyiket klimatizált luxuskonténerekben. Nemcsak gyűjtők, hanem londoni aukciós ház tulajdonosa is tárol, bár saját elmondása szerint kicsit restelkedve, Svájcban ily módon műveket, egyfajta jól őrzött külső raktárként használva a vámszabad területet.²⁷² A változásért tett jogi erőfeszítések, az olasz hatóságok nyomozásai és néhány időszakos kiállítás az itt tárolt művekből esetleg megcsillanthatja a reményt a jövőbeni változást illetően.

A kulturális javak gyűjtése nemcsak a műértőket vonzza, hanem azokat a tőkebefektetőket is, akik értékálló, sőt, idővel értéknövelő, stabil befektetésbe szeretnék

²⁶⁶ LEMIEUX – CLARKE 2009 451-471; WELZ 2014

²⁶⁷ Még a mozambiki vámhatóságok fülelték le 2018. április elején újrafeldolgozásra váró műanyag palack-bálák közé rejtett nagy mennyiségű tisztítatlan elefántcsontot egy kambodzsai végcéllal Mozambikból induló hajó konténerében. Eközben Kambodzsában is elfogtak összehangolt hatósági akcióval egy Mozambikból Szingapúron át érkező hajót, közel 1 tonna elefántcsonttal és egyéb egzotikus állatsonttal, bőrökkel megrakva. ANONYMUS 2018c; KRAMER et al. 2017, 83-85; HUDÁK 2019a, 141-148.

²⁶⁸ MERZ 2016

²⁶⁹ PALLAG 2016

²⁷⁰ MERZ 2016

²⁷¹ Pl. Dmitrij M. Ribolovlev orosz gyűjtő Genfből Ciprusra helyeztette át gyűjteményét: HUDÁK 2018b, 143-144.

²⁷² MERZ 2016; HUDÁK 2018b, 144.

fektetni a pénzüket. A művészet és a kulturális örökség kereskedelmi árucikként való kezelése és tárolása szerencsére morálisan egyre szélesebb körben elfogadhatatlan.²⁷³ Mivel az adóelkerülés nagyon fontos szerepet játszik ezeknek a raktárvárosoknak a megjelenésében, még szorosabb nemzetközi és nemzeti adó és vám együttműködésre van szükség, többek között a WCO (*World Customs Organization*) és a partnerszervezetek között.

A távol-keleti műtárgyak ára is stabilan magas, mert a nyugati gyűjtőkegy szűkebb csoportja számára továbbra is igen kedvelt. Emellett az elmúlt tíz évben megjelentek az igazán tehetős kínai gyűjtők is a műtárgypiacon.

Kínával kapcsolatban lehet talán jelenleg a legjobban bemutatni a gyűjtés mindkét alapesetét, azaz a generációs gyűjtést és a befektetési gyűjtést. Kína az utóbbi években egyre nagyobb szerephez jutott a nemzetközi műkereskedelemben. 2020. tavaszán a pandémia miatt egy rövid megtorpanás következett be, de ezt 2021-re már egy felfutás követte, amely azóta is erősödik. Kína jelenleg megdöbbentően nagy, 36%-os részesedéssel rendelkezik a nemzetközi aukciós piacon. Egy kínai gyűjtővel kapcsolatos statisztikai elemzés szerint száz kínai gyűjtőből a túlnyomó többség szenvedélyből gyűjt, aukciósházakban vásárol, legnagyobbbrészt kínai műtárgyakat.²⁷⁴ Mégsem ez a százalékuk a figyelemreméltó, hanem az a kisebbség, aki befektetésből gyűjt és hatalmas összegeket tud szánni a vásárlásra. Mivel jelenleg a kínai gyűjtőknél a befektetési gyűjtés átlagosan 11-13 évet jelent egy tulajdonosnál, ez hatással lehet a következő időszakban a teljes műtárgypiac várhatóan szakaszos megélénkülésére.²⁷⁵ A gyűjtést azonban számos tényező befolyásolja. Még az is előfordul, hogy egy világjárvány kényszerű szobafogságának ideje alatt megélénkül a helyi műtárgypiac, mint ahogy az Ausztráliában történt.²⁷⁶ A műkincspiaci trendek tehát nem feltétlenül hatnak mindenhol ugyanúgy a globalizált világban sem, minden országot és régiót önállóan érdemes vizsgálni.

1.8.6. Az online kereskedelem arányának erősödése

Az internet megjelenése és vele az online feketepiac megjelenése és térhódítása alapvető változásokat indított el. A feketepiac szereplőinek meghatározásánál azonban segítség is. A feketepiac szereplői megjelentek, megfoghatóvá váltak az internetbe való belépéssel: az online láthatóság után már „csak” a lekövethetőség vet fel problémákat. Bár az információk terjedési

²⁷³ MERZ 2016; HUDÁK 2018b, 144.

²⁷⁴ MOVIUS 2021.

²⁷⁵ MOVIUS 2021

²⁷⁶ ARCHER – CHALLIS 2022, 1-17.

sebessége elképesztően megnőtt, azonban megnőtt az önmagukat „megmutatók” száma is. Ezért alapvető fontosságú az online feketepiac figyelése.

A SOCTA 2017.évi jelentése már külön kiemelte, hogy az ún. darknet, az internet szövevényes világának szürke elektronikus piacán mindenfajta tétel eladása, az online hirdetések mértéke nőtt az elmúlt évben, a kulturális javaké is.²⁷⁷ A 2018-2022 közötti időszakban az e-kereskedelem mértéke tovább nőtt, amelyet a pandémia erőteljesen felfokozott, benne a kulturális javak illegális elektronikus piaca is.²⁷⁸

Egy másik megfigyelhető jelenség a kiberbűnözésben, hogy kb. 2010-től egyre fiatalabb korosztályt érint, de ez valószínűleg az internetes illegális műkincspiacot nem érinti (inkább hackerek), másrészt pedig a csoportokban erőteljesebb lett a nemzetköziesedés és jóval szervezettebbek és profibbak, mint korábban.²⁷⁹

Az online kereskedelmet a 2017. évi SOCTA jelentés egyenesen horizontális, vagy keresztmetszeti bűnügyi fenyegetésként értékeli. Ezek olyan tényezők lehetnek, amelyek a társadalomra amúgy is nagy fenyegetést jelentő szervezett bűnözés veszélyét tovább növelik. Ezek egyrészt megkönnyítik a bűnszervezetek számára a profitszerzést és egyúttal megnehezítik a bűnüldöző hatóságok dolgát a szervezett bűnözés elleni fellépés terén. Az online kereskedelem megsokszorozza a lehetőségét annak, hogy a fizetőképes kereslet és a kínálat az illegális kereskedelemben egymásra találjon. A digitalizáció révén egyszerűbbé válik a marketing, nehezebbé a bizonyítás és a profitszerzést, valamint a büntetlenséget is elősegíti, hogy az online kereskedelemben az áru, az információ és a pénz áramlása elkülönül.²⁸⁰ Magyarországon is jellemző, hogy az eladásra kívánt tételek nagyon rövid ideig, mintegy jelzésszerűen vannak fent a neten, majd a partner (vevő jelölt) jelentkezése után azonnal leveszik a hirdetéseket, eltüntetik a digitális nyomokat. Rendkívül hasznos lenne, ha egyre több ország nyomozó szerve tudna használni olyan szűrőprogramokat, amelyek a régészeti korú tárgyakkal kapcsolatos értékesítési szándék esetén egy belső rendszeren keresztül jelzést küldenének a hatóságoknak.

²⁷⁷ SOCTA 2017 17, 22.

²⁷⁸ SOCTA 2021, 94-95.

²⁷⁹ LAMALLARI – ZHILLA 2015, 102.

²⁸⁰ SOCTA 2017 17, 22.

1.9. A posztkommunista államok, különösen a balkáni régió illegális műkincs-kereskedelme jellegzetességeinek elméleti bemutatása egy bolgár esettanulmány alapján

Ebben a fejezetben Marina Cvetkova 2007-ben tanulmányát fogom elemezni,²⁸¹ majd ennek kapcsán kijelentéseket fogok tenni a kelet-európai és kelet-közép-európai egykori kommunista, ma posztkommunista országok, különösen a Balkán illegális műkincskereskedelmével kapcsolatban. Első olvasatra talán nem egészen egyértelmű, hogy miért kell ekkora teret szentelni egy másik ország bűnügyi elemzésének. Választásom több okra vezethető vissza: (1.) Marina Cvetkova²⁸² 2007-ben megjelent könyvében nem kívülről vizsgál egy országot, hanem ő is annak állampolgára, azaz mindenképpen jobban érti. (2.) Bulgária Magyarországhoz hasonlóan egy posztszocialista ország, ahol mind a szocialista időszakban, mind a rendszerváltást követő időszakban hasonló társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok játszódtak le, mint Magyarországon. (3.) Tanulmánya tudomásom szerint az egyetlen, amelyik ebben a régióban, ebben a megközelítésben, a nyugati tudományos normáknak megfelelő kriminológiai igényességgel, részletesen tárgyalta kifejezetten a régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos elkövetéseket, azok motivációját, jellemzőit és társadalmi-politikai beágyazottságát, mindezt úgy, hogy számadatokat is tudott elemezni és statisztikákat tudott készíteni. A Balkánról készült néhány másik, a helyi szervezett bűnözés válfajait elemző, gyakorlatilag nyugati egyetemekhez kötődő kutatóközpontokhoz kötődően készült igényes tanulmány, de az illegális műkincskereskedelmet külön nem vizsgálta egyik munka sem, hanem a drog- és a fegyverkereskedelem Európa más régióval összefüggő hálózataira koncentráltak.

Ezért indokoltnak tartom kicsit bővebben foglalkozni Bulgária posztkommunista időszakának régészeti leletekkel kapcsolatos illegális műkincskereskedelmével.

Bulgáriában Nyikolaj Kolev, az utcán lelőtt bolgár ügyész 2002-es gyilkossága kapcsán megindult vizsgálat és az ennek nyomán keletkezett több tudományos tanulmány megvilágította a balkáni ország illegális műkincs-kereskedelmének helyzetére. Kolev ugyanis illegális műkincskereskedő hálózatok után nyomozott, ezért a tettes(ek)e)t is ebben a körben keresték a nyomozás során.²⁸³ A vizsgálatok eredményei igen sötét képet festenek Bulgáriáról a jelenség elterjedtségét és a visszaélések elkövetésének háttérében álló bűnszervezeteket

²⁸¹ TZVETKOVA 2007

²⁸² Neve angolosan Tzvetkova, ahogy az angol nyelvű munkában is szerepel.

²⁸³ TZVETKOVA 2007; CAMPBELL 2013, 123–125.

illetően a szocialista rendszer bukása utáni időszakban. Ez nem lehet egyedi, bolgár jelenség, még ha a jelenség mértéke és a visszaélések jellege eltérő is lehetett ekkor más posztkommunista országokban.²⁸⁴ Ismeretes, hogy Magyarországon is pl. a dunántúli római kori villák romjainak környéke az ezredfordulóra fémkeresővel meg volt bolygatva.²⁸⁵

1.9.1. Kelet-Európa örökségvédelmi világa és a nyugat érdeklődése

A nemzetközi szervezett bűnözés az ezredforduló körüli időszakban kitűnően alkalmazkodott a globalizációhoz és mára mélyen összefonódott azzal.²⁸⁶ Nemcsak a globalizáció hatásait kell azonban figyelembe vennünk, ha meg akarjuk érteni Magyarországot, egy minden szempontból közép-európai állam, a Balkánhoz mégis ezer szállal kapcsolódó térség helyzetét, hanem a kelet–nyugati szociokulturális tagolódást is, hiszen Európát nemcsak az országhatárok, hanem egyfajta kulturális határok is részekre osztják.²⁸⁷ Ez az egyenlőtlenség, amely az elmúlt kétszáz évre igaz, nemcsak a jelenre, megmutatkozik abban is, ahogy a nyugati világ a szegényebb országok kulturális örökségével bánt,²⁸⁸ egészen a jelenkor restitúciós és repatriációs hullámaig. A mindenekelőtt financiai alapú egyenlőtlenség mellett figyelembe kell venni, hogy a kulturális javak illegális kereskedelme az Európán belüli szociokulturális határokon átívelő jelenség, mert van egy olyan nyugat-európai (elsősorban német), valamint egy ukrán és oroszországi hozzáértő gyűjtői kör, amely ismeri és érti a kelet-európai régészeti korú tárgyak jelentését és értékét.

Igen jellemzőnek tartom a posztoszocialista országok nyugati értékelését illetően, hogy amikor európai uniós és amerikai támogatással 2007-ben elkészült a fentebb már említett, fajsúlyosra sikerült jelentés a bolgár szervezett bűnözés helyzetéről, az alábbi öt témakört dolgozta ki az író: a bolgár szervezett bűnözés, a bolgár drogpia, a prostitúció és emberkereskedelem, a gépjárműcsempészet, valamint a bolgár antikvitás-piac témakörét.²⁸⁹ A

²⁸⁴ Valószínűleg a többi posztkommunista országban, beleértve Magyarországot is, hasonló kép rajzolódott volna ki egy átfogó elemzés kapcsán, de ilyen átfogó elemzések tudtommal nem készültek a régió országairól, azóta sem. Bulgáriában is csak az amerikai támogatással működő Demokrácia Központ megrendelésére, ahol a helyi szervezett bűnözés összefüggéseire, a strukturális felépítésre, valamint a külső kapcsolataira volt kíváncsi az amerikai megrendelő. A központ jelenleg is működik és fontos kutatásokat folytat (<https://csd.bg/>).

²⁸⁵ Nagy Levente szíve szóbeli közlése, amit ezúton is köszönök.

²⁸⁶ VIRÁG 2011, 197–199; HORVÁTH–CSABA 2015, 49; LOSSON 2016, 484–489.

²⁸⁷ ALBERTINI 2012, 116–150.

²⁸⁸ Sőt, egyáltalán a közép- és kelet-európai tudással; gondoljunk csak a 2018-as elhíresült Heilbron-cikkre, amelyben Heilbron és munkatársai kimutatták, amelyet eddig alig mertek leírni: hogy igazán nagy, valódi tudományos karriert kevés kivételtől eltekintve (akik valóban csak a szabályt erősítik) az tud befutni, aki a nyugati világban születik meg és ott dolgozik. HEILBRON ET AL. 2018, 7.

²⁸⁹ TZVETKOVA 2007. Jellemzőnek tartom, hogy az angolul jól beszélő, a kényes témákról érdemben is szólni kívánó fiatal Marina Cvetkova 2007 után elkerült Bulgáriából, mára már felszívta a kutatás szempontjából

műkincspiachoz és a többi négy témakörhöz mind olyan bűncselekmények kötődnek, amelyek országokon átívelő, nemzetközi bűncselekménynek számítanak és a legkritikább esetben köthetők magányos elkövetőkhöz, jellemzően inkább egy vagy több csoporthoz, bűnszervezethez, esetleg alkalmi bűnszövetséghez. A nyugatot, a nyugati kutatást tehát most is elsősorban önmaga érdekli: a szálak és a hálózat, amelyek Kelet-Európát a Nyugattal összekötik; nem Kelet-Európa, mint önálló, összetett rendszer.²⁹⁰

1.9.2. A balkáni illegális műkincs-kereskedelem történeti előzményei és kiterjedtsége

A Balkánról Bécs, a Habsburg császári udvar, valamint a főnemesi, illetve később gyáriparos magángyűjtők felé érkező balkáni műkincs-kereskedelemnek nagy hagyománya alakult ki az elmúlt évszázadokban.²⁹¹ A kommunista diktatúra idején a kommunista rendszer általános sajátosságai miatt Bulgáriában (is) aranykorát élte az antik tárgyak csempészete.²⁹² A kilencvenes évek végétől egyre fejlettebb és érzékenyebb fémkereső műszerekkel dolgoztak, a kitermelést pedig néhány esetben gépesítették, a legális és az illegális szektorban egyaránt. A posztkommunista térségben, így Bulgáriában is, 1990 után nőtt meg a kincsvadászok és az általuk feldúlt lelőhelyek száma. A régészeti ágazat a nagyarányú haszonszerzés reményében a bűnszervezetek látókörébe került, amelyek parazita módon, a háttérből figyeltek és becsatlakoztak a kapitalista átalakulás folyamatába. Így nem ritkán képessé váltak állami döntéshozókat is befolyásolni, vagy tagjaik kezébe kerültek állami kulcspozíciók. Ezek a rendszerváltás utáni kelet-európai fejlődés általános jellemzői, de mértéke és megjelenési formái országonként és régióként eltérőek.²⁹³

A határokon átívelő bűnözésnek szükségszerűen mindig van helyi szállítási, „beszállítói” hálózata, amelyhez kapcsolódik a nemzetközi szál.²⁹⁴ A Balkánon sok évszázada

mindenképpen nyugalmasabb angol tudományos világ. Jelenleg az oxfordi egyetemhez kötődik, mesterének az olasz maffia egyik legnagyobb szakértőjét, Diego Gambettát tartja, de már nem foglalkozik a műkincs-kereskedelem vizsgálatával. <https://oxford.academia.edu/MarinaTzvetkova>

²⁹⁰ Jól visszatükröződnek a bolgár örökségvédelem ellentmondásai a várnai „Stara Bălgarija” gyűjtemény létrejöttében is: TÜRK 2021. A megelőző időszak megszokott, gyarmati gyökerű gondolkodásához képest, amikor elsősorban a helyi nyelvet és régiót valamilyen szinten beszélő és értő nyugati elemzők írtak Kelet-Európáról, a változás elsősorban az, hogy angolul jól tudó, helyi származású fiatal kutatókat keresnek meg elsősorban, akik később neves nyugat-európai egyetemeken lesznek oktatók és saját hazájuk külhoni szakértői. Így történt ez Marina Cvetkovával és az albán szervezett bűnözést elemző Lamallari – Zhilla szerzőpárossal is.

²⁹¹ Lásd pl. PROHÁSZKA 2005; PROHÁSZKA 2008; ARSOVSKA–KOSTAKOS 2008, 354.

²⁹² TZVETKOVA 2007, 178. A „csempészet” mint büntetőjogi tényállás a hatályos magyar büntetőjogban már nem értelmezhető (Dr. Hengl Melinda jogász, egyetemi adjunktus észrevételét ezúton is köszönöm), mégis használom ezt a kifejezést a disszertációban, mint csempészet jellegű modus operandi és az angol nyelvű szakirodalomban rendre előforduló „smuggling” kifejezés magyar megfelelőjét.

²⁹³ vö. ZUMIĆ 2016, 51-53.

²⁹⁴ TZVETKOVA 2007, 179; STRAZZARI 2007, 187; ALBERTINI 2012, 119.

nagy mértékű belső feketekereskedelem zajlik, amelynek csápjai, külső határai kinyúlnak Magyarorszáig, sőt, Csehorszáig, Olaszorszáig, néha más országokig is.²⁹⁵ A Balkán szocio-kulturális és részben nyelvi koiné egysége (a szláv nyelvek egymás között nagyrészt érthetőek), amelyben a szerteágazó családi kapcsolatok megkönnyítik és felélénkítik a határokon átívelő feketekereskedelmet.²⁹⁶ A Balkán nem az egyik feketepiac a világ számos feketepiaci közül, hanem olyan központi szerepű hely a feketepiacok láncolatában, amelynek kapcsolata van nemcsak az európai és ázsiai, hanem az afrikai és az amerikai feketepiacokkal is.²⁹⁷ Egyes szakértők a Balkán, különösen Szerbia és Belgrád, valamint a svájci és a német szerb diaszpóra súlyát a legfontosabb tényezőnek tartják az európai illegális műkincskereskedelemben.²⁹⁸

Egyes becslések szerint Bulgáriában a kultúrrétegek mintegy 80%-a valamilyen mértékben bolygatott, amelyhez a fosztogatók számarányát 100-250 ezer főre teszik. Az elkövetők többsége amatőr, alkalmi tolvaj, a profi(bba)k száma legfeljebb néhány ezer főre tehető. Ez a szám döbbenetesen nagy, tekintettel arra, hogy mindegyik fémkeresősnek van legalább egy gépe és egyetlen gép is több ezer leletet tud felszínre hozni néhány év alatt. Az illegálisan fémkeresőzökkel szemben a bolgár rendőrség már egyetlen évben is eredményt tudott elérni egyetlen régészeti lelőhelyen, hét sikeresen lefolytatott eljárással és további folyamatban lévővel. Emellett Bulgáriában a múzeumi leltárkönyvek vezetésének elégtelensége is fokozta a bajt; még a kiemelkedő jelentőségű tárgyak esetében is voltak adatkezelési hiányosságok.²⁹⁹ Ez szintén általános jellemző ebben a térségben; ebből volt probléma Magyarországon is.

1.9.3. Az illegális műkincs-kereskedelem kapcsolódási pontjai. A fekete, szürke, fehér műkincspiacek a bolgár modellben

Bulgáriában a régészeti korú kulturális javakkal való visszaéléseket működtető hálózatban egy hármasszűrőt, pontosabban három lényeges kapcsolódási (találkozási) pontot lehetett beazonosítani, amely alapvetően régészeti korú, elsősorban antik pénzeket és egyedi, kiemelkedő művészi minőségű tárgyakat értékesít. Ezek: (1.) Eseti alkalom: A kincsrabló fémkeresős és a helyi kereskedő közötti találkozó, amikor a kereskedő olcsó üzletet köt a

²⁹⁵ ARSOVSKA–KOSTAKOS 2008, 370–374.

²⁹⁶ ALBERTINI 2014, 4-5.

²⁹⁷ MONTANARO–JANKOVSKI 2005, 9.

²⁹⁸ ALBERTSON 2018.

²⁹⁹ TZVETKOVA 2007, 179.

tolvajjal. (2.) Időszakos gyűjtői alkalmak a helyi kereskedő és a gazdag privát gyűjtők között, havi találkozók során, ahol a gyűjtő már nagy értékű, de kiválogatott árut vásárolhat. (3.) A „prémium” alkalom: általában a havi gyűjtői találkozók utáni napon, ahol a fő gyűjtők elé kínálják az legexkluzívabb, minőségi műalkotásokat. A bolgár gyűjtői találkozóknak kifejezett jellemzői ezek a 3. pontnál vázolt háttéralkuk.³⁰⁰

Cvetkova egy kitűnő modellben összegezte, hogy melyek tartoznak a fekete (nem legális), szürke (nem egyértelműen besorolható, vagy legális és illegális elemeket egyaránt mutató) és a fehér (legális) kereskedelem zónájába a műkincscsempészet terén. A helyi, országon belüli illegális kereskedelem esetében a lopást, akár alkalmi, akár csoportos elkövetésről van szó, egyértelműen a fekete zónába sorolja, míg a közvetítők, kereskedők és a privát gyűjtők helye véleménye szerint egy szürke zónában helyezhető el. A szürke zónában bűncselekménynek minősülő eladások, jogilag legális adásvételek történnek. Itt a jog nem elég aprólékos szabályozása, illetve szabályozatlansága miatt a jogsértő magatartás mégis legálisnak minősül, hiába figyelhető meg egyértelműen a jogsértő kategóriába tartozó magatartás. A nemzeti örökségvédelmi jognak ez a megkésett, az elkövetés mértékével és módjával nem is mindig arányos szabályozása igen jellemző a posztkommunista országokra. Amint azt a 2. nagy fejezetben majd bővebben kifejtem, Magyarország a kulturális örökségvédelemben 1998-2012 között élenjáró volt a régióban, mind intézményrendszerét, mind az örökségvédelmi jogot tekintve, de így is sok hiányosság és kapacitáshiány jellemezte a magyar helyzetet is. Ezek a jellemző hiányosságok kiskapukat tudtak nyitni az illegális műkincskereskedelem előtt a régióban.

Az illegális műkincskereskedelemhez kapcsolódó pénzmosás folyamatában a nemzetközi műkincspiacra kilépve két eset lehetséges: az elsőben (1.) már eltűnik a szürke zóna. Itt egyértelműen legális és illegális tevékenységek folyhatnak vagy folynak, határozottan végigjárva egy bizonyos utat, amelyet a szereplők előzetes szándéka kijelölt. Nemzetközi téren a legális, piaci jellegű eladások vannak jelen, nemzetközi kereskedőkkel és piaci jellegű gyűjtőkkel. A másik esetben (2.) a nemzetközi térbe kilépő műkincsmozgás egyértelműen a feketepiachoz kapcsolódik és továbbra is illegális jellegű. Itt szereplőként a nagyban üzletelők, a beszervezett vámtisztviselők, valamint a nagy nemzetközi kereskedők vannak jelen.

³⁰⁰ TZVETKOVA 2007, 181–182, Table 16.

1.10. Összegzett következtetések

Az illegális műkincs-kereskedelem nemzetközi összefüggéseiről írt fejezetben öt tudományág, a hadtudomány, a rendészettudomány, a nemzetközi jog, a 20. századi történelem és a régészet (régészeti örökségvédelem) egymástól eltérő, de a téma összetettsége miatt együttesen beemelő módszereit alkalmazom. Ezért a fejezetben felhasznált nemzetközi szakirodalom is ennek az öt tudománynak a sokszínűségét, az alapirodalmait és a módszertanát tükrözi.

A régészeti korú műtárgyak (a legelterjedtebb nemzetközi szabályozás szerint száz évnél régebbi, a magyar szabályozás szerint 1711 előtt készült tárgyak) és a régészeti lelőhelyekről (a földből vagy földfelszínről, ásás, terepbejárás során előkerült régészeti leletek) illegális feltárása (ezáltal a lelőhelyek megrongálása, elpusztítása) és anyagi hasznosítás céljából történő nemzetközi értékesítése, illegális kereskedelme egy meglehetősen összetett probléma. Egyrészt egyéni és közösségi kulturális identitás elleni sérelemnek tekinthető világszerte, ezért nem lehet kizárólag csak régészeti, csak rendészeti, vagy csak büntetőjogi megközelítésből vizsgálni.

A fémkereső műszerek robbanászerű elterjedése és technikai fejlődése nyomán az 1960-as évek óta, de különösen az ezredfordulótól nemzetközi és egyben nemzeti problémává vált mindenhol a régészeti lelőhelyek, a kulturális örökség egyedi és pótolhatatlan jellegű értékeinek fosztogatása. A lelőhelyekről eltulajdonított leletek vagy közvetlenül magángyűjtőkhöz kerültek, vagy bekerültek az illegális műkincspiac hálózatába. Ritkább esetben a megtalálók nem ismerik fel értéküket és hétköznapi tárgyként használják őket.

A régészeti korú (a nemzetközi szabályozás szerint száz évnél régebbi) műtárgyak tömeges elrablása az illegális fémkeresőzés állandó veszélye mellett több, jól meghatározható 20. és 21. századi történelmi eseményekkel is kapcsolatba hozható. Az első nagy műtárgykrízis 1945 után történt a II. világháború hadviselő felei tömeges műtárgy-zsákmányolásainak köszönhetően. A zsidóktól elvett műtárgyak egy része máig nem került vissza az örökösökhöz. A második nagy műtárgykrízis a 2003. évi iraki háború idején kezdődött az ókori Mezopotámia pótolhatatlan kincseit tartalmazó bagdadi múzeum kifosztásával. 2011 után az arab tavasz eseménysorozatával érintett országokban, majd 2014 után az Iszlám állam által ellenőrzött területeken folytatódott. A 21. század első két évtizedében nagy mennyiségű műtárgy indult útnak illegális csatornákon keresztül Nyugat-Európa és az USA felé. Ezeknek a tárgyaknak a kereskedelme az elmúlt harminc évben korábban sosem látott méreteket öltött.

Az ingó és ingatlan kulturális örökség tömeges pusztulása a II. világháborúban megkerülhetlenné tette azt a folyamatot, amely az ezredfordulóra a hadviselő államok hadseregeinek egyre nagyobb mértékű bevonását eredményezte az örökségvédelem szempontrendszerének is megfelelő katonai tervezésbe. A II. világháború örökségvédelmi szempontú következtetéseit a Hágai Konvenciók vonták le 1954-ben. Bemutattam azokat az erőfeszítéseket és elvi megközelítéseket, amelyeket az amerikai hadsereg a hidegháború után, de mindenekelőtt a 21. század első két évtizedében hajtott végre a kulturális örökség megvédése érdekében, amelyek hatással voltak a nemzetközi kulturális örökségvédelem biztonságiasítási folyamatára. Ennek nyomán az örökségvédelem mára tényezővé vált a katonai stratégiai tervezésben. A nemzetközi szervezetek és a hadsereg örökségvédelmi szakértőket foglalkoztathat, műholdas távérzékelési módszerekkel figyelik egyes, örökségvédelmi szempontból meggyengült államok területén található lelőhelyek állapotát a helyi hatóságok munkáját segítve. Rámutattam, hogy a háborúkkal, zavargással sújtott, biztonságpolitikai szempontból ún. gyenge vagy bukott államokban a lakosság kulturális identitásának megőrzése, erősítése, a kulturális örökség helyzetének stabilizálása, a gyenge államokból kiinduló tömeges illegális műkincs-kereskedelem felderítése, leleplezése és megakadályozása biztonságpolitikai prioritássá vált. A gyenge államok örökségvédelmi érdekérvényesítő képességének csökkenése ugyanis biztonságpolitikai kockázat, amely kockázatelemzésekkel kimutatható, a kockázati tényezők csökkentésével javítható.

Az integrált rendészeti szemlélet jegyében az illegális kereskedelem felderítése és felszámolása mára nem kizárólag rendészeti eszközökkel történik. A kapcsolódó bűncselekmények (lopás, lelőhely-rongálás, pénzmosás, csalás, okirat hamisítás) skálája változatos, felderítésük, ahogy a fejezetben bemutatam, széles körű nemzetközi együttműködéseket, számos szakértő részvételét igényli. A rendészeti szervek számára létfontosságú szakmai, szakértői információk megszerzése (pl. hamisítvány felismerése, lopott régészeti lelet felismerése forrásországának lehetséges meghatározása céljából) eddig szükségszerűen független, civil szakértők, civil szervezetek segítségével történt. Emellett azonban az illegális műtárgykereskedelem nagyságrendjének nagymértékű növekedése miatt a rendészeti szervek kiválasztott állományának közvetlen régészeti örökségvédelmi képzése egyre sürgetőbb feladat, hogy örökségvédelmi alapismereteiknek köszönhetően a megfelelő kérdést tudják feltenni a nyomozás részleteibe be nem vont eseti szakértőnek és a határokon áthaladó régészeti leleteket alapszinten önállóan ki tudják szűrni.

A nemzeti kulturális örökségek, összességében az emberiség egyetemes kulturális öröksége ellen elkövetett háborús és egyéb bűncselekmények összetett kihívásaira összetett,

sokszereplős válaszokat kell adni. A válaszlépés a kultúrpolitikában a biztonságiasítási folyamatok elindítása volt, a hadseregben az örökségvédelmi specialisták alkalmazása, a bűnügyi felderítésben a bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb együttműködése. További válaszlépés a legálisan működő műkincskereskedők és aukciósház-tulajdonosok részéről az aukciók figyelése, a gyanús eredetű műtárgyak eltávolítása az adásvételi kínálatból (például az 1970. évi párizsi UNESCO egyezmény hatályba lépését követően a műkincspiacon újonnan megjelenő, lelőhelyeikről újonnan eltulajdonított leletek visszaszorítása), a nemzetközi jogászok részéről a restitúciós ügyek, a lopott leletek visszaadásának előtérbe kerülése, a civil szervezetek részéről a bűnmegelőzés elősegítése megfelelő kommunikációs stratégiák révén.

A második műtárgykrízis óta az illegális kereskedelem mértéke felfelé ível. Az árképzésről elmondható, hogy a régészeti leletek sokszor drága és értékes presztízstárggyá, befektetési tárggyá válnak, mire az aukciókig eljutnak. Légifotók alapján bizonyítható a nagyarányú lelőhely-fosztogatás a gyenge államok lelőhelyein, amely táptalaja az ellopt leletek kereskedelmének. Figyelemre méltó az utóbbi két évben kínai befektetők és műgyűjtők egyre jobban növekvő szerepvállalása a műtárgypiacon.

Ebben a fejezetben egy hipotézissel foglalkoztam. Az első hipotézis szerint az illegális műkincspiac hálózatos jelenség, a nemzetközi illegális műkincspiac útvonalai részben vagy egészben fedik a nemzetközi illegális fegyver- és drogkereskedelem útvonalait. Bizonyítására könnyen felhasználható volt az a nemzetközi szakirodalomban, valamint az Interpol és az Europol vizsgálatai (pl. SOCTA jelentés) nyomán jól dokumentált tényálláshalmaz, amely a második műtárgykrízist követő közel-keleti illegális kereskedelmi folyamatokra, különösen az Iszlám Állam fegyver- és műkincskereskedelmi tevékenységére hívta fel a figyelmet. A vizsgált nemzetközi szakirodalom mértékében közvetlenül a drog- és fegyverkereskedelem után helyezte el rangsorban az illegális műtárgykereskedelmet, az Interpol ez utóbbit is a szervezett bűnözés körébe sorolta.

A mali esettanulmány egy terroristavezér peréről, akit az általa irányított terrorista cselekmények helyett régészeti lelőhely- és műemlékrombolás miatt sikerült büntetőjogi felelősségre vonni, fontos következtetések levonására ad alkalmat. Ez és számos más adat arra utal, hogy a kulturális örökség ellen elkövetett bűncselekmények, a lelőhelyrongálás, műemlékrombolás, vagy az illegális műkincs-kereskedelem felderítésével el lehet jutni azokhoz a bűnelkövető személyekhez, csoportokhoz és hálózatokhoz, akik a régészeti leletek illegális kereskedelme mellett terrorizmussal, drogkereskedelemmel és fegyverkereskedelemmel is foglalkoznak.

Az első hipotézis igazolásához felhasználtam a 21. századi hálózatelmélet (Barabási Albert-László) és a kriminológia (Jay Albanese) eredményeit. Hamar kiderült, hogy a két tudományág módszerei és kérdésfelvetései elméleti szinten tökéletesen alkalmasak az általam vizsgált folyamat leírásához. A hipotézis egy vagy több, gyakorlatban működő sokszereplős illegális műkincskereskedelmi hálózatot részletesen bemutató bolgár esettanulmány (Marina Cvetkova) eredményeinek alapján is valószínűsíthető.

A legfontosabb javaslatom, ajánlásom a rendészeti szervek régészeti-művészettörténeti jellegű továbbképzésének kialakítására és működtetésére vonatkozott, példaként tekintve a talán egyetlen igazán jógyakorlat, a hadsereg állományához tartozó, de műkincsrendészeti feladatokat ellátó olasz Carabinieri Art Squad világszerte elismert sikeres tevékenységére.

2 A NEMZETI ÖSSZEFÜGGÉSEK

A disszertáció talán legnagyobb kihívásának a magyar anyag kidolgozását tartom. Bár több munka is született az elmúlt időszakban, ezek jogi szemszögből vizsgálták a hazai viszonyokat és elsősorban az ingatlan örökségvédelemre koncentráltak, nem az ingóra.³⁰¹ Hasonlóképpen hiánypótlónak érzem a hazai intézményi szervezet változásainak összegyűjtését, amely folyamatot az elmúlt huszonöt évben én is végig kísértem, egy ideig dolgozva is az egyik intézményben.

Fontos kiemelni, hogy nem kívánok, terjedelmi és tematikus okokból nem is tudok teljes mélységben elemzést adni sem a rendszerváltás előtti, sem az azt követő időszak hazai régészeti örökségvédelmi helyzetéről, hanem a fontosabb eseményekre, valamint a logikai kapcsolódásokra szeretnék rávilágítani.

2.1 Történeti háttér

Előjáróban fontos kiemelni, hogy a nemzetközi helyzethez hasonlóan hazai viszonylatban is alapvető fontosságú a történeti háttér elemzése és az események ismerete.³⁰²

³⁰¹ PAULOVICS 2003; VÖLGYESI 2010; SZABÓ A. E. 2013; GYÖNGYÖSSY 2016; GREGÓCZKI 2020.

³⁰² Vukán Béla és Elekes István alezredeknek, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Műkincsvédelmi Alosztálya egykori és jelenlegi vezetőjének támogatását, a fejezet elkészítéséhez nyújtott értékes megjegyzéseiket, emellett Prof. Dr. Korinek László jogász, műgyűjtő, Dr. Gyarmati György, az Állambiztonsági Szolgálatok

Ugyanazon okból, mégpedig a generációs gyűjtés jelensége miatt. Így több évtizeddel ezelőtt történt események sem vesztek el aktualitásukat, amennyiben az egykori eltulajdonítás óta még nem lett meg a tárgy vagy az eltulajdonító személy. A generációváltások idején nagyobb valószínűséggel kerülhet elő a tárgy, akkor is, ha ez a többedik generációváltás. Ismeretes, hogy a befektetési célú műtárgy-gyűjtés átlagos ideje jelenleg 11-13 év³⁰³, míg a generációs gyűjtés 30-50 év, vagyis a másod- vagy harmadgeneráció (a gyűjtő halála után, vagy a gyűjtő gyermekének halála után) fogja nagy valószínűséggel értékesíteni a tárgyat, aki már nem kötődik érzelmileg az adott tárgyhoz. Ezt mindig érdemes észben tartani, ha eltűnt műtárgyakat keresünk.

2.1.1. A rendszerváltás előtti magyar örökségvédelem helyzete új megvilágításban a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme szempontjából, 1945-1990.

2.1.1.1. Az első műtárgykrízis és Magyarország

1945-ben, a második világháború végén rázta meg a világot, különösen Európát az ún. első műtárgykrízis, amely a háborús pusztulás, valamint a tudatos, államilag is támogatott náci és szovjet „gyűjtőmunka” eredménye volt, amelynek Magyarország is elszenvedője volt.³⁰⁴ A magyar földből előkerült régészeti kincsek illegális úton külföldre kerülése azonban nem új jelenség volt. Nem is annyira Trianon, de a nagy gazdasági világválság számos magyar gyűjtőt arra kényszerített, hogy legálisan (az 1929. évi XI. törvény, az ún. műkincstörvény alapján), vagy illegálisan eladja értékes tárgyait.³⁰⁵ Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1938-ban már arról panaszkodott, hogy értékes magyar anyagok angol múzeumi gyűjteményekben bukkantak fel az elmúlt két évtizedben. A külföldre kerülés okát a korábban élénk közéleti, múzeumpártoló tevékenységet folytató középosztály, különösen az elcsatolt területek polgári gyűjtőinek elszegényedésében látta, akiket könnyen tudtak megkörnyékezni jó szimatú orgazdák.³⁰⁶ Mindezekről eltekintve is elmondható, hogy a két világháború közötti

Történeti Történeti Levéltára nyugalmazott főigazgatója, valamint több, magát megnevezni nem kívánó rendőr, katona, jogász, régész és történész észrevételeit, módszertani tanácsait ezúton is szeretném megköszönni.

³⁰³ Legalábbis a kínai gyűjtők esetében, ahol ennek idejét egyáltalán vizsgálták: MOVIUS 2021

³⁰⁴ Míg a szovjet hatóságok számos ellopott műtárgyat valóban visszaszállítottak a közgyűjteményekbe, másokat, főleg a korábban magántulajdonban állókat, ismeretlen helyre szállítottak. E műkincsek közül valószínűleg ma is jelentős értékű, egykori közép-európai magán-, esetenként állami gyűjtemények műtárgyai lappanganak valahol Oroszországban. A németek által eltulajdonított műtárgyak közül az 1945-öt követő években Nyugat-Európában az első fejezetben már bővebben tárgyalt ún. első Monuments Men osztagnak és számos önkéntes szakembernek köszönhetően nagyon sok tárgy visszakerült eredeti tulajdonosához. A nácik által elrabolt zsidó magánvagyonok restitúciós folyamata a mai napig tart.

³⁰⁵ MRAVIK 2001

³⁰⁶ HÓMAN 1938, 446-447; idézi KEMENCZEI 2006, 97-98.

hazai műgyűjtés a magyar műgyűjtés fénykora volt, igényes, világszínvonalú gyűjteményekkel, amelyek jelentős része eltűnt vagy elpusztult, kis része külföldre került, elsősorban közvetlenül a világháború előtt, a háború alatt vagy kevéssel utána.³⁰⁷

Magyarországon talán a közgyűjtemények anyagának pusztulásánál is jelentősebb és fájóbb az a háborús veszteség, amely a budapesti nagypolgárság és az arisztokrácia hazánkban élő tagjainak gyakran speciális gyűjtőkörű magángyűjteményeit érte. Különösen érinti a pusztulás a háború előtti magántulajdonú iparművészeti gyűjteményeket, amelyek sérülékenyséjük miatt veszély esetén nehezen voltak szállíthatók,³⁰⁸ valamint a festményeket, amelyek eltulajdonítási lehetőségként a laikusokat is vonzották. Hasonlóképpen, a II. világháború előtti zsidó tulajdonú gyűjtemények mind elvesztek, mert a zsidó felekezetű magyar műgyűjtők vagyonuk mellett természetesen a vagyonukhoz tartozó gyűjteményeiket is elvesztették.³⁰⁹ Az 1998. december 13.-án 44 állam által elfogadott Washingtoni Egyezmény alapján vissza kell adni a holokauszt idején zsidóktól elvett műtárgyakat jogos tulajdonosaiknak és örökösöknek (akik 2018-ig 17420 tárgyat kaptak vissza), de Monika Grütters egykori német kulturális miniszter tanácsadója, Stuart E. Eisenstat szerint a magyarországi múzeumok titkolják és nem adják vissza 1945 előtt zsidóktól elkobzott műtárgyaikat.³¹⁰ Eisenstat súlyos állításainak igazolására vagy cáfolatára jelen dolgozatban a témátartás miatt nincs mód³¹¹, de a nyilatkozat maga mégis jelzés arra, hogy több országban (pl. USA, Németország) az első műtárgykrízis miatti feszültségek még évtizedekkel később sem jutottak nyugvópontonra.

2.1.1.2. Fordulópont a régészeti örökségvédelemben, az 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet

Az ország háború utáni talpra állásához hozzátartozott a háborús pusztítás után megmaradt kultúrkinccs felmérése és őrzött körülmények között, gyűjteményben való elhelyezése, számon tartása.

Ezt a munkát végezte el a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelete (tvr.), amely alapvető jelentőségű volt a műemlékvédelem

³⁰⁷ A témáról Mravik László írt kitűnő tanulmányt: MRÁVIK 2001

³⁰⁸ Elhangzott Vaja László porcelánrestaurátor, hamisítás-szakértő előadásán (BÁV, kerámiahamisítás mesterkurzus, 2016. február 12.)

³⁰⁹ DALIA – MÉCS 1985, 135-140; MOLNOS 2012, 527.

³¹⁰ GREGÓCZKI 2020, 23, egy New York Times által leközölt interjúra hivatkozva. A magyarországi zsidó vagyonok 1944-1945-ös sorsáról az elmúlt években Dunai Andrea készített Javak sorsa címmel egy kitűnő dokumentumfilmet. A témáról azonos címmel könyv is jelent meg 2019-ben: DUNAI 2019.

³¹¹ A témakör kidolgozása, csakúgy, mint a szocialista időszak örökségvédelmi állapotának részletes elemzése, a levéltári források felkutatásával egy-egy jövőbeni önálló gyűjtőmunka feladata lehet.

területén a háborút követő időszakban. Amellett, hogy feladatul szabta ki a műemlékek megőrzését, biztosította, hogy a társadalom széles rétegei számára hozzáférhetővé váljon a magyar múzeumok és gyűjtemények történeti anyaga, látogathatók legyenek a történeti emlékek.³¹² A rendelet a „közművelődés örökbecsű értékeit” „fokozott védelemben” részesítette és azokat „az egész nép számára hozzáférhetővé” tette és szabályozta a magán- és közgyűjtemények jogállását. Magángyűjtemények 1949 után is maradtak, ha a tulajdonos saját költségén gondoskodni tudott az őrzéséről, szakszerű kezeléséről és épségéről.³¹³ Ennek hiányában a rendelet biztosította a magángyűjtemény közgyűjteményben való elhelyezésének lehetőségét. A rendelet következetesen a „nemzeti értékű muzeális emléktárgyak” fogalmat használja és ezeket védett tárgynak nyilvánítva felvette az ún. védett tárgyak jegyzékébe.³¹⁴ Ezzel az állam nyilvántartotta a magángyűjtemények értékesebb darabjait, amelyeket kiviteli engedély nélkül nem lehetett kivinni az országból. Megsemmisülésük, vagy közgyűjteménybe kerülésük esetén védettségük megszűnt. Rendelkezett a régészeti lelőhelyek védelméről és a régészeti feltárások szabályozásáról, ezeket történeti-régészeti jelentőségű földterületnek, védett területnek nevezi.

Ekkor még nem kapott valamennyi régészeti lelőhely általános védelmet, hanem az illetékes múzeumok készítettek megyénkénti listákat az általuk ismert védendő régészeti lelőhelyekről. Ezek 1951-ben kerültek ma is hatályos régészeti védelem alá, védetté nyilvánító határozatnak nevezett jogi aktusokban.³¹⁵ Minden ásatás vagy földmunkák során előkerült muzeális értékű ingóság tulajdonjoga az államkincstárt illetve, a találó vagy az ingatlantulajdonos csak kivételes engedéllyel tarthatta meg a muzeális értékű ingóságnak nevezett régészeti leletet. Ezért a bármilyen földmunka során előkerült lelet esetén 24 óras bejelentési kötelezettséget írt elő. Megszüntette a kincs fogalmát azzal, hogy bármilyen régészeti leletet egyformán állami tulajdonnak tekintett, amelynek előkerülését be kell jelenteni.³¹⁶ Szankcionálta a muzeális értékű ingóságokkal való visszaélést is, három évig terjedő fogházbüntetést írva elő annak, aki a muzeális értékű tárgyakat megrongálja, elpusztítja, megsemmisíti, külföldre engedély nélkül kiviszi, vagy az engedély nélkül kivitt tárgyat

³¹² PAULOVICS 2003, 19-21.

³¹³ 1949. évi 13. tvr. 10.§ (1): „magángyűjteményt, illetve az abban őrzött tárgyakat a tulajdonos köteles épségben fenntartani, továbbá a gyűjtemény őrzéséről, szakszerű kezeléséről és megóvásáról saját költségén gondoskodni”.

³¹⁴ 1949. évi 13. tvr. 13.§ (1): „Nemzeti érdekű muzeális értéktárgy minden olyan régészeti, képzőművészeti, iparművészeti, történeti, néprajzi vagy természettudományi tárgy, amelyet a Központ kiemelkedő tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési jelentőségére tekintettel a muzeális értéktárgyak (a továbbiakban: védett tárgyak) jegyzékébe felvesz. A jegyzékbevitellel a muzeális értéktárgy a jelen törvény értelmében védett tárggyá nyilvánul.”

³¹⁵ NAGY L. 2018, 275.

³¹⁶ KOREK 1988, 118.

határidőre nem hozza vissza. Bűncselekménynek minősült az állami tulajdonnak számító régészeti leletek illegális feltárása, a földmunkák során talált leletek be nem jelentése, engedély nélküli külföldre csempészése.

2.1.1.3. A magyar magángyűjtemények sorsa 1945 után

Sok magyarországi gyűjtemény károsodott súlyosan a II. világháború alatt. A magyar magángyűjtemények a két világháború között 70-80%-ban zsidó vallású vagy származású gyűjtőké voltak,³¹⁷ amelyek a holokauszt idején elpusztultak, gyakran tulajdonosukkal együtt. Emellett több gyűjtemény polgári vagy arisztokrata tulajdonosa „származásbűne”³¹⁸ miatt hagyta el az országot a háború utáni években. 1945 után több gyűjtemény maradványát elviszik az országból, néhány pedig az örökösök beleegyezésével³¹⁹ múzeumi tulajdonba került. Bár a háború alatt a köz- és magángyűjteményeket pótolhatatlan veszteség érte, volt néhány, a két világháború között keletkezett, „túlélő” gyűjtemény, amelyek 1945 után *„egy-két évtizedre zárvánnyá váltak, hogy később fokozatosan széthullva termőtalajul szolgáljanak a lassan éledő műgyűjtés újabb, tétova kísérleteihez.”*³²⁰ A régészetben az 1945 utáni időszakban az alacsony világpiaci árak ellenére a gazdasági helyzet nem kedvezett az új, nagy magángyűjtemények kialakításának.³²¹ A szakosított magángyűjtemények, pl. a Lázár-gyűjtemény a Ság-hegyi és Vas megyei lelőhelyek anyagából, a népvándorlás-kori tárgyakat gyűjtő Fleissig-gyűjtemény, vagy a kosdi kelta temető anyagát összegyűjtő Kund-gyűjtemény tulajdonosai szoros kapcsolatot ápoltak a múzeumokkal, jelentős régészeti publikációk elkészüléséhez járultak hozzá.³²² E gyűjtemények és tulajdonosaik is fogják majd inspirálni a hetvenes évektől a lassan újra megélénkülő gyűjtést.

Az 1960-as évektől változások történtek a hazai műtárgypiacot illetően, amikor a korábban hermetikusan elzártan élő magyar lakosság számára egyre több lehetőség nyílt külföldi utazásokra, rokonlátogatásokra, hagyatéki ajándékozásokra, cserékre.³²³ Az utazási korlátozások enyhülése megélénkítette az árucsempészetet is. Ennek hatására nemcsak az olasz és a jugoszláv bűnözők jelentek meg az ország területén, hanem a korábbi évtizedekben

³¹⁷ Mravik László 2001-ben megjelent tanulmányának adatát veszi át KEMENCZEI 2006, 97.

³¹⁸ GYARMATI 2012, 98.

³¹⁹ A legismertebb és talán leggazdagabb a Fleissig József-féle gyűjtemény, ahol nem volt egyszerű megegyezni az örökösökkel: KEMENCZEI 2006, 107.

³²⁰ MOLNOS 2012, 520.

³²¹ KOREK 1988, 120.

³²² KOREK 1988, 120.

³²³ KATONA 2000, 5-6.

eltulajdonított és otthon, vagy más biztos helyen „pihentetett” műtárgyakat is elővehették és eladásra kínálhatták, akár a külföldi árucsempészeknek is.³²⁴ A hetvenes évek végén már biztosan jelen volt Magyarországon is a magyar alvilág számára is ismert (talán részben azokból álló) új gyűjtői kör, valamint jelen volt az illegális fémdetektoros keresőzés is.³²⁵ A késő bronzkori kardoknak a Kádár-korszakban már komoly belső piaca és gyűjtőköre volt.³²⁶ A numizmatikai gyűjtés a kisebb pénzü gyűjtőknek is kedvezett. A Magyar Éremgyűjtő Egyesület 1969-es megalakulása után rendszeressé vált az éremcsere és a havonta megrendezett aukciók. Az 1980-as években már 7500 gyűjtőt tartott nyilván a magyar állam.³²⁷

2.1.1.4. Az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet és módosításai

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelete (tvr.) a muzeális emlékek védelméről a múzeumi szervezeti rendszer átalakítása mellett a magángyűjteményekkel kapcsolatban bevezette a muzeális magángyűjtemény és az egyedi muzeális tárgy fogalmát. Emellett megtartotta a védett (régészeti) területre vonatkozó előírásokat és a bejelentési kötelezettséget régészeti leletek találása esetén, de a 1949. évi 13. sz. tvr. rendelkezéséhez képest visszalépés az a rendelkezése, amely szerint népgazdasági okból 8 napig lehet felfüggeszteni a földmunkákat régészeti lelőhely megtalálása esetén, de ha a régészek részéről nem történik intézkedés (pl. az idő rövidege vagy kapacitáshiány miatt), a földmunkák folytathatók.³²⁸ Jelentősen enyhült az illegális feltárások és a régészeti leletekkel való visszaélések (a tvr. szerint szabálysértések) 3000 Ft pénzbírságig terjedő szankcionálása is,³²⁹ amely negatív folyamatokat indíthatott el vagy erősíthetett fel már meglévőket a magyar örökségvédelemben és hozzájárulhatott a szocialista magángyűjtés megjelenéséhez. Úgy gondolom, elsősorban ettől az időszaktól kell számolnunk a hazai illegális gyűjtemények kialakulásával, amelyre ösztönzőleg hatott a korai fémdetektorok megjelenése hazánkban³³⁰ éppen ugyanebben az időszakban.

A következő módosítás az 1975. évi 6. sz. törvényerejű rendelet volt, amely a korszak nagyarányú infrastruktúra-fejlesztéseire reagált a régészeti leletek védelme érdekében. A rendelet kimondta, hogy a föld és a víz mélyén talált régészeti leletek társadalmi tulajdont

³²⁴ Ebben a fejezetben több helyen egykori nyomozókkal folytatott beszélgetések adataira támaszkodom.

³²⁵ PINTÉR 1983; LASSÁNYI 2018b, 22, egy 1976-os és egy 1978-as újságcikkre hivatkozva.

³²⁶ V. SZABÓ 2019, 34.

³²⁷ KOREK 1988, 121.

³²⁸ KOREK 1988, 125-126; KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 129-141.

³²⁹ 1963. évi 9. számú tvr. 20.§ (1-2)

³³⁰ V. SZABÓ 2009, 129.

képeznek, a veszélyeztetett lelőhelyeken 30 nap áll rendelkezésre leletmentésre, továbbá az előkerült leleteket a helyi tanácsnál kell bejelenteni.³³¹

A rendszerváltás előtti utolsó módosítás az 1981. évi 19. számú törvényerejű rendelet volt,³³² amelynek a muzeális értékek védelméről szóló 1963. évi 6. sz. tvr.-nek a módosítása és kiegészítése tárgyában kiadott 1975. évi 6. sz. tvr.-el és az 1981. évi 19. sz. tvr.-el egységes szerkezetbe foglalt szövege lépett hatályba 1981 után.³³³ Az egységes szerkezetben kihirdetett módosított jogszabály a korábbiaknál részletesebben határozza meg a múzeumok jogállását és feladatait, továbbra is védi a magángyűjteményeket (a műtárgyakat muzeális tárgyak helyett muzeális emlékeknek nevezi), az ásatásokra vonatkozó szabályok pedig kiegészülnek a víz alatti és barlangi ásatások szabályozásával.³³⁴ Mivel a jogalkotó mindig a valós helyzetre reagál, különösen ami a bővítést, a fogalmi pontosítást és a részletezést illeti, ezért valószínűsíthető, hogy megélné a hazai régészeti piac az 1981-et megelőző időszakban, azaz a hetvenes években. A régészeti lelőhelyek (a jogszabályban történeti/(régészeti/ emlékek és földterületek) védelmi eljárásaiba új elemként bevonta az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökét (amennyiben a lelőhely természetvédelmi területen volt), módosult a régészeti védelmi eljárások eljárásrendje és a lelőhelyek felügyelete a megyei múzeumok hatáskörébe került. Ebben az időben a régészeti védeket a Magyar Nemzeti Múzeum készítette elő.³³⁵

2.1.1.5. A magyar állambiztonság és a műkincsek kapcsolódási pontjainak általános bemutatása

Az állambiztonsági időszakban az eltulajdonított vagy elveszett értéktárgyakkal kapcsolatos nyomozati jogkör minden időben a rendőrséget illette meg. Államellenes ügyekben folytathatót nyomozást az állambiztonság, de ez csak a felderítői munkára terjedt ki.³³⁶

Az egyik olyan eset, ahol műtárgyak külföldre szállításában, illetve hazahozatalában az állambiztonság aktív szerepet játszott, a külföldi kiállításokra való műtárgy-kiszállítás és a hazahozatal biztosítása volt. Az állambiztonság biztosította a magyar Szent Korona hazaszállítását is, amely 1978. január 5.-én érkezett Budapestre. Az állambiztonság egy másik részvétele műkincses ügyben a Szépművészeti Múzeumból eltulajdonított festmények

³³¹ KOREK 1988, 126-127; KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 141-144.

³³² KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 144-149.

³³³ KOREK 1988, 127.

³³⁴ KOREK 1988, 128-129.

³³⁵ KOREK 1988, 129; NAGY L. 2018, 275-276.

³³⁶ Vukán Béla rendőr alezredes, a KR NNI Műkincsvédelmi Alosztálya egykori vezetőjének szíves szóbeli közlését itt is megköszönöm. Az állambiztonság külföldön a magyar nemzeti érdek, valamint a szocialista tábor érdekeinek védelmét látta el. RÉVÉSZ 2007a, 175-176.; RÉVÉSZ 2007b, 143-144.

nyomozásában és a hazahozatal biztosításában volt. 1983. november 5.-én a beállványozott múzeumból nem volt nehéz elvinni az olasz-magyar bűnözői csoportnak a múzeumi katalógusból külföldön előzetesen megrendelt képeket. Ha nem lépett volna be az Interpolba két évvel korábban Magyarország, a festménylopási ügy felgöngyölítése jóval nehezebben ment volna. A munkát kezdettől segítették az Interpol által küldött műkincsszakértők is.³³⁷

Bár Magyarország 1948-ban tagja lett az akkor két éve már működő UNESCO-nak, azonban 1949-ben Interpol-tagsága felfüggesztésre került, amely a nyugatra került értéktárgyakkal kapcsolatos információáramlást és a tárgyak visszajutási esélyét rendkívül megnehezítette, egészen a tagság újjáélesztéséig, 1981 novemberéig. Az újbóli Interpol-csatlakozásig a határokon átívelő illegális műkincs-kereskedelemmel foglalkozó megbízóknak és felhajtóknak, akik a nemzetközi szervezett bűnözés keretén belül nyugatra és az Egyesült Államokba (ahol a legtöbb műgyűjtő élt ekkor) szállították a földből vagy a közgyűjteményekből eltulajdonított műtárgyakat, jóval könnyebb dolguk volt, mint 1981 után.³³⁸

Magyarország 1945 után tartósan szovjet megszállás alá került, kül- és belpolitikáját is meghatározta Moszkva akarata. A hazánkban megbízással tartózkodó számos szovjet tiszt minden iránt érdeklődött, amely Magyarország és a hidegháborús ellenfél Egyesült Államok viszonyában témaként megjelent. A feketepiacon illegálisan mozgó tárgyak a hatvanas-hetvenes években általában rövid időn belül a Német Szövetségi Köztársaságba, vagy még valószínűbben az USA-ba kerültek, ezért a hazai műkincspiaci mozgásokat valószínűleg a szovjetek is figyelték. A hatvanas évek közepétől hazánkban is megélné a nemzetközi utas- és áruforgalom, amelynek nyomán természetesen a bűnözői körök mozgása is megélné.³³⁹ Különösen jugoszláv, kis részben pedig lengyel csoportok voltak aktívak nálunk is, valamint a nyugati, a keleti és a skandináv piacon, akik egyes hazlátogató, korábban disszidált magyarok mellett bekapcsolták hazánkat a nemzetközi feketepiaci vérkeringésbe. Magyarország a hetvenes évektől „egy sajátos, relatív önállóságot élvező külpolitikát” folytatott, amely fontos és szerteágazó gazdasági kapcsolatokat alakított ki számos nyugati országgal.³⁴⁰ Az állambiztonsági rezidentúrák segítségével pozitív országimázsra törekvő, enyhülési politika sikere volt, hogy a nemzetközi belügyi kapcsolatok hosszas kétoldali tapogatózás után, a hetvenes évek második felében Nyugat-Európa felé először Ausztriával

³³⁷ KATONA 2000, 15-16.; A témakör kimerítő feldolgozása szintén önálló kutatási feladat, a disszertáció a témátartás miatt bővebben nem tárgyalja.

³³⁸ JOBST 2015, 160-161.

³³⁹ CSIZNER 2020, 11.

³⁴⁰ BENEDEK 2014, 127.

álltak helyre.³⁴¹ Mivel Ausztria nem rendelkezett önálló határőrizeti szervezettel,³⁴² a vámügyi igazgatás látta el az osztrák-magyar határszakasz őrizetét is.³⁴³ A közép-európai árucsempészet fontos állomásánál, a burgenlandi határszakasznál az áruforgalom és az utasforgalom ellenőrzése szoros együttműködést hozott létre az osztrák és a magyar szervek között.

A nyugati tudományos-művészeti kapcsolatok intenzívebbé válása nagymértékben segítette a magyar tudományos és művészeti szféra művelőinek szakmai fejlődését és közérzetét. Bár a külföldi (elsősorban nyugati) utakhoz korábban nem értett a jó állambiztonsági kapcsolat,³⁴⁴ a hazai régészek szakmai bezártság-érzését is nagyban oldották a hetvenes és különösen a nyolcvanas években a magyar emigrációval való tudományos kapcsolatok, támogatásuk révén elnyert lehetőségek, amelyek alapvető fontosságú szakmai konzultációkat tettek lehetővé egy-egy témáról. A nyolcvanas évekre a magyar külpolitika tartalma kiszélesedett és a hírszerzés feladatköre is egyre kiterjedtebbé vált a tudomány területén is, amely a megélnékül külföldi kapcsolatokra reagált.³⁴⁵ A nyolcvanas években a szocialista rendszerrel nem szimpatizáló, korábban nyugatra távozó értelmiség is jóval szívesebben látogatott Magyarországra, mint korábban és segítettek nívós régészeti kiállítások, konferenciák hazai megszervezésében.³⁴⁶

A korszakban tehát a legális és illegális külföldi hálózat létrejöttét és megerősödését látjuk a régészeti tárgyak mozgásával kapcsolatban. Amennyiben az állambiztonság egyes személyei esetleg részt vettek műkincsek nyugatra juttatásában, amint arra a Seuso-ügy is utalhat (erről a következő fejezetben részletesen írok), a régésznek nem volt kinek szólni a jelenség észlelésekor, mivel a fontos pozícióban dolgozó régészek folyamatosan az állambiztonság látókörében voltak.³⁴⁷

³⁴¹ NAGY Gy. 2014, 59-62.; DOBÁK 2014, 69-72.; BENEDEK 2014, 126-127.; TÓTH E. 2011, 14-16., 118. és 125-126.lj.

³⁴² VARGA J. 2001, 195-196.

³⁴³ JOBST 2015, 196.

³⁴⁴ GERVAI 2011, 143.

³⁴⁵ Pintér Sándor a Presztízs-ügy egyik nyomozójaként 1983. évi tanulmányában a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján aktív lakásbetörésekre specializálódott csoportokkal kapcsolatban gyakorlatilag a korszak minden jellemző jegyét leírja: jugoszláv orgazdakörökkel, tranzit kamionokkal és kettős állampolgárságú személyekkel állt összeköttetésben a korszak műtárgyakkal is foglalkozó pesti alvilága. Az egyik pesti használcikk-kereskedő az Egyesült Államokban élő ismerőse segítségével közvetlenül Amerikába is szállított régiségeket. PINTÉR 1983; KATONA 1998, 227-241.; TABAJDI 2015, 21.; BENEDEK 2014, 135.

³⁴⁶ A BM III/II-7-a alosztálya, a Külföldiek Ellenőrző Hivatal (KEOKH) biztosan foglalkozott a hazánkba érkező művészettörténész és régész professzorokkal és más kutatókkal. GERVAI 2015, 94.; OKVÁTH 2012, 92. PAPP 2012, 277.; BENEDEK 2014, 115-116.; PAPP 2012, 267.

³⁴⁷ PETRÁS 2012, 245-246.; GERVAI 2011, 12. GERVAI 2015, 53-97; különösen a 84. és 148. lj.

2.1.1.6. Esettanulmányok az 1960-as – 1980-as évekből

Városi legendaként terjedt el a szocializmus idején annak híre, hogy állami segédlettel, diplomata rendszámú (vagyis átvizsgálásra nem kötelezhető) autókban nyugatra is bőven kerültek ki a magyar leletekből, azonban fontos kihangsúlyozni, hogy erre semmilyen írásos bizonyíték nincs. Vádként azonban felmerült Péter György, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) egykori elnöke, államtitkár halálával kapcsolatban is. Péter György, mint éremgyűjtő (numizmata) az 1960-as években diplomáciai rendszámmal ellátott autóval vitt Bécsbe pénzérméket. Az 1969-ben ellene indított, nyilvánvalóan koncepciós eljáráshoz ez szolgált ürügyül.³⁴⁸ Ha ez igaz is volt, az ekkor hatályban lévő muzeális értékek védelméről szóló 1963. évi 9. tvr. alapján legfeljebb szabálysértést követett el muzeális tárgyak engedély nélküli külföldre vitele miatt. Amennyiben igaz a diplomata autókkal történő kiszállítás ténye az államhatáron, elsősorban valószínűleg azokat a régészeti leleteket érintette, amelyeknek nem volt a magyar történelemhez kötődése és emiatt külföldön jó áron lehetett eladni; ha kellett, akár hamis eredetpapírokkal, amint az a Seuso-kincs esetében is történt. A hetvenes években, ugyanúgy, mint ma, a római kori egyedi nemesfém tárgyaknak volt a legjobb ára a feketepiacon.

Annyi biztosnak tekinthető, hogy nepperek és gyűjtők hálózatain keresztül egyes fegyverek és jobb állapotú bronzedények ebben az időszakban is eljutottak a nyugat-európai piacokra. A nadapi bronzkincs leletmentését vezető Makkay János megjegyezte, hogy 1970-ben, a kincs előkerülése után néhány nappal már zugkereskedők jelentek meg a faluban, hogy felvásárolják a tárgye gyűttes darabjait.³⁴⁹ Amennyiben az orgazda-hálózat megléte stabilan a szervezett bűnözéshez sorolandó, akkor nem igaz az az általános vélekedés, hogy Magyarországon a szervezett bűnözés csak a hetvenes évek közepétől-végétől kimutatható, hiszen a nadapi eset 1970-ben történt.

Akiknek a hetvenes-nyolcvanas években igazi hírük volt a hazai régészeti közbeszédben, az a folyami mederkotró hajók személyzete. A hatvanas évektől közülük többen tarthattak fenn kapcsolatot magyar és nemzetközi műkincs-kereskedőkkel. Sok folyómederből származó tárgy magángyűjteményekbe került, de múzeumoknak is ajánlottak fel leleteket.³⁵⁰

A fémkeresőzés Magyarországon nem a rendszerváltozással jelent meg, hanem a nyugat-európai tendenciával párhuzamosan, az 1960-as évektől jelen volt, de a rendszerváltásig legalábbis, jóval kisebb kárt okozott.³⁵¹ Eleinte csak szórványosan használták az amatőr

³⁴⁸ PAJCSICS 2006

³⁴⁹ V. SZABÓ 2019, 34.

³⁵⁰ V. SZABÓ 2019, 36.

³⁵¹ BACSKAI 2017, 61.

régészek kezdetleges fémkeresőket, amelyeket elsősorban otthon, házilag készítettek.³⁵² Ez a ma már csak első generációként emlegetett szűk csoport elsősorban tévé- és rádiótekercekből házilag barkácsolt fémkeresőkkel járta a lakóhelye környékét. Általános tapasztalat volt, hogy eleinte megmosolyogták a helybeliek a mezei munka végzése helyett a határban bolyongó, fülelő földijüket. Ezek a történelemszerető emberek általában alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeztek, autodidakta módon képezték magukat és jellemzően helyi anyagot gyűjtöttek, abból minden korszakot. A hetvenes évektől ívelt fel hazánkban a népművelő-és a táncház mozgalommal párhuzamosan a helytörténeti gyűjtés, amelynek egyik célja volt felkarolni a már létező helyi kezdeményezéseket.³⁵³ Ezek a gyűjtemények gyakran alkották a rendszerváltás után a megszerveződő helytörténeti gyűjtemények alapját. A bolondnak tartott keresősből egyre inkább a település megbecsült polgára lett, aki szívesen mesélte el a falu történetét és mutatta meg az általa talált leleteket az érdeklődőknek: iskolás csoportoknak, riportereknek, kutatóknak. Valószínűleg voltak azonban olyanok is, akik a feketepiacra termeltek és nem a helytörténeti gyűjtemény gyarapítása lebegett a szemük előtt. A társadalmi tulajdonban lévő régészeti leleteket megtaláló, de be nem jelentő személyek a muzeális értékek védelmére kiadott törvényerejű rendeletek szerint legfeljebb egy szabálysértési eljárást kockáztathattak. A külföldön jól eladható római kori és bronzkori tárgyak lehetnek különösen nagy veszélyben; főleg a fémtárgyak, mert azokat kiemelkedő haszonnal lehetett már ekkor is értékesíteni.

A neves kriminalista Katona Gézának a korszak nagyobb jelentőségű, vagy tipikus bűncselekményeit elemző könyvébe sajnos nem került bele az 1973. június 4.- én, vasárnapra virradóan elkövetett aquincumi lopás ügy, pedig igen jellemző volt a korszakra.³⁵⁴ Mivel a tettesek nem lettek meg, kevés nyilvános információt tudunk azóta is a betörésről. A Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeumának ebben az időszakban még nem volt fegyveres biztonsági őrsége, amelyet a meglehetősen olcsó belépőjegy kifizetése után egy előzetes terepszemlén az elkövetők minden bizonnyal elégedetten állapítottak meg. Voltak azonban a múzeumnak a nemzetközi piacon jól eladható, kvalitásos, római korból származó műtárgyai. Az ekkor ellopott 139 db római kori tárgy a mai napig nincs meg, valószínűleg gyűjtőnél lappang. Az ügy akkor a BRFK II./1-2. osztályához került, a 115-016/156/1973. számon.³⁵⁵

³⁵² Egy internetes fórum-hozzászólás szerint az egyik hozzászóló már 1985 körül fémdetektort használt régészeti korú leletek kinyerése érdekében Magyarországon. Régészek által használt korai fémkereső műszerekről a 3. fejezetben írok.

³⁵³ vö. BÉNYEI 2000

³⁵⁴ A korszak jellemzőbb bűnügyeiről: KATONA 1998, 217-221.

³⁵⁵ LASSÁNYI 2018a

Egy másik jellemző történet a dunaszekcsői császárféj esete. 1974. december 12.-én, vízműépítés alkalmával került elő a dunaszekcsői Várhegyen, a római kori Lugio katonai táborának területén egy négyzetes alaprajzú épület maradványai között Marcus Aurelius római császár különösen szépen kidolgozott, elsőrangú mestertől származó szobrának fejtöredéke.³⁵⁶ A bronzszobor úgy került a hatóságok látókörébe, hogy ismeretlen telefonáló arról értesítette a helyi múzeum régészét, hogy egy bizonyos illetőnél van egy „szép szobor”.³⁵⁷ Ebben az esetben az akkor hatályos 1963. évi 9. tvr. 20. §-a alapján minden érintett szabálysértést követett el, mert egy régóta ismert régészeti lelőhelyet bolygatott meg, és nem jelentette be a földmunkák során talált leletet.

A gyűjtőszennvedélyben vetélkedő helyi párttitkár és tanácselnök ügye nem egyedi eset volt, hanem a korszak típusjelensége, amely minden szocialista országban jelen volt és a településképet átfarmáló, kisebb-nagyobb állami beruházásokkal együtt jelent meg. Azokat a településeket jellemezte elsősorban, ahol egybefüggő terepjelenségek (pl. római kori település, katonai tábor, bronzkori földvár, népvándorlás kori temető, stb.) voltak a település egy része alatt.

2.1.1.7. A korai magyar szervezett bűnözés múkincses szálai

A hetvenes évek közepétől, éppen a publikus információk csekély volta, valamint a megnövekedett legális és illegális külföldi érdeklődés miatt a műtárgy témaköre ismét előtérbe került az országban. A nyolcvanas évekre Magyarországon a nemzetközi szervezett bűnözés egyre erősebben jelentkezett, amely az elterjedt vélekedés szerint kb. a hetvenes évek közepén vagy inkább csak a nyolcvanas évek elején jelenhetett meg hazánkban³⁵⁸, bár ezt a dátumot éppen a műtárgyak témaköre kicsit előbbre tolhatja.

Ismeretes, hogy a hetvenes évektől a kiskereskedők, butikosok és a kisiparosok közül többen nemcsak nemesfémeket, készpénzt, elektronikai cikkeket, hanem műtárgyakat is gyűjtöttek, illetve lakásukon felhalmoztak. Az 1980-as években már felgyorsul a lakosságon belüli vagyoni differenciálódás és erős emelkedés figyelhető meg a vagyon elleni bűncselekmények, különösen a betöréses lopások számának alakulásában. Az ismeretlenül

³⁵⁶ KOVÁCS V. 1984, 89.

³⁵⁷ A történet a baranyai régészek között sokáig közzsájon forgott. Eszerint a régész el is ment a bediktált címre, ahol megdöbbenésére a nappali szekrény sor tetején megpillantotta a tisztítatlan bronz fejtöredéket. Kiderült, hogy a helyi tanácselnök és a párttitkár vetélkedéséről volt szó. Ők általában megegyeztek arról, hogy a tereprendezési munkálatok során rendszeresen előkerülő, a munkások által talált római és egyéb korszakokból származó „szébb” leleteket elosztották egymás között, de ez alkalommal nem mutatták meg egymásnak a tárgyat, valószínűleg gyűjtői féltékenységből.

³⁵⁸ SZENDREI 2019, 227-228.

maradt elkövetők aránya a bűnesetek 55%-át tette ki a nyolcvanas évek második felében.³⁵⁹ A vagyon elleni bűncselekmények fellendülését eredményezte, hogy a korábban feltörhetetlennek hitt hengerzáras biztonsági záruk feltörésének technikáját is elsajátították 1981-1982-re a hazai betörők, főleg a visszaeső bűnözők. A korszak lengyel betörőbandái mellett nyugati megrendelésre dolgozó, valamint nyugatról érkező betörők is megjelentek a hazai bűnügyi piacon.³⁶⁰ A jugoszláv bűnözőcsoportok által értékesített betöréses lopásokból származó értéktárgyak között régiségek is voltak. A korszak ismert alakjai (pl. Zubovics Gyula, Sztojka József és mások), akik 1980 körül „tájékozódtak az arany, ezüst és különböző műtárgyak iránti keresletről”, felfuttatták a lakásbetörés piacot.

A Presztízs-ügyben már egyértelműen jelen van a műtárgyas vonal. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulójára eső Presztízs-ügyben az amerikai kapcsolattal rendelkező hasznáلتcikkés is nagy jövedelmekre tett szert betöréses lopásokból, illetve ezzel kapcsolatos tippadásból. Magyarországon áthaladó, beszervezett kamiont használtak a műkincsek kijuttatására. Csak a jól eladható, kiemelkedően nagy értékű tárgyakat értékesítették külföldön, amelyet kettős állampolgárságú személyek segítségével juttattak ki. A lakásbetörésekre specializálódott szervezett bűnözői csoport a meggazdagodott butikosok, kisiparosok ingatlanjaiból ellopott értéktárgyakat és műtárgyakat egyértelműen külföldre szállította értékesítés céljából. A szervezett bűnözés jellegű tevékenységek elleni küzdelemben Katona Géza megállapítása szerint a nyomozó szervek már 1981 körül belefásultak. A helyzetet bonyolította az ún. rendőrbetörők ügye, amelyről azonban szakmai körökben is alig volt információ. Az azonban biztos, hogy ezek a rendőrök műtárgyakkal is sefteltek 1982-85 között, amelyet saját betörőhálózatuk biztosított. Még 1984-ben jön létre, válaszul a rendőrbetörős-ügyre, a Gazdasági Rendészet (Népgazdasági és Társadalom Tulajdonvédelmi Osztály) az orgazdaság és a csempészet visszaszorítására.³⁶¹

A lakosság körében a gyorsuló vagyoni differenciálódás elősegítette a bűnözés megerősödését, a bűnözési mutatók gyorsan emelkedtek. A bűnözői csoportok magját visszaesők alkották és erős nyugati és keleti bűnözői kapcsolatokkal rendelkeztek. Nyugaton már nemcsak a hagyományosnak mondható Németország és Ausztria jön szóba, mint külső kontakt ország, hanem amerikai magyar bűnözői körök is képbe kerülnek, akik amerikai maffiakapcsolatokkal rendelkeznek.³⁶²

³⁵⁹ KATONA 2000, 8-12.

³⁶⁰ RÉVÉSZ 2007, 134.; SZENDREI 2019, 234.; KATONA 1998, 246-249.

³⁶¹ PINTÉR 1983.; KATONA 1998, 223-224., 237.; SZENDREI 2019.

³⁶² KATONA 2000, 11-12.; KATONA 2000, 8.; KATONA 1998, 238.

2.1.2. A rendszerváltás utáni magyar örökségvédelem helyzete új megvilágításban a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme szempontjából

A rendszerváltás utáni magyar örökségvédelem kettős kihívással nézett szembe. Egyrészt felszínre kerültek az elmúlt hosszú időszak által keletkeztetett problémák, mind intézményi, mind műkincspiaci téren, másrészt pedig megjelentek és hallatlanul gyorsan megszorodtak a korábbinál sokkal veszélyesebb, professzionális kincsvadászok, fémkeresős egyének és csoportok. A kemény kihívásokra adott, a maga idején alapjában sikeres intézményi válaszok egy nagy munkabírású generáció elhivatott, adaptív, úttörő jellegű munkájára derítenek fényt, mind régészeti, mind rendészeti szempontból.

2.1.2.1. A kelet-európai politikai átrendeződés és a műkinc piac a rendszerváltás után

Az elmúlt mintegy negyven éves időszakot illetően a Balkánra érvényes hármas kronológiai felosztás, 1. a szocialista rezsimek krízise (1981–1991), 2. a délszláv háborúk időszaka (1991–2001), 3. az újjáépítés időszaka (2001–2011) korszakolás csak erősen korlátozottan érvényes a magyar közelmúlt kronológiai felosztására, mert Közép-Európa némileg más utat járt be ekkor, mint az egykori posztkommunista országok déli tagjai. Közvetlen háborús veszély hazánkban nem volt, de a kilencvenes évek elején a politikai rendszerváltást ugyanaz a mély gazdasági és szociális válság kísérte, mint a posztkommunista régió többi államát, amely együtt járt a bűnözés erőteljes megerősödésével.³⁶³ A kilencvenes évek elején-közepén különösen Németország szenvedett a nemzetközi szervezett bűnözéstől, az újonnan megjelenő csecsen, ukrán, grúz maffiától. Közép- és Kelet-Európa a kilencvenes években szintén a szervezett bűnözés melegágya volt. Az 1989 utáni időszakra jellemző volt a nemzetközi bűnözők nagy mobilitása, magas volt a külföldi elkövetők aránya (a nemzetközi bűnügyi információs adatbázisnak nagy jelentősége lett), több, a szervezett bűnözéshez kapcsolódó formai megnyilvánulás jelent meg, és az erőszakosság, mint bűnelkövetői attitűd előtérbe került. A kilencvenes években ezekre a minden szempontból alapvető változásokra csak igen megkésettten reagált a nemzetközi bűnüldözés.³⁶⁴

³⁶³ CSIZNER 2020, 11.

³⁶⁴ STRAZZARI-COTICCHIA 2012, 11; TZVETKOVA 2008, 179; ANTALÓCZY et al. 2019, 221–250; POND 2008, 107.; EDELBACHER 2001, 185.; STERLING 1997, 121.

Ahogy az látható volt a budapesti Zsidó Múzeum 1993. végi kirablásánál is, a lopott holmit egy bécsi központon keresztül Európa-szerte terítették az 1990-es években, elsősorban román bűnözők.³⁶⁵ A kilencvenes évek közepétől kezdve Ausztria korábbi szerepe megváltozott, ennek jeleként megerősödött és differenciálódott a már korábban is jelen lévő orosz maffia. Bár az orosz bűnözői szervezetek 2001 körül szórványosan, később már strukturáltan voltak jelen Ausztriában és Bécsben 1993 óta jelen volt a kínai maffia is, de elsősorban a volt-jugoszlávok (horvátok, szerbek, bosnyákok, koszovói albánok) követték el a szervezett betöréses lopásokat ebben az időszakban. A bűncselekmények elkövetésében nőtt a külföldiek aránya. Míg 1988-ban a bűncselekmények 10,6 %-át követték el külföldiek, 1996-ban már 19,5 %-át. A Camorra is jelen volt az országban. A felderítési arány Ausztriában valamivel több, mint 50 %. Gyakori a betöréses lopás, orgazdaság, gyakran léteznek „vegyesvállalataik” a szomszédos keleti országokkal. Ausztriában a lakások és üzletek ellen elkövetett betöréses lopások felderítési aránya azonban 10% alatt van. A betöréses lopások 80%-át valószínűleg külföldi csoportok követték el: nem vendégmunkások, hanem nemzetközi piacon dolgozó bűnözők. Ausztria számunkra elsősorban a jogrendszer hasonlósága miatt fontos viszonyítási alap.³⁶⁶ Már korábban beszéltem arról, hogy a hetvenes-nyolcvanas években Ausztria és főleg Bécs volt kelet és nyugat találkozási pontja; nemcsak egyfajta „kémfőváros”, hanem ide érkeztek be elsősorban keletről az illegális kulturális javak és mentek tovább a szabad kapitalista világba. Bécs reptere, a swechati reptér rendelkezett a legtöbb desztinációval a szabad világnak a keleti blokkhoz közel eső repterei közül, amely körülmény elősegítette az illegális áru terítését. Az egykori Habsburg Birodalom régiségeit jól ismerő és értő patinás bécsi antikvitás-kereskedések fontos gócpontok voltak a legális és illegális kelet-közép-európai áru fogadásában. Ha megnézzük a néhány sorral fentebb vázolt folyamatokat és adatokat, látható, hogy Bécs földrajzi helyzetéből, infrastruktúrájából és történelmi hagyományaiból (Bécs mint egy soknemzetiségű birodalom fővárosa) adódó gócponti szerepe a keleti blokk összeomlása után nem tűnt el, bár látható átrendeződés.³⁶⁷ Mivel a 2010-es éveke elejére az Ausztriától keletre és délkeletre eső régió kábítószerkereskedelmének és emberkereskedelmének legalább egyik része is itt megy át,³⁶⁸ a kábítószerkereskedelem és az ide beérkező kulturális javakkal való pénzmosás össze is függhet egymással, történelmi távlatban is.

³⁶⁵ EDELBACHER 2001, 179-180.

³⁶⁶ VARGA J. 2011, 195-196.; EDELBACHER 2001, 177-184.

³⁶⁷ BEZSENYI – MÁTYÁS 2018, 221., 232.

³⁶⁸ LAMALLARI – ZHILLA 2015, 44.; KEMP 2017, 9. fig.2.

A rendszerváltás idején a határok megnyílásával a fémkeresős bűnözés is hirtelen hatványozott mértékben jelent meg Magyarországon. Az ezt követő időszakban Kelet-Közép-Európa más országaihoz hasonlóan nem volt egyedi jelenség a nyugat-európai országokból érkező kincsvadászokkal zajló „buszos fémkeresőzés”, amikor a külföldről busszal érkező „műkincs-turisták” magyar kísérőikkel járták a régészeti lelőhelyeket. A lelőhelyeken maguknak egy-egy párhuzamos sávot kialakítva módszeresen lerabolták a helyi fémleleteket.³⁶⁹

A magyar politikai-társadalmi elit körében az egyéni gyűjtés különösen a hatvanas évektől jelent meg. A szocializmus kori magyar elit, illetve az elithez tartozni kívánók körében a nyugati kultúra, egyáltalán az európai kultúra, valamint a magyar kultúra és a magyar föld múltja iránti érdeklődés tudatos és erőteljes volt.³⁷⁰ A nacionalizmust, és ennek részét, a saját történelmi múlt iránti kifejezett érdeklődés megerősödését a Balkánon a kilencvenes évek fordulójától a hatalmi hierarchiával szembeni egyéni és közösségi védekezési stratégiának szokták tekinteni.³⁷¹ Szerepe nálunk is hasonló volt, de a szovjet irányítású szocializmussal szemben. A rendszerváltás után a magángyűjtők egy része a lassan mozduló hatóságok helyett öntudatos hazafiként, „mentették a menthetőt”. Ez a gyűjtői magatartás a legális-illegális cselekmény határmezsgyéjén mozgott, ugyanis az illegális fémkeresőzés megélénkülése révén valóban jóval több tárgy került volna külföldi gyűjtők kezébe, akiknek beszállítói a magyarországi piacokat, vásárokat is járták, keresve a kereskedőknél a fémkeresősöktől korábban vett régészeti leleteket. A gyűjtők tehát szintén járnak kezdtek a vásárokat és rálicitáltak a külföldi gyűjtők embereire. Az egész egykori keleti blokkra jellemző volt a rendszerváltás körüli években ennek a fajta gyűjtői körnek a megjelenése és megerősödése, akik magukat a nemzeti kincsek megmentőinek érezték, valóban joggal. Ezzel a fajta gyűjtői magatartással kapcsolatban, értékmentő tevékenységének elismerése mellett, egy nagyon súlyos aggály merül fel: ha rendszeresen jön a gyűjtő, azaz a biztos vevő, akkor a kereskedő mindig új áruval készül számára, vagyis ez a fajta tevékenység még tovább élénkíti az illegális piacot és fokozza a lelőhelypusztítás mértékét.

Ezzel elérkeztünk a hazai régészeti örökségvédelem egyik legégetőbb problémájához. A rendszerváltás időszaka mintegy harminc éve volt. Vagyis akinek akkor volt annyi megtakarított pénze, motivációja és elméleti tudása ahhoz, hogy gyűjtsön, az elmúlt harminc évben megöregedett. Ők, valamint az utolsó szocialista gyűjtői generáció, amely a szocializmus idején munkakörénél fogva hozzáférhetett a földből újonnan előkerülő régészeti leletekhez

³⁶⁹ Bővebben: HUDÁK 2016a. Valószínűleg számottevő kárt okoztak a lelőhelyek tervszerű kifosztásával.

³⁷⁰ TAKÁCS R. 2014, 1508–1511.

³⁷¹ ALBERTINI 2012, 125.

(csatornaásás /párttitkár, tanácselnök/, árokásás /katonatiszt/, vámvizsgálat (vámtiszt/), illetve a rendszerváltás idején hozta létre magángyűjteményét, éppen távozik az élők sorából. Mivel az aktív gyűjtői életpálya időszaka kb. harminc-negyven, legfeljebb hatvan év, az utána következő húsz évben az örökösök gyakran értékesítik a gyűjteményt vagy annak egy részét. Ez azt jelenti, hogy a mostani időszakban várható, hogy egyesével, mintegy feltűnés nélkül jelennek meg tárgyak, az egykori gyűjtemény darabjai, elsősorban külföldi katalógusokban.

A műkincsvásárlást ugyan egyesek az illegálisan megszerzett vagyontisztára mosására használták, míg mások, és azért ez a jellemzőbb, a műkincsvásárlást a hazai tárgyi örökség megóvása, az országban tartása egyik formájának tekintették. Ez a gyűjtői védekezés sajnos annyiban valóban fel tudja menteni a hazai magángyűjtőket, hogy sok esetben nem volt megfelelő jogi eszköz a tárgyak országban tartására, csak a magán felvásárlás. Számos történet kering arról, hogy konkrétan rá kellett licitálni az éles szemű magángyűjtőnek a külföldi kereskedőre az ócskapiacra az áru felett állva, hogy ne tűnjön el a minőségi tárgy örökre az országból.

Ezekben az éles helyzetekben néha valóban nem volt mód más magatartásra, mert a rendőr kiérkezése előtt eltűnt volna az áru is és az árú is a piacról. Nem véletlenül fogadják ma is szívesen a hazai múzeumok magángyűjteményeknek, vagy egyedi tárgyaknak a felajánlását, mert több esetben a muzeológus számára nyilvánvaló, hogy az eltelt egy-két generációnyi időszakban került magángyűjtői tulajdonba a tárgy, amelyet az idős tulajdonos vagy örökösei mintegy legalizálni akarnak a múzeumnak való felajánlással.

Önbevallás szerint valószínűleg a Jéghegy csúcsát ismerik csak a Magyarországról származó régészeti korú tárgyakat befogadó Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyarországon kívüli eredetű tárgyakat gyűjtő Szépművészeti Múzeum munkatársai, amikor a hazai magángyűjtők számát kell megbecsülni, amely nem tér el sajnos a külföldi gyakorlattól.

Az utóbbi évtizedekben több olyan illegális régészeti gyűjtemény keletkezett, amelynek tulajdonosa ellen büntetőeljárás indult.³⁷² Több, korábban csak magának gyűjtő fémkereső mára fémkeresőként együttműködik a múzeumokkal. Néhány nagyobb magángyűjtő megállapodást kötött a Magyar Nemzeti Múzeummal, amely szerint gyűjteményük a számukra egyfajta presztízst jelentő múzeumra, az „ország múzeumára” száll haláluk után. A Szépművészeti Múzeum esetében, a Nemzeti Múzeummal ellentétben, nem a felajánlás, hanem a megvételre kínálás a gyakoribb. Ebben az esetben a magángyűjtő megvételre kínál fel a

³⁷² Az ítélethirdetéssel zárult jogesetek rendszerező jellegű feldolgozása később kutatási feladat lehet. Hasonló, nem régészeti korú, kulturális javakat érintő jogesetekkel foglalkozik KÁRMÁN 2019d, 55-65.

múzeum számára régóta a család birtokában lévő antik tárgyakat. Ezeket, ha eredettörténetüket rendben találja és pénzügyi kapacitása engedi, a múzeum megvásárolhatja.

A 2000-es évek elejétől Magyarországot is elérték az illegális műkincs-kereskedelemben megfigyelhető új trendek, amelyeket az 1. fejezetben már kifejtettem. Emellett a 2001. szeptember 11.-ei terrortámadás után a terrorveszély és a technikai fejlődés miatt szigorúbb lett a határellenőrzés, a személy-, a poggyász- és az utastér-vizsgálat is.³⁷³

2.1.2.2. A Seuso-ügy, mint tipikus és mint egyedi történet

Előljáróban meg kell említeni, hogy a Seuso-kincs modern kori történetével a 2014-ben létrehozott Seuso Kutatási Projekt foglalkozik. Ebben a Magyar Nemzeti Múzeum szisztematikus adattári gyűjtést végez; a kincs megtalálása és hazaérkezése közötti időszak valamennyi dokumentumát a Seuso-archívumban gyűjti össze.³⁷⁴ Amíg az archívum nem hozzáférhető, a kincs modern kori története kizárólag a korábbi tényállásokat és ismertté vált dokumentumokat bemutató szakirodalmi és internetes források alapján írható meg, a még nem ismert mozzanatok legfeljebb az illegális műkincs-kereskedelem elvi működésének ismeretében következtethetők ki.

Az ORFK nyomozói először 1990-ben találkoztak hivatalosan az ügygel,³⁷⁵ amikor Sümegh József édesapja beadvánnyal fordult a Legfőbb Ügyészséghez fia nagy valószínűséggel 1980. december 14.-én bekövetkezett öngyilkosságának ügyében. Ebben az időszakban a szocializmus évei alatt elhunyt sorállományú fiatalok elhalálozási körülményeinek felülvizsgálata nem volt egyedi jelenség, a Seuso-ügy azonban jóval túlmutat egy labilis idegzetű fiatal hirtelen felindulásból elkövetett cselekedetén. A Seuso-ügy a korszak magyarországi műkincshelyzetének hű lenyomata.³⁷⁶

³⁷³ SCHMIDT 2006, 168.

³⁷⁴ SEUSO 2019-2022.

³⁷⁵ Nehezen elképzelhető, hogy a katonai elhárítás, a III/IV. Csoportfőnökség, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat jogelődje nem tudott volna az esetről, mivel minden szokatlan ügyet vizsgálniuk kellett. A magyar katonai elhárítás és a hírszerzés szoros szovjet felügyelet alatt működött, amelyről köztudott volt, hogy minden téma érdekelte; valószínűleg a műkincsek is.

³⁷⁶ DÁGI-MRÁV 2019, 51; TÓTH E. 2019, 20; SEUSO 2019-2022; HAJDÚ 2013, 30-31; VADÁSZ 2017, 38-47. Erre utalna, hogy csak hevenyészetten rendezték meg az öngyilkosságot. Ezt a feltevést bizonyítaná több momentum. Két plusz katonai övet nem tart magánál egy szabadságon lévő katonáé, három, majd két pár lábnym volt a hófoltos földön, a pince körül, napokon át több tanú is látta ismeretlenekkel a környéken kóborolni. Sümegh viselkedése az utolsó hónapokban észrevehetően megváltozott, a hozzátartozók „figyelőkre” panaszkodtak a látogatásokkor, a Borbély-pince padlóján jól látszott a frissen betemetett gödör nyoma (egy ideig itt tárolta Sümegh József a megkerült nagy rézüstöt a földminták tanúbizonyosága szerint), stb. Sosem bizonyítható, városi legendaként terjedt a hír, hogy fontos volt, hogy négy nappal a leszerelése előtt, még katonaként haljon meg. Vagy akár éppen

Sümegh Józsefnek már a sorkatonai szolgálatra való bevonulása előtti tevékenysége érdekes fényt vet a hetvenes évek második felének hazai műkincspiaci helyzetére. Az újságíró, majd a Seuso-ügyben 1997-2006 között miniszteri biztos Hajdú Éva úgy tudja, hogy Sümegh József kamasz kora óta foglalkozott régiségekkel.³⁷⁷ Mivel 1959-es születésű, ez kb. az 1975 körüli időszakot jelenti. Ez nem volt egyedi. Több, később híressé vált magyar műgyűjtőről tudjuk, hogy kamaszként-fiatal felnőttként kezdte a tudatos gyűjtést és piacokra, aukciókra járt. Van, aki éppen a hetvenes évek közepén.³⁷⁸ Sümegh József tizenhat évesen, 1975-ben már amatőr gyűjtő, aki a leggyakoribb módon, régi pénzek gyűjtésével kezdte a gyűjtést, majd kiteljesedett érdeklődése.

A tanúk később megfeketedett ezüsttárgyakról beszéltek Sümegh tárgyaival kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy a tárgyak viszonylag frissen kerültek elő a földből. A földben hosszú ideig tartó elzártság után a levegővel reakcióba lépve természetes úton megfeketedett a felületük, és olyan is maradt, amíg a tárgyat szakszerűen letisztítani képes restaurátor kezébe még nem kerültek. Ez azt is jelenti, hogy újonnan előkerült tárgyakról volt szó, amelyek nemrég kerültek elő a hetvenes évek közepén/végén, valószínűleg a Sümegh által jól ismert terep, lakóhelye Polgárdi közelében, a Kőszárhegyi kőbánya zónájában.³⁷⁹

A megtalált ezüsttárgyakat nem jelentette be az akkor hatályos 1975. évi 6. számú törvényerejű rendelet előírásainak megfelelően a helyi tanácsnál, hanem az illegális műkincspiacon próbálta meg eladni a tárgyakat. Az akkor hatályos tvr. szerint ezzel szabálysértést követett el, de ez a szabálysértés végül az életébe került.

1977-79-ben több tárgyat eladott Sümegh a birtokában lévők közül, azaz ekkor már van a műtárgyaknak egy belső felvevőpiaca, amelynek szereplői lehetnek orgazdák vagy magángyűjtők is, olyan, amelyhez egy kamasz fiú is utat tudott találni. 1978-ban, Sümegh bevonulásakor valószínűleg még nem találkozott azokkal a személyekkel, vagy nem léptek fel olyan viselkedéssel irányában, mint akik 1980 tavaszán már búskomorrá, bezárkózóvá tették. Ennek a váltásnak kötődnie kell a hadsereghez, mert a laktanyában már nem hagyták egyedül

ellenkezőleg: civil körben kell keresni az elkövetőt, aki a katonaságra akarta terelni a gyanút a katonaságnál használt övek felhasználásával. A tökéletesen álcázott gyilkosságot olyan személyek követhették el, akik biztosak voltak benne, hogy az ügyet hamar lezárják. Le is zárták, egyértelműen öngyilkosságnak minősítve az esetet, kizárva az idegenkezűséget, pedig a kor legkitűnőbb szakemberei végezték el a halottkémi vizsgálatot. A vizsgálatot végző szakemberek visszaemlékezése, az egykori dokumentumok részletes jogi elemzése 2021. szeptember 10.-én hangzott el a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Karán, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság által szervezett előadáson, amelynek címe „A Seuso-kincs katonai jogi vonatkozásai” volt. Az eseményen felszólalt Vukán Béla nyug. r. alezredes is, aki évtizedek óta vezeti a Seuso-nyomozást: FEJES 2021

³⁷⁷ HAJDÚ 2014, 20.

³⁷⁸ MOLNOS 2012, 525-530.

³⁷⁹ SEUSO 2019-2022.

a hozzátartozóival, mint korábban, hanem folyamatosan megfigyelték, valószínűleg felsőbb utasításra.

Az 1990-1996 között lefolytatott első rendőrségi nyomozás derítette ki, hogy 8 évvel korábban, 1982-ben néhány Sümegh birtokában lévő tárgyat értékesítettek. A tárgyaknak tehát legalább egy része ekkor még nem hagyta el az országot, hanem belföldön került értékesítésre. Ekkor már Vukán Béla alezredes volt a Műkincsvédelmi Alosztály jogelődjének vezetője. A ma már nyugdíjas Tóth Sándor 2014-ben a Zsaru magazin újságírójaként a hazahozatalkor megjelent elő hivatalos sajtóhírben a Seuso-kincsek „szervezett kicsempészéséről” ír.³⁸⁰ Ez azt jelenti, hogy nem magányos elkövetőhöz, hanem bünszervezethez köthető a kincs külföldre kerülése. Amúgy sem jellemző a műkincs-kereskedelemre a magányos elkövetés, hanem a beszállítók, beszervezett ügyvédek és értékesítők láncolata szokott kirajzolódni a nyomozások felderítésekor.³⁸¹

Külföldön 1980-ban bukkant fel először a Seuso-kincs két darabja, még Sümegh József halála előtt, majd közvetlenül a halála után egy újabb tárgy.³⁸² A tárgyak nagyon hamar, talán egyenes úton Londonba kerültek, Hajdú Éva szerint egyértelműen a szerb numizmata-kereskedő, Anton Tkalec és a libanoni műkereskedő, Halim Korban közvetítésével. Korban igazi „nagy hal” volt beszállítóként a hetvenes évek második felében - a nyolcvanas évek elején, mint ahogy Sir Peter Wilson, a Sotheby’s aukciós ház korábbi, akkor már nyugdíjba vonult elnöke is. Nagyon hamar a később szovjet kapcsolatokkal többször megvádolt Wilsonhoz került a kincs első darabja, egy geometrikus díszű kancsó, valamint a Pelső-feliratos nagyméretű tál, majd Reiner Zietz londoni műkereskedővel közösen 8 ezüst tárgyat vásároltak meg. Intő jel, hogy Katona Géza a szervezett bűnözés egyik sajátosságának nevezi az állandó jogi tanácsadók kriminális környezetben való feltűnését, amely nálunk a Seuso-ügy esetében jelenik meg.³⁸³ A maronita keresztény Korban korábban a moszkvai libanoni nagykövetségen is dolgozott, később ikoncsempészet miatt elkapták Londonban a Heathrow reptéren, majd kiutasították Nagy-Britanniából. A kiutasításhoz valószínűleg mást is kellett tennie, mint a műtárgycsempészt önmagában. Az biztos, hogy Korban a „dolgok sűrűjében” élt és ez hozzájárulhatott a brit kiutasító határozathoz. A Seuso-kincs kapcsán előtérbe került szerb

³⁸⁰ TÓTH S. 2014a; ANONYMUS 2014b

³⁸¹ TÓTH S. 2014a: „A nyomozás jelenlegi szakaszában egy jól behatárolható személyi körben folytatunk adatgyűjtést és kihallgatásokat, valamint korabeli dokumentumokat kutatunk, amelyek hozzásegíthetnek tisztázni, milyen adatok merültek fel a kincs létezésével és Sümegh József halálával kapcsolatban már az 1970-es 80-as években” – avat be Vukán a nyomozás kurrens részleteibe. Akik az eseményekről értékelhető adatokkal rendelkezhetnek, azok közül sokan még mindig hallgatnak – teszi hozzá az alezredes.”

³⁸² HAJDÚ 2014, 24.

³⁸³ KATONA 1998, 238.

kapcsolata (Anton Tkalec) mutatja, hogy minden égtáj felől fogadta a műtárgyakat (és valószínűleg információt) hozó beszállítókat. Magyarországon is többször járt a hetvenes évek végén-nyolcvanas évek elején.³⁸⁴ Korbannak 1981-ig a bécsi Hilton Szállóban volt antikvitás üzlete. Bécs ebben az időszakban nemcsak a kelet-nyugati műtárgyforgalom, hanem a keleti és nyugati kémelhárítás egyik legfontosabb európai találkozóhelye volt és ez hangsúlyosan igaz a belvárosi szállodákra és környékére. Az osztrák kapcsolatok a nyolcvanas években meghatározóak voltak a magyar műgyűjtés számára, Ausztria volt hazánk számára a kapu a nagyvilág felé.³⁸⁵ Nehezen elképzelhető, hogy nem került a magyar állambiztonság látókörébe, tekintettel arra, hogy a magyar szolgálatok éppen a Közel-Kelet tekintetében voltak a leginkább naprakészek.³⁸⁶ A Seuso-ügyben felbukkanó szerb Anton Tkalec, aki jelenleg egy zürichi aukciósház tulajdonosa, tipikus példája volt fiatal éveiben a nyugat és a kelet közötti illegális seftelésben összekötő szerepet játszó jugoszláv ügyeskedőknek.³⁸⁷

Mindez nem jelenti azt, hogy Korban vagy Tkalec már Magyarországon, még Sümegh halála előtt tudtak volna a Seuso-kincsről, az azonban biztos, hogy érdeklődtek a Magyarországon előkerülő műtárgyak iránt. Korban bécsi boltjába szállított Magyarországon előkerült műtárgyakat is. Úgy gondolom, Korban tudta, hogy a tárgyak Magyarországról származnak. 1982-ben, amikor a British Museum már elzárkózott a kincstől, éppen az eredetpapírok bizonytalansága miatt és Korbanék a Getty Museumnak kínálták eladásra, ütött be a krach. A Getty Museumban, amelynek nagy antik gyűjteménye van, éppen akkor tartózkodott ösztöndíjjal a Szépművészeti Múzeum régésze, Szilágyi János György professzor, aki egyik legjobb barátját, a Getty Museum régészét, Jíři Frelt látogatta meg. Frel, aki jó szemű régész volt, azonnal felhívta Szilágyi figyelmét a vadásztálra, rajta a Pelso felirattal, amely latinul közismerten a Balatont jelenti. Szilágyi, akinek egyik szakterülete a modern készítésű antik hamisítványok voltak, rögtön látta, hogy a kincs eredeti, elsőrangú munka és a Pelso biztosan magyarországi származásra utal.

Sümegh József, a vidéki fiú kincseiről 1984 körül, Szilágyi János György hazatérése után már tudott a korábban a Nemzeti Múzeumban, de ekkor már az ELTÉ-n dolgozó Mócsy András régészprofesszor, a hazai római kori régészeti kutatás doyen-je,³⁸⁸ aki úgy kommentálta

³⁸⁴ Peter Wilson 1984-ben elhunyt. Halálával kapcsolatrendszerére is sírba szállt, amely szükséges lett volna ahhoz, hogy a kincs megnyugtató módon bekerülhessen a legális piacra: REIF 1984. Peter Wilson a szovjet kém, Kim Philby egyik legjobb barátja volt. Ennek kapcsán számtalan feltevés járt körbe a műkereskedői szakmában Wilson kapcsolatait illetően: SANDERSON 2017.; HAJDÚ 2013, 24-25.; HAJDÚ 2014, 24.

³⁸⁵ HAJDÚ 2014, 24.; MOLNOS 2012, 524.

³⁸⁶ A magyar „hírszerzés kiváltképp erős pozíciója a Közel-Keleten volt, amely ugyan jobbára szovjet érdekkör volt, de a COCOM-listán kívüli terület.” KENDE é.n., 54.

³⁸⁷ Tkalecnek ma is van egy cége, amely főleg érmeikkel foglalkozik: <https://coinstkalec.ch/about-e.htm>

³⁸⁸ HAJDÚ 2013, 24.; SEUSO 2019-2022

az esetet a visszaemlékezők szerint, hogy „ISMÉT egy jelentős régészeti lelet, amely el fog tűnni, ahelyett, hogy a múzeumba kerülne”.³⁸⁹ Ez arra utal, hogy (1.) a korszakban több kvalitásos tárgy is felbukkant, majd hamar el is tűnt a hazai régészek szeme elől. (2.) Bár suttogva, de hamar körbejártak az ilyen hírek az országban, felkapott téma volt a régész szakmában. (3.) Volt olyan orgazda kör, vagy informátor, akinek jó szeme volt kiszűrni a minőséget, vidéken is járt, illetve dolgozott vidékiekkel. (4) Ezek a közvetítők kapcsolatban voltak régészekkel (nem tudunk arról, hogy Sümegh József valaha is járt volna a Nemzeti Múzeumban, vagy akár a székesfehérvári múzeumban bármely régésznek megmutatott volna tárgyakat).

Itt jelent meg a történetben Lord Spencer Douglas Compton, Northampton grófja, aki befektetési célból csatlakozott Wilsonhoz és Zietzhez. 1987-ben kedvező adózás céljából Guernsey szigetére jegyezték be a The Trustee of the Marquess of Northampton 1987 Settlement alapítványt, amelyben elhelyezték az ekkor 15 darabból álló, egyes források szerint 14 millió dollárért megvásárolt kincset és megbízták a Sotheby's aukciósházat, hogy 1990-ben adja el a tárgyakat. 1987-ben Halim Korban nyilatkozott arról Lord Northamptonnak, hogy a kincs kizárólag 15 darabból áll, de csak 2007-ben derült ki, hogy nem mondott igazat.³⁹⁰

Bár általánosságban igaz az a megállapítás, hogy „végső soron hatalmi harcok döntenek el, hogy mi válik láthatóvá, s mi marad elrejtve,”³⁹¹ a Seuso-ügy esetében azért volt szükség a titkosításra, mert nem lezárult ügyről van szó, hiszen a kincsnek még számos darabja „szökésben van”, nincs együtt a leletegyüttes többi részével Magyarországon. Ugyanez igaz az aquincumi betörésre is, amellyel kapcsolatban a tárgyak fotóin kívül semmilyen részlet nem került azóta sem nyilvánosságra. Mivel a műkincs-kereskedelemben megszokott, hogy egy tárgyat, tárgy együttest akár 30-40 éven keresztül is széfben, elásva, stb. „pihentetnek”, ezért az esetek tanulmányozása, a téma napirenden tartása fontos, időszerű és indokolt.

Az ORFK Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda (NNI) Műkincsvédelmi Alosztálya 1990 óta nyomoz a Seuso-kincsek ügyében, amely már kezdetben összekapcsolódott a Sümegh József meggyilkolásának alapos gyanúja miatt elindított nyomozással.³⁹² A Seuso-üggyel kapcsolatban nemcsak a Magyar Rendőrség, de a Scotland Yard nyomozói is többször jártak a székesfehérvári Szent István király Múzeumban, illetve Polgárdi és Kőszárhegy környékén.

³⁸⁹ Idézi HAJDÚ 2014, 23. (kiemelés tőlem).

³⁹⁰ TÓTH E. 2019, 20.; HAJDÚ 2013, 25.; VISY 2013, 222.

³⁹¹ RÉVÉSZ 2007, 135.

³⁹² HAJDÚ 2013, 30-31.

Nagyon sok újsághír jelent meg a kincsről az évek során.³⁹³ A jól ismert történet szerint a Sotheby's aukciósház hiába próbálta meg 1990-ben árverésre bocsájtani a kincset, pedig 40 millió dollárról indulhatott volna meg a licit. Az árverés előtt Libanon ideiglenes korlátozó végzést kapott. Bírósági végzés nyomán került sor a kincs lefoglalására, annak ellenére, hogy a kincs libanoni eredetpapírjainak hamis voltára már 1984-ben fény derült. A kincstre 1990-ben Jugoszlávia (1993-ban Jugoszlávia megszűnése után Horvátország), majd 1991-ben Magyarország nyújtotta be tulajdonjogi igényét. Végül valamennyi ország beavatkozási engedélyt kapott a Lord Northampton alapítványa ellen folyó hírhedt new yorki perbe, amelyből Libanon tulajdoni igényét visszavonva kiszállt.

A magyar állam tulajdonjogi igényt az előző fejezetben bemutatott, az 1990-es években még hatályos 1963. évi 9. tvr. 17.§ alapozta meg a magyar jogrend szerint. A tulajdonjogi igény régészeti és természettudományos eszközökkel történő bizonyítása jelenleg is folyamatban van a MTA által 2014-ben elindított Seuso kutatási projekt révén, amelynek monografikus szinten publikált eredményei még váratnak magukra.³⁹⁴

A bíróság 1993. november 16.-án több tanúvallomás behatárolása és több bizonyíték kizárása után, elsődlegesen az amerikai ítélkezési gyakorlatban rendszeresen alkalmazott ún. McClain doktrinára támaszkodva a The Trustee of the Marquess of Northampton 1987 Settlement Alapítvány javára hozott ítéletet.³⁹⁵ Nagy szakmai presztízsveszteség volt a Seuso-per, ahol a Magyarországhoz köthetőség mind a régészeti, mind a természettudományos adatok, mind a Sümegeh József gyilkossági ügyében elért nyomozati részeredmények alapján egyértelmű.³⁹⁶ Első fokon mégis pert veszített New Yorkban a magyar állam, a nyilvánvaló szakmai és jogi csúsztatásokkal szemben. Mivel a muzeológiai közvélemény előtt ismert a brit kurátorok nagy szakmai, adott esetben politikai befolyása, ezért a magyar kormány és a perrel foglalkozó szakemberek azonnal maguk mellé állítottak két nagyon fontos kurátort, a régész Colin Renfrewt, valamint a szakjogász Norman Palmert.³⁹⁷ Míg az előbbi meggyőződésből, az utóbbi csak megfelelő összeg ellenében állt a magyar felperes oldalára.

Magyarország kormánya 1997-2006 között miniszteri biztosi posztot hozott létre a Seuso-kincs visszaszerzésére. 2000-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) miniszteri biztosaként eljáró Hajdú Évához érkezett bejelentés hatására nyitották meg újra az

³⁹³ Ezekről pl.: DÉNES 2017.; TÓTH S. 2014a.

³⁹⁴ A projekt honlapja: SEUSO 2019-2022

³⁹⁵ HAJDÚ 2013, 24-34, a per részletes leírásával; GREGÓCZKI 2020, 30-34; VADÁSZ 2017, 40-42.

³⁹⁶ A vadászjelenetet ábrázoló tálon található Pelső-felirat egyértelműen a Balatont jelenti, annak ismert latin neve; más értelmezése (személynév, stb.) csaknem kizárható. A régészeti és természettudományos érvek felsorakoztatását ld. VISY-MRÁV 2013 tanulmányaiban.

³⁹⁷ HUDÁK 2018a, 39-40.

1996 óta szünetelő a nyomozást, amelyet nyílt eljárás keretében folytatnak. de „*a feltárt tények és összefüggések a nyomozás érdekében titokban maradnak*”.³⁹⁸

2006-ban Lord Northampton alapítványa újabb sikertelen aukciót kísérelt meg Seuso-kinccsel a Bonhams aukciósház londoni székhelyén. A tárgyak ekkor már bizonytalan eredetük miatt (és főleg a magyar ügy mellé álló két tekintélyes szakértő, Colin Renfrew régész és Norman Palmer jogász szakmai álláspontjainak köszönhetően) eladhatatlannak számítottak,³⁹⁹ különösen miután Magyarország újra jelezte tulajdonosi jogigényét az aukció előtt.

2007-ben előkerült Halim Korban műkincskereskedő keltezetlen levele, amelyből kiderült, hogy nem egy, hanem két rézüstben próbálta meg eladni a Seuso-kinccshez tartozó ezüstitárgyakat. A másik üstben 187 ezüstkánál, 37 ezüst csésze és 5 ezüst tál volt. 1998-ban ezeket is felajánlották a Getty Múzeumnak, amely nem akarta őket megvenni. E tálak egyikét, amelyet Krisztus-monogram (krisztogram) díszített, Anton Tkalec, a kincs illegális kereskedelmével gyanúba hozott másik szereplő szerepeltette egy 2000-ben kiadott katalógusában, majd nyoma veszett. Egy Nagy Konstantin császár és négy társasárára portréjával díszített nagy tál is lehetett a Seuso-kincs elkallódott darabjai között, amely már 1990-ben felbukkanhatott a Lord Northampton és üzlettársai által megvásárolt 15 tárgyon kívül az Egyesült Államokban, mielőtt nyoma veszett volna.⁴⁰⁰ Amennyiben ezek az adatok hitelesek és Korban keltezetlen levelében nem hazudott, a Seuso-kincs a Magyarországra visszakerült 15 tárgy mellett további legalább 229 tárgyat tartalmazott, nem beszélve a Sümegh József által még halála előtt eladott és elajándékozott darabokról. Ezek vagy elkallódtak, vagy ma is megtalálhatók Magyarországon, de tulajdonosaik vagy nem ismerik fel a jelentőségüket, vagy félnek attól, hogy rejtekhelyükről elővegyék őket.⁴⁰¹

A Magyar Állam egy több éven át tartó sikeres tárgyalássorozat útján visszaszerezte és 2014 márciusában a Terrorelhárítási Központ (TEK) segítségével hazahozatta az időközben kettéosztott kincs hét darabját a rézüsttel együtt.⁴⁰² A 2014-ből származó sajtóhírekben feltűnik egy megbízható (?) koronatanú, Lelkes József, Sümegh barátjának vallomása is, aki látta a Korban levelében szereplő két üstöt, de csak negyven ezüstitárgyról tesz említést. Az egyik

³⁹⁸ HAJDÚ 2014, 23.

³⁹⁹ SEUSO 2019-2022.

⁴⁰⁰ VISY 2013, 222-223.

⁴⁰¹ SEUSO 2019-2022

⁴⁰² DÁGI-MRÁV 2019, 11., 51.; VADÁSZ 2017, 43. Az esetről ír 2014. március 26.-ával kapcsolatban TÓTH S. 2014a: „... a hivatalos „kincsátadón” ott volt a parlamentben Hajdu János vezérőrnagy, a Terrorelhárítási Központ (TEK) főigazgatója. A tábornok az azóta eltelt időben először nyilatkozott a Seuso-kincs hazahozataláról. Elmondta, az általa személyesen irányított speciális egység a Londonban védőládákba csomagolt műkincsek hazahozatalát szigorúan titkos művelet keretében hajtotta végre. Erre az utasítást a belügyminisztertől kapták, egy órával a feladat végrehajtása előtt.”

üstben lévő 14 ezüst edény és a másik üstben lévő 42 ezüst edény azonban összeszámolva nem 40 db, a 187 ezüstkánálról nem is beszélve.

A történet 2017-ben folytatódott, amikor egy újabb sikeres tárgyalássorozat eredményeként a TEK által másik hét edény is visszakerült Magyarországra. A hazakerült kincslelet-együttest több vidéki múzeumban bemutatták, majd a Magyar Nemzeti Múzeum lett állandó őrzési helye.⁴⁰³ A kincs magyarországi eredetét bizonyítani kívánó tudományos vizsgálatok tovább folytatódnak a Török László akadémikus halála miatt Borhy László akadémikus által vezetett Seuso tudományos projektben.

2.1.2.3. Miért államérdek a különösen nagy értékű, az országhoz köthető eredetű műkincseket az országban, állami tulajdonban tartani, illetve visszaszerezni?

Az állam presztízsét mindig növeli tulajdonlása. A különösen nagy, felbecsülhetetlen értékű, egyedi tárgyak az UNESCO értelmezésében az emberiség közös tárgyi kultúrkincse emlékműveként képezik. Egy adott országhoz köthető műkincs, vagy műkincs együttes birtoklása a nemzetközi örökségvédelmi szakjogban és ajánlásokban egyre inkább terjedő szemlélet szellemében lehetőség szerint az anyaországot illeti, amennyiben ott a műtárgy biztonságosan elhelyezhető.⁴⁰⁴ A műtárgy visszakerülése nagyban elősegítheti az őrző és az anyaország politikai és kulturális kapcsolatainak építését. Gesztus értékűnek tekinthető angol részről a jelképes összegért⁴⁰⁵ hazakerülő műtárgy hazaérkezése, amely fontos diplomáciai esemény volt.

Tekintetbe véve, hogy hosszú idő óta van egy olyan igényes, fizetőképes turistaréteg, amely csak bizonyos kiemelt kulturális jelentőségű tárgyak, bizonyos történelmi korszakok leleteinek megtekintéséért érkezik egy adott országba, a kiemelkedően fontos műtárgy megtekintése, mint úti cél, a turisztikai presztízs az azt birtokló ország számára nem elhanyagolható. A restitúciós eljárások tudományos presztízse mind szakjogászai, mind muzeológiai szakmai szempontból kiemelkedő jelentőségű. Egyértelmű tehát, hogy államérdek

⁴⁰³ DÁGI-MRÁV 2019, 11., 51.

⁴⁰⁴ Ez az ún. *face serving resolution*, azaz a megalázás nélküli visszaszolgáltatás szemléletmódja. Bővebben erről: HUDÁK 2018a, 39-41.

⁴⁰⁵ A Seuso-kincs „ára” is jelképesnek volt tekinthető. A Magyar Állam, mint kincstulajdonos 2014-ben 15 millió Euró, majd 2017-ben 28 millió Euró kompenzációs díjat, őrzési díjat fizetett a kincs jogosulatlan őrzőinek: TÓTH E. 2019, 20. Ez ahhoz képest kevés összeg, hogy már 1990-ben 40 millió dollárral indult volna a kincs kikiáltási ára a Sotheby's aukción. Az aukciók kikiáltási szokásait ismerve (a minimális ötszörös szorzóval számolva) legalább 200 millió dollárért kelt volna el a kincs 1990-ben.

a különösen nagy értékű műtárgyakat az országban tartani, illetve visszaszerezni, Magyarország ezért nem adhatta fel a Seuso-kincs jogigényére irányuló törekvéseit.

2.2 *A régészeti örökségvédelem jogi megközelítésben*

Az illegális műkincs-kereskedelem nem választható el az illegális feltárástól, amelyből az újonnan a műkereskedelembé bekerülő tárgyak jelentős része származik. Maga az illegális fémkeresőzéssel a földből kinyert régészeti korú tárgy kivétele is illegális, szabálytalan földbolygatásnak, egyfajta illegális ásatásnak tekinthető. Ezért a disszertációban fontos, hogy áttekintsük a hatályos jogi szabályozást és annak előzményeit.

A kulturális örökség védelme szempontjából alapvető fontosságú a hatékony rendészeti eszközrendszer és ebben a megfelelő jogi keretek biztosította védelem. A következő fejezetben ezt a témát járom körül, feltárva a mai magyar régészeti örökségvédelem jogi hátterét.

2.2.1 *Fordulópont a régészeti lelőhelyek és a kulturális javak védelmében*

A Kulturális Örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) hárompilléres örökségvédelmi koncepcióval rendelkezett. A Kötv. többször módosított, és jelenlegi formájában 2018 óta hatályos végrehajtási rendelettel egészíti ki a lelőhelyek védelmére vonatkozó szabályokat. A Kötv. szerkezetében a 2001-2020 között történt számos módosítás ellenére máig releváns a régészeti lelőhelyek, műemlékek és kulturális javak védelmének nagy fejezetekre tagolt szabályozása, egy hárompilléres koncepció keretein belül. E három pillér 1. a régészeti örökségvédelem (a régészeti lelőhelyek védelme), 2. a műemlékvédelem, valamint 3. a kulturális javak védelme. Ezekre a pillérekre alapozva hozta létre 2001-ben a 2012-ig működő Kulturális Örökségvédelmi Hivatalt, a hazai örökségvédelem csúcsszervezetét.⁴⁰⁶

2.2.1.1 *Az örökségvédelmi törvény előzményei: az 1997. évi CXL. törvény és a Vallettai (Máltai) Egyezmény*

A Kötv. lényeges előzménye volt az 1997-ben elfogadott, de az örökségvédelem tekintetében csak négy évig hatályban lévő 1997. évi CXL. törvény, amely bevezette a régészeti örökség, a megelőző feltárás és a kulturális javak fogalmát, lehetővé téve a régészeti lelőhelyek

⁴⁰⁶ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 186-196., 198-200.

mellett a magántulajdonban lévő kulturális javak védetté nyilvánítását és központi nyilvántartását is.⁴⁰⁷

E törvény elsőként emelte be a magyar jogba az Európa Tanács által 1992-ben elfogadott Vallettai Konvenció több ajánlását.⁴⁰⁸ Annak ellenére, hogy Magyarország az egyezményt csak a 149/2000 (VIII.31.) kormányrendeletben hirdette ki. Az Európa Tanács tagállamai, köztük Magyarország által 1992-ben Vallettában elfogadott Európa Tanácsi Egyezmény a Régészeti Örökségvédelemről (egy 1969-ben Londonban elfogadott egyezmény kiegészített változata) tizennyolc cikkben fogalmazott meg ajánlásokat az európai kollektív emlékezet forrásának, a történeti és tudományos tanulmányok eszközeinek minősülő régészeti örökség védelméről.⁴⁰⁹ A Vallettai Egyezmény fontos szerepet szán a régészeti lelőhelyek nyilvántartásának, tartósan megőrzendő régészetileg védett területek létrehozásának a lelőhely későbbi generációk számára történő megőrzése érdekében (2. cikk), a tiltott ásatások megakadályozásának és a fémkereső műszerek engedélyhez kötött használatának (3. cikk). Fontos eleme az egyezménynek a régészeti örökség integrált állagmegóvása, a fejlesztési tervek és a régészeti érdekek összehangolása (5. cikk), valamint a nagyobb köz- és magánfejlesztéseket megelőző ásatások közösségi vagy magánszektorból történő finanszírozása (6. cikk). Ezek az elvárások (nyilvántartás, védetté nyilvánítás, beruházók által finanszírozott ásatás, lelőhely állapotromlásának megakadályozása, illegális ásatások, illegális fémkeresős kutatások visszaszorítása) mind megjelennek majd a Kötv. különböző rendelkezéseiben.

A dolgozat szempontjából legfontosabb a Vallettai Egyezmény 10. cikke, amely a régészeti örökség elemeinek tiltott forgalmának megelőzéséről szól. Ezt a 149/2000 (VIII.31.) kormányrendeletben hirdette ki. A 10. cikk nemcsak a részes államok illetékes hatóságait, hanem a tudományos intézmények (múzeumok) képviselőit is együttműködésre kéri. Emellett nemcsak az állami, hanem a magántulajdonban lévő múzeumoknál is szorgalmazza, hogy ne vásároljanak meg olyan régészeti leleteket, amelyek tiltott ásatásból, vagy hivatalos ásatásból, de törvénytelen módon jutnak el a múzeumokhoz.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 155-169.

⁴⁰⁸ BÁLINT 2017, 129.

⁴⁰⁹ KARTÁK 2011, 378-384; GREGÓCZKI 2020, 13-14.

⁴¹⁰ 10. cikk: „Valamennyi Fél vállalja, hogy

(i) gondoskodik arról, hogy illetékes közhatalmú és tudományos intézményei összegyűjtsék az azonosított tiltott ásatásokról származó információkat;

(ii) értesíti a jelen (át dolgozott) Egyezményhez csatlakozott származási állam illetékes hatóságait minden felajánlott leletről, amely gyaníthatóan tiltott ásatásból származik, vagy amelyet a hivatalos ásatásokból törvénytelen úton kiragadtak és rendelkezésre bocsátja az ezekkel kapcsolatos adatokat;

2.2.1.2 A disszertáció szempontjából releváns alapfogalmak és az örökségvédelmi törvény hárompilléres szerkezete

A Vallettai Egyezmény ajánlásait több tekintetben elfogadó és beépítő Kötv. 7. § számos módosítást követő hatályos állapotában 46 alapfogalmat tisztáz. A korábbi jogszabályokhoz képest az ingatlan örökségvédelem területén pontosítja a kulturális örökség elemei, a műemlék, a műemléki érték, a nyilvántartott régészeti lelőhely, a régészeti emlék, a (legális) régészeti feltárás, a régészeti lelőhely, a védetté nyilvánított régészeti lelőhely és a védett örökség fogalmát. A fogalmak pontos meghatározása fontos, mert az illegális műkincs-kereskedelemmel szorosan kapcsolatba hozható illegális régészeti feltárások, lelőhely-rongálások, mint bűncselekmények a kulturális örökség Kötv.-ben meghatározott elemeinek sérelmére következnek be.⁴¹¹

A fogalmak tisztázását követően a Kötv. a három pillére épülő szerkezetnek megfelelően először a régészeti örökségvédelemről (7/A - 27/B §), majd a műemlékvédelemről (28 – 45 §), végül a kulturális javak védelméről rendelkezik (46 – 61/A §). A nemzeti és történelmi emlékhelyek védelméről és az Európai Örökség Díj nemzeti szintű előzetes kiválasztásáról külön rendelkeznek a 61/B – 61/O §-ok.

(iii) megteszi a kellő lépéseket annak érdekében, hogy azok a múzeumi és hasonló intézményei, amelyek szerzeményezési gyakorlatát államilag ellenőrzi, ne szerezhessék meg a régészeti örökség olyan darabjait, amelyek gyaníthatóan ellenőrizetlen feltárásokból, vagy tiltott ásatásokból, vagy hivatalos ásatásokból ugyan, de törvénytelen úton származnak.”

⁴¹¹ A disszertáció szempontjából fontos definíciók a Kötv. 7. §-ában:

„10. Kulturális javak: az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai – az ingatlanok kivételével –, valamint a művészeti alkotások.

11. Kulturális örökség elemei: a régészeti örökség, a hadtörténelmi örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt nemzeti emlékhely és annak 61/I. § (3a) bekezdése szerinti településkép-védelmi környezete, valamint a kulturális javak.

30. Régészeti feltárás: tudományos módszerrel végzett tevékenység (régészeti megfigyelés, terepbejárás, próbafeltárás, megelőző feltárás, mentő feltárás, tervásatás, műszeres lelet- és lelőhely-felderítés, beleértve a fémkereső műszer használatát), amelynek célja a régészeti örökség elemeinek felkutatása.

32. Régészeti korú tárgy: bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy.

33. Régészeti lelet: a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek a régészeti korú tárgyak.

35. Régészeti lelőhely: földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történelmi összefüggéseikben találhatóak.

39. Tárgyegyüttes: több elemből álló, egymással lényegileg összefüggő kulturális javak összessége, amely kivételes kulturális jelentőségét ebben az állapotában őrzi, és amely kulturális érték tekintetében meghaladja egyes elemeinek együttes értékét.

46. Védett örökségi elem: az e törvény erejénél fogva általános védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem.”

Az előzőktől elkülönül a III. rész, amely a kulturális örökség elemeire vonatkozó közigazgatási hatósági eljárásokat és szankciókat mutatja be (62-85. §), végül az örökségvédelmi hatástanulmányról (85/A §), a védett örökségi elemek állami elővásárlási jogáról (86 - 87 §), a hatályba lépésről (89 §), az átmeneti rendelkezésekről (90 - 92/J §), a felhatalmazásokról (93 §), végül az Európai Unió jogának való megfelelésről (94 §) rendelkezik.

2.2.1.3 Az örökségvédelmi törvény jelenleg hatályos végrehajtási rendelete

A Kötv. sokszor módosított végrehajtási rendeletei közül jelenleg az egységes szerkezetbe foglalt 68/2018. számú Kormányrendelet a kulturális örökség védelméről kapcsolatos szabályokról van hatályban. A rendelet 2. §-ban megfogalmazott alapfogalmak között két új fogalom szerepel, amely a dolgozat szempontjából releváns: ez a szabálytalan tevékenység és a tájképi jelentőségű régészeti lelőhely. A 10. sorszámmal jelölt meghatározás a szabálytalan tevékenységről alkalmazható a régészeti lelőhelyek illegális feltárására,⁴¹² a 11. definíció a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény erejénél fogva ex lege védett földvárak, kunhalmok, halomsírok, tell-települések tájképi jelentőségére mutat rá (a régészeti szempontból pontatlan és kevésbé értelmezhető kunhalmokat halomsírokként és tell-településekként is értelmezve), kiegészítve az erődök, várak, templomok maradványaival.⁴¹³ A Kormányrendelet az alapfogalmak után a 3-4. §-ban rögzíti az örökségvédelmi hatóságok és tanácsadó testületek legfontosabb feladatait. A 2. fejezet a régészeti lelőhelyek és műemlékek nyilvántartási és védetté nyilvánítási szabályait rögzíti (5-20.§), a 3. fejezet a régészeti örökség védelmét, kiemelten az ásatásokra és a régészeti örökségvédelmi hatóság (régészeti felügyelők) tevékenységére vonatkozó részletszabályokat taglalja (21-55, 82-90 §). A műemlékek védelmének szabályozásával az 56-81. és a 82-90. § foglalkozik. Ezután az örökségvédelem nem hatósági feladatairól van szó (településrendezési, településfejlesztési tervek véleményezése, örökségvédelmi szaktanácsadás tulajdonosok számára, 91- 92. §). A kulturális javakkal kapcsolatos hatósági feladatokat és eljárásrendeket részletezik a 93-117. §-k.

⁴¹² 68/2018. Korm. r. 2.§. 10. „szabálytalan tevékenység: a kulturális örökségvédelem területén végzett olyan tevékenység, amelyet jogszabályban meghatározott követelmények és szempontok figyelmen kívül hagyásával, a tevékenységre vonatkozó szakmai szabályok, előírások vagy a kulturális örökség védelméért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter) által közzétett szakmai irányítói ajánlások és irányelvek megsértésével végeznek.”

⁴¹³ 68/2018. Korm. r. 2.§. 11. „tájképi jelentőségű régészeti lelőhely: olyan régészeti lelőhely, amely megjelenésével környezetének meghatározó tájképi eleme (így különösen erőd, erődítés, vár, templom maradványai, földvár, halomsír, kunhalom, a domborzatból kiemelkedő, többszörösen rétegzett tell-település).”

2.2.1.4 A disszertáció szempontjából legfontosabb régészeti örökségvédelmi rendelkezések

A Kötv. és a Kormányrendelet régészeti örökségvédelmi fejezeteinek rendelkezései közül csak a dolgozat eredményei szempontjából releváns passzusokat mutatom be és értelmezem. A Kötv. 8. § az 1949-1981 között kiadott muzeális emlékeket védő törvényerejű rendeletek alapkoncepcióját folytatja, így valamennyi földben, vizek medrében rejtőző, vagy onnan előkerülő földfelszínen szóródó, vízben és más helyen található régészeti leletet védettnek és állami tulajdonnak tekint. Emiatt megtiltja a régészeti lelet kereskedelmi forgalomba hozatalát, mert az állami tulajdonban álló, védett régészeti leletet nem lehet legális módon kereskedelmi forgalomba hozni.⁴¹⁴ A Kötv. 9-10. §-k és a 19. § (2) szakasz, a 20. §-t is hozzáértve, nemcsak a leleteket, hanem a lelőhelyeket is védi. Előírja, hogy a lelőhelyek, és tágabb értelemben a régészeti örökség elemeinek eredeti állapotát kell megőrizni; a régészeti lelőhelykontextusok a szakember (MA diplomával rendelkező régész) által végzett, jól dokumentált ásatások kivételével nem bolygathatók. Azaz a régészeti lelőhelyek bármilyen illegális feltárása, bolygatása a Kötv. szerint illegális tevékenység, ugyanígy a régészeti leletek bármely célú kereskedelme is. A Kötv. 9-10. §-k előírásait⁴¹⁵ a végrehajtási rendelet 21 § (1-2) szakaszai pontosítják.⁴¹⁶ E két szakasz azért fontos, mert illegális lelőhely-rombolás esetén bizonyítani kell, hogy nemcsak a rétegsor feletti felső humuszréteget bolygatta meg az elkövető, hanem a rétegek átvágásával, a leletek eredeti helyéről történő elmozdításával a történeti-régészeti kontextus megsérült, emiatt a lelőhely állapotromlása, megbolygatása következett be.

Fontos, hogy a 11. § szerint valamennyi nyilvántartásba vett régészeti lelőhely ex lege régészeti védettség alatt áll (ez a korábbi törvényerejű rendeletekhez képest, a Máltai (Vallettai) Egyezményvel összhangban egy jelentős előrelépés), vagyis a korábbi törvényerejű rendeletek szabályozásával ellentétben a régészeti lelőhelyek és a műemlékek jogszabályi védelme önmagában nem hatósági feladat, nem határozatban történik, emiatt fellebbezni sem lehet

⁴¹⁴ Kötv. 8. § (1): „A Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon, és e törvény erejénél fogva védelem alatt áll.

(2) A közgyűjteményben kulturális javakként elhelyezett régészeti leletek tulajdonjogáról az állam nevében a miniszter lemondhat régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami fenntartású múzeumok tulajdonosai javára.

(3) A régészeti lelet kereskedelmi forgalomba nem hozható.”

⁴¹⁵ Kötv. 9. §: „A régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak; Kötv. 10. § (1): A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni.”

⁴¹⁶ 68/2018. Korm. r. 21. § „(1) „A nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak a Kötv. és e rendelet alapján, valamint az e rendeletben meghatározott engedéllyel végezhető.

(2) A nyilvántartott régészeti lelőhely állapotromlásának minősül a réteg, vagy rétegsor elvágása, a történeti összefüggés megszüntetése, a régészeti leletek eredeti helyéről történő elmozdítása régészeti feltárás nélkül.”

ellene. A 12. § szerint a kiemelkedő jelentőségű lelőhelyek védetté nyilvánítása céljából elindítható egy védési eljárás jogszabály-előkészítési feladat, amelyet a Miniszterelnökség végez. A régészeti lelőhelyek és műemlékek védetté nyilvánítása miniszteri rendeletben történik.⁴¹⁷ Ugyanezek a szabályozások vonatkoznak az ún. régészeti műemléknek nevezett, műemlékké nyilvánított régészeti lelőhelyekre, vagyis a régészeti és műemléki védeltséget egyaránt élvező régészeti lelőhelyekre is.⁴¹⁸

A jelenleg hatályos 68/2018. évi végrehajtási rendelet a korábbi végrehajtási rendeletek előírását átvéve a védetté nyilvánított lelőhelyeken minden 30 cm mélységet meghaladó földmunkát az illetékes örökségvédelmi hatóság engedélyéhez köt az 53. § szerint. Ez az előírás a védett lelőhelyek rendszeres ellenőrzésére vonatkozó előírásokkal együtt az ezredforduló óta hozzájárult ahhoz, hogy az illegális fémkeresősök egy része a védetté nyilvánított lelőhelyeket jobban elkerüli. A régészeti kontextus, a rétegsor nagy valószínűséggel jelentkezik a régészeti lelőhelyen 30 cm mélység alatt, de ez függ a lelőhely típusától és a topográfiai helyzetétől is. Néha pár cm-re a fölfelszíntől is már jelentkezik a régészeti kontextus. Ennek engedély nélküli megbolygatása a Kötv. és a végrehajtási rendelet passzusai szerint a nyilvántartott lelőhelyeken is tilos. Különösen fontos a 91.§, amely a műemlékekre vonatkozó 90.§-al együtt kimondja, hogy a 2001 előtt, pl. az 1949. és 1989. évi törvényerejű rendeletekben védetté nyilvánított lelőhelyek és műemlékek folytatólagosan, vagyis e törvény hatálya alatt is védeltség alatt állnak. Ezáltal a régészeti lelőhelyeket megbolygató beruházók vagy illegális kincsvadászok nem hivatkozhatnak arra, hogy nem ismerhették a régi védési határozatokat, nem tudhattak arról, hogy éppen egy védett lelőhelyet bolygatnak meg és hogy a régi védeltségeket, ha voltak is, ma már nem kell figyelembe venni.⁴¹⁹

A rendszerváltozás óta a beruházásokhoz és nagyberuházásokhoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások domináns szerepet játszanak a régészeti feladatellátásban. Megnövekedett jelentőségüket jelzi a megelőző feltárások és a nagyberuházásokhoz kapcsolódó megelőző feltárások rendjének részletes szabályozása az Ötv. 20 – 27/B §-aiban, valamint a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 30–46. §-aiban. A földkitermeléssel járó építkezésekkel kapcsolatosan a Kötv. 19. §-a alapján

⁴¹⁷ A régészeti védési eljárások szabályozását és a Kötv. elfogadása után kialakított régészeti védetté nyilvánítási stratégiákat ld.: NAGY L. 2018, 275-284.

⁴¹⁸ Az elnevezés hátteréhez és magyarázatához ld. NAGY L. 2018, 277.

⁴¹⁹ A nyergesújfalui Sánc-hegy keleti oldalában régészetileg, műemlékileg és természetvédelmileg védett, emellett világörökségi várományos területen (szak)hatósági hozzájárulás nélkül építkező SPAR áruház jogi képviselője 2007-ben éppen a 90-91.§-oknak köszönhetően vesztett el egy kártérítési pert az 1951. évi védeltséget utólagosan bejegyző területileg illetékes földhivatal és a KÖH ellen. A KÖH ugyanis igazolni tudta az 1949. évi 13. sz. tvr. alapján 1951-ben védetté nyilvánított lelőhely folytatólagosan védett státusát. A védetté nyilvánított jogi státusról és a korábban védetté nyilvánított lelőhelyek revíziójáról: NAGY L. 2018, 275-276.

Magyarországon is kötelező a megelőző régészeti feltárás a már ismert régészeti lelőhelyeken.⁴²⁰ A Vallettai (Máltai) Egyezmény 6. cikkének betartása iránti igény és a nemzeti örökségért való aggodás érződik a beruházók által már két évtizede sérelmezett 19. § (3) és (4) szakaszokban, amely a beruházásokat megelőző feltárások költségeit nem állami közpénzből finanszírozza, hanem a magánszektorra, azaz a beruházókra terheli.

Ez az érdekütközés napi feszültségeket idéz elő a beruházói és a régészeti szektor között. A régész így versenyt fut az idővel, hogy ne hátráltassa munkát. Mivel a régészeti feladatellátás drága, viszonylag lassú, a leletek tárolása költségigényes, a leletek értelmezése azonban bonyolult, ritkán tud azonnali és egyértelmű választ adni a közvéleményt aktuálisan érdeklő történeti kérdésekre (ld. pl. a magyar őstörténet ma is megoldatlan kérdéseire), a Kötv. pedig megköti a beruházó kezét, ezért a régészeti örökségvédelem ügye hazánkban – más európai országokhoz hasonlóan, gyakran ellentmondásokkal terhelt.

Fokozza a problémát, hogy a rendszerváltozás óta, az elmúlt harminc évben az autópálya-építkezések, a városrendezések nyomán hazánkban több régészeti lelet került elő, mint a régészeti gyűjtés kezdete óta, a megelőző közel kétszáz évben együttvéve. Az elmúlt két évtizedben a szaporodó nagyberuházások miatt keletkező erős beruházói érdekek és az örökségvédelmi szakemberek gyakori koncepcionális összeütközése miatt a hatékony érdekvédelem mindkét fél számára rendkívül megnehezült.

Ezt azért fontos megemlíteni, mert a (nagy)beruházások „akadályozása, késleltetése” miatt a régész szakma érdekérvényesítő képességének folyamatos csökkenése a 21. század első két évtizedében rányomta a bélyegét a régészeti korú tárgyak és régészeti leletek illegális feltárása és kereskedelme elleni küzdelem hatékonyságára is. Gyakorlatilag az ország infrastrukturális fejlődésének „hátráltatása” miatt mintegy leépítették a jól működő örökségvédelmi intézményrendszert, amelyhez a rendészeti igazgatás kapcsolódott. Jó gyakorlatok ma is vannak, de az átfogó intézményi rendszer és annak érdekérvényesítő képessége ma lényegesen gyengébb, mint korábban.

2.2.1.5 A kulturális javak fogalmának értelmezése az örökségvédelmi törvény alapján

A kulturális javak összefoglaló szóhasználata az ingó tárgyi örökséget jelenti. Értelmezési körébe beletartoznak a régészeti emlékek is a Kötv. 7.§ 10. pontja szerint, röviden

⁴²⁰ A nagyberuházások megkezdése előtt egy ún. Előzetes Régészeti Dokumentációt (ERD) kell készítenie a beruházó számára a Várkapitányság NZrt. munkatársainak, 2022-től a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársának, amely pontosan tartalmazza a régészeti lelőhely becsült kiterjedését a beruházás leendő területén: Kötv. 23/C §

fogalmazva a régiségek és a műalkotások.⁴²¹ A Kötv. a kulturális javak körébe sorolja az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékeit és egyéb bizonyítékait, az ingatlanok kivételével, valamint a művészeti alkotásokat. A pontos meghatározásokat is meghatározza a Kötv. jelenleg hatályos szövege.

A fejezet fókuszában a régészeti korú kulturális javak állnak, amelyek az emberiség és Magyarország történelmének 1711 előtt készült tárgyi emlékei: vagy régészeti leletek, amelyek Magyarország földjéből kerültek elő, vagy földre soha nem kerülő, évszázadokon keresztül gyűjteményekben őrzött, 1711 előtt készült tárgyak. A hivatkozott törvény szerint régészeti korú tárgynak minősül a bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy. Régészeti lelet pedig a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. A dolgozatban régészeti korú kulturális javak fogalma alatt, a törvény megfogalmazásának megfelelően, a régészeti korú tárgyakat és régészeti leleteket értem. A Kötv. értelmezése szerint tehát valamennyi 1711 előtt keletkezett, a kulturális javak körébe tartozó műtárgy, ami bizonyíthatóan gyűjteményekben fennmaradt, régészeti korú. A gyűjteményekben fennmaradt régészeti korú tárgyak azonban nem régészeti leletek, mert nem a földből kerültek elő (például a magyar Szent Korona és más kiemelkedő művészi értékű tárgyak).

A régészeti feladatkör lehatárolása így már önmagában több problémát vet fel. Műalkotásnak tekinthető számos kiemelkedő minőségű régészeti korú tárgy vagy akár régészeti lelet is (bár az jóval ritkább, éppen a földben töltött idő hatásai miatt), így a régészeti leletek és a régészeti korú tárgyak jelentésének halmazai nem teljesen fedik egymást. Megismételve tehát, minden régészeti lelet régészeti korú tárgy is egyben, de nem minden régészeti korú tárgy régészeti lelet, azaz a gyűjteményekben fennmaradt régészeti korú tárgyak nem minősülnek régészeti leleteknek.

Ebből az is következik, hogy a 2. fejezet előző alfejezeteiben esettanulmányként bemutatott kulturális (régészeti) örökségi elemek közül a Kötv. meghatározásai szerint az Aquincumi Múzeumból elrabolt római kori tárgyak közgyűjteményben őrzött régészeti leletek (hiszen ásatások nyomán kerültek elő), a dunaszekcsői Marcus Aurelius portré és a Seuso-kincs darabjai régészeti lelőhelyen földmunka közben előkerült, be nem jelentett régészeti leletek; utóbbiak egyúttal egy bizonyíthatóan összetartozó tárgyegyüttes darabjai is.

⁴²¹ BUZINKAY é.n. a

2.2.1.6 A kulturális javak védelmének hatósági szabályozása a Kötv. és a jelenleg hatályos végrehajtási rendelete alapján

A Kötv. a kulturális javakról szóló nagy fejezetében a rendszerváltás előtti törvényerejű rendeletek alapkoncepcióját követve megkülönbözteti egymástól a muzeális intézményekben, levéltárakban, könyvtárakban őrzött és nyilvántartott ex lege védett kulturális javakat (46.§) a kulturális javak védelmével foglalkozó illetékes hatóság (múttárgyvédelmi hatóság) által hatósági eljárás során határozatban védetté nyilvánított kulturális javaktól (47, 51-52. §).

Ez utóbbiak a 47. § (1) szakasz szerint a kulturális örökség pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű javai és (magán)gyűjteményei. Az ex lege védett, közgyűjteményben őrzött régészeti korú tárgyak és a legális régészeti kutatások eredményeképpen közgyűjteménybe kerülő régészeti leletek ugyanúgy részét képezik a védett kulturális javak halmazának, mint a pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű régészeti korú tárgyak és (magán)gyűjtemények, amelyek a művészettörténeti jelentőségű múttárgyakhoz hasonlóan szintén védetté nyilváníthatók.

Hatósági feladat és határozatban történik a kulturális javak esetében a védetté nyilvánítás. Ezt jelenleg a Miniszterelnökségen az Múttárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály végzi el és adja ki a határozatot a Kötv. 47.§ és a 68/2018. Korm. rendelet VIII. fejezetében nevesített eljárásrend szerint. A múttárgyvédelmi hatóság, azaz a múttárgyfelügyelet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szervezetéhez tartozott 2012. szept. 29.-ig, majd a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központhoz 2016. dec. 31.-ig. A Múttárgyfelügyeleti Iroda 2017. jan. 1.-től átkerült a Miniszterelnökség kötelékébe, neve pedig Múttárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály lett.⁴²²

A Kötv. 51-52.§-k előírása a magánbirtokos kötelzettségéről⁴²³ már a magángyűjtemények működését szabályozó 1949. évi 13. sz. tvr.-ben is szerepelt, de az idők folyamán egyre részletesebbé és szabályozottabbá vált. A határozatban védetté nyilvánított múttárgyak kiviteli engedélyeztetése szintén hatósági feladat, amelyet a Múttárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály (MHF) lát el a Kötv. 55 -56. §-a és a 68/2018.(IV.9.) Kormányrendelet 93., 97. és 98.§-ai alapján (ezek az MHF, a rendeletben „kulturális javak hatósága” fő feladatai). A Kötv. 55. §

⁴²² BUZINKAY é.n. b.

⁴²³ Kötv. 51. § (1): „Védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonját átruházni csak írásbeli szerződés alapján lehet”; 52. § (1): „A védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonosa (birtokosa) köteles a javakat épségben fenntartani, őrzésükről, szakszerű kezelésükről és megóvásükről gondoskodni.”

(5) szakasza alapján az illetékes hatóság ideiglenes kiviteli engedélyként elfogadja az Európai Unió tagállamaiba történő kivitele esetén a kulturális javak kiviteléről szóló 116/2009/EK rendelet céljából a Bizottság 1081/2012/EU végrehajtási rendelete 13. cikke alapján kiállított általános nyílt engedélyt.

Az Európai Unión kívüli harmadik országba szállított kulturális javak tagállami kiviteli engedélyeztetését és egységes ellenőrzését irányozza elő a 116/2009/EK rendelet a közösség külső határainál (a tagállami kiviteli engedélyeket az egész EU-ban elfogadva). Fontos, hogy a rendelet 1. mellékletében az ásatásokból és gyűjteményekből származó régészeti korú kulturális javak korát 100 évnél idősebbnek adja meg, tehát a Kötv.-ben szereplő 1711. év, mint választóvonal az EU-ban nem érvényesül, 19. századi tárgyak is régészeti korúnak számítanak.

Nemcsak a kulturális javak kivitelének, hanem a behozatalának ellenőrzését is előírta az EU a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló, 2019. ápr. 17-i (EU) 2019/880 európai parlamenti és tanácsi rendeletben. A behozatali engedélyeztetés eljárásrendjéről szóló 4. cikkben nevesített kulturális javak között a régészeti ásatások leleteinek minimális kora a B rész mellékletei szerint 250 év. Az illegális műtárgykereskedelem akadályozása szempontjából relevánsak a Kötv. 56. § (4-5) szakaszai.⁴²⁴ A szabályozás fontos előrelépés a kulturális javak illegális mozgásának feltartóztatására, mivel vizsgálja az áru eredetét, de csak akkor, ha a kulturális javakkal visszaélő kérelmező kiviteli engedélykérelmet nyújt be és ezáltal lebukik. Kérdéses, hogy hivatalból hány illegálisan kivitt tárgynak tud a nyomába eredni a hatóság, nyomozószervek segítségét igénybe véve.

A kulturális javak, köztük a régészeti örökség védelme kiterjed a felügyeleti munkára is. A műtárgyfelügyelet további, nem hatósági feladata a Kötv. 64.§ a) és b) pontjai mellett a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 95. § szerint a nyomozószervekkel együttműködésben néhány olyan fontos feladat, amelyet itt szó szerint fogok idézni: „a) támogatást nyújt a rendőrség és a vámhatóság munkájához a kulturális javak hatékonyabb védelme érdekében; b) ellátja a kulturális javak visszakövetelésével, továbbá visszaadásával kapcsolatos teendőket a Kötv. 64. § a) pontja alapján; c) részt vesz a jogtalanul eltulajdonított kulturális javak nemzetközi információcseréjében a Kötv. 64. § b) pontja szerint; d) részt vesz az állami vagy

⁴²⁴ Kötv. 56. § (4): *A hatóság a kiviteli engedélykérelmet elutasítja, vagy a kiviteli engedélyt visszavonja és a műtárgykísérő igazolást érvénytelenné nyilvánítja, ha a tárgy*

a) lopott,

b) védett gyűjteményből vagy tárggyűjteményből jogellenesen került ki,

c) jogellenesen került Magyarországra.

(5) A kiviteli engedélyezés tekintetében jogellenesen Magyarországra került tárgynak minősül különösen, ha a tárgynak a származási országból a jogszabályok megsértésével történt a kivitele, ideértve a jogszerű ideiglenes kivitelre vonatkozó feltételek megszegéséből adódó jogsértést, illetve a kivitel lejártát követően vissza nem vitt javak esetét is.”

helyi önkormányzati fenntartású közgyűjtemény, muzeális intézmény alapleltárából visszaigényelt kulturális javak visszaadására vonatkozó igények elbírálásában.”

Feladataiból ideális esetben az alábbi további feladatok következnek, szoros együttműködésben az illetékes nyomozó szervekkel: az illegálisan mozgó régészeti korú leletek felkutatása, a hatósági értékbecslés elvégzése, a lopott régészeti korú tárgyak külön adatbázis(ok)ban való nyilvántartása, valamint az illegálisan mozgó régészeti korú tárgyak megőrzését illetően azok állami tulajdonban, valamint az országhatáron belül tartása.

A régészeti korú tárgyakra vonatkozó egyedi szabályok azonban 2020-ban hatályukat veszítették (97.§), így a régészeti korú tárgyakra és régészeti leletekre jelenleg nincsenek speciális szabályok a kormányrendeletben.

2004-ben, még a 2012-ben megszűnt egykori Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) szárnyai alatt jött létre a lopott és eltűnt műtárgyak adatbázisa, az Egységes Műtárgytár (EMT),⁴²⁵ amely ma is működik, de elsősorban művészettörténeti jelentőségű műtárgyakra koncentrál, a régészeti leletek nem élveznek prioritást. A rendészeti tevékenységhez való szoros kapcsolódása miatt az eltűnt kulturális javak köröztetésére vonatkozó releváns passzusokat fontosságuk miatt szintén szó szerint kell idéznem: „Kötv. 53/A. § (1) *Ha a hatóság hatósági ellenőrzés vagy az 52. § (2) bekezdése alapján lefolytatott ellenőrzése során, vagy bejelentés alapján megállapítja, hogy a kulturális javak körébe tartozó tárgy őrzési helye ismeretlen (a továbbiakban: eltűnt kulturális javak), az őrzési hely megállapítása érdekében elrendeli annak körözését. (2) A hatóság a körözési eljárás eredményeként megtalált eltűnt kulturális javak őrzési helyét a 73. § szerinti nyilvántartásba veszi. (3) Ha a körözés elrendelésének oka megszűnt, a hatóság a körözést visszavonja. 53/B. § (1) Az e törvény 71. § (2) bekezdése c) pontja szerinti nyilvántartásba bejegyzett kulturális javak előkerülése esetén a hatóság megvizsgálja a nyilvántartásból történő törlés indokoltságát. (2) Kétség esetén a tárgy birtokosa köteles bizonyítani a birtoklás jogszerűségét és azt, hogy a tárgy birtokba vétele vagy tulajdonjogának megszerzése során úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, különös tekintettel a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény 3. § (3) bekezdésében foglalt szempontokra. (3) Amennyiben a tárgy visszaadása iránt igényt terjesztenek elő, és az igényt igazolják, a birtokos köteles a tárgyat az igénybejelentő részére visszaadni. (4) Amennyiben a birtokos bizonyítja, hogy a (2) bekezdésben foglaltak szerint járt el, a visszaadáskor az igénybejelentőtől méltányos és ésszerű kártalanítás illeti meg. (5) Kulturális javak kereskedelmi forgalomban – így különösen*

⁴²⁵ BUZINKAY é.n. c.

árverésen – történő átruházása esetén a (2) bekezdés szerinti eljárásra a kereskedő köteles, ezért a vevő részéről a (2) bekezdésben foglaltakat teljesülni kell tekinteni. (6) A tárgy visszaadásának elrendelése iránti keresetet bírósághoz kell benyújtani, a bíróság dönt a visszaadás elrendeléséről és a kártalanításról.”

Ez a szabályozás is előrelépés a kulturális javakkal való visszaélés feltartóztatásában, de csak a hatóság által védetté nyilvánított műtárgyakra és gyűjteményekre vonatkozik, amelyek a hatóság látókörében vannak és rutinszerűen ellenőrzi őket, vagy amelyeket egy műkincskereskedő vagy aukciós ház megszerez és árverésre kerül sor. Mivel a Kötv. Magyarország területén hatályos, magyarországi árverések figyelésére és a kikiáltott tárgyak papírjainak ellenőrzésére van lehetőség. A hatóság látókörén kívül maradó régészeti tárgyak köröztetésére aligha kerül sor.

Nagyon fontos a Kötv. 61/A. §-a is, amely szerint „*Kulturális javakat fémkereskedő fémkereskedelmi tevékenység céljából kizárólag a hatóságnak az átvett tárgyat egyedileg megjelölő engedélyével vehet át.*” Mivel a kulturális javak körébe a régészeti korú fémtárgyak és a régészeti leletként is előkerült fémtárgyak is beletartoznak, a hatóság ezen a ponton, ha van rá kapacitása, be tud avatkozni a fémkereskedő tevékenységébe.

A kulturális javak hatóságának széles körű feladatait részletező Kormányrendelet 93. §-a dolgozatban vizsgált kérdések és folyamatok szempontjából is fontos. Számos olyan feladatot is nevesít ugyanis a 93. §, amely az értekezés nemzetközi összefüggésekről szóló fejezetekben bemutatott nemzetközi egyezmények, valamint a kulturális javak kivitelének és behozatalának európai uniós irányelvek szerinti magyarországi végrehajtását írják elő.

Mindez azt is jelenti, hogy az értekezésben vizsgált kérdések szempontjából legfontosabb három nemzetközi egyezmény, az 1954. évi hágai, az 1970. évi párizsi és az 1995. évi UNIDROIT magyarországi jogrendbe való átemelése és végrehajtása 1957,⁴²⁶ 1979⁴²⁷ és 2001⁴²⁸ óta folyamatosan történik. Jelenleg mindegyik feladatot a Miniszterelnökségen működő Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály látja el. A kormányrendelet 93. §-a alapján ez a főosztály a Magyarország európai uniós csatlakozásakor hatályba lépő jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásának eljárásrendjét szabályozó 2001. évi LXXX. törvény 7.

⁴²⁶ A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. május 14.-én kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről szóló 1957. évi 14. törvényerejű rendelet.

⁴²⁷ A kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. november 14. -én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről szóló 1979. évi 2. törvényerejű rendelet.

⁴²⁸ 2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló UNIDROIT egyezmény kihirdetéséről

§ által kijelölt központi hatóság. A törvény jelenleg hatályos módosítása az Európai Parlament és a Tanács a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2014/60/EU irányelvének (2014. május 15.) való megfelelést is szolgálja.⁴²⁹ A főosztály ellátja a kulturális javak kiviteléről szóló 116/2009/EK tanácsi rendelet és a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról szóló, 2019. április 17-i (EU) 2019/880 európai parlamenti és tanácsi rendeletben nevesített hatósági feladatokat, amelyeket az illegális műkincs-kereskedelem visszaszorítása érdekében alkotott meg az Európai Unió.

2.2.1.7 A régészeti lelőhelyek és kulturális javak közhiteles hatósági nyilvántartása

Az ingó és ingatlan örökségvédelem biztosítása érdekében a régészeti lelőhelyek és műemlékek nyilvántartása hatósági feladat, csakúgy, mint a régészeti korú műtárgyak nyilvántartása.⁴³⁰ A nyilvántartásban szereplő adatokról bárki számára kiadható hatósági bizonyítvány.

A Miniszterelnökség közhiteles hatósági nyilvántartásának alapja egy már 2001 előtt, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal jogelődje, az 1998-2001 között működő, a kulturális javak védelmével, benne a régészeti örökségvédelemmel foglalkozó Kulturális Örökség Igazgatósága (KÖI)⁴³¹ idején létrehozott SQL alapú adatbázis (a KÖI keret). A műemlékeket és a régészeti lelőhelyeket tartalmazó modulok nézegető felülete elterjedt, informális nevén a Miniszterelnökség engedélyével régészszakutatók számára hozzáférhető IVO.⁴³² Szerepe fontos, mivel mind a három területen (a már korábban kifejtett ún. három pillérhez kapcsolódóan) hatósági feladatot lát el: a régészeti lelőhely-nyilvántartást, a műemléki nyilvántartást és a műtárgy-nyilvántartást, ezek moduljai ideális esetben egy rendszerré kapcsolód(ná)nak össze. A régészeti lelőhely-nyilvántartás 2019 tavaszától már nem az Örökségvédelmi Hatósági Főosztályhoz, hanem a Régészeti Osztályhoz tartozik, amely talán hatékonyabb munkát eredményez.

Ezek mellett a harmadik modul az eredeti SQL alapú adatbázisban a kulturális javakat tartalmazza. A műtárgy-nyilvántartást azonban csak a Műtárgyfelügyeleti Főosztály munkatársai láthatják (adatvédelmi okokból, mivel szerepelnek benne a műtárgytulajdonosok személyes adatai), ezért, vagyis magángyűjtők adatainak védelme miatt) a régészeti szakmának

⁴²⁹ Az irányelv jelentőségének rövid bemutatása: GREGÓCZKI 2020, 26-27.

⁴³⁰ CSÁKVÁRI 2015, 56.

⁴³¹ Létrejöttének okait és feladatait részletesen bemutatja KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2020, 155-169, 180-181.

⁴³² Az IVO nevét onnan kapta, hogy Ivó névnapon készült el.

igen töredékesek az ismeretei a hazai helyzetről a régészeti leletek és a régészeti korú tárgyak veszélyeztetettségét illetően. Ennek szerkezetét és tartalmát hozzáférés hiányában a Kötv. alapján tudom bemutatni: „Kötv. 73. § (1) A védetté nyilvánított kulturális javak esetében a nyilvántartás tartalmazza: a) a tárgy részletes leírását, valamint az azonosítását lehetővé tevő egyéb adatokat; b) a tárgy tulajdonosának és birtokosának természetes személyazonosító adatait, valamint lakcímét; c) a tulajdonszerzés idejét és módját; d) a tárgy – állandó, illetve ideiglenes – őrzési helyét; e) a jogszabályban meghatározott egyéb adatokat. (2) A jogellenesen eltulajdonított kulturális javak esetében a nyilvántartás tartalmazza: a) a tárgy részletes leírását, valamint az azonosítását lehetővé tevő egyéb adatokat; b) a tárgy tulajdonosának és birtokosának természetes személyazonosító adatait, valamint lakcímét; c) a cselekmény elkövetésének az idejét és helyét; d) az eljáró szerv nevét és ügyszámát.”

A nyilvánosság számára csak az Egységes Műtárgytár (EMT) keresőfelülete érhető el, amellyel nem lehet átfogó képet kapni egy-egy tárgyra, tárgycsoportra vonatkozó szakmai kérdésről.

A Miniszterelnökség Építésügyi, Építészeti és Örökségvédelmi Helyettes Államtitkárságának közhiteles hatósági nyilvántartása szerint a nyilvántartásba vett régészeti lelőhelyek száma Magyarországon naprakészen vezetett, minden nap pontosan meghatározható; 2021. dec. 20.-án éppen 61214 db.⁴³³ Ez a szám mindenképpen kevés, egyes becslések szerint a lelőhelyek hozzávetőleges száma 140 ezer lehet.

A földből kikerülő régészeti leletek száma a fémkeresőzés, valamint az elmúlt hetven évben keletkező számos illegális régészeti magángyűjtemény megléte miatt nem csekély. Amennyiben a régészeti leletek nem kerülnek közgyűjteménybe, vagy nem egy olyan legális magángyűjtemény részét képezik, amelynek tárgyait a Műtárgyvédelmi Hatósági Főosztály határozatban védetté nyilvánította, aligha szerepelnek a közhiteles hatósági adatbázis műtárgy moduljában, a Magyar Állam nem tartja őket számon.

Összefoglalóan elmondható, hogy a Kötv. és a végrehajtási rendelete, vagyis a jelenlegi rendszer szerint a jogkörök az alábbi intézmények között oszlanak meg, amelyet a rendőrségnek ismernie kell ahhoz, hogy kapcsolódni tudjon hozzájuk (a 2022. január 1. utáni állapot szerint):

1. **Miniszterelnökség:** a,) Műtárgyfelügyeleti Főosztály: valamennyi, műtárgyakkal kapcs. hatósági feladat); b,) Régészeti Főosztály: a régészeti nyilvántartási ügyek /IVO/ kezelésében hatóság

⁴³³ Az engedéllyel használható adatbázis az alábbi linken érhető el: <https://ivo.lechnerkozpont.hu> (lekérdezés ideje: 2021. dec.20.)

2. **a kormányhivatalokban működő Örökségvédelmi Hatóság:** a megyei régészeti felügyelők mindent végeznek, amit a Kötv. és a végrehajtási rendelet előír, a nyilvántartási feladatok kivételével),

3. **Szépművészeti Múzeum,** az Antik Gyűjtemény régészei (az extra Hungariam tárgyak eseti szakértői feladatait látja el a Műtárgyfelügyeleti Főosztály számára - ritkán)

4. **Magyar Nemzeti Múzeum:** a Régészeti Osztály régészei az intra Hungariam tárgyak eseti szakértői feladatait látja el a Műtárgyfelügyeleti Főosztály számára – szinte naponta; emellett a nagy területű feltárásokkal foglalkozik /ásatás, geofizikai mérés, terepbejárás/ a Nemzeti Régészeti Intézet /MNM NRI/)

5. **Lechner Tudásközpont** (miniszterelnökségi háttérintézmény): szakértés, szakmai háttérfeladatok biztosítása a régészeti nyilvántartással és a régészeti védelemmel kapcsolatban

2.2.1.8 Jutalmazás és büntetés az örökségvédelmi törvényben és végrehajtási rendeletében, az örökségvédelmi bírság

A Kötv., és a Kormányrendelet örökségvédelmi előírásait betartó személyek jutalmazása, és a törvénysértő módon eljáró természetes és jogi személyek szankcionálása külön-külön paragrafusokban jelenik meg a törvényben és a végrehajtási rendeletben.

A Kötv. létrejötte óta jelen van a törvényben az ún. örökségvédelmi bírság mint szankció, amelynek előzményei az 1963-ban kiadott, 1975-ben és 1981-ben módosított örökségvédelmi témájú törvényerejű rendeletekben szabálysértésként és szabálysértési bírságként volt jelen. Az Örökségvédelmi bírságról részletesen rendelkezik a Kötv. 82. §-a: A bírság kiszabása önmagában elrettentő erejű lehetne a régészeti lelőhelyek illegális megbolygatói, feltárói, fosztogatói számára, de a Kötv. nem tesz utalást arra, hogy az állami tulajdont képező régészeti leletek eltulajdonítói és a régészeti lelőhelyek megrongálói rongálást, kulturális javakkal való visszaélést, mint bűncselekményt is elkövetnek egyúttal, amennyiben a bűncselekmény elkövetése rájuk bizonyítható. Az örökségvédelmi bírsággal sújtott törvényszegések, mint közigazgatási szabályszegések és a nekik megfeleltethető büntetőjogi kategóriák, mint közigazgatás rendje elleni bűncselekmények összehasonlítására a következő nagy fejezetben kerül sor.

Nem sokkal a Kötv. hatályba lépése után már önálló rendeletben jelent meg a jelentős új régészeti lelőhelyek és leletek bejelentőit, becsületes megtalálói jutalmazó szabályozás, amely a 2018-ban új, egységes szövegbe foglalt 68/2018. évi kormányrendeletben az 55. §-ban kapott helyet. A becsületes megtalálónak megítélt elismerő oklevelet és/vagy pénzjutalmat általában látványos külsőségek között adják át a régész szakma képviselői. A régészekkel és a

hatóságokkal együttműködő fémkeresősök közül többen részesültek már elismerésben, de a szakmai intézményi vagy hatósági kezdeményezéseket követő ásatási bizottsági javaslatot és véleményezést igénylő eljárás exkluzivitása miatt aligha jutalmazhat meg nagyobb tömegeket, ezért az illegális lelőhely-rongálás folyamatának visszaszorításában inkább szimbolikus, példát állító szerepet játszik.

2.2.2 A hárompilléres örökségvédelmi koncepció árnyoldalai és a magyar régészeti örökségvédelem intézményi helyzete dióhéjban 2012 és 2021 között

A magyar régészeti örökségvédelem helyzetének romlását és az ezredforduló hárompilléres örökségvédelmi koncepciójának torzóban maradását mutatom be ebben a fejezetben, amely jól mutatja az örökségvédelmi rendszer anómiáit. Egy ilyen, több szempontból diszfunkcionálisan működő rendszerhez nem tud hatékonyan kapcsolódni a rendészeti eszközrendszer sem.

2.2.2.1 A hárompilléres örökségvédelmi koncepció következetlensége a régészeti lelőhelyekről származó régészeti leletek, mint kulturális javak védelme esetében

Már az ezredforduló idején, a kulturális tárcán belül helyettes államtitkári szinten érvényesült az a sajnós meg nem valósult elmélet, amely a régészeti leletek, mint műtárgyak, kulturális javak védelmét a régészeti örökségvédelemben a régészeti lelőhelyek védelmével szorosabban összekapcsolódva kívánta megjeleníteni és nem a régésztől elkülönülten, kulturális javakként, vagyis kifejezetten művészettörténeti jelentőségű kulturális javakként.⁴³⁴

Az ezredforduló óta eltelt időszakban az örökségvédelmi rendszer bátyája,⁴³⁵ a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH, 2001-2012), majd annak megszűnése⁴³⁶ után központi részének jogutódja, a Forster Központ (2012-2016) keretében e három pillér hatósági és örökségvédelmi eljárásait a belső és külső tényezők hatásai miatt nem ritkán elkülönült szempontok vezérelték. Jellemző a három pillér elkülönülésére, hogy a KÖHÁT, majd 2018-tól az ÉHÁT régész munkatársai közül senki nem dolgozott a jogszabályok által kulturális javak védelméhez kapcsolódó feladatok ellátására kijelölt Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályon (röviden Műtárgyfelügyeleten).

⁴³⁴ Prof. Dr. Visy Zsolt egykori kulturális helyettes államtitkár és miniszteri biztos szíves szóbeli közlése

⁴³⁵ LASSÁNYI 2013, 34.

⁴³⁶ 2012 végén a KÖH három nagyobb részre szakadt: feladatait hosszú távon a Forster Központ, a Miniszterelnökségen felállított Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság (KÖHÁT), valamint a Lechner Lajos Tudásközpont vette át.

A Műtárgyfelügyelet elsősorban a művészettörténeti jelentőségű, általában a 16-17. századnál később készült műtárgyak, műalkotások esetében tudta eredményesen érvényesíteni a felügyeletet. Annak ellenére, hogy a kulturális javak körébe tartozó tárgyak spektruma meglehetősen széles, a főosztályon csak művészettörténész munkatársak dolgoznak. Sem a régészeti ágazatot, sem a földtudományi ágazatot (pl. védett ásványok) nem képviselte állandó munkatárs a központi irodában, hanem csak eseti, befutó ügyek külső szakértőiként jelentek meg a 68/2018. (IV.9.) kormányrendelet 18. melléklete szerint.

A régészeti korú kulturális javak védetté nyilvánítása, kiviteli engedélyeztetése során a hatóság gyűjtőkör szerint illetékes közgyűjtemények szakértői tevékenységét veheti igénybe.⁴³⁷

Ezek az eseti szakértők az ügyeket nem kísérik végig figyelemmel az ügymenet teljes folyamatában, a hazai és nemzetközi folyamatokat és eseményeket, ügyeket nem mindig követik, esetleg egymással összefüggő ügyeket nem tudnak összekapcsolni, azaz a rendőr szinte magára van utalva abban, hogy figyelemmel kísérje a régészeti ügyek összességét, vizsgálja esetleges összetartozásukat. Ez rendkívül megterhelő.⁴³⁸

A régészek túlnyomó többsége minimális információval rendelkezik a Műtárgyfelügyelet működését illetően. Pontosan azt sem lehet tudni, hogyan zajlott/zajlik az ügymenet, hogyan, kikkel, milyen témákon dolgozott együtt az Iroda a régészeti ügyekben. A régészeti ágazat egészét tekintve az ún. régiségek, az illegálisan mozgó régészeti korú tárgyak⁴³⁹ felderítésének hatékonyságát valószínűleg lényegesen javítani lehetne egy megfelelő átszervezéssel.

A régészeti korú tárgyakat illetően a közös nemzetközi akciókban és programokban az ezekről publikált nemzetközi adatok alapján Magyarország gyaníthatóan csak eseti megkeresések szintjén vesz részt,⁴⁴⁰ pedig ezek a programok a 2003. évi második műtárgykrízis nyomán felgyorsuló biztonságiasítási⁴⁴¹ folyamat eredményei, amelyben az illegális műkereskedelmet, mint sok elágazással bíró veszélyforrást jelölték meg.⁴⁴²

A hazai nyomozó hatóságok lehetőségeikhez képest minden felkérésnek eleget tesznek. Így tudtak bekapcsolódni egyes nemzetközi speciális akciókba (Pandora és Athena akciók), a Műkincsvédelmi Alosztállyal és a Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztállyal együtt. Az akciók

⁴³⁷ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 99–100, 105. §, 18. melléklet.

⁴³⁸ A szakértésről és a szakértői kompetenciáról, éppen a szakértő szerepének kiemelt fontossága miatt, az elmúlt években két kitűnő hazai doktori disszertáció is született. A témáról bővebben: KÁRMÁN 2019c; HENGL 2021, 150–167.

⁴³⁹ Magyarországon a régészeti korú tárgyak az 1711 előtt készült tárgyak.

⁴⁴⁰ ANONYMUS 2020c

⁴⁴¹ A Buzan-féle biztonságiasítás (securitization) fogalmat szekurizációnak vagy ritkábban szekuritizációnak is szokták mondani, mindkettő ugyanazt jelenti.

⁴⁴² HUDÁK 2016b, 66-69; HUDÁK 2018a, 37–39, további irodalommal.

természetéből adódóan nagyon kevés az ezzel kapcsolatos jelentés, sajtóhír vagy publikált eredmény. A Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály interneten olvasható éves jelentéseiből nsm derül ki egyértelműen, hogy a régészeti leletekkel, mint kulturális javakkal való visszaélések felderítése az összes ügghöz képest milyen arányban releváns.⁴⁴³

2.2.2.2 Az örökségvédelmi intézmények széttagoaltsága, intézményi változások 2012-2022 között

A nemzetközi akciók és programok elsősorban 2010 után szaporodtak meg. Eközben a magyar örökségvédelem központi zászlóshajója, a 2001-ben létrejövő Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, amely hatékony szerkezeti felépítése miatt egyébként mintájául szolgált pl. a szlovák örökségvédelem számára, 2012 szeptemberében megszűnt. Helyét több intézmény vette át, egyre csökkenőbb befolyással. A hazai örökségvédelem intézményrendszerének elmúlt mintegy harminc éve két táblázatban foglalható össze. A táblázat soraiban jól látható, hogy az egykori KÖH régészeti örökségvédelmi, műemlékvédelmi és műtárgyvédelmi hatáskörei közül mely hatásköröket melyik utódintézmény vett át, évekre lebontva. A két táblázatban a könnyebb átláthatóság kedvéért vastag betűvel szedtem a dolgozat szempontjából legfontosabb régészeti és műtárgyvédelmi hatóságok (anya)intézményi változásait, az egyes intézmények rövidítéseinek feloldását.⁴⁴⁴

⁴⁴³ ANONYMUS 2017c; ANONYMUS 2020c; BUZINKAY 2019, 6-7.

⁴⁴⁴ NAGY L. 2022. Ezúton is köszönöm, hogy Nagy Levente régészhallgatók számára készülő diitális tananyagát használhattam munkámban. Ezúton is köszönöm, hogy a kéziratba betekintést nyerhettem.

I. táblázat: A magyar műemlékvédelem, régészeti örökségvédelem és műtárgyvédelem intézményrendszere az 1990-es évek végétől 2015-ig
(NAGY L. 2022 nyomán)

	1990-es évek vége	2001	2011	2012	2013	2015
Műemlékek revíziója, védési eljárása	OMvH	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Műemlékké nyilvánító jogszabály kimondása	NKÖM	NKÖM	NEFMI	BM	BM, 2014-ben miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Műemlékvédelmi első fokú hatóságok	OMvH regionális irodái, építési hatóságok	KÖH regionális irodái, építési hatóságok	Megyei kormányhivatalok építési hatóságok	Megyei kormányhivatalok szakhatóságok	Járási kormányhivatalok szakhatóságok	Járási kormányhivatalok szakhatóságok
Műemlékvédelmi másodfokú hatóság	OMvH elnök	KÖH elnök	KÖH elnök	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Megyei kormányhivatalok	Budapest Főváros Kormányhivatala és megyei kormányhivatalok [építési hatóságok, örökségvédelmi hatóságok]
Műemlék nyilvántartás (adatbázis)	-	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Műemlékvédelmi tudományos feladatok	OMvH	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája Forster Kp	Lechner Kp Forster Kp	Forster Kp
Állami tulajdonú műemlékek gondozása	MÁG	MÁG	MNG	Forster Kp	Forster Kp	Forster Kp
Műemlék-helyreállítás kutatással	ÁMRK	ÁMRK KÖSZ (2007-2010)	MNM-NÖK	MNM-NÖK	MNM-NÖK	Forster Kp
Nagyberuházások megelőző feltárásai	Múzeumok	Múzeumok KÖSZ (2007-2010)	Múzeumok MNM-NÖK	Múzeumok MNM-NÖK	Múzeumok MNM-NÖK	Múzeumok Forster Kp
Általánosan védett és védetté nyilvánított lelőhely nyilvántartás	KÖI	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Védetté nyilvánítandó lelőhelyek revíziója, védési eljárása	KÖI	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp
Fokozottan/kiemelten védetté nyilvánító lelőhelyé nyilvánító jogszabály kimondása	NKÖM	NKÖM	NEFMI	BM	BM, 2014-ben Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Régészeti örökségvédelmi első fokú hatóságok	KÖI regionális irodái	KÖH regionális irodái	Megyei kormányhivatalok szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Megyei kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok
Régészeti örökségvédelmi másodfokú hatóságok	NKÖM	KÖH elnök	KÖH elnök	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Megyei kormányhivatalok	Budapest Főváros Kormányhivatala
Ex lege védett és határozatban védett műtárgyak nyilvántartása	KÖI	KÖH	KÖH	BFKH országos hatáskörű Örökségvédelmi Irodája	Lechner Kp	Forster Kp

Műtárgyvédelmi hatóság	KÖI	KÖH	KÖH	Forster Kp	Forster Kp	Forster Kp
Világörökségi szakmai feladatok	Világörökség MNBT	KÖH	KÖH	Forster Kp	Forster Kp	Forster Kp

II. táblázat: A magyar műemlékvédelem, régészeti örökségvédelem és műtárgyvédelem intézményrendszere 2017 és 2021 között (NAGY L. 2022 nyomán)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Műemlékek revíziója, védési eljárása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség Lechner Kp	Lechner Kp	Lechner Kp
Műemlékké nyilvánító jogszabály kimondása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Műemlékvédelmi első fokú hatóságok	Járási kormányhivatalok szakhatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Megyei kormányhivatalok örökségvédelmi hatóságok, építésügyi hatóságok	Megyei kormányhivatalok hatóságok, építésügyi hatóságok	Megyei kormányhivatalok hatóságok, építésügyi hatóságok
Műemlékvédelmi másodfokú hatóság	Budapest Főváros Kormányhivatala és megyei kormányhivatalok [építési hatóságok, örökségvédelmi hatóság]	Budapest Főváros Kormányhivatala és megyei kormányhivatalok [építési hatóságok, örökségvédelmi hatóság]	Budapest Főváros Kormányhivatala és megyei kormányhivatalok [építési hatóságok, örökségvédelmi hatóság]	-	-	-
Műemlék nyilvántartás (adatbázis)	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség Lechner Kp	Miniszterelnökség Lechner Kp	Miniszterelnökség Lechner Kp
Műemlékvédelmi tudományos feladatok	Miniszterelnökség MMA-MÉM MÉM-MDK	MMA-MÉM MÉM-MDK	MMA-MÉM MÉM-MDK	MMA-MÉM MÉM-MDK Lechner Kp	MMA-MÉM MÉM-MDK Lechner Kp	MMA-MÉM MÉM-MDK Lechner Kp
Allami tulajdonú műemlékek gondozása	NÖF Kft Budavári Nkft.	NÖF Kft	NÖF Kft	NÖF Kft	NÖF Kft	NÖF Kft

Műemlék-helyreállítás kutatással	NÖF Kft Miniszterelnökség MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK	NÖF Kft MÉM-MDK
Nagyberuházások megelőző feltárásai	Budavári Kft Múzeumok	Budavári Kft MNM-RÖG Múzeumok	Várkapitányság Nzrt. MNM-RÖG Múzeumok	Várkapitányság Nzrt. MNM-RÖG Múzeumok	Várkapitányság Nzrt. MNM-RÖG Múzeumok	MNM Nemzeti Régészeti Intézet Múzeumok
Általánosan védett és védetté nyilvánított lelőhely nyilvántartás	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség Lechner Kp	Miniszterelnökség Lechner Kp	Miniszterelnökség Lechner Kp
Védetté nyilvánítandó lelőhelyek revíziója, védési eljárása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség Lechner Kp	Lechner Kp	Lechner Kp
Fokozottan/kiemelten védetté nyilvánító lelőhelyé nyilvánító jogszabály kimondása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Régészeti örökségvédelmi első fokú hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Járási kormányhivatalok, szakhatóságok, engedélyező hatóságok	Megyei kormányhivatalok, hatóságok	Megyei kormányhivatalok, hatóságok	Megyei kormányhivatalok, hatóságok
Régészeti örökségvédelmi másodfokú hatóságok	Budapest Főváros Kormányhivatala	Budapest Főváros Kormányhivatala	Budapest Főváros Kormányhivatala	-	-	-
Ex lege védett és határozatban védett műtárgyak nyilvántartása	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Műtárgyvédelmi hatóság	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség	Miniszterelnökség
Világörökségi feladatok	Miniszterelnökség Budavári Kft.	Miniszterelnökség Budavári Kft.	Miniszterelnökség Várkapitányság Nzrt.	Miniszterelnökség Lechner Kp.	Miniszterelnökség Lechner Kp.	Miniszterelnökség Lechner Kp.

A táblázatokhoz kapcsolódva külön jegyzetben sorolom fel az egyes intézménynevek rövidítéseinek feloldását, valamint megalakulási és megszűnési idejük évszámait.⁴⁴⁵

Az első táblázat adatsorából jól látszik, hogy a KÖH megszűnését megelőző évben, 2011-ben már erőteljesen meggyengült az egykor jobb napokat látott örökségvédelmi „szuperszervezet” érdekérvényesítő képessége, mert a műemlékek esetében az építési hatósági jogköre megszűnt és a 2011. évi közigazgatási reform nyomán minden hatósági feladatot ellátó régészeti és műemlékvédelmi szervezeti egységét elveszítette. Ezek az újonnan felállított kormányhivatalokba kerültek át 2011-től.⁴⁴⁶

A megelőző régészeti feltárások ügyeiben egyes beruházókkal szemben markáns régészeti örökségvédelmi érdekeket képviselő, emiatt 2012. szeptemberében megszüntetett KÖH örökségvédelmi feladatainak egy része az ágazatért akkor felelős Belügyminisztériumba, majd 2014-ben a Miniszterelnökségre került át. A többi feladatot 2013-ban egy állami cég, a Lechner Lajos Tudásközpont (jelenlegi nevén Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft.), valamint 2012-ben, a KÖH jogutódjaként egy új középírányító jellegű háttérintézmény, a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ (későbbi nevén Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ) vette át.⁴⁴⁷ A régész és a műemlékes szakma kétségbeesetten fogadta a leginkább hirtelen felindulásból végrehajtott szervezeti változásokat,⁴⁴⁸ de amikor ezek bekövetkeztek, még nem lehetett tudni, hogy néhány évvel

⁴⁴⁵ ÁMRK = Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurációs Központ (1992-2007)

BFKH = Budapest Főváros Kormányhivatalának Országos Hatáskörű Örökségvédelmi Irodája (2012-2013)

BM = Belügyminisztérium

Budavári Kft = Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. (2016-2018)

EMMI = Emberi Erőforrások Minisztériuma

Forster Kp = Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ (2012-2016), későbbi nevén Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ

KÖH = Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (2001-2012)

KÖI = Kulturális Örökség Igazgatóság (1998-2001)

KÖSZ = Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (2007-2010)

Lechner Kp = Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft. (2013-)

MÁG = Műemlékek Állami Gondnoksága (1992-2007)

MMA-MÉM = Magyar Művészeti Akadémia – Magyar Építészeti Múzeum (2016-2017)

MÉM-MDK = Magyar Építészeti Múzeum – Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (2017-)

MNG = Műemlékek Nemzeti Gondnoksága (2007-2012)

MNM-NÖK = Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központ (2010-2014)

MNM-RÖG = Magyar Nemzeti Múzeum – Régészeti Örökségvédelmi Igazgatóság (2018-)

NEFMI = Nemzeti Erőforrás Minisztérium

NKÖM = Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

NÖF Kft = Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. (2017-)

OMvH = Országos Műemlékvédelmi Hivatal (1992-2001)

Várkapitányság Nzrt = Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. (2019-)

Világörökség MNBT = Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság Titkársága

⁴⁴⁶ NAGY L. 2022

⁴⁴⁷ uo.

⁴⁴⁸ Jó példa erre az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága által 2013-ban *A műemlékvédelem és a társadalom lehetőségei válság idején* – címmel megszervezett konferencia és tanulmánykötet.

később újabb szervezeti változások és még nagyobb szétagolódás lesz a hazai örökségvédelem sorsa.⁴⁴⁹

A 2. táblázatból látható, hogy 2016. december 31.-én a Forster Központ is megszűnt, örökségvédelmi ágazati feladatait és 2015-ben elindított turisztikai fejlesztési projektjei részben a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárságára, részben pedig a Miniszterelnökség állami cégeinek kezelésébe kerültek: Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft., Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. (2016-2018). Az 1990-es és a 2000-es évek jelentős műemlékvédelmi kutatási és dokumentációs központjainak (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, KÖH) a Forster Központba átmertett feladatai iránt a 2016-ban a Magyar Művészeti Akadémia mutatott érdeklődést, így a korábban a KÖH, majd a Forster Központ keretein belül működő Építészeti Múzeummal együtt 2017-ben jött létre egy önálló Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ.⁴⁵⁰

2018 őszén a nem elég erős érdekérvényesítő képességű Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság (KÖHÁT) megszűnt. Feladatainak és jól képzett műemlékes és régész kutatóinak egy részét az Örökségvédelmi Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkárság, később az Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárság vette át. Több jól képzett munkatárs és feladat a 2018 végén megszűnő Budavári Kft. jogutódja, a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt., a Lechner Központ és a NÖF Kft. szervezetébe és állományába került.⁴⁵¹

A Forster Központ megszűnése után a Miniszterelnökségen, először a Kulturális Örökségvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárságon, majd az Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárságon (ÉHÁT) működött tovább a Műtárgyfelügyeleti Iroda,⁴⁵² a későbbi Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály,⁴⁵³ ahol azonban régész munkatárs soha nem dolgozott, a területnek műtárgyfelügyeleti hatósági szinten önálló régész felelőse nem volt, ma sincs. Ezzel párhuzamosan a szintén a Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárságán működő Régészeti Osztály⁴⁵⁴ létszáma is csökkent.

Ez azért problematikus, mert a kulturális javak hatósága egyébként olyan, az illegális műkinccs-csempészetet megakadályozni hivatott jogosultságokkal is rendelkezik, mint a régészeti korú tárgyak tulajdonjogának átruházása esetén bejelentési kötelezettség a hatóság

⁴⁴⁹ NAGY L. 2022

⁴⁵⁰ uo.

⁴⁵¹ uo.

⁴⁵² Feladatait szabályozza a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 93., 94. és 97. §-a.

⁴⁵³ A szervezeti egység honlapja: <https://oroksegevedelem.kormany.hu/mutargyfelugyelet> (megtekintés ideje: 2020. okt. 29.)

⁴⁵⁴ A szervezeti egység honlapja: <https://oroksegevedelem.kormany.hu/regeszeti> (megtekintés ideje: 2020. okt. 29.)

felé,⁴⁵⁵ illetve a jogtalanul eltulajdonított kulturális javak nemzetközi információcseréjében történő részvétel és feladatellátás.⁴⁵⁶ Ezeket a feladatokat részletesen bemutattam a Kötv.-ről és a 2018 óta hatályos végrehajtási rendeletéről írt fejezetben.

2021 nyarán L. Simon László a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói pályázatában egy olyan új víziót mutatott be, amely 2022-től egy újabb központosítás jegyében részben megváltoztatja a régészeti örökségvédelem jelenlegi intézményrendszerét, amely szerint a Magyar Nemzeti Múzeumban felállítandó Nemzeti Régészeti Intézet domináns erőközponttá válik.⁴⁵⁷ A szervezeti változások 2022. január elsejétől megkezdődtek, a legújabb, 2021. december 23. napján kelt új rendeletmódosítás (776/2021. kormányrendelet) 17.§ (1) bekezdése alapján a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság által korábban elvégzett régészeti feladatellátást jogutódlással a Magyar Nemzeti Múzeum vette át.⁴⁵⁸

2021 végén, részben az ELTE Régészettudományi Intézetének hat vezető oktatója köztük az ELTE rektora (Prof. Dr. Borhy László) és a Bölcsészettudományi Kar dékánja (Dr. Bartus Dávid) vitaindító középtávú régészeti stratégiát publikált az Archaeológiai Értesítő legújabb, 2021. évi számának hasábjain.⁴⁵⁹ A szakmai alapon nagyrészt indokolt javaslatok megvalósíthatóságának realitása a 2022. évben biztosan nagy vitákat fog gerjeszteni a régész szakmában és a szakmán kívül is.

2.2.3 Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban

Az ún. Nemzeti Régészeti Stratégia, Átfogó Koncepció (2020-2030), amelyet a Magyar Kormány a 1575/2018. (XI. 15.) Kormányhatározattal elfogadott, a régészeti feladatellátás középtávú, átfogó, a Nemzeti Régészeti Stratégiát (a továbbiakban Stratégia) megalapozó új koncepciója. Ez a fejezet arra kíván rávilágítani, hogy a Stratégia által létrehozni javasolt új szervezeti egységnek rendészeti szempontból a szakmai hatékonyság érdekében milyen

⁴⁵⁵ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 97. §.

⁴⁵⁶ 2001. évi LXIV. tv. 64. § (b).

⁴⁵⁷ L. SIMON 2021, 9-25; L. SIMON-VIRÁGOS 2021, 53.

⁴⁵⁸ A Kormány 776/2021. (XII. 23.) Korm. rendelete a kiemelt nemzeti emlékhely és településkép-védelmi környezetének településkép védelméről és egyes kapcsolódó kormányrendeletek módosításáról szóló 19/2018. (II. 14.) Korm. rendelet és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet módosításáról.

⁴⁵⁹ RACZKY et al. 2021

elvárásoknak kell megfelelnie, figyelembe véve az eddigi hazai gyakorlatot. A Stratégia nemcsak az elméleti koncepciót gondolja újra a modern technológiai megoldások fényében; pozitívuma az átszervezés lehetősége, a bizonyítottan rosszul működő struktúrák újragondolása is. Halványan bele lehet ugyan érteni a társadalmatisítás és a jövő nemzedékek érdekeinek védelme fogalmkörébe a rendészeti védelem biztosítását, azonban konkrétan nem esik erről az alaptézisek lefektetésénél szó, még említés szintjén sem.

A régészetnek a rendészettel való viszonyáról csupán egyetlen, rövid bekezdés található a 41 oldalas szövegben, amely azonban fontos változást tartalmaz. A kormányhatározat előírja, hogy 2019. április 30.-i határidővel a 2018. november 15.-én elfogadott Koncepció alapján részletes és végleges stratégiának kell készülnie, a stratégia azonban végül jelenlegi formájában nem lett elfogadva sem 2019-ben, sem a későbbi években. A létrehozni javasolt, a régészeti feladatkört a Miniszterelnökséghez tartozó Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztálytól átvevő új, önálló Régészeti Műtárgyfelügyeleti Iroda (RMI) a Kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvényben (Kötv.) régészeti leletekként nevesített kulturális javak hatóságként működne, szorosan együttműködve a bűnüldöző szervekkel, a megyei kormányhivatalok és múzeumok munkatársaival.

Az elmúlt évek szervezetrendszeri leépítései, a szakhatósági és szakigazgatási háttér meggyengülése, szinte hiánya (legalábbis ami az érdekérvényesítő képességét jelenti) a régészeti ágazatban láttuk, hogy milyen következményekkel járt.⁴⁶⁰ Ezen a helyzeten akár egy új iroda létrehozása is érezhető javulást hozhatna, legalábbis az ingó örökségvédelmet illetően, amely az egyes anyag típusok mozgását és veszélyeztetettségét⁴⁶¹ egy naprakész elektronikus rendszer segítségével hatékonyan tudná felügyelni, internetfigyelést és kockázatelemzéseket végezni, és szorosan együtt dolgozna a rendészeti szervekkel, más közigazgatási szervekkel és a múzeumi rendszerrel. Akár közvetlenül ide is lehetne internetes aukciókon megjelenő régészeti leletek ügyében állampolgári bejelentést tenni email formájában, amellyel felgyorsulna az ügyintézés. Igaz, hogy a régészeti lelőhely védelmét továbbra is a kormányhivatalban dolgozó régész felügyelné régészeti felügyelőként, de a régészeti lelőhelyről eltulajdonított régészeti leletek ügye sokkal inkább előtérbe kerülne ahhoz képest, mint ahogy jelenleg a Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályon ún. eseti problémaként megjelenik. Itt lehetne egy nem nyilvános nyilvántartást vezetni a civil fémkeresősök

⁴⁶⁰ Dr. Szabó Annamária Eszter alkotmánybíró, kulturális örökségvédelmi szakjogász hozzászólása 2018. november 20.-án hangzott el az NEK RTK-n tartott „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

⁴⁶¹ Akár a jól működő EKÁER-hez hasonlóan. GUTYÁN 2016, 68-69.

régészettel kapcsolatos tevékenységének előtörténetéről (akár olyan szintre fejlesztve az adatbázist, hogy aki fémkereső műszerrel rendelkezik vagy ilyet vásárol, az bekerül a nyilvántartásba), amely előrelépés lenne ahhoz képest, hogy jelenleg az adott múzeum próbál körbe érdeklődni, hogy egy adott civil keresős megbízható-e vagy sem. Így a kölcsönös bizalom valóban el tudna mélyülni a helyi régész és a megbízható, ellenőrzött fémkeresős között.

A kulturális javak jogi meghatározásának fogalmába legalább két eltérő tárgycsoport tartozik. Sőt, az örökségvédelmi törvény által definiált kulturális javak körébe, ahogy a kulturális javak fogalmát bemutató korábbi fejezetben láttuk, valójában három, eltérő tárgycsoport tartozik. A zoológiai, botanikai, ásványtani vagy anatómiai gyűjtemények egészen eltérő, speciális természettudományos szakértelmet és végzettséget kívánnak meg. Így még több kisebb műtárgyfelügyeleti irodára, vagy legalább azzal a tárgycsoporttal foglalkozó munkatársra lenne szükség. Kapacitáshiány miatt azonban a Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztály még eseti szinten is ritkán tud ezekkel az anyagcsoportokkal foglalkozni, amely a magyarországi eredetű, vagy Magyarországon illegálisan mozgó, a tárgycsoportba tartozó értékek súlyos veszélyeztetését eredményezheti. Mindenképpen szükséges és fontos legalább egy, de még inkább több, a témával legalább rész munkaidőben foglalkozó, megfelelő képzettséggel rendelkező munkatárs felvétele. Nem lehet hatékony, eredményes felügyeleti munkát végezni, ha nincsenek olyan munkatársak, akiknek képzettségük van az adott tárgycsoporthoz. Nem ajánlatos kizárólag külső szakértőkre sem támaszkodni önálló, nagy témakörök esetében. Hasonlóképpen fontosnak tartom a munkatársak legalább alapszintű rendészeti képzését, mivel közvetlen napi kapcsolatban vannak a rendészeti szervekkel.

A régészeti leletek esetén nem szükséges egyedi védetté nyilvánítás a védelemhez; minden régészeti korú tárgyat és leletet automatikusan, saját jogán törvényi védelem illet meg, azonban csak a közgyűjteményben őrzött tárgyakat. Az adott tárgy azonosítása kiemelt feladat. Fontos, hogy a Műtárgyfelügyeleten egy önálló irodában vagy a jelenlegi struktúrában dolgozzon legalább egy, csak régészettel foglalkozó munkatárs, aki ki tudja szűrni fénykép vagy személyes megtekintés alapján, tisztítatlan vagy átalakított állapotukban is a régészeti korú leleteket, tárgyakat. Ehhez jó minőségű tárgyfotók, a régészeti korok tárgyi emlékanyagának ismerete, igazságügyi szakértői, valamint rendészeti ismeretek szükségesek. Az országból való kiviteli szándék európai uniós jogszabályok előírásainak megfelelő engedélyezésekor vagy megtiltásakor szintén fontos, hogy minél gyorsabban és pontosabban megállapítsa a régészettel foglalkozó munkatárs a lelet hozzávetőleges korát és forgalmi (piaci) értékét. Ehhez szükség esetén továbbra is igénybe vehetnek külső, múzeumi szakértőket is.

Nagyon fontos, hogy a leletek, tárgyak látókörbe kerülése után minél gyorsabban be lehessen őket azonosítani, amelyet a Műtárgyfelügyelet mellett a kapcsolódó rendészeti szervek bármelyike kezdeményezhet, vagy elvégezhet, legalább alapszinten. A tárgyi adatbázis testreszabása és folyamatos aktualizálása alapvető fontosságú feladat. Az adatbázisban jó minőségű tárgyfotókra, 3D-alkalmazás használatára és olyan szöveges keresőállományra van szükség, amely nemcsak a régész, de a rendőr és a pénzügyőr számára is informatív és be tud írni, valamint ki tud keresni adatokat benne. Több országnak van jól működő bűnügyi régészeti adatbázisa (pl. az Interpol PSYCHE adatbázisa), amelyek rendszerét érdemes lenne adaptálni a hazai viszonyokra. A Kötv. szintén előírja a felkutatást (szükség esetén együttműködve a nyomozó szervekkel) és az értékelést (kormeghatározás, értékbecslés).⁴⁶² Jelenleg azonban a tagországok nemzeti adatbázisait, így a magyarországi adatbázist sem lehet összekötni a PSYCHE-vel, oda csak előzetes jóváhagyás után lehet körözött tárgyakat feltölteni.

2.3 A kulturális javakkal való visszaéléssel kapcsolatba hozható bűncselekmények a hazai büntető jogszabályok szerint

Az Európai Unió a biztonságon, a szabadságon és a jog érvényesülésén alapuló térség.⁴⁶³ Egy tagállam biztonságához hozzátartozik, hogy az állam tulajdonába tartozó műkincsek az állam területén maradjanak és legálisan létező közgyűjteményben, esetleg a hatóságok által ismert magángyűjteményben legyenek, valamint, hogy a gyűjteményekből műkincseket külföldre ideiglenes jelleggel és szigorú szabályok betartásával lehessen kivinni. A birtokban tartás minden más esete illegális állapotnak minősül, amely állapot megszüntetése érdekében a hatáskörrel rendelkező szervei útján fellép. Ennek során a sértett jogrend helyreállítása érdekében tesz intézkedéseket.⁴⁶⁴

2.3.1 Háborús bűncselekmények

A katonai jog fejlődésének eredményeképpen a jogalkotó felismerte, hogy nemcsak a védtelen civileket, hanem a védtelen műemlékeket, kulturális javakat is védelem illeti meg, a fair play elv szabályai szerint nem írhatja felül a háborús cél kivívása által elért nyereség a nem pótolható kulturális javak pusztulását. A védendő kulturális javak körét az 1954.-ben kihirdetett Hágai Egyezmények szabályozzák. Az Egyezmények és hazai kiegészítő jegyzőkönyve (az

⁴⁶² Kötv. 7/A.§.

⁴⁶³ EU AGENDA ON SECURITY 2015, 14.

⁴⁶⁴ Ide tartoznak a Kötv. kiviteli engedélyeztetésre vonatkozó passzusai: 2001. évi LXIV. tv. 53–57. §.

Egyezmények az 1957. évi 14. törvényerejű rendelettel lettek kihirdetve, amelyet a 2006. évi XXIX. törvénnyel kihirdetett Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének 10. cikkelye pontosít) elkülönít kulturális javak, különleges védelem alatt álló kulturális javak, valamint kiemelt védelem alatt álló kulturális javak kategóriákat, amelyeket követnek a Btk. 153. § 3-5. pontjai. A Btk. 153. § 2b. pontja a háborús bűncselekmények közé sorolja a védett tulajdon elleni támadást, a nemzetközi szerződés védelme alatt álló kulturális javak épsége ellen irányuló jogsértő cselekményt. A védett (értelemszerűen ingatlan vagy károsodás nélkül nem mozgatható, nagyméretű ingó) kulturális javak és azok közvetlen környékének katonai célra való igénybevétele, használata, a kulturális javak eltulajdonítása, fosztogatása, rongálása, vagy megsemmisítése Magyarországon is büntetendő. Súlyosbító körülményként jelenik meg és szabadságvesztéssel jár, ha az adott kulturális javat nemzetközi szerződésben szavatolt különleges vagy kiemelt védelem illeti meg.

2.3.2. A közigazgatás rendje elleni bűncselekmények

A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) alapján közigazgatás rendje elleni bűncselekmény a műemlék, vagy védett kulturális javak megrongálása (357. §), valamint a védett kulturális javak ellen való visszaélés (358. §), amely valamennyi védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra, gyűjteményre vagy tárgye gyűttesre vonatkozik. Védett kulturális javak ellen való visszaélésnek számít a védett kulturális javak körébe tartozó tárgy engedély nélküli elidegenítése, engedély nélkül külföldre juttatása, vagy a kiviteli engedély kereteinek túllépése, illetve a bejelentési kötelezettség elmulasztása. Ha a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények közül a régészeti lelőhely, műemlék, védett kulturális javak (a Kötv. szerint összefoglalóan védett örökségi elemek) megrongálásának, valamint a védett kulturális javakkal való visszaélés tényállásának tárgyait összehasonlítjuk a Kötv. előző fejezetében bemutatott definícióival, a védett örökségi elemek megrongálása büntettet a 357. § szerint az elkövető csak a saját tulajdonú ingatlanán tudja megvalósítani.

A védett kulturális javakkal való visszaélés büntett első olvasásra csak a közgyűjteményekben őrzött (a törvény által *ex lege* védett) és a Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztálya által határozatban védetté nyilvánított tárgyakra, tárgye gyűttesekre vonatkozik. Ezért a védett kulturális javak fogalmának szó szerinti értelmezésével ezek a jogszabályok az illegális műkincs-kereskedelemmel kapcsolatba hozott bűncselekményekre nagyrészt nem vonatkoznának, hacsak az illegálisan mozgatott kulturális

örökségi elemet nem egy közgyűjteményből vagy egy védetté nyilvánított magángyűjteményből lopták el, vagy a magántulajdonos akarja értékesítés céljából illegálisan kivinni az országból. A védett kulturális javak (és a kulturális javak körébe tartozó régészeti leletek) fogalma azonban értelmezhető a Kötv. 8. § (1) bekezdés szerint is. Ebben az esetben a védett tárgyegyüttes értelmezhető régészeti lelőhely-kontextusból származó ex lege védett leletegyüttesként, a védett kulturális javak körébe tartozó tárgy pedig ex lege védett régészeti leletként. Nem segít a kérdés tisztázásában, de a törvény által védett régészeti leletek, a törvény által védett (közgyűjteményekben őrzött) kulturális javak és a határozatban védetté nyilvánított kulturális javak együttes alkalmazása felé mutat a Btk. 459. § (1) bekezdésének 30. definíciója sem. A 358. § tényállása azonban akkor lenne egyértelműen kiegészíthető valamennyi illegálisan mozgó régészeti leletre, ha a Btk. módosítása során a védett kulturális javak kifejezés mellé a régészeti leletek kifejezés bekerülne a 358. § bekezdéseibe.

2.3.3. Vagyon elleni bűncselekmények: lopás, rongálás, sikkasztás, jogtalan elsajátítás, pénzmosás

A kulturális javak illegális kereskedelme egy olyan speciális téma, amellyel kapcsolatban általános érvényű nemzetközi egyezmények és speciális, a helyi változásokra gyorsabban reagáló, országokként eltérő nemzeti jogszabályok érvényesek. Az ingó és részben az ingatlan kulturális örökség védelme feltételezi a kulturális javak illegális kereskedelmének megfékezésére irányuló hatékony, a nemzeti és nemzetközi intézkedések folyamatos foganatosítását és a jogharmonizációs törekvéseket.⁴⁶⁵

A hazai jogi szabályozásban a vagyon elleni bűncselekményeknél (rongálás, sikkasztás, lopás, jogtalan elsajátítás) minősítő körülményként kell figyelembe venni, ha azt kulturális javakra követik el.

Az alap bűncselekmények értelmezési köre a kulturális javak összefüggésében:

- 370. § *Lopás* (cél: idegen dolog jogtalan elsajátítás: kulturális tárgyra, vagy régészeti leletre)
- 371. § *Rongálás* (kárt okoz: megsemmisít, megrongál: védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, műemlék, régészeti lelőhely vagy régészeti lelet)

⁴⁶⁵ ANONYMUS 2018g

- 372. § *Sikkasztás* (cél: rábízott idegen dolog eltulajdonítása: védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, vagy régészeti lelet)
- 378. *Jogtalan elsajátítás* (talált, véletlenül, tévedésből hozzá került idegen dolgot elsajátítja: védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, vagy régészeti lelet)

A műtárgyak sok esetben nem szakmai kvalitásuk, kiemelkedő minőségük, vagy egyediségük révén képviselnek komoly értéket, hanem történeti értékük miatt. A kulturális javak eltulajdonítása minősített bűncselekmény és súlyosabb szankció jár érte. Megjegyzendő azonban, hogy az értelem határain belül, a „kulturális többletérték” megléte esetén. Történeti értékkel, történeti információval azonban bármely történeti korú tárgy bír. Emiatt abszurd példa gyanánt egy régészeti korú tucatáru, pl. egy ún. házi kerámia 2x1 cm méretű, díszítetlen oldaltöredékét is meg kell állítani és le kell foglalni az államhatáron, mert történeti információval szolgálhat. A jogalkotó azonban bölcsen 50.000 ft-os értékhatárt jelölt meg, amely érték alatt csak szabálysértést követ el az eltulajdonító, e felett azonban bűncselekményt. Nemcsak az elkövetési érték, hanem az elkövetés jellege (bűnszövetségben, üzletszerűen követik-e el), illetve az is a büntetés mértékét meghatározó tényező, hogy a jogosult (a tulajdonos, amely itt általában az állam) tudta és beleegyezése nélkül követik-e el a cselekményt.⁴⁶⁶

A jogszabály név szerint is megemlíti, hogy büntetésként a bűncselekmény miatt három évig terjedő szabadságvesztés szabható ki, ha a lopást védett kulturális javak vagy régészeti lelet vonatkozásában követik el. Ez azt jelenti, hogy a régészeti leletnek nem kell védett státuszúnak lenni, az koránál fogva a Kötv. alapján ex lege beletartozik ebbe a kategóriába.

Egytől öt évig terjedő szabadságvesztés szabható ki, ha a lopást jelentős értékre és a már felsorolt módok valamelyikén követik el, akár a régészeti korú tárggyal vagy régészeti lelettel kapcsolatban is, de ezt a paragrafus külön nem említi. Ezen felül, kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés szabható ki jelentős értékre elkövetett lopás, valamint öttől tíz évig terjedő szabadságvesztés szabható ki különösen nagy értékű tárgy esetében, amelyek körébe a régészeti korú tárgy is besorolható, bár ezt a bekezdés szintén nem nevezi meg.

A rongálás tényállásnál nevesítve is megjelenik a védett kulturális javak körébe tartozó tárgy, műemlék és régészeti lelőhely. Megjegyzendő azonban, hogy a bb) pontban jelölt vallási tisztelet tárgyát képezhetik régészeti korú tárgyak is és a rongálással érintett templom is lehet régészeti lelőhely.

⁴⁶⁶ BUZINKAY 2015, 2., 5. valamint Btk. 357-358.§.

A sikkasztás régészeti lelet összefüggésében magánszemély esetében nem életszerű, ellenben a régészeti leletek véletlen megtalálása esetén a bejelentés elmulasztása kimeríti a jogtalan elsajátítás tényállását, amellyel kapcsolatban elmondható, hogy a közvélemény, az „átlagember” ezzel nincs tisztában, hacsak nem egy látványos küllemű kincsleletről van szó.

Ismeretes, hogy a magyar jogalkotó a korábbi a bűncselekmény tárgyára, vagy annak során létrejött dologra vonatkozóan a „megszerez, elrejt, elidegenítésében közreműködik” magatartásokat orgazdasággként büntette és az orgazdaság tényállását 2020. december 31.-ig a Btk. 379. §-ában részletezte, amelyet a 2020. évi XLIII. törvény 59.§-a c)-d) pontjai helyeztek hatályon kívül. A jogalkotó ekkor egy új megközelítést alkalmazva a pénzmosás bűncselekményhez sorolta ezeket a magatartásokat. A megközelítés lényege abból fakad, hogy a bűncselekmények jórészt jogtalan anyagi haszonszerzésre irányulnak. A bűnös vagyon elköltését, illetve a legális gazdaságba fektetését a pénzmosás elleni intézményrendszer feladata megakadályozni, tehát az ennek kijátszására törekvő – köztük orgazda jellegű magatartások is felfoghatók, így büntethetők pénzmosásként.⁴⁶⁷ Az elkövetési értéket illetően a Btk. 462. § (2) g) pontja szerint nem bűncselekmény, hanem szabálysértés valósul meg, ha a pénzmosás értéke nem haladja meg az ötvenezer forintot.

A Kötv. 8. § (1) és (3) bekezdései szerint a régészeti leletek állami tulajdonban vannak, ezáltal az állam vagyonát (az ENSZ egyezmény szóhasználatában javait) képezik és kereskedelmük tilos. Így az illegális eltulajdonítás, lopás (Btk. 370. §), lelőhely-rongálás (Btk. 371. §) vagy jogtalan elsajátítás (Btk. 378. §) révén megvalósított büntettekől, például illegális kereskedelemről származó vagyon (vagy a régészeti lelet, mint állami vagyon) átvétele, elrejtése, átalakítása (pl. darabokra törése és darabonként értékesítése), átruházása, elidegenítésében való közreműködés kimeríti az egykori orgazdaság helyett alkalmazandó pénzmosás tényállását. A pénzmosás *„az a tevékenység, amely segítségével a bűnözésből származó nyereséget integrálják a világ bankrendszerébe és üzleti környezetébe, a piszkos pénzt különböző banki műveletek és gazdasági ügyletek segítségével megmozgatják, átmoszák, kiféherítik, hogy bűnös eredete eltűnjön és teljes mértékben legálisnak látszódjon.”*⁴⁶⁸ A pénzmosás öt alapesete közül a 399. § (4) bekezdése az orgazda jellegű statikus pénzmosást írja le.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ SCHUBAUER 2021, 471.

⁴⁶⁸ SZENDREI 2018, 77.

⁴⁶⁹ A pénzmosás fajtái: materiális statikus, célzatos dinamikus, bűnpártoló jellegű dinamikus, orgazda jellegű statikus, gondatlan: GÁL 2021

A kulturális javak esetében a pénzmosás lényege, hogy tárgyakba fektetik be a bűnös jövedelmet. Maga a szervezett bűnözés, amely pénzt akar szerezni, a kulturális javakat is felhasználhatja a pénzszerzésre, ezért az anyagi haszonszerzés mint motiváció jelenik meg az illegális műkincs-kereskedelemben.⁴⁷⁰ Mivel a pénzmosás igénye csak struktúráltabb szervezettségi fokon és jelentős pénzösszeg beforgatása esetén merül egyáltalán fel,⁴⁷¹ ez azt jelenti, hogy a kulturális javak, amelyek egyik jellemző felhasználási területe éppen a pénzmosás leplezése, jellemzően struktúráltabb bűnelkövetői körökhöz, vagy szervezett bűnözéshez köthetők. A nagyobb értékű, kulturális javak körébe sorolható tárgyakat (akár régészeti leleteket is) is felhasználhatnak tehát a pénzmosáshoz szervezett bűnözői körök, amely ellen az Európai Unió a 2015-ben elfogadott IV. pénzmosási irányelvvel már sikeresebben lép fel.

A jobb érthetőség kedvéért a III. táblázatban mutatom be a régészeti lelőhelyekkel és leletekkel kapcsolatos Kötv., valamint a Btk. tényállásokat és szankciókat.

III. táblázat⁴⁷²

Kötv. szerinti törvénysértés		Btk. szerinti büntett, 50.000 Ft kár felett	
Tényállás	Szankció	Tényállás	Szankció
Kulturális örökség elemek illegális feltárása, rongálása, megsemmisítése			
82. § (1) c) védett nyilvánított vagy ex lege védett kulturális örökség elem jogellenes megsemmisítése vagy megrongálása	örökségvédelmi bírság illetékes régészeti és műemléki hatóságok: KÖH (2001-2012) Kormányhivatalok (2011-)	357. § saját tulajdonú (ingatlanon) védett kulturális örökség elem megrongálása	három évig terjedő szabadságvesztés
82. § (1) e) jogosultság nélküli régészeti feltárás		357. § saját tulajdonú (ingatlanon) védett kulturális örökség elem megsemmisítése	egytől öt évig terjedő szabadságvesztés
82. § (1) f) régészeti lelőhelyen a hatóság engedélye nélkül megvalósított beruházás		371 § idegen vagyontárgy, védett kulturális örökség elem megsemmisítése vagy megrongálása	három évig terjedő szabadságvesztés
21. § (2)			

⁴⁷⁰ Kardosi Gábor rendőr százados, kiemelt főnyomozó (KR NNI) előadása 2018. november 20.-án az NKE RTK-n hangzott el „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

⁴⁷¹ SZENDREI 2018, 77.

⁴⁷² A táblázat forrása NAGY L. 2022

régészeti lelőhely állapotromlásának előidézése feltárás nélkül			
Régészeti leletek elidegenítése, illegális kereskedelme			
82. § (1) a) védté nyilvánított vagy ex lege védett kulturális örökségi elemen engedély nélküli tevékenység végzése	örökségvédelmi bíróság	358. § védett kulturális javakkal való visszaélés (elidegenítés, engedély nélküli külföldre juttatás)	három évig terjedő szabadságvesztés
82. § (1) h) kulturális javakon engedély nélküli tevékenység végzése	illetékes régészeti hatóság: KÖH (2001-2012) Kormányhivatalok (2011-)	370. § (védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra vagy régészeti leletre elkövetett) lopás	
82. § (1) g) kulturális javakon tiltott tevékenység végzése	illetékes műtárgyfelügyeleti hatóság: KÖH (2001-2012) Forster Központ (2012-2016)	372. § (védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra vagy régészeti leletre elkövetett) sikkasztás	
8. § (3) régészeti lelet kereskedelmi forgalomba hozása	Miniszterelnökség (2017-)	378. § (talált védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra vagy régészeti leletre elkövetett) jogtalan elsajátítás	két évig terjedő szabadságvesztés
		399. § (büntetendő cselekményből származó vagyona elkövetett) pénzmosás	öt-tíz évig terjedő szabadságvesztés

2.3.4. A szervezett bűnözés mai nemzetközi és hazai tényállása

Jelenleg nincs egységes, a szervezett bűnözéssel kapcsolatos meghatározás, amelyet világszerte elfogadnak.⁴⁷³ Ettől függetlenül több nemzetközi jogforrás, egyezmény, európai uniós norma nyújt támpontot a szükséges elemek, illetve ezek kritikus kombinációjának definiálásában.⁴⁷⁴ A nemzeti jogszabályok, köztük a magyar is, ezekre figyelemmel, de autonóm nemzeti értelmezésben hozza létre saját szervezett bűnözés fogalmát.⁴⁷⁵

A hatályos Btk. megkülönbözteti a bűnszervezet, a bűnszövetség és a csoportosan elkövetett bűncselekmény fogalmát. Az új Btk.-ban megfogalmazott bűnszervezet, bűnszövetség és csoportosan elkövetett bűncselekmény-kategóriákkal kapcsolatban azonban mélyen megfontolandók a kutatói kritikák.⁴⁷⁶ Ezek közé tartozik, hogy sem a nemzetközi szakirodalom, sem a hazai kutatások eredményei nem tükröződnek a hatályos magyar jogban a szervezett bűnözésre vonatkozó joganyagában; a fontos újonnan beemelt kifejezések (konspirált működés, hierarchikus szervezettség) pontos magyarázatának hiánya pedig eltérő jogértelmezéseknek szolgál majd valószínűleg alapul.

A szervezett bűnözés folyamatában gyakran fedik el pénzmosással az alaphűncselekményt és az abból származó bevételt, ezért nagyon fontos kriminalizálni a pénzmosást. Az ENSZ Kábítószeres és pszichotrop anyagok forgalmazása elleni 1988. decemberi bécsi egyezménye⁴⁷⁷, majd ennek nyomán az Európai Tanács irányelve (1991. június 10.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről (91/308/EGK) felhívta a figyelmet arra, hogy a büntetőjog nem az egyetlen módszer a pénzmosás leküzdésére, hanem meg kell akadályozni a pénzügyi rendszer pénzmosás céljára történő felhasználását. A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és

⁴⁷³ ZSIGMOND 2020, 61–62.

⁴⁷⁴ 2006. évi CI. törvény 2. cikk a) pont; CSIZNER 2020

⁴⁷⁵ Mindez fokozottan igaz a magyarországi (legalább részben a szervezett bűnözéshez kapcsolódó) régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos visszaélések tudományos kutatására. Az Europol, az Eurojust és a SECI (*Southeast European Cooperative Initiative Regional Center for Combating Trans-border Crime*), majd 2011-től utódja, a SELEC (*Convention of the Southeast European Law Enforcement Centre*) is foglalkozik a kulturális javak illegális kereskedelmével, vagyis besorolja a nemzetközi szervezett bűnözés tématerületei, veszélyei közé. A nemzeti vámszervezetek világszövetsége, a *World Customs Organization* (WCO) hasonlóképpen fontosnak tartja a témát és a 2016-ban létrehozott *Archeo* programban foglalkozik vele. Az ENSZ kulturális témával foglalkozó szervezete, az UNESCO szintén koordinál és létrehoz a témakörrel foglalkozó programokat. A keretek tehát körbeölelik a témát és minden olyan szervezet részt vesz benne, amelynek Magyarország is hosszú évek óta tagja. A szervezett bűnözés legfontosabb kritériumai: minimum 2, de inkább 3 elkövető, strukturált szerepek, szervezeti felépítés, folyamatos bűnös összebeszélés haszonszerzés céljából, gyakran álcázásul üzleti vállalkozások színlelése, bűnös kapcsolatok fenntartása kormányzati szervekkel vagy kereskedelmi cégekkel. EDELBACHER 2001, 186-189.

⁴⁷⁶ ZSIGMOND 2020, 77-78.

⁴⁷⁷ vö. 1998. évi L. törvény az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében a kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt Egyezmény kihirdetéséről

megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény célja, hogy a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása tilalmának hatékony érvényesítése érdekében megelőzze és megakadályozza a büntetendő cselekmények elkövetéséből származó pénznek vagy pénzben kifejezhető értékkel bíró dolognak a pénzmosás szempontjából veszélyeztetett tevékenységeken keresztül történő tisztára mosását, valamint a terrorizmusnak pénzzel vagy pénzben kifejezhető értékkel bíró dologgal való támogatását.⁴⁷⁸

A pénzmosás kriminológiai fogalma valóban úgy definiálható a legjobban, ha legális gazdasági műveletek leplezése alatt folytatott illegális gazdasági tevékenységként, szolgáltatásként tekintünk rá, amelynek eredményeképpen a bűncselekmény során szerzett vagyon eredete igazolhatóvá válik, így az mintegy megszabadul korábbi, felismerhetően jogellenes mivoltától. Büntetőjogi értelemben tehát a pénzmosás közgazdasági fogalmának bármely részmozzanata pénzmosásnak minősül.⁴⁷⁹ Értékes, családi örökségként feltüntetett ékszerek vásárlása a bűncselekményből származó vagyonból, majd hosszú szünet után az ékszerek későbbi értékesítése a pénzmosás egyik jellegzetes módszere. Vagyis a pénzmosás alapbűncselekményeként jelenhet meg a műkincs-kereskedelem, másrészt az orgazdaság a pénzmosás egyik formája. Ez műtárgyakkal, régészeti korú tárgyakkal ugyanúgy lehetséges.

A szervezett bűnözés világszerte felkelti a média érdeklődését, de az is nemzetközi jelenség, hogy a szervezett bűnözés problémájának mélyebb megértése, éppen a működési sajátosságai, a legális rendszerekkel való összefonódásai miatt, elsikkad és elsősorban a kutatók foglalkoznak vele mélyebben, gyakran hosszabb idő távlatából szemlélve az eseményeket és összefüggéseket. Ez azonban nem erősíti a társadalom egészséges védekező mechanizmusait a jelenséggel szemben, hanem jótékonyan elfedve a mélyebb, rendszerszintű problémákat, maga a rendszer javulását, tisztulását sem fogja elősegíteni a bűnszervezetek részleges felfedése, egy vagy több sikeres bűnügyi felderítés esetén sem. Hiszen a szervezett bűnözés, mint bűnözési forma, éppen a működésbeli sajátosságai miatt azonnal újjászerveződik, újjáépül, a rendszeren, a hálózaton keletkezett rések be lesznek tömve, a kiesett szerepek másutt, máshol be lesznek töltve, hacsak a szervezetek felszámolása nem terjed ki a pénztartalékokra is. Az újjászervezés képességét a pénzmosás elleni hatékony intézményrendszer és a vagyonvisszaszerzés főszabály szerinti alkalmazása biztosítja a bűnüldöző és igazságügyi hatóságok oldalán.⁴⁸⁰

A szervezett bűnözés rejtett, valamint a legális állami működéssel összefonódott volta felismerése igen nehéz, amely késlelteti a hatékony bűnüldözést. Úgy gondolom, hogy a

⁴⁷⁸ 2017. évi LIII. törvény, preambulum

⁴⁷⁹ PINTÉR 2013, 11-16; GÁL 2021

⁴⁸⁰ PINTÉR 2013, 20-21.; NYESTE – SZENDREI 2019.

kulturális javakkal, benne a régészeti korú tárgyakkal és leletekkel történő visszaélések bűnüldözése azért is annyira nehéz rendőrségi és ügyészi feladat, mert a speciális szakértelmen túl nemzetközi bűnügyi együttműködés, valamint tematikus kriminológiai, kriminalisztikai, jogi, kriminálpolitikai aspektusok és összefüggések ismerete is szükségeltetik a sikeres elfogáshoz és különösen a bizonyításhoz. Erre a témakörre is érvényes az a kutatói ajánlás, hogy a hatékonyság érdekében ajánlott (csaknem) állandó speciális továbbképzés biztosítása a szervezett bűnözés elleni közvetlen preventív és represszív küzdelemben. Ez azt jelenti, hogy be kell vezetni a rendészeti felsőoktatásba, kötelező témaként, valamely tantárgy keretében, esetleg önálló stúdiumként. Ezt a képzést csak olyan, a témára specializálódott kutatóktól lehet elsajátítani, akik naprakészen követik a téma minden aspektusát. Igazat adhatunk annak a véleménynek, hogy a szervezett bűnözés csak akkor küzdhető le a társadalomban, ha a nepotizmus és a szubjektív alapon kiválasztottak felé irányuló egyéni kedvezések rendszere kiküszöbölhető. Mivel Közép- és Kelet-Európában a rendszerváltás, a szocialista egypártrendszerű diktatúrák bukása után felszínre kerültek a nyers problémák; a gazdasági, szociális és politikai feltételeket illetően is számos anomia figyelhető meg, ezért biztosan hosszabb időre jelen lesz a szervezett bűnözés térségünkben is.⁴⁸¹

2.4 Régészeti lelőhelyek illegális feltárása - A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon

A mai magyar tudományos közéletben időről-időre bűvópatakként tör fel a fémkeresőzés problémaköre. Az illegális fémkeresőzés jelenségével szembeni fellépés első lépcsője a tisztánlátás.

2.4.1 A téma felvetés hazai aktualitása

Ez a régész szakmát is megosztó, látszólag ártalmatlannak tűnő hobbi és a körülötte folyó viták nem magyar sajátosság, hanem világszerte probléma. A fémkeresősöknek az elmúlt kb. negyven évben egész Európát elérő áradata egyfajta fémkeresős turizmust is beindított, amely a rendszerváltozás óta hazánkat is komolyan érinti. A helyzetet súlyosbítja, hogy a fémkeresőzés csak még inkább megnövelte a korábban is meglévő, keletről nyugat felé irányuló, illegális tranzitkereskedelmet, gazdagította az illegális áruválasztékot. Bővült a

⁴⁸¹ SIELAFF 2001, 216.; EDELBACHER 2001, 185.; SCHEINOST 2013 65-66.

külföldi piacokra dolgozó orgazdák köre is a külföldi fémkeresős és orgazda kapcsolatokkal rendelkező, vállalkozó kedvű, illegalitásban dolgozó fémkeresősökkel.

Egy találó megjegyzés szerint „Az európai jogi kultúrának semmivel sem pótolható küldetése az értékőrzés.”⁴⁸² Ez a megállapítás különösen igaz a felbecsülhetetlen értékű, valóban semmivel nem pótolható, régészeti korú kulturális javakra, a kulturális értékek őrzésére, amelyeket a jog adta törvényes eszközökkel bátyázunk körül, elrejtve az illetéktelen kezek elől. A fémdektokkal kutatók, elterjedt egyszerűsítő szóhasználatával a „fémkeresősök”⁴⁸³ száma és a régészeti korú tárgyak illegális csempészetének mértéke különösen az ezredforduló után Magyarországon. Jelenleg még nem áll rendelkezésre a témával foglalkozó hazai szakemberek számára olyan feldolgozás, amely a régészeti és rendészeti szempontból egyaránt szakszerűen, rendszerező igénnyel kívánta volna feldolgozni ezt a témát.⁴⁸⁴

Gyakori tapasztalat, hogy több esetben szinte versenyt kell futni az illegális fémkeresősökkel, akik szintén a szakkönyvek leírása⁴⁸⁵ alapján járták be a lelőhelyeket. Számos helyszín elsősorban kapacitáshiány miatt a mai napig nem védett, sok olyan sem, amelyeket ismeretterjesztő vagy szakkönyvekből ismerhet az érdeklődő nagyközönség. Az együttműködni nem akaró fémkeresősökkel a mindennapos küzdelmet azonban nemcsak az egyetemi és akadémiai kutatócsoportok, hanem különösen a múzeumokban dolgozó régészek és megbízható fémkeresős segítők vívják. A mostani hazai állapot kialakulásáért felelős másik fontos probléma a régészeti lelőhelyek élőerős vagy más módon történő védelmének megoldatlansága mellett egyes régészek érthető fásultsága. Elterjedt vélemény szakmai berkekben, hogy a fémkeresős mindig több lépéssel a régész előtt jár. A fémkeresősök által kedvelt bronzkori erődített telepeken kívül számtalan lelőhelytípus és lelőhely helyzete továbbra is aggodalomra ad okot.

Ebben a siralmas helyzetben egyik kivételként talán a védett régészeti lelőhelyek esete említhető meg, mert ezeken a területeken 2012 előtt is csak engedéllyel lehetett fémkeresőzni.

⁴⁸² FINSZTER 2008, 9.

⁴⁸³ Mivel a rendszeres fémkeresőzést folytatók körében jellemző a nagyfokú óvatosság, ezért az értekezés fémkeresőzéssel foglalkozó fejezete egyetlen személyt sem jelöl névvel; akkor is a csoport elnevezést használom, ha esetleg csak két emberről beszélek. Sajnos az együttműködőkből gyakran válnak újra a hatóságoktól elfordulók, elsősorban személyes sértődöttségéből kifolyólag. Ebben az ügyben nagyon fontos, hogy párbeszéd induljon meg minél több fémkeresős és a hatóságok között, amely bizalmat igényel egymás felé.

⁴⁸⁴ Fontos személyes tapasztalatokat és véleményt rögzít mind a fémkeresősökkel foglalkozó régészek, mind pedig egy múzeumbaráttá váló fémkeresős szemszögéből BÁLINT-SZENTPÉTERY 2017.

⁴⁸⁵ Nováki Gyula várakkal foglalkozó monográfiái és tanulmányai mellett (Nováki Gyula 1952-től publikál) népszerű a Pannonia Régészeti Kézikönyve (Budapest, 1990.) és a Magyarország régészeti topográfiája sorozat eddig megjelent kötetei (tizenny ketet, 1966-tól). Különösen az utóbbi sorozatnak pl. a vaterán is igen magas árai vannak, nagy a kereslet rá a hobbi keresősök körében.

Éppen ezért védett le az illetékes miniszter a KÖH kezdeményezésére bronzkori erődített településeket nagy számban 2012-ig, a KÖH megszűnéséig, mert a fémkeresősök egy része⁴⁸⁶ internetes bejegyzéseik tanúsága alapján és a tapasztalatok szerint a büntetési tétel visszatartó ereje és a védett lelőhelyek intenzívebb hatósági ellenőrzése miatt védett régészeti lelőhelyre korábban és ma sem mer kimenni. A védetté nyilvánítás azonban egyes tilosban járni szándékozókát nem tart vissza, legfeljebb az éjszakai órákra helyeződik át a terepszemléjük. Egyes megfigyelések szerint a 2010-es évektől kezdve a fémkeresőzés egyre inkább tömeges „szabadidős hobbivá” vált, hétfégi elfoglaltság lett, ahol családokkal, barátokkal szervezett kirándulás keretei között járnak be fémkeresővel régészeti lelőhelyeket. Ezek károkozása nem professzionalitásukból, hanem tömeges jelenséggé válásukból fakad. A probléma csak az, hogy ezek a fémkeresős családi kirándulások ma már törvénysértők, hacsak a kiránduló fémkeresősök nem hivatás gyakorlásához kapcsolódóan (hétfégi munkaidőben), vagy hatósági engedély birtokában használják a detektorokat.⁴⁸⁷

2.4.2 A fémkereső használatának jelenlegi szabályozása az Örökségvédelmi törvényben és hatályos végrehajtási rendeletében, a régészeti felügyelők szerepe és jelentősége

A fémkereső műszer régészeti lelőhelyeken történő használata körül kialakult hosszas szakmai vitákat⁴⁸⁸ követően 2016-ban hatályba lépett az Örökségvédelmi törvény 20/A §-a.⁴⁸⁹

Ezt követően 2018-ban már egyértelműen leszabályozta a 68/2018. (IV. 9.) Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról a fémkereső műszer nem hivatáshoz kötött használatát. A rendelet részletesen szabályozza az 52. §-ban a kormányhivatalokban működő régészeti hatóság szerepét és tevékenységét a fémkereső műszernek hivatáshoz nem kötött használatával kapcsolatban. Az 52. § (6) bekezdésének b), c) és d) pontja alapján az illetékes régészeti örökségvédelmi hatóság jogosult megtagadni a fémkereső műszer

⁴⁸⁶Ők alapvetően azok a fémkeresősök, akik nem a fémkeresőzésből élnek, nem akarják kompromittálni magukat egy lebukással és szívesen működnek együtt a múzeumokkal.

⁴⁸⁷ NAGY 2018, 280-282.; V. SZABÓ 2019, 38.

⁴⁸⁸ Ld. ehhez BÁLINT-SZENTPÉTERY 2017 tanulmányait.

⁴⁸⁹ Köt. „20/A. § (1): „Fémkereső műszer használata – a hivatás gyakorlásához jogszabályban meghatározott módon szükséges használat kivételével – hatósági engedély alapján végezhető feltárási tevékenység.

(2) A hivatás gyakorlásához szükséges használatot jogszabályban meghatározott módon be kell jelenteni.

(3) A hatóság jogszabályban meghatározottak szerint megtilthatja a fémkereső műszer használatát.

(4) Fémkereső műszer nyilvántartott régészeti lelőhelyen történő használata régészeti feltárási tevékenységnek minősül.

(5) Ha a fémkereső műszerrel végzett bármilyen tevékenység során régészeti lelet vagy annak tűnő tárgya kerül elő, a 24. § (1) – (2) bekezdése szerint kell eljárni.”

használata iránti kérelmet, ha a kérelmező szabálysértési és büntetőjogi felelősségét a régészeti örökséggel összefüggésben korábban megállapították, a felelősség megállapítása folyamatban van, vagy a kérelmezővel szemben örökségvédelmi bírságot szabtak ki.

Ennél fogva a területileg illetékes régészeti hatóság képviselői a jogszabályban meghatározott módon szabályozzák a területükön zajló fémkereső műszeres tevékenységet, indokolt esetben – a törvény és a rendelet előírásainak megfelelően - fellépve az engedély nélküli illegális fémkeresős lelőhely-bolygatás ellen. A magyar törvényi szabályozás tehát megengedő a fémkereső műszernek hivatáshoz nem kötött használatával kapcsolatban, abban az esetben, amennyiben a fémkeresős rendelkezik egy évente megújított, a helyi múzeum által kiadott engedéllyel. Fatális hibának tartom azonban, hogy a műszer vásárlásához nem kell semmilyen hatósági engedély és nyilvántartás sincs a fémkereső műszer birtoklásáról, amelyet nyilvánvalóan azzal a szándékkal vesz az ember, hogy azt majd használni kívánja. Ha tekintetbe vesszük, hogy hány cég és üzlet árul ilyen műszereket hazánkban és kb. mennyi fémkeresős működik együtt a múzeumokkal, nyilvánvaló az aránytalanság. Nem túlzás, hogy a fémkereső műszer egyfajta fegyver is lehet a kulturális örökség ellen, amelynek illegális használata a leletkontextus tönkretételével jár a legtöbb esetben, ezért tartásáról is hatósági nyilvántartást lenne érdemes vezetni. Semmiképpen nem elég csak a tettenérés, hiszen nem lehet mindenhová rendőrt állítani.

A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének megakadályozásával kapcsolatos törvényi szabályozásoknak és eljárásrendnek a hatályos kormányrendeletben megjelenő kialakítása⁴⁹⁰ egy hosszabb folyamat eredménye, amely mára lehetővé tette a múzeumbarát fémkeresősök és a régészek közös terepi kutatásait lehetővé tevő közösségi régészet hazai elterjedését. A régész szakmában régóta vita tárgyát képezi a büntetni rendeltség kérdése: milyen arányban kell és célravezető büntetni a fémkeresőzést? A jelenleg érvényes szabályozás szerint engedély nélkül tilos fémdetektort használni, az engedély nélkül lengetőket elfogják a rendőrök. A büntetés a hatályos jogi szabályozás szerint örökségvédelmi bírsággal jár, büntetőeljárás lefolytatása esetén szabadságvesztés is lehet. A büntetés azonban nem azáltal válik preventívvé, hogy szigorú, hanem azáltal, hogy elkerülhetetlen. Éppen ezért fontos a társadalmi összefogás, hogy növekedjen a felderítési hatékonyság. Önmagában a büntetés szigorítása nem elég, bár van visszatartó ereje; egy kellő ponton odatett tiltás és a megfelelő szankcionálás azonban a legalitás felé tudja terelni a fémkeresősök egy részét. A hatósági

⁴⁹⁰ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 52. §.

prevencióra példa a régészeti lelőhely védetté nyilvánítása, azonban rendszeresen ellenőrizni kell a lelőhelyet, különben semmit nem ér, nem visszatartó erő.⁴⁹¹

2.4.3 A bűnmegelőzés szerepe és a közösségi régészet

Az illegális műkereskedelem elleni fellépés lehetséges módozatairól számos elméleti munka született az utóbbi időszakban. Ezek elsősorban kriminológiai szemszögből vizsgálják a jelenséget és mindegyik megegyezik abban, hogy a bűnmegelőzés kiemelt fontosságú.

A bűnmegelőzés egyes színhelyei a régészeti örökségvédelemben⁴⁹²: a) szituációs – a régészeti helyszín, illetve a múzeum, vagy a gyűjtemény őrzési helyének fizikai védelme (betörésvédelem, élőerős/ térkamerás/ műholdas, stb. helyszínbiztosítás), ezzel a bűnelkövetési lehetőségek számának csökkentése. b) szociális – a szociális/szociokulturális környezet befolyásolása a motiváció formálásával, örökségbarát, pozitív normakövető szemlélet kialakítása a média segítségével. c) jogi – a jogi környezet kialakítása, helyes nemzeti szabályok kialakítása, a nemzetközi szabályozókhoz való megfelelő kapcsolódással. d) gazdasági – a gazdasági környezet formálása, a pénzügyi érdekek olyan tudatos alakítása, amely az örökségvédelmet nem az állampolgár vagy az állam nyűgének, vagy forráselvonási helynek, hanem gazdasági értékképző elemnek tekinti.

Ha sorba vesszük a közéletnek ezeket a befolyásolási színtereit, látható, hogy az illegális műkereskedelem elleni hatékony fellépés ugyanolyan elméleti séma alapján működik, mint más olyan „ágazatoknál”, amelyek egyszeri, mással nem pótolható, pénzben nehezen vagy alig kifejezhető, az emberiség egyetemes öröksége szempontjából mégis jelentős értékkel bírnak. Ilyen pl. a vadvilág, vagy a természeti környezet nem ember alkotta elemeinek védelme is.⁴⁹³

A fémkereső műszert hazánkban először 1963-ban használták régészek és egy hazai fejlesztésű géppel dolgoztak.⁴⁹⁴ Amatőr fémkeresősök a rendszerváltás előtt is jelen voltak és a kilencvenes évek második felében már komoly károkat okoztak, de a 2008-as gazdasági válság nyomán szaporodtak meg igazán. Egy részük alapvetően jó szándékú lokálpatrióta, érdeklődő, saját gyűjtőszerveletétől hajtott, amatőr régiségbúvár, akik a közösségi régészet első csíráinak hazai megjelenésével jelentkeztek is a múzeumoknál. Ők azok, akik ma is maguktól,

⁴⁹¹ RÁCZ 2019, 149–157.; ANONYMUS 2015b.; DÁNOS 2003, 61.

⁴⁹² vö. MACKENZIE et al. 2020, 50-55.

⁴⁹³ 1997-2000 között a bűnmegelőzést egyfajta szakmai profilként kialakítva a polgárőr szervezetek a Belügyminisztérium, a rendőrség, az önkormányzatok legnagyobb stratégiai szövetségeseivé váltak a bűncselekmények megelőzésében. KARDOS 2015, 112-114; TIHANYI 2015; 2006. évi LII. tv. A polgárőrségről, 4. §, amely szerint a polgárőr tetten érheti, visszatarthatja a bűncselekmény elkövetőjét.

⁴⁹⁴ TÓTH-CSÁNYI-FELFÖLDI 2016

folyamatosan keresik a kapcsolatot a helyi és megyei múzeumokkal, a Magyar Nemzeti Múzeummal, a Hadtörténeti Múzeummal, vagy a járási kormányhivatalok régészeti felügyelőivel. A múzeummal és a hatóságokkal együttműködő fémkeresősök csoportjai a műkincsrendészet területén mintegy a civil önvédelmi csoportoknak feleltethetők meg. Így a közösségi rendészet - közösségi régészet közötti párhuzam szinte adja magát. Ahogyan a rendőrnek nagy segítséget jelenthet a polgárőr, úgy a régésznek is nagy segítség egy megbízható „közösségi régész” csoport, a hatóságok által folyamatosan ellenőrzött, régészeti és jogi szempontból alapszinten kiképzett fémkeresősök, a „lelőhelyfelderítő munkatársak”.⁴⁹⁵ A leellenőrizhetőség lényeges, mert a régésznek szüksége van egy olyan lekérdezhetőségre, amely túlmutat azon a szinten, amelyre a régészeti felügyelő a saját jogi eszközeivel rálát. A fémkeresősök nyilvántartása csak központi helyen, a rendőrséggel és a régészeti felügyelővel egyaránt kapcsolatban lévő munkahelyen, irodában történhet, ahol országos nyilvántartást vezetnek róluk. Jelenleg sem ilyen iroda, sem ilyen feladatokat ellátó személy nincs.

A szakhatóságok és a múzeumbarát fémkeresősök együttműködése lehet kiváló is, amint azt több példa is bizonyítja.⁴⁹⁶ A civil lelőhely-bejelentések napjainkban is nagyon fontosak,⁴⁹⁷ mivel a régész nem lehet mindenhol ott. Emellett minden bizonnyal nagyon sok olyan lelőhely lehet még az országban, amelyet nem ismerünk,⁴⁹⁸ hiába zajlanak, legalábbis a szakmai kíváncsolság szerint, több mint hatvan éve folyamatosan hazánkban a régészeti célú, szisztematikus terepbejárások. Azonban jelenleg a szakma terepi jelenléte és az ebből fakadó publikációs tevékenység a borúlátóbb megállapítások szerint időnként csak arra elég, hogy információval lássa el a műkincspiactra dolgozókat (pl. légifotókkal és geofizikai eredményekkel).

A régész szakmában gyakran felmerül a kérdés, hogy lehet-e pozitív hozadéka, haszna a régészeti munkában annak, hogy az amatőr fémkeresősök ennyire nagy számban jelen vannak a hazai pályán. Nyilvánvaló, hogy a fémkeresőzés hazánkban olyan méreteket ért el, hogy eljött az ideje nemcsak az arányosság elvét alkalmazó jogi szabályozásnak, hanem a szabályozott keretek közé emelésének is. Ilyen tömeges méretű mozgalom nem szüntethető meg, de érdemes kihasználni a benne rejlő társadalmi-gazdasági erőt. Jelenleg országszerte kísérletek történnek a jó szándékú fémkeresősök bevonására a múzeumi munkába, általában a helyi, megyei

⁴⁹⁵ FINSZTER 2018, 287-293. gondolatmenete nyomán.

⁴⁹⁶ A teljesség igénye nélkül: PATAY-LASSÁNYI 2009

⁴⁹⁷ Egy ilyen pozitív eset volt a közelmúltban a dabasi honfoglalás kori temető leletmentése. Dabas külterületén jó szándékú helybeliek hívták ki a régészeket a területre, ahol magánszemélyek, vállalkozók és különböző intézmények összefogásával valósult meg a leletmentés: FÜREDI ET AL. 2011.

⁴⁹⁸ LASSÁNYI 2011

múzeumi gyakorlat keretei között. Az elkövetkezendő évek fogják megmutatni, hogy melyik gyakorlat válik be, és melyek azok a személyek, csoportok, akikkel érdemes együttműködni, akikkel közös szakmai munkát lehet folytatni. A magyarul elterjedt néven közösségi régészetnek (public archaeology) hívott civil–szakmai együttműködés keretében a helyi régész felügyelete alatt civil, megfelelő szakmai végzettséggel nem rendelkező érdeklődők segítenek a múzeumban vagy kint a terepen.⁴⁹⁹ Ennek a közös gondolkodásnak, a társadalom ilyen jellegű bevonásának az örökségvédelemben Nyugat-Európában több évtizedes hagyománya van.

A közösségi régészet keretében az ún. „múzeumbarát fémkeresősökkel”⁵⁰⁰ egyéni szerződések formájában kötött együttműködések több éves munka eredményei az ország múzeumaiban. A szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum közösségi régészeti programjainak résztvevői 2019 márciusában alapították meg a Közösségi Régészeti Egyesületet, amely saját honlapot működtet.⁵⁰¹ Beengedésük a múzeumi munkába a rendkívül leterhelt régész, a nagyberuházások és más építkezések nagy száma (ahol kötelező az időre elvégzett régészeti megfigyelés és szükség esetén földmunka), valamint az illegálisan keresőzők nagy száma miatt⁵⁰² véleményem szerint elengedhetetlen. A megbízható civilek azok, akiknek a legtöbb energiájuk van figyelni az internetes hirdetéseket, járni a mezőt és jelenteni a régésznek az illegális tevékenységet. Régész megfelelő felügyelete mellett a munkájuk pontos és minőségi munka lehet.⁵⁰³ Nagy bizalom és részben egyfajta oktatás és folyamatos figyelemmel kísérés kell a járási régészeti felügyelő és a múzeumi régész részéről azok felé a fémkeresősök felé, akiket múzeumi együttműködési engedéllyel odaenged a régészeti lelőhelyre. A régészeti fémkeresőzést szabályozó jogszabályok olyan kényszerítő intézkedésnek tekinthetők, olyan defenzív védelem eszközei,⁵⁰⁴ amelyek csökkentik a törvényes jogrendet, a köztulajdont ért támadást, az illegális feltárások számát. Nemcsak tudatos szemléletformálásra van szükség, hanem az együttműködés pozitív példáira és a jól eltalált szankciókat alkalmazó törvényi szabályozás kialakítására is. Erre tett kísérletet Magyarországon a közösségi régészet.

Jellemző, hogy a múzeumok oldalára átállt fémkeresősök viszonylagos anyagi függetlenségben élnek, amelyet korábbi vagy jelenlegi privát foglalkozásukból szereztek, így hobbiként tudják űzni a keresőzést. Jellemző tehát a múzeumokkal szerződésben állóknál az

⁴⁹⁹ V. SZABÓ 2019, 36-37, két valóban jól működő, Rózsa Zoltán és Rác Tibor Ákos régészek vezetésével megvalósuló példával.

⁵⁰⁰ Zárt facebook csoportjuk is van: Múzeumbarát Fémkeresősök (K.R.E.), jelenleg 466 taggal, de közülük sok régész. <https://www.facebook.com/groups/331913200340296>

⁵⁰¹ A honlap neve: www.kozossegiregeszet.hu

⁵⁰² V. SZABÓ 2019, 37.

⁵⁰³ RÁCZ 2017.; RÁCZ 2019, 149–157; HORVÁTH B. 2020

⁵⁰⁴ TULLIU-SCHMALBERGER 2003, 174.

egzisztenciális biztonság, míg a feketepiacra dolgozók között talán több a megélhetési bűnöző. Ez az előzetes anyagi függetlenség teszi számukra lehetővé, hogy ne csak alkalmanként menjenek terepre a fémkeresővel, hanem akár napi rendszerességgel és barátkozzanak a szakemberekkel. Ők éppen azért is tudnak együtt dolgozni a múzeumokkal, mert nincsenek már rászorulva az anyagi bevételre, nem okoz megélhetési gondokat, ha a napi munkájuk eredményét, az aznap előkerült leleteket teljes egészében le kell adni a múzeum részére.

A hosszabb időn át megbízható fémkeresőssel a múzeum szívesen köt szerződést, amelyen a fémkeresős önkéntes lelőhely-felderítőként szerepel. A jelenlegi szabályozás szerint a fémkeresőzésre hivatalos engedélyt kapó „lengetős” számára a múzeum a szűrő. A múzeum ugyanis a számára megbízható emberekkel köt szerződést, amelynek megkötése után a területileg illetékes kormányhivatal adja ki az engedélyt. A keresőzéshez, azaz hivatalosan a „régészeti célú lelőhely-felderítéshez” szükséges a földtulajdonos engedélye is.

Amennyiben a keresős a terepen régészeti lelőhelyet fedez fel, akkor azonnal be kell szüntetnie a további keresőzést és haladéktalanul be kell jelentenie a múzeumnak és a kormányhivatalnak. A jelenleg hatályos törvény ugyanis nem engedi, hogy régészeti lelőhelyen önállóan fémkeresőzzön. A gyakorlat azonban a megbízható lengetősök esetében az, hogy megkutatja a területet, minden adatot írásban rögzít, és ha összegyűlik 2-3 lelőhely, akkor a régésszel együtt kimennek újra a terepre hitelesíteni. Ezekben az esetekben a szerződött fémkeresős a lelőhely bejelentőjeként szerepel a dokumentumokban. A múzeummal szerződést kötő fémkeresős a tárgy találási helyén írásban rögzíti a GPS-koordinátákat és a találási körülményeket; ennek dokumentációját pedig a tárggyal együtt leadja a múzeumnak. Ily módon tartós munkakapcsolatok jönnek létre, amely a múzeum számára hasznos, a fémkeresős pedig jogszerűen folytathatja hobbiját. A múzeumi munkába szerződéssel bevont, kellő mértékben betanított „amatőr”, valójában a gépet a régésznél általában sokkal profibban kezelő fémkeresős helyismeretével, lelőhely- és leletbejelentéseivel nélkülözhetetlen segítőjévé válhat a helyi szakembereknek. A hosszú évek óta a régészekkel együttműködő, megbízható fémkeresősöket hosszú évek óta kitünteti a régész szakma, többen is kaptak már Schönvisner István-emlékérmeket. Nagyon fontos, hogy a régésztársadalom egésze nyitottá váljon erre a problémára, megértse a fémkeresős jelenséget és jó együttműködést tudjon kialakítani a jó szándékú fémkeresősökkel.⁵⁰⁵ 2005. december 5.-én alakult meg a Magyar Régész Szövetség (MRSZ).⁵⁰⁶ Ez a szakmai szervezet azonban nem kamara, nem kötelező belépni a tagjai közé, ha egy régész dolgozni akar, vagy ásatási engedélyt szeretne kapni az illetékes régészeti örökségvédelmi

⁵⁰⁵ V. SZABÓ 2009, 131.

⁵⁰⁶ ANONYMUS 2020b.

hatóságoktól. A mai magyar régésztársadalom meghatározó része tagja a szervezetnek, amely a szakma érdekképviselőjét látja el.⁵⁰⁷ Az MRSZ korábbi elnökségei és a 2021-ben megválasztott jelenlegi elnöksége is támogatja a közösségi régészetet, ez a szövetség megnyilatkozásaiban és a közösségi régészetet bemutató konferenciák és rendezvények társszervezésében is tetten érhető.⁵⁰⁸

A bizalmi kapcsolat építése a civilekkel azért fontos, mert így hazánkban is könnyebben le tud zajlani a hobbi fémkeresőzés egyidejű dekriminalizációs és kriminalizációs folyamata, a megbízható és a kriminogén jellegű fémkeresősök elkülönítése, amely így egy államilag szigorúan, folyamatosan ellenőrzött, valóban kizárólag múzeumi keretek közt végzett kulturális hobbivá válhat.⁵⁰⁹

2.4.4 A régészeti korú tárgyak fémkeresőzésével kapcsolatos jogsértések (a Kötv. szerint) és bűncselekmények (a Btk. szerint) - Hogyan, milyen módon okoz kárt a fémkeresős?

A Kulturális örökségvédelmi törvény (Kötv.) szerinti tilalmak megszegése jogsértés. A régészeti korú tárgyakkal kapcsolatos visszaélések az alábbi esetekben merítik ki a bűncselekmény⁵¹⁰ fogalmát: a régészeti lelőhely engedély nélküli feltárása, bolygatása, illetve a csempészet. Mivel az illegálisan fémkeresőzők nem készítenek dokumentációt az általuk kiásott leletekről, ezért a régész számára minden ilyen megtalált tárgy sajnálatos módon szórványnak minősül. Utólag már nem rekonstruálható az eredeti leletkontextus, a bolygatás miatt az onnan nyert földminta alkalmatlan a C14-es kormeghatározásra is. Jellemző, hogy az illegális fémkeresőző az egy helyen talált, ún. zárt leletegyüttesből csak a fémtárgyat veszi fel, az esetleg kvalitatív vagy ritka tárgytípusba sorolható kerámia, csont, stb. tárgyakat otthagya vagy szétszórja.⁵¹¹

⁵⁰⁷ A szövetségnek, bár 2005 éve fennáll, a súlya még nem olyan nagy, mint amilyenre szükség lenne, mert nagyon komoly támadások érik a régész szakmát egy-egy nagy léptékű állami vagy magánépítkezés elhúzódnása miatt. A külföldön is létező szakmai szervezetek azonban a hosszú távú minőségi szakmai munkát képviselik, amely tetemes időbeni és pénzbeli többletráfordítást, valamint kompromisszumos készséget igényel. A folyamatos állami, vagy nagyvállalkozói konfrontáció a régészeti szakmai tömörülések munkájának világszerte kényszerű velejárója, nem magyar sajátosság.

⁵⁰⁸ A szövetség legutóbb 2021. november 11.-13.-án szervezett Szentendrén közösségi régészeti konferenciát a *Ferenczy Múzeumi Centrummal*, a *Közösségi Régészeti Egyesülettel* és a *Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal* közösen a szentendrei városháza dísztermében. A konferencia felhívása a szövetség honlapján olvasható: <http://www.kozossegiregeszet.hu/>

⁵⁰⁹ ld. BÁLINT-SZENTPÉTERY 2017 tanulmányait.

⁵¹⁰ Btk. 10.§ (1); DÁNOS 2003, 21.

⁵¹¹ Érzékletes képet fest ezzel kapcsolatban egy régészeti tanulmány: „...tucatnyi lelőhelyen bukkantunk hasonló, dűlások nyomaira, ám ezek közül is kiemelkedik a dédestapolcsány-verebece bérci őskori erődtített településen

Bár nem jelent meg ezzel kapcsolatban hivatalosan becsült kárérték, a magyarországi helyzet 2008 körül már katasztrofálisnak volt mondható és a helyzet a mai napig nem változott.⁵¹² A helyzetet tovább súlyosbította a 2008 után bekövetkező gazdasági válság. A vidéki lelőhelyeken több helyen jellemzővé vált, hogy a munkanélküliség miatt megélhetésként kutató „bérkeresősök” szabályosan lerabolták a lelőhelyeket. Az internethasználat az információáramlást és az információra rákereső anonimitását biztosította, ezért a fémkeresőkkel kapcsolatban nagyon sok információ található a neten, köztük sok a kiemelt helyen szereplő fémkeresős cég hirdetése, amely aggodalomra ad okot.⁵¹³ Mivel a fém-detektort csak egyféle tevékenységre lehet használni, elgondolkodtató, hogy magánszemélyek ezrei milyen céllal veszik ezt meg, hiszen alig pár százan állnak csak szerződésben múzeumokkal. A fém-detektor, vagy a mágneshorgászathoz használt eszközök egyfajta „fegyverek” a kulturális örökség ellen, amelyet a fegyvertartáshoz hasonlóan, egészen szigorúan kellene szabályozni. Csak múzeummal érvényes szerződésben álló vásárolhatná meg sok régész szerint.

A fémkeresőzést jövedelem kiegészítésnek használó, vagy egyenesen a szervezett bűnözés megrendelésére dolgozó keresősök önálló alcsoportokat alkotnak a fémkeresősökön belül. Motivációjuk és attitűdjük egészen eltér az együttműködő fémkeresősöktől⁵¹⁴

Mivel a fémkeresőzés egyre specializáltabban működik és egy-egy csoport csak egy-egy korszakra koncentrál,⁵¹⁵ vannak olyan csoportok, amelyeknek az áruja nagyobb csábítást jelent, hogy a feketepiacon kössön ki. Ilyen tárgytípusok a külföldön is jól eladható, jó állapotú római kori pénzek, a művészi értékű bronztárgyak bármely korszakból, illetve a nemesfémből készült tárgyak bármely korszakból. Azok a fémkeresősök, akik nem kívánnak együttműködni a múzeumi régészekkel, és ezáltal a Kötv. szerint jogsértést, a Btk. szerint bűncselekményeket (rongálás, jogtalan elsajátítás, lopás) követnek el, több ponton elérhetők, beazonosíthatók. Több olyan hazai internetes felület van, amelyek jellemző előfordulási helyeik. Így korábban a jófogás, vatera, de még inkább az ebay, és leginkább a hazai zárt internetes csoportok, ahol hirdetésben árulják a valamilyen mértékben letisztított fémtárgyat. Hozzászólnak internetes fém-detektor-áruházak blogjain, feltűnnek várbarát és numizmata facebook csoportokban,

látható rombolás. Itt a lelőhely egész területén sebhelyként sorakoznak a kisebb-nagyobb gödrök, szélükön otthagytott kerámiaedények töredékeivel, csontdarabokkal és a kincskeresők számára értéktelennek számító vasból készült tokosbaltákkal, vas nyersanyag-rögökkel. halmokat szinte teljesen széthányták ígéretes bronzmellékletek reményében.” V. SZABÓ 2009, 129.

⁵¹² MRÁV – SZABÓ 2006, 25.; V. SZABÓ 2009, 128.

⁵¹³ A Google keresőbe beütve a „fémkereső” szót 63800 találatot dobott ki a rendszer 2016. január 27.-én, 2022. január 4.-én 70500 találatot, amely enyhe emelkedést mutat.

⁵¹⁴ Ez utóbbi két csoport tagjai részben, ill. teljes egészben kriminogén egyénnek tekintendők. Mráv – Szabó 2006, 25. Ők nemcsak a lopás, mint alaphűncselekmény, hanem gyakran az orgazdaság (a régészeti leletek értékesítésének szándéka) is kimerítik. BEZSENYI 2000, 71; MRÁV – SZABÓ 2006, 26; MTI 2015. jún. 12.

⁵¹⁵ V. SZABÓ 2019, 36-37.

történelmet, régészetet népszerűsítő internetes oldalak hozzászólásaiban. Ezekben a hozzászólásokban jellegzetesen megjelenik a személyes kérkedés, a tudálékoskodás, akár a fenyegetőzés is. Az elmúlt években aggasztó mértékben megnövekedett az interneten árult régészeti leletek mennyisége. A jelenség visszaszorításával több nemzetközi akció is foglalkozott elmúlt években, amelyben a Magyar Rendőrség is részt vett.

2.4.5 A fémkeresőzés, mint társadalmi tömegjelenség - Kísérlet a profilalkotásra: Kiből lesz a fémkeresős? Van-e „tipikus” fémkeresős?

Külön csoportba, a „szürke oldalhoz” sorolhatóak azok a fémkeresősök, akik behozzák ugyan időnként a múzeumba a talált leleteket (vagy annak egy részét), de engedélyt nem kérnek a keresőzéshez.⁵¹⁶ Vannak olyanok is, akik csak közvetítőkön keresztül adják le a leleteket, személyesen nem akarnak kapcsolatba kerülni a múzeummal. Ők jellegzetesen nem megélhetési gondok miatt mennek terepre, hanem érdeklődésből. Ennek ellenére jelentős részüket rá lehetne bírni a régészekkel való együttműködésre, ha sikerülne a fémkeresőzés hazai szabályozásában megtalálni az éppen megfelelő mértéket a szabályozás és a szankcionálás útvesztőjében. Mint ahogy az Nagy-Britanniában is sikerült.

A régészeti célú fémkeresőzés mértéke és jellege szerint egyfajta társadalmi tömegjelenségként értelmezhető. Bár a régészek gyakran egyféle tulajdonságokkal felruházva tipizálják a fémkeresősöket, valójában több jól elkülöníthető csoportra oszthatók a fémkeresősök,⁵¹⁷ bár a csoportok között van átjárás. Kutatásom kezdetén, 2015 őszén több kötetlen jellegű, nem jegyzetelt, azonban irányított beszélgetést folytattam hazai régészekkel, amelynek egyik kérdése az volt, hogy próbáljon tipikus képet rajzolni a fémkeresősökről. Meglehetősen egyöntetű képet rajzoltak le, függetlenül attól, hogy az ország melyik részén dolgoztak. Ez a foglalkozáshoz köthető tipizálás jelenleg is jelen van, amint a 4. fejezet kérdőíves kutatásából is kirajzolódik. A gyűjtőszennvedélyüknek hódoló, lelkes amatőrök mellett a gyakorló régész számára is érzékelhetően, napi tapasztalatként megjelentek a a profi elméleti és műszeres felkészültségű, elsődleges vagy másodlagos megélhetési forrásként fémkeresősök. Ez utóbbi kör is két részre oszlik: a bizalmatlan, szigorúan magányosan és

⁵¹⁶ Mint pl. a 2010-ben a Mánynál talált avar kori bronz tarsolykorong esetében történt. A korongot magángyűjtők találták, amelyet átadtak a Nemzeti Múzeumnak. A tárgyat csak Mány közeléből szórványként előkerült anyagnak lehetett bekatalogizálni: FANCSALSZKY 2011-2013, 163.

⁵¹⁷ vö. DÁNOS 2003, 20; Bővebben ld.: V. SZABÓ 2009, 129-130.

általában kisebb területet bejáró és fémkeresőzőkre és a 2-4 fős, néha országosan dolgozó, bedolgozókat alkalmazó fémkeresős csoportokra.⁵¹⁸ Előbbieket a bűnelkövetésre inspiráló szituációk csábítják el, míg az utóbbiaknak a bűnelkövetés, a fémkeresőzés életmódjuk részévé vált. Ha olyan személyi sajátosságokat keresünk, amelyek az oksági tényezők, a személyes életút során megvalósított jellemző magatartások hasonlóságára építenek és összefüggnek a bűncselekmény megvalósításával, akkor a múzeumokkal kapcsolatot nem kereső illegális fémkeresősök között valószínűleg vannak, akik a szituatív bűnözők és a karrierbűnözők csoportjába sorolhatók be. Személyiségüket valószínűleg tartósan torzította az a társadalmi szembenállásnak nevezett attitűd, amely őket az ismétlődő bűnelkövetésre vezette. Hangsúlyozom, hogy a bűnözői kategóriákba való besorolást szigorúan abban az esetben tartom megengedhetőnek, amennyiben a fémkeresőzést és a leletek értékesítését a keresős személy titokban, a hatóságok folyamatos megtévesztésével, hosszú időn át végzi.⁵¹⁹

Ha a nagy tételben történő, piacra dolgozó fémkeresőzést tekintjük, akkor a kiemelkedő mennyiségű leletet produkáló, ezzel jelentős anyagi haszonra szert tevő és a haszonhoz képest eltörpülő büntetés⁵²⁰ miatt a fémkeresőzés sikeressége kiemelkedően magasnak tekinthető. Emiatt a bűnözéssel való azonosulása a sikereket felmutató fémkeresősnek szintén magas, nagymértékű, amely miatt elkötelezett a folytatólagos bűnelkövetés, jelen esetben az illegális fémkeresőzés irányában.⁵²¹ A gazdasági haszonszerzésre, bevételre irányuló bűncselekmények számos válfaja áll rendelkezésre hazánkban is a potenciális bűnelkövetők számára, a fémkeresős azonban csak a keresőzést választja, amelyet általában kizárólagosan, hosszú ideig folytat. A munkanélküliség mértéke szintén befolyásolja a feketepiacra való termelés mértékét, de Magyarországon nem került nyilvánosságra olyan eset, ahol egy szervezett bűnözői körtől kapva drága fémkereső műszert, a keresősök módszeresen lerabolják a területet.⁵²²

A fémkeresőzők között nem jellemzőek az alkalmi géphasználók. Sőt, éppen az ellenkezője tapasztalható. Bár statisztika nem készült róla, a régészek személyes tapasztalata szerint természetesen itt is jelen vannak, akiknek az egész személyiségükön elhatalmasodó hobbija miatt megromlik a családi háttere,⁵²³ elmagányosodnak, társas kapcsolataik a hasonló irányultságú társakra, internetes kapcsolatokra szűkülnek. A detektorosok többsége azonban

⁵¹⁸ Az illegális fémkeresősök tipizálási kísérletében Gönczöl Katalin módszere szerint járok el. GÖNCZÖL 1980

⁵¹⁹ GÖNCZÖL 1980; NÉMETH 2003, 110.

⁵²⁰ Gondoljunk csak a precedens értékű, fentebb már taglalt kaposvári perre. Vö.: MRÁV – SZABÓ 2006, 25-26.

⁵²¹ GÖNCZÖL 1980; NÉMETH 2003 114.

⁵²² A fémkereső műszereknek ilyenfajta használata leginkább a Közel-Keletre, Közép- és Dél-Amerikára, illetve Afrikára jellemző. Ezekben a területeken ebben a kiásott régészeti lelet elsődleges bevételi forrás, amelynek értékesítésével fegyvert vásárolhatnak vagy pénzmosáshoz használják fel. HUDÁK 2016a.; STRAZZARI-COTICCHIA 2012, 15.; HUDÁK 2017

⁵²³ Vö.: NÉMETH 2003, 106.

nem ilyen. Meghatározó hányaduknak az anyagi motiváción túlmutató kulturális, szellemi „éhsége” is van, egyben kikapcsolódást jelent számukra a szabad levegőn. Ezt világosan mutatják az internetes csoportosulások bejegyzései. Találkozókat, fémkeresős versenyeket tartanak az egyes csoportok, amelyek ismerik és figyelik egymást és a közelükben dolgozó régészek tevékenységét.⁵²⁴

A rendszerváltozás után Magyarországon is felerősödtek az átalakuló társadalom klasszikus mikrokörnyezeti csoportjai: a család, az iskola, a munkahely, a baráti kör, tehát a szűkebb, ill. a tágabb lakókörnyezet felől érkező negatív hatások. Ezek a hatások a tapasztalat szerint mindig fokozzák a szubkulturális csoportok tényérését, ill. ezzel párhuzamosan a bűnözés megerősödését. Mindezeket a tényezőket valóban tetten lehet érni a fémkeresős csoportok létrejöttének okaiban is, de nem tartom döntő hatásúnak, inkább csak kortünetnek. Ezt világosan mutatja, hogy a fémkeresősök egy jelentős hányada nem az anyagi haszon reményében fordult a fémkeresőzés felé. Mivel a fémkeresősök normái, meggyőződései és értékei nem azonosak, nincsenek elszigetelve a társadalom fő áramától, nem élnek hasonló körülmények között, így nem is határolhatók körül egyfajta fémkeresős szubkulturaként.⁵²⁵

2.4.6 *Milyen árulkodó nyomai vannak a fémkeresőzésnek? Honnan tudható, hogy a fémkeresős birtokában lévő tárgyak fémkeresőzés útján lettek kiásva?*

A Magyar Nemzeti Múzeum régészei hivatalból meglehetősen sokat foglalkoztak fémkeresősökkel.⁵²⁶ A múzeum két régésze által 2006-ban írt közös tanulmányban szabatosan meghatározták, milyen árulkodó nyomokból ismerhető fel az ilyen eredetű lelet, amelynél jobban én sem tudom meghatározni: *„A lefoglalt tárgyak között nagy számban voltak olyan tárgycsoportok, amely a fémkeresővel való fosztogatás árulkodó melléktermékei, illetve fémkeresővel való gyűjtés jellegzetes eredményei. A fémkereső ugyanis minden fémtárgy megtalálását lehetővé teszi, ezáltal számos olyan tárgyét és leletét is, amely a gyűjtő számára értéktelen (például: ólom- és bronzöntés melléktermékei, kisméretű töredékek, újkori töredékes vagy sérült fémtárgyak és fémtörmelék). Ezek a tárgyak tehát nem csere vagy kereskedelem útján jutottak az I. rendű vádlotthoz, hanem fémkeresővel való illegális kutatás során. (Az értéktelen fémtárgyak eltávolítása a lelőhelyekről az illegális kutatási tevékenységet végző*

⁵²⁴ Ezekre a rendezvényekre az elmúlt tíz évben számos internetes fórum- és blogbejegyzés utal.

⁵²⁵ DÁNOS 2003, 54-56.; ADLER – MUELLER – LAUFER 2000, 194.; HUDÁK 2016a, 89-91.

⁵²⁶ A Magyar Nemzeti Múzeumba kerülnek az államhatáron elfogott, vélelmezhetően Magyarország területéről, illegálisan előkerült, régészeti korú tárgyak.

számára azért fontos, hogy azokat további fémdetektoros kutatásai során még egyszer ne találja meg.) A leletek talajból lettek begyűjtve, mivel a fémtárgyak túlnyomó többsége korrózióval borított, és föld rakódott, tapadt rájuk.”⁵²⁷

A fémkeresőzésben a területi, ill. a korszakonkénti, vagy tárgy típusonkénti szakosodás már a legkorábbi idősakra, a rendszerváltás előtti évekre is jellemző volt. Az ezredforduló utáni évekre egyes régészek szerint kialakult egy egyensúlyi helyzet a fémkeresősök között, amely szerint a Dunántúlon a legtöbben a római kori, a Dunától keletre eső területen pedig a középkori lelőhelyeket keresik. Az elmúlt évtizedben több csoport is a késő bronzkori lelőhelyekre szakosodott,⁵²⁸ de erőteljes érdeklődés mutatkozik itthon és külföldön egyaránt a középkori és római pénzek, fegyverek, ill. a római kori fibulák (ruhakapcsoló tűk), bronz fogadalmi (votív) tárgyak, szobrocskák, lószerszám- és egyéb tartozékok iránt is. Az ilyen tárgyak szinte azonnal értékesíthetők megtalálás után: nem kötődnek Magyarországhoz és méretüknél fogva könnyen szállíthatók rejtetten.⁵²⁹ Gyakori, hogy egy adott korszakra és egy-két megyéni területre⁵³⁰ specializálódik egy-egy keresős, vagy csoport, ahol módszeres felkészüléssel, a vonatkozó szakirodalmat jól ismerve választják ki a lelőhelyeket. A szakirodalmat rendszeresen antikváriumokból és weboldalokról szerzik be, szabadegyetemen, nyilvános előadásokon képzik magukat, klubokban, összejöveteleken cserélnek tapasztalatokat, ahol nem tárják a nyilvánosság elé, milyen okból érdeklődnek a téma iránt. Ez a fajta specializálódás a professzionálisan dolgozó fémkeresősökre és amatőrökre egyaránt jellemző. A szakosodás megléte a fémkeresőzésben tehát nemcsak az eladásra dolgozókra jellemző, hanem számos keresősre. A szakosodás alapján tehát nem lehet elkülöníteni egymástól a piacra dolgozókat és a gyűjtőket.⁵³¹ Megfigyelhető, hogy a gyűjtési kör specializálódása az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan egyre kifejezettebb. A magasabb iskolai végzettségű keresősöknek vannak egészen speciális anyag típusú gyűjtő gyűjteményeik. Általánosan megfigyelhető a fémkeresős életútját vizsgálva, hogy eleinte érmekeket gyűjtenek (csakúgy, mint Sümegh József), majd később többen ezt feladva egy speciális anyagfajta gyűjtésére (pl. fibulák /ruhakapcsoló tűk/, katonai diplomák /római kori bronz elbocsátó dokumentum/, egészen ritka érem típusok, stb.) specializálódnak.

⁵²⁷ MRÁV – SZABÓ 2006, 25.

⁵²⁸ V. SZABÓ 2009, 129; V. SZABÓ 2019, 37.

⁵²⁹ A 2001-ben lefoglalt nagy mennyiségű fémtárgy közül is hiányoznak a minőségi darabok, mivel azok valószínűleg gyorsan értékesítésre kerültek. Vö.: MRÁV – SZABÓ 2006, 25.

⁵³⁰ MRÁV – SZABÓ 2006, 25.

⁵³¹ Lásd bővebben: KÁDÁR – M. TÓTH – TIHANYI 2013, 61-72.

Jellemző emellett a néhány fős csoportban keresőzés és összedolgozás, bár a társaságok, csoportok tagjai ritkán állandóak, gyakoriak a sértődések. Ilyenkor egymást jelentik fel a hatóságoknál; ez a „bemártás” különösen a feketepiacra dolgozó, egymás területére tévedő keresősökre jellemző. A feljelentés nagyon fontos pont, mert ilyenkor lehet rálátni egy adott csoportra, helyi hálózatra, ahol a feljelentő nem kívülálló, hanem valójában az illegális utakon járó csoport tagja, akit érzése szerint valamilyen sérelem ért a csoporton belül.

A fémkeresősök jelentős részének jó szándékú csoportosulásánál jóval veszélyesebb az a ma már elsősorban eladásra dolgozó kör, amely főleg a bronzkori magaslati erődített telepeket (a Természetvédelmi törvényben „földvárakat”) járja be módszeresen és ott folytat amatőr ásatásokat. A nyugat-európai, elsősorban osztrák, német, svájci, belga, holland, illetve ukrán, orosz magángyűjteményekben és a műkincs-kereskedelemben, pl. német aukcióházakban felbukkanó magyarországi bronzkori leletek, az erődített telepekről ellopott bronzkori depóleletek világosan mutatják a magyar bronzkori régészeti örökség veszélyeztetettségét. Az elsősorban a késő bronzkori, értékes bronzleleteket deponáló népeiségek erődített telepei általában nehezen megközelíthető, elhagyatott helyeken vannak. A Dunántúlon is kialakult egy késő bronzkorra specializálódott kincskeresős mag, akik leglátványosabb dűlásait a velemi Szent-Vid hegy erődített településén és a bakonyi halomsírmezőkön lehet megfigyelni.⁵³²

A Dunántúlon azonban inkább a római kori lelőhelyek vannak a legnagyobb veszélyben. Ennek oka, hogy a felszínen gyakran látszódnak épített nyomok, amely egy amatőr számára is jelzi a pontos lelőhelyet. Az egy-egy lelőhelyre eső leletmennyiség a római korban más korszakokhoz képest nagy; még szakszerű restaurálás nélkül is viszonylag jó állapotú, könnyen értékesíthető fémleletekben gazdag a korszak. Sajnos ezek a dunántúli római kori helyszínek már az ezredfordulóra erősen le is voltak járva, ki voltak rabolva.

A kies területeken fekvő régészeti lelőhelyek elhagyatottsága mágnesként vonzza a piacra dolgozó fémkeresősöket. Többek között pl. a Nógrád megyei Kisterenye, Hársas lelőhelyen tetten is értek fémkeresőző helyi fiatalokat 1992-ben, ezért a területet rövidesen régészetileg levédtek. Több ehhez hasonló eset is történt, különösen a rendszerváltás utáni években, külföldi rendszámú buszokkal, de ezekben az esetekben nem mindig követte régészeti védelem a lelőhely bolygatását. A régészetileg védetté nyilvánítás azonban önmagában nem biztosít sem rövid, sem hosszú távon elegendő védelmet, csak jól eltalált ellenőrzési módszerekkel és szankcionálással rendelkező kiegészítésekkel.

⁵³² V. SZABÓ 2009, 40-42., 129.

A fémkeresős tetten érésekor végzett helyszíni szemle, a házkutatás, a fémkeresős motozása, esetleg a helyszínelés során talált tárgyak, ill. körülmények képezhetik a tárgyi bizonyító eszközök kézre kerítésének eljárásjogi keretét.⁵³³ Az a körülmény, hogy a fémkeresősök többnyire kisebb csoportokban, baráti társaságként űzik ezt a hobbit, veszélyes vizekre terelheti a tevékenységüket, ha a fémkeresőzést nem a hatóságok tudtával és beleegyezésével végzik. A csoportmunka ugyanis abban az esetben, ha a fémkeresősök nem a szakhatóságokkal együttműködve végzik a hobbijukat, hanem piacra dolgoznak, tettenérés után büntetőjogi értelemben már bűnszövetségben elkövetett tevékenységnek minősül.⁵³⁴

Hasonlóképpen, ha az adott, feketepiacra dolgozó társaság hosszabb időszakon keresztül, folyamatosan végzi a fémkeresőzést, profitra dolgozik (ez elsősorban jól fizető tárgytipusok eladására való specializálódást jelent), illetve strukturált, azaz a társaság tagjainak megvan a maga szerepe és összekötőket (pl. hírvivőket, informátorokat, vagy futárokat) is foglalkoztat, akár csak alkalmi jelleggel is, ebben az esetben ez kimeríti a bűnszervezet fogalmát.⁵³⁵ Ez utóbbi sokkal súlyosabb büntetőjogi elbírálás alá esik.⁵³⁶

A bizonyítás nem egyszerű a fémkeresős ügyekben. A bizonyítás célja a jog szerint a múltbeli tények megállapítása, majd ennek alapján a helyes jogminőség, valamint a büntetés vagy felmentés megállapítása. A bizonyításban meghatározott alanyok konkrét bizonyítási eszközökkel vehetnek részt, amely tevékenységük csak a törvényileg pontosan meghatározott kérdések eldöntésére irányulhat.⁵³⁷ A már többször említett, 2001 tavaszán a kaposvári rendőrség által lefoglalt nagy mennyiségű, fémkeresőzésből származó leletanyaggal kapcsolatos, precedens értékű ítélet a törvényalkotás hiányosságai miatt több ponton nem tudta bizonyító erejűen elmarasztalni a vádlottakat. Így kellő súlyú, visszatartó erejű elmarasztalás sem történt; annak ellenére, hogy kifejezetten nagymértékű lelőhelyrombolás történt. Ahogyan az ügy két régészeti szakértője sommásan írta: *„Az indoklás világosan fogalmaz. Amennyiben a rongálás helye nem azonosítható, és az okozott kár mértéke sem határozható meg pontosan, az illegális fémkeresős kutatás nem minősül az érintett régészeti lelőhely(ek) rongálásának. Azaz, amíg a törvényekbe nem kerül bele tételesen, hogy az, aki a régészeti leleteket illegálisan kiszakítja eredeti összefüggéseiből, rongálást is elkövet, addig a hasonló törekvések jelentős*

⁵³³ Előírás szerint a tárgyi bizonyítási eszközül szolgáló dolgot a hatóság lefoglalja és letétbe helyezi. BÓCZ 2000, 8-12., 16-26., a vonatkozó jogi paragrafusok idézésével. A régészeti lelőhelyen, műszerrel való tettenérés esetén a fémkeresőst is megilletik a minden terheltet megillető jogok. Lásd: FARKAS – RÓTH 2004, 81.

⁵³⁴ Btk. 137.§ 6. pont; NAGY J. 2003, 15.

⁵³⁵ NAGY J. 2003, 15-16, a vonatkozó paragrafusokkal.

⁵³⁶ ÉLŐ 2003, 25-27., a vonatkozó paragrafusokkal, ld. még a szervezett bűnözés kritériumairól szóló fejezetet.

⁵³⁷ vö.: Büntetőeljárásról szóló tv. kommentárja.

része büntetlenül marad. Az ítélet minden ilyen esetben mindössze a lefoglalt régészeti leletek értékének függvénye. Jól illusztrálja ezt a kaposvári ítélet is.”⁵³⁸

A kulturális javakkal, régészeti leletekkel való visszaélés tényállását szintén nehéz bizonyítani a bíróság előtt, amikor a fémkeresős azzal védekezik, hogy nem tudott arról, hogy régészeti leletet talált. A régészeti leletek felismerésének módszertanát a régészhallgatók öt évig tanulják az egyetemen, így a bíróság indokolhatja azzal a fémkeresős felmentését, hogy nem várható el tőle, hogy régész kompetenciákkal rendelkezzen, így felismerjen egy régészeti leletet.⁵³⁹

A bizonyítási eszközök három csoportba sorolhatók: (1.) személyi (tanúvallomás, a terhelt vallomása, szakvélemény). (2.) tárgyi (minden olyan tárgy /dolog/, amely a bizonyítandó tény bizonyítására alkalmas lehet, különösen, amely a bűncselekmény elkövetésének nyomait hordozza, vagy a bűncselekmény elkövetése útján jön létre, vagy amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy amelyre a bűncselekményt elkövették. (3.) az eljárási cselekmény formájában testet öltő bizonyítási eszközök (szakértői vélemény/szakvélemény, mint bizonyítási eszköz). A Rendészettudományi Szaklexikon szerint a tárgyi bizonyíték *„minden olyan tárgy, dolog, amely a releváns tény bizonyítására alkalmas, így különösen az, amellyel valamely cselekményt elkövettek, és azok nyomait hordozza, vagy a cselekmény elkövetése útján jött létre, továbbá amelyet a cselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy amelyre a cselekményt elkövették.*”⁵⁴⁰

A bizonyítást illetően tudjuk, hogy a 2018. évi örökségvédelmi rendelet megalkotásával a jogalkotó minden nem hivatáshoz köthető fémkeresős kutatást megtiltott, pontosabban engedélyhez kötött. A fémkereső műszer Kötv.-ben meghatározott engedély nélküli használata jogsértés ugyan, de önmagában még nem Btk. szerinti bűncselekmény. A bűncselekményt, a talált tárgy (régészeti lelet) jogtalan elsajátítását továbbra is nehéz bizonyítani, hiszen ha nem ismeri fel a fémkeresős a talált tárgyat régészeti leletként, azt sem tudhatja, hogy állami tulajdon és ezért nem vihetné magával. Egyszerűbb a bizonyítás, amikor tettenérés történik lelőhely-rongálás, engedély nélküli ásatás közben, vagy állami tulajdonra elkövetett lopás, jogtalan elsajátítás, kulturális javakkal való visszaélés közben. Ehhez azonban az szükséges, hogy az illetékes hatóságok rendszeresen és folyamatosan járják a terepet és tetten érvé az elkövetőket. Erre azonban természetesen a hatóságoknak együttesen sincs elég kapacitása.

⁵³⁸ MRÁV – SZABÓ 2006, 26.

⁵³⁹ BÁLINT 2017, 139.

⁵⁴⁰ BODA 2019, 552.

2.4.7 Adatbiztonság, veszélyeztetett lelőhelyek védetté nyilvánítása és szakmai tömörülés – a régészek önvédelmi fegyverei a fémkeresőzéssel szemben

A civil fémkeresősökkel még nem számoló, korábban megjelent szakkönyvek adatai természetszerűleg továbbra is nyilvánosak; az antikváriumokban, internetes értékesítési felületeken, könyvtárakban elérhetőek. Az irántuk jelentkező „civil” keresletet egyértelműen mutatja a terepet járók számára hasznos korábban kiadott régészeti kézikönyvek, szakkönyvek tartósan magas antikváriumi ára.

Az illegális fémkeresőzés elterjedésével a magyar régészet is a nyugat-európai viszonyokhoz hasonló, bonyolult helyzetbe került. A hazai régészek számára ez az állapot egyre nehezebben ellenőrizhetővé tette a fémkeresősök működését, így égetően szükségessé váltak a strukturális változások.⁵⁴¹ 2008 körül a fémkereső műszerek forgalmazói legkevesebb négyezer hazai magánkézben lévő fémdetektorral számoltak. Ezek száma 2016-ra minimum megduplázódhatott, esetleg meg is háromszorozódhatott, amint arra a több tucatnyi, fémdetektort áruló cég internetes jelenléte is utal.⁵⁴² Az ezredforduló tájékán meglévő állapotokat jól jellemzi a 2001 tavaszán a fentebb részben már taglalt, a kaposvári rendőrség által lefoglalt jelentős mennyiségű, zömmel régészeti korú tárgy. Ezek a régészeti szakvélemény szerint hosszú időn át gyűjtött, „különösen nagyszámú lelőhelyről”⁵⁴³ származó, zömmel már csak a nehezebben eladható, értéktelenebb darabok voltak. A helyzet kismértékben csak közel egy évtized múlva javult érezhetően, amikor a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kezdeményezésére 2009-2012 között az illetékes miniszter védetté nyilvánította a bronzkori erődített telepek (a természet védelméről szóló törvény szerint földvárak) egy részét.⁵⁴⁴ A védelem oka az volt, hogy kiemelkedő jelentőségűek voltak és korábban sajnálatos módon

⁵⁴¹ A fémdetektor használatának ugrásszerű elterjedését a jogalkotó hazánkban is, különösen eleinte, képtelen volt hatékonyan követni. A műszer alkalmazási körét egészen 2015-ig meglehetősen következtetlenül szabályozták. V. SZABÓ 2009, 129. A korai időszakban a törvényi szabályozás még nem említette név szerint a fémkeresőzést, csak a lelőhelyek általános védelmét szabályozta, ezért tettenérés esetén sem lehetett a hatósági személynek erre hivatkozni. Régészeti felügyelők 1998 óta dolgoztak az 1997. évi CXL. tc. alapján létrejövő, majd a következő évben ténylegesen is megalakuló Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóságon. NAGY M. 2003, 34.; FEKETE I. 2005, 107. Nekik már voltak bejelentéseik a fémkeresősökkel kapcsolatban. A régészeti felügyelők bejelentései rögzítésre kerültek, amelyeket később a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központban őrizték. A 2001. évi LXIV. törvény alapján megkezdte működését a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, amely az ügyeket szintén regionális alapon, helyi irodában kezelte. Ugyanebben az évben alakult meg önálló intézményként a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, amely a fémkeresős kihívásnak is megfelelő, korszerű régészeti szabályozást volt hivatott kialakítani. A régészeti felügyelők jelenleg a megyei kormányhivatalokban működnek. Az egyes intézmények feladatköreinek a változásait a 21. század első két évtizedében az I. és II. táblázatok rögzítik.

⁵⁴² NAGY M. 2003, 34-35.; V. SZABÓ 2009, 129.

⁵⁴³ MRÁV – SZABÓ 2006, 25.

⁵⁴⁴ NAGY L. 2018, 280-282.

nagyon kevés volt védett közülük. Hogy melyik földvárat védték le, az határozta meg, hogy mennyire voltak éppen aktuálisan veszélyeztetettek. Ebben az időszakban illegális bolygatás miatt elsősorban az észak-magyarországiak voltak veszélyben-

Az ELTE Régészettudományi Intézetének észak-magyarországi és alföldi bronzkori erődített településeket kutató programja keretében a résztvevő tanárok és diákok szisztematikusan járják be a bronzkori földvárakat és településeket.⁵⁴⁵ Fémkereső műszert is használó projektek, kezdeményezések születtek a Pécsi Tudományegyetem Régészeti Tanszékén is a római kori limes kutatásának keretében.⁵⁴⁶ Emellett a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke, a Miskolci Egyetem Őstörténeti és Régészeti Tanszéke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézete, valamint az Eötvös Loránd Kutatási hálózat (ELKH) Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet szintén folytat olyan ásatásokat, amelyek veszélyben lévő lelőhelyeken vannak.

A régészeti korú tárgyakat gyűjtő fémkeresősöket gyakran éri az a vád a régész szakma részéről, hogy rongálják a régészeti lelőhelyet.⁵⁴⁷ A fémkeresővel lelőhelyeket járóknak azonban csak az elenyésző része tekinti rossznak a tevékenységét. Ezek a „civiliek” azzal szoktak védekezni, hogy ők abból a rétegből szedik a tárgyakat, amelyet a legtöbb feltáráson humuszosítás címszó alatt a régészek kidobnak. Mivel tárgyak ebből a legfelső rétegből is előkerülhetnek, így e védekezés önmagában nem áll meg. A kérdés az, hogy valóban jól érzékelik-e, hol van a humuszosítás alsó határa és honnan kezdődik alatta a kultúrrétegek sora, azt nem sértik-e meg? Blogbejegyzések tanúsága szerint többen értelmezik magukat a leletek megmentőjeként, akik az intenzív talajművelés fizikai, vagy akár a műtrágyázás kémiai hatása, vagyis a pusztulás elől mentik meg a régészeti emlékeket, ott, ahová a leletekre tulajdonjogot formáló állam felelősei, a régészek nem, vagy csak késve érnek el. Ebben a magyarázatban ők a tárgyak megmentői, akik „a meddőhányóra került földből” mentik meg a tárgyakat.

A fémkereső műszereknek számos fajtája és kategóriája van. A műszer birtoklása nem, de használata engedélyhez kötött. Az engedélyezett fémkereső műszerek többsége csak abban a mélységben tud fémtárgyat jelezni, amely még a szórvány kategóriába sorolandó - az átlagos szántási mélységnek megfelelő kb. 30 cm-es mélységben lát le. Egyes esetekben azonban a leletek többsége akár az erodált felszín alatt akár néhány centiméterről is előkerülhet.⁵⁴⁸ További kérdéseket vet fel az is, hogy mindegyikük minden esetben be akarja-e ezt a szabályt

⁵⁴⁵ V. SZABÓ 2019, 43-49.

⁵⁴⁶ NAGY L. 2018, 283.

⁵⁴⁷ A rongálás tényállásának bizonyítási nehézségeihez ld. MRÁV –SZABÓ 2006, 25–26.

⁵⁴⁸ SZABÓ et al. 2014, 293., vö. a publikáció 6. ábrájával.

maradéktalanul tartani, nem kíváncsiskodik-e lejjebb a műszerrel, megsértve a kultúrrétegeket és elpusztítva a bolygatásnak minősülő ásással a régészeti összefüggéseket? Mondhatják azt is a fémkeresősök, hogy az eredeti leletösszefüggés nem semmisül meg, mert a tárgy eleve nem az eredeti helyén helyezkedik el, hanem másodlagosan került oda valamikor az idők folyamán, még a műszeres megtalálás előtt. Azt azonban, hogy mit tekintünk szórványnak, a művelés módja és mélysége, nem utolsósorban pedig a szakmai felkészültség határozza meg. Megfelelő szakmai és műszeres felkészültséggel mélyebben fekvő leletegyüttéseket is meg lehet találni, akár a fémkeresősnek is. A régész szakmai felügyelete tehát a fémkeresős munkája felett elengedhetetlen.

2.4.8 A mezőőrök, természetvédelmi őrök, önkormányzati természetvédelmi őrök, polgári természetőrök, erdőőrök, halőrök szerepe

Bár a régészeti felügyelők rendszeresen fognak el tilosban járó fémkeresősöket rendőri segédlettel, azonban a régészeti örökségvédelmet nemcsak a rendőrség segíti, hanem más szervezetek is. A mezőőröknek, természetvédelmi őröknek, önkormányzati természetvédelmi őröknek, polgári természetőröknek, erdőőröknek, halőröknek talán még nagyobb jelentősége van a régészeti örökség védelmében, mint a rendőrségnek, mert a rendőr ritkábban jut ki az adott helyszínre.⁵⁴⁹

A Természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 23. § (2) és 24. § (1) bekezdései szerint Magyarország területén valamennyi földvár és kunhalom (halomsír) a törvény erejénél fogva (*ex lege*) országos jelentőségű természetvédelmileg védett terület, a forrásokkal, lápokkal, (néha régészeti jelentőségű) barlangokkal, víznyelőkkel, szikes tavakkal együtt. Emiatt a magyarországi természetvédelmi területek őrei rendszeresen kijárnak a régészeti lelőhelyekre és ott elfogják az éppen fémkeresősözöket. A természetvédelmi őr azonban elsősorban a természetvédelmi területet járja be napi rendszerességgel, ezen kívüli régészeti lelőhelyre csak akkor megy ki, ha van rá kapacitása. A bolygatással leginkább veszélyeztetett területek a tapasztalat szerint az erődített telepeken kívül a halomsírok, amelyeket a Természetvédelmi törvény kunhalomnak nevez.

A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumnak volt egy 2007-2012 között érvényben lévő megállapodása az Oktatási és Kulturális Minisztériummal, majd 2010-től a Nemzeti Erőforrás Minisztériummal (és a KÖH-el), amelynek értelmében a természetvédelmi őrök

⁵⁴⁹ Vukán Béla ny. rendőr alezredes szíves szóbeli közlését ezúton is köszönöm.

tanfolyam keretében alapvető régészetet, régészeti alapismereteket és anyagismeretet tanulhattak. Emellett a természetvédelmi őrszolgálat feladatait kiegészítették a régészeti örökségvédelem érdekeit sértő bűncselekmény vagy szabálysértés észlelése esetén történő eljárással.

Mivel a mezőőrség és a természetvédelmi őrség fegyveres testület, ezért a területet járó mezőőr és természetvédelmi őr erőteljes visszatartó erővel bír a tilosban kutakodó fémkeresősök számára. Ezek az örök használhatják a fegyverüket és joguk van feltartani a fémkeresőt a rendőrség megérkezéséig.⁵⁵⁰ Éppen 2015-ben módosult azonban a szabályozás, amely szerint nem kobozhatják el a fémkeresőt és nem is tartóztathatják fel a tetten ért személyt. Egyedül már nem járhatnak el, csak ha rendőrt hívnak. A természetvédelmi és egyéb örök jelenléte és munkája nagyon fontos a lelőhelyvédelem szempontjából, de sajnos egyre kevesebben vannak és nagyon leterheltek, így alig, vagy egyáltalán nem tudnak időt fordítani a régészeti lelőhelyek védelmére.⁵⁵¹

2.4.9 Járt-e az illegális fémkeresős szokások megváltozásával a törvényi és rendeleti szigorítás?

Megfigyelhető, hogy korábban a törvényi és rendeleti szigorítások előtt inkább autóval jártak terepre, mert az autó jobban megvédte a keresőt a lelőhelyre vezető úton az esetleg oda kiengedett kutyáktól. Később azonban láthatóan megnőtt a motor és a bicikli használata, valószínűleg mert messziről kevésbé feltűnő. Az elmúlt évek törvényi szigorításai óta megnőtt a kereslet az éjjellátó készülékekre is, amivel a sötétben feltűnésmentesen lehet mozogni.⁵⁵² A fémkeresőzés áttevéődése az éjszakai órákra a „fekete” vagy „szürke” oldalon álló fémkeresősöknél rendkívül veszélyessé teheti a vállalkozást, mert ekkor járják a terepet a vadászok is, akik valószínűleg nincsenek beavatva az illegális fémkeresőzés időpontjába.

Az európai bűnügyi helyzet spontán alakulása idézte elő azt a körülményt, amely a hatóságoknak egyértelműen hasznára lehet. Valószínűleg az egyre szakosodottabb szervezett bűnözés is jelen van a hazai műkincspiacon, amely a fémkeresősöknél is megjelent a vásárlói oldalon, ez a körülmény pedig sok fémkeresőt terel a törvényes keretek irányába. A fizetőképes felvevőpiac megjelenése nagy csábítást és egyben nagy veszélyt is jelent a

⁵⁵⁰ Egy baranyai eset volt kb. tizenöt éve, amikor az orosz ajkú fémkeresős összeverekedett a természetvédelmi őrral, mert az nem akarta elengedni.

⁵⁵¹ BÁLINT 2017, 137-138.; Az állami természetvédelem hivatalos honlapján további információk olvashatók: <https://termeszetvedelem.hu/?s=%C5%91rszolg%C3%A1lat>

⁵⁵² Az információk forrása fémkeresős fórum- és blogbejegyzések.

magányos vagy kis csoportban dolgozó fémkeresősök számára, mert a gyűjtők mellett a fémkeresősök felbukkanási helyeit figyelő, rámenősen viselkedő felvásárlók is követik a jól fizető régészeti anyag felbukkanását. A meglepően képzett és jól értesült, rámenős kereskedők megjelenése a fizetőpartnerek között félelmet kelt az amatőr fémkeresősök körében és nagy erővel hajtja a fémkeresősök egy részét a múzeumok oldalára. A műtárgycsempészeten lezajló erőteljes specializálódás, szakosodás és a szervezett bűnözés esetleges jelenléte hosszú távon a múzeumoknak és a szakhatóságoknak kedvez, valószínűleg idővel kissé csökkenni fog azon keresősök száma, akik árnyékban maradnak.⁵⁵³ A borúlátóbbak szerint, akik korábban is a feketepiacra dolgoztak, azok ezután sem fognak barátkozni a múzeummal, hanem másfelé fordulnak üzleti jellegű tevékenységük folytatása ügyében. Aki nyit a múzeumok felé, az a nyugati példákat látva teszi azt, megbecsülésre és legálisan űzhető hobbira vágyik. Vagy éppen kiöregszik, és nem akar már problémákat magának, hanem nyugalomra, megbecsültségre, honorálásra számít. A kizárólag maguknak gyűjtő keresősök a törvényi szigorítás után is csak kis részben fordultak a régész szakmához, inkább letették a műszert vagy folytatták a magányos gyűjtést. Számukat megbecsülni sem tudjuk.⁵⁵⁴

2.5. Összegzett következtetések

A nemzeti összefüggésekről szóló 2. fejezetben elsősorban a hatályos jogszabályokra és előzményeikre, régészek, történészek és jogászok publikációira, valamint számos anonim adatra támaszkodom, több ponton túllépve és továbbgondolva a korábbi kutatások eredményeit. Három tudományág (történettudomány, régészettudomány, államtudomány) módszereit alkalmazva vázolom fel a régészeti leletek védelmével is foglalkozó régészeti örökségvédelem jogszabályi és intézményi keretrendszerét, valamint a régészek, legális és illegális fémkeresősök, örökségvédelmi hatóságok sokszereplős hálózatait. Ezek ismerete nélkül hazai környezetben az illegális műkinccs-kereskedelem hálózatainak működése nem értelmezhető.

Az 1. fejezethez hasonlóan a hidegháború időszakától kezdve mutatom be az 1945 utáni Magyarország műtárgyvédelmi szabályozásait, kulturális örökségvédelmi témájú törvényerejű rendeleteit, és néhány, a műkinccsrablásokkal kapcsolatba hozható hírhedt bűncselekményt. Ez

⁵⁵³ A fémkeresősök régészek fordulását valószínűleg az is elősegítette, hogy az elmúlt években a régész szakma fokozottabban fordul a lakosság felé. Ennek jelei nemcsak a hazai múzeumokban elterjedő interaktív kiállítások, hanem az évente megrendezett Kutatók éjszakája rendezvénysorozat régészeti témájú előadásai, ill. a több éve megrendezett, nagy sikerű, A magyar régészet napjai több napos rendezvénysorozata. Ezeken a rendezvényeken az érdeklődők régészeti tárgyakat vehetnek a kezükbe, ill. szabadon kérdezhetnek az alkalmakat vezető helyi régészekről, szakemberekről.

⁵⁵⁴ V. SZABÓ 2019, 36.

a fejezet több ponton kapcsolódik a műtárgyvédelem nemzetközi történetéhez, mert a nemzetközi egyezményeket Magyarország saját jogrendjébe is beillesztette. A rendszerváltás előtti törvényerejű rendeletek számos rendelkezését átvette és tovább fejlesztette a jelenleg hatályos 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről (Kötv.), azaz a régészeti örökségvédelem és műtárgyvédelem jelenlegi rendszere hosszú folyamat eredménye.

A kulturális javak sérelmére elkövetett, rendszerváltás előtti bűncselekmények bemutatása és irántuk a figyelem fenntartása (pl. a Seuso-kincs nyugatra csempészése, vagy az 1973. évi betörés az Aquincumi Múzeumba) azért fontos és aktuális, mert ezek a bűncselekmények máig megoldatlanok. A hazánkból kivitt régészeti leletek talán ma is egy műkincskereskedőnél vagy egy gyűjtőnél, vagy bárhol másutt pihennek, és bármikor felbukkanhatnak újra, több évtizedes rejtőzködés vagy ún. pihentetés után, a nemzetközi illegális műkincspiacon. A Seuso-kincs modern kori története máig sem tisztázott, annak ellenére, hogy 2014 óta egy külön akadémiai kutatási program foglalkozik vele. Más bűncselekményekhez képest a szakirodalomban is jól dokumentált története esettanulmányként használható fel a név szerint is ismert műkereskedők és gyűjtők hálózatának, kapcsolatrendszerének jobb megértéséhez.

A jelenkori hazai kulturális örökségvédelem legfontosabb jogszabályát, az örökségvédelmi törvényt (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, Kötv.), a hatályban lévő végrehajtási rendeletével együtt részletesen vizsgáltam. Nemcsak a törvény régészeti örökségvédelmi (lelőhelyvédelmi) és műtárgyvédelmi aspektusaival foglalkoztam, de kitértem a kulturális javak fogalmának meghatározására és a kulturális örökségi elemek kárára elkövetett törvénysértések szankcionálására is. Ezután vázoltam a Kötv. hárompilléres örökségvédelmi koncepciójának árnyoldalait és következtetlenségeit.

A kulturális örökségvédelem érdekérvényesítő képességét nagymértékben meggyengítette az intézményrendszer folyamatos átalakulása és szétagolása 2012-2021 között. A 2012-ben, majd 2016-ban a kulturális minisztérium irányítása alól kivett és megszüntetett középszintű irányító szervek (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Forster Központ) helyett csak 2021-ben merült fel újra egyáltalán igény egy régészeti központi irányító szerv (a Magyar Nemzeti Múzeumhoz tartozó Nemzeti Régészeti Intézet) létrehozására.

A kulturális javak, benne a régészeti leletek védelme érdekében létrehozott központi örökségvédelmi hatóság (jelenleg a Miniszterelnökség Műtárgyvédelmi Hatósági Főosztálya néven) kizárólag régészettel nem foglalkozó művészettörténészekből áll. A Főosztály egyetlen régész munkatársat sem foglalkoztat, régészeti leletekkel kapcsolatban csak eseti ügyekben jár el, a hatósági eljárásban részt nem vevő, külsős régész szakértő igénybevételével.

A nemzeti örökségvédelmi rendszert taglaló fejezet bizonyította, hogy a hazai örökségvédelmi intézményrendszer hálózatában a műtárgyvédelmi hatóság (Műtárgyfelügyelet) központi csomópont, amely nem, vagy csak nehezen megkerülhető. Szükséges és hatékonyságjavító lenne nemcsak műtárgyvédelmi hatósági, hanem rendészeti szempontból is, ha a régészeti ügyekkel is rendszerszinten foglalkozna a hatóság, akár egy önálló régészeti műtárgyfelügyeleti iroda keretei között is. A jelenlegi rendszer gyenge pontjainak áttekintése után tértem ki a Nemzeti Régészeti Stratégiát megalapozó 2018-ban kiadott kormányhatározatában röviden megemlített Régészeti Műtárgyfelügyeleti Irodára. Körülhatároltam ennek az esetleges új hatóságnak a javasolt feladatköreit is, a régészeti leletek illegális kereskedelmének szisztematikusabb felderítése és visszaszorítása érdekében.

Ezután az illegális lelőhelyfeltárást és kereskedelmet szabályozó örökségvédelmi jogszabályokat hasonlítottam össze a Btk. közigazgatás rendje elleni és vagyon elleni bűncselekmény tényállásaival (kulturális javakkal való visszaélés; lopás, jogtalan elsajátítás, rongálás, pénzmosás) és a szervezett bűnözés fogalmával a hazai büntetőjogban, nemzetközi példákat is figyelembe véve.

Az örökségvédelmi és büntetőjogi jogszabályok együtt is alkalmazhatók a régészeti lelőhelyeket fosztogató illegális fémkeresősök esetében. A fémkeresősökről szóló részletes alfejezet nem előzmény nélküli, mivel korábban is írtak régészek tanulmányokat fémkeresősökről és a közösségi régészetről. Az általam írt fejezet a régészeti örökségvédelmi megközelítés mellett kriminológiai (pl. profilalkotás fémkeresősökről) és büntetőjogi szempontokat is figyelembe vesz (a bűncselekmények bizonyíthatóságának, a szervezett bűnözéshez való kapcsolásának kérdése). A hatóságokkal együttműködő múzeumbárát fémkeresősökkel és régészekkel közösen működtetett közösségi régészeti modelleket a bűnmegelőzés fontosságának figyelembevételével vizsgálom.

A 2. fejezetben összegyűjtött adatok vizsgálata, a következtetések levonása és a régészeti korú kulturális javak, régészeti leletek fokozottabb védelmére irányuló, inkább rendszerszintű javaslataim már átvezetnek a 3. fejezetbe. A rendészeti összefüggéseket tárgyaló 3. fejezet több megállapítása a 2. fejezet eredményein alapul.

3 A RENDÉSZETI ÖSSZEFÜGGÉSEK – A TEMATIKUS RENDÉSZETI ESZKÖZRENDSZER ÉS ALKALMAZÁSÁNAK PROBLÉMÁI A GYAKORLATBAN

A régészeti örökségvédelem számára a régészeti lelőhelyek, valamint a régészeti korú tárgyak és leletek védelme elképzelhetetlen a rendészet hatékony támogatása nélkül.⁵⁵⁵ A rendészeti rendszer alappillére a megfelelő, a problémákra jól reagáló jogi szabályozás. Ha aránytalan, átgondolatlan vagy hiányos a tematikus jogi szabályozás, szinte működésképtelen lehet a rendészeti munka, érdemi sikerek nélkül.⁵⁵⁶ A rendészeti hatékonyságot nagyban növelheti az a folyamat, amelynek során kialakul egy olyan műkincses szakrendészet, amely minden a témával kapcsolatos, a rendészet szempontjából releváns ismeretanyagot egy helyre gyűjt, elemez, értékeli és ajánlásokat tesz. Ebben a fejezetben ezt fogom vázolni.

3.1 *Egy születőben lévő szakrendészet*

A rendészettudomány egy nagyon fiatal tudományág, amelynek célja, hogy a rendészeti gyakorlatot elméletileg megalapozza. Elmélete, a rendészetelmélet a rendészeti tárgyú kutatások eredménye, azaz a tudományos módszerekkel feltárt fogalmak és törvényszerűségek rendszere. Gyakorlata, vagyis a rendészeti igazgatás tevékenysége pedig egyfajta szolgáltatás, amely alá van vetve a társadalmi normáknak. A rendészeti igazgatás, mint hatósági funkció és az ahhoz rendelt igazgatási szervezet hatékonyan védi a társadalmat a jogellenes támadásoktól azáltal, hogy a közhatalmi jelenléttel megakadályozza a támadást, valamint a legitím erőszak bevetésével felszámolja a bekövetkezett veszélyhelyzeteket.⁵⁵⁷ A rendészeti igazgatás az elfogadott normák szellemében gondoskodik a közrend fenntartásáról és a közbiztonság védelmezéséről a jogkövető társadalom részére; a közbiztonságot, mint szolgáltatást nyújtja a társadalomnak, cserébe a társadalom fenntartja (tkp. „eltartja”) a rendészetet, anyagi támogatásban és erkölcsi megbecsülésben részesíti a rendészeti szerveket.⁵⁵⁸ Amennyiben ez az ideális egyensúly felborul, a rendészeti igazgatás működésében anomia fog keletkezni; minél jobban felborul, annál több.

A rendészettudomány számos rendészeti témakörre, azaz szakrendészetre bontható. A szakrendészet, tehát a más tudományágak irányából való megközelítés még izgalmasabb

⁵⁵⁵ Erre Buzinkay Péter, a téma talán legjobb hazai szakértője már 2004-ben felhívta a magyar örökségvédelem művelőinek figyelmét. BUZINKAY 2004, 5.

⁵⁵⁶ dr. Farkas Krisztina, az Országos Kriminológiai Intézetbe (OKRI) rendelt ügyész előadása az NKE RTK-n hangzott el 2018. november 20.-án, a Kulturális javak rendészeti védelme KÖFOP-projekt záró konferencián.

⁵⁵⁷ FINSZTER 2018, 59.

⁵⁵⁸ SZABÓ A. 2017a, 510.; FINSZTER 2018, 17., 53-54.

tudományos, és ennek nyomán gyakorlati eredményekkel kecsegtet: nemcsak a rendészeti és a tematikus tudományos szereplők, de az egész társadalom számára hatékony együttműködés valósítható meg. A szakrendészetek kialakulása és kialakítása azonban csak a rendészet tudomány további módszertani fejlődésével lehetséges;⁵⁵⁹ véleményem szerint úgy, hogy mindazt az elméleti és a gyakorlati ismeretet, amelynek ismerete nélkülözhetetlen a sikeres munkához, a felderítéshez, azokat egy helyre gyűjti össze. Ez olyan kutató egyéni (de szerencsésebb esetben kutatók közös feladata), aki az adott szakrendészet fogalmi kereteinek kialakításához minden olyan oldalról meg tudja közelíteni a kérdést, amely annak a szakrendészetnek az elméleti és gyakorlati alapjai lefektetéséhez szükséges. A szakrendészetek kialakítása azért fontos, mert a rendszerbe foglalt tudományos elméleti, valamint a gyakorlati tapasztalatok révén megismert, írásba fektetett, módszertani megközelítésű ismeretanyag együttes rendszerbe foglalása, majd beillesztése a rendészeti tisztképzésbe a jövőben érezhetően tudja növelni a rendészeti döntések elméleti és gyakorlati megalapozottságát, ezáltal hatékonyságát. Emellett a naprakészen tartott (pl. online adatbázisba gyűjtött) szakrendészeti anyag tanulmányozása a tematikus jog fejlesztésében is segítséget tud nyújtani a jogalkotónak. Így mennyiségi és minőségi eredményeket tud felmutatni a jogfejlődés és a joggyakorlatok alkalmazása révén a rendészet, eredményeket felmutatva pedig megnő a rendészeti szervek társadalmi presztízse, társadalmi támogatottsága is. Ez a pozitív visszacsatolás növeli a rendészeti állomány önbecsülését, a civil társadalom elégedettség- és biztonságérzetét. Hasznos a polgári állam szempontjából is, mivel a hatékonyság-növelés eredményeket, az eredmények bizalmat szülnek; a bizalom növekedése pedig exponenciálisan nő, újabb bizalmi kapcsolatok létrejöttét tudja generálni és a meglévőket tudja erősíteni. Hiszen a rendőrség nem önmagáért van, hanem az állampolgárokért; a hivatalos és a civil szféra együtt alkotja az államot, amelynek az örökségvédelmi szakrendészet esetében felelősen kell ráhagynia a kulturális örökséget a következő nemzedék számára.

A szakrendészetek kialakítása tehát nagyobb haszonnal jár, mint amennyi befektetéssel és elsősorban rendészeti kutatói munka, nem a hivatásos állomány kapacitását terheli. Közös együttgondolkodást azonban igényel a rendészeti szervekkel.

Az elmúlt két évtizedben jelent meg egyáltalán a kifejezett igény erre az új típusú, messzemenően integrált szemléletű, hatósági és tudományos együtt gondolkodásra, amely a hírszerzésre alapuló bűnüldözés (Intelligence-led Policing, röviden ILP)⁵⁶⁰ rendészeti modell beszűremlésének, egyik megjelenési formájának tekinthető, de egyelőre nem a rendészeti

⁵⁵⁹ FINSZTER 2018, 11.

⁵⁶⁰ BODA 2019, 282.

gyakorlati, hanem az elméleti munkában, elsősorban a szervezett bűnözés területén használják hazánkban is. Az ILP elve minden fél számára hasznos:⁵⁶¹ nemcsak az ellenőrzésben érintett szakhatóságok kezelik közösen a kockázatokat, amely az integrált határigazgatás alapeleme,⁵⁶² hanem együttműködések is jöhetnek létre a szakértőkön, társadalmi szervezeteken, tudományos intézményeken keresztül az adott tudományággal, esetünkben a régészettudománnyal. Mindez pozitív visszacsatolásokkal jár: a témakör elméleti megalapozottsága, az ok-okozati összefüggések ismerete ugyanis előfeltétele a helyes döntéseknek, a jövőbeni hatékonyabb jogszabályok megalkotásának.

A rendészeti és egy másik, speciális ágazat (jelen esetben a régészeti ágazat) együttes vizsgálata, egymás szakmódszertanának korrelatív használatával egy új érték hozható létre, amelyet régészeti örökségvédelmi szakrendészetnek hívhatunk. Ennek speciális, általánosan elfogadott terminusa a bűnügyi műtárgyfelderítés témakörében még nincsen. Én az örökségvédelmi szakrendészet (Cultural Heritage Crime Studies⁵⁶³) terminust használom. Ennek a kategóriának a megalapozása és bevezetése egy egyezményes néven a rendészettudományba a doktori értekezés eddigi eredményeinek ismeretében is indokolt lenne.

Az elmúlt csaknem húsz év, az új megközelítés megfogalmazása óta eltelt időszak magával hozta a kulturális örökségvédelemnek az illegális műkincs-kereskedelem témaköre, majd annak az alapproblémája, a jogi és szakigazgatási anómiák felé való fordulását és egyengeti a szakrendészet kialakulásának első lépéseit. A rendészeti doktori képzés civilek előtti megnyitásával, valamint a pécsi egyetemen létrejövő Igazságügyi Régészet⁵⁶⁴ szakirányú továbbképzési szak elindulásával hazánkban is megteremtődött annak a lehetősége, hogy a téma tudományos szintű rendészeti beágyazódást nyerjen és létrejöjjön a műkincsekkel kapcsolatos integrált szakrendészetnek az a fogalmi köre és kapcsolati hálója, amely egy közös gondolkodásra építve összefogja a témakörben érdekelt rendészeti és állami szerveket, valamint a civil szervezeteket.

⁵⁶¹ vö. CSABA 2017, 140-141.

⁵⁶² CSABA 2012, 70; VARGA J. 2015, 173.

⁵⁶³ Az Interpol *cultural heritage unit*-nak hívja a témával foglalkozó rendőrségi egységet, a témával kapcsolatos visszaéléseket pedig *cultural heritage crime*-nak. További információk az Interpol honlapján olvashatók <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

⁵⁶⁴ Itt elsősorban a University of Glasgow-n, a Scottish Centre for Crime and Justice Research-ben Neil Brodie régész szakértő köré gyűlt tudományos műhelyt kell megemlíteni, amely az elmúlt évtizedben működött és amelynek tagjai mára ugyan már mind másutt dolgoznak, de a műhely munkája révén kialakult egyfajta fogalmi kör. Kibővített tartalommal a Pécsi Egyetemen, PTE BTK-PTE ÁJK együttműködésben elindult tavaly a két féléves Igazságügyi Régészet szakirányú továbbképzési szak, amely angolul a jogi kar kérésére Juridical Archaeology-nak lett elnevezve. <https://www.sccjr.ac.uk/person/dr-neil-brodie/>; <https://btk.pte.hu/hu/igazsagugyi-regeszeti-szakiranyu-tovabbkepzesi-szak>

3.2 *Az elkövetés mértékének becslése a kriminológia eszközeivel*

A kulturális javakkal szemben elkövetett bűncselekmények esetében egyedi kárbecslés készítésére lehet kísérletet tenni arra a tárgyra, vagy tárgyakra vonatkozóan, amelyekről fénykép alapján hozzátétőleges meghatározást lehet adni. A látens bűnözés mértékét ugyanis megbecsülni sem tudjuk. Ennek oka, hogy az illegális körforgásba bekerülő régészeti leletek elsősorban többsége földből származik. A földből kikerülő leletekről, ami az egykori kincstaláló, vagy a mai illegális fémkeresős kezére jut, természetesen semmilyen információ vagy nyilvántartás, vagy házileltár nem szokott készülni, így a leletek úgy vesznek el a köz számára, vagy külföldre illegálisan kiszállítva úgy vesznek el Magyarország számára, hogy létezésük rejtve marad, egészen az esetleges leleletig, a bűncselekmény felfedéséig. A kellő mennyiségű, egymással jól összehasonlítható, számszerű adatok hiánya, illetve csekély volta azonban nem jelenti az információk, az empirikus adatok hiányát. Nyilvánvaló, hogy az empiria ismerete nélkül nincs sok értelme a tudományos kutatásnak, mivel eredményei alig tudnak a gyakorlatban hasznosulni.⁵⁶⁵ Jelen dolgozat esetében inkább az mondható el, hogy számos, sok helyről származó, szakmai jellegű, de anonimitást kérő információval és kevés számszerű adattal tudtam dolgozni, amelyek nyomán azonban mégis össze lehetett állítani egy olyan anyagot, amely már reprezentatívan, a súlypontokat és az arányokat megmutatva, de még nem számszerűsíthető módon tudja ábrázolni az adott témát.

3.3 *A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének ellátóláncai*

A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme ellen nem léphetünk fel sikeresen, ha a folyamatot nem elemezzük. A katonai és kereskedelmi ellátási lánc modelljének segítségével történő elemzés ehhez nyújt segítséget.

3.3.1 *A régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme, mint fogalmi kör és jelenléte Magyarországon*

A kulturális javak illegális kereskedelme három fontos szempontból különbözik más áruk kereskedelmétől. Ezek: (1.) a forrására, vagyis az eredeti, saját történeti korszakában létrejött kulturális javak mennyisége a történeti kor időbeli távolsága miatt véges, eredetét nem lehet utólag előállítani (bár a hamisítványok akár a megtevesztésig jó minőségűek lehetnek).

⁵⁶⁵ BODA et al. 2016, 9.

(2.) a profit egyre nő a végfelhasználóig (gyűjtőig) közeledve. (3.) az áru eredetét ki kell „fehéríteni”, azaz legitimálni kell.

Az illegális kereskedelemben a legnagyobb profittal jelleget fogva a drog és a fegyver bír, de a rendelkezésre álló árukészlet szűkössége miatt a különlegességek, amelyek közé a kulturális javak sorolhatók, arányában mégis nagy hasznot hozhatnak az eladó számára, amellet, hogy a nagymértékű látencia miatt alacsony az elkövetési rizikó.⁵⁶⁶

A kulturális javak elleni bűncselekmények négy fázisra oszthatók az eltulajdonítástól a legális tulajdonoshoz kerülésig és sok szereplőhöz kapcsolódnak.⁵⁶⁷ **Az első fázis** maga az eltulajdonítás, vagyis lopás és jogtalan elsajátítás régészeti lelőhelyről, vagy valamilyen közgyűjteményből. Az eltulajdonítás a régészeti lelőhelyről az esetek többségében, néhány véletlenszerű lelet-előkerüléstől eltekintve, az előző fejezetben részletesen bemutatott, illegális fémkeresős tevékenységgel történik, amely tevékenység a lelőhely állapotromlását (Kötv.) és rongálását (Btk.) idézi elő. Ritkább eset a közgyűjteményből való eltulajdonítás, amelyre jellemző példa volt a rendszerváltás előtti kirívó műkincsrablásokat bemutató fejezetben az Aquincumi Múzeum kirablása.

Ebben a fázisban történik az előző fejezetekben bemutatott jogsértések közül az engedély nélküli feltárás, a fémkereső műszer hivatáshoz nem kötött, engedély nélküli használata, a kulturális örökség elem rongálása, a régészeti lelőhely (és rétegsora) állapotromlásának előidézése, a bejelentési kötelezettség elmulasztása a lelet megtalálása esetén (Kötv. és vhr.). Szintén ebben a fázisban történik a bűncselekmények közül az állami tulajdonban álló leletek Magyar Állam sérelmére történő ellopása, jogtalan elsajátítása (véletlenül talált lelet esetén), a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények közül pedig a kulturális javakkal való visszaélés.

A második fázisban, amikor az áru belép az illegális létbe, a legnagyobb a valószínűsége annak, hogy korrupcióval, vagy más illegális tevékenységgel, például pénzmosással párosul, illetve hogy esetlegesen kapcsolatba kerül a szervezett bűnözéssel.⁵⁶⁸

Az illegális fémkeresős, vagy más egyéb tolvaj által illegálisan birtokolt lelet kerülhet az alábbi módokon: (1.) a fémkeresős saját magángyűjteményébe. Ekkor a lopás mellett a jogtalan elsajátítás tényállása valósul meg. (2.) a hazai illegális piacra kerül be illegális adásvétel útján, vagy közvetlenül, vagy felvásárló, közvetítő, stróman útján egy hazai gyűjtő magángyűjteményébe. Ekkor a régészeti leletek kereskedelmének tilalmát szegi meg a tolvaj és a gyűjtő, amely a Kötv. szerinti jogsértés. (3.) Illegális adásvétel útján külföldre kerül a tárgy.

⁵⁶⁶ További információk az Interpol oldalán található: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

⁵⁶⁷ NEMETH 2016.

⁵⁶⁸ Ahogyan arra az Interpol meghatározása is utal: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

Ritkábban közvetlenül, vagy internetes piacereken, gyakrabban felvásárló (orgazda), közvetítő, stróman, műkincskereskedő közvetítéssel egy külföldi gyűjtő magángyűjteményébe, egy másik műkincskereskedőhöz, vagy egy aukciósházhoz kerül. Ekkor a régészeti lelet illegális kereskedelme, mint jogsértés együtt jár az orgazda típusú statikus és dinamikus pénzmosással, és a kulturális javakkal való visszaélés, mint tényállás részét képező állami tulajdonú régészeti lelet engedély nélküli külföldre vitelével is, amelyek már bűncselekmények.

A Btk. újabb módosítása alapján lopott, vagy jogtalanul elsajátított állami vagyontárgyra (régészeti leletre) elkövetett, (orgazda típusú statikus) pénzmosás is jelen lehet már ebben a fázisban. Ebben az esetben az illegálisan megvásárolt leletet nem lopott régészeti leletnek, hanem családi örökségből származó vagyontárgynak, esetleg legális magángyűjteményből eladott tárgynak állítják be, vagy hosszabb időre lopott tárgyként ismeretlen helyen elhelyezik, bújtatják, pihentetik, és akár évekkel később adják el.

A hazai internetes piacereken, a vaterán, eBay-en vagy más internetes felületen árult lopott (vagy jogtalanul elsajátított) régészeti leletek árusításakor is a felsorolt jogsértés és bűncselekmény tényállások állnak fenn. Ezek azonban inkább csak egy-egy tárgyat, kisebb értékű leletet mutatnak be, hamis lelőhely-megadással.⁵⁶⁹ A professzionális illegális műkincskereskedők azonban nem feltétlenül hívják fel magukra ezekkel a hirdetésekkel a figyelmet, legfeljebb a darkneten kereskednek illegális portékájukkal. A nagyobb értékű leletek, leletegyüttesek nem hagynak „elektronikus nyomot”, útjuk az interneten nem követhető, hanem informális közvetítői hálózaton keresztül próbálják értékesíteni.⁵⁷⁰

A külföldre szállítás során a kereskedő a régészeti leletet vagy a régészeti korú tárgy külső tulajdonságait megváltoztathatja a zavartalan szállítás érdekében: elmaszkírozhatja, részeire törheti (darabonként, külön szállítva az egyes részeket), megrongálhatja, külsejét megváltoztathatja.⁵⁷¹ Ilyenkor a kulturális javakkal való visszaélés, illetve a kulturális javak rongálása, mint büntett valósul meg.

A harmadik fázisban zajlik a legális eredet megszerzése, az eredet meghamisítása. Ez a fázis kapcsolatba hozható a pénzmosás rétegzés-bújtatás és mindenekelőtt integráció-szárítás lépéseivel, jellemzően a fehér galléros bűnözés körébe tartozik: csalás, adócsalás, okirathamisítás kapcsolódik hozzá. Ennek oka, hogy a lopott régészeti leletek eredetét meg kell változtatni, el kell hitetni a vevővel, vagy aukciósházzal, hogy családi örökségből, vagy egy régi magángyűjteményből származik a lelet vagy leletegyüttes.

⁵⁶⁹ V. SZABÓ 2019, 42.

⁵⁷⁰ V. SZABÓ 2019, 42.

⁵⁷¹ HUDÁK 2018b, 135-141.

A legjobb példák erre az őskori, például késő bronzkori lopott kincsleletek figyelése, akár a múzeumbárát fémkeresősök által kiszivárogtatott informális információk alapján, akár a nemzetközi internetes piacterek, aukciósházak kínálatának böngészése során figyelhetők meg. Az őskori leletek, amennyiben egy meghatározott területre jellemző anyagi kultúrához tartoznak, formai kialakításuk, típusaik alapján a jellemző előkerülési helyhez, területhez köthetők. Ezért egy aukciófigyelő régésszel nem lehet elhithetni azt, hogy egy tipikusan Kárpát-medencére jellemző tárgytypusokból álló leletegyüttes egy nyugat-európai, vagy észak-európai országból került elő. Jó példa a lopott régészeti leletek lelőhelyének megváltoztatására az abosi (Obišovce, Szlovákia, kassai járás) erődített késő bronzkori településen előkerült, bronzedényekből álló kincslelet, amelyet az 1990-es években talált meg egy szlovákiai illegális fémkeresős csoport. A patinás bécsi *Dorotheum* aukciósházban eladásra kínált tárgyak lelőhelyét az osztrák aukciósház elhallgatta. Később ugyanez a lelet egy németországi aukciósház kínálatában úgy jelent meg, mint a brandenburgi Altenfliess (ma Friedeberg) környékén 1899-ben előkerült, régi családi gyűjtemény részét alkotó leletegyüttes, vagyis egy régi, ezáltal legális gyűjteményből származik.⁵⁷² Egy adott korszakkal foglalkozó régész azonban azonnal felismeri, hogy a leletek formai kialakításra nem ilyen földrajzi provenienciára utal, hanem más területre kötődik.

Egyetértek azzal a szemlélettel, hogy a kulturális javakkal szembeni visszaélés annak minden fázisában bűncselekmény, amely egyedi akciókból felépülő, tudatos cselekmények sorozata. Ezek némely esetben a szervezett bűnözés fogalmát is kimerítik.⁵⁷³ A Magyarországról eltulajdonított, a magyar jog szerint engedély nélküli fémkereső-használattal, lelőhely-rongálással, lopással, jogtalan elsajátítással, illegális kereskedelemmel, orgazda típusú pénzmosás útján külföldre kerülő leletek útvonalának egyengetésével elkövetett cselekménysorozatok mindig több szereplős bűncselekmények.

A megvalósításhoz, a befejezett cselekményhez legalább 3 elkövető (stróman, kereskedő, eredetpapír-hamisító, esetlegesen az aukciósház beépített embere, esetleg illegális magángyűjtő) szükségeltetik. Ezek strukturált szerepek. A tevékenységnek jellegzetes szervezeti felépítése van. A szereplők együttműködése során megvalósul a haszonszerzés céljából elkövetett folyamatos bűnös összebeszélés. Az illegális műkincs-kereskedelem tehát az elkövetési értéket tekintve gyakran a súlyos, jellegében pedig a szervezett bűnözés körébe tartozik, pontosan azért, mert több szereplő szokott lenni meghatározott szerepekkel abban a láncolatban, amíg az áru illegális úton a találótól a gyűjtőig eljut. Az itt bemutatott folyamat

⁵⁷² V. SZABÓ 2019, 42.

⁵⁷³ CAMPBELL 2013, 117, 133–153; ZABYELINA 2013, 24; MACKENZIE 2009, 41–62.

megfeleltethető a bűnözés és szervezett bűnözés fogalmát definiáló kriminológiai kritériumoknak (és a magyar Btk. bünszervezet kritériumának), amelyeket korábban bemutattam. A bűncselekményhez, mint törvényi tényálláshoz szorosan kötődik az elkövetés eszköze, illetve az elkövetés tárgya, amelyre, vagyis amelynek a megszerzéséért a bűncselekményt elkövették. Fontos megemlíteni, hogy pénzmosás tényállás esetében az elkövetés tárgya maga a régészeti lelet, a bűncselekményből származó vagyon(tárgy) a műtárgy, amely utazik, és amelynek eredetét az út végére legalizálni kell (ha aukciósházba kerül) és nem feltétlenül kell legalizálni, ha a többszoros mükincskereskedelmi hálózat megkerülésével közvetlenül a bünszervezethez szervesen kapcsolódó magángyűjtőhöz kerül. Jellemző a mükincs-kereskedelemben, hogy a helyi kereskedőnek mutatja be a kincskereső az árut, aki szelektíven, egyes tárgyakat kiválasztva vásárol és ő kínálja fel az árut másik kereskedőnek vagy a gyűjtőnek, pénzeket és egyedi tárgyakat mutatva neki.

Egyes elszigetelt, egyedi esetekben a kincsrabló, a leletek elsődleges eltulajdonítója maga lép fel értékesítőként, ez azonban nem jellemző.

3.3.2 Magyarországon illegálisan feltárt és külföldre szállított, valamint a Magyarországon, mint tranzitországon keresztül külföldre szállított régészeti leletek ellátólánca

Általános vélekedés, hogy hazánkban a szociális struktúrák kissé, a jellemző viselkedési minták és különösen a gazdasági helyzet időnként erőteljesebben más a keleti, mint a nyugati határszélen. Nyugat-Magyarországon így kissé zárkózottabbak az emberek és nem annyira jellemző a megélhetési jellegű motiváció a bűnelkövetésben. Témánk esetében ez a személyes tiltott hobbiból származó áru értékesítési szándékát jelentené, amely itt erősebben megjelenne, mint a keleti megyékben. Ez a közvélekedés azonban nem teljesen igaz, mint ahogy azt sem látjuk, hogy a vagyon elleni bűncselekményekkel bűnözésföldrajzi szempontból szennyezettebb, nagy munkanélküliséggel küzdő, leszakadó régiókban pl. kevesebb fémkeresős működne együtt a helyi múzeumokkal. Inkább az figyelhető meg, de az is gyengén, hogy kissé nagyobb mértékben vannak jelen a darkneten az ilyen régióból származó áruk (ha lehet egyáltalán az adott áruféleséget régióhoz kötni) és a helyi árusítók.⁵⁷⁴ Kisebbszervezett bűnözői csoportok Magyarországon is vannak, amelyek a keleti határokon átnyúló illegális tevékenységük során kulturális javak csempészetével is foglalkoznak. A nyugati határon át

⁵⁷⁴ Hosszabb távú privát internetfigyelésből származó információk, valamint ANONYMUS 2018h

zajló illegális kereskedelmi tevékenység a régészeti korú tárgyak vonatkozásában elsősorban egyénileg zajlik, vagy néhány fős elkövetői körökhöz köthető.⁵⁷⁵ Az időfaktort⁵⁷⁶ tekintve új leletekhez jutni fémkereső műszerrel elsősorban a kora tavaszi és az őszi időszak alkalmas, amikor a gabona még, illetve már nem zavarja a keresőst és nincs sem túl meleg, sem túl nagy sár vagy hideg, fagyott föld.

Az illegális műkereskedelem egyrészt kötődhet szervezett bűnözői csoportokhoz, másrészt, elsősorban egyes jellemző, Európán kívüli földrajzi helyeken, terrorista csoportokhoz. Néha e kettő nehezen választható szét egymástól; alig lehet tudni, hogy melyik a fő profil, mert a szervezett bűnözésből származó bevételt jövedelem-kiegészítésnek tartják, amellyel a terrorizmust finanszírozzák. Számos szervezett bűnözői vagy maffia jellegű csoport foglalkozik műkincs-kereskedelemmel fő- vagy mellékprofilként; teerorista csoportok pedig mellékprofilként. Ez tehát egy hibrid fenyegetés az adott állam, illetve a nemzetközi bűnüldöző szervek számára. A bűnügyi adatgyűjtés a bűncselekménnyel kapcsolatban sok mindenre irányulhat, amelynek szerepe lehet a felderítés során; az elkövetők kapcsolatrendszerére és tevékenységi profiljának meghatározására is.

Ma Magyarországon legalább ötezer ember használhat fémkereső műszert, akiknek egy szakértő szerint csak kb. öt százaléka működik együtt a múzeumokkal. A fémkeresősök jelentős része tehát a borúlátók szerint nem integrálható a közösségi régészetbe, a múzeumi régészekkel folytatott közös örökségvédelmi munkába.⁵⁷⁷ Ez a régészeti munkába be nem vonható sokaság, amelynek aránya a legpesszimistább becslések szerint akár a 95%-ot is elérheti, mind potenciálisan táplálhatja az illegális kereskedelmet. Ameddig ugyanis legálisan lehet igen jó minőségű fémkereső műszert vásárolni Magyarországon és ennek van felvevőpiaca, addig nem lehet azt feltételezni, hogy mindenki, aki nem kap együttműködési megállapodást múzeummal, az mind le fogja tenni a gyakran több százezer forintot érő műszert és soha többé nem megy ki a terepre kincset keresni. A földrajzi eloszlása az illegális fémkeresőzésnek tehát országos, mértéke pedig valószínűleg nagy, hiszen virágoznak a fémkereső műszereket árusító cégek.

A helyi kriminalitás alakulását leginkább a helyi körülmények változásai szabják meg: azok hiányosságai hívják életre és azok hiányosságait használja ki, kitűnően alkalmazkodva a helyi törvényi szabályozáshoz.⁵⁷⁸ Ahogy a legális kereskedelem állandó változásban van, úgy az illegális kereskedelemben megmutatkozó kriminalitás is rugalmas. Ezért az ellene való

⁵⁷⁵ A magyar régész kollégák szóbeli információit ezúton is megköszönöm.

⁵⁷⁶ MÁTYÁS 2020, 96.

⁵⁷⁷ BÍRÓ 2018.; V. SZABÓ 2019, 37.

⁵⁷⁸ CAMPBELL 2013, 136.

védekezésnek is annak kell lennie, mind a megelőzés, mind a védekezés tekintetében. Erre jó példa a tárgyalt témakörben a törvényi szabályozás 2018. évi szigorítása miatt az illegális fémkeresőzés éjszakai órákra történő áttevődése, amelynek Magyarországon is volt „áldozata”. Egy engedély nélkül, éjjel fémkeresőzt 2019-ben meglőttek a vadászok, mert kóborló vadnak hitték.⁵⁷⁹

Kérdés, hogy a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelme Magyarországon milyen arányban lehet része a szervezett bűnözés hálózatának és milyen arányban egyéni bűncselekmények halmaza? Erre a kérdésre a dolgozatban összegyűjtött adatok és hipotézisek bemutatása révén egyelőre elméleti válaszokat tudok megfogalmazni.

A fejezetben bemutatott adatok alapján a Magyarországról illegálisan kivitt régészeti leletek hipotetikus ellátási láncát a lenti, IV. táblázatban állítottam össze a nemzetközi összefüggésekről szóló fejezet bolgár esettanulmányában bemutatott ellátási láncal összehasonlítva. A táblázatban nem szerepel a legegyszerűbb (és egyben legtrikább) eset, amikor az illegális fémkeresős közvetlenül a gyűjtőnek adja el a jogtalanul eltulajdonított leletet, műtárgyat.

IV. táblázat – régészeti leletek illegális ellátólánca, ahol Magyarország forrásország, a bolgár esettanulmánnyal összehasonlítva

Magyarország			Bulgária	
Tevékenység (az elkövetés fázisa számmal jelölve)	Szereplő	Bűncselekmény a magyar jog szerint	Tevékenység	Szereplő
1. illegális feltárás, lelőhely fosztogatás	illegális fémkeresős	rongálás, jogtalan elsajátítás, lopás	illegális feltárás, lelőhely fosztogatás	illegális fémkeresős
2. állami tulajdonú lelet eladása az orgazdának, kereskedőnek	kereskedő	pénzmosás, kulturális javakkal visszaélés	régészeti lelet olcsó eladása a kereskedőnek	kereskedő
Harmadik ország				
2a. kereskedő, vagy csempész külföldre	orgazda, kereskedő,	pénzmosás,	kereskedő, vagy csempész külföldre	orgazda, kereskedő, csempész,

⁵⁷⁹ ANONYMUS 2019c.

szállítja, nem ritkán pihenteti a leletet	csempész, stróman	kulturális javakkal visszaélés	szállítja, nem ritkán pihenteti a leletet	stróman, korrupct vámtisztviselő (ahol van vámellenőrzés)
2b. a kereskedő, vagy csempész továbbadja a leletet a nemzetközi csempészeknek	orgazda, kereskedő, csempész, stróman	pénzmosás, kulturális javakkal visszaélés	a kereskedő, vagy csempész továbbadja a leletet a nemzetközi csempészeknek	orgazda, kereskedő, csempész, stróman
Harmadik, negyedik vagy n-edik ország				
3a. a kereskedő a fekete kereskedelembe illegális eladás és vétel keretében üzletel a gyűjtővel	kereskedő gyűjtő(k)	pénzmosás, kulturális javakkal visszaélés	a kereskedő a fekete kereskedelembe illegális eladás és vétel keretében üzletel a gyűjtővel	kereskedő gyűjtő(k) havi gyűjtői alkalmak
3b. a kereskedő a szürke kereskedelembe illegális eladással, legális adásvételt létrehozva a gyűjtővel, aukciós házzal	kereskedő gyűjtő(k) aukciós házak	pénzmosás, csalás, okirathamisítás	a kereskedő a szürke kereskedelembe illegális eladással, legális adásvételt létrehozva üzletel a gyűjtővel, aukciós házzal	kereskedő, gyűjtő(k), aukciós házak beépített emberei havi gyűjtői alkalmak
4. a kereskedő a legális (fehér) kereskedelembe legalizálja az üzletet, legálisan adja el a gyűjtőnek, aukciós háznak	kereskedő gyűjtő(k) aukciós házak	pénzmosás, csalás, okirathamisítás	a kereskedő a fehér kereskedelembe legalizálja az üzletet, legálisan adja el a gyűjtőnek, aukciós háznak	kereskedő, gyűjtő(k), aukciós házak beépített emberei

Ebben az ellátóláncban az anyagáramlás, ahol az országból illegálisan kivitt régészeti lelet az anyag, egyirányú utat jár be: A régészeti lelőhelyekről elkerül az illegális fémkeresősök, fosztogatók kezébe, majd tőlük veszik át a kereskedők, orgazdák. Amennyiben külföldön akarják értékesíteni a leletet, az anyagot a csempészek, kereskedők szállítják, illegális kereskedelmi útvonalakon jutva el a célországba. Az anyagáramlás irányítói a célországban a műkinckereskedők, esetlegesen az aukciós házak munkatársai, az anyagáramlás végpontja

pedig az anyagot megvásárló gyűjtő. Ha nem is minden esetben illegális, „fekete”, de mindenképpen legalább „szürke” szereplő ebben a láncolatban az éles szemű ócskás, a beszerezett szállítványozó, rosszabb esetben a szemet hunyó helyi rendőr, polgárőr, mezőőr vagy muzeológus is (bár ez utóbbiakra Magyarországon régészeti ügyekben bizonyíték nincs). Az anyagáramlás bűnelkövetők hálózatán keresztül zajlik, esetleg szervezett bűnözés keretei között.

A hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők: (1.) **örökségvédelmi szakemberek:** A régészeti lelőhelyeket és az interneten eladásra kínált régészeti leleteket figyelő kutató(intézeti) régészek, múzeumi régészek, régész felügyelők (az örökségvédelmi hatóság képviselői). (2.) **rendészeti szakemberek:** A régészeti leletek eltulajdonítása miatt nyomozó bűnüldöző rendőrök, a határrendészeti feladatokat ellátó rendőrök, az internetes aukciókat figyelő rendőrök, a vámellenőrzéseket végrehajtó pénzügyőrök, a bűnözői hálózatokat felderítő rendőri egységek és a nemzetbiztonsági szolgálatok. (3.) **szakértők:** Műtárgyszakértők, nemzetközi szervezetekhez tartozó szakértők, aukciósházak szakértői, akik – amennyiben nem részei a bűnelkövetők hálózatának – gyanúsak találják a lelet fiktív eredettörténetét, felismerik a hamis eredetpapírokat, értesítik a hatóságokat.

A pénzáramlás ebben az ellátóláncban szintén egyirányú: a gyűjtő fizet az aukciósháznak vagy a kereskedőnek, a kereskedő fizet a csempésznek, vagy egy másik kereskedőnek, orgazdának, a kereskedő vagy orgazda fizet a régészeti lelet eltulajdonítójának, amennyiben nem közvetlenül a gyűjtőnek adja el a lopott tárgyat. A legelterjedtebb bűncselekmény a pénzáramlás folyamatában a pénzmosás lehet, maga a csempészett régészeti lelet is tekinthető bűncselekményből (pl. régészeti lelőhelyről jogtalan elsajátításból) származó vagyontárgynak, de a pénzmosást kísérheti csalás, okirathamisítás is, például hamis eredetpapírok kiállítása, amely a gyűjtő felé legalizálja az adásvételt. A gyűjtőtől induló, a kereskedőn, csempészen keresztül az illegális lelőhely-feltáró felé irányuló egyenes vonalú pénzáramlás akkor lehetséges, ha a gyűjtő közvetlenül rendel meg a kereskedőn keresztül meghatározott lelettípusokat, amelyeket meghatározott lelőhelyeken lehet találni.

A pénzáramlás folyamatában a korábban említett legális civil és hatósági szereplők mellett megjelennek a gyanús átutalásokat figyelő bankok is, amelyek a pénzmosás gyanúját jelezhetik a hatóságoknak.

Az információáramlás ebben az ellátási láncban kétirányú: a bűnelkövetői hálózaton belül az információ az eltulajdonított lelet árával, értékesítésével, (hamis) eredetével kapcsolatos; egy csempészbanda telefonos, e-mailes, esetleg darkneten keresztül folytatott kommunikációja nemzetbiztonsági módszerekkel felderíthető. Szürke, vagy pénzmosással,

okirathamisítással kifizérített adásvétel esetén a gyűjtő már eleve hamis információkat kaphat a kereskedőtől, vagy az aukciós háztól a lelet eredetével kapcsolatban. Az információáramlás a legális szereplők között a múzeumbarát fémkeresősök illegális fémkeresősökről szóló információit meghallgató, vagy azok internetes bejegyzéseit látó, vagy leginkább internetes piacterek kínálatát fürkésző régészekről is indulhat, akik a hozzájuk eljutó információkat megosztják a hatóságokkal. Szem előtt kell tartani, hogy a fémkeresősök információi nem mindig mértékadóak: olyan csoporttrivalizálásból is eredhetnek, amelyre idegen nem lát rá.

A fejezetben bemutatott adatok alapján a Magyarországon, mint tranzitországon áthaladó, forrásországukból illegálisan kivitt régészeti leletek hipotetikus ellátólánca a következőképpen rekonstruálható az V. táblázatban. (A határrendészeti, vámügyi problémákról a 3.5. fejezetben lesz szó.

V. táblázat - régészeti leletek illegális ellátólánca, ahol Magyarország tranzitország

Tevékenység	Szereplő
Forrásország	
1. illegális feltárás, lelőhely fosztogatás	illegális fémkeresős, fosztogató, terrorista
2. állami tulajdonú lelet eladása kereskedőnek	kereskedő
Egyéb tranzitország	
2a. a kereskedő, vagy nemzetközi csempész külföldre szállítja, nem ritkán pihenteti a leletet	kereskedő, csempész, stróman, korrupt vámtisztviselő (ahol van vámellenőrzés)
2b. a kereskedő, vagy csempész tovább adja a leletet egy másik nemzetközi csempésznek	kereskedő, csempész, stróman
Magyarország	
2c. a nemzetközi csempész átviszi a leletet Magyarország területén	kereskedő, csempész, stróman
Célország	
3a. a kereskedő a feketekereskedelembe illegális eladással és vétellel üzletel a gyűjtővel	kereskedő, gyűjtő(k)
3b. a kereskedő a szürke kereskedelembe illegális eladással, legális adásvételt hozva létre üzletel a gyűjtővel, aukciós házzal	kereskedő, gyűjtő(k), aukciós házak, aukciós házak beépített emberei

4. a kereskedő a fehér kereskedelembe legalizálja az üzletet, legalisan adja el a gyűjtőnek, aukciós háznak	kereskedő, gyűjtő(k), aukciós házak, aukciós házak beépített emberei
---	--

Ebben az ellátóláncban az anyagáramlás (a Magyarországon, mint tranzitországon illegálisan átjuttatott régészeti lelet az anyag) egyirányú. Ebben az esetben más országok régészeti lelőhelyeiről érkezik az anyag Magyarországon áthaladó kereskedők, csempészek kezébe, majd tőlük vehetik át az anyagot más kereskedők, orgazdák. Az anyagáramlás irányítói a célországban itt is a műkincskereskedők, esetlegesen az aukciós házak munkatársai, az anyagáramlás végpontja pedig az anyagot megvásárló gyűjtő. Az anyagáramlás a tranzitországon keresztül bűnelkövetők, akár futárok, kereskedők, strómanok hálózatán keresztül történik (esetleg szervezett bűnözés keretei között).

A hálózatot megbénítani jogosult legális szereplők: (1.) **rendészeti szereplők:** A régészeti leletek eltulajdonítása miatt, nemzetközi együttműködés keretei közt nyomozó bűnüldöző rendőrök, a határrendészeti feladatokat ellátó rendőrök, a vámellenőrzéseket végrehajtó pénzügyőrök, bűnözői hálózatokat felderítő nemzetbiztonsági szolgálatok. (2.) **szakértői szereplők:** Műtárgyszakértők, nemzetközi szervezetekhez tartozó szakértők, aukciós házak szakértői, akik, amennyiben nem részei a bűnelkövetők hálózatának, gyanúsnak találják a célországban a lelet fiktív eredettörténetét, felismerik a hamis eredetpapírokat, értesítik a hatóságokat.

A pénzáramlás ebben az ellátási láncban szintén egyirányú: a gyűjtő fizet az aukciós háznak vagy a kereskedőnek, a kereskedő fizet a csempésznek, vagy egy másik kereskedőnek, orgazdának, a kereskedő vagy orgazda fizet a forrásországban a régészeti lelet eltulajdonítójának.

Amennyiben adott esetben Magyarország, mint tranzitország jelenik meg ebben a láncolatban, akkor a területén nem feltétlenül valósul meg a régészeti lelet értékesítése, továbbadása. Magyarország azonban célország is, megvan az a gyűjtői kör, amely felvevőpiacot tud jelenteni, nemcsak a szomszédos országokból származó áruk, hanem a távolabbi tájakról illegálisan érkező különlegességek számára is.⁵⁸⁰

A legelterjedtebb, legjellemzőbb bűncselekmény a pénzáramlás során ebben az ellátóláncban is a pénzmosás lehet: maga a régészeti lelet, mint egy másik országban elkövetett bűncselekményből származó vagyon(tárgy) utazik át az országon.

⁵⁸⁰ Buzinkay Péter megjegyzése 2018. november 20.-án hangzott el az NKE RTK-n megrendezett „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP-projektzáró konferencián.

Az információáramlás ebben az ellátási láncban szintén kétirányú: egy csempész, vagy csempészbanda telefonos, e-mailes, esetleg darkneten folytatott kommunikációja nemzetbiztonsági módszerekkel felderíthető. A célországban, ahol szürke, vagy pénzmosással, okirathamisítással kifehéritett adásvétel történik majd, a gyűjtő már eleve hamis információkat kaphat a kereskedőtől, vagy az aukciósháztól a lelet eredetével kapcsolatban. Az információáramlás itt a legális szereplők között különösen a rendőrök és pénzügyőrök között fontos. Biztos információ szükséges a csempész, futár vagy kereskedő tetten éréséhez akár a határellenőrzéssel érintett határátkelőhelyeken, akár mélységi ellenőrzés során, amíg az illegálisan szállított régészeti lelet a tranzitország területén mozog, hacsak nem véletlenszerű ellenőrzés során kerül elő a csempészáru.

3.3.3 Régészeti korúnak látszó tárgyak készítése, műtárgyhamisítás és a hamis tárgyak (hamis régészeti leletek) kereskedelmének ellátólánca

A nemzetközi műtárgypiacot ellepő hamisítványok javarészt Kínában készülnek, kisebb része a közel-keleti országokban⁵⁸¹ és még kisebb részük másutt. A kínai hamisítvány-dömping, valamint a műszeres tárgyvizsgálati technikák fejlődése miatt jelentős nyugati múzeumok esetében is számos tárgyról derül ki, hogy nem eredeti.⁵⁸² Az 1. fejezetben bemutattam, hogy a gyakran csak szakértő számára kiszűrhető hamisítványipar (pl. az alapanyag, vagy festékanyag nem korhű, a mintázat kompozíciója elcsúszott, nem értelmezhető, a felirat nem olvasható⁵⁸³) és annak árucsempészete, beépítése az eredeti tárgyakat tartalmazó szállítmányba, tartósnak ígérkezik, emelkedő volument mutat.

A hamisítvány-gyártás Magyarországon is jelen van a régészeti korú tárgyak esetében.⁵⁸⁴ Vannak, akik erre szakosodva, szinte céh jellegűen termelik a hamisítványokat.⁵⁸⁵ Ez szintén általános jellemzője a jelenkori műkereskedelemnek és több évszázados hagyománya van hazánkban is.⁵⁸⁶ A probléma nemzetközi jellegű, egyes becslések szerint a hamisítványok a múzeumi gyűjtemények legalább 10%-át adják világszerte.⁵⁸⁷

⁵⁸¹ Pl. Törökországban. LAFLI – BUORA 2021, 3-6.

⁵⁸² A legtöbb hamisítvány meglepő módon a porcelánok között van, akár a 80%-ot is elérheti arányuk, még a legrangosabb múzeumokban is. Vaja László restaurátor, kerámiaszakértő előadása a BÁV kerámiahamisítás mesterkurzusán hangzott el 2016. tavaszán. <https://www.mutargy.com/hirek/keramia-hamisitas-mesterfokon-x->

⁵⁸³ VÁLI 2019; SAJÓ 2019, természettudományos anyagvizsgálati módszerek bemutatásával.

⁵⁸⁴ A műtárgyhamisítás témakörét Magyarországon művészettörténeti, büntetőjogi, szerzői jogi, természettudományi anyagvizsgálati szempontból alaposan körbejárták BENDZSEL-EMŐD-KÁRMÁN 2019 tanulmányai, bár régészeti korú műtárgyak, régészeti leletek hamisítását egyetlen tanulmány sem vizsgálta.

⁵⁸⁵ MRÁV-SZABÓ 2006, 25–26.

⁵⁸⁶ KIS 2019, 149., 157-158.

⁵⁸⁷ CAMPBELL 2013, 126–127; JONES 2020

A Kötv. 4. § (1) bekezdése szerint tilos a kulturális örökség elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása, ezért a kulturális javak meghamisítása jogsértés. A Btk. nem tartalmazza a hamisítást, mint büntetőjogi tényállást, de ennek ellenére tényállás eleme a kulturális javakkal való visszaélésnek, mint bűncselekménynek, ahol a bűncselekmény elkövetési tárgya a kulturális javak körébe tartozó tárgy.⁵⁸⁸ A Btk. két további bűncselekmény tényállása alkalmazható a hamisítás bizonyítása esetén, a csalás (Btk. 373. §) és a – hamis régészeti leletek esetében nem releváns – szerzői jogok vagyoni hátrányt okozó megsértése (Btk. 385.§). Egyik esetben sem könnyű a megtévesztés és a károkozás egyidejű bizonyítása.⁵⁸⁹ A terhelti védekezés viszont nem nehéz: a készítő védekezhet úgy, hogy dekorációnak szánta munkáját, míg a vásárló azzal, hogy szándéka szerint eredetinek vásárolta meg.

A 2001. tavaszán illegális fémkeresősöktől lefoglalt, a fémkeresősökről szóló fejezetben részletesebben tárgyalt kaposvári ügy leletanyag számos olyan tárgyat tartalmazott, amelyek a vásárló tudatos megtévesztése céljából régészeti korú tárgyak mintájára, modern, utólag patinázott darabból lettek elkészítve, illetve régészeti korú alkatrészek összeállításával, vagy felhasználásával törekedett a fémkeresős antik jellegű darabokat készíteni és azt a műkincspiacon értékesíteni.⁵⁹⁰ A hazai piacokon illetve internetes felületeken számos hasonló tárgyat lehet találni.

A 2016 szeptemberében Kiskunfélegyházánál rutinellenőrzés során elfogott régészeti korú tárgyak mellett⁵⁹¹ régészeti korúnak álcázott, valószínűleg Törökországban vagy Irakban készült modern hamisítványok (pecséthengerek, kisplasztikai alkotások) is utaztak Törökországból Észak-Európa felé.⁵⁹² Ezért tanulságként levonható, hogy a rendőrség vagy a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) ellenőrzései során később előkerülő régészeti korú illegális javak között az ásatásokról eltulajdonított eredeti leletek mellett hamisítványokra is bármikor lehet számítani, amelyek egy utólag összeállított, a hozzá nem értő vásárlót (gyűjtőt) megtévesztő hamis leletegyüttes darabjaiként utaznak.

A hamis műtárgyak felismerése érdekében a művészettörténészek által elvégzett stíluskritikai, proveniencia és szignatúra-vizsgálatok mellett egyre nagyobb szerepet játszanak a természettudományos nagyműszeres anyagvizsgálatok, restaurátori laborvizsgálatok,

⁵⁸⁸ KÁRMÁN 2019a, 174-176.

⁵⁸⁹ KISS Z. K. 2019, 150-159, a szerzői jogok részletes bemutatásával a Szerzői jogi törvény alapján; KÁRMÁN 2019a, 174-190, számos tanulságos jögesettel.

⁵⁹⁰ MRÁV – SZABÓ 2006, 26.

⁵⁹¹ GREGÓCZKI 2020, 30.

⁵⁹² Dr. Dezső Tamás asszirológus, az egyik kirendelt szakértő szíves szóbeli közlését ezúton is köszönöm.

amelyekért azonban nagy összegeket kell fizetni és a protokolljuk sem egységes. Többek között a dendrokronológia, C14, XRF, XRD, optikai mikroszkópia, SEM-EDS (Scanning Electron Microscopy-Energy Dispersive Spectroscopy), infravörös és Raman-spektroszkópia, gázkromatográfia. tartoznak ide⁵⁹³ A magyar szakmai berkekben is látszanak a párbeszéd megindulásának jelei a műtárgyhamisítással foglalkozó tudományágak és hatóságok, művészettörténészek, természettudósok, jogászok között.⁵⁹⁴ Megalakult a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (2008), a BÁV és más aukciós cégek, valamint a 2011-ben létrejött Műtárgyhamisítás Elleni Munkacsoport kutatói (OKRI) hamisítás témakörében tartanak szakmai továbbképzéseket, illetve a képzéseikben hangsúlyosan jelenik meg e téma.⁵⁹⁵ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Seuso-kincs kivételével régészetről ezek a képzések nemigen tesznek említést, a hangsúly leginkább a valóban látványos eredményeket hozó festményelemzésre szorítkozott eddig.

Az alábbiakban a külföldön hamisított, Magyarországon, mint tranzitországon áthaladó, régészeti korúnak álcázott termékek ellátóláncát mutatom be a VI. táblázatban, amely a legális kereskedelmi áruk ellátási láncához hasonlít. A kiindulópont ebben az esetben a hamisítvány előállítója, akitől a hamis tárgy a kis- és nagykereskedelmi hálózatokon keresztül jut el a hamisítványt fel nem ismerő gyűjtőig.

VI. táblázat, régészeti leletek hamisítványainak ellátólánca

Tevékenység (a tevékenység fázisai sorszámmal jelölve)	Szereplő
Forrásország (pl. Kína)	
1. hamisítvány elkészítése	hamisító
2. hamisítvány eladása kereskedőnek	kereskedő
Egyéb tranzitország	
2a. kereskedő, vagy nemzetközi csempész külföldre szállítja, nem ritkán eredeti régészeti korú tárgyak közé keverve	kereskedő, csempész, stróman, korrupt vámtisztviselő (ahol van vámellenőrzés)
2b. kereskedő, vagy csempész tovább adja a hamisítványt egy másik nemzetközi csempésznek	kereskedő, csempész, stróman
Magyarország	

⁵⁹³ VÁLI 2019, 90-98; SAJÓ 2019, 114-117.

⁵⁹⁴ Ezt a párbeszédet bizonyítják BENDZSEL-EMÖD-KÁRMÁN 2019 tanulmányai.

⁵⁹⁵ KÁRMÁN 2019b, 241-247, a képzések és rendezvények felsorolásával.

2c. a nemzetközi csempész átviszi a hamisítványt Magyarország területén, nem ritkán eredeti régészeti korú tárgyak közé keverve	kereskedő, csempész, stróman
Célország	
3a. a kereskedő a feketekezeskedelemben illegális eladással és vétellel üzletel a gyűjtővel, eladja neki a hamisítványt	kereskedő, gyűjtő(k)
3b. a kereskedő a szürke kereskedelemben illegális eladással, legális adásvételt hoz létre a gyűjtővel vagy aukciósházzal, de hamis eredetpapírral igazolja a hamisítvány eredetét	kereskedő, gyűjtő(k), aukciósházak, aukciósházak beépített emberei
4. a kereskedő a fehér, azaz legális kereskedelemben legalizálja az üzletet, legálisan adja el a gyűjtőnek, aukciósháznak, de hamis eredetpapírral igazolja a hamisítvány eredetét	kereskedő, gyűjtő(k), aukciósházak, aukciósházak beépített emberei

Ebben az ellátóláncban az anyagáramlás (a hamis régészeti lelet az anyag) szintén egyirányú. Akár hazai, akár külföldi hamisítók műhelyeiben készülnek el a régészeti korúnak látszó tárgyak, a hamisítóktól kereskedők, csempészek kezébe kerülnek. Az anyagáramlás végpontja a célországban hamis tárgyakat fel nem ismerő gyűjtő. Az anyagáramlás a tranzitországon keresztül bűnelkövetők, akár futárok, kereskedők, strómanok hálózatán keresztül történik (esetleg szervezett bűnözés keretei között), a hamis tárgyakat eredeti tárgyakkal együtt szállítják, fiktív leletegyütteseket hozva létre.

A hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők, a határrendészeti feladatokat ellátó rendőrök, a vámellenőrzéseket végrehajtó pénzügyőrök, a bűnözői hálózatokat felderítő nemzetbiztonsági szolgálatok mellett a legfontosabb szereplők a hamisítványokat megvizsgáló és felismerő régész szakértők, természettudományos laborvizsgálatok esetén a vizsgálatokat elvégző kutatók.

A pénzáramlás ebben az ellátóláncban szintén egyirányú: a hamis tárgyat fel nem ismerő gyűjtő fizet az aukciósháznak vagy a kereskedőnek, a kereskedő fizet a hamisítónak. Mivel a szerzői jogokkal való visszaélés régészeti leletek esetében nem releváns, a magyar büntetőjog szerint a hamisítást büntetni rendelő bűncselekmény a kulturális javakkal való visszaélés mellett a csalás, két fontos tényállás elemével, a szándékos megtévesztéssel és a szándékos károkozással. Ebben az ellátóláncban is beszélhetünk pénzmosásról, amennyiben a hamis tárgyat bűncselekményből, például anyagi kárt okozó csalásból származó vagyon(tárgy)nak tekintjük, a hamis tárgy legalizálásának folyamata további bűncselekményeket, például okirathamisítást keletkeztet. Az információáramlás ebben az ellátóláncban szintén kétirányú, a bűnelkövetők hálózatán belül szükségszerűen a hamis tárgy mozgatásának logisztikájára,

valamint eredetiként való feltüntetésére, legalizálására irányulhat. A legális szereplők közötti információáramlásban a hamis tárgyat megtaláló és lefoglaló rendőr, pénzügyőr mellett a legfontosabb szereplő a régész szakértő, aki akár a hamisítvány lefoglalása esetén, akár az anyagáramlás végpontján, a célországban, az aukciósház, vagy a gyűjtő, vevő megbízásából megvizsgálja és leleplezi a hamisítványt.

A régészeti műtárgyhamisítás mértéke jelenleg komolyabban nem károsítja a nemzeti vagyont⁵⁹⁶, bár az anyagi haszonszerzés érdekében folytatott szándékos megtévesztés állampolgári magatartásként eléggé aggályos. Fontos a hamisítványok felismerése tekintetében is a rendészeti állomány képzése, valamint a probléma súlyának érzékeltetése.⁵⁹⁷

3.4 A Magyar Rendőrség szerepe a régészeti korú kulturális javak védelmében

A rendőrség szerepe elsődleges, nem megkerülhető a régészeti korú kulturális javak védelmében: a közrend, a jogrend biztosítása mellett szakszerű, kiterjedt nyomozati jogkörrel rendelkezik. A rendészeti igazgatás azonban szélesebb, mint a rendőrség működése, ezért egyes feladatokat más közigazgatási hatóságok, így a NAV is, el tudnak látni, segítve ezzel egymás munkáját.

3.4.1 A rendőrség legfontosabb feladatai a kulturális javak védelmében a Rendőrségről szóló többször módosított 1994. évi XXXIV. törvény alapján

A rendőrségi törvény 2019 óta hatályos 1. §-a szerint a rendőrség régészeti lelőhelyekkel és kulturális javakkal kapcsolatos bűncselekmények felderítése mellett határrendészeti feladatokat is ellát. Ebben a fejezetben a rendőrség régészeti leletek illegális feltárásához és kereskedelméhez kapcsolódó bűnmegelőzési, bűnfelderítési, államigazgatási és rendészeti feladatköre ellátásához szeretnék fontos adalékokat bemutatni úgy, hogy részben a felmerülő problémákra reflektálok, részben a hatékonyabb felderítés érdekében javaslatokat fogalmazok meg.

A rendőrség alapfeladatai közül a határforgalom ellenőrzése, a bűnmegelőzési és bűnfelderítési célú ellenőrzés, a bűncselekményből származó vagyon visszaszerzése, valamint

⁵⁹⁶ Vukán Béla alezredes előadása 2018. november 20.-án hangzott el az NKE RTK-n, „A kulturális javak rendészeti védelme” című, KÖFOP projektzáró konferencián.

⁵⁹⁷ Dr. Kármán Gabriella jogász, a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (HENT) Kulturális Javak Hamisítása Munkacsoport vezetőjének előadása 2018. november 20.-án hangzott el az NKE RTK-n, „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem kapcsán egyaránt kapcsolatba kerülhet a kulturális javak, benne a régészeti korú tárgyak témakörével, azaz a téma ismerete az általános nyomozói jogkör hatékony gyakorlásához és a hatékony felderítéshez, szükséges és fontos.⁵⁹⁸

A rendőrségi törvény 2. § (5) bekezdése és a 7/G § (1) és (2) bekezdései szabályozzák a Nemzetközi Bűnügyi Rendőrségi Szervezettel (International Criminal Police Organization, Interpol), az Európai Unió Bűnüldözési Együtműködési Ügynökségével (European Police Office/European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, Europol) és a nemzetbiztonsági szolgálatokkal történő együttműködést is.

A 29. § (1), (2) és (6) bekezdései és a 30. § szerint a rendőr jogosult a régészeti lelőhelyeken illegális tevékenységet folytató személyeket igazoltatni, ruházatukat és járműveiket régészeti leletek keresése céljából átvizsgálni.

3.4.2 A Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozóiroda Műkincsvédelmi Alosztálya és kapcsolatai

A későbbi rendőri egység legrégebbi tagjai 1996-ban egy öthetes képzésen vett részt Rómában, ahol kifejezetten a kulturális javak rendészeti védelméről kaptak oktatást. Hazatérve kezdeményezés indult egy kisebb léptékű, az olaszországihoz hasonló rendőri egység létrehozására. 1997-ben a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Belügyminisztérium és az Országos Rendőrfőkapitányság között együttműködés jött létre, majd 1998-ban megalakult a Vagyon- és Műkincsvédelmi Alosztály, amely 2012-től a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda (KR NNI) Műkincsvédelmi Alosztályaként végzi a munkáját. A kis létszámú, elkötelezett szervezet hosszú ideje túlterhelt, létszám- és különösen jogi eszközhiánnyal küzd. Számos anomia jellemzi munkáját: (1.) A kártérülés alacsony értéke. (2.) Az elveszett kulturális javakat senki nem keresi. (3) A rendőrségi körözési rendszer csak a numerikus azonosító számmal ellátott tárgyak keresésére alkalmas, miközben a kulturális javak nagy részén (a régészeti leleteken is) azonosító szám a legritkább esetben van. (4.) Nincs, vagy nem jó az az adatbázis, amivel dolgozni kell, stb.⁵⁹⁹ Az ilyen körülmények általában erősen meg szokták nehezíteni, nem hogy a minőségi munkát, de a munkát is.⁶⁰⁰ Nagyon sok tehát az anomália, miközben nagyon nagy a kihívás, amelynek meg kell felelni. Bár „*a Nemzeti Nyomozó Iroda műkincsvédelmi alosztálya elsősorban a kiemelkedően nagy, a százmillió forintot meghaladó*

⁵⁹⁸ Rtv. 1.§

⁵⁹⁹ Vukán Béla alezredes előadása 2018. november 20.-án hangzott el az NKE RTK-n, „A kulturális javak rendészeti védelme” című, KÖFOP projektzáró konferencián.

⁶⁰⁰ BODA et al. 2016, 10.

elkövetési értékű műkinclópiási ügyekben nyomoz, de indokolt esetben bármelyik, műkinclópiás miatt elrendelt nyomozást is saját hatáskörébe vonhat.”⁶⁰¹ A helyi rendőri szerveknek is lehetnek és vannak is azonban feladataik, értékhatártól függően, hiszen az állampolgár elsősorban velük tud kapcsolatba kerülni egy bejelentéstétel nyomán. Itt azonban nagyon sok múlik azon a magas ügyszám miatt, hogy mit tart prioritásnak a helyi rendőri vezetés, illetve felismeri-e az illegális műkinclókereskedelem veszélyességét.

A nehézségek ellenére a Műkinclósvédelmi Alosztály mind a bűnügyi elemzés, mind az adatgyűjtés során⁶⁰² igénybe veszi a szaktudományok segítségét,⁶⁰³ amely miatt egyöntetű megbecsülésnek örvend az egység a vele egyáltalán kapcsolatba kerülő régészek között, akik köre elég szűk. Élénkebb párbeszédet csak a Magyar Nemzeti Múzeum néhány régészével folytatnak. Napi kapcsolatban állnak azonban a kulturális javak illetékes hatóságával, a Miniszterelnökségen működő Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztállyal, valamint az Interpol Magyar Nemzeti Irodájával, amely a Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ Nemzetközi Bűnügyi Igazgatóságához (NEBEK NBI) tartozik. Az illegális műkereskedelem az Európai Unió által megszabott kötelező, ajánlott, illetve kiemelt fontosságú témakategóriák közül az utóbbiak között van: az Európánál az AP (Analysis Project) Furtum projekt keretében vizsgálják a nagyobb rablásokat, ékszerlopásokat - ebben van benne a műkincló is.⁶⁰⁴ Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a rendőrség, hanem valamennyi nyomozó hatóság (rendőrség, NAV, ügyészség) indíthat nyomozást kulturális javakkal történt visszaéléssel összefüggésben.⁶⁰⁵ A rendészeti és közigazgatási szervek illetékes hatóságai egyfajta kockázatkezelési központoknak tekinthetők, mert megítélik, hogy melyek azok a beérkező információk, amelyek kockázatot jelentenek, amelyekkel foglalkozni kell. Azonban nem foglalkoznak elméleti kérdésekkel, mert erre részben képzettségük, részben kapacitásuk nincs; a napi feladatellátást hajtják végre az itt dolgozó munkatársak.

A KR NNI Műkinclósvédelmi Alosztály 1998-2019 közötti vezetőjével, Vukán Béla alezredessel 2005-ben készített interjú szövegét nagyobb terjedelemben közlöm, mert megállapításai megfontolandók a doktori értekezésben vizsgált kérdések szempontjából: *„Hazánkban az elmúlt években folyamatosan csökkent az ismertté vált műtárgylopások száma, nőtt azonban az eltulajdonított tárgyak értéke. Kialakult egy, a műtárgyak feketekereskedelmére szakosodott orgazdaréteg, amely felméri az értékesítés lehetőségeit, s azt,*

⁶⁰¹ FEKETE Gy. 2005

⁶⁰² SZABÓ A. 2016, 136.

⁶⁰³ FINSZTER 2016, 6.

⁶⁰⁴ ANONYMUS 2021g

⁶⁰⁵ BUZINKAY 2013.

hogy melyek azok a köz- és magángyűjtemények, amelyekből a legkisebb kockázattal lophatók el a feketepiac-képes tárgyak. - Magyarországon is van kereslet a műtárgyak, s ezen belül a kétes forrásból származó értékek iránt. (...) Hazánk uniós csatlakozása óta sok, Magyarországon elloptott kincs kerülhet az EU más tagállamainak feketepiacaira. (...) A bűncselekmény elévülése után az elloptott tárgyakat sem körözi a rendőrség. A törvény előírásainak megfelelően a köz- és magángyűjteményekből elloptott védett műalkotások is lekerülnek a körözési listáról. Nálunk a körözési törvény kizárja, hogy a hatóságok hasonló szenzációs fogásról számolhassanak be. A jogszabály értelmében ugyanis a rendőrségnek a bűncselekmény - esetünkben a műtárgylopás - elévülését követően az eltulajdonított tárgyak körözését is meg kell szüntetnie. - Ha a rendőrség értesül az elloptott műalkotás hollétéről, megteszi a szükséges intézkedéseket, már csak azért is, mert több év elteltével is felvetődhet az orgazdaság gyanúja. Kérdés, hogy értesül-e egyáltalán a rendőrség egy-egy korábban elloptott régiség felbukkanásáról. A műtárgyak körözésére amúgy is csak "korlátozottan" alkalmas rendszerből öt-tíz évvel azok eltulajdonítása után törli ugyanis a lopott tárgyakként keresett értékeket. - Egyes országokban az orgazdaság büntette - ha azt műtárgyakkal kapcsolatban követik el - nem évül el, és megtalálásukig folytatják az értékes régiségek és a védett műkincsek körözését. (...) Nem számít ritkaságnak, hogy a műkincslopásra és az elloptott régiségek illegális kereskedelmére szakosodott orgazdák öt-tíz évig, esetleg ennél is hosszabb ideig "pihentetik" ezeket a darabokat, mielőtt piacra dobnák őket. Ezért Magyarországon is indokolt lenne a körözési törvény módosítása, hogy legalább a védett műtárgyakat ne legyen kötelező törölni a nyilvántartásból az elévülési idő elteltével.”⁶⁰⁶

Szavai és javaslati ma is megfontolandók, különösen a körözéssel kapcsolatban.⁶⁰⁷ A Műkincsvédelmi Alosztály munkája, a kulturális javak rendészeti eszközökkel történő védelme kiemelkedően fontos, semmiképpen nem indokolt pénzhiányra hivatkozva leépíteni, energiáit más feladatokkal is lekötöni.⁶⁰⁸ Elgondolkodtató az a tény is, hogy az Alosztály munkatársai egyetemi órát még soha nem tartottak, pedig évtizedes tapasztalatok gyűltek össze az ott dolgozó kollégáknál. Rendszeresen tartanak viszont az Alosztályon dolgozó nyomozók belső képzést a rendőrség berkein belül, valamint az Európai Unió Bűnüldözési Képzési Egységében (European Union Agency for Law Enforcement Training, CEPOL), a Természetvédelmi

⁶⁰⁶ FEKETE Gy. 2005.

⁶⁰⁷ A körözésről a következő fejezetben írok.

⁶⁰⁸ Ebben az esetben is igaz Finszter Géza finoman megfogalmazott, de találó megállapítása, amely szerint „A költségérzékeny közigazgatás elveszítheti a jogérzékenységét, az eredményesség hajszolása a törvényességet áshatja alá.” FINSZTER 2018, 64.

Őrszolgálat munkatársainak és múzeumi biztonsági szakembereknek is. Emellett ők is rendszeresen részt vesznek továbbképzéseken.⁶⁰⁹

3.4.3 Műtárgyak, kulturális javak nyilvántartása a HERMON Körözési Rendszerben

A Körözési Információs Rendszer (HERMON) használatát szabályozza a „Rendőrség Körözési Munkájának Ideiglenes Szabályzata” kiadásáról szóló 11/1996. (III. 29.) ORFK utasítással kiadott szabályzat (a RKMISZ) 32. pontjában megjelölt Körözési Információs Rendszerrel kapcsolatos 10/2007. (OT 5.) ORFK utasítás az új Körözési Információs Rendszer (HERMON) üzembeállításával és működtetéséről szóló feladatokról.⁶¹⁰ Az utasítás III. fejezetének 17. és 18. pontjai rendelkeznek az egyedi azonosításra alkalmas műtárgyak és a fokozottan védett kulturális értékek/műkincsek nyilvántartásáról.

„17. Az egyedi azonosító jelsorozattal nem rendelkező, de más egyéb módon egyedi azonosításra alkalmas tárgyak leírása során a „SEGÉDLET KULTURÁLIS JAVAK, MŰTÁRGYAK LEÍRÁSÁHOZ” című útmutatót kell használni, a tárgyra jellemző részletes adatokat az ebben található szempontok alapján kell rögzíteni (a segédlet a HERMON információs oldaláról érhető el). Az útmutató folyamatos karbantartásáért a Nemzeti Nyomozó Iroda Bűnügyi Főosztály Különleges Ügyek Osztálya Műkincsvédelmi Alosztályának (a továbbiakban: NNI MKA) vezetője felelős.

18. Amennyiben a bűncselekmény tárgya fokozottan védett kulturális érték/műkincs, mind a KTR Kulcsszavak között, mind pedig az adott KA objektum „Megjegyzésben” a „MŰTÁRGY” szót fel kell tüntetni és a körözési adatot az NNI MKA-nak kell megcímezni. A körözött tárgy leíró ismertetése mellett a rendelkezésre álló fényképet vagy ábrát a HERMON-ban rögzíteni kell.”

A Kötv. korábbi fejezetekben tisztázott értelmezése szerint a védett kulturális érték fogalma a régészeti leletekre is kiterjed. A fent említett körözési rendszerben, a HERMON-ban szereplő leírások egységes útmutatója a Műkincsvédelmi Alosztály karbantartásában és kezelésében áll. Nem derül ki az utasításból, hogy a régészeti leletek speciális leírása milyen szempontok alapján történik, az viszont elősegíti a körözött lelet utáni nyomozást, hogy a körözött műtárgyak rendelkezésre álló fényképét vagy ábráját is rögzíteni kell a rendszerben.

⁶⁰⁹ Vukán Béla előadása az NKE RTK-n hangzott el 2018. november 20.-án, „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

⁶¹⁰ 10/2007. (OT 5.) ORFK ut.

2007 óta használja tehát az Alosztály a HERMON Körözési Információs rendszert, amelyhez az illetékes személyek jogosultságot kapnak, valamint használják az egykori KÖH⁶¹¹ szárnyai alatt létrejött, a lopott és eltűnt műtárgyak ma is használt adatbázisát, az Egységes Műtárgytár (EMT), amely a Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályának nyilvántartása és nyilvános keresőfelülete is van.⁶¹²

A 2013. évi LXXXVIII. törvény a körözési nyilvántartási rendszerről és a személyek, dolgok felkutatásáról és azonosításáról a 29. § (3) bekezdésében rendelkezik a kulturális javak körébe tartozó dolgok, így régészeti leletek körözési szabályairól is. A törvény a fenti, 2007-es ORFK utasításnál szűkszavúbban fogalmaz: eszerint a körözési eljárást lefolytató szerv a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 53/A. §-a alapján elrendelt dolgok körözésének végrehajtása során az Rtv. 29-30. §-a, 32. §-a, 39. §-a és 42. § (1) bekezdése szerinti intézkedést alkalmazhatja, valamint nemzetközi körözést rendelhet el. A Kötv. nevesített szakaszai az eltűnt kulturális javak felkutatását, a Rtv. rendelkezései pedig az igazoltatást, a dolgok helyszíni elvételét, a ruházat, csomag és járművek átvizsgálását, a felvilágosítás kérését, a magánlakásban fogatosított intézkedést, továbbá a kép- és hangfelvétel készítményét nevesítik. A körözési törvény végrehajtási rendelete, a 63/2013. (XI. 28.) BM rendelet a körözési nyilvántartási rendszer egyes nyilvántartási részére történő adatközlésről és a körözési eljárás lefolytatásának részletes szabályairól, valamint egyes miniszteri rendeletek módosításáról a 6. §-ban nevesíti a kulturális javakat. A 6. § (5b) bekezdés szerint a kulturális javak körébe tartozó tárgykörözés esetén a körözési eljárás lefolytatására a tárgy utolsó ismert őrzési helye szerinti rendőrkapitányság illetékes.

Az 54/2013. (XII. 21.) ORFK utasítás a körözési nyilvántartási rendszerrel és a körözési eljárással kapcsolatos rendőrségi feladatokról részletesebben, a Schengeni Információs Rendszer II. generációs adatbázisával és információcseréjével összhangban szabályozza a körözési eljárás és nyilvántartás feladatait, de a régészeti leletek, kulturális javak, műtárgyak körözésével kapcsolatban számottevő változást nem tartalmaz.

⁶¹¹ Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2012 szept. 29.-ig, majd Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ, 2016. dec. 31.-ig. A Műtárgyfelügyeleti Iroda 2017. jan. 1.-től átkerült a Miniszterelnökség kötelékébe: BUZINKAY é.n. b; VISKOLCZ, 2016

⁶¹² BUZINKAY é.n. c.; <https://mutargy.kormany.hu/> Az Alosztály ezt a Műtárgyfelügyelet által vezetett lopott nyilvántartást (Egységes Műtárgytár, EMT) szokta gyakran használni, mert számukra az egyik leghitelesebb, így az abban található adatok szolgálnak leginkább használható adatbázisként.

3.4.4. *A magyar bűnügyi statisztikai rendszer hiányosságai a régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatban*

Beszédes lehet, hogy a magyar bűnügyi statisztikai rendszerben szinte hiányoznak a kulturális javakkal kapcsolatos adatok. Az igaz, hogy a rendszer nem a kulturális javak helyzetére van optimalizálva, azonban az a körülmény, hogy ez a témakör hiányzik belőle, miközben az Interpol a témát a súlyos bűncselekményfajták közé sorolta be, mégis elgondolkodtató. Ha figyelembe vesszük, hogy a szervezett bűnözés jelenlétének, beépülésének egyik ismertetőjele lehet a téma és a probléma elbagatellizálása, a láthatatlanság,⁶¹³ az adathiány, akkor ez így nem megnyugtató.⁶¹⁴ Nagyon fontos lenne, hogy minden olyan témáról, amelyet az Interpol súlyosnak ítél meg, Európa minden országában, így Magyarországon is legyen pontos, értékelhető mennyiségű és minőségű kimutatás. Ehhez pedig alapvetően szükséges egy erre a témakörre is jól alkalmazható kategorizálási rendszer.

A Bűnügyi Statisztikai Rendszerben (BSR)⁶¹⁵ az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikában (ENyÜBS) a legördülő almenük közül a 2019. 07.01.-én életbe lépő ún. ENyÜBS'18 kódszótárakban⁶¹⁶ a bűncselekmény elkövetésének tárgya kategóriában, amely már 2013.07.01.-től érvényben volt, az elkövetési tárgyra (esetünkben ez a kulturális javak körébe tartozó tárgy) vonatkozó alkategóriák a 4500–4535. sorszámmal vannak jelölve. Különböző, főként vagyon elleni, bűncselekmények elkövetési tárgya tartozhat a kulturális javak körébe. Hogy látható legyen, milyen problémákkal szembesül a rendőr a régészeti korú tárgyak kategorizálása, vagy a kutató a tudományos kutatás esetén, érdemes venni egy példát. A kódszótárból kiválasztható elkövetési tárgy megnevezés (pl. egy övcsat vagy ékszergarnitúra) lehet ugyan lopás, mint bűncselekmény elkövetési tárgya, de egyszerű statisztikai mintavételezés alapján nehezen sorolható be a kulturális javak, különösen a régészeti korú kulturális javak közé. A kódszótárhoz nem tartozik semmiféle útmutató, szabály, amely megmondja, hogy milyen jellemzőkkel kell rendelkeznie egy tárgynak, amely alapján

⁶¹³ ALBERTINI 2012, 122.

⁶¹⁴ Nagyon kevés európai ország vonatkozásában készült a kulturális javak helyzetéről tudományos igényű, hosszabb terjedelmű tanulmány (Bulgária, Olaszország, Nagy-Britannia), amely azt jelezheti, hogy nincs annyi tudományosan értelmezhető adat, nyilvántartás, statisztika, amelyre támaszkodva mértékadó elemzést lehetne írni, vagy a külső kutató számára nem hozzáférhető.

⁶¹⁵ BSR 2021. A Bűnügyi Statisztikai Rendszer nyilvános elérése: <https://bsr.bm.hu>

⁶¹⁶ BSR 2021. ENyÜBS'18 kódszótárak elérhetők az alábbi linken: <https://bsr.bm.hu/Document>; KSH é.n. Az ENyÜBS rendszere a Belügyminisztérium és a Legfőbb Ügyészség közös adatgyűjtése és a Magyar Rendőrség, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal és a Legfőbb Ügyészség által indított és lefolytatott büntetőeljárások adatait tartalmazza. Az adatbázis kiegészül a vádemelési szakasz ügyészségi adataival is. Az ENyÜBS-ben az ún. megfigyelési egységek szerint zajlik az adatgyűjtés. A Belügyminisztérium a Hivatalos Statisztikai Szolgálat (HSSz) tagjaként közfeladata ellátásának részeként hoz nyilvánosságra hivatalos statisztikai adatokat.

besorolandó egy adott kategóriába (ezt a rendőr valószínűleg megkérdezi egy szakembertől, majd annak szóbeli válasza alapján próbál majd kategóriába sorolni).

A Bűnügyi Statisztikai Rendszer tehát, amely más, nagyobb közérdeklődésre számot tartó bűncselekménytípusokkal kapcsolatban jól használható, jelenleg alig alkalmas arra, hogy képet kapjunk a kulturális javakkal kapcsolatban Magyarországon az adott időszakban történt felderített bűncselekményekről. Különösen igaz ez a régészeti korú tárgyakra.⁶¹⁷ A kulturális javakkal szemben elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos felderítési arányról gyakorlatilag semmit nem tudunk. Míg Bulgáriában a 2006-os évre 30%-os felderítési arány volt megadva,⁶¹⁸ Magyarországon nincs, vagy nyilvánosan elérhetően nem ismerünk statisztikát ma sem a régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos visszaélések témakörében.

3.4.5. A Magyar Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum szakértői tevékenysége az illegálisan mozgó régészeti korú műtárgyak védelmében

Alapvető igény az országos hatáskörű múzeumok részéről, hogy minden, a régészetet illető területnek legyen gazdája, így az illegálisan mozgó régészeti korú tárgyak körének is. A Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) 1920-ig, a trianoni békediktátumig Kárpát-medencei gyűjtőkörrel rendelkezett. Jelenleg a régészeti korú leletek tekintetében a magyar nemzet és Magyarország népei történelmének emlékei, valamint a hazai földből előkerült (Magyarországon belül előkerült, latinul *intra Hungariam*) régészeti korú kulturális javak vonatkozásában jogosult szakértőként közreműködni.⁶¹⁹ Ilyen értelemben párja munkájának a Szépművészeti Múzeum (SzM) Antik Gyűjteménye, amelynek munkatársai a Magyarországon a hatóságok látókörébe kerülő, de Magyarországon kívül keletkezett régészeti korú tárgyak esetében illetékesek.⁶²⁰ A Magyarország határain túlról (latinul *extra Hungariam*) régészeti korú tárgyak közül sem minden kerül a SzM-ba, mert önálló éremtár hiányában az éremleletek a Nemzeti Múzeum Éremtárába kerülnek. A két múzeum ügyszáma az illegális régészeti tárgyakat illetően alig összehasonlítható: míg a Szépművészeti Múzeum nem is kap minden

⁶¹⁷ Tervebe van véve, hogy ezeket a kategóriákat, más kategóriákkal együtt, éppen a statisztikai pontosság és a szakmai hatékonyság érdekében, az elkövetkező időszakban pontosítják, amely munkában, amennyiben ez valóban a kulturális javak kategóriáját is érinteni fogja, a szerző szeretné a Magyar Régész Szövetségen keresztül a szakmai nyilvánosságot bevonni.

⁶¹⁸ TZVETKOVA 2007, 182.

⁶¹⁹ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 99. §, 18. melléklet 5. pontja.

⁶²⁰ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 99. §, 18. melléklet 2. pont, amely a nem Magyarország népeinek történelméhez kötődő régészeti korú kulturális javak, mint képzőművészeti alkotások vonatkozásában fennálló szakértői közreműködési jogkört nevesíti.

évben riasztást a nyomozó szervektől, addig a Nemzeti Múzeum ügyszáma olyan magas, hogy folyamatos, szinte napi szintű a kapcsolattartás a nyomozó hatóságokkal.⁶²¹ Ez a tény utalhat esetleg arra is, hogy az államhatárokon a tranzit árut nem tudjuk kellő hatékonysággal kiszűrni: nem ismerjük fel, vagy nem találjuk meg; nem életszerű ugyanis az ilyen mértékű különbség.

A Szépművészeti Múzeum egy az államhatárnál történt elfogás kapcsán, 1996 óta foglalkozik a Magyarországon átmenő, illegálisan mozgó régészeti korú tárgyakkal, egyfajta önkéntesen vállalt, plusz feladatkörként, létrehozva a Kalypsó adatbázist.⁶²² A Nemzeti Múzeum azonban már az 1970-es évektől, a második világháború után a hazai műkincspiac először megélénkülő első hullámában bekapcsolódott az illegális műkereskedelem elleni küzdelembe. Mindkét múzeumnak volt azonban a témakörrel kapcsolatban korábban is tapasztalata. A Műkincsvédelmi Alosztály 1998. évi megalakulása előtt is folyamatos volt a személyes kapcsolat a nyomozó szervekkel, különösen a kiemelt jelentőségű ügyek kapcsán.⁶²³ Megjegyzendő, hogy az ún. eredettörténetnek megfelelő szöveggel, megjegyzésekkel kerülnek bele az egyes korszakok önálló leltárkönyvébe a Nemzeti Múzeumban a régészeti korú tárgyak, nem külön vezetve, mint a Kalypsó adatbázisban. A MNM leltárkönyvei, mint adatbázisok, nem nyilvánosak, hiszen nem cél, hogy a tárgyak elkerüljenek a múzeumból a saját kibocsátó országukba, mivel hazai eredetűek.

A látencia mértéke szakértők szerint az extra és intra Hungariam tárgyak esetében is kifejezetten nagy: az illegális tárgymozgás mértéke szinte megbecsülhetetlen. Eleve elmondható, hogy nagyon kevés az a tárgy, amely egyáltalán a múzeumok látókörébe kerül. A régésznek, csakúgy, mint a területi hatáskörű múzeumok esetében, nincs kapacitása, sem rálátása azt figyelni, hogyan, milyen módszerekkel zajlik az illegális áruk mozgatása. Az interneten az online aukciókat viszont a Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum régészei is rendszeresen figyelemmel kísérik, és szükség esetén értesítik a hatóságokat. Jellemzőnek mondható, hogy nagyon kevés civil fémkeresős viszi be a talált leletet a múzeumba, valószínűleg a találói díjnak a külföldi példákhoz képest alacsony összege miatt is. Sokkal inkább előfordul a korábban keletkezett gyűjtemények, vagy magántulajdonba került egyedi tárgyak felkínálása a múzeumnak. A múzeumok feladata, hogy a pozitív kezdeményezéseket felkarolják és segítsék a tárgyak legális tulajdonba, köztulajdonba vagy nyilvántartott magántulajdonba kerülését, mielőtt végleg eltűnnek az országból. A döntés joga, hogy bejelenti-e a tulajdonába került tárgyat vagy sem, sajnos megmarad a gyűjtőnél, vagy

⁶²¹ A két múzeum régészeinek bizalmát ezúton is köszönöm.

⁶²² ANONYMUS 2006

⁶²³ TÓTH S. 2014b

annak örökösainél; többre nem ad lehetőséget sem a hatályos örökségvédelmi törvény, sem a régészeti szféra kapacitása.⁶²⁴ A gyűjtő vagy megtaláló pozitív döntéséhez nagyon fontosak a közmédiában megjelenő, szemléletformáló írások, amelyek szerencsére örvendetesen szaporodnak.

3.5 A rendőrség határrendészeti feladatai a kulturális javak védelmében

A rendőrség határrendészeti feladatai a kulturális javak védelme érdekében kiemelt jelentőségűek, mivel a magyar államhatáron kívül már nagyon nehéz még szakértőnek is bizonyítani egy tárgy magyarországi eredetét; még akkor is, ha jellegzetesen hazánkban állították elő egykor az adott tárgytípust. Gondoljunk csak a Seuso-kincsen található Pelso felírra, amely egyértelműen a Balatont jelenti, mást nem jelenthet és mégsem sikerült erre hivatkozva magyarországi eredetüként azonosítani a kincset.

3.5.1 Törvényi szabályozás

A rendőrségi törvény 2019 óta hatályos 1. §-a szerint a rendőrség (folytatólagosan) ellát határrendészeti feladatokat is. Ebben a fejezetben a rendőrség régészeti leletek illegális kereskedelmével kapcsolatba hozható határrendészeti feladatköreinek ellátásához szeretnék fontos adalékokat bemutatni úgy, hogy részben a felmerülő problémákra reflektálok, részben pedig a kulturális javak hatékonyabb védelme érdekében fogalmazok meg javaslatokat.

A 2. § (5) bekezdés szerint a Rendőrségi törvény határrendészeti területen is szabályozza a nemzetbiztonsági szolgálatokkal történő együttműködést.

2. § (5) „A rendőrség határrendészeti, bűnüldözési és bűnmegelőzési célból a nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködve külföldön felderítő tevékenységet végezhet, amely során információkat gyűjt az államhatár rendjét veszélyeztető cselekmények, valamint a terrorizmussal összefüggő cselekmények felderítése és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtása érdekében.”

A rendőrségi törvény szabályozza a határátlépés kötelező jogi aktusaiban szereplő meghatározott feltételeinek ellenőrzését.⁶²⁵ A határokon nemcsak az igazoltatás és az úti okmányok ellenőrzése történik meg, hanem az ellenőrzött személy tárgyait és járművét is átvizsgálhatják. A Schengeni Információs Rendszer (Schengen Information System, SIS)

⁶²⁴ A két múzeum munkatársainak bizalmáért köszönettel tartozom.

⁶²⁵ ld. mindenekelőtt a 13. § (1), a 35/A §, és a 42. § (5) rendelkezéseit.

második generációja keretében történő ellenőrzés és információcsere szabályozása a magyar részvételt biztosító National Schengen Information System, röviden N. SIS⁶²⁶ II. hivatal tevékenységével együtt, a Rendőrségi törvényen kívül egy külön jogszabályban történik. Ez a 2012. évi CLXXXI. törvény a Schengeni Információs Rendszer második generációja keretében történő információcseréről, továbbá egyes rendészeti tárgyú törvények ezzel, valamint a Magyar Egyszerűsítési Programmal összefüggő módosításáról rendelkezik.

Fontos hangsúlyozni, hogy a SIS-ben csak meghatározott és egyedi azonosító számmal ellátott tárgyak (pl. gépjárművek, úti okmányok stb.) körözésére van lehetőség, az illegális műkincs-kereskedelemben szereplő tárgyak azonban nem esnek ebbe a kategóriába, hacsak nem az a ritka eset áll fenn, hogy közvetlenül egy múzeumból eltulajdonított, leltári számmal ellátott tárgyról van szó, amelyről még nem távolították el ezt a jelölést. Maguk a tárgyak tehát gyakorlatilag nem, de a bűncselekményhez köthető személyek körözhetők.

A 2012. évi CLXXXI. törvény 1. §-ának (1) bekezdése szerint a figyelmeztető jelzés (körözés) olyan személyekre és tárgyra (a 10.§ szerint járművekre, útiokmányokra) vonatkozó adatok összessége, amely *„az illetékes hatóságok számára lehetővé teszi, hogy egy fogatosítandó egyedi intézkedés céljából valamely személyt vagy tárgyat azonosítsanak.”*

A figyelmeztető jelzések adathalmazára mellé kiegészítő adatok (pl. ujjnyomatok, elfogatóparancs fordítása) és kiegészítő információk szerezhetők be: az elfogatóparancsok és a bűncselekmények adatai, a jogerős szabadságvesztés kiszabására vonatkozó adatok (ha elítélt bűnözőkről van szó), amelyeket az Országos Rendőr-főkapitányságon működő SIRENE Iroda (ORFK NEBEK SIRENE Iroda) gyűjt össze, koordinál és cserél ki az uniós partnerintézményekkel.

A SIS segítségével sikeresen ellenőrizhetők az esetlegesen hamis okmányokkal útra kelő bűnelkövetők, valamint a beléptető és kiléptető bélyegzőlenyomatok alapján tudni lehet, hogy harmadik, negyedik országokban mennyi időt töltöttek el.⁶²⁷ Az autójukban csempészett műtárgyakat azonban nem tartja nyilván a SIS, valamint nem tartalmaz kulturális javak körözésére létrehozott adatbázist, ezért a schengeni határokon, amennyiben sikeres vámellenőrzés nem történik, könnyen átcsempészhetők lopott műtárgyak, régészeti leletek.⁶²⁸ Ezért alapvető fontosságú a tárgyak kiszűrése, felismerése.

⁶²⁶ A SIS II. tagállamonként egy nemzeti, azaz N.SIS-ből, amely a schengeni övezet tagállami, nemzeti SIS rendszere, valamint a központi, C.SIS rendszerből áll. Az N.SIS II. Hivatal Magyarországon a Belügyminisztérium Nyilvántartások Vezetéséért Felelős Helyettes Államtitkársága (BM NYHÁT). <https://www.naih.hu/schengeni-informacios-rendszer>

⁶²⁷ VARGA-LUKÁCS 2017, 47-48.

⁶²⁸ VARGA-LUKÁCS 2017, 49.

A magyar államhatárokat három kategóriába lehet sorolni a schengeni terminológia szerint: (1.) Magyarország schengeni külső határral rendelkezik Ukrajna és Szerbia irányában; (2.) A Romániával és Horvátországgal közös határ schengeni külső, de uniós belső határnak számít. (3.) Magyarországnak közös schengeni belső határa van Szlovéniával, Ausztriával és Szlovákiával.⁶²⁹

A rendőrség hivatalos oldalán olvasható, a 2021 év végi állapotot tükröző információk szerint a magyar-ukrán, a magyar-román, a magyar-szerb és a magyar-horvát határon működik határellenőrzés: a román határon tizenegy, a horvát határon hét, a szerb határon kilenc határátkelőhelyen (szerepel köztük Bácsszentgyörgy-Rastina és Kübekháza-Rábé, nem szerepel köztük Mohács-Bezdan és Szeged-Magyarkanizsa), továbbá az ukrán határon öt határátkelőhelyen. A horvát és román határszakaszon tizennyolc határátkelőhelyen lehet csempészeket és bűnözőket tetten érni, de Szlovákián, Ausztrián és Szlovénián keresztül határellenőrzés nélkül juthatnak be hazánkba csempészaruk, amely miatt a mélységi ellenőrzés továbbra is nagyon fontos. Összesítve, az Európai Unió külső határain keresztül Magyarországra érkező bűnelkövetők és csempészaruk két határszakasz tizenöt határátkelő helyén ellenőrizhetők, a többi határszakaszon csak mélységi ellenőrzés révén lehet tetten érni a kulturális javakkal visszaélő bűnelkövetőket. A schengeni külső vámhatáron található szerbiai és ukrain határátkelőhelyek közül a szerb-magyar határszakaszon Hercegszántó-Béreg, Bácsalmás-Bajmok, Tompa-Alsókelebia, Röszeke-Horgos, Tiszasziget-Gyála, Ásotthalom-Bácsszőlős, Kelebia-Szabadka, Mohács-Bezdan, Szeged-Kanizsa; a magyar-ukrán határszakaszon Záhony-Csap, Lónya-Harangláb, Barabás-Mezőkászony, Beregsurány-Luzsanka, Tiszabecs-Tiszaújlak, Eperjeske-Szalóka tartoznak ide. Emellett három nemzetközi repülőtér: a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér, valamint a sármelléki és a debreceni repülőtér van határellenőrzés.

A Schengeni Információs Rendszer alkalmas arra, hogy figyelmeztető jelzéseket adjon le és az EU külső határain feltartóztathassa a bűnelkövetőket, így az EU külső határát átlépő műtárgycsempészeket, illegális kereskedőket, futárokat, amennyiben ezek már korábban ismert és a bűnüldöző szervek látókörébe kerülő személyek. A kiegészítő információk alapján az információs rendszer számoltartja a kulturális javak kárára elkövetett bűncselekményeket is. Magát a csempészett vagy meghamisított műtárgyat, a dolgozatban vizsgált bűncselekmények tárgyait azonban nem figyeli a rendszer: ez a vámellenőrzés feladata, amelyet a következő nagy fejezetben mutatok be.

⁶²⁹ VARGA J. 2018, 22.

A kulturális javakkal visszaélő személyek kiszűrése a kulturális javak illegális kereskedelmének nagyfokú látenciája miatt igen nehéz feladat. A határrendészeti eszközökkel folytatott sikeresebb felderítést azonban segítik a kockázatelemzési modellek, amelyek a régészeti leletek illegális kereskedelmének felderítése érdekében is használhatók, ezért a következő fejezetekben a régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos bűnügyi helyzet kockázatelemzéssel történő elemzése kerül előtérbe.

3.5.2 A kulturális javak sérelmére elkövetett bűncselekmények bűnügyi helyzetének meghatározása kockázatelemzéssel, a kockázatelemzési modellek használhatósága a határrendészetben

Ismeretes, hogy a kockázatelemzés több alapvető, elvi és gyakorlati haszonnal jár az elemző és az elemzést megrendelő rendészeti vezetés számára.⁶³⁰ Mivel minden tényezőt mérhetővé kell tenni, ezért az azonosítás, leírás, mérés önmagában is számtalanszor a téma átgondolására készíti az elemzőt. A jellemzők számbavétele és ezek segítségével a kockázatelemzési modell elkészítése nagyon hatékony segítség lehet a témakörrel kapcsolatos bűnügyi helyzet meghatározására. Ennek nyomán, a saját témakörünkre értelmezve, a rendészeti szféra számára is értelmezhető válik a hazai régészeti örökségvédelem helyzete.

Az ellenőrzésre fordított erőforrások alkalmazásának hatékonysága a hatósági tevékenység kockázati alapra helyezésével, azaz a kockázatok felismerésén és kezelésén múlik.⁶³¹ A kockázatelemzés összesűriti azokat a már eddig is rendelkezésünkre álló, de elszórt információkat, amelyeket összegyűjtve, rendszerben látva nemcsak a bűnügyi tendenciák, hanem a rendszerszintű problémák is jóval tisztábban láthatók. Ez a fejezet ehhez a munkához kíván hozzájárulni.

Nagyon leegyszerűsítve a lehetőség egy pozitív, a kockázat pedig egy negatív bekövetkezési lehetőség, amely utóbbi számos negatív hatást gyakorolhat az ellenőrzésben érintett testületek, szervezetek, szakhatóságok hatáskörébe tartozó feladatok ellátására, a célok megvalósítására vonatkozóan. Ide tartoznak a strukturális problémák, illetve a kitörési pontok, a pozitív lehetőségek hiánya is.⁶³² A kockázatelemzés a fenyegetés, a sebezhetőség és a hatás szisztematikus vizsgálatával, azok funkciójaként határozható meg, amelynek eredménye a kockázatértékelés formájában valósul meg; azaz a fenyegetés, sebezhetőség, hatás hármasa

⁶³⁰ vö. FINSZTER 2018, 39.

⁶³¹ CSABA 2012, 69.

⁶³² Vö. CSABA 2012, 69-70.

együttesen adja a kockázat mértékét. A kockázatelemzés lehet eseményalapú vagy személyalapú.⁶³³

Ebben a fejezetben főként a Közös Integrált Kockázatelemzési Modell (Common Integrated Risk Analysis Model, CIRAM) modell alkalmazhatóságát elemzem, elsősorban a régészeti korú tárgyakra, Magyarországra és a határrendészeti feladatokra fókuszálva. A tudományos publikációk mellett személyes információkra és a nyilvánosan elérhető sajtóanyagra támaszkodom.

3.5.3 A CIRAM alkalmazási lehetőségei a régészeti örökségvédelem és a határrendészet területén

A hosszú nevű, az Európai Unió Tagállamai Külső Határain Való Operatív Együttműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökség (European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of Member States of European Union) közkeletűen használt angol rövidítése a Frontex. A Frontex arra a feladatra dolgozta ki az ezredforduló után a fentebb már említett Közös Integrált Kockázatelemzési Modellt, angol rövidítéssel a CIRAM-ot az Európai Unió tagállamai számára, hogy minden olyan szerv között kapcsolatot teremtsen, minden olyan rendészeti és közigazgatási szervet, amelyek a külső határokkal foglalkoznak, egy kommunikációs rendszerbe integráljon. A CIRAM rendeltetése szerint a rendszerben részt vevő szervezetek megfelelő egységei rendszeres, illetve folyamatos kockázatelemzéseket hajtanak végre, a fenyegetés, a sebezhetőség és a hatás szempontjaira koncentrálnak. A CIRAM rendszer alkalmazása rendkívül hasznos, mert átláthatóvá teszi a folyamatokat és biztosítja a rendszer tagjai közötti folyamatos véleménycserét az általuk észlelt helyzetről, valamint az aktuális helyzetben frissen bekövetkezett változásokról. A kockázatok értékelése a határbiztonságra és a belső biztonságra gyakorolt hatásuk alapján történik. Ebben a kockázatértékelési modellben a valószínűség mértékének meghatározására a „biztos – valószínű – talán - nem valószínű – lehetetlen”, illetve Magyarországon általában három szintű besorolást (valószínű – lehetséges - nem valószínű) szokták alkalmazni. Nagysága: magas-közepes-alacsony lehet.

Úgy gondolom, hogy érdemes megvizsgálni az alkalmazhatóságát a bűnügyi szempontú régészeti örökségvédelmi helyzet tekintetében is. Az illegális cselekmények megvalósítása folyamán használt útvonalak lehetnek (1.) alkalmi útvonalak alkalmi elkövetőknél, vagy (2.)

⁶³³ Elsősorban SZABÓ J. 2018, 133. nyomán.

bevált, biztonságos útvonalak, amelyek elkövetői szempontból biztonságosnak tekinthetők. Ezeken általában más árutípust is rendszeresen csempésznek.

Elméletben az összesen 112 db magyarországi határátkelőhelyből⁶³⁴ a jelenleg működő 32 határátkelőhely mindegyike potenciálisan veszélyeztetett lehet az árucsempészet szempontjából. Bár áruforgalom nem mindegyik átkelőhelyen engedélyezett, a személyforgalom is kedvezhet kisméretű, kis mennyiségű régészeti lelet, vagy régészeti korú kulturális javak csempészetének.

A határőrizet és határvédelem, vagyis a határrendészet együttes megvalósítása, az adott határszakasz ellenőrzés alatt való tartása, a határátkelőhelyeken zajló áru- és utasforgalom ellenőrzése minden bizonnyal összességében minden esetben megvalósul. Jelenleg az elfogott régészeti korú tárgyak statisztikájának relevanciájával kapcsolatban azonban erős kétségek fogalmazódnak meg, mivel a látencia mértéke valószínűleg nagyon magas/kritikus szintet ér el, vagy érhet el. Hasznos lenne a közeljövőben műtárgyas szempontú határszakasz profilokat készíteni: konkrét határátkelőhelyekről, vagy határszakaszokra vonatkozóan⁶³⁵, a legfontosabb és azonosítható kockázatokat elemezve. Néhány szempontot emelek ki: (1.) a klasszikus csempésztútvonalak vizsgálata, például a röszei és a záhonyi átkelőhelyeknél. A bevált, biztonságos út elve alapján úgy gondolom, hogy ahol sikeresen, ismételten drogot szállítanak, ott más árut is szállíthatnak, akár esetenként műkincset is. (2.) a „sérült” területekről, gyenge államokból, bukott államokból érkező személyek, áruk és műkincs-csempészet vizsgálata. Általánosan elfogadott elvi megközelítés, hogy az ún. bukott államok, valamint a zavaros belső helyzetű, jogállamként nem vagy nehezen működő országok területén a pénzzé tehető, eladható értékek, valószínűleg a műkincsek is nagyobb veszélyben vannak. Ezek származhatnak a földből, de a helyi közgyűjteményekből is. (3.) a repterek vizsgálata. Jellemző elkövetési mód a légi úton csempészés, a módszer gyorsasága miatt. A budapesti Liszt Ferenc Repülőtéren elég jól szervezett az ellenőrzés és nagy a találati arány (bár régészeti korú tárgyak nagyon ritkán kerülnek elő), amely jó jel, a látencia valószínűleg kisebb, mint közúton.⁶³⁶ (4.) a folyami és tengeri szállítás vizsgálata. Nincsenek nyilvános adatok arról, került-e elő a kulturális javak körébe tartozó tárgy folyami vagy tengeri hajón. Külföldön előszeretettel rejtene mindenféle

⁶³⁴ VARGA J. 2017, 571.

⁶³⁵ CSABA 2012, 70.

⁶³⁶ Egy nevét vállalni nem kívánó, a témával foglalkozó szakember szerint éppen ezért nem Budapesten, hanem Pozsonyon keresztül szállítanak légi úton előszeretettel a kulturális javat kívülni szándékozók. Emellett köszönettel tartozom Teleki József pénzügyőr ezredesnek, aki a NAV Repülőtéri Igazgatóság vezetőjeként segítette kutatásomat.

jellegű, értékes tárgyakat pl. PET-palack bálák közé, akár a több hónapos utazást is vállalva a biztonságos utaztatás érdekében.⁶³⁷

3.5.4 Csempészás a határátkelőhelyeken: az elkövetés módszere, célja, motivációja, képességei

Az elkövetés módszere, a modus operandi esetünkben a határátkelőhelyen való átcsempészás. Valószínűleg nemcsak a hazai drogpiacon, hanem a hazai műkincses piacon is jellemző, a világ legjövődélmezőbb iparága, azaz a szervezett bűnözés szabályszerűségeinek ismeretében,⁶³⁸ hogy a hazai hálózat legfelsőbb fokain nem a hazai magángyűjtők helyezkednek el, hanem olyan külföldiek laza rokonsági, ismeretségi csoportjai, akik más áruk csempészetével is foglalkoznak. Ezekre a távolabbi pontokra azonban a legritkább esetben látnak rá a hatóságok. Az árucsempészet elkövetője, a futár szerepét betöltő személy, amennyiben a csempészet a szervezett bűnözéshez köthető, csak a legalsó lépcső. Ők azok, akiket a bűnüldöző szervek általában „kikapcsolnak” a láncolatból, amely ezáltal csak időlegesen gyengül meg, ha egyáltalán meggyengül, de a „nagy halak” elúsznak. A probléma nem fog csökkenni, mert nem csökken a megrendelők, azaz a gyűjtők tárgyéhsége, ami a piacot táplálja és az árakat magasan tartja.

A régészeti emlékekkel kapcsolatban jellemző az egyéni, alkalmi elkövetés is, de számukat nem szokták arányaiban sokra becsülni. Ebben az esetben a fémkeresős vagy a véletlenül kincset találó (pl. kutyás gombaszedő, kiránduló, stb.) egyénileg, napjainkban jellemzően internetes felületeken kínálja a talált tárgyat, vagy tárgyakat. Ebben az esetben neki nincs kapcsolata a szervezett bűnözéssel, a vevő azonban már kötődhet hozzá.

3.5.5 A sebezhetőség szintjei, megjelenési formái

A határ áteresztőképességével kapcsolatos sebezhetőségi pont háromféle lehet: (1.) a terep: A régészeti korú tárgyak illegális átvitele szempontjából irrelevánsak a terepviszonyok. (2.) az infrastruktúra: Az infrastruktúrát illetően fontos, hogy az adott határátkelőhelyen hozzá lehet-e férni olyan online fényképes rendőrségi adatbázishoz, amelynek segítségével legalább alapszinten, elhatárolás szintjén beazonosíthatóvá válik egy elfogott tárgy. Ami nagyon hasznos

⁶³⁷ ANONYMUS 2018c

⁶³⁸ STERLING 1997, 35.

(lenne), ha egy online rendszer tagjaként hosszú távú előzetes (pl. kitört egy háború, milyen kedvelt feketepiaci tárgytipusok származnak a meggyengült területről), vagy konkrét riasztást kapnának a szolgálatot teljesítők egy konkrét tárgy vagy tárgytipus(ok) várható felbukkanásáról (pl. betörték nemrég egy szomszéd ország múzeumába és bizonyos tárgyak eltűntek). (3.) az utasforgalom: Fontos felmérni, hogy egy adott határátkelőhely beleesik-e az ismert csempészútvonalakba.

3.6 A vámigazgatás legfontosabb feladatai a kulturális javak védelmében

A vámigazgatás olyan rendészeti „többlet erő”, amely az árumozgás figyelésével más úton tud az elkövetők nyomára bukkanni, mintha a rendőrséghez hasonlóan maga is személymozgást figyelne. Ez különösen akkor lehet hasznos, ha olyan, rendészeti szempontból „új” elkövetőről van szó, aki korábban még nem került a hatóságok látókörébe. Más módon szűri ki tehát a vámigazgatás a találatot, mint a rendőrség, de végeredményben ugyanazokhoz és személyekhez és árukhoz jut el. Ez a képesség, az áruk szűrése rendkívül fontos és hasznos a kulturális javakkal való visszaélések esetében, ahol nagyfokú a látencia, azaz a potenciális elkövetői kör csak egészen kis részét ismerik, és emiatt figyelik a hatóságok. Az áruforgalom ellenőrzésével számos új személy is képbe kerülhetnek, amely az illegális műkincs-kereskedelem ellen való fellépést, a rendészeti hatékonyságot jelentősen megnövelheti.

Ebben a fejezetben a NAV régészeti leletek illegális kereskedelmével kapcsolatba hozható pénzügyőri feladatköreinek ellátásához szeretnék adalékokkal szolgálni, úgy, hogy részben a felmerülő problémákra reflektálok, részben pedig a kulturális javak hatékonyabb védelme érdekében javaslatokat fogalmazok meg.

A Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény 1. és 4. §-ai szerint a NAV nemcsak államigazgatási, hanem fegyveres rendészeti feladatokat is ellát, önálló Bűnügyi Főigazgatósággal rendelkezik, területi szervei nyomozó hatósági feladatokat is jogosultak ellátni. A NAV-nak a törvény 13. §-ában felsorolt feladatai közül a dolgozat szempontjából az illegális műkincs-kereskedelmet megakadályozó pénzügyőri és vámigazgatási feladatok bírnak relevanciával.

3.6.1. A pénzügyőrök intézkedési és szolgálati fellépési jogai és kötelezettségei, valamint az általuk alkalmazható kényszerítő eszközök

A Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) működését szabályozó törvény, közkeletű nevén a NAV törvény 35/A-G - 36/A-P §-ai alapján a pénzügyőr nemcsak a határátkelőhelyeken, hanem mélységi ellenőrzések során az ország belső területein is jogosult rendészeti tevékenység elvégzésre, vámellenőrzésre, járművek megállítására, igazoltatásra, kényszerítő eszközök alkalmazására, valamint a megtalált gyanús tárgyak lefoglalására. A NAV a kulturális javak tekintetében elvégzi a kulturális javak vámhatósági ellenőrzését, a jogszerű forgalom felügyeletét, rendészeti feladatokat lát el, valamint nyomozó hatósági hatáskörrel rendelkezik.

A NAV honlapján található (archivált) lista 2017-ből a schengeni külső vámhatáron található szerbiai és ukrain határátkelőhelyeket sorolja fel. Valamennyi határátkelőhelyen volt személyforgalom, közülük áruforgalom a szerb-magyar határszakaszon az alábbi helyeken engedélyezett: Hercegszántó-Béreg, Tompa-Alsókelebia, Röske-Horgos, Kelebia-Szabadka, Mohács-Bezdán, Szeged-(Magyar)Kanizsa. Áruforgalom az ukrán-magyar határszakaszon az alábbi helyeken engedélyezett: Záhony-Csap, Beregsurány-Luzsanka, Eperjeske-Szalóka. Három nemzetközi repülőtér, a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér, valamint a sármelléki és a debreceni repülőtér volt a nemzetközi személy- és áruforgalom engedélyezve.

A felsorolt átkelőhelyek száma meglehetősen kevés, ezért Magyarország területére nagy látenciával juthatnak be más határátkelőhelyeken keresztül illegálisan behozott régészeti leletek. Emiatt a mélységi ellenőrzés szerepe felértékelődik. A mélységi ellenőrzés során a vám- és jövedéki szabályok megszegése miatt történő intézkedések közben is kerülhetnek elő nem várt kulturális javak az ellenőrzött személyeknél.

A jogszerű forgalom felügyeletébe a behozatal, a tranzitforgalom és a kivitel felügyelete tartozik bele. Ezekből a behozatal és a tranzit nem engedélyköteles, a kivitel azonban igen. A belső eljárási rend, a vonatkozó uniós joganyag, valamint a Kötv. megfelelő fejezetei együtt szabályozzák a kivitel jogszerű felügyeletét. A NAV együttműködik a helyi muzeális intézményekkel, valamint a Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályával is a kivitel engedélyeztetésekor. Valószínűleg hamarosan uniós szinten szabályozni fogják a behozatalt is; erről tárgyalások folynak.⁶³⁹ A visszaélések azonban elsősorban a kivitelt érintik és 90%-át a Liszt Ferenc Repülőtér derítik fel. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a 90%-a az

⁶³⁹ Meczkó Alexandra pénzügyőr százados előadása 2018. november 20.-án hangzott el az NKE RTK-n tartott, „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

illegális kulturális javaknak itt is megy át, vagyis közúton és vízi úton egyaránt számítani kell az illegális árumozgásra ebben a témakörben is.

A pénzügyőrök jogosultságát az árucsempészet felderítésére és megszakítására, megakadályozására jól körbebástyázza a törvény. A régészeti leletek csempészetének felderítése és a bűncselekmény bizonyítása mégis nehéz marad, ha nem sikerül a pénzügyőröknek felismerniük a régészeti leleteket és nem tudják őket lefoglalni vagy elkobozni. Az elkobzás és a lefoglalás terminusai közötti különbség a rendész és a jogász számára magától értetődő, míg a kívülállók, így a régészek számára azonban nem.⁶⁴⁰ A lefoglalás akkor lehet indokolt, ha a lefoglalt műtárgy régészeti korát a hatóság még a műtárgy esetlegesen álcázott állapotában is meg tudja állapítani.

Rendkívül nehéz azonban a pénzügyőr helyzete egy olyan speciális illegális áruféleség mint a régészeti korú kulturális javak kiszűrése esetében, mert a közúti határátkelőhelyen sincs teljes körű csomagellenőrzés, hanem csak gyanú esetén tudják visszatartani az utast. A gyanú megalapozásához a NAV igénybe szokta venni a Miniszterelnökség Hatósági Főosztályának (közkeletű nevén Műtárgyfelügyelet) szakértői véleményét, ahol, mint említettem, nem dolgozik régész munkatárs. És ezzel a régészet számára bezárult a kör; szinte csak a vak véletlen, vagyis az, ha más illegális áruféleség után nyomozva találnak rá az illegálisan utazó kulturális javakra, mint az látható volt a kiskunfélegyházi esetről.⁶⁴¹ A Műtárgyfelügyelet már 2018-ban is minden lehetséges lopásnál tájékoztatást küldött a lehetséges értékesítői körnek, hogy ha nem akar orgazdává válni, jelentse be, ha nála van a tárgy.⁶⁴² A régészet esetében azonban ez nem mindig értelmezhető, mert a földből fémkereső műszerrel kiemelt leletről, amennyiben a rablóásatás nyomait még nem fedezték fel a hatóságok, azt sem tudni, hogy

⁶⁴⁰ A Rendészettudományi Szaklexikon szerint „Az elkobzás a társadalom védelmét szolgáló, anyagi-büntetőjogi jogintézmény, intézkedés. Önállóan, vagy akár más, büntetés vagy intézkedés mellett alkalmazható. Az elkobzott dolgok tulajdonjoga az államra száll, azokat – ha a törvény nem zárja ki – értékesíteni kell. El kell kobozni a dolgok tulajdonosától, amennyiben azt a bűncselekmény elkövetésénél eszközül használta, vagy arra szánta, esetleg a dolog bűncselekmény elkövetése útján jött létre, továbbá a bűncselekmény elkövetési tárgyát, annak szállítására használt dolgot, az olyan dolgot is, amelynek birtoklása jogszabályba ütközik, közbiztonságra veszélyes, valamint olyan sajtóterméket, amelyben bűncselekmény valósult meg. Társadalomvédelmi jellegére utal, hogy gyermekkorú, kóros elmeállapotú, vagy egyéb, büntethetőséget megszüntető ok miatt, felelősségre nem vonható személlyel szemben is alkalmazható. Mellőzhető, ha a dolgot a dolog birtokosa a tulajdonos előzetes tudomása nélkül használta eszközül a bűncselekmény elkövetése során, vagy valószínűsítette meg a bűncselekményt az elkövetési tárgyon, illetve a dolgot nem a tulajdonos előzetes tudomása alapján használta az elkövetési tárgy előállítására. Nemzetközi jogi kötelezettség kizárhatja az elkobzás mellőzését. Az elkobzás nem rendelhető el olyan dologra, amelyre a vagyoneklobzás kiterjed.”, valamint ugyanott „A lefoglalás a törvényben meghatározott ingókra irányuló kényszerintézkedés, amellyel a bizonyítás érdekében, vagy az elkobzás biztosítására a lefoglalt dolgokat a birtokosától ideiglenesen elvonják, és azokat a hatóság őrizetébe helyezik.” BODA ET AL. 2019, 144.; 365.

⁶⁴¹ A 3.3.3 fejezetben részletesen taglaltam.

⁶⁴² Buzinkay Péter előadása elhangzott 2018. november 20.-án az NKE RTK-n rendezett „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

létezik, vagy ha igen, akkor is nehéz megmondani, hogy milyen korszakba tartozó és hozzávetőlegesen milyen külső jegyekkel bíró tárgyat kell keresni.

Az aukciós katalógusok folyamatos monitorozása azonban fontos része a régész műtárgymentő munkájának, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum régészei folyamatosan, más múzeumok régészei kapacitásuktól függően végeznek és gyanú vagy egyezés esetén azonnal jelzést adnak le a rendőrségnek. A probléma ebben a helyzetben az elévülési idő. Ha túl sok idő múlva lesz meg az egykor elveszett tárgy, akkor már nem büntethető. Kiviteli engedélyezéskor is előkerülhet a lopott tárgy, bár ez a ritkább eset. Ezért fontos, hogy a jelzést központi adatbázisban a pénzügyőrök is látják.

Így a gyanút megalapozó, régézzel kapcsolatos alapismeretek oktatásának kiemelt szerepe lehet a pénzügyőr tisztképzésben, valamint továbbképzéseken. A rendőrök (és talán a pénzügyőrök) esetében 2004-2018 között tizenhét esetben zajlott továbbképzés ebben a témakörben, bár a 2006. évi KÖH-ORFK-VPOP együttműködés erre a pénzügyőröknek is lehetőséget adott. Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) szintén rendszeresen szokta támogatni a rendészeti kompetenciák fejlesztését a kulturális javak témakörében és a NAV részéről is vettek már részt ilyen UNESCO-képzésen. Mégis, eddig elsősorban az idősebb, tapasztaltabb kollégák segítették a fiatalabbakat,⁶⁴³ vagyis a képzések mennyiségét, mélységét és elérhetőségét illetően talán lenne igény fejlesztésre.

A cargo forgalomban természetesen csak az árut vizsgálják. Itt műkincs-kiszagolásra betanított kutyák alkalmazására lenne lehetőség, amellyel kapcsolatban az Amerikai Egyesült Államokban már az első, sikereket is felmutató program elindult a covid időszak előtt.⁶⁴⁴ Erről a programról a dolgozatban később bővebben fogok írni.

3.6.2. A műkincs-kereskedelem fontosságának alábecsülése és az ezzel járó veszély – a tárgyfelismerő elektronikus rendszerek szükségessége

Napjainkban a drog, fegyver és embercsempészettel együtt szokták emlegetni a műkincskereskedelmet, mint kirívóan súlyos, nagy gazdasági kárt okozó, a szervezett bűnözéssel, és/vagy a terrorizmussal összefüggő, nem-életellenes bűncselekményi kört.⁶⁴⁵ Az

⁶⁴³ Meczkó Alexandra pénzügyőr százados előadása 2018. november 20.-án hangzott el az NKE RTK-n tartott, „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

⁶⁴⁴ ANONYMUS é.n. a

⁶⁴⁵ ANONYMUS 2021h.

ellene való fellépés a fejlett nyugati világban egyre inkább bekerül a kulturális örökségvédelmi és rendészeti közös projektekbe; különösen azokba, ahol az illegális műkincs-kereskedelem mértéke már biztonsági kockázatokat hordoz.⁶⁴⁶ A műkincs-csempészet nemzetközi jellege nyilvánvaló; a határon való átcsempésztést vállaló személyek ellen csak a nemzeti törvényi szabályozás, akkor is, ha jól sikerült, önmagában nem sokat ér.⁶⁴⁷ Eleve problémás, hogy a nemzeti büntetőjog és nemzeti örökségvédelmi politika érvényesül, eltérő nemzeti súlypontokkal a világ minden országában, miközben az illegális műkincs-kereskedelem a szervezett bűnözés körébe tartozik, amely jellemzően nemzetközi jellegű és igen vonzó, alacsony lebukási kockázattal jár. A nemzetközi és nemzeti szervezetekkel minden felmerülő konkrét esetekben sok körös egyeztetés és együttműködés zajlik, ami meg tudja nehezíteni és hosszabbítani az ügykezelés menetét.

Kérdés, hogy mennyire hatékony az együttműködés, ha nem használjuk azokat a korszerű tárgyfelismerési elektronikus rendszereket a hazai viszonyokra adaptálva, amelyek külföldön már beváltak. Szükséges tehát egy technológiai fejlesztés is a technikai fejlesztés, a rendőrök, pénzügyőrök legalább rövid idejű tematikus elméleti képzése mellett. A technológiai fejlesztésnek elsősorban arra kell irányulnia, hogy az intézkedés helyszínén, az intézkedést végző tiszt rövid idő alatt el tudjon érni egy tárgyfelismerő funkcióval is rendelkező műtárgyas adatbázis programhoz. Terv volt, hogy 2021-re minden Interpol-tagország nemzeti adatbázisa kerüljön összeköttetésbe a WOA-PSYCHE adatbázissal.⁶⁴⁸ Ez azonban azóta sem valósult meg, a tagországok nemzeti adatbázisait nem lehet összekötni a PSYCHE-vel, oda csak előzetes jóváhagyás után lehet körözött tárgyakat feltölteni, Magyarországon is.

3.6.3. Kockázati hatások, trendek, előrejelzések

A vámszakterületi kockázatok közé tartozó ún. nem pénzügyi jellegű kockázati hatás a kulturális javakkal való visszaélés, amely a Nemzetközi Vámsszövetség (World Customs Organization, WCO) definíciójában a „*vámjogszabályokkal szembeni meg nem felelés lehetőségét*” tökéletesen kimeríti.⁶⁴⁹

⁶⁴⁶ MIGOYA 2019.

⁶⁴⁷ NICASO – LAMOTHE 1996 19.

⁶⁴⁸ Kardosi Gábor rendőr százados, kiemelt főnyomozó (KR NNI) előadása 2018. november 20.-án hangzott el az NKE RTK-n, „A kulturális javak rendészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

⁶⁴⁹ SZABÓ A. 2017a, 520.

A közép- és hosszú távú tematikus bűnügyi prognosztika elkészítéséhez mindenképpen szakértő bevonására van szükség, aki lehetőség szerint folyamatosan⁶⁵⁰ figyeli az aukciós trendeket, az eladási árak alakulását (mit érdemes csempészni), a nemzetközi szaksajtót, valamint ismeri a háborús övezetek és a bukott államok műtárgyspektrumát és előrejelzést tud arról készíteni, milyen a témába vágó csempészárú felbukkanása várható egy adott zónából.⁶⁵¹ Rövid és középtávú előrejelzést a szakértők bevonásával a nyomozó szervek; önállóan a Műtárgyfelügyelet és a Műkincsvédelmi Alosztály tudnak készíteni.

Kérdés, hogy a hatóságok tagjai ma ismerik-e az illegális műtárgypiaci trendeket, folyamatosan figyelemmel követik-e a régészeti korú műkincspiacot? Ismerik-e a vizsgáló tisztek a régióban, egy adott irányból, vagy bármilyen irányból várható, illegálisan mozgó műkincseket, a jellemző, kelendő tárgytipusokat? Szerepelnek-e ezek jó minőségű típusfotói (tehát nem konkrét tárgyfotók) egy belső használatú adatbázisban, akár a HERMON, akár az Interpol PSYCHE adatbázisában? Felismeri-e az ellenőrzést végrehajtó pénzügyőr a tisztítatlan és/vagy restaurálatlan állapotú, vagy művileg az utaztatás idejére eltorzított (pl. epoxigyantával vagy más anyaggal bevont felületű) értékes tárgyat? A válasz jelenleg elég felemás lenne, amely minimum közepes mértékű kockázati tényezőt jelent.

Egy másik sarkalatos probléma, hogy a szolgálatot ellátó tiszt ismeri-e a műkincsek illegális utaztatásához használt jellegzetes okmányhamisítási formákat és a rajtuk szereplő jellegzetes, „sablon” szövegeket (pl. libanoni eredet-megjelölés)? Megvizsgálják-e tüzetesebben a szuvenírként vagy modern kézműves alkotásként a jellegzetes származási országokból (Egyiptom, Görögország, Irak, Líbia, stb.) érkező árut? Elsajátítják-e annak a néhány jellemző felület-átalakítási módnak a felismerését, amellyel a tárgy azonosításának megnehezítése érdekében el szokták maszkírozni az utaztatott tárgyat?⁶⁵² Úgy gondolom, hogy ilyen speciális ismeretek elsajátítása, a tárgyak alapszintű felismerése a rendészeti szereplők számára is hatékonyságnövelő lenne.

3.6.4. A bűncselekmények elkövetését elősegítő tényezők

A határátkelőhelynél zajló műtárgy vonatkozású árucsempészet fellendülését, illetve a bűncselekmény megvalósulását több tényező segítheti elő:

⁶⁵⁰ CSABA 2012, 284.

⁶⁵¹ Az adott helyen várható drogtrenddel kapcsolatban felmerülő kérdések szinte teljesen leképezhetők, értelmezhetők műtárgyas témában is. CSABA 2012, 279.

⁶⁵² HUDÁK 2018b, 131-149.

(A.) sikeres korábbi csempészség. Ennek okai lehetnek például: (1.) A téma elbogatellizálása, figyelmen kívül hagyása (ha talál is valamit a vizsgáló, azt modern turista szuvenirnek, vagy hobbi kézműves alkotásnak tekinti). (2.) A nagy áruforgalom lebonyolítása miatt a személyzet fáradtsága, fásultsága. (3.) A gondos átvizsgálás hiánya, pl. gépjármű esetében (a nem-fém tárgyakat nem jelzi a detektor, csak átvizsgálással található meg). (4.) Korrupt személyzet (ha egyértelműen a kulturális javak témakörébe tartozó tárgyat talál, de pénzért elnéz felette).⁶⁵³

(B.) a biztonsági környezet hirtelen megváltozása. A politikai/ gazdasági /természeti veszélyhelyzet hirtelen kialakulása. A zavaros viszonyok között a hatóság figyelme elterelődik.

(C.) új felvevő piac megnyílása. Egyfajta új piac nyílik a műkincs-csempészek számára, ha feltűnik egy tehetős külföldi gyűjtő, aki egy adott tárgy típus iránt kezd el érdeklődni, amely Magyarországra jellemző, vagy hazánkban is elérhető.⁶⁵⁴

A fenyegetettség valószínűségének mértéke jelenleg a *lehetséges* kategória.

Emellett mintegy járulékos veszteségként szinte mindig számolnunk kell a szakszerűtlen kezelés veszélyével is. A csempészarúként kezelt régészeti korú tárgy avatatlan kezekben gyakran szenved enyhébb vagy súlyosabb sérülést, hiszen a páratartalomtól a mozgásmentes utaztatásig sok mindenre kellene figyelni, ha hivatalosan szállítanák, illetve tárolnák.⁶⁵⁵ A fenyegetettség valószínűségének mértéke *valószínűnek* értékelhető.

3.6.5. „Magyar jellegű tárgyak”, általánosan elterjedt típusok, egyedi tárgyak

A külföldre kikerülő tárgyak közül csak a „magyar jellegű” tárgyak kerülnek egyáltalán a külföldi aukciókat, internetes oldalakat böngésző figyelőszemélyzet látótérébe, amelyeken jellegzetesen a Kárpát-medencében megtalálható régészeti kultúrák valamelyikére jellemző formakincs található. Így az általánosan elterjedt, de hazai földből előkerült típusok, vagy éppen az egyedi, formai párhuzammal nem, vagy alig rendelkező tárgy típusok észrevétlenül maradnak, provenienciájuk nem köthető kizárólagosan Magyarországhoz.

A fenyegetettség valószínűségének mértéke jelenleg a „magyar jellegű” formai jegyekkel rendelkező tárgyaknál *magas*, a többi típusnál (általános, ill. egyedi tárgy típusok) *kritikus* mértékű, mivel azok provenienciája, származási eredete az államhatáron kívülre kerülés után nagyon nehezen igazolható.⁶⁵⁶

⁶⁵³ uo.

⁶⁵⁴ HUDÁK 2017, 65-75.

⁶⁵⁵ További információk az alábbi honlapon olvashatók: <https://oroksegvedelem.kormany.hu/allagmegovas-mutargyak-gondozasa-kezelese2>

⁶⁵⁶ HUDÁK 2018b, 131-149.

Elsősorban a schengeni övezet külső határainál jelentkehetnek olyan műtárgyak, amelyek egyes nyugat-európai magángyűjtők érdeklődésének megfelelően a Közel-Keletről (ókori tárgyak, földből vagy kirabolt múzeumokból) vagy Ukrajna területéről (elsősorban ikonok és antik edénykészletek, lószerszámok) érkeznek. Külön figyelmet érdemel az ellentétes irányú, Ukrajna és Oroszország felé történő csempészet. Az új orosz és ukrán elit előszeretettel keresi és vásárolja vissza az 1917 után nyugatra menekített orosz és ukrán ikonokat.⁶⁵⁷ A fenyegetettség valószínűségének mértéke közepes, mivel ezek a tárgyak jól kiszűrhető, jellegzetes, feltűnő külső jegyekkel rendelkező tárgytípusok.

A csempésztvonalakat és ellátórendszereket vizsgáló fejezetekben írtam arról, hogy Magyarország jellegzetesen tranzit ország, amellet, hogy forrás- és célország is. A nemzetközi feketepiacon tehát jelen vannak a hazánkból illegálisan kikerült különféle kelendő tárgytípusok, illetve a hazai gyűjtők kis számban vásárolnak is, pl. a távol-keleti illegális műkincspiacról. Így megjelennek külföldön a magyarországi bronzkori kultúrákból származó, Nyugat-Európában jól eladható kardok, ékszerek, a nagyméretű fémedények, a római kori pénzek, ékszerek, fémtárgyak, népvándorlás kori ruhakapcsoló tűk (fibulák), kardok, stb. vagy akár a 19. sz. második fele - 20.század eleji festmények és kisebb mértékben a magyar történelemhez köthető régészeti emlékek és más tárgytípusok. Általában véve elmondható, hogy a kedvelt áruféleségek mellett a gyűjtői specializálódás mértéke miatt gyakorlatilag szinte mindenre van kereslet, de a magyar vonatkozású tárgyak ára valamivel alacsonyabb. Az eltulajdonított műtárgyak közül a régészeti korú, művészeti szempontból kvalitásos tárgyak jelentős része nem kifejezetten magyar vonatkozású, emiatt viszont jól értékesíthető külföldön.

A joghézagokat, valamint a múzeumi szakértőkben, a gyűjteményi raktározásban és a bűnügyi felderítésben lévő kapacitáshiányt kihasználva egy élénk „nemzeti feketepiac”, illetve nemzeti piac van ma Magyarországon, különösen a magyar régi pénzek piacát vagy a militáriákat (fegyverek, hadizászlók stb.) illetően. Valószínűleg leginkább a régészeti korú tárgyak és a festmények feketekereskedelmére jellemző a nemzetköziség és a szervezett bűnözéshez, a nemzetközi csempészet más ágaihoz való kapcsolódás. Így a csempészetben is gyakran más tárgytípusokkal együtt jelenik meg a műtárgy.⁶⁵⁸

Nincs könnyű dolguk a hatóságoknak az áruk kiszűrésében. A kulturális javak körébe igen változatos tárgytípusok tartoznak: érmek, sokféle technikával készült festmények, rajzok,

⁶⁵⁷ HUDÁK 2017, 65.

⁶⁵⁸ A fenti gondolatmenetek forrása a megjelenés alatt álló HUDÁK 2022

szobrok, bútorok, hangszerek, antik könyvek, kéziratok, oklevelek, porcelán és más anyagból készült tárgyak, valamint régészeti korú (Magyarországon 1711 előtti) és későbbi korokból származó, történeti értéküknél vagy művészi kidolgozottságuknál fogva értékes tárgyak. Mindezt ráadásul néhány kivételtől eltekintve tisztítatlan, ritkábban szándékosan feldarabolt, vagy elmaszkírozott formában látja a nyomozó hatóság tisztje. A kulturális javak korának és értékének megállapítása szakértő munkája, az illegális forgalom figyelése, az illegálisan mozgó műtárgy kiszűrése azonban a nyomozó hatóságoknak, így a NAV-nak ad kihívást jelentő feladatot.

3.6.6. A posztszocialista országok régészeti műkincshelyzete, kincslelet típusok - mit keresnek, minek van jó ára a piacon?

A doktori képzés ideje alatt (2015-2022) a készülő értekezéshez kapcsolódóan az egyik hangsúlyos érdeklődési területem az volt, hogy melyek azok a tárgytypusok, amelyek kurrensnek, amely a leginkább keresettek külföldön. Külön figyeltem az aukciósházak oldalait, az internetes aukciókat, a fémkeresős csoportok és a tematikus internetes oldalak, illetve neves külföldi szakértők facebook-bejegyzéseit, online cikkeket, stb. Saját tematikus elméleti gyűjtésem, és az aukciókat, valamint az interneten árult régészeti leleteket figyelő régészek szíves szóbeli közlései nyomán az a kép rajzolódik ki, hogy bizonyos tárgytypusoknak van jó ára az illegális műkincspiacon. Ezek a kis és nagyméretű bronzkori vagy kora vaskori tárolóedények (situlák) teljes Közép-és Kelet-Európa területéről; hun kori hun és germán aranyak; római kori ezüstszerelések; római kori pénzek; keresztény témájú kincsleletek (ékszerek stb.); figurális freskótöredékek; figurális mozaiktöredékek; bármely tárgytypus, amelyen figurális minta van (ember és/vagy állat). Arra kérdésre, hogy kik vásárolnak jellemzően egy-egy adott tárgytypust, az alábbi válaszokat kaptam, a legális és illegális gyűjtőkről szóló híreket figyelve. Német és holland vásárlók (bronzkor, vaskor); német vásárlók (germán régiségek); angol vásárlók (római kori); egész Európa (római kor); olaszok, amerikaiak (keresztény téma); olaszok, amerikaiak (freskótöredékek, mozaikok). Új vásárlókként megjelentek a japánok, a kínaiak és az arabok, e két utóbbi elem csak nemrég, de már azonnal nagyon erősen jelen van a műtárgypiacon. Összefoglalóan elmondható tehát, hogy vannak jellemző, kurrens tárgytypusok és jellemző vásárlók, valamint az is, hogy a jó megtartású (jó állapotban fennmaradt), viszonylag könnyen restaurálható fémtárgyak és a figurális díszítésű tárgyak a legkeresettebbek.

Egyes nemzetek jobban érdeklődnek a régészeti magángyűjtemény létrehozása iránt, mint mások, amelynek sokféle, társadalmi, gazdasági, politikai oka lehet, a teaurálási

szándéktól a gyűjtési vágy kieléségig. Az illegális régészeti magángyűjtés esetében is hangsúlyosan jelen van egyfajta felszínes kulturális sznobizmus. Ilyenkor a tárgy-gyűjtési láz mögött nincs komoly, elmélyült gyűjtői tudás, a tárgyak mögöttes mondanivalóját nem érti meg a vásárló, csak eredeti tárgyat akar, ami egyúttal jó anyagi befektetés is. Ennek a felszínes nyugati típusú polgárosodásnak is része a kultúra szeretete, de a polgári normák betartása már nem mindig. Mivel ugyanez a nem-európai, vagy nem nyugat-európai vásárlóréteg nem szocializálódott a kizárólag legális eredetű vásárlások kultúrájában, ezért mint gyűjtők is inkább bukkannak fel vásárlóként az illegális eredetű áruk esetében. Mindez a kelet-európai gyűjtőkre is éppúgy igaz. Ahogy igaz a mondás, hogy „sznobok nélkül nincs művészet, mert ők tartják el”,⁶⁵⁹ úgy igaz az is, hogy felszínes kulturális sznobizmus nélkül nincs illegális műkincs-kereskedelem. Fontos a társadalmi szemléletformálás szerepe, annak tudatosítása, hogy ez nem valódi, a köz javait megbecsülő, hanem egy hamis polgári viselkedés. Meg kell azonban jegyezni, hogy a „legpolgárabb”, nyugati társadalmakban is jelen van az illegális gyűjtés, hiába a sok évtizedes társadalmi szemléletformálás munkája.

3.6.7. Magyarországról kivitt, vagy Magyarországon átvitt kulturális javak felfedése

Az Elektronikus Közúti Áruforgalom Ellenőrző Rendszer (EKÁER) 2015-ös bevezetése, amelynek során az áruforgalom átláthatóságának fokozása érdekében fizikai és elektronikus ellenőrzésekre is több lehetőség van a korábbiaknál, önmagában nem gyakorolt a kulturális javak illegális nemzetközi kereskedelme elleni fellépésre kedvező hatást, mivel a tranzitszállítások és az azokban részt vevő járművek nem tartoznak az EKÁER hatálya alá.⁶⁶⁰ Az EKÁER az EU tagállamok közötti áruforgalom ellenőrzésére koncentrál. Az EU tagállamok között, a közös vámterület miatt nincs vámellenőrzés. Ha azonban nem lenne az EKÁER, akkor semmit sem tudnánk erről a forgalomról az éves összesítő statisztikai adatok kivételével, amely a cégek önbevallásán alapszik. Ehhez képest tehát előrelépés, ha digitális adatokat kap a NAV a bejelentésekből és ez alapján legalább szűrőpróbaszerű ellenőrzésre van lehetősége. Csak a vámhatáron és kifelé ellenőrzi a kivitel jogszerűségét a NAV.

Valószínűleg elhanyagolható lehet az az illegális kulturális javak témakörébe tartozó hazai eredetű árumennyiség, amelyet repülőgép segítségével akarnak Magyarországról külföldre vinni, mert a budapesti reptéri ellenőrzésnek híre van a feketekereskedelemben. A kiutaztatás gyakoribb módja inkább a személygépkocsi vagy a tehergépkocsi használata.

⁶⁵⁹ DZSUBÁK 2021

⁶⁶⁰ vö.: HARNBERGER 2020.

Repülőgép segítségével elsősorban az állítólag gyengébben vizsgált pozsonyi reptéren keresztül zajlik a kiutaztatás, odáig pedig autóval szállítják az árut.⁶⁶¹ A tranzit közúti teherforgalom ellenőrzésére továbbra is a váratlan közúti ellenőrzések a leghatékonyabbak.⁶⁶² Egy ilyen módszer alkalmazásakor azonban műkincset találni vagy nagyon nagy szerencse, vagy nagyon jó megérzés kérdése. Ilyen egészen kivételesen szerencsés alkalom volt a 2016 szeptemberében történt eset, amikor az ókori Urartui Királyság területéről, valószínűleg a mai Törökországból elrabolt és kicsempészett leletek kerültek elő a Lengyelország felé haladó tranzit kamionból.⁶⁶³

Nagyon fontos lenne, hogy Magyarországon is elkészüljön egy korlátozottan nyilvánosan is hozzáférhető, nagy felbontású, éles képeket tartalmazó online katalógus, amely a Magyarországon illegalitásban lévő legfontosabb műtárgyakat tartalmazza és 3D-s technológiájú kép- és tárgyfelismeréssel rendelkezik.⁶⁶⁴ Ez lehet a PSYCHE rendszer hazai adaptálása, vagy akár hazai fejlesztés is. Sőt, az EKÁER rendszere is lehet pozitív példa az adatbázis készítéshez. Az EKÁER-ben alkalmazott szállítmányszűrést érdemes lenne alkalmazni a műtárgycsempészet témakörére is. Ennek megfelelően, az EKÁER-hez hasonlóan kerülne sor az iránymutatások és műveleti terv kidolgozására, hazai és nemzetközi információcserékre, a szállítási útvonalak megfigyelésére, az információk kielemezésére, kockázatelemzés készítésére, majd a razzia jellegű beavatkozásokra. Ehhez azonban biztosan szükség lenne személyi állomány-fejlesztésre.⁶⁶⁵

A védett kulturális javak jogellenes kivitele nemcsak nem-EU, hanem EU tagállam irányába is megvalósulhat. Mivel azonban ebben az irányban nincs vámellenőrzés, a rendőrség szűrőpróbaszerű mélységi ellenőrzéseit kivéve nincs esély a jogsértések felfedezésére.

3.6.8. Hol lehet utánanézni? - Büntügyi nyilvántartások, az Art Loss Register és más rendszerek

Az 1976-ban alakult, New York-i székhelyű privát szervezet, a The International Foundation for Art Research (IFAR) számítógépes adatbázisa, a The Art Loss Register (ALR), az elloptott műtárgyak legnagyobb magán nemzetközi nyilvántartása, amely 700 ezer tételről vezet naprakész információt. Az ALR-t világszerte egyaránt használják az állami és a nyomozó szervek (számukra ingyenes az oldal elérése), valamint a szakértők. Emellett a legfontosabb az

⁶⁶¹ A témában jártas szakember segítségét ezúton is köszönöm.

⁶⁶² BAKAI 2016, 29.

⁶⁶³ Amelyről az első hazai sajtóhírek csak 2017. február 8.-án jelentek meg. FARKAS Gy. 2017.

⁶⁶⁴ HUDÁK 2018b, 145.

⁶⁶⁵ BAKAI 2016, 20-21.

Interpol WOA adatbázisa (2018-tól PSYCHE) ⁶⁶⁶, amely kiemelkedik a témával foglalkozó, nemzeti és nemzetközi bűnügyi és közigazgatási szervek, szervezetek, múzeumok adatbázisa közül. Ezeknek az adatbázisoknak a jogi előírások szerint mindig van egy nyilvános és egy nem nyilvános adatbázisa a lopott műtárgyokról. A magyar rendőrségről és a műtárgyfelügyeleti hatóságról szóló korábbi fejezetekben írtam a Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályának lopott műtárgy-adatbázisáról (EMT), a HERMON körözési rendszer fényképes műtárgy-adatbázisáról és a Szépművészeti Múzeum Kalypsó adatbázisáról is. ⁶⁶⁷

Rendkívül hasznos, alapvető fontosságú lenne, ha minél több országban, nálunk is elterjednének a régészet számára is jól használható adatbázisok. Még jobb lenne, ha össze lennének kötve más országokéval, egy közös európai, vagy akár egy nemzetközi rendszerben. Az impozáns, 1 millió 200 ezer találatot tartalmazó olasz Leonardo adatbázis, ⁶⁶⁸ vagy az Interpol és az olasz csendőrség, a Carabinieri szakegysége, közismert nevén a TPC (Comando Carabinieri Tutela Patrimonio Culturale, TPC) közös együttműködésében készült, 94 ezer tételes WOA-PSYCHE adatbázisa ⁶⁶⁹ mértékadók. Ezek olyan, a hatósági munkát segítő számítógépes programok, amely az adott tárgyról készített kép beszkenelése után kiadja a tárgy típus azonosítását, esetleges nyilvántartási státuszát. Az ilyen típusú programok használata minőségi ugrást jelent ebben a témakörben a hatósági munkában, gyors és viszonylag pontos, emellett bárhol használható, ahová csak egy laptopot vagy egy jobb okostelefont el lehet vinni.

Sajnálatos azonban az a körülmény, hogy a 944 db, Magyarországról ellopott műtárgyat tartalmazó WOA-PSYCHE adatbázis mindösszesen 80 db régészeti korú tárgyat tartalmazott, és ezek közül egy sem volt illegális feltárásból származó régészeti lelet. ⁶⁷⁰ Ez azt jelenti, hogy az ellopott magyar régészeti leletek el sem jutnak a nemzetközi nyilvántartásig, még nálunk „elakadnak”. A lopott kulturális javak világszerte egyik legjelentősebb adatbázisa, amelynek feltöltéséért az adott tagállam felelős, tehát egyetlen Magyarországról kicsempészett régészeti leletet sem tartalmaz, hanem a kisszámú ismert, magyarországi magángyűjteményből eltűnt tárgyak lehetnek benne. Ez elszomorító a hazai örökségvédelmi állapotok ismeretében.

Mivel a Leonardo adatbázis 1 millió 200 ezer tételes adatát 17 központ mintegy 300 dolgozója állította elő, elképzelhető, hogy Magyarország ehhez képest mekkora

⁶⁶⁶ LUKÁCS 2020, 136-138.

⁶⁶⁷ ANONYMUS 2006

⁶⁶⁸ Lukács Dalma régész, régészeti doktorandusz előadása 2018. november 20.-án hangzott el az NKE RTK-n rendezett, „A kulturális javak régészeti védelme” című KÖFOP projektzáró konferencián.

⁶⁶⁹ HUDÁK 2018b, 146.

⁶⁷⁰ LUKÁCS 2020, 138-145. A szerző összegyűjtötte, hogy a 944 műtárgy 85%-át magánházakból és magánlakásokból, 4%-át templomokból, 3%-át könyvtárakból, a többit (8%) ismeretlen helyekről tulajdonították el.

lépeshátrányban van. Személyzeti és műszaki fejlesztésekre egyaránt szükségünk van a hatékonyság növelése érdekében, még ha jóval kisebb nagyságrendben is.

3.6.9. A múzeumok szerepe

A magyar régészet központi intézményei a régészettel (is) foglalkozó kutatóintézeteken kívül egyértelműen az országos hatókörű, ásatási joggal rendelkező múzeumok, valamint az ásatási joggal rendelkező, régészképzést biztosító egyetemek. Nemzetközi összehasonlításban a magyar múzeumi leltárkönyvek hagyományosan megfelelően vannak vezetve, megfelelően az aktuális jogszabályok előírásainak. Hasznos lenne, ha a könyvtári állományhoz kapcsolódó adatbázisokhoz hasonlóan a múzeumi állományok adatbázisai is online hozzáférhetők lennének, ez azonban egyelőre még várat magára. A múzeumok együtt, illetve egymással párhuzamosan dolgozó muzeológusai között, illetve a múzeumokon belül esetlegesen fennálló személyi ellentétek miatt a múzeumok egymással való kapcsolata, kapcsolati hálója időnként nem problémamentes. Ennek a tényezőnek a múzeumi állomány sebezhetősége, illetve védelme szempontjából lehet jelentősége. Egy másik sebezhetőségi pont a múzeumi dolgozók alacsony fizetése, miközben a tárlókban és a raktárakban jó áron eladható eredeti tárgyak sorakoznak. Ez nemcsak régészt, hanem bármely, a múzeumba bejáratos dolgozót jelentheti. Volt olyan eset, hogy hamisra cserélték ki egy hazai múzeumban a tárgyakat, az eredetiket pedig értékesítették.⁶⁷¹ Az eset kapcsán több múzeumban is ellenőrizték a belső szabályozás rendszerét.

3.6.10. A rendészeti továbbképzés fontossága

Egy adott ország nemzetközi illegális piaca bármely szektorának felderítése, megismerése, majd ezek tudatos kiszűrése nagymértékben segíti az ország hatóságainak imázs-növelését is és válaszlépésre készíti a feketepiac résztvevőit.⁶⁷² Ezért nemcsak érdekes, de hasznos, fontos megismerni, akár csak nyílt források, sajtóhírek áttekintésével is az elmúlt évek műkinccs-csempészetének tendenciáit. Ezt tettem én az első, nemzetközi fejezetben is. Mindez az ismeretanyag, háttértudás elősegíti a belső képzés fejlesztését, valamint ösztönzi a szakértő(k) igénybevételenek elterjedését.⁶⁷³

⁶⁷¹ LACZÓ 2021

⁶⁷² ANONYMUS 2015a.

⁶⁷³ BAKAI 2014, 126-128.

A belső képzés minőségfejlesztési folyamatában annak érdekében, hogy a szomszédos vagy távolabbi államok adatszolgáltatási kérelmére használható, minőségi választ tudjanak adni a vám- és rendőrnnyomozó hatóságok ebben a témakörben is, mindenképpen érdemes a kulturális javak témakörét (amely a tárgyak értékét tekintve mindenképpen fajsúlyosnak tekinthető tárgykör), beemelni a mesterképzés állandó, kötelező tananyagába, valamint a szakmai továbbképzések, tréningek tananyagába. Akár a Nemzetközi Pénzügyi Nyomozói Akadémia (ICOFI)⁶⁷⁴, vagy a PICARD⁶⁷⁵, az INCU, a CEPOL, a MEPA, Frontex keretében zajló képzéseken is.⁶⁷⁶ Kiemelten fontos a témakör ismertetése kapcsán, hogy a hallgatók tisztítatlan, illetve restaurálatlan állapotában is lássanak régészeti korú tárgyakat, legalább fényképről, mivel munkájuk során nagy eséllyel így fognak velük találkozni.

3.6.11. Felderítő kutyák használata műkincsekkel kapcsolatos nyomozásban – akár Magyarországon is?

A szolgálati kutyák kiképzésében egy új irány a műkincsek megtalálására való oktatás. Elsőként az Amerikai Egyesült Államokban hoztak létre erre állami finanszírozású programot, amely az új kormányzati ciklus, 2020 óta szünetel. A K-9 Artifact Finders címet viselő program ígéretes eredményeket hozott 2018-2019-ben a földből előkerült régészeti leletek keresőkutyákkal történő „kiszagolása” tekintetében.⁶⁷⁷ Érdekes lenne Magyarországon, amely a kutyakiképzés és az emlősetológia egyik nemzetközi szinten is elismert központja, kiképezni a repülőtéri és közúti viszonylatban is kitűnően alkalmazható „műtárgykereső” kutyákat. A jelenleg a NAV-nál szolgálatot teljesítő kb. 40 szolgálati kutya⁶⁷⁸ nemcsak a cigaretta, kábítószer, de az antik áru megtalálására is kiképezhető lehetne. Annál sikeresebb lehet ez, minél inkább megvan még a tárgy „földszaga”, amelynek jelzésére a kutyát kiképezték egyes műkincsekben gazdag földrajzi régiókból vett földminták, vagy egyes jellegzetes konzerválószerke, vagy még inkább fém összetevők (bronz, arany, ezüst) szagnyomának

⁶⁷⁴ GÖMÖRI 2016 56-57.

⁶⁷⁵ SZABÓ A. 2016, 127-128,131. International Network of Customs Universities (INCU) A Vámegyetemek Nemzetközi Hálózata. Partnership in Customs Academic Research and Development (PICARD) azaz a Partnerség a Vámügyi Tudományos Kutatás és Fejlesztés Területén. Ez a Vámigazgatások Világszervezete által indított konferenciasorozat, ahol a téma kutatói számolnak be eredményeikről. A Mitteleuropäische Polizeiakademie (MEPA) a Középeurópai Rendőrákadémia, középeurópai országok rendészeti képzést végző intézményeinek hálózata. A CEPOL az Európai Unió rendészeti képzésekért felelős ügynöksége.

⁶⁷⁶ SZABÓ A. 2015, 177-193.

⁶⁷⁷ A programmal kapcsolatos elméleti kutatás 2013-ban kezdődött és 2018-2019-ben hozott igen látványos gyakorlati eredményeket. Sajnos a program 2020. elején, részben a világjárvány kitörése miatt leállt. ANONYMUS é.n. a

⁶⁷⁸ ANONYMUS 2018b.

megtanításával. Tekintve, hogy a tranzit közúti áruforgalomban kamionba elrejtett műtárgyat találni kivételes szerencse volt eddig, mindenképpen érdemes lenne ilyen típusú kutyaképzésben gondolkodni.

3.7. A Törökország irányából érkező, a Balkánon áthaladó, Nyugat- és Észak-Európa felé vezető csempészútvonalak

Kutatásom **második hipotézise** (H2) szerint a Nyugat-Balkánon halad át az egyik legfontosabb nemzetközi illegális kereskedelmi útvonal, amely mindent szállít, amelyre fizetőképesség van. Emellett nem életszerű, hogy a Skandinávia, illetve Nyugat-Európa felé haladó útvonal Magyarországot semmilyen esetben nem érinti. A magyar államhatároknál, valamint magyar területen elfogott néhány műtárgy éppen azt jelzi, hogy a magyar utakat is használják műtárgyszállításra.

A nemzetközi összefüggésekről szóló fejezetben az első hipotézis kifejtésekor írtam arról, hogy Nagy-Britannia, különösen London, az Egyesült Államok, különösen New York, Európában pedig Belgium, különösen Brüsszel az illegális műkincspiac kiemelt jelentőségű központjai. Emellett főleg Svájc és Németország azok a piacországok tehetős gyűjtői körrel, amelyek egyben a fontosabb tranzitországok is.⁶⁷⁹

Arról is írtam az első hipotézis kifejtésekor, hogy „Nyugat-Európában az illegális kereskedelem, a szervezett bűnözés kapcsolati hálójának vizsgálatokor szembeszökő jellegzetesség, hogy a kapcsolódási pont a Balkán és Skandinávia között egy elszármazotton keresztül, a mindkét nyelvet és területet jól ismerő bevándorlón keresztül jön létre.⁶⁸⁰ A Balkánt Nyugat-Európával, különösen Svájjal Ausztria és Bécs köti össze elsősorban a műkereskedelemben, ahogyan az a Seuso-kincs nyugatra kerülésének idején is látható volt; itt megy át a balkáni útvonal.⁶⁸¹ A kilencvenes évek végén Magyarországon jelen volt a koszovói albán kapcsolatokkal rendelkező Törökország–Budapest–Pozsony tengely, amely elsősorban a droggereskedelemben volt érdekelt,⁶⁸² de ez a súlyponti szerepe Budapestnek a műkereskedelemben egyelőre nem kimutatható.

A szocialista érában is használt egyik balkáni fővonal közvetlenül nem halad át Magyarországon, mivel Isztambulból kiindulva Szófia vagy Szkopje, majd Belgrád, Zágráb, Ljubljana lehetséges leágazásokkal Milánó és Bécs felé halad. A heroinszállításban fontos

⁶⁷⁹ JONES 2020.; CAMPBELL 2013, 121.

⁶⁸⁰ CAMPBELL 2013, 115–117; TZVETKOVA 2007, 180; STRAZZARI 2007, 188; ALBERTINI 2012, 117.

⁶⁸¹ UNODC 2015, Fig. 1, 2, 4; KOTUROVIC 2019, 30–34.

⁶⁸² STRAZZARI 2007, 194.

nyugat-balkáni útvonalak egyike szintén nem halad át Magyarországon, hanem délről Ausztriát keresztezve lép be Nyugat-Európába. A délszláv háború időszakában az egykori Jugoszláviát körbevevő „csempészgyűrű” országai között sem szerepelt Magyarország.⁶⁸³

Magyarország, mint potenciális tranzitország szerepére felhívja a figyelmet egy közelmúltbeli ellenőrzés eredménye: 2016 decemberében a Nemzeti Adó-és Vámhivatal pénzügyőrei a röszkei határátkelőnél egy Bulgáriából Nagy-Britanniába tartó autóbusz átvizsgálása során egy bolgár férfi kézitáskájában 2565 darab (legalább 5 millió Ft értékű) római és bizánci pénzérmét találtak.⁶⁸⁴ A csempészett érmeket szállító személy Bulgáriából utazott Nyugat-Európa, Nagy-Britannia irányába. Ez az eset valószínűsíti, hogy a Balkán és Nyugat-Európa között az M5-ös és az M1-es autópályán legalább egy csempészútvonal halad végig.

A skandináv irány szintén érintheti Magyarországot, mint ahogy alkalmi útvonalak is lehetnek, és nem kell minden esetben gondos tervezéssel számolnunk. A kétezres évek elején, az albán maffia virágkorában egy másik, önálló balkáni útvonal is nyílt, bolgár kiindulóponttal, amely török áruk Jugoszlávián át Európába való csempészésével foglalkozott és Budapest, de különösen Pozsony lett a kilencvenes években Észak- és Nyugat-Európa felé fontos tranzitváros. Ezt az útvonalat a drogcsempészet vizsgálata során állapították meg.⁶⁸⁵

Eddig úgy gondolta kutatás, hogy a Balkánt Nyugat-Európával, különösen Svájjal nem csak Budapest köti össze a műkereskedelemben,⁶⁸⁶ hanem elsősorban Ausztria és Bécs; ahogyan az már a Seuso-kincs nyugatra kerülésének idején is látható volt, itt megy át a balkáni útvonal. A kilencvenes évek végén Magyarországon jelen volt a koszovói albán kapcsolatokkal rendelkező Törökország–Budapest–Pozsony tengely, amely elsősorban a droggereskedelemben volt érdekelt.⁶⁸⁷ Az Europol 2021-es SOCTA-jelentésében azonban nagyon fontos új információ jelent meg. Azt látjuk, hogy a műkincseket illetően a jelentésben közölt térkép a Törökország felől érkező fővonalat Magyarországon átmenve húzza meg, úgy, hogy Magyarország területén válik el egymástól, valahol Közép-Magyarországon, egy Bécs és egy Pozsony irányába menő útvonal.⁶⁸⁸ Korábban annyit tudtunk, hogy Magyarországot mellékútvonalak biztosan érintik, de a fő útvonalat Horvátországon át húzták meg, nem specifikusan a műkincsekre értve, hanem általában az illegális kereskedelmet illetően. Amit a SOCTA-jelentés nem említ, de én

⁶⁸³ HAJDINJAK 2002, 16; KOBOLKA–RITECZ–SALLAI 2003, 33–38.

⁶⁸⁴ VARGA-LUKÁCS 2017, 48; GREGÓCZKI 2020, 29-30; ANONYMUS 2016a.

⁶⁸⁵ SOCTA 2017, 38; STRAZZARI–COTICCHIA 2012, 24; ALBERTINI 2012, 12, 128.

⁶⁸⁶ UNODC 2015, Fig. 1, 2, 4; KOTUROVIC 2019, 30–34.

⁶⁸⁷ STRAZZARI 2007, 194.

⁶⁸⁸ SOCTA 2021, 98.

valószínűsíthető, az szintén Magyarországon fut át, Skandináviába tart és a nyugat-európainál kisebb forgalmat lebonyolító illegális útvonal. Skandinávia hagyományosan a Jugoszláviából kivándorlók és menekültek célországa. Magyarország már képbe került, mint összekötő kapocs Svédország, Németország és Szerbia között, pl. az illegális műtrágyaszállítások idején is.⁶⁸⁹ A Kiskunfélegyházánál elfogott, régészeti korú tárgyak és régészeti korúnak álcázott modern hamisítványokat szállító török rendszámú kamion szintén Skandináviába tartott Törökországból, Lengyelországon keresztül.⁶⁹⁰

A régészeti leletek illegális kereskedelmének vizsgálata során érdemes tágabb összefüggéseikben kitekinteni a részben régészeti korú, művészettörténeti jelentőségű tárgyak útvonalaira is. Szabó Annamária 2013-ban megjelent könyve és Gregóczki Gergő szakdolgozata az illegális műkincs-kereskedelem alábbi Magyarországra befutó útvonalait sorolja fel:⁶⁹¹

- *„Osztrák határszakasz: nyugat-európai vonatkozású festmények, iparművészeti tárgyak, ikonok, ortodox liturgikus műtárgyak, régészeti leletek.*
- *Szlovén és horvát határszakasz: magyar vonatkozású festmények, könyvek és iratanyagok*
- *Szerb határszakasz: régészeti leletek (főleg római kori), ikonok és ortodox liturgikus tárgyak.*
- *Ukrán határszakasz: ikonok, ortodox liturgikus műtárgyak, régészeti leletek (főleg középkoriak), szovjet-kommunista „relikviák”*
- *Román határszakasz: magyar vonatkozású festmények, könyvek, iparművészeti tárgyak, ikonok, ortodox liturgikus tárgyak, nyugat-európai vonatkozású festmények.”*

Alapvetően egyetértek a szerzőkkel a gyakori tárgytipusok megnevezésében. Az nem derül ki számomra, ők mire alapozzák feltevéseiket, én azonban valóban ugyanezeket a tárgytipusokat láttam 2015-2022 között a tematikus internetes oldalak követése során. Megfigyelőként egyértelműen állíthatom, hogy nem mindenféle dolgokat árulnak a neten, vagy számolnak be netes oldalakon mindenféle tárgytipusok és régészeti korú tárgyak megtalálásáról, hanem jellegzetesen ilyen tárgytipusok tűnnek fel ezekből a régiókból, míg más tárgytipusok jóval ritkábban.

A szerb, ukrán és román határszakaszon áthaladó tárgyak célpontja Nyugat-Európa, de a szerb határszakasznál, ahogy láttuk, Észak-Európába is vezet csempészútvonal. A régészeti

⁶⁸⁹ ALBERTINI 2012, 124; STRAZZARI 2007, 198.

⁶⁹⁰ ANONYMUS 2021e.; A rutinellenőrzés során elfogott török kamionban talált tárgyak közül az eredeti műtárgyak (73 bronztárgy, 14 római érem, 9 pecséthenger, egy asszír kőedény és több nagyplasztika) a kora vaskori Urartu királyságból származtak, amelyeket a magyar állam egy restitúciós eljárás keretei között 2021-ben adott vissza Törökországnak. FARKAS Gy. 2017.

⁶⁹¹ SZABÓ A. E. 2013, 199; GREGÓCZKI 2020, 27-28.

leleteken kívül feltűnő a nyugat-európai gyűjtők számára fontos orosz ikonok nyugatra áramlása, illetve az orosz és ukrán megrendelők számára az 1917 után nyugatra került ikonok hazafelé áramoltatása. Vannak adatok Egyesült Államokban eladott régészeti leletekről is,⁶⁹² ezért Nyugat-Európa (például a korábbi példákban emlegetett Németország, Hollandia, Belgium, Nagy-Britannia) nem minden esetben az európai illegális kereskedelmi útvonalak végállomása.

Két alapvető útvonalat lehet tehát elkülöníteni, egy nyugat-északnyugati és egy másik, keleti irányba haladót. A Közép-Európán áthaladó, keleti-délkeleti irányból, elsősorban Törökország felől Nyugat-Európa felé haladó fő csempészút vonalat 1.) számú csempészút vonalnak nevezem, amelynek van egy 1a)-val jelölt leágazása, amely nem délkeleti irányból, hanem Ukrajna, Oroszország felől tart nyugat és észak felé.⁶⁹³ Az 1.a) útvonalon szállított áruk többsége fémkeresős lelet, míg a hamisítványok délkeletről, az 1.) nagy útvonalon érkeznek általában Európába, együtt az eredeti tárgyakkal.⁶⁹⁴ 2.) számú útvonalnak nevezem el azt a jóval kisebb forgalmat kielégítő útvonalat, amely a kelet-európai gyűjtők tárgyéhségét elégíti ki és amely főleg az osztrák határszakaszon át, Magyarországon keresztül tart kelet felé, Ukrajna és Oroszország irányába. A keletre tartó áruk, köztük régészeti leletek, ikonok, orosz liturgikus tárgyak, tőkeerős ukrán és mindenekelőtt orosz magángyűjtők számára haladnak át Magyarországon, akik érthető módon ragaszkodnak a saját kulturális örökségükhöz tartozó orosz ikonokhoz, de gyűjtik az értékes régészeti leleteket, például a késő bronzkori kincsleleteket, leletegyütteseket is.⁶⁹⁵

Az alfejezet fentebb leírt érvei miatt **a 2. hipotézist megerősítem.**

3.8. A külföldi gyűjtők és a hazai piac kapcsolódása a nemzetközi szervezett bűnözéshez, a magyar legális és illegális gyűjtők és beszállítóik kapcsolata a szervezett bűnözéssel

Ez a fejezet mutatja be kutatásom **harmadik hipotézisét** (H3), amelynek állítása szerint a hazai illegális műkincspiac nemcsak a tranzitforgalomban érdekelt, hanem hazai szereplői is lehetnek. Külföldi gyűjtők és beszállítók jelen voltak és vannak Magyarországon, ezért a

⁶⁹² V. SZABÓ 2019, 40.

⁶⁹³ LAZAR 2015, 110. Belgrádból és Bécsből érkező kereskedőket említ a romániai régészeti feketepiacon.

⁶⁹⁴ A témára vonatkozó ismereteim 5 év tematikus internetfigyeléséből, valamint régészekkel, fémkeresősökkel, rendőrökkel folytatott beszélgetésekből táplálkoznak.

⁶⁹⁵ V. SZABÓ 2019, 40. A kézirat koncepcionális részét 2022. február 8.-án zártam le, még az orosz-ukrán háború 2022. február 24.-i kitörése előtt. Valószínűleg mára a helyzet teljesen megváltozott.

műkincspiac legalább annyira kötődik a nemzetközi, mint a hazai piachoz, és egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel.

Elsősorban a nyolcvanas és kilencvenes években rendszeresen jártak Magyarországra, vásárokra és piacokra külföldi gyűjtők, illetve azok megbízottai. Kis számban a hetvenes években is jöttek már hazánkba, elsősorban délszlávok, majd olaszok és németek. Nemcsak az ecseri piac, hanem a pécsi vásár, vagy a miskolci ásványbörze is olyan hírhedt hely volt, ahol régészeti korú tárgyakat rendszeresen lehetett venni. Időnként azonban ma is felbukkannak még, elsősorban antik pénzek, ritkábban pedig más tárgytipusok is. A kilencvenes évekből és az ezredforduló idejéről részben fémkeresős elbeszélésekből, részben aukciósházak kínálatait figyelő régészek elemzése alapján vannak adataink rendszeres illegális műtárgyszállításról nyugat-európai antikvitas üzletekbe, aukciósházákba.⁶⁹⁶ Ma ez már jóval nehezebb, mivel a német rendőrség például kifejezetten figyeli az új árukat és gyanú esetén értesíti a kelet-európai társszerveket. A kutatás megkülönböztet belső és külső kapcsolatokkal rendelkező illegális piacokat az illegális műkereskedelemben, „kis üzleteket”, országon belüli bűnözői csoportokkal és „nagy üzleteket”, határokon átívelő bűnözői csoportokkal.⁶⁹⁷ Ez valószínűleg Magyarországon is így van, Mindezek figyelembevételével megállapítható, hogy az illegális műkincs-kereskedelem értékesítési területe, amely nagy értékű üzleti tevékenység, inkább kötődik a nemzetközi, mint a hazai piachoz. A fizetőképes vásárlók, azaz a gyűjtők köre hazánkban, bár jelen van és erősödik,⁶⁹⁸ túl kis számú ahhoz, hogy minden illegális úton előkerült, gyűjtői/művészi értékű tárgyat felvásároljon, ezért a nemzetközi illegális műkincspiacra egyes tárgyak bekerülése szükségszerű.

A hazai régészeti örökségvédelem és kulturális javak védelmének területén 2012 után lényegesen meggyengült állami közigazgatás és a merev jogszabályi környezet elvben megteremti arra az elvi lehetőséget, hogy a kulturális javakkal való hazai (és nem tranzit) elkövetős visszaélés kimerítse a szervezett bűnözés fogalmi kereteit.⁶⁹⁹

A múzeumi régészek és a velük éves szerződéseket kötő múzeumbarát fémkeresősök⁷⁰⁰ sok éve tartó, partizán jellegű akciói a kutatási engedéllyel nem rendelkezőkkel szemben is egyértelműen arra utal, hogy jelen van az a hazai elkövetői kör, aki áruval lát(hat)ja el a hazai

⁶⁹⁶ Id. pl. V. SZABÓ 2019, 40-42.

⁶⁹⁷ TZVETKOVA 2007, 180.; LAMALLARI – ZHILLA 2015, 31.

⁶⁹⁸ V. SZABÓ 2019, 40.

⁶⁹⁹ A nemzetközi szervezett bűnözés valójában az egyes államok sikertelensége a saját helyi bűnözői csoportjaival szemben, amelyek már külső kapcsolatokat is létesítenek az anyagi és politikai haszonszerzés érdekében”.v.ö.: SOCTA 2017, 15; CAMPBELL 2013, 123; ALBERTINI 2012, 123.

⁷⁰⁰ Részletesen írok erről a 2.4. fejezetben.

és külföldi illegális vásárlókat. A múzeumokkal együttműködni nem akaró fémkeresősök közül egyesek mint beszállítók részt vehetnek a szervezett bűnözés hazai láncolatában. Elvileg, „szabály szerint” a kincskeresők, az árut eredetileg eltulajdonítók, kiásók a becslések szerint világszerte átlagosan csak az áru végső árának 2 %-át kapják meg, a szállítási folyamatnak legkésőbb az utolsó előtti fázisában legalizálni kell az árut és a legnagyobb profit és a lebukás elkerülése érdekében a vásárló (gyűjtő, múzeum) már csak legális eredetű árut hajlandó vásárolni. A valóság azonban ennél bonyolultabb lehet.⁷⁰¹

A szervezett bűnözés hálózataiba közvetlenül bekapcsolódó hazai fémkeresősökről a rendelkezésre álló kevés és nagyrészt ellenőrizhetetlen anonim adat miatt (aukciófigyelések, fémkeresősök és gyűjtők információi másokról) a hipotézis első része nem igazolható. Mint ahogy az sem igazolható, hogy a magyar műgyűjtésnek bármilyen köze lenne a szervezett bűnözéshez. Aggályok azonban felmerülhetnek, mert kiskapuk vannak a rendszerben és az egyén lelkiismeretére van gyakorlatilag bízva, hogyan tesz. Ezt az éremgyűjtők tevékenységének bemutatásával fogom bemutatni.

Az Interpol értékelése szerint az illegális műkereskedelem olyan tiltott, a kriminalitás körébe tartozó tevékenység, amelynek kapcsolódási pontjai vannak a szervezett bűnözéshez.⁷⁰² Érzékeny határterülete az ártalmatlan magángyűjtésnek és a szervezett bűnözésnek az éremgyűjtés, a numizmatika; különösen annak az ókori, antik pénzekkel foglalkozó ága. Hiszen az érem hálás tárgytypus, mert a rá tapadt földminta letisztogatása után nem lehet kideríteni az előkerülés helyét (csak az érme készítési helyét), fémkeresővel is hatékonyan kitermelhető. Emellett pedig nemcsak könnyen szállítható és egyszerűen tárolható, hanem értékálló befektetés is: egyetlen érme akár 8-10 millió forintot is érhet, ha ritka, jó állapotú veret és gyorsan lehet rá vevőt találni. Mindezek miatt vonzza a feketekereskedelmet. Mégsem helytálló azt mondani, hogy akkor ez a témakör biztosan teljes egészében a feketepiachoz köthető.

Bár az egyik legdinamikusabban fejlődő piac a világon a görög, római és bizánci érempiac, mivel az érem viszonylag olcsó, kicsi, tömegesen vásárolható és gyűjthető, de pénzt évszázadok óta sokan gyűjtenek, régóta megszokott, bevett hobbinak számít az éremgyűjtés. A potenciális vevő és az eladó közötti közvetlen találkozókra Magyarországon is jó lehetőséget biztosítanak a legálisan megrendezett numizmatikai börzék, amelyeken a szabály szerint eladni vagy vásárolni, a gyűjtőknél lévő tárgyakat megtekinteni egyaránt lehet. Numizmatikai tárgyak,

⁷⁰¹ Ez sem mindig ennyire egyértelmű. Cvetkova úgy írja le, hogy Bulgáriában az ezredforduló után még van olyan útvonal, amelynek a végén is fekete marad az áru, vagyis a gyűjtőt nem érdekli, hogy illegális eredetű árut vásárolt. TZVETKOVA 2007, 177-182.

⁷⁰² PAUL 2018, 9; További információk az Interpol honlapján olvashatók: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

vagyis érmek azonban ritkán kerülnek elő önmagukban, magányos éremleletként, általában valamilyen régészeti összefüggésből (kontextusból) származnak, ahonnan ki lettek emelve. Az érmek eredeti, találás kori helyzete, vagyis a régészeti lelőhely, ahonnan a tárgy származik, tehát minimum az eredeti gyűjtő, vagyis a találó számára ismert kell, hogy legyen. A bolgár, román, görög, szlovák belügyi szervek esetében tudunk arról, hogy nyomon követik a helyi numizmatikai oldalakat, ahol hazai eredetű pénzeket kínálnak.⁷⁰³

A korábban már taglalt bolgár helyzet mintájára a mai magyar numizmatikai gyűjtést nagy melléfogás lenne egyszerűen az illegális műkereskedelem melegágyának tekinteni, ennél bonyolultabb a helyzet. A régészeket és egyéb múzeumi/pénzverdei alkalmazottakat kivéve a társulat 100 %-a magángyűjtő, a tudományos vonal azonban a tagoknak csak mintegy 10 %-a lehet, de hivatalos statisztika erre nincs. Mivel a Társulat gyűjtői szervezetként jött létre, ezért a magángyűjtemények teljesen elfogadottak. Azonban a helyben történő üzletelés tiltott (erre szolgálnak a numizmatikai börzék), hiszen a Társulat elsősorban a témával kapcsolatos tudományos munkájára koncentrál. Korábban volt erre is lehetőség, árveréseket is rendezett a Társulat, de 1969-ben a Társulathoz kiválva létrejött a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, ahol az adásvétel jelenleg is zajlik. A magángyűjtemények jó része nem régészeti korú (jelvények, kitüntetések, részvények, emlékérmek, újkori és modern pénzek, stb., amely a gyűjtőket érdekli).⁷⁰⁴ A gyűjtemények sorsát nem tudják nyomon követni a régészek, mint ahogy azt sem lehet számonkérni a tagokon, hogy ki mit mutat meg másoknak. A Társulat azonban a nagyszámú tag jelenlétében megtartott ülésein erős szemléletformáló hatással bír, amelynek vannak pozitív eredményei. A legnagyobb probléma talán az, ha a gondos gyűjtő örököseit nem érdekli a gyűjtemény és eladják; a legrosszabb esetben külföldre. A Társulat célja kezdettől az volt, hogy a komoly, a gyűjtött tárgyak mögöttes történetére is kíváncsi gyűjtőket összefogja, szakmai tanulásukat segítse. Sokan járnak el az előadásokra olyanok is, akik egyáltalán nem gyűjtenek, csak érdekli őket a történelem és a régészet. Mivel az előadások nyilvánosak, bárki számára szabadon látogathatók, sok résztvevő hátterét azonban nem ismeri a régész szakma. A Társulathoz a fennállása mintegy 120 éve alatt azonban számos olyan „civil”, vagyis nem régész, történész, művészettörténész, muzeológus tagja volt, akiknek komoly – akár nemzetközi – publikációja jelent meg. A közösen végzett szakmai munka, a társulati együttgondolkodás legmagasabb szintje a tudományos igényű megírt civil publikáció. Azaz, a hosszú ideje működő, tudományos igényű presztízs szervezetek szemléletformáló ereje hatással lehet egy teljes témakörre, amely az éremgyűjtést és az éremgyűjtők Társulathoz tartozó részét

⁷⁰³ TZVETKOVA 2007, 180ff.

⁷⁰⁴ A magyar régész kollégák szakmai segítségét ennek a fejezetnek az elkészítésében is köszönöm.

azon az adott helyen, ahol ez a szervezet működik, mintegy „kiveszi” a kriminalitásból.⁷⁰⁵ Mindezt kifejtve is aggályos azonban, hogy az éremgyűjtés legális és egészen addig legális a numizmatikai gyűjtemény is, amíg az ellenkezőjét egy numizmatikai szakértőnek hatósági felkérésre nem sikerül bizonyítani. Igaz ugyan, hogy már a 19. században is komoly numizmatikai gyűjtemények voltak és azóta is élénk adásvétel folyik, de a fémkeresőzés miatt sok új érem kerülhetett be a rendszerbe. Ha egyedül vannak az érmek és nincs rajta sem föld, valamint nincs mellette más régészeti lelet, akkor gyakorlatilag szinte lehetetlen bizonyítani, hogy az érem birtoklása nem legális, nem jogszerű.⁷⁰⁶

A családi és személyi kapcsolatok, valamint a függelmi viszonyok szerepe és súlya Magyarországon is tradicionálisan nagy és meghatározó. Mivel a hazai politikai és társadalmi elit tagjai között vannak komoly magángyűjtők, ezért a változásra irányuló igény egyáltalán nem egyértelmű. Nem egyszerű meghatározni és változik a szemlélet abban a tekintetben is, hogy mi tartozik a deviancia, az elítélendő magatartás és mi a normalitás, a jogszerű magatartás körébe. Jó példa erre a Balkán, ahol a helyi hagyományos norma nem egészen az, mint Nyugat-Európában. Magyarország ebből a szempontból is, a normák és a normakövetés szempontjából is a két világ, a Balkán és Nyugat-Európa között helyezkedik el. A társadalmi megítélése az illegális műkincs-kereskedelemnek, egyáltalán az illegális adásvételnek nem elég egyértelműen elítélő, sem Bulgáriában, sem Magyarországon. Ha elfogadjuk, hogy az illegális műkereskedelmi piac legalább részben a szervezett bűnözés körébe, vagy legalábbis érdekeltségébe tartozik, akkor az elnéző társadalmi megítélés egyfajta csendes cinkosság a társadalom hivatalos, „ajánlott” normái ellen. Pedig „*A szervezett bűnözés nem más, mint a társadalom ellen folytatott gerillaháború.*”⁷⁰⁷ A szervezett bűnözés megtalálja azokat a területeket, ahol az állam gyengébb, és anyagi, valamint politikai haszonszerzés céljából ráépül azokra. A numizmaták nagy része maga is gyűjtő. Ha azt a párhuzamot vesszük tekintetbe, hogy például Bulgáriában a fekete börzék leggyakrabban a numizmatikai börzékhez kapcsolódóan kerülnek megrendezésre, ez Magyarországra nézve is elgondolkodtató lehet. Nagy baklövés lenne azonban egyszerű egyenlőségjelet tenni a bolgár és a magyar viszonyok közé.

Amíg a magángyűjtés nem tiltott, azaz számlával, cégektől lehet régészeti korú érméket (és gyakran sajnós tárgyakat is) venni, addig teljesen mindegy, hogy a régészek mit gondolnak

⁷⁰⁵ Nem szabad azonban elfelejteni annak esélyét sem, hogy egy illusztris, normakövető társasághoz való tartozással legalizálhatja magát egy-egy adott személy, miközben lehet olyan, szintén a kulturális javak gyűjtésével kapcsolatos illegális tevékenysége, amelyet elfed ezzel.

⁷⁰⁶ Általában egy tisztított érmet önmagában vizsgálva annyit tudunk elmondani az éremről, hogy hol és mikor verték; azt nem, hol került földbe.

⁷⁰⁷ Az elit viselkedésével és a helyi társadalmi normákkal kapcsolatban vö.: STRAZZARI–COTICCHIA 2012, 15; ALBERTINI 2012, 119; TZVETKOVA 2007, 179; ANTALÓCZY et al. 2019, 158.

a magángyűjtés visszasságairól. A régészeti tárgyak gyűjtése egy civil gyűjtő szemszögéből nem sokban különbözik a bélyeggyűjtéstől, azon kívül, hogy általában nagyobb szakmai felkészültséget kíván. Nemcsak a piacokon, ásványkiállításokon, de veterán motoros börzéken is nagyon gyakran kapható régészeti korú tárgy. Egyfajta versenynek értékelhető az, hogy melyik gyűjtőnek milyen műtárgyai vannak. Kérdés, hogy kriminális szereplőknek értékeljüke a nagy értékű, nem legális úton szerzett tárgyakkal rendelkező gyűjtőket, vagy sem. Az, ha néhányan rendszeresen üzletelnek, még nem feltétlenül a szervezett bűnözés kategóriája, ahogyan ezt az Interpol is így értékelte.⁷⁰⁸ A numizmatikai adásvételekben nem mutatható ki sem szervezettség, sem kizárólagosság. Lehet érmet árulni az éremgyűjtőknél, vásárokon, az érempiacon az érmék gyakorlatilag szabadon közlekednek. Egyrészt a magyar törvényi szabályozás nem egyértelmű, másrészt tetézi a problémát, hogy az Európai Unión belül néhány országban liberális a szabályozás. Így magyar vásárló is vehet külföldön, számára jóval kedvezőbb feltételek között, számlával régészeti korú érmet vagy tárgyat, amelyet utána itthon áruba bocsáthat, akár évtizedekkel a vásárlás után is.⁷⁰⁹ Ez a „stresszmentes” helyzet már nem igaz a régészeti korú más tárgyakkal kapcsolatban, ahol megjelenhet a konkurencia kizorítása, fenyegetése; emiatt a tárgyak eladásánál óvatosabbak az eladók.

A harmadik hipotézis elemzése során egy jellemző esettanulmány, a numizmatikai gyűjtés és gyűjtemények példáján keresztül igazolható a hipotézisnek az az állítása, hogy Magyarországon a magángyűjtemények és magángyűjtők akár fehéren (számlával igazolt módon), akár szürkén (pénzmosást követően legális adásvétellel), vagy feketén (illegális adásvétellel) jutnak hozzá régészeti korú tárgyakhoz, például érmékhez, nem feltétlenül állnak kapcsolatban a szervezett nemzetközi bűnözéssel. **A harmadik hipotézist a látencia megbecsülhetetlen mértéke és az ellenőrizhetetlen adatok nagy száma miatt, aggályaim fenntartása mellett, elvetem.**

3.9. Az internetes eladási felületek használata és a kiberbűnözés

Ebben a fejezetben az értekezés **negyedik hipotézisével** (H4) foglalkozom, amely szerint: Az internetes eladási felületek (aukciós oldalak) használata a kiberbűnözés kategóriájába esik minden esetben, akár egyedi eladó, akár bűnözői kör illegálisan birtokolt régészeti korú tárgyat árul. A vagyoni károkozás a gyors, anonim eladással a magyar állam sérelmére történik.

⁷⁰⁸ PAUL 2018, 9; További információk az Interpol honlapján olvashatók:

<https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>

⁷⁰⁹ Ezúton is megköszönöm a numizmatikai szakértőknek a fejezet megírásakor nyújtott segítségét.

Az internet megjelenése a hazai illegális műkincspiacra épp olyan hatást gyakorolt, mint külföldön; az aukciós oldalak az illegális piac szereplőinek is új eladási felületet nyújtanak. A kétezres évek elejétől egyre fokozódó mértékben jelentek meg az interneten a témára specializálódott kereskedők, megélénkült az internetes piac, mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben. Az elmúlt években a világjárvány okozta kényszerű bezártság megváltoztatta a fogyasztási szokásokat, amelyek valószínűleg az online elkövetés mértékét a kulturális javakkal kapcsolatban is felpörgették és egy minőségi ugrás következett be.⁷¹⁰

Az online eladási oldalakon megjelenő, illegális eredetű áruk jelenségének veszélyességét a hálózatkutatás segítségével érdemes vizsgálni. A hálózatkutatásban az internetes oldalak és azok használói akkor tartoznak egy közösséghez, ha több egymásra mutató linkkel rendelkeznek, mint ahánnyal a közösségen kívüli helyekre. Ezek a linkek az online vagy személyes kapcsolatok. Magyarországon is igen jellemzővé vált a zárt vagy titkos facebook-csoportok használata, amely kisebb lebukási kockázattal jár, mint pl. a reddit-en, az eBay-en vagy a vaterán árut kínálni. Egyes szakértők szerint az aukciós oldalakon való megjelenés fenntartja, sőt, tágítja a szürke piacot a profitszerzésre irányuló eladási szándékkal, illetve akaratlanul is hozzájárul az áru kifehérítéséhez azáltal, hogy egyfajta sablon szerint kell fogalmazni a termék meghirdetésekor.⁷¹¹ Az internetes értékesítés ugyanis jóval szélesebb réteget ér el, mintha egy gyűjtőnek vagy múzeumnak kínálná fel az eladó az árut. Csak internetes zárt numizmatikai csoportból több tucat van Magyarországon. Egy része a tagoknak ugyanaz, mások azonban nem.

A hipotézis bizonyításához szükséges kiindulópont a Kötv. 8. §-a, amely egyértelműen kimondja, hogy Magyarországon a régészeti leletek bármilyen kereskedelme illegális. Vagyis a bűncselekmény, a kulturális javakkal való visszaélés tényállása 50.000 Ft értékhatár felett valamennyi magyar internetes oldalon árult régészeti lelet esetében fennáll. Így valamennyi magyar internetes oldalon történő illegális adásvétel a kiberbűnözés kategóriájába sorolható.

Magyarország 2020-ban megújított Nemzeti Biztonsági Stratégiája, az 1163/2020 (IV. 21.) Kormányhatározat 1. számú melléklete megemlíti a kibertérben jelentkező kihívásokat, kockázatokat és fenyegetéseket is. *"Elsődleges feladat a kibertérben ténylegesen jelentkező vagy potenciális kihívások, kockázatok és fenyegetések azonosítása és nyomon követése, a kormányzati koordináció erősítése, a kibertér jogi szabályozásának fejlesztése, a felhasználók biztonságtudatos viselkedésének elősegítése, a kormányzati infokommunikációs rendszerek, a*

⁷¹⁰ A gyermekeket érő online kizsákmányolás az elmúlt években drámaian megnőtt, majdnem 4000 %-kal. Az ezt bemutató youtube videó elérhetősége: https://www.youtube.com/watch?v=jihKt_LdKTo

⁷¹¹ SOCTA 2017, 10; BARABÁSI 2019, 188; CAMPBELL 2013, 130–131.

nemzeti létfontosságú információs infrastruktúra, a minősített információk és a nemzeti adatvagyon védelmének erősítése, valamint a kiberbiztonsággal kapcsolatos nemzetközi együttműködés bővítése."⁷¹²

Az illegálisan eltulajdonított műkincsek interneten bonyolított adásvételei és aukciói, amelyek bűncselekmény útján kerülnek árverésre és akár a szervezett bűnözéssel is összefüggésbe hozhatók, hozzátartoznak a stratégiában emlegetett fenyegetésekhez és kockázatokhoz, ezért jelentőségüket nem szabad alábecsülni. A szervezett bűnözői csoportok hatékonyabban és kisebb lebukási kockázattal tudják árulni az illegális kulturális javakat, mivel ők a termékeket belső fórumokon árulják és az eladást szorosán figyelemmel kísérve akár meg is fenyegetik a nem megbízhatónak ítélt érdeklődőket. Jellemző, hogy név szerint figyelik azokat a fémkeresősöket, akik a múzeumok vagy a rendőrség felé tájékoztatást adhatnak. Ezeket azonnal kizárják a csoportjaikból. Így elkülönül egy olyan réteg, akiktől a többi fémkeresős tart; egy olyan kemény mag, amely több csoportra oszlik, és biztosan eladásra kínálja a leleteket a hazai és/vagy nemzetközi feketepiacon. A hangoskodással, megfélemlítéssel, tömeges fellépéssel való fenyegetőzés mindenképpen bűnös szándékra utal, amelynek megzavarását meg akarják akadályozni, illetve előzni. A magyar fémkeresősök körében sok kósza hír kering egyes csoportokról, akik nemcsak a régészeti korú kulturális javak, hanem más áruk iránt is érdeklődnek, a fegyverkereskedelemig bezárólag.⁷¹³

Az e-kereskedelem tipikus értékesítési helye azoknak a nem legális eredetű tárgyaknak, amelyeket külföldi vevőknek is kínálhatnak. Vannak arra utaló adatok, internetes bejegyzések, hogy egy-egy vehemensebb régész és különösen a főleg személyéhez és munkahelyéhez kapcsolódó, szinte saját közösségi régészeti hálózata folyamatosan figyelik az internetes aukciókat, járják a terepet és más keresősökkel tartják a kapcsolatot. Jelzésük esetén a régész jobb esetben értesíti a hatóságokat és nem kezd önálló „nyomozásba”, a fémkeresősök pedig nem önbíráskodnak. Vannak jó irányba mutató folyamatok, amelyek a jogkövető állampolgárok bejelentéseivel végződnek, de ez önmagában nem lehet elégséges az esetlegesen valóban létező szervezett bűnözői csoportokkal szemben. Hiszen maguk a régészek és a fémkeresősök sem tudják sokszor egymás segítőiről, ki kicsoda ebben a szereposztásban, ki jár valójában sötét utakon. Itt is kitűnik a központi nyilvántartás hiánya, amely a fémkeresősöket, a fegyvertartási engedéllyel rendelkezőkhöz hasonlóan, számon tartaná.

⁷¹² A 2012-ben kiadott korábbi Nemzeti Biztonsági Stratégia kibertérben rörténő kihívásokról és fenyegetésekről szóló része (NBS 2012, 1381.) 2020-ban lényegesen módosult és bővült: 1163/2020. (IV. 21.) Korm. h. 159.

⁷¹³ A magyar múzeumokkal szerződésben álló fémkeresős civilek segítségét, akik véleménye több helyen is megjelenik az értekezés fejezeteiben, ezúton is köszönöm.

3.10. A média és a közösségi média bűnmegelőző szerepe

A média (újság, rádió, televízió) és a közösségi média (internet és online megjelenési formák) mára már a jog alakulására is hatással van. Az utóbbi két évtizedben az Amerikai Egyesült Államokban világosan mérhető volt a közvéleményre és a kriminalisztika területén az igazságszolgáltatás szereplőire gyakorolt hatása a Bűnügyi helyszínelők (CSI)-filmsorozatnak. Ez a „CSI-effektus” befolyásolta a civilekben, de meglepő módon a szakemberekben is a témáról alkotott képet. Nagyon kell tehát figyelni arra a veszélyre, hogy a reálisnak tűnő, tudományos köntösbe bújtatott, de valójában a tudomány lehetőségeit irreálisan ábrázoló sorozatok megtéveszthetik a jogalkalmazót.⁷¹⁴ Ennek ellenére mindenképpen érdemes a média lehetőségeit kihasználni. Nem kétséges, hogy az 1994-2014 között a BBC angol televíziós csatornán futó „Time Team”,⁷¹⁵ amely hatalmas nézettségi számokat hozott Nagy-Britanniában, komoly hatással volt a lakosság régészeti örökségvédelemről alkotott képének alakulására. Úgy gondolom, Magyarországon is hasznos lenne egy hasonló, rendszeresen jelentkező televíziós műsor, amely a lakossági szemléletformálást jótékonyan segítené. Az adásokban szerepelhetnének rendőrök is, akik a helyes állampolgári magatartást erősítik meg. Ahogyan a szervezett bűnözés elleni harcnak nagy szerepe van egy adott régió gazdasági és politikai stabilizációjában,⁷¹⁶ ugyanezt a bűnözés elleni harcot segíti az illegális műkincs-kereskedelem témájának bekerülése a médiába. A médiában és a közösségi médiában megjelenő, a hazai ingó régészeti örökséggel kapcsolatos tartalmak lehetnek a hatályos törvényi szabályozásnak megfelelően normakövetők (pozitívak) és normakerülők/a normát figyelmen kívül hagyók (negatívak). A bűnmegelőzés szempontjából kiemelkedően tudja segíteni egy sikeres filmsorozat, vagy akár egy újságban megjelenő cikksorozat is a normakövető magatartás általánossá válását, az attitűd formálását a hazai régészeti örökség, mint megőrzendő érték védelmében.⁷¹⁷ Jelenleg több videómegosztó portálokon vannak fent fémkeresős tartalmak, ezek között van nagyon nívós és kevésbé iránymutató is. A legszínvonalasabbak a Közösségi Régészeti Egyesület videói, amelyeknek tudományos értékük is van. Olyan videó is van fent azonban, melyből egyértelműen kiderül, hogy a filmen szereplő (magát ki sem takaró)

⁷¹⁴ KOVÁCS G. 2021, 1741-1747.

⁷¹⁵ A youtube.com videómegosztó oldalon ma is megnézhető feliratkozás után mind a 195 darab epizód.
<https://www.youtube.com/c/TimeTeamClassics>

⁷¹⁶ STRAZZARI-COTICCHIA 2012, 12.

⁷¹⁷ Még az is elősegítheti a párbeszédet, ha egy elhibázott szemléletű médiatartalomra kell a régész szakmának reagálni. Jó példa erre az index.hu hírportál esete, amely 2018 őszén a Magyar Régész Szövetség határozott fellépésének köszönhetően bocsánatkérésre kényszerült egy illegális fémkeresőzést népszerűsítő cikke miatt: NAGY A. K. 2018

fém-detektoros önálló utakon jár, a terepet a saját szórakoztatására járja be és as benne lyukakat a gép jelzésére.

Összegezve a fentebb leírtakat, elmondható, hogy az internetes eladási felületek használata régészeti leletek esetében a kiberbűnözés kategóriájába esik minden 1711 előtt készült tárgy esetében a pénzérme kivételével, az érmek esetében pedig akkor, ha bűncselekményből származik a felkínált pénzérme. A vagyoni károkozás a gyors, anonim eladással a magyar állam sérelmére történik. Az elmúlt időszakban a hazai médiában és a közösségi médiában, a még mindig felbukkanó vadhajtasok ellenére, megnőtt azoknak a színvonalas felvilágosító anyagoknak a száma, amelyek a közvélemény gondolkodását a helyes irányba terelik.⁷¹⁸ Mindezek figyelembe vételével **a 4. hipotézist igazoltnak tekintem.**

3.11. A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszerének gyenge pontjai

Magyarországon

Ebben a fejezetben vizsgálom az értekezés **ötödik hipotézisét (H5)**, amely szerint: A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon fejlesztésre szorul a kulturális javakkal való visszaélések hatékonyabb felderítése, az eredményes kapcsolati háló-elemzés, elfogás és bizonyítás sikere érdekében. Azt fogom tisztázni, hogyan kapcsolódik az örökségvédelem rendszere az állam, Magyarország biztonságához; hogyan védi az állam saját kulturális örökségét. A fejezetben a téma kifejtése mellett ajánlásokat fogok tenni a témához kapcsolódó hatékonyabb rendészeti kommunikációhoz kapcsolódóan, amely jelenleg a rendszer egyik gyenge pontja, amint az a disszertáció függelékében taglalt kérdőíves kutatásból is kiderül.

3.11.1. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának lényeges megállapításai az illegális műkincs-kereskedelem elleni harc tükrében

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának (a továbbiakban NBS) jelenleg hatályos változatát az 1163/2020. (IV.21.) számú Kormányhatározat fogadta el. A stratégia olyan lényeges megállapításokat tartalmaz, amelyet mindenképpen célszerű figyelembe venni a régészeti értékek pusztítása, hamisítása és illegális kereskedelme elleni harc tükrében.

⁷¹⁸ A legnagyobb média visszhangot keltő cikk: NAGY A. K. 2018, emellett még további cikkek: RÉDEI 2018; SZABÓ A. 2017b.

A jelenleg hatályos stratégia a terrorizmusról és a szervezett bűnözésről mint biztonságpolitikai kockázatról így fogalmaz: „A technikai fejlődéssel és vívmányainak elterjedésével folytatódik a biztonságot veszélyeztető, nehezen kontrollálható nem állami szereplők - például szervezett bűnözői körök, nemzetközi terrorszervezetek, kiberbűnözői csoportok, szélsőséges vallási közösségek, magán biztonsági cégek, egyes nem kormányzati szervezetek és egyéb transznacionális hálózatok - súlyának növekedése a nemzetközi biztonságpolitikában. Ezek mögött sokszor nehezen azonosítható érdekek és csoportok húzódnak meg, és könnyen szolgálhatnak rejtett állami szándékokat.”⁷¹⁹

„A biztonság szavatolása érdekében elsődleges cél a nemzeti intézkedések hatékonyságának és rugalmasságának, valamint a nemzeti együttműködés szilárdságának erősítése. Az azonosított kihívások megelőzése, kezelése és elhárítása elsődlegesen nemzeti felelősség, amely a Kormány feladata, együttműködésben a társadalommal. A biztonság elsődleges alapja a szilárd társadalmi, gazdasági és pénzügyi szerkezet, valamint nemzeti szinten a megelőző és védelmi intézkedések fenntartható és rugalmas rendszere, ezen belül pedig a haderő, valamint a rendvédelmi szervek (a rendőrség, a büntetés-végrehajtás, a nemzetbiztonsági szolgálatok, a katasztrófavédelem és rendvédelmi feladatai tekintetében az állami adó- és vámhatóság) célirányos fejlesztése.”⁷²⁰

A NBS kifejti a szervezett bűnözés kihívásait és szorgalmazza a különböző szervek együttműködését a hatékonyság növelése érdekében. A magyarországi régészeti örökség fenyegetettsége csak régészeti ágazati, rendészeti és társadalmi összefogással csökkenthető.

„A közbiztonság társadalmilag elvárt szintjének garantálása érdekében folytatni kell az intézkedési kultúraváltást, a komplex bűnmegelőzés erősítését és a rendőri tevékenységgel kapcsolatos közbizalom emelését. A rendvédelmi szervek tevékenysége személyi, anyagi és technikai feltételeinek folyamatos javítása kormányzati prioritást élvez. Hazánk meg kívánja őrizni helyét az európai uniós élvonalban a közbiztonságra fordított kiadásoknak a bruttó hazai össztermékhez viszonyított arányát tekintve.

A szervezett bűnözés elleni küzdelem érdekében elengedhetetlen a rendvédelmi szervek (rendőrség és nemzetbiztonsági szolgálatok) és az igazságszolgáltatás nemzeti és nemzetközi szintű - kiemelten európai uniós - együttműködésének szorosabbá tétele, valamint a meglévő erőforrások hatékony felhasználása.”⁷²¹

⁷¹⁹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. h. 69.

⁷²⁰ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. h. 126.

⁷²¹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. h. 150-151.

„A szervezett bűnözés és főként annak a határokon átnyúló, súlyosabb formái növekvő kihívás elé állítják a társadalmat, a rendvédelmi és az igazságügyi szerveket. A szervezett bűnözői csoportok nemzetközi tevékenységének horizontját az EU bővítése, a schengeni övezet létrehozása, valamint a virtuális térben létrejött platformok kitágították. A csoportok felépítésében a nemzeti jelleg mellett egyre jobban érvényesül a transznacionális hatás. A szervezett bűnözés színterei, erői, eszközei és módszerei az elmúlt években átalakultak. A szervezett bűnözés gazdasági és közigazgatási terjeszkedési kísérleteit az illetékes szervek folyamatos ellenőrzés alatt tartják és gátolják.”⁷²²

Az itt felsorolt kihívások elleni fellépés magába kell, hogy foglalja az illegális műkincs-kereskedelem, mint a súlyos szervezett bűnözés kategóriájába sorolható bűncselekmény jelenségének tanulmányozását, hogy hatékonyabban lehessen ellene fellépni.

Ehhez három, gyakorlatilag azonnal és kis ráfordítással megvalósítható lépést tartok célravezetőnek. 1.) Ki kell alakítani egy olyan kommunikációs minimumot, egy olyan ismeretanyagot: internetes oldalakon bővebben, nagyobb terjedelemben, kézbe vehető leporellókon, rövid tájékoztató anyagokon pedig rövidebben ismertetve, amelyet a témakörrel kapcsolatba kerülő állampolgár, mint egyfajta iránymutatót használhat. Ezekben az anyagokban be kellene mutatni röviden azt a rendészeti eszközrendszert, amely a régészeti örökség védelmében jelenleg Magyarországon rendelkezésre áll. Véleményem szerint ennek ismertetése fokozná az állampolgárok biztonságérzetét és erősítené a közbizalmat. Vannak fent anyagok a rendőrség, a Műtárgyfelügyelet, a Magyar Régész Szövetség honlapján és más honlapokon is.⁷²³ Ezeket azonban elsősorban az találja meg, aki pontosan tudja, hogy hol és mit kell keresnie. A Műtárgyfelügyelet és a rendőrség honlapján ráadásul az ingó régészeti örökségről nagyon kevés szó van. A fémkeresőzéssel illegálisan előkerült régészeti leletekről egyáltalán szó sem esik, pedig az a kortárs magyar régészet legnagyobb problémája. A fent említett, az interneten megjelenő és/vagy kézbe adható tájékoztató anyagoknak röviden azt is el kell magyaráznia, mi az állampolgárok szerepe ebben a témakörben, hol tud az egyén vagy egy kisebb közösség hatékonyan segíteni? A pozitív lehetőségek felkínálása, az állampolgár partnerként való kezelése növeli a jó szándékú civilek bizalmát. Ez a társadalmi párbeszéd és az átgondolt tájékoztatás nagyban segítené a kapcsolatok fejlesztését és növelné a hatékonyságot.

⁷²² 1163/2020. (IV. 21.) Korm. h. 79.

⁷²³ A honlapok elérhetőségei: <https://www.police.hu/hu/ugyintezes/mutargyvedelem>; <https://oroksegvedelem.kormany.hu/tulajdonosoknak> ; <https://regeszeti.org.hu/regeszeti-jogszabalyok/>; https://regisegbuvar.blog.hu/2009/01/02/a_felelosgeteljes_femkeresozes_etikai_kodexe

A másik fontos pont, hogy 2.) Legyen legalább egy megjegyezhető rendőrségi személy ebben a témakörben, aki a a hatósági profizmust képviseli a civilek számára. Talán a bevett rendőrségi szóvivői megnyilatkozásoknál is jobb lenne, ha a műtárgyas egység vezetője vagy egyik tagja rendszeresen nyilatkozna a közmédiában névvel-arccal egy-egy eset kapcsán, ahogy az korábban gyakrabban előfordult.⁷²⁴ Ez a civil lakosságban egy olyan pozitív kötődési folyamatot, olyan pozitív pszichés visszacsatolást indít el, amely a szabálykövetés egyértelmű társadalmi normává való válását segíti elő ebben a témában is. A civil gyakran érvel azzal, hogy ő „segíteni szeretné” a rendőrség munkáját. De ahhoz kötődünk, annak akarunk megfelelni és segíteni, akit ismerünk és elismerünk.

A társadalom, a civil lakosság felé történő nyitás része lehetne még 3.) Egy olyan, a rendőrség honlapjának régészettel foglalkozó oldalán megjelenő e-mail cím létesítése, ahová közvetlenül a témakört érintő bejelentéseket lehetne tenni. Természetesen a civil lakosság irányába történő ilyenfajta nyitással megvan a veszélye annak, hogy a rendőr a fémkeresős „belháborkba” csöppen bele és az egymásra való, felnagyításokkal és ferdítésekkel tűzdelt áruklodást kapja meg jelzésként, de lényegesen több információt kapna, mint eddig. A bűnözés elleni fellépés alapja az állampolgár bizalmának, segítőkészségének elnyerése.⁷²⁵ Azonban a civilek nem nyitnak abba az irányba, olyan rendőri egység felé, ami olyannyira elzárkózik előlük, hogy létezéséről nem is tudnak. Amint a függelékben részletesen bemutatott kérdőívem is mutatja, nagyon kevés ismerete van még a téma iránt érdeklődőknek is a rendőrségi munkáról. A legitim hálózat, a civilek, a rendészeti szervek és régész szakma összefogása egy olyan bizalmi hálót tud alkotni, amely megfelel és alkalmas a Nemzeti Biztonsági Stratégiában fentebb már idézett *„együtműködésének szorosabbá tétele, valamint a meglévő erőforrások hatékony felhasználása”* elvárásának, kiegészítve azt a társadalmi támogatással. Ez utóbbi nélkül ugyanis a normakövető magatartás csak feleslegesen sok rendészeti kapacitás lekötésével érhető el, a társadalom attitűdjének pozitív formálásval azonban a rendészeti munka is kevesebb és hatékonyabb lesz. A Carabinieri Art Squad egy nagyon hangsúlyos médiakampányt folytat évtizedek óta, amely jelentősen hozzájárult a rendészeti hatékonyságnöveléshez és a pozitív rendészeti imázskép kialakításához és fenntartásához. Ezt érdemes kisebb mértékben mintának venni Magyarországon is, elsőként az online felületeken megjelenő, könnyen elérhető tartalmak elhelyezésével.

⁷²⁴ Vukán Béla alezredes a KR NNI Műkincsvedelmi Alosztály vezetőjeként 1998-2019 között rendszeresen vállalt médiaszereplést, a régészek között nagy megbecsültséget szerezve.

⁷²⁵ BÁCS 2020b, 958.

3.11.2. A kulturális örökségvédelem csak akkor lehet hatékony, ha egy rendszerszinten átgondolt örökségvédelmi rendszerként kezeljük

Fontos kiemelni, hogy a kulturális javak védelme érdekében tett hatékony rendészeti fellépés sikere önmagában nem elég; hiába az állandó aukciófigyelés, a gondos nyomozás; mindennek kapcsolódnia kell egy hatékony örökségvédelmi törvényi szabályozáshoz. Azaz a védelem első lépcsője a bűncselekmények megelőzés megfelelő jogi védelemmel és csak a második a nyomozóhatósági szervek munkája. A két legfontosabb feladat tehát az állami szervek részéről ebben a témakörben 1.) a régészeti területeken végzett tevékenységek, a múzeumügy és a kulturális javakkal kapcsolatos legális kereskedelmi tranzakciók részletes szabályozása és 2.) a jogsértések felderítése, megszüntetése.⁷²⁶ Az elkövetés jellegéből adódóan fontos továbbá a nemzetközi, európai és nemzeti bünelkövetési minták monitoring vizsgálata, folyamatos nyomon követése, az adatcsere lehetőségek kihasználása és újabb közös ellenőrzések kezdeményezése.⁷²⁷ A joggyakorlat és a megfelelő törvényi szabályozás kialakítása érdekében a nyomozó hatóságok és a közigazgatási szervek egymás segítségére vannak utalva, amely szemléletet az Európai Unió is támogat.

Az állam vagy az állam egy szegmensének meggyengülése mindig maga után hozza a szervezett bűnözés megerősödését. A bűnözés meggyengítésének leghatékonyabb módja az adott állami szegmens megerősítése; ennek megfelelően a bűnüldöző szerveknek, a civil társadalomnak hatékony visszatartó erőt és hatékony felderítéseket kell felmutatnia. Amennyiben a rendészet kapacitáshiánnyal küzd, akkor a szemléletformáló pozitív médiakapányok segítségével érdemes megnövelnie hatékonyságát.

Az örökségvédelmi intézményi háttér 2012 utáni meggyengítését és széttagolását követően,⁷²⁸ a kulturális örökségvédelmi intézményrendszer újbóli megerősítése, stabilizálása,⁷²⁹ a régészeti ágazat speciális kereteire igazítva⁷³⁰ elengedhetetlen a minőségi, egyáltalán az érdemi hatósági munkavégzéshez.

A hatékonyságfejlesztést akadályozó kockázati tényezőket illetően elmondható, hogy mind a rendészeti, mind a régészeti oldalon vannak ilyenek. 1.) A hazai régészeti szakmai hálózatban a természetüknél fogva összetartozó, vagy összevethető adatok összekapcsolódását,

⁷²⁶ GAMIL 2018.

⁷²⁷ RUIZ 2018.

⁷²⁸ Erről bővebben írtam a nemzeti összefüggésekről szóló nagy fejezetben, Részletesen még: VISKOLCZ 2016; HUDÁK 2019a.

⁷²⁹ Ennek fontosságát a külföldi szakirodalom is hangsúlyozza: BRADY 2007, 39; ALBERTINI 2012, 125–133.

⁷³⁰ Id. pl. RACZKY et al. 2021 szakmai szempontból indokoltnak látszó, de kormányzati szemszögből potenciálisan irreálisnak ható javaslatait a régészeti örökségvédelem finanszírozási rendszerének átalakításáról.

összekapcsolását mechanikus fékek és falak akadályozzák, kizárva bármilyen érdemi összedatforrású elemzés végrehajtását. Ezek a fékek és falak a magyarországi régészeti szakmán belül a bizalmatlanság, valamint a 21. század második évtizedére kialakult tudománypolitikai érdekérvényesítő erővel rendelkező kutatóközpontok (erőközpontok) és klikkek személyi ellentétei miatt jöttek létre. Így ezek a rugalmatlan, de mindenképpen hierarchikus eredetű viszonyok alapvető akadályai a téma megnyugtató rendezésének. Az emberi tényező tehát a régészeti oldalon egyelőre akadálya az előrelépésnek. 2.) A másik kockázati tényező a rendészeti oldalon a téma mellőzöttsége, parcialitása. Az információk áramlásában, a bűnügyi együttműködésben a résztvevő államok és azok bűnüldöző hatóságai a főszereplők, amelyek azonos szintű szereplők a kétoldalú együttműködések révén. Ezekben lenne érdemes a téma jelenlétét megerősíteni, miután a nemzetközi szemlélet meghonosodását elősegítettük magyar nyelvű cikkek megjelentetésével, benne a magyar helyzet elemzésével.⁷³¹ További probléma a 3.) A bizonyítás nehézsége. A sikeres rendészeti intézkedések ellenére a kulturális javakkal való visszaélés bizonyítása nem könnyű a bíróság előtt. Ebben az esetben is megfontolandó, hogy a bizonyítás problémáját komplex összefüggésben kell elhelyezni.⁷³² A kulturális javakkal való visszaélés ebben az összefüggésben olyan veszélyeztető helyzet, amelynek következtében az állam vagyona sérül(het), azáltal, hogy a nem pótolható, újra le nem gyártható tárgyi örökség feletti tulajdonjoga nem, vagy csak nehezen bizonyítható. Nagyon kevés azonban jelenleg még az olyan jogász, aki érti a régészet sajátos problémáit és nagyon kevés az olyan

⁷³¹ A témakör egyelőre alkalmanként jelenik meg az érintett bűnüldöző hatóságok több országra kiterjedő komplex tevékenységében. Ez az alábbi módon zajlik:

1. a partnerek információinak felhasználása a nemzetközi bűnügyi információcsere és koordináció révén; a mások által megszerzett ismeretek (bizonyítékok) felhasználása;
2. a többoldalú információcsere révén az egyéni, töredékes adatok összekapcsolása;
3. a nemzeti feladatmegosztás a bűnüldöző szervek között;
4. a nemzetek feletti ún. fúziós központok létesítése a hatékonyság növelésére és a titkosszolgálati tevékenység összehangolására;
5. együttműködés globális szervezetekkel (pl. Interpol); együttműködés regionális szervezetekkel: Europol, Cepol, SELEC (Délkelet-Európai Rendészeti Központ), Délkelet-Európai Rendőri Együttműködési Egyezmény (PCC SEE); és
6. együttműködés hazai, nemzeti szintű fúziós központokkal: pl. TIBEK (Terrorrelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ). A fúziós központokban nyilvántartói, elemzői, kapcsolattartói munka folyik, amely hozzáadott értéként jelenik meg. Ezt ki lehet és ki is szokták bővíteni koordinálással és az együttműködő szervezetek tevékenységének támogatásával CIELESZKY 2018, 116; CSABA 2018, 118-120.

⁷³² Amint arra Finszter Géza is felhívja a figyelmet: „A közbiztonságot fenyegető magatartások túlnyomó többsége olyan tárgyi jegyekkel bír, amelyekből közvetlenül és okszerűen lehet következtetni a jogsértésre. Más esetekben viszont a jogsértés megállapításához bizonyított tényállásra van szükség, ami csak a bírói döntést megelőző eljárástól várható. Ellenben a beavatkozó rendészet sokszor nem tétovázhat intézkedéseivel az eredményes bizonyításig. A veszélyelhárítás akkor is kötelező, ha a támadás elkövetője nem vétőképes. Végül adódhatnak olyan veszélyeztető helyzetek, amelyek jogsértő tartalma bizonyítási eljárás révén sem tisztázható.” FINSZTER 2018, 60.

művészettörténész is, aki a régészeti értéket ugyanolyan fontosnak tartja, mint a művészettörténetit.

A hálózatelméleti alapú gondolkodás azért fontos, mert a bűnelkövető hálózat egyes elemeinek láncolatában bizonyos pontok nyomozati szempontból kulcsfontosságúak. Ezeken a pontokon válik ugyanis lehetővé a cselekmények felfedése és megszakítása, valamint az egyes hálózatokon keresztül történő anyagáramlás volumenének mérése. A legnagyobb nyereségre és a legalacsonyabb rizikóra törekvő bűnözői csoportok elleni fellépésben fontos a hálózatos fellépés mellett a témakörben való minimális jártasság, a helyzet és a tárgyak felismerése is. A rendészeti riasztást ugyanis megnehezíti, hogy a vámtiszték között nemigen vannak szakértők, akik az államhatáron áthaladó, kulturális jellegű tárgyak közül ki tudják szűrni, hogy mi képvisel valódi kulturális értéket és mi az, ami csak modern szuvenir.⁷³³

A műkincsrendészetet illetően érvényes az az alapelv, hogy a hazai műkincseket mindenképpen az országon belül, közgyűjteményben, de legalábbis hatósági nyilvántartásban kell tartani. Ennek előfeltétele a legális szereplők kölcsönös bizalmon alapuló, egymással összedolgozó, így közösnek tekinthető munkája.

A rendészeti szervek reagálásának hatékonysága tudományos szempontból reprezentatív tanulmánykötetekben nagyon jól meg tud jelenni. Ezért a rendészeti szervek műkincsvédelmi munkáját bemutató reprezentatív, rendészettudományi módszertanú tanulmánykötetek hiánya negatív tényező.⁷³⁴ Ehhez előtte magát a témát kell beemelni a magyar rendészeti kutatásokba, meghonosítva a külföldi terminológiát és módszertant. Ez az elkövetkezendő évek feladata. Nem reménytelen, hiszen például a drog, vagy az iskolai zaklatás témakörében ez a folyamat már lezajlott, megtörtént a téma tudományba való beemelése. Több fontos publikáció, tanulmánykötet ugyan már született az utóbbi időszakban, de elsősorban a festményhamisításokkal kapcsolatban, amely kívül esik a régészeten.⁷³⁵

A legfontosabb minden oldalról a probléma súlyának érzékelése, hogy ne maradjon ez a régészek egyéni problémája. Ehhez pedig tudományos és ismeretterjesztő cikkek, valamint médiaszereplések egyaránt szükségesek. A legális szereplőket, a hatóságokat, a szakmabelieket és a közvéleményt fel kell világosítani a problémával kapcsolatban és helyesen meg kell határozni mindegyik sajátos helyzetét és szerepét. Mivel őket a nem-jogkövető csoporthoz

⁷³³ TZVETKOVA 2008, 183; HUDÁK 2018b, 146–148.

⁷³⁴ A téma iránt komolyabban nem érdeklődő számára is hasznos, ismeretterjesztő tájékoztató anyagokat is hiányolom a magyar szervezett bűnözésre vonatkozóan, mivel csak néhány, nehezen elérhető szakcikk áll rendelkezésre; olvashányosabb, de mégis lábjegyzeteket is tartalmazó anyag nemigen elérhető szabadon. Bár a 2019-es évre vonatkozó bolgár éves jelentésből hiányzik az illegális műkincs-kereskedelem témája, de legalább van az interneten elérhető anyag. Lásd: BOCTA 2019.

⁷³⁵ BENDZSEL-EMÖD-KÁRMÁN 2019 változatos szempontrendszerű tanulmányai

hasonlóan szintén azonos célok vezérlik (esetünkben ez a kulturális javak védelme), meg kell erősíteni a motivációjukat egy erős média-támogatottsággal, valamint az ezen keresztül megvalósuló széles körű helyi, és országos társadalmi és jogi támogatottsággal, hangsúlyozva, hogy az illegális műkincs-kereskedelem jogsértő jelenség. Végezetül elmondható, hogy a hálózatos jelenséggel leírható illegális tevékenység ellen hatékonyan csak hálózatos módon lehet fellépni: a legális szereplők hálózatával. **Az ötödik hipotézis állítását a fentebb kifejtett érvelés miatt megerősítem.**

3.12. Összegzett következtetések

Az illegális műkincspiac és műkincs-kereskedelem elleni fellépés rendészeti összefüggéseit bemutató 3. fejezet egy rendészetelméleti bevezetővel kezdődik. A bevezető fejezet javaslatot tesz egy új örökségvédelmi szakrendészet létrehozására, amely együttesen alkalmazza a régészettudomány, a kulturális örökségvédelem és a rendészettudomány módszertanát.⁷³⁶ Az elméleti megalapozó rész után konkrét esetek vizsgálatával folytattam a témakör kifejtését, három ellátóláncot mutattam be táblázatok segítségével. **Az első ellátási lánc** modellje a Magyarországon illegális feltárással eltulajdonított régészeti leletek útját mutatja be a műkincskereskedőkön és egyéb illegális szereplőkön keresztül a célországbeli célállomásig, amely legtöbbször egy gyűjtő magángyűjteménye lesz. Az ellátási lánc bizonytalan láncszemeinek rekonstrukciójához figyelembe veszem az 1.9. fejezetben már bemutatott bulgáriai esettanulmány modelljeit. **A második ellátási lánc** Magyarországgal, mint tranzitországgal számol és a forrásországtól a célországig vagy piacországig eljutó régészeti lelet útját mutatja be. **A harmadik ellátási láncot** a műtárgyhamisításról, a régészeti leletek hamisításáról, a hamisítás magyar büntetőjogi vonatkozásairól és a hamisítványok leleplezését szolgáló természettudományos vizsgálatokról szóló, a hamisítás témakörének szentelt fejezetben mutatom be. Ebben az esetben az ellátólánc modelljének kiinduló pontja a hamisító műhely, ahonnan kereskedelem útján kerül a hamisítvány (esetleg eredeti régészeti leletekkel együtt) a célországba, ahol útjának végpontja a hamisítványt fel nem ismerő gyűjtő, kereskedő, vagy aukciósház. Mindhárom ellátási lánc bemutatásánál kitérek az anyagáramlás,

⁷³⁶ Ehhez a szakrendészethez hozzátartozik a Magyarországon a művészettörténet kompetenciájába tartozó számos művészeti, tárgyi emléktípus is, ezek kriminalitásának vizsgálatára azonban a disszertációban kompetenciahiány miatt (én régész vagyok) nem vállalkozhattam; ennek megírása más kutató jövőbeli feladata lesz. Ugyanakkor a két szakterület (régészet, művészettörténet) együtt alkot egy egységes egészet. Ezen belül azonban vannak a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelmének sajátos jellemzői és problémái is, amely miatt külön is tárgyalható a téma, amint azt a disszertációban is tettem.

pénzáramlás és információáramlás kérdéseire is. Ezeket az áramlási folyamatokat részben a hálózatot működtető illegális szereplők és az általuk elkövetett bűncselekmények (pl. a kulturális javakkal való visszaélés, vagyon elleni bűncselekmények, pénzmosás, csalás, okirathamisítás), részben pedig a hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők szemszögéből vizsgálom.

A következő fejezetben a rendőrség régészeti korú kulturális javak és régészeti lelőhelyek, leletek védelmében betöltött szerepét vizsgáltam a Magyar Rendőrségről szóló, többször módosított 1994. évi XXXIV. törvényből kiindulva. Kiemelt figyelmet kapott a régészeti ügyekben nyomozásokat folytató Készletlenti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Műkincsvédelmi Alosztálya, amelynek működését nemcsak a vonatkozó rendészeti szakirodalom, hanem az alosztály egykori és jelenlegi vezetőjével folytatott beszélgetések nyomán mutatom be, javaslatot téve az alosztály további személyi fejlesztésére és az ott folyó bűnfelderítő tevékenység további anyagi támogatására. A kulturális javak, műtárgyak nyilvántartását a HERMON Körözési Rendszerben egy ORFK utasítás felhasználásával mutattam be. Ki kellett térnem az ENYÜBS régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos eredményeire és hiányosságaira is.

Régészeti ügyekben elengedhetetlen a rendőrség régész szakértőkkel fenntartott többirányú együttműködése. A rendőrség bizalmi-kapcsolati hálózatában két fontos csomópont a külföldről, az országhatárokon kívülről származó, lefoglalt leletekkel szakértői szinten foglalkozó Szépművészeti Múzeum és a Magyarország területéről származó lefoglalt leleteket megvizsgáló Magyar Nemzeti Múzeum. A fejezet végén javaslatot tettem a rendészeti dolgozók örökségvédelmi, régészeti irányú továbbképzésének támogatására.

A rendőrségi törvény előírásait alapul véve vettem sorra a rendőrség régészeti leletekkel összefüggésbe hozható határrendészeti feladatait. Ebben az alfejezetben került előtérbe a kulturális javak sérelmére elkövetett bűncselekmények bűnügyi helyzetének meghatározása kockázatelemzéssel, valamint a kockázatelemzési modellek használhatósága a határrendészetben, különös tekintettel a CIRAM kockázatelemzési modellre, valamint a fenyegetettség és a sebezhetőség mértékére.

A vámigazgatás legfontosabb feladatainak vizsgálatában a régészeti leletek, régészeti korú kulturális javak védelmében a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény volt a kiindulópont. Ezen kívül számos részletkérdés képezte vizsgálataim tárgyát: kockázati hatások, trendek, előrejelzések, gerjesztő faktorok, EKÁER, IFAR, valamint a tranzitforgalom szűrése. Az eddigi tapasztalatok alapján igyekeztem meghatározni azokat a jellegzetes árutípusokat, tárgyípusokat, amelyekkel a NAV pénzügyőrei vámellenőrzés vagy

mélységi ellenőrzés során találkozhatnak. Ebben a fejezetben is fogalmaztam meg javaslatot a pénzügyőrök külön örökségvédelmi-régészeti továbbképzésének szükségességéről. Kiemelten fontosnak tartom ugyanis, hogy a javasolt továbbképzésekben részt vevő pénzügyőrök tisztítatlan, illetve restaurálatlan állapotában is lássanak tárgyakat, mert munkájuk során nagy eséllyel így fognak velük találkozni. Ehhez felsőoktatási és múzeumi együttműködés kialakítására van szükség, amelyre a cél, a magasabb hatékonyság érdekében biztosan nyitott lesz a múzeumi és az egyetemi szféra, csakúgy, mint más európai és tengerentúli országokban.

A második hipotézis szerint a Nyugat-Balkánon halad át az egyik legfontosabb nemzetközi illegális kereskedelmi útvonal, amely mindent szállít, amelyre fizetőképes kereslet van. Emellett nem életszerű, hogy a Skandinávia, illetve Nyugat-Európa felé haladó útvonal Magyarországot semmilyen esetben nem érinti. A magyar államhatároknál, valamint magyar területen elfogott néhány műtárgy-együttes éppen azt jelzi, hogy a magyar utakat is használják műtárgyszállításra. A nyilvánosságra került, többnyire újsághírek, részben pedig az újsághíreket feldolgozó szakirodalom alapján ismert esetek a Balkán felől érkező és Nyugat-Európa felé utazó csempészekről alátámasztják a hipotézist. A legismertebb, bár minden részletében még nem tisztázott esettanulmány a Seuso-kincs nyugatra csempészése, amelyet részletesen bemutatam már a 2.1.2. fejezetben. Emellett vannak adatok egy keletre irányuló csempésztútvonalról is, amelynek célországaiban az ikonok mellett a régészeti leleteket is szívesen megszerző tőkeerős ukrán és orosz gyűjtők állnak.

Harmadik hipotézisem a külföldi gyűjtőkről és a hazai piacnak a nemzetközi szervezett bűnözéshez kapcsolódásáról szól. A hipotézis szerint a hazai illegális műkincspiac nemcsak a tranzitforgalomban érdekelt, hanem hazai szereplői is lehetnek. Külföldi gyűjtők és beszállítók jelen voltak és vannak Magyarországon, ezért a műkincspiac legalább annyira kötődik a nemzetközi, mint a hazai piachoz, és egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel. A hipotézisnek ez az első feltételezése nehezen bizonyítható, mert a bizonyítás alapját képező információk többnyire múzeumbarátnak (mondott) fémkeresősök elbeszéléseiből és külföldi aukciókat figyelő régészek megfigyeléseiből származnak, amelyek utat találtak a régészeti szakirodalomba is. Az 1.9. fejezetben bemutatott bolgár esettanulmány csak feltételelesen és közvetetten támaszthatja alá a hazai helyzetre megfogalmazott hipotézis helyességét. A 2.4. fejezetben részletesen vizsgált illegális fémkeresősökre vonatkozó információk támogathatják a hipotézisnek azt az állítását, amely szerint Magyarországon jelen van az a hazai elkövetői kör, aki áruval lát(hat)ja el a hazai és külföldi illegális vásárlókat. Ezek a fémkeresősök, mint beszállítók részt vehetnek a szervezett bűnözés hazai láncolatában. Mindezek azonban csak másodlagos, ellenőrizhetetlen

információk. A hazai éremgyűjtésről szóló esettanulmány bemutatásával sem tudtam kellő alaposággal alátámasztani hipotézisemet, ezért a hipotézist elvettem.

A negyedik hipotézis az internetes eladási felületek használatáról és a kiberbűnözésről szól. A hipotézis bizonyítása érdekében közvetlenül az Örökségvédelmi törvényből indultam ki, amely Magyarországon valamennyi régészeti lelet kereskedelmi forgalomba hozását megtiltja, ezáltal összefüggésbe hozható a kulturális javakkal való visszaélés bűncselekmény tényállással, amelynek elkövetése a kibertérben történik. Közvetetten pedig a 2020-ban újrafogalmazott Nemzeti Biztonsági Stratégiából, amely szorgalmazza a kibertérben ténylegesen jelentkező vagy potenciális fenyegetések és kockázatok rendszeres felmérését és prioritizálását. Az internetes értékesítés ugyanis jóval szélesebb réteget ér el, mintha egy gyűjtőnek vagy múzeumnak kínálná fel az eladó az árut. A lopott vagy csempészett árukat az interneten a professzionálisabb bűnelkövetők gyakran zárt csoportokban árulják, a gyanúsnak vélt vevőket vagy árulónak tekintett múzeumbarát fémkeresősöket esetenként megfenyegetik, a csoportból kizárják. Az interneten elkövetett bűncselekmények ellen bűnmegelőzési célú internetes felvilágosító programokkal, médiamegjelenésekkel, oktatófilmekkel, dokumentumfilmekkel lehet felvenni a harcot. Ezekben rendőrök is megjelenhetnek, helyes állampolgári magatartásra buzdítva az internetes tartalmak fogyasztóit.

Az ötödik hipotézis szerint a kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon fejlesztésre szorul az eredményes munkavégzés, a kulturális javak felderítése, a kapcsolati hálók eredményes elemzése, az elfogás, de különösen a bizonyítás érdekében. A hipotézis igazolásához elsőként a Nemzeti Biztonsági Stratégia több fontos, megállapítását és prioritását mutattam be, amelyek az illegális műkincs-kereskedelem megakadályozása céljából is relevánsak. A prioritások a különböző szervek együttműködését irányozzák elő a hatékonyság növelése érdekében, amelynek fontos feltétele a rendészeti szervek tevékenységéhez kötődő személyi, anyagi és technikai feltételeinek folyamatos javítása. Ennek megfelelően kimondható, hogy a hazai régészeti örökség fenyegetettsége csak ágazati összefogással csökkenthető, miközben az örökségvédelem biztonságiasítási folyamatában fontos szerepet játszik a rendészeti kommunikáció a lakosság felé a régészeti ingó és ingatlan örökségvédelem (lelet és lelőhelyvédelem) fontosságáról. Az EU és a NATO biztonságát veszélyeztető kihívások elleni fellépés magába kell, hogy foglalja az illegális műkincs-kereskedelem, mint a súlyos szervezett bűnözés kategóriájába sorolható bűncselekmény jelenségének tanulmányozását is. Az állam vagy az állam egy szegmensének meggyengülése mindig maga után hozza a szervezett bűnözés megerősödését. A régészeti örökségvédelmi rendszerünk gyengeségének egyik oka az intézményrendszer széttagolódása és a régészet

érdekérvényesítő képességének meggyengülése 2012 után, ahogy ezt kifejtettem már a 2.2.3. fejezetben. A régészeti leletek illegális kereskedelme elleni küzdelem hatékonysága szempontjából kedvezőtlen, hogy a küzdelemben részt vevő legális hálózat egyik csomópontja, a műtárgyfelügyeleti hatóság régész munkatársakat nem foglalkoztat, csak eseti külső szakértőket, régészeti leletekkel is csak eseti ügyek szintjén foglalkozik, koncepcionálisan nem. Mivel változás ott nem várható, erre a problémára válaszként javasoltam a Nemzeti Régészeti Stratégiában szereplő örökségvédelmi hatósági jogkörű önálló régészeti műtárgyfelügyeleti iroda létrehozását a 2.2.3. fejezetben.

A sikeres rendészeti intézkedések következtében bíróság elé kerülő ügyekben rendre nehézséget okoz a bűncselekmények (pl. rongálás, kulturális javakkal való visszaélés, jogtalan elsajátítás) bizonyítása. Ennek előmozdítása érdekében kisebb jogszabáymódosítások, valamint tudományos igényű tematikus publikációk, továbbképzések és erősebb médiajelenlét lehetnek szükségesek.

Fontos feladat a régészeti korú javakkal való visszaélést elkövető bűnelkövetői hálózat felderítése, amelyhez az internetes aukciók folyamatos figyelése szükséges. Ehhez akár a rendőrség, akár a NAV állományán belül személyi fejlesztések szükségesek, amelyek együtt járnak a rendőrök és pénzügyőrök régészeti örökségvédelmi képzésével is. Egy-egy örökségvédelem iránt elkötelezett régész eddig is szinte folyamatosan figyelte az internetes aukciókat, amelyekről értesítette a hatóságokat. Mindez jó irányba mutató folyamat, csak önmagában nem lehet elégséges. A hálózatos jelenséggel leírható illegális tevékenység ellen hatékonyan csak hálózatos módon lehet fellépni: a legális szereplők hálózatával. A legális szereplőket, a hatóságokat, a szakmabelieket és a közvéleményt fel kell világosítani a problémával kapcsolatban és helyesen meg kell határozni mindegyik sajátos helyzetét és szerepét.

4. A FÜGGELÉKBEN BEMUTATOTT KÉRDŐÍVES KUTATÁS TAPASZTALATAINAK ÖSSZEGZÉSE

A disszertáció végén található függelékbe került egy önkitöltő típusú, anonim kérdőív, amelynek kérdései egy felderítő jellegű, percepció-kutatás kérdései voltak. Vizsgálatom arra fókuszált, hogy a régészettel bármilyen szinten kapcsolatba kerülő kitöltőknek milyen ismereteik vannak ezekről a speciális témákról. Az illegális műkincs-kereskedelem témája az országban sehol nem egyetemi tananyag, de a régészeti, a tudományos és a mindennapi közbeszédben vannak ebbe a témakörbe vágó hírek és tanulmányok, amelyek befolyásolhatták

a kitöltők véleményét. A témával foglalkozó előzetes empirikus kutatás nem ismert, ezért a problémafelvetés, és a kapott eredmények véleményem szerint hiánypótlók. A mintavétel célzott volt: olyan személyek tölthették ki, akik valamilyen módon már kapcsolatban vannak a régészettel és a kutató számára emailben elérhetők, megszólíthatók. Így az eredmények csak a kitöltők körére reprezentatívak. Általánosságban elmondható, hogy a kérdőíves kutatás elérte célját. Amellett, hogy több kérdés a várt eredményt hozta, néhány kérdés esetében meglepő eredmények születtek. 1.) Várakozásaimmal ellentétben a minta nagysága várakozáson jóval fölüli lett. Sokkal többen töltötték ki, a várt kb. 30-50 fő helyett 256-an, amely a téma iránti nagyfokú érdeklődést jelzi a célcsoportban. Tanulságos, hogy 24 órán belül majdnem kétszázan töltötték ki, 3 órán belül több mint hatvanan. Ez egy december 27.-i kezdő időpont esetén, amely egy közvetlen karácsony utáni nyugodt hétköznap, több mint figyelemreméltó. 2.) A kérdőív kitöltése során az I. rész bevezető kérdéseinél megfigyelhető, hogy a kezdeti bizalmatlanság oldódik és ahogy haladnak a kérdések, egyre kevesebb az, aki „nem kíván válaszolni a kérdésre”, egyre kevesebb a válaszmegtagadás, amely eleve sem volt sok. Válaszmegtagadási lehetőséget csak a bevezető rész hét kérdésénél ajánlottam fel. 3.) A bevezető kérdéseket nemcsak adatgyűjtési céllal tettem be a kérdőívbe. Feszültségoldó célzata is volt, hogy mire a II. rész állításaihoz, a főtémához érnek a kitöltők, már egy valódi, reális véleményt tükrözzön a válaszadásuk. Ez teljesült is. 4.) Szintén teljesült az a várakozásom, még jobban is, mint vártam, hogy a kitöltők a válaszadáskor a foglalkozásuknak megfelelő választ fognak adni. A Google által generált excel tábla alapján készült négy táblázat (egy gyakorisági eloszlás és 3db keresztátlázat: kor szerinti, nem szerinti, foglalkozás szerinti eloszlás) esetében azok a szignifikánsak, ahol a nagy táblázat alatti kis táblában a Pearson chi Square értéknél az Asymptotic Significance (2-sided) értéke 0,005 alatti, amely elég elgondolkoztató: azt jelenti, hogy a táblázatban szereplő érték magyarázó erővel bír a másik változóra.⁷³⁷ Ez jól látható a 7. számú bevezető kérdésnél, ahol ez az érték 0,0000, amely azt jelenti, hogy a válaszok közötti eltéréseket szignifikánsan befolyásolja az, hogy ki milyen foglalkozási kategóriába⁷³⁸ tartozik. Azaz, a régészet egyes kérdéseit, problémáit illetően minden oldalon, kvázi foglalkozási kategóriában berögzültek olyan sztereotípiák, amelyek alapvetően fogják befolyásolni a véleményalkotást.

⁷³⁷ Dr. Varga András szociológus segítségét és tanácsait az excel tábla értékelésénél ezúton is köszönöm.

⁷³⁸ A foglalkozás szerinti eloszlásnál 3 változóérték lett létrehozva: régész/régészhallgató; olyan civil, aki fémkeresőzik; civil (elvileg mindenki más, de csak rendészeti szakmai ismeretségemben osztottam meg a kérdőívet, illetve osztották ott tovább mások).

Összefoglalóan elmondható, hogy a kérdőíves kutatás időszerű és hasznos volt, valamint, hogy új, előzetesen nem várt eredményeket is hozott. Ez egy felderítő jellegű kutatásnál⁷³⁹ törvényszerű: új ismeretek birtokába jutottunk. Úgy gondolom, hogy érdemes lenne később megismételni a kutatást, éppen a problémás kérdésekre fókuszálva, azokat még jobban kibontva. Ebből a kérdőíves kutatásból még nem lehetett messzemenő következtetéseket levonni, de értelmezni már lehetett a válaszokat. Mindenképpen szükségesnek tartok későbbi felméréseket, további kutatásokat ahhoz, hogy ebben a témában több információhoz jussunk, amelyeket már rendszerbe lehet foglalni.

5. AZ 1-4. FEJEZETEK ÉS A FÜGGELÉK EREDMÉNYEINEK ÖSSZEGZÉSE, AZ ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK TÖMÖR MEGFOGALMAZÁSA

Az értekezés zárásaként összegzem és értékelem kutatási eredményeimet.

5. 1. A történeti – régészeti - rendészeti elemzések eredményei

A régészeti korú műtárgyak (a legelterjedtebb nemzetközi szabályozás szerint 100 évnél régebbi, a magyar szabályozás szerint 1711 előtt készült tárgyak) és a régészeti lelőhelyekről (a földből vagy földfelszínről, ásás, terepbejárás során előkerült régészeti leletek) illegális feltárása (ezáltal a lelőhelyek megrongálása, elpusztítása) és anyagi haszonszerzés céljából történő nemzetközi értékesítése, illegális kereskedelme egy meglehetősen összetett probléma. Egyéni és közösségi kulturális identitás elleni sérelemnek tekinthető, de emellett számos fontos leágazása van. Ezért megközelítem alapja az lett, hogy lehet ugyan kizárólag csak régészeti, csak rendészeti, vagy csak büntetőjogi megközelítésből vizsgálni, de nem érdemes; mert önmagában egyik sem fog kedvező változásokat, igazán sikeres törvényi szabályozást hozni, a jelenség visszaszorulását okozni.

A témát nagyon tudatosan kezeltem: az illegális műkincs-kereskedelem nemzetközi összefüggéseiről írt 1. fejezetben öt tudományág, a hadtudomány, a rendészettudomány, nemzetközi jog, a 20. századi történelem és a régészet (régészeti örökségvédelem) egymástól eltérő, de a téma komplexitása miatt együttesen beemelő módszereit alkalmaztam. A disszertáció az egyes tudományágak saját kérdésfeltevésein és módszerein (reményeim szerint) túlmutató megközelítési módja egyfajta kísérlet volt a hazai anyagra, amely a

⁷³⁹ HÉRA-LIGETI 2014, 45.

problémamegoldás érdekében mintegy hidat akart képezni a régészettel, történelemmel, örökségvédelemmel, rendészettel, hadtudománnyal és örökségvédelmi joggal foglalkozó szakemberek között, együttműködésre, kommunikációra, vitákra készítve őket egy globális probléma megoldására. Megközelítésem nem egyedülálló; jelenleg ez a szintetizáló módszer a mainstream kutatási vonal ebben a témakörben, amelynek az elméleti központja pár éve már Oxfordban, a „gyakorlati” pedig 1969 óta a Carabinieri Art Squad „kezeiben” van.

Összegyűjtöttem a fémkereső műszerek régészeti használatára vonatkozó vonatkozó elméleti megközelítéseket: e műszerek robbanásszerű technikai fejlődése és elterjedése nyomán az 1960-as évek óta, de különösen kb. az ezredfordulótól nemzetközi és egyben nemzeti problémává vált mindenhol a régészeti lelőhelyek, a kulturális örökség egyedi és pótolhatatlan jellegű értékeinek fosztogatása. A lelőhelyekről eltulajdonított leletek vagy közvetlenül magángyűjtőkhöz kerültek, vagy bekerültek az illegális műkincspiac hálózatába. Ritkább esetben a megtalálók nem ismerik fel értéküket és hétköznapi tárgyként használják őket.

A régészeti korú műtárgyak tömeges elrablása az illegális fémkeresőzés állandó veszélye mellett több, jól meghatározható 20. és 21. századi történelmi eseménnyel is kapcsolatba hozható. Az első nagy műtárgykrízis 1945 után történt a II. világháborús hadviselő felek tömeges műtárgy-zsákmányolásainak köszönhetően. A zsidóktól elvett műtárgyak egy része máig nem került vissza az örökösökhöz. A második nagy műtárgykrízis a 2003. évi iraki háború idején kezdődött az ókori Mezopotámia pótolhatatlan kincseit tartalmazó bagdadi múzeum kifosztásával, majd 2011 után az arab tavasz eseménysorozatával érintett országokban, 2014 után pedig az Iszlám állam által ellenőrzött területeken folytatódott.

Megállapítottam, hogy az ingó és ingatlan kulturális örökség tömeges pusztulása a II. világháborúban megkerülhetetlenné tette azt a folyamatot, amely az ezredfordulóra a hadviselő államok hadseregeinek egyre jelentősebb bevonását eredményezte az örökségvédelem szempontrendszerének is megfelelő katonai tervezésbe. A fejezetben ezért részletesen mutatom be, mintegy példaként azokat az erőfeszítéseket és elvi megközelítéseket, amelyek nyomán az amerikai hadsereg a 20. század második felétől, de mindenekelőtt a 21. század első két évtizedében jelentős fejlesztéseket hajtott végre a kulturális örökség megvédése érdekében a háborús övezetekben.

A nemzetközi kutatási eredményekből és a nyílt információforrásból származó adatokat felhasználó elemzéseim arra is rámutattak, hogy a biztonságpolitikai szempontból gyenge, vagy bukott államokban a lakosság kulturális identitásának megőrzése, erősítése, a kulturális örökség helyzetének stabilizálása, a gyenge államokból kiinduló tömeges illegális műkincs-

kereskedelem felderítése, leleplezése és megakadályozása akár amerikai, akár más nemzetközi programok és stratégiák segítségével biztonságpolitikai prioritássá vált.

Feltártam, hogy az illegális kereskedelem felderítése és felszámolása rendszerint rendészeti eszközökkel történik. Mivel az okok mélyebb megértésére, a hatékonyabb munkát eredményező adaptív szemléletváltást eredményező tudományos munkára nincs lehetőségük azoknak, akik a napi bűnüldözői munkát végzik, számos információ az időhiány vagy a az információ szenzitivitása miatt elsikkad a kutatás számára, ez a problémája a rendészeti kutatásoknak ebben a dolgozatban is éreztette hatását.

Rámutattam, hogy mivel a témához kapcsolódó bűncselekmények (lopás, lelőhely-rongálás, jogtalan elsajátítás, pénzmosás, csalás, okirat hamisítás) skálája változatos, felderítésük széles körű nemzetközi együttműködéseket, számos szakértő részvételét igényli. Kifejtettem, hogy a rendészeti szervek számára létfontosságú szakmai, művészettörténeti és régészeti információk megszerzése (pl. hamisítvány felismerése, lopott régészeti lelet felismerése, forrásországának lehetséges meghatározása céljából) szükségszerűen független civil szakértők, civil szervezetek segítségével történik.

Rávilágítottam arra, hogy 1. a rendészeti szervek kiválasztott állományának közvetlen képzése is fontos feladat, hogy örökségvédelmi alapismereteiknek köszönhetően a megfelelő kérdést tudják feltenni a nyomozás részleteibe be nem vont eseti szakértőnek, valamint 2. a teljes tiszti állománynak, hogy a tisztítatlan régészeti leleteket az elkülönítés szintjén fel tudják ismerni.

Kifejtettem, hogy a nemzeti kulturális örökségek, összességében az emberiség egyetemes kulturális öröksége ellen elkövetett háborús és egyéb bűncselekmények komplex kihívásaira komplex, sokszereplős válaszokat kell adni. Leírtam, hogy ezek a nemrég megindult válaszleptések: 1. a kultúrpolitikában a biztonságiasítási folyamatok elindítása, 2. a hadseregben az örökségvédelmi specialisták alkalmazása, 3. a bűnügyi felderítésben a bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb együttműködése, 4. a legálisan működő műkincskereskedők és aukciósház-tulajdonosok részéről az aukciók figyelése, a gyanús eredetű műtárgyak eltávolítása az adásvételi kínálatból, 5. a nemzetközi jogászok részéről a restitúciós ügyek, a lopott leletek visszaadásának előtérbe kerülése, 6. a civil szervezetek részéről pedig a megfelelő kommunikációs stratégiák révén a bűnmegelőzés elősegítése.

A nemzeti összefüggésekről szóló 2. fejezetben elsősorban a hatályos jogszabályokra és előzményeikre, valamint régészek, történészek és jogászok publikációira támaszkodom, több ponton túllépve és továbbgondolva a korábbi kutatások eredményeit. Három tudományág (történettudomány, régészettudomány, államtudomány) módszereit alkalmazva felvázoltam a

régészeti leletek védelmével is foglalkozó régészeti örökségvédelem jogszabályi és intézményi keretrendszerait, valamint a régészek, legális és illegális fémkeresősök, örökségvédelmi hatóságok sokszereplős hálózatait. Megállapítottam, hogy ezek ismerete nélkül a hazai környezetben az illegális műkincskereskedelem működése érdemben nem értelmezhető.

Ismertettem az 1945 utáni hazai műtárgyvédelmi szabályozásait, műkincsrablásokkal kapcsolatba hozható hírhedt bűncselekményeit és az állambiztonsági szervezetek működésének történetét, amelyről megállapítottam, hogy több ponton is kapcsolódik a műtárgyvédelem nemzetközi történetéhez, mivel az 1. fejezetben bemutatott nemzetközi egyezményeket Magyarország saját jogrendjébe is beillesztette.

Ismertettem a legfontosabb és legjellemzőbb rendszerváltás előtt elkövetett „műkincses” bűncselekményeket és rámutattam, hogy bemutatásuk és irántuk a figyelem fenntartása (pl. a Seuso-kincs nyugatra csempészése, vagy az 1973. évi betörés az Aquincumi Múzeumba) fontos és aktuális ma is, mivel ezek a bűncselekmények mindmáig megoldatlanok.

A jelenkori hazai kulturális örökségvédelem legfontosabb jogszabályát, a 2001. évi XLIV. törvényt a Kulturális Örökség Védelméről (Kötv.) a hatályban lévő végrehajtási rendeletével együtt részletesen vizsgáltam. Ezután vázoltam a Kötv hárompilléres örökségvédelmi koncepciójának árnyoldalait és következtelenségeit.

Összehasonlítottam az illegális lelőhelyfeltárást és kereskedelmet szabályozó örökségvédelmi jogszabályokat a Btk. közigazgatás rendje elleni és vagyon elleni bűncselekmény tényállásaival (kulturális javakkal való visszaélés; lopás, jogtalan elsajátítás, rongálás, pénzmosás). Ezután foglalkoztam a szervezett bűnözés fogalmával a hazai büntetőjogban, nemzetközi példákat is figyelembe véve.

Rámutattam, hogy az örökségvédelmi és büntetőjogi jogszabályok együttesen is alkalmazhatók a régészeti lelőhelyeket fosztogató illegális fémkeresősök esetében. A fémkeresősökről szóló fejezet a régész végzettségű szerzők régészeti örökségvédelmi megközelítése mellett figyelembe veszi a kriminológiai (pl. profilalkotás fémkeresősökről) és büntetőjogi szempontokat is (a bűncselekmények bizonyíthatóságának, a szervezett bűnözéshez való kapcsolásának kérdése). A bűnmegelőzés fontosságának figyelembevételével elméleti oldalról vizsgáltam a hatóságokkal együttműködő múzeumbarát fémkeresősökkel és régészekkel közösen működtetett közösségi régészeti modelleket.

A 2. fejezetben összegyűjtött adatok vizsgálata, a következtetések levonása és a régészeti korú kulturális javak, régészeti leletek fokozottabb védelmére irányuló, inkább rendszerszintű javaslataim már átvezetnek a 3. fejezetbe. A rendészeti kontextusokat tárgyaló 3. fejezet több megállapítása a 2. fejezet eredményein alapul.

Az illegális műkincspiac és műkincskereskedelem elleni fellépés rendészeti összefüggéseit tártam fel a 3. fejezetben, ahol három ellátóláncot mutattam be táblázatok segítségével.

Az 1. ellátólánc modellje a Magyarországon illegális feltárással eltulajdonított régészeti leletek útját követi műkincskereskedőkön és egyéb illegális szereplőkön keresztül a célországbeli célállomásig, amely legtöbbször egy gyűjtő magángyűjteménye lesz. Az ellátási lánc bizonytalan láncszemeinek rekonstrukciójához figyelembe vettem a nemzetközi összefüggésekről szóló 1. fejezetben részletesen bemutatott bulgáriai esettanulmány modelljeit, amelyek a hazai viszonyokhoz is alkalmazhatók. A 2. ellátólánc Magyarországgal, mint tranzitországgal számol és a forrásországból a célországig vagy piacországig eljutó régészeti lelet útját mutatja be. A 3. ellátóláncot a műtárgyhamisításról, régészeti leletek hamisításáról, a hamisítás magyar büntetőjogi vonatkozásairól és a hamisítványok leleplezését szolgáló természettudományos vizsgálatokról szóló fejezetben mutattam be. Ebben az esetben az ellátási lánc modelljének kiinduló pontja a hamisító műhely, ahonnan kereskedelem útján kerül a hamisítvány (esetleg eredeti régészeti leletekkel együtt) a célországba, ahol útjának végpontja a hamisítványt fel nem ismerő gyűjtő, kereskedő, vagy aukciósház.

Mindhárom ellátólánc bemutatásánál kitértem az anyagáramlás, pénzáramlás és információáramlás kérdéseire is. Ezeket az áramlási folyamatokat részben a hálózatot működtető illegális szereplők és az általuk elkövetett bűncselekmények (pl. kulturális javakkal való visszaélés, vagyon elleni bűncselekmények, pénzmosás, csalás, okirathamisítás), részben a hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők szemszögéből vizsgáltam.

A következő fejezetben a rendőrség régészeti korú kulturális javak és régészeti lelőhelyek, leletek védelmében betöltött szerepét fejtettem ki a többször módosított 1994. évi XXXIV. törvényből kiindulva. Kiemelt figyelmet kapott a kifejtésben a régészeti ügyekben nyomozásokat folytató Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozóiroda Műkincsvédelmi Alosztálya, amelynek működését nemcsak a vonatkozó rendészeti irodalom, hanem az alosztály egykori és jelenlegi vezetőjével, Vukán Bélával és Elekes Istvánnal folytatott beszélgetések segítségével mutattam be. Ki kellett térnem a magyar bűnügyi statisztikai rendszer (ENyÜBS) régészeti korú kulturális javakkal kapcsolatos hiányosságaira is.

Ezután a rendőrségi törvény előírásait alapul véve sorra vettem a rendőrség régészeti leletekkel összefüggésbe hozható határrendészeti feladatait. Ebben az alfejezetben került előtérbe a kulturális javak sérelmére elkövetett bűncselekmények bűnügyi helyzetének meghatározása a kockázatelemzés alapszintű eszközeivel, valamint röviden kitértem a

kockázatelemzési modellek használhatósága a határrendészetben, különös tekintettel a CIRAM kockázatelemzési modellre, a fenyegetettség és a sebezhetőség mértékére.

A következőkben a vámigazgatás legfontosabb feladatait vizsgáltam, amelyben a régészeti leletek és régészeti korú kulturális javak védelmében a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény volt a kiindulópont. Ezen kívül számos részletkérdés képezte vizsgálataim tárgyát: kockázati hatások, trendek, előrejelzések, gerjesztő faktorok, EKÁER, IFAR és a tranzitforgalom szűrése. Az eddigi tapasztalatok alapján igyekeztem meghatározni azokat a jellegzetes árutípusokat, tárgytípusokat, amelyekkel a NAV pénzügyőrei vámellenőrzés vagy mélységi ellenőrzés során nagyobb eséllyel találkozhatnak. A rendőrök és pénzügyőrök sikeres akciói ellenére figyelmeztető jel az a körülmény, hogy az Interpol 944 db Magyarországról ellopott műtárgyat tartalmazó WOA-PSYCHE adatbázisa, amelynek feltöltéséért az adott tagállam felelős, egyetlen illegális feltárásból származó, Magyarországról kicsempészett régészeti leletet sem tartalmaz (ezt a kutatást nem én végeztem, eredményét csak átvettem).

A 4. fejezetben az általam egy adott célcsoport (a régészettel bármilyen szinten kapcsolatba kerülő érdeklődő kitöltők) számára szétküldött kérdőív eredményeinek elemzésével foglalkoztam. 2021. december 27. - 2022. január 6. között egy kérdőíves kutatást végeztem a Google kérdőívszerkesztő program segítségével. A válaszolóknak 10 napjuk volt kitölteni a kérdőívet. Az önkitöltő típusú, anonim, felderítő jellegű kutatás részét képező kérdőív kérdései egy percepció-kutatás kérdései voltak. A kérdőívet kitöltők populációjának kiválasztása a nem valószínűségi mintavételi eljárás keretein belül történt, ezért az eredmények csak a kitöltők körére reprezentatívak. Arra voltam kíváncsi, hogy a kitöltőknek milyen ismeretei vannak ezekről a speciális témákról, amelyek nagy részéről nem tanultak a régészek az egyetemen sem. A kérdőíves kutatás hasznos volt és elérte célját. A válaszok közötti eltéréseket szignifikánsan befolyásolta az, hogy ki milyen foglalkozási kategóriába tartozott. Azaz minden oldalon, kvázi foglalkozási kategóriában berögzültek olyan, időnként negatív sztereotípiák, amelyek alapvetően befolyásolták a véleményalkotást. A kérdőíves kutatás eredményei több ponton megerősítették az 1-3. fejezetekben részletesen bemutatott eredményeket. Mindenképpen szükséges azonban további kutatás ahhoz, hogy ebben a témában több információhoz jussunk, amelyeket már rendszerbe lehet foglalni.

Elemzéseim bemutatták, hogy korunkra a régészeti örökségvédelem prioritássá vált a katonai stratégiai tervezésben. Az ebben a tekintetben élen járó amerikai hadsereg régészeket, örökségvédelmi szakértőket foglalkoztat. Amerikai és egyéb nemzetközi szervezetekkel együttműködve műholdas távérzékelési módszerekkel figyelik egyes, örökségvédelmi

szempontból meggyengült államok területén található lelőhelyek állapotát a helyi hatóságok munkáját segítve.

5.2. *Az új tudományos eredmények bizonyítási útjának összegzése*

1. Az első hipotézist (H1) a nemzetközi szakirodalomra, az Interpol és az Europol vizsgálatait nyomán jól dokumentált tényálláshalmazra, valamint a 21. századi hálózatelmélet (Barabási Albert-László) és a kriminológia (Jay Albanese) eredményeire támaszkodva elemeztem (kimutatva, hogy a két tudományág módszerei és kérdésfelvetései elméleti szinten tökéletesen alkalmasak az általam vizsgált folyamat leírásához), feltártam és igazoltam.
2. A második hipotézisnél (H2) elemeztem a nyílt forrású információkat és feldolgoztam néhány vonatkozó esettanulmányt, valamint a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat, amelyek segítségével alátámasztottam a hipotézist. Emellett kiegészítettem a hipotézis felvetését és azonosítottam egy keletre irányuló csempészútvonalat a rendelkezésre álló, szintén nyílt forrású adatok alapján. Mindennek alapján feltártam és azonosítottam a közép-európai régió vonatkozásában két fő csempészútvonalat a régészeti korú műkincskereskedelemre vonatkozóan, az elsőben két leágazással. Mindkét útvonalhoz jellegzetes tárgytipusok kapcsolódnak, amelyeket meghatároztam, útvonalhoz kötöttem és így együtt beemeltem a tudományos kutatásba. Feltártam és leírtam, hogy ez, vagyis az adott útvonalhoz a gyűjtők által keresett néhány jellegzetes tárgytipus kötése az egyik alapja annak a rendészeti szemléletnek, amelyet a műkincsrendészettel kapcsolatban a hazai rendőrtiszti állomány számára megtaníthatónak, elsajátíthatónak tartok, amellyel lényegesen megnőne az elfogások száma. A keletről, Ukrajna és Oroszország felől nyugat felé irányuló (1a) útvonalat beemeltem a hazai tudományos szakirodalomba.
3. A harmadik hipotézis (H3) első feltételezése, amely szerint az illegális gyűjtők és azok beszállítói nem feltétlenül részei a szervezett bűnözésnek Magyarországon, de lehetnek azokkal is kapcsolataik, vagy maguk is lehetnek szervezett bűnözésből életvitelszerűen élők, nehezen bizonyítható. A bizonyítás alapját képező információk ugyanis többnyire anonim adatok, amelyek már korábban utat találtak a régészeti szakirodalomban is. Az 1. fejezetben bemutatott bolgár esettanulmányt, mely a magyarországiakhoz hasonló folyamatokat mutat be, de

ez csak közvetetten támasztja alá a hazai helyzetre megfogalmazott hipotézis helyességét, azaz a hipotézis teljes biztonsággal az információhiány miatt nem igazolható. A harmadik hipotézis második feltételezését, amely szerint a hazai illegális műkincspiac nemcsak a tranzitforgalomban érdekelt, hanem hazai szereplői is lehetnek (külföldi gyűjtők és beszállítók jelen voltak és vannak Magyarországon, ezért a műkincspiacnak egyértelmű, de nem állandó kapcsolódási pontjai vannak a nemzetközi szervezett bűnözéssel), szintén megvizsgáltam. Itt esettanulmányként bemutattam a hazai numizmatikai gyűjtést, de ennek az esettanulmánynak a bemutatásával sem tudtam kellő alapossággal alátámasztani hipotézisemet, a hipotézist elvettem.

4. A negyedik hipotézis (H4) esetében részletesen elemeztem, majd kimutattam, hogy az internetes zárt csoportok aukciói jogellenesek, kárt okoznak az államnak és rossz példát mutatnak az állampolgároknak. Rávilágítottam a jelenséggel szembeni fellépés színtereire és a fejlesztési lehetőségekre. Az negyedik hipotézis tehát igazoltnak tekinthető.
5. Az ötödik hipotézis (H5) igazolásához meghatároztam a Nemzeti Biztonsági Stratégia két olyan fontos megállapítását, prioritását, amelyek az illegális műkincskereskedelem megakadályozása céljából relevánsak. Ezek a prioritások: 1. a különböző szervek együttműködése és a rendőri tevékenységgel kapcsolatos közbizalom emelése elkerülhetetlen; 2. A rendészeti szervek és az igazságszolgáltatás nemzeti és nemzetközi szintű - kiemelten európai uniós - együttműködésének szorosabbá tétele, a rendészeti szervek tevékenységéhez kötődő személyi, anyagi és technikai feltételeinek folyamatos javítása.

Az illegális műkincs-kereskedelem nemcsak a súlyos szervezett bűnözés kategóriájába sorolandó, hanem és az EU, valamint a NATO biztonságát veszélyeztető kihívás is, amelynek jelenségét emiatt tanulmányozni kell.

A két prioritásból levezettem és kimondtam, hogy a magyarországi régészeti örökség fenyegetettsége csak ágazati összefogással csökkenthető. Ennek az az alapja, hogy felmérjük a problémát - ehhez járul hozzá ez a doktori disszertáció is. Rámutattam, hogy az állam vagy az állam egy szegmensének, amely esetünkben a kulturális örökségvédelem intézményrendszere, meggyengülése mindig maga után hozza a szervezett bűnözés megerősödését. Meghatároztam, hogy a hazai régészeti örökségvédelmi rendszer gyengeségének legfontosabb oka az intézményrendszer széttagozódása és a régészet érdekérvényesítő

képességének meggyengülése 2012 után. Ez új tudományos eredmény, mivel ilyen mélységben hazai kutató az ingó régészeti örökségvédelmet nem vizsgálta és nemzetközi szinten sincsenek sokan. Feltártam és azonosítottam, hogy a régészeti leletek illegális kereskedelme elleni küzdelem hatékonysága szempontjából kedvezőtlen, hogy a küzdelemben részt vevő legális hálózat egyik csomópontja, a központi műtárgyfelügyeleti hatóság belső munkatársként régészt nem foglalkoztat. Ráműtattam, hogy a sikeres rendészeti intézkedések következtében bíróság elé kerülő ügyekben rendre nehézséget okoz a bűncselekmények (pl. rongálás, kulturális javakkal való visszaélés, jogtalan elsajátítás) bizonyítása, ennek érdekében javaslatot tettem kisebb jogszabály módosításokra, valamint prioritásként a témakör jobb ismeretének szükségességére a jogalkalmazók oldaláról. A tudományos hipotézis tehát igazolható.

6. Hipotézisként nem jelent meg, de az illegális műkincspiac és műkincskereskedelem elleni fellépés rendészeti összefüggéseinek elemzése és értékelése alapján megalkottam három ellátólánc aktuális modelljét, amelyek ismerete és alkalmazása megalapozza a régészeti leletek illegális feltárásnak és kereskedelmének hatékonyabb megakadályozását. Mindhárom ellátólánc bemutatásánál kitértem az anyagáramlás, pénzáramlás és információáramlás kérdéseire. Ezeket az áramlási folyamatokat részben a hálózatot működtető illegális szereplők és az általuk elkövetett bűncselekmények (pl. kulturális javakkal való visszaélés, vagyon elleni bűncselekmények, pénzmosás, csalás, okirathamisítás), részben a hálózatot megbénítani igyekvő legális szereplők szemszögéből vizsgáltam.
7. Hipotézisként nem jelent meg, de rámutattam, hogy elengedhetetlen régészeti ügyekben a rendőrség régész szakértőkkel fenntartott sokirányú együttműködése.
8. Hipotézisként nem jelent meg, de azonosítottam, hogy három fontos csomópont van a rendőrség bizalmi-kapcsolati hálózatában: 1. a külföldről (extra Hungariam) lefoglalt leletekkel szakértői szinten foglalkozó Szépművészeti Múzeum, 2. az ország területén (intra Hungariam) lefoglalt leleteket megvizsgáló Magyar Nemzeti Múzeum, valamint 3. Műtárgyfelügyeleti és Hatósági Főosztály, amelyből a 2-3. kapcsolata különösen erős, bizalmi kapcsolat. Mivel a Műtárgyfelügyeleten nincs régész munkatárs, ez aránytalan

terheket róhat a Magyar Nemzeti Múzeumra és anómiákat okozhat az örökségvédelmi rendszerben.

9. Hipotézisként nem jelent meg, azonban az elemzések során párhuzamot vontam és új tudományos eredményként kimutattam, hogy a múzeummal és a hatóságokkal együttműködő fémkeresősök csoportjai a műkincsrendészet területén mintegy a civil önvédelmi csoportoknak feleltethetők meg a közösségi rendészet - közösségi régészet közötti párhuzam alapján. Bevonásukat folyamatos kontroll mellett hasznosnak értékeltem.
10. A témakört magyarul következetesen műkincsrendészetnek neveztem és elkülönítettem mindazt az ismeretanyagot, amely ehhez a témakörhöz tartozik. Ezzel új magyar fogalmat alkottam és meghatároztam az új szakrendészet fogalmi körét. Kutatásomban a nemzetközi kutatást követtem, amelyben azonban elég szűk az a kör, aki rendszeresen publikál tudományos igényű munkákat, így nem volt következetesen meghatározva a nemzetközi szakirodalomban sem az a fogalmi kör, amelyet munkámban azonban következetesen elhatároltam. Mind a terminológiát, mind a módszertant, mind a korábbi, főbb nemzetközi kutatási eredményeket beemeltem a magyar kutatásba, illetve a tematikus hazai rendészeti környezetet a nemzetközi összefüggéseiben helyeztem el.

A műkincsrendészetben mint szakrendészetben belül elkülönítettem a régészeti korú tárgyak körét. Csak ezt a szűkebb témát jártam körül, következetesen mellőzve a sokkal nagyobb reflektorfényt kapó tárgytipusok (pl. festmények, egyes kerámiafajták) illegális műkincskereskedelmének elemzését. A témának ezzel a szűkítésével kimutattam, hogy a régészeti korú tárgyak védelme olyan sajátos problémákat vet fel, amely önálló megközelítést követel meg, sok szempontból nem kezelhető együtt a művészettörténeti jellegű anyaggal.

5. 3. Az új tudományos eredmények, mint az igazolt hipotézisek összegzése, hatékonyság-javítást célzó javaslatok, végkövetkeztetés

A régészeti örökség tekintetében az elmúlt mintegy harminc év exponenciálisan megnövelte az illegális piacra bekerülő tárgyak számát, amely elviselhetetlenül nagy terhet ró a világon mindenütt az eredeti, tudományosan értelmezhető összefüggéseiből kiszakított kulturális örökség pusztulását végignéző régész szakmára, mindamellettt számottevően

megnövelte a szervezett bűnözésbe és a terrorizmusba beforgatható pénz mennyiségét, világszerte komoly biztonságpolitikai fenyegetést jelentve. Az intézményrendszerükben gyenge államokból a gazdag országokba illegálisan érkező nagy mennyiségű, közel-keleti és máshonnan származó régészeti lelet különösen 2003 után növelte meg a feketepiaci árakat és a keresletet. A műkincs a korábbiaknál is jobban presztízstárggyá, vagy befektetési tárggyá vált és megerősödött a hamisítványtermelés. A forrásországok a gyenge államok, ahol a nagyarányú lelőhely-fosztogatás a táptalaja az ellopott leletek kereskedelmének.

1.) Az illegális műkincskereskedelem elleni küzdelem gyengeségének oka az állami intézményrendszer működési zavara, a rendszer anómiái (mint például fegyveres konfliktus, oligarcha állam, gazdasági válság okozta problémák vagy ismerethiány miatt a kérdés elbagatellizálása és ezzel erőforrások elvonása az ágazattól, stb.).

2.) Az illegális műkincspiac anyagáramlási rendszere hálózatot alkot, de szerkezete, működése, jellemzői a rendészeti és a műkincsvédelemmel foglalkozó szervezetek közös erőfeszítésével és a hálózattudomány segítségével elemezhető. A három tudományterület terminológiájának kölcsönös megfeleltetése szükséges a probléma megértéséhez és megoldásához.

3.) A nemzetközi illegális műkincspiac útvonalai a jogsértések felfedésével kapcsolatos sajtóhírekből és tudományos publikációkból megrajzolható. Ezek részben vagy egészben fedik a nemzetközi illegális fegyver- és drogkereskedelmek útvonalait is. Délkeleti irányból, valamint keletről halad Nyugat-Európa, illetve Skandinávia felé az egyik legfontosabb nemzetközi illegális műkincs-kereskedelmi útvonal, amely érinti Magyarországot is. Meghatározható továbbá egy nyugat-keleti áramlási irány, amely az ukrán és orosz gyűjtői körök igényeit elégíti ki.

4.) A kulturális örökség, mint védett jogi tárgy ellen elkövetett bűncselekmények, a lelőhelyrongálás, műemlékrongálás, vagy az illegális műkincs-kereskedelmek folyamata felderítésével el lehet jutni azokhoz a bűnelkövető személyekhez, csoportokhoz és hálózatokhoz, akik a régészeti leletek illegális kereskedelme mellett terrorizmussal, drogkereskedelemmel és fegyverkereskedelemmel is foglalkoz(hat)nak, az elkövetői kör legalább részben fed(het)i egymást.

5.) Az utóbbi években rendkívüli módon felfutott elektronikus kereskedelmi felületek (internetes aukciós oldalak) használata a kiberbűnözés kategóriájába esik minden esetben; akár egyedi eladó, akár bűnözői kör árulja a tárgyat, amennyiben a régészeti korú tárgy vagy lelet illegális eredetű. A bizonyítás nehézségei a műkincsvédelem számára az egyik legnagyobb kihívást jelentik.

6.) A kulturális örökségvédelem jelenlegi rendszere Magyarországon fejlesztésre szorul. A kulturális javakkal való visszaélések hatékonyabb felderítése érdekében szükséges a jogsértésekhez kapcsolódó személyek hálózatának szakszerű elemzése, amely elengedhetetlenül fontos a személyek elfogásához, a védett tárgyak lefoglalásához és a bizonyítás sikeréhez. Ez a jelenség kifejezi a műkincsvédelem sajátosságait, és ebből adódóan a problémamegoldás specifikus jellegét. A hazai régészeti örökségvédelmi rendszer elemzése során feltárt gyengeségének legfontosabb oka az intézményrendszer széttagolódása és a régészet érdekérvényesítő képességének meggyengülése. A lelőhelyvédelem meggyengülésének oka a nagyberuházások hátráltatása volt; a leletvédelem pedig soha nem is tudott megerősödni korábban sem, mert a Műtárgyfelügyelet nem kezelte prioritásnak a régészeti ágazatot, a jól átgondolt három pilléres kulturális örökségvédelmi modell kialakítása végül torzóban maradt.

7.) A közösségi régészet, a megbízható, a feladatra kiképzett civilek hatékonyabb bevonása a régészeti munkába a magyar régészeti örökségvédelem számára a jövőben elengedhetetlenül szükséges. Ez a műkincsvédelem rendszeréhez illeszkedő országos adatbázis létrehozásával és a benne szereplő személyek megbízhatósága ellenőrzésével oldható meg.

8.) Kutatásaim alapján megállapítottam, hogy a műkincsrendészet a rendészet területén belül egy önálló szakrendészet, amely a specifikumainak megfelelő saját fogalmi körrel (terminológiával) rendelkezik. A műkincsrendészetben belül a régészeti korú tárgyak rendészetének sajátos problémái vannak, amely miatt a témakör külön tárgyalandó. A régészettel kapcsolatos műtárgyfelügyeleti hatósági ügyekkel foglalkozó szervezetnél a régész képzetségű munkatárs a szakszerűség alapfeltétele.

9.) Egy hálózatos jelenséggel leírható illegális tevékenység ellen hatékonyan csak hálózatos módon lehet fellépni, mégpedig a legális szereplők hálózatával. A legális szereplőket, a hatóságokat, a szakmát és a közvéleményt fel kell világosítani a problémával kapcsolatban és helyesen meg kell határozni mindegyikük sajátos helyzetét és szerepét.

A legfontosabb javaslatom, ajánlásom a rendészeti szervek régészeti-művészettörténeti jellegű továbbképzésének kialakítására és működtetésére vonatkozott. A dolgozatban nemcsak a Műkincsvédelmi Alosztály további személyi fejlesztésére és az ott folyó büntetőjogi tevékenység további anyagi támogatására tettem javaslatot, hanem összességében a rendőr, mint képzett humán erőforrás „műkincses”, vagyis örökségvédelmi, régészeti irányú továbbképzésének támogatására. Emellett hasznos lenne, ha a Műkincsrendészet tantárgy,

súlyának megfelelően, bekerülne a kötelező, és nem a szabadon választható órák közé a rendészeti tisztképzésben. Míg a nyomozói munkát illetően elsősorban az elméleti tudás megalapozása szükséges, addig a pénzügyőrök esetében az, hogy tisztítatlan, illetve restaurálatlan állapotukban is lássanak tárgyakat, mivel munkájuk során nagy eséllyel így fognak velük találkozni. Javaslatot tettem a Nemzeti Régészeti Stratégiát (amely egy azóta sem megvalósult koncepció) megalapozó, 2018-ban kiadott kormányhatározatban röviden megemlített Régészeti Műtárgyfelügyeleti Iroda létrehozására. Körülhatároltam ennek a leendő új hatóságnak a javasolt feladatköreit is, a régészeti leletek illegális kereskedelmének szisztematikusabb felderítése és visszaszorítása érdekében, valamint a civil fémkeresősök központi nyilvántartását háttér kontrolljuk céljából. A bűnmegelőzés hatékonyságának fejlesztése, a közösségi rendészet elveinek alkalmazása, valamint a közösségi régészet rendszerének együttes kialakítása hatásában érezhetően tudja javítani a régészeti leletek illegális feltárásával és kereskedelmével kapcsolatos jelenlegi hazai helyzetet.

A problémák megértése korunk egyik neves matematikusa szerint azon múlik, hogy a helyes kérdés feltevésére fókuszáljunk. A célpont meghatározása szintén alapvető feltétele a tudományos továbblépésnek.⁷⁴⁰ A helyes kérdés pedig az, hogy meg akarja-e menteni, itthon akarja-e tartani Magyarország a célpontot, a hazai régészeti örökséget? Ezért hajlandó-e az állam valódi áldozatot hozni, strukturálisan fejleszteni mind a régészeti, mind a témával kapcsolatba kerülő rendészeti szereplőket, vagy csak kirakatmegoldásokban gondolkozunk? Én úgy gondolom, hogy ha megértjük a téma beágyazottságát és az azzal kapcsolatos veszélyforrásokat, akkor a helyes válasz csak egyféle lehet. A megoldás nem igényel nagy költségráfordítást, hanem elsősorban szemléletváltást: a téma parcialitásának prioritásba helyezését. Az eredeti nemzeti örökség nem pótolható, nem kerülhet illegálisan kívülre az országhatáron, mert csak egyszer tud elveszni Magyarország számára.

A kutatás lezárásának ideje: 2022. február 8.

A kézirat lezárásának ideje: 2022. július 12.

Dr. Hudák Krisztina Eszter

⁷⁴⁰ BARABÁSI 2019, 138.

JOGSZABÁLYOK JEGYZÉKE

[1]	Alaptörvény	Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
[2]	1994. évi XXXIV. tv.	1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről
[3]	1996. évi LIII. tv.	1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
[4]	1997. évi CXL. tv.	1997. évi CXL. törvény a Kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
[5]	1998. évi L. tv.	1998. évi L. törvény a Kábítószeres és pszichotrop anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt egyezmény kihirdetéséről
[6]	2000. évi CI. tv.	2000. évi CI. törvény a pénzmosásról, a bűncselekményből származó dolgok felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról szóló, Strasbourgban, 1990. november 8-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
[7]	2001. évi XXVIII. tv.	2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről
[8]	2001. évi LXIV. tv.	2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről
[9]	2001. évi LXXX. tv.	2001. évi LXXX. törvény a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról
[10]	2006. évi XXIX. tv.	2006. évi XXIX. törvény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
[11]	2006. évi LII. tv.	2006. évi LII. törvény a polgárőrségről
[12]	2006. évi CI. tv.	2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14.-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről
[13]	2007. évi CXII. tv.	2007. évi CXII. törvény a Belga Királyság, a Németországi Szövetségi Köztársaság, a Spanyol Királyság, a Francia Köztársaság, a Luxemburgi Nagyhercegség, a Holland Királyság és az Osztrák Köztársaság között a határon átnyúló együttműködés fokozásáról, különösen a terrorizmus, a határon átnyúló bűnözés és az illegális migráció leküzdése érdekében létrejött Szerződés (Prümi Szerződés) kihirdetéséről, valamint ehhez kapcsolódóan egyes törvények módosításáról
[14]	2010. évi CXXII. tv.	2010. évi CXXII. törvény a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról
[15]	2012. évi C. tv.	2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
[16]	2012. évi CLXXXI. tv.	2012. évi CLXXXI. törvény a Schengeni Információs Rendszer második generációja keretében történő információcseréről, továbbá

- egyes rendészeti tárgyú törvények ezzel, valamint a Magyar Egyszerősítési Programmal összefüggő módosításáról
- [17] 2013. évi LXXXVIII. tv. 2013. évi LXXXVIII. törvény a körözési nyilvántartási rendszerről és a személyek, dolgok felkutatásáról és azonosításáról
- [18] 2017. évi LIII. tv. 2017. évi LIII. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról
- [19] 91/308/EGK ir. Az Európai Unió Tanácsának 91/308/EGK irányelve (1991. június 10.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás céljára való felhasználásának megelőzéséről
- [20] 14/1957 tvr. 1957. évi 14. törvényerejű rendelet a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről.
- [21] 9/1963. tvr. 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet a muzeális emlékek védelméről
- [22] 6/1975. tvr. 1975. évi 6. sz. törvényerejű rendelet a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet módosításáról
- [23] 2/1979. tvr. 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről
- [24] 19/1981. tvr. 1981. évi 19. számú törvényerejű rendelet a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet módosításáról és kiegészítéséről
- [25] 116/2009/EK r. Az Európai Unió Tanácsának 116/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a kulturális javak kiviteléről
- [26] 1081/2012/EU vhr. Az Európai Bizottság 1081/2012/EU végrehajtási rendelete (2012. november 9.) a kulturális javak kiviteléről szóló 116/2009/EK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó rendelkezések megállapításáról
- [27] (EU) 2019/880 r. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete (2019. április 17.) a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról
- [28] 68/2018.(IV.9.) Korm. r. 68/2018.(IV.9.) Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról
- [29] 776/2021. (XII. 23.). Korm. r. 776/2021. (XII. 23.) Kormányrendelet a kiemelt nemzeti emlékhely és településkép-védelmi környezetének településkép védelméről és egyes kapcsolódó kormányrendeletek módosításáról szóló 19/2018. (II. 14.) Korm. rendelet és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet módosításáról
- [30] 63/2013. (XI. 28.) BM r. 63/2013. (XI. 28.) BM rendelet a körözési nyilvántartási rendszer egyes nyilvántartási részére történő adatközlésről és a körözési eljárás lefolytatásának részletes szabályairól, valamint egyes miniszteri rendeletek módosításáról

- [31] 1575/2018. (XI.15.) Korm. h. 1575/2018.(XI.15.) Kormányhatározat a régészeti feladatellátás hosszú távú, átfogó, a Nemzeti Régészeti Stratégiát megalapozó új koncepciójáról
- [32] 163/2020. (IV. 21.) Korm. h. 163/2020. (IV. 21.) Kormányhatározat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- [33] 10/2007. (OT 5.) ORFK ut. 10/2007. (OT 5.) ORFK utasítás az új Körözési Információs Rendszer (HERMON) üzembeállításával és működtetésével kapcsolatos feladatokról
- [34] 54/2013. (XII. 21.) ORFK ut. 54/2013. (XII. 21.) ORFK utasítás a körözési nyilvántartási rendszerrel és a körözési eljárással kapcsolatos rendőrségi feladatokról

IRODALOMJEGYZÉK

- [35] Aas (2013) Aas, K. F. (2013). *Globalization and Crime (Key Approaches to Criminology)*. SAGE Publications Limited. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC.
- [36] Albanese (2000) Albanese, J. S. (2000). The Causes of Organized Crime: Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders? *Journal of Contemporary Criminal Justice* 16(4), 409-423. <https://doi.org/10.1177/1043986200016004004>
- [37] Albanese (2019) Albanese, J. S. (2019, Feb. 20.). What is Organised Crime? *Describing it with a Single Diagram*. The Informer. RUSI. <https://shoc.rusi.org/informer/what-organised-crime-describing-it-single-diagram> (letöltés ideje: 2020. február 23.)
- [38] Albertini (2012) Albertini, M. (2012). Mafia links between the Balkans and Scandinavia. *State of Affairs. Revista Romana de Studii Balticesi Nordice / The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies* 4(2), 111-150. https://doi.org/10.53604/rjbns.v4i2_7
- [39] Albertini (2014) Albertini, M. (2014). Trends in Post-Yugoslav Organised Crime. *Balkananalysis.com*, 1-6.
- [40] Albertson (2018) Albertson, L. (2018, Jul. 17.). Quotes given by ancient art dealer William Veres outlining Balkan trafficking methods. *art-crime.blogspot.com* <https://art-crime.blogspot.com/2018/07/quotes-given-by-william-veres-outlining.html> (letöltés ideje: 2020. aug. 16.)
- [41] Amin (2016) Amin, S. (2016, Jun. 26.). Digital map seeks to document 'trail of destruction' of Mideast antiquities. *Al-Monitor*. <https://www.al-monitor.com/originals/2016/06/egypt-cultural-heritage-destruction-antiquities-digital-map.html> (letöltés ideje: 2016. július 26.)
- [42] Amineddoleh (2013) Amineddoleh, L. (2013). The Role of Museums in the Trade of Black Market Cultural Heritage Property. *Art Antiquity and Law* 18(3), 227-254.

- [43] Anonymus (2002) Anonymus. (2002, Nov 21.). *NATO Prague Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002*. Press Release 127. <https://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>
- [44] Anonymus (2003) Anonymus. (2003). A Conversation with Matthew Bogdanos. *Archaeology Archive*. <https://archive.archaeology.org/online/interviews/bogdanos/>
- [45] Anonymus (2006) Anonymus. (2006). *Kalypso. Külföldi eredetű, a magyar határon lefoglalt ókori műtárgyak*. Szépművészeti Múzeum. <http://antik.szepmuveszeti.hu/kalypso> (megtekintés ideje: 2020. okt. 20.)
- [46] Anonymus (2009a) Anonymus. (2009a). 14o e 15o Corso Avanzato sul Diritto Internazionale Umanitario. San Remo, 5-16 ottobre 2009. (2009a). *International Institute of Humanitarian Law Newsletter* 36. https://www.academia.edu/19780680/IIHL-%20International_Institute_of_Humanitarian_Law_High_level_UNESCO_Meeting_of_Experts_Sanremo_2009
- [47] Anonymus (2009b) Anonymus. (2009b, Dec. 14.). France returns „stolen” relics to Egypt. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2009/dec/14/france-louvre-returns-egypt-relics> (letöltés ideje: 2018.április 22.)
- [48] Anonymus (2010) Anonymus. (2010, Apr. 20.). Operation Athena 2. *Europol*. <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/operations/operation-athena-ii> (letöltés ideje: 2015.április 28.)
- [49] Anonymus (2014a) Anonymus. (2014a). Organisations – Hungary. *HEREIN System*. <https://rm.coe.int/herein-european-heritage-network-hungary-national-policy-report/16808c7765>
- [50] Anonymus (2014b) Anonymus. (2014b, március 26.). Hazakerültek az 1600 éves Seuso kincsek. *index.hu* https://index.hu/belfold/2014/03/26/1600_ev_utan_hazakerult_a_seuso-kincs/ (megtekintés ideje: 2022. jan.5.)
- [51] Anonymus (2015a) Anonymus. (2015a, június 12.). 3000 éves műkincset mentett meg a magyar rendőrség.. *Múlt-kor*. <https://mult-kor.hu/3000-eves-mukincset-mentett-meg-a-magyar-rendorseg-20150612>
- [52] Anonymus (2015b) Anonymus. (2015b, december 4.). Tilos fémkeresővel kutatni a földben. *RTL*. <https://rtl.hu/hirado/2015/12/04/tilos-femkeresovel-kutatni-a-foldben>
- [53] Anonymus (2016a) Anonymus. (2016a, december 20.). Több ezer római és bizánci pénzermét találtak egy férfinél Röszkén.. *Mult-kor*. <https://mult-kor.hu/tbb-ezer-romai-es-bizanci-penzermet-talaltak-egy-ferfinel-rszken-20161220> (megtekintés ideje: 2021. 01. 03.)
- [54] Anonymus (2016b) Anonymus. (2016b). Endangered Archaeology in the Middle East and North Africa. *Eamena*. eamena.org. <https://eamena.org/> (letöltés ideje: 2017. június 25.)
- [55] Anonymus (2016c) Anonymus. (2016c). Italy police stumble upon „priceless” ancient artefacts. (2016c, Apr. 15.). *bbc.com*. <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-36055120> (letöltés ideje: 2020. máj. 21.)

- [56] Anonymus (2016d) Anonymus. (2016d, Nov. 15.). Operation Pandora: Bulgaria arrests 65 as part of EU operation against antiques smuggling. *Sofiaglobe*.
sofiaglobe.com<https://sofiaglobe.com/2016/11/15/operation-pandora-bulgaria-arrests-65-as-part-of-eu-operation-against-antiques-smuggling/> (letöltés ideje: 2020. ápr. 17.)
- [57] Anonymus (2017a) Anonymus. (2017a, March 20.). How Mosul's last librarian is preparing for when his city is free from ISIS. *Independent*.
<https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/mosul-central-library-isis-iraq-battle-war-destroyed-books-eye-a7631956.html> (letöltés ideje: 2017. június 25.)
- [58] Anonymus (2017b) Anonymus. (2017b). Restitution of Cultural Property. Intergovernmental Committee (ICPRCP). *UNESCO*.
<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/restitution-of-cultural-property/> (letöltés ideje: 2018. okt. 30.)
- [59] Anonymus (2017c) Anonymus. (2017c, Jan. 23.). 3561 artefacts seized in Operation Pandora. *Europol*. <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/3561-artefacts-seized-in-operation-pandora> (letöltés ideje: 2018.április 28.)
- [60] Anonymus (2017d) Anonymus. (2017d, Febr. 14.). U.S. announces \$ 116,000 for preservation of Nigeria's cultural heritage. *Sun news online*.
<https://www.sunnewsonline.com/u-s-announces-116000-for-preservation-of-nigerias-cultural-heritage/> (letöltés ideje: 2018. április 24.)
- [61] Anonymus (2018a) Anonymus. (2018a). *U.S. Committee of the Blue Shield. Military training*. <http://uscbs.org/military-training.html> (letöltés ideje: 2017. júl.2.)
- [62] Anonymus (2018b) Anonymus. (2018b, április 5.). Varga Mihály: a vámhivatal eredményes felderítő munkát végez. *Teol. Tolna megyei hírportál*.
teol.hu <https://www.teol.hu/gazdasag/hazai-gazdasag/varga-mihaly-a-vamhivatal-eredmenyes-felderito-munkat-vegez-1076001> (letöltés ideje: 2018.május 1.)
- [63] Anonymus (2018c) Anonymus. (2018c, Apr. 12.). Mozambique Customs seize a ton of ivory destined for Cambodia. *Club of Mozambique*.
<https://clubofmozambique.com/news/mozambique-customs-seize-a-ton-of-ivory-destined-for-cambodja/> (letöltés ideje: 2018. április 23.)
- [64] Anonymus (2018d) Anonymus. (2018d, Febr. 21.). Over 41 000 artefacts seized in global operation targeting the illicit trafficking of cultural goods. *Europol*.
<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/over-41-000-artefacts-seized-in-global-operation-targeting-illicit-trafficking-of-cultural-goods> (letöltés ideje: 2018.április 29.)
- [65] Anonymus (2018e) Anonymus. (2018e, Nov. 14.). Will the UK be able part in antiques bust after Brexit? *The Art Newspaper*
<https://www.theartnewspaper.com/2018/11/14/will-the-uk-be-able-to-take-part-in-antiquities-busts-after-brexite> (letöltés ideje: 2020. máj. 29.)
- [66] Anonymus (2018f) Anonymus. (2018f, March 18.). UNESCO, EU and art market together ramp up fight against illicit trafficking of cultural objects.

- UNESCO*. <https://en.unesco.org/news/unesco-eu-and-art-market-together-ramp-fight-against-illicit-trafficking-cultural-objects> (letöltés ideje: 2018. április 22.)
- [67] Anonymus (2018g) Anonymus. (2018g, Oct. 18.). Protecting cultural heritage by disrupting the illicit trade. *Interpol*. <https://www.interpol.int/es/Noticias-y-acontecimientos/Noticias/2018/Protecting-cultural-heritage-by-disrupting-the-illicit-trade> (letöltés ideje: 2020. márc. 16.)
- [68] Anonymus (2018h) Anonymus. (2018h, Dec. 3.). Ez még ugyanaz az ország?! Fényévekre van Nyugat-Magyarország a keleti régiótól. *Portfolio*. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20181203/ez-meg-ugyanaz-az-oroszag-fenyevekre-van-nyugat-magyarország-a-keleti-regiotol-306493#> (letöltés ideje: 2020. ápr. 2.)
- [69] Anonymus (2019a) Anonymus. (2019a). 7 of the most expensive artefacts around the world. *luxatic.com* <https://luxatic.com/7-of-the-most-expensive-artifacts-around-the-world/> (megtekintés ideje: 2022. január 3.)
- [70] Anonymus (2019b) Anonymus. (2019b). *Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország települései jogállás szerint, 2019. január 1.* <https://www.ksh.hu/docs/teruletiatlasz/telepulesek.png> (megtekintés: 2022. jan.7.)
- [71] Anonymus (2019c) Anonymus. (2019, január 21.). Vadász lőtt meg egy férfit Oroszlányban. *Kemma. Komárom-Esztergom Megyei Hírportál*. <https://www.kemma.hu/helyi-kek-hirek/2019/01/vadasz-lott-meg-egy-ferfit-oroszlanyban> (letöltés ideje: 2020. márc. 7.)
- [72] Anonymus (2020a) Anonymus. (2020a). *Tispol. The Europaean Traffic Police Network from 1999-2019.* <https://www.tispol.org/about/tispol> (utolsó letöltés ideje: 2022. január 30)
- [73] Anonymus (2020b) Anonymus. (2020b). *Magyar Régész Szövetség.* <http://regeszet.org.hu> (utolsó megtekintés ideje: 2022. jan. 6.)
- [74] Anonymus (2020c) Anonymus. (2020c, May 6.). 101 arrested and 19,000 stolen artefacts recovered in international crackdown on art trafficking. *interpol.int*. <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2020/101-arrested-and-19-000-stolen-artefacts-recovered-in-international-crackdown-on-art-trafficking> (letöltés ideje: 2020. okt. 8.)
- [75] Anonymus (2021a) Anonymus. (2021a). *Airpol. Enhancing your Security at European Airports.* <https://www.airpoleuropa.eu> (utolsó letöltés ideje: 2022. január 30)
- [76] Anonymus (2021b) Anonymus. (2021b). *Aquapol. International Police Cooperation on the water* <https://www.aquapol-police.org/> (utolsó letöltés ideje: 2022. január 30)
- [77] Anonymus (2021c) Anonymus. (2021c). *22nd 24BLUE Rail Action Day. Railpol, the Europaean Association of Organizations responsible for policing the railways in Europe, organized the 22nd 24BLUE Rail Action Day on 24th and 25th November 2021.* [https://www.railpol.eu/site/E4A22A3ACAADEC82C12587B20028B01F/\\$FILE/PRESS%20RELEASE%2022nd%2024BLUE.pdf](https://www.railpol.eu/site/E4A22A3ACAADEC82C12587B20028B01F/$FILE/PRESS%20RELEASE%2022nd%2024BLUE.pdf) (letöltés ideje: 2022. január 30.)
- [78] Anonymus (2021d) Anonymus. (2021d). *Entraide et Coopération en Méditerranée.* <https://www.facebook.com/Entraide-et-Coop%C3%A9ration-en>

- [M%C3%A9diterran%C3%A9-329896137206275/?hc_ref=PAGES_TIMELINE&fref=nf](https://www.infostart.hu/letoltes/329896137206275/?hc_ref=PAGES_TIMELINE&fref=nf)
(letöltés ideje: 2022. január 30.)
- [79] Anonymus (2021e) Anonymus. (2021e). Különleges kincseket adtunk vissza Törökországnak. *infostart.hu*
https://infostart.hu/letoltes/329896137206275/?hc_ref=PAGES_TIMELINE&fref=nf (megtekintés ideje: 2022. január 3.)
- [80] Anonymus (2021f) Anonymus. (2021f). ASOR Cultural Heritage Initiatives. *asor.org*.
<https://www.asor.org/chi> (utolsó megtekintés ideje: 2022. január 30)
- [81] Anonymus (2021g) Anonymus (2021g, Dec. 6.). Europol Analysis Projects.
europol.europa.eu <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/europol-analysis-projects> (utolsó megtekintés ideje: 2022. január 30.)
- [82] Anonymus (2021h) Anonymus. (2021h, december 8.). Crime areas. Fighting crime on a number of fronts. *europol.europa.eu*
<https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/crime-areas> (letöltés ideje: 2022. január 30.)
- [83] Anonymus (2021i) Anonymus. (2021i, Apr. 24.). Arheološka istraživanja u FBiH: Zakonska legislativa neujednačena, određena kantonalnim propisima. *Balkan*. <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/arheoloska-istrazivanja-u-fbih-zakonska-legislativa-neujednadena-odredena-kantonalnim-propisima/2219032#!> (letöltés ideje: 2022. május 29.)
- [84] Anonymus (2021j) Anonymus. (2021j, július 23.). Belső ellentétek akadályozhatják a benini bronzok visszatérését Nigériába. *múlt-kor*. <https://mult-kor.hu/belso-ellentetek-akadalyozhatjak-a-benini-bronzok-visszatereset-nigeriaba-20210723> (letöltés ideje: 2022. május 26.)
- [85] Anonymus (2022a) Anonymus. (2022a, január 4.). Íme a 10 legdrágább 2021-ben eladott műalkotás és sikerének titka. *mutargy.com*
<https://www.mutargy.com/hirek/ime-a-10-legdragabb-2021-ben-eladott-mualkotas-es-sikerenek-titka> (megtekintés ideje: 2022. jan. 7.)
- [86] Anonymus (2022b) Anonymus. (2022b). Férfiak nyugdíjkorhatára 2002: mikor jöhet a férfiaknak is a korkedvezményesnyugdíj? *officina.hu*
<https://officina.hu/belfoeld/266-ferfiak-nyugdijkorhatar> (megtekintés ideje: 2022. jan. 7.)
- [87] Anonymus é.n. a Anonymus. (é.n. a). K-9 Artifact Finders. Red Arch. Cultural Heritage Law & Policy Research. *redarchresearch.com*
<http://www.redarchresearch.org/K-9-Artifact-Finders.html> (letöltés ideje: 2018.április 28.)
- [88] Anonymus é.n. b Anonymus. (é.n. b). Cultural terrorism. Oxford lexico. *lexico.com*.
https://www.lexico.com/definition/cultural_terrorism (letöltés ideje: 2017. június 24.)
- [89] Anonymus é.n. c Anonymus. (é.n. c). CHAMP. Cultural Heritage by Archaeology & Military Panel. *aiamilitarypanel.org*
<http://www.aiamilitarypanel.org/> (letöltés ideje: 2022. január 30)
- [90] Anonymus é.n. d Anonymus. (é.n. d). Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti adatbázis. <https://archeodatabase.hnm.hu/> (megtekintés ideje: 2022. jan. 6.)

- [91] Antalóczy et al. (2019) Antalóczy, P., Gáspár, M., Istvanovszki, L., Nyeste, P., Pató, V. L., Szendrei, F. & Szűcs B. (2019). *A nemzetközi és honos szervezett bűnözés története, XX. századi fejlődése és várható tendenciái*. Nemzeti Közzolgálati Egyetem. Budapest.
- [92] Arcy (1993) Arcy, D. (1993, Okt. 1.). From the archive. The Sevso melodrama: who did what and to whom. As the law suit brought by the Lebanon, Croatia and Hungary against Sotheby's and Lord Northampton finally comes to court, we provide our readers with a guide to the plot so far. *The Art Newspaper*. <http://theartnewspaper.com/news/archeology/from-the-archive-the-sevso-melodrama-who-did-what-and-to-whom/> (letöltés ideje: 2017. január 22.)
- [93] Archer-Challis (2022) Archer, A. & Challis, D. M. (2022). „The Lucky Country”: How the COVID-19 Pandemic Revitalised Australia’s Lethargic Art Market? *Arts* 11(49), 1-17. <https://doi.org/10.3390/arts11020049>
- [94] Arnold (2015) Arnold, F. (2015, Dec. 21.). The Conceptual Argument for China’s Business in Fake Art. *artsy.net*. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-china-s-big-business-in-fake-art-does-exactly-what-art-should> (letöltés ideje: 2016. nov.21.)
- [95] Arsovska–Kostakos (2008) Arsovska, J. & Kostakos, P. A. (2008). Illicit arms trafficking and the limits of rational choice theory: the case of the Balkans. *Trends in Organized Crime* 11(4), 52-378. <http://doi.org/10.1007/s12117-008-9052-y>
- [96] Auwera (2012) Auwera, S. (2012). Contemporary Conflict, Nationalism and the Destruction of Cultural Property During Armed Conflict: A Theoretical Framework. *Journal of Conflict Archeology* 7(1), 49-65. <https://doi.org/10.1179/157407812X13245464933821>
- [97] Bacskai (2017) Bacskai, I. (2017). A műszeres lelőhelyfelderítés szerepe napjaink régészeti kutatásaiban. In Bálint, M. – Szentpétery, J. (szerk.), *Saulusból Paulus. Fémkeresőkkel a régészek oldalán*. (pp. 59-73.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajdúsági Múzeum. Budapest-Hajdúböszörmény.
- [98] Bakai (2014) Bakai, K. P. (2014). A vámunió irányításának reformja: az Európai Unió egyik legégetőbb kérdése. *Magyar Rendészet* 14(6), 119-130.
- [99] Bakai (2016) Bakai, K. P. (2016). A 42-es eljárásban történő adómentes termékbehozattal kapcsolatos visszaélések elleni nemzetközi fellépés tapasztalatai. In Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából*. (pp. 12-33.) Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék. Budapest.
- [100] Barabási (2017) Barabási, A-L. (2017). *A hálózatok tudománya*. Libri. Budapest.
- [101] Barabási (2019) Barabási, A-L. (2019). *Behálózza. A hálózatok új tudománya*. Libri. Budapest.
- [102] Bács (2020a) Bács, Z. Gy. (2020a). A külső környezet és a nemzetbiztonság kapcsolata. In Ruzsonyi, P. (szerk.), *Közbiztonság. Fenntartható biztonság és társadalmi környezettanulmányok III*. (pp. 941-949.) Ludovika. Budapest.
- [103] Bács (2020b) Bács, Z. Gy. (2020b). Viribus unitis, avagy civil-professzionális konvergencia a XXI. században. In Ruzsonyi, P. (szerk.),

- Közbiztonság. Fenntartható biztonság és társadalmi környezettanulmányok III.* (pp. 950-959) Ludovika. Budapest.
- [104] Bálint (2017) Bálint, M. (2017). Védtelen örökségünk. In Bálint, M. – Szentpétery, J. (szerk.), *Saulusból Paulus. Fémkeresőkkel a régészek oldalán.* (pp. 129-140.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajdúsági Múzeum. Budapest-Hajdúböszörmény.
- [105] Bálint-Szentpétery (2017) Bálint, M. & Szentpétery, J. (szerk.) (2017). *Saulusból Paulus. Fémkeresőkkel a régészek oldalán.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajdúsági Múzeum. Budapest-Hajdúböszörmény.
- [106] Beck-Neylon (2012) Beck, A., & Neylon, C. (2012). A vision for Open Archaeology. *World Archaeology* 44(4), 479-497.
<https://doi.org/10.1080/00438243.2012.737581>
- [107] Bendzsel-Emőd-Kármán (2019) Bendzsel, M. – Emőd, P. & Kármán, G. (szerk.) (2019). *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától.* Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukciósház. Budapest.
- [108] Benedek (2014) Benedek, M. (2014). Az állambiztonság és a külpolitika kapcsolata Magyarországon 1945-1990 között. *Nemzetbiztonsági Szemle* 2(2) (2014), 111-138.
- [109] Bevan (2006) Bevan, R. (2006). *The Destruction of Memory. Architecture at War.* Reaktion Books. London.
- [110] Bezsényi (2000) Bezsényi, M. (2000). Gazdasági bűnözés a rendszerváltás után. *Belügyi Szemle* 6, 71-79.
- [111] Bezsényi-Mátyás (2018) Bezsényi, T. & Mátyás, Sz. (2018). A térbelileg függő bűnelkövető csoportok. *Fordulat* 23(1), 214-248.
- [112] Béneyei (2000) Béneyei, M. (2000). A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története. *Könyvtári figyelő* 46(4), 612-630.
<http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2000/4/benyei.html>
- [113] Bíró (2018) Bíró, A. (2018, november 3.). *Kincseket rejt a magyar föld: erdőkben, mezőkön kutatják az ereklyevadászok.* [penzcentrum.hu. https://www.penzcentrum.hu/karrier/20181103/kincseket-rejt-a-magyar-fold-erdokban-mezokon-kutatjak-az-ereklyevadaszok-1071642](https://www.penzcentrum.hu/karrier/20181103/kincseket-rejt-a-magyar-fold-erdokban-mezokon-kutatjak-az-ereklyevadaszok-1071642) (letöltés ideje: 2020. márc. 5.)
- [114] Bocta (2019) *Bulgarian Organised Crime Threat Assessment 2019.* (2019.). Sofia, Center for the Study of Democracy. Sofia.
https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2019_10/BOCTA_2019.pdf
- [115] Boda (2003) Boda, J. (2003). A nemzetközi terrorizmus és az ellene való összefogás szükségessége lehetőségei. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem* 7(4), 69–76.
- [116] Boda (2019) Boda, J. (főszerk.). (2019). *Rendészettudományi szaklexikon.* Dialóg Campus. Budapest.
- [117] Boda et al. (2016) Boda, J., Finszter, G., Miklós, I., Kerezsi, K., Kovács, G. & Sallai J. (2016). A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai. *Államtudományi Műhelytanulmányok* 17, 1-24.
- [118] Bogdanos (2006) Bogdanos, M. (2006). *Bagdadi tolvajok. Hajtóvadászat az Iraki Nemzeti Múzeum eltűnt kincsei után.* Heti Világgazdaság Könyvek. Budapest.

- [119] Bogdanos (2014) Bogdanos, M. (2014, Feb. 24.). The Unlooting of Civilisation's Treasures in Wartime Iraq. *The Long Now Foundation. Seminars about Long-term Thinking*.
<https://longnow.org/seminars/02014/feb/24/unlooting-civilizations-treasures-wartime-iraq/> (letöltés ideje: 2017. június 23.)
- [120] Božić (2019) Božić, N. (2019. Nov. 10.). Arheološka Mafija pljačka Srem! Za sobom ostavljaju pustoš, najvredniji primerci završavaju po svetskim muzejima, a šteta za Srbiju neprocenjiva! *Informer nezavisne dnevne novine*.
https://informer.rs/srbija/vesti/464627/foto-arheoloska-mafija-pljacka-srem-sobom-ostavljaju-pustos-najvredniji-primerci-završavaju-svetskim-muzejima-steta-srbiju-neprocenjiva?fbclid=IwAR2eVI2j2Hp_QsezoUJ_pYxBkavLYZw9tDYL-V6LanPrbJFnFzmyznbTeJ4#.Yq9tbCVO0T4.facebook (letöltés ideje: 2022. június 19.)
- [121] Bócz (1997) Bócz E. (1997). „Egy államügyész vallomása...” A szervezett bűnözés elleni küzdelem ügyészi tapasztalatai Magyarországon. In Sterling, C.(szerk.), *Pax Maffiosa. A szervezett bűnözés nemzetközi hálózatai*. (pp. 273-287.) CEDIT. Budapest.
- [122] Bócz (2000) Bócz, E. (2000). A kényszerintézkedések büntető eljárásjogi és kriminalisztikai nézőpontból II. *Rendvédelmi füzetek* (3), 3-39.
- [123] Bócz (2004) Bócz, E. (2004). A bizonyítás tana. In Bócz, E. (szerk.), *Kriminalisztika I. Belügyi Szemle* 52(10), 87-120.
- [124] Brady (2007) Brady, H. (2007). The EU and the fight against organized crime. Centre for European Reform. Workingpaper. Centre for European Reform. London.
- [125] Bremmer (2015) Bremmer, I. (2015, June 1.). What Does America Stand For? *Time*, 17-21.
- [126] Brodie (2014) Brodie, N. (2014). Provenance and Price. Autoregulation of the Antiquities Market? *European Journal of Criminal Policy and Research* 20(4), 427-444. <https://doi.org/10.1007/s10610-014-9235-9>
- [127] Brodie (2019) Brodie, N. (2019). The 'Art Worlds' of the Auction Houses: The Role of Professional Experts. *Arts* 56(8), 1-9.
- [128] Brunecker (2008) Brunecker, F. (2008). Faszination Schatzsuche. Von Ausgräbern und Raubgräbern. In Brunecker, F. (Hrsg.), *Raubgräber – Schatzgräber*. (pp. 14-39.) Wissenschaftliche Buchgesellschaft Theiss. Biberach.
- [129] BSR (2021) *Bűnügyi Statisztikai Rendszer*. (2021). Konasoft. v.1.23
<https://bsr.bm.hu>
- [130] Bucsek (2013) Bucsek, G. (2013). A Készenléti rendőrség és a Nemzeti Nyomozóiroda. In Kobolka, J. (szerk.), *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. (pp. 262-270) Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó. Budapest.
- [131] Buzan-Waeber-de Wilde (1998) Buzan, B., Waeber, O. & De Wilde, J. (1988). *Security. A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner. London.
- [132] Buzinkay (2004a) Buzinkay, P. (2004a május). Az Europol és a műtárgyvédelem. Egy konferencia tapasztalatai. *Örökségvédelem* 8(4), 4-5.

- [133] Buzinkay (2004b) Buzinkay, P. (2004b). Az angol műtárgyvédelem. *Műemlékvédelem: Kulturális Örökségvédelmi Folyóirat* 48(5), 323-329.
- [134] Buzinkay (2013) Buzinkay, P. (2013). *A rendőrség szerepe és feladatai a kulturális örökség védelmében*. Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ. Budapest.
- [135] Buzinkay (2015) Buzinkay, P. (2015). *Műkincsem van – mit tegyek, mit tehetek?* Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ. Budapest.
- [136] Buzinkay é.n. a Buzinkay, P. (é.n. a). *Gyakori kérdések (Műtárgyfelügyelet)* <http://oroksegvedelem.kormany.hu/gyakori-kerdesek3> (letöltés ideje: 2019. március 9.)
- [137] Buzinkay é.n. b Buzinkay, P. (é.n. b). *Miniszterelnökség, Műtárgyfelügyeleti és Régészeti Főosztály Műtárgyfelügyeleti Hatósági Osztály*. <http://oroksegvedelem.kormany.hu/mutargyfelugyelet> (megtekintés ideje: 2020. okt. 27.)
- [138] Buzinkay é.n. c Buzinkay, P. (é.n. c) *Műtárgykereső – Lopott, eltűnt műtárgyak adatbázisa*. <https://oroksegvedelem.kormany.hu/lopott-eltunt-mutargyak-nyilvantartasa> (megtekintés ideje: 2020. okt. 21.)
- [139] Campbell (2013) Campbell, P. B. (2013). The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage. *International Journal of Cultural Property* 20(2), 113-153.
<https://doi.org/10.1017/S0940739113000015>
- [140] Carroll-Sapinski (2011) Carroll, W. K. & Sapinski, J. Ph. (2011). Corporate Elites and Intercorporate Networks. In Carrington, P. J. – Scott, J. (szerk.), *The SAGE Handbook of Social Network Analysis*. (pp. 180-195.) SAGE Publications. London.
- [141] Chippindale–Gill (2002) Chippindale, Ch. & Gill, D. W. J. (2002). The Trade in Looted Antiquities and the Return of Cultural Property: a British Parliamentary inquiry. *International Journal of Cultural Property* 11(1), 50-64.
- [142] Chrisafis (2015b) Chrisafis, A. (2015b, Feb. 25.). Happy Christmas! Stolen Picasso posted to New York by FedEx. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/feb/27/happy-christmas-stolen-picasso-posted-to-new-york-by-fedex> (letöltés ideje: 2018. április 28.)
- [143] Cieleuszky (2018) Cieleuszky, P. (2018). Az összedatforrású elemzések szervezeti keretei. *Szakmai Szemle* 16(4), 112-117.
<https://doi.org/10.33891/FSZ.112.4.117-122>
- [144] Clinton (1993) Clinton, W. J. (1993, Jan. 20). Inaugural Address. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/inaugural-address-51> (letöltés ideje: 2017. jún. 28.)
- [145] Cuno (2010) Cuno, J. (2010). *Who Owns Antiquity? Museums and the Battle over Our Ancient Heritage*. Princeton University Press. Princeton.
- [146] Csaba (2012a) Csaba, Z. (2012a). Határellenőrzés kockázati értékelése: Határátkelőhelyek kockázati profilja. *Magyar Rendészet* 1, 69-77.
- [147] Csaba (2012b) Csaba, Z. (2012b). Border Traffic Risk Assessment. *Arms Security* 11(2), 273–285.

- [148] Csaba (2017) Csaba, Z. (2017). Felderítési információkon alapuló rendészet a nemzetközi akciók tapasztalatainak tükrében. In Czene-Polgár, V. - Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből: Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében.* (pp. 39-153.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat. Budapest.
- [149] Csaba (2018) Csaba, Z. (2018). A bűnelemzés aktuális kihívásai a nemzetközi súlyos és szervezett bűnözés elleni európai fellépés terén. *Szakmai Szemle* 16(4), 118-132.
- [150] Csaba (2019) Csaba, Z. (2019). Analyse des globalen illegalen Zigarettenversorgungsnetzes. *Mitteleuropäische Polizeiakademie Fachjournal* (1), 40-46.
- [151] Csákvári (2015) Csákvári, R. (2015). A régészeti lelőhelyek hatósági nyilvántartása. In Benkő E. – Bondár M. & Kolláth Á. (szerk.), *Magyarország régészeti topográfiája - múlt-jelen-jövő. A 2015. május 11-13 között, Budapesten rendezett konferencia előadásainak és poszttereinek kivonatai.* (p. 56.) MTA BTK Régészeti Intézet. Budapest.
- [152] Csiki (2012) Csiki, T. (2012, október 12.). A NATO biztonságfelfogásának új elemei a 21. században – reflexió a magyar stratégiai kultúrára. *Biztonságpolitika.*
http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1367571723_CSIKI_Tamas_A_NATO_biztonsagfelfogasanak_uj_elemei_-_biztonsagpolitika.hu.pdf
(letöltés ideje: 2017. június 24.)
- [153] Csizner (2020) Csizner, Z. (2020). A szervezett bűnözés hatása a rendvédelmi szervek fejlődésére. *Belügyi Szemle* 68(4) (Különszám), 8-25.
<https://doi.org/10.38146%2FBSZ.SPEC.2020.4.1>
- [154] Csupor (2014) Csupor, T (2014). *A Seuso-kincs rejtélye. A titkosszolgálatok harca a római ezüstért.* Szilvia és Társa Kft. Budapest.
- [155] Dalia-Mécs (1985) Dalia, L. & Mécs, L. (1985). *Műkincsek vándorúton.* Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó. Budapest.
- [156] Davotoglu (2016) Davotoglu, A. (2016). *Stratégiai mélység. Törökország nemzetközi helyzete.* Antall József Tudásközpont. Budapest.
- [157] Dános (2003) Dános, V. (2003). *Kriminológiai ismeretek.* Rejtjel. Budapest.
- [158] Deák (2005) Deák, J. (2005). Napjaink és a jövő háborúja. *Hadtudomány* 1.
http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/1/2005_1_3.html
- [159] Deák 2013 Deák, J. (2013). Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. *Társadalom és honvédelem* 17, 3-4.
- [160] Deckers (2013) Deckers, P. (2013). Past, present and future of archaeological metal-detecting by amateurs in Flanders (Belgium). *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 13-17.
- [161] Demeter (2019) Demeter, M. (2019). Bung the Gap: Narrowing Global North – Global South bias in measuring academic excellence weighting with academic capital. *KOME – An International Journal of Pure Communication Inquiry* 7(2), 1-16.
<https://doi.org/10.17646/KOME.75672.40>

- [162] Dénes (2017. Január 9.) Dénes, J. (2017. január 9.). Hol volt a Seuso-kincs elrejtve? *dj naplója*. <https://djenaploja.wordpress.com/2017/01/09/hol-volt-a-seuso-kincs-elrejtve/> (letöltés ideje: 2022. február 1.)
- [163] Dobák (2014) Dobák, I. (2014). A nemzetbiztonsági képzésről. *Nemzetbiztonsági Szemle 2* (Különszám), 68-78.
- [164] Dobák-Regényi (2014) Dobák I. & Regényi Kund, M. (szerk.) (2014). *Szakmatörténeti szemelvények*. Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. Budapest.
- [165] Dorn-Varrey (2009) Dorn, W. A. & Varey, M. (2009, Oct. 5.). *The Rise and Demise of the Three Block War*. *Journal.Foces*.
<http://www.journal.foces.gc.ca/vol10/no1/07-dornvarey-eng.asp> (letöltés ideje: 2021. dec.2.)
- [166] Dunai (2019) Dunai, A. (2019). *A javak sorsa – Az 1944-45-ben Magyarországról elvitt értékek nyomában*. Napvilág. Budapest.
- [167] Durosomo (2018) Durosomo, D. (2018). Taking back our History: Understanding African Art Repatriation. *okayafrika.com*
<https://www.okayafrika.com/the-history-politics-of-african-art-repatriation/> (letöltés ideje: 2018.április 26.)
- [168] Dzsubák (2021) Dzsubák, T. (2021. jún. 21.). „Sznobok nélkül nincs művészet, ők tartják el.” *kultúra.hu* <https://kultura.hu/sznobok-nelkul-nincs-muveszet-ok-tartjak-el/> (letöltés ideje: 2022. június 8.)
- [169] Edelbacher (2001) Edelbacher, M. (2001). A szervezett bűnözés elleni küzdelem kérdései Ausztriában. In: Katona, G. (szerk.), *A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból*. (pp. 174-197.) Belügyminisztérium. Budapest.
- [170] Edwards (2008) Edwards, J. A. (2008). *Navigating te Post-Cold War World. President Clinton’s Foreign Policy Rhetoric*. Lexington books. Langham.
- [171] Egedy (2006) Egedy, G. (2006). A multikulturalizmus dilemmái: Nagy-Britannia példáján. *Polgári Szemle* (6), 21-30.
- [172] Egedy (2007) Egedy, G. (2007). *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Heti Világgazdaság-Orac Kiadó. Budapest.
- [173] Ethics, Law and Armed Conflict (2016) Ethics, Law and Armed Conflict. (2016.). *University of Oxford podcasts*. <https://podcasts.ox.ac.uk/series/ethics-law-and-armed-conflict>
- [174] EU (2010) *Az Európai Unió belső biztonsági stratégiája: az európai biztonsági modell felé*. (2010). Európai Unió Tanácsa Főtitkárság Kiadóhivatal. <https://doi.org/10.2860/89974>
- [175] EU Agenda on Security (2015) *European Commission: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. (2015). Strasbourg, The European Agenda on Security. 28.4.2015. COM (2015) 185. final; https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/basic-documents/docs/eu_agenda_on_security_en.pdf
- [176] Élő (2003) Élő, E. (2003). A bünszervezetben történő bűnlekövetés és jogkövetkezményei. In Blaskó, B. (szerk.), *Büntetőjogi és kriminológiai tanulmányok*. (pp. 23-27.) Rendőrtiszt Főiskola. Budapest.
- [177] Farkas Gy. (2017. Február 8.) Farkas, Gy. (2017, február 8.). Egyedülálló ókori kincseket csempészett a kamionos. *24.hu*

- <https://24.hu/belfold/2017/02/08/egyedulallo-okori-kincseket-csempeszett-a-kamionos-video/> (letöltés ideje: 2020. okt. 1.)
- [178] Farkas K. (2019) Farkas, K. (2019). Kulturális javak büntetőjogi védelmének alapjai Olaszországban. In Bendzsel, M. – Emőd, P. – Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától.* (pp. 283-294.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukciósház. Budapest.
- [179] Feaver (2001) Feaver, P. D. & Kohn, R. H. (2001.). *Soldiers and Civilians. The Civil-Military Gap and American National Security.* MIT Press. Cambridge (Mass.) – London.
- [180] Fekete Gy. (2005) Fekete, Gy. A. (2005a, április 30.). A műkincskörözések „elévülnek”. *Népszabadság Online.* <http://nol.hu/archivum/archiv-360689-175126> (letöltés ideje: 2022. február 2.)
- [181] Fekete I. (2005) Fekete, I. (2005b). Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények. *Világosság* 6, 101-116.
- [182] Finszter (2008) Finszter, G. (2008). Előszó. In Holé, K. (szerk.), *Europol és jogállam. Biztonságunk ára.* (pp. 9-14.) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest.
- [183] Finszter (2016) Finszter, G. (2016). Rendészetek a 21. században, szervezeti megoldások és működési stratégiák. In Gaál, Gy. – Hautzinger, Z. (szerk.), *A határrendésztől a rendészetudományig.* Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja. Pécs.
- [184] Finszter (2018) Finszter, G. (2018.). *Rendészettan. Studia Universitatis Communa.* Dialóg Campus. Budapest.
- [185] Fisher (2012) Fisher, G. (2012, Apr. 3.), „Looted” Egyptian sarcophagus covers found in Old City shop. *The Times of Israel.* <https://www.timesofisrael.com/smuggled-ancient-egyptian-sarcophagi-found-in-jerusalem-old-city-shop/> (letöltés ideje: 2018.április 22.)
- [186] Forbes (2020) Forbes, M. (2020, Oct. 18.). 11 Most Expensive Auction Results in Ancient Art in the Last 5 Years. *collector.com.* <https://www.thecollector.com/ancient-art-auction-results/> (megtekintés ideje: 2022. január 3.)
- [187] Frank (2016) Frank, T. (2016). Az amerikai évszázad vége? In Ormos M. (szerk.): *Megtorpan a világrend. A nagyhatalmak úton egy új világ felé.* (pp. 42-53.) Argumentum Kiadó. Budapest.
- [188] Franzen (2013) Franzen, C. (2013, May 13) Ill-gotten gains: how many museums have stolen objects in their collections? Met's move to return two statues to Cambodia among many disputed objects worldwide. *The Verge* [online] <https://www.theverge.com/2013/5/13/4326306/museum-artifacts-looted-repatriation> (letöltés ideje: 2020. ápr. 21.)
- [189] Füredi et al. (2011) Füredi Á., Patay R. & Rác T. Á. (2011, február 14.). Civil kezdeményezés, intézményi összefogás – Megmentett honfoglalók Dabason. *Sírások naplója. Régész blog.* https://sirasok.blog.hu/2011/02/14/dabas_2 (letöltés ideje: 2022. február 2.)

- [190] Gamil (2018) Gamil, M. (2018, Apr 24.). New law intensifies penalties for antiquity-related crimes. *egypttoday.com*
<http://www.egypttoday.com/Article/2/48513/New-law-intensifies-penalties-for-antiquity-related-crimes> (letöltés ideje: 2018. április 24.)
- [191] GAO (2016) United States Government Accountability Office. (2016). *Cultural Property. Protection of Iraqi and Syrian Antiquities. United States Government Accountability Office. Report to Congressional Requesters.* (GAO-16-673)
<http://www.gao.gov/assets/680/679061.pdf> (letöltés ideje: 2016. nov. 29.)
- [192] Gardner (2017) Gardner, F. (2017, Mar 21.). Saving Syria's Heritage: Archaeologists discover invisible. *BBC News World*.
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-39331342>
(megtekintés ideje: 2022. február 2.)
- [193] Gazdag (2011) Gazdag, F. (szerk.) (2011). *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest.
- [194] Gál (2021) Gál I. L. (2021). A pénzmosás magyar szabályozása 2021-től. *Új Btk. Büntetőjogi Szemle* 10(1), 24-33.
- [195] Gervai (2011) Gervai, A. (2011). *Fedőneve: „szocializmus”. Művészek, ügynökök, titkosszolgák*. Jelenkor Kiadó. Pécs.
- [196] Gervai (2015) Gervai, A. (2015). *Titkos Magyarország. „Célszemély”: a társadalom*. Kalligram Kiadó. Budapest.
- [197] Gömöri (2016) Gömöri, D. (2016). ICOFI – nemzetközi együttműködés továbbképzések útján. In Zsámbokiné Ficskovszky Á. (szerk.) *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából.* (pp. 53-63.) NKE RTK Vám- és Pénzügyőri Tanszék. Budapest.
- [198] Gönczöl (1980) Gönczöl, K. (1980). *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- [199] Gönczöl (2016) Gönczöl, K. (2016). Deviancia, anómia, feszültség. In Borbíró A., Gönczöl, K., Kerezsi, K. & Lévy, M. (szerk.): *Kriminológia*. (pp. 110-128.) Wolters Kluwer. Budapest.
- [200] Greenland et al. (2019) Greenland, F., Marrone, J. V., Topçuoğlu, O. & Vordertrasse, T. (2019). A Site-Level Market Model of the Antiquities Trade. *International Journal of Cultural Property* 26, 21-47.
<https://doi.org/10.1017/S0940739119000018>
- [201] Gregóczy (2020) Gregóczy, G. (2020). *Az ingó kulturális javak nemzetközi védelme*. [Diplomamunka] Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Miskolc.
- [202] Gutján (2016) Gutján, T. (2016.). Adóelkerülés és a közúti áruforgalom kapcsolata, lehetőségek a nemzetközi ÁFA (HÉA) csalások felderítésére, megakadályozására. In Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából.* (pp. 64-71.) Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék.
- [203] Gyarmati (2000) Gyarmati, Gy. (2000). A politika rendőrsége '45-56. *Beszélő* 5(9-10), 85-94.

- [204] Gyarmati (2012) Gyarmati, Gy. (2012). Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon (1945-1956). In Gyarmati, Gy. & Palasik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* (pp. 93-130.) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan. Budapest.
- [205] Hadnagy (2005) Hadnagy, I. (2005). A háború és a terrorizmus. *Hadtudomány* 15(1), 16-28.
- [206] Hajdinjak (2002) Hajdinjak, M. (2002). *Smuggling in South-East Europe: the Yugoslav Wars and the Development of Regional Criminal Networks in the Balkans.* Center for the Study of Democracy. Sofija.
- [207] Hajdú (2013) Hajdú, É. (2013). A Seuso-kincs és Magyarország. In Visy, Zs. & Mráv, Zs. (szerk.), *A Seuso-kincs és Pannonia.* (pp. 23-34.) PTE Régészeti Tanszék. Pécs.
- [208] Hajdú (2014) Hajdú, É. (2014). *A Seuso-kincs. A történelem nagy rejtélyei 16.* Kossuth Kiadó. Budapest.
- [209] Harclerode (2000) Harclerode, P. (2000). *Secret Soldiers. Special Forces in the War against Terrorism.* Cassell Military Paperbacks.
- [210] Hardy (2021) Hardy, S. A. (2021). It Is Not Against the Law, if No-One Can See You: Online Social Organisation of Artefact-Hunting in Former Yugoslavia. *Journal of Compter Applications in Archaeology* 4(1), 169-187. <https://doi.org/10.5334/jcaa.76>
- [211] Harnberger (2020) Harnberger, Gy. (2020). Kulturális javak. In Gróf, A. et al. (szerk.) *A tiltó és korlátozó rendelkezések, a termékbiztonság és megfelelőség, valamint a szellemi tulajdonjogot sértő árukkal szembeni intézkedések a vámhatósági eljárásokban 2020. Tansegédlet a NAV KEKI pénzügyőri szakosító tanfolyam, valamint a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Karhallgatói részére.* (pp. 20-23.) Nemzeti Adó- és Vámhivatal.
- [212] Hegyaljai (2002) Hegyaljai, M. (2002). A rendészeti szervek nemzetközi együttműködésének struktúrájáról. In Hautzinger, Z. (szerk.), *Tanulmányok a Határőrség és rendészet című tudományos konferenciáról.* (pp. 76-89.) Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja. Pécs.
- [213] Hegyaljai (2012) Hegyaljai M. (2012). A nemzetközi bűnügyi együttműködés. *Kül-Világ* 9(4), 2-14.
- [214] Hegyaljai (2014) Hegyaljai, M. (2014). Az EMPACT mint rendészeti válasz az európai bűnözésre. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 15, 127-131.
- [215] Heilbron et al. (2018) Heilbron, J., Sorá, G. & Boncourt, T.: *The social and human sciences in global power relations.* Palgrave Macmillan. London.
- [216] Hengl (2021) Hengl, M. (2021). *A kézírás interdiszciplinaritása.* PTE Kiadó. Pécs.
- [217] Herschbach (2016) Herschbach, S. (2016, Nov. 11.) Depar DPR 600 – New Gold Detector By XP [detectorprospector.com](https://www.detectorprospector.com)
<https://www.detectorprospector.com/forums/topic/2614-depar-dpr-600-new-gold-detector-by-xp/> (letöltés ideje: 2021. december 28.)
- [218] Héra-Ligeti (2014) Héra, G. & Ligeti, Gy. (2014). *Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába.* Osiris. Budapest.

- [219] Horváth – Csaba (2015) Horváth, A., & Csaba, Z. (2015). Critical Transport Infrastructure Protection: A Research on the Security of the Supply Chains. *Economics and Management* (2), 47-54. .
- [220] Horváth B. (2020) Horváth, B. (2020, október 18.). Hobbit kerestek maguknak, azóta honfoglaláskori csontvázakat segítenek kiásni a szabadidejükben. *444.hu*. <https://444.hu/2020/10/18/hobbit-kerestek-maguknak-azota-honfoglalaskori-csontvazakat-segitenek-kiasni-a-szabadidejukben> (letöltés ideje: 2020. okt. 18.)
- [221] Hóman (1938) Hóman, B. (1938). *Művelődéspolitikai*. Magyar Történelmi Társulat. Budapest.
- [222] Hudák (2016a) Hudák, K. (2016a). Egy államhatárokon átívelő társadalmi probléma: A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon. *Határrendészeti Tanulmányok* 13(1), 84-106.
- [223] Hudák (2016b) Hudák, K. (2016b). Műkincsek az elmúlt húsz év háborús zónáiban. Hogyan vált biztonságpolitikai kérdéssé a kulturális örökségvédelem helyzete? In Bene K., Dávid F., & Sarlós I. (szerk.): *Fejezetek a hadtörténelemből 4. Válogatás „A háború művészete. 10 éves a Hadtörténelmi Esték” című konferencia előadásaiából*. (pp. 63-77.) Magyar Hadtudományi Társaság. Pécs-Budapest.
- [224] Hudák (2017) Hudák, K. (2017). Illegális műkincs-kereskedelelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. *Magyar Rendészet* 17(1), 65-75.
- [225] Hudák (2018a) Hudák, K. (2018a). Megerősödő bűnügyi vonal a nemzetközi műkincsszakértői munkában. *Belügyi Szemle – Ordinem Facere* 1, 37-47.
- [226] Hudák (2018b) Hudák, K. (2018b). A vámszakmai munka szerepe és fejlesztési lehetőségei a kulturális javak védelme érdekében. In Czene-Polgár, V., & Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment. Tanulmánykötet*. (pp. 131-149.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata. Budapest.
- [227] Hudák (2019a) Hudák, K. (2019a). Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban. In Baráth, N., & Mezei, J. (szerk.), *Rendészet – tudomány – aktualitások. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Konferenciakötet*. (pp. 141-148.) Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest.
- [228] Hudák (2019b) Hudák, K. (2019b). Az Amerikai Egyesült Államok hadserege és a kulturális örökségvédelem kérdései a hidegháború befejeződésétől napjainkig: kötelezettségek, feladatok és lehetőségek hálójában. In Németh K. (szerk.), *Tavaszi szél 2019 konferencia. Nemzetközi multidiszciplináris konferencia. Absztraktkötet*. (p. 247.) Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest.
- [229] Hudák (2020) Hudák, K. (2020). Az illegális műtárgykereskedelelem mint hálózat és logisztikai lánc elvi sémájának leírása. In Baráth, N. & Mezei, J. (szerk.), *Rendészet – Tudomány – Aktualitások – 2020. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Absztrakt kötet*. (p. 32.) Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest.
- [230] Hudák (2022) Hudák, K. (2022). Magyarország szerepe a régészeti korú kulturális javak kereskedelmében. *Ünnepi kötet Vaday Andrea*

- tiszteletére*. Eötvös Loránd Kutatóhálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet (megjelenés alatt)
- [231] Hudák – Csaba (2020) Hudák, K. & Csaba, Z. (2020). A Brief Survey of Illicit Art Trade of Archaeological Finds in Hungary – in the Context of Customs Control. In Csaba, Z., & Szabó, A. (szerk.), *Közös kihívások – egykor és most. Tanulmánykötet*. (pp. 133-143.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata. Budapest.
- [232] Ignatieff (2003) Ignatieff, M. (2003). *Birodalom light*. Heti Világgazdaság Könyvek. Budapest.
- [233] Ignác (2017) Ignác, Gy. (2017). Kábítószer-kereskedelem és kábítószer birtoklása a Fővárosi Ítéltábla gyakorlatában. *Büntetőjogi Szemle* 6(1), 43-62.
- [234] Interpol (2021) Interpol Member Countries (2021, Sept.). ID-Art. Capture the Art. Capture the Criminals. *Assessing Crimes Against Cultural Property 2020*. Interpol. Lyon.
- [235] Istranovszki – Kenedli (2007) Istranovszki, L. & Kenedli, T. (2007). Új értékelési módszerek alkalmazása a szervezett bűnözés részéről megnyilvánuló fenyegetés mérésére. *Magyar Rendészet* 7(1-2), 72-79.
- [236] Janowitz (1960) Janowitz, M. (1960). *The Professional Soldier*. Free Press. New York.
- [237] Janowitz (1975) Janowitz, M. (1975). *Military Conflict*. Sage Publications. Beverly Hills.
- [238] Jámbor (2016a) Jámbor, G. (2016a). Szervezett bűnözés és a kábítószer-kereskedelem kapcsolata. *THEMIS* 14(1), 63-92.
- [239] Jámbor (2016b) Jámbor, G. (2016b). A bűnügyi szolgálati kutya szerepe a kínálati oldal kábítószer-bűncselekmények felderítésében. *THEMIS* 14(2), 5-18.
- [240] Jánosa (2015) Jánosa, K. (2015). *Az EU új bűnügyi hírszerzési modellje*. [Diplomamunka] Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar. Budapest.
- [241] Jobst (2015) Jobst, Á. (2015). *A Stasi működése Magyarországon. A keletnémet és a magyar állambiztonság kapcsolata 1955-1989*. Jaffa Kiadó. Budapest.
- [242] Johnson (2007) Johnson, J. C. (2007). Under New Management. The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation. *Military Law Review* 190-191, 111-152.
- [243] Jones (2020) Jones, R. (2020, Apr. 6.). Meet the world's greatest art detective! *bbc.com* <https://www.bbc.com/culture/article/20200406-meet-the-worlds-greatest-art-detective> (letöltés ideje: 2020. máj. 20.)
- [244] Kaercher (2016) Kaercher, K. (2016). The Materiality of Post-War(s). The Impact of Conflict on the Archaeology and Landscape of Iraqi Kurdistan. In Chalikias, K., Beeler, M., Pearce, A. & Renette, S. (eds.): *The Future Of The Past. From Amphipolis to Mosul, New Approaches to Cultural Heritage Preservation in the Eastern Mediterranean*. (pp. 39-46.) Archaeological Institute of America. Boston.
- [245] Kardos (2015) Kardos, P. (2015). A polgárőrség. In Tihanyi, M. (szerk), *A rendészeti feladatokat ellátó szervek és a polgárőrség. Egyetemi jegyzet*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Szolgáltató Kft. Budapest.

- [246] Karták (2011) Fejérdy, T. (szerk.) (2011). *Karták könyve. Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye. (2. kiadás)*. International Council of Monuments and Sites Magyar Nemzeti Bizottság. Budapest.
- [247] Katona (2000) Katona, G. (2000). *Szervezett bűnözés Magyarországon*. Belügyminisztérium. Budapest.
- [248] Katona (2004) Katona, G. (2004). A kriminalisztika helye a bűnügyi tudományrendszerben. In Bócz, E. (szerk.), *Kriminalisztika I. Belügyi Szemle* 52(10), 45-54.
- [249] Kádár (2013) Kádár, A. K., M. Tóth, B. & Tihanyi, M. (2013.). *A rendőrség társadalmi kontrollja. Egyetemi jegyzet*. Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar. Budapest.
- [250] Kálnoki-Gyöngyössy (2020) Kálnoki-Gyöngyössy, M. (2020). *Nemzet és múzeum. A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében (1777-2010)*. Műhelytanulmányok II/2. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet. Budapest.
- [251] Kármán (2019a) Kármán, G. (2019a). A büntetőjog eszközei a műtárgyhamisítás ellen, az igazságszolgáltatás tükrében. In Bendzsel, M., Emőd, P. & Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától*. (pp. 173-192.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukciósház. Budapest.
- [252] Kármán (2019b) Kármán, G. (2019b). A műtárgyhamisítás elleni fellépés eszköztárának fejlesztése. In Bendzsel, M., Emőd, P. & Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától*. (pp. 241-247.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukciósház. Budapest.
- [253] Kármán (2019c) Kármán, G. (2019c). *A kriminalisztikai szakértői bizonyítás*. [Doktori értekezés] Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Budapest.
- [254] Kármán (2019d) Kármán, G. (2019d). Az illegális műtárgy-kereskedelem a büntetőjog-gyakorlatban Magyarországon. In Vókó, Gy. (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 56. (pp. 48-68) Országos Kriminológiai Intézet. Budapest.
- [255] Keegan (2004) Keegan, J. (2004). *Az iraki háború*. Európa. Budapest.
- [256] Kemenczei (2006) Kemenczei, Á. (2006). Adalékok a két világháború közötti műgyűjtés történetéhez (Fleissig József gyűjteménye). *Folia Historica* 24, 97-114.
- [257] Kemp (2017) Kemp, W. (2017). *Crooked Kaleidoscope - Organized Crime in the Balkans*. The Global Initiative Against Transnational Organized Crime. Geneva.
- [258] Kende (é.n.) Kende, P. (é.n.). *Titkos magyar szolgálatok. Rege róka rejtem*. Hibiszkusz Könyvkiadó Kft. Budapest.
- [259] Kennedy (1987) Kennedy, P. (1987). *The United States. The Problem of Number One in Relative Decline*. In: *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. Random House. New York.
- [260] Keszi-Lohner (2022) Keszi, T. – Lohner, K.: A hálózatelemzés elmélete és rendőrségi gyakorlata. *Belügyi szemle* 70(1), 69-86.

- [261] Kiss Z. K. (2019) Kiss, Z. K. (2019). A műgyűjtés és a műkereskedelem szabályrendszere. In Bendzsel, M., Emőd, P. & Kármán, G. (szerk.): *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától.* (pp. 149-162.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukciósház. Budapest.
- [262] Kiss Z. L. (2015) Kiss, Z. L. (2015). *Válságreagáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai.* Zrínyi.
- [263] Kiss-Benedek (2016) Kis-Benedek, J. (2016). Az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) és az ellene folytatott küzdelem tendenciái. *Hadtudomány* 1-2, 29-40.
- [264] Kis-Benedek (2017) Kis-Benedek, J. (2017). Dzsihadista fészkek, mint a terrorizmus lehetséges kiindulópontjai. *Hadtudomány* 27(1-2), 96-113. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2017.27.1-2.96>
- [265] Kobolka (2013) Kobolka, I. (szerk.) (2013). *Nemzetbiztonsági alapismeretek.* Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó. Budapest.
- [266] Kobolka–Ritecz–Sallai (2003) Kobolka I., Ritecz Gy. & Sallai J. (2003). A MK államhatárának ezredfordulós kriminál földrajza. *KBH Szakmai Tudományos Közlemények* 3(1), 33-43.
- [267] Kollár (2008) Kollár, Zs. (szerk.) (2008). *A finanszírozási családok kriminalisztikája.* Cordi Kht. Budapest.
- [268] Kondorosi (2016) Kondorosi, F. (2016). *A migráció kockázatai.* Alexandra Kiadó. Pécs.
- [269] Koós-Szternák (2014) Koós, G. & Szternák Gy. (2014). A katonai műveletek elmélete és gyakorlata a feldolgozott tapasztalatok alapján (1.) *Honvédségi Szemle* 142(2), 8-21.
- [270] Korek (1988) Korek, J. (1988). *A muzeológia alapjai.* Tankönyvkiadó. Budapest.
- [271] Koturovic (2019) Koturovic, D. (2019). *Organised networks of Serbia: Crime control and state capture in a country undergoing democratic transition and EU accession.* [MPhil thesis] University of Sheffield. Sheffield.
- [272] Kovács G. (2021) Kovács, G. (2021). Forenzikus tudományok ostrom alatt. *Forensic Sciences Under Siege. Belügyi Szemle* 69(10), 1741-1758.
- [273] Kovács V. (1984) Kovács, V. (1984). Mark Aurel Porträt aus Lugio. In Fitz, J. (szerk.), *Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve.* (pp. 89-91.) A Fejér megyei Múzeumok Igazgatósága. Székesfehérvár.
- [274] Kőszegvári (2001) Kőszegvári, T. (2001). A hadviselés és a tér összefüggései a 21. században. In Horváth, I. & Kiss, J. (szerk.), *A tér szerepe a korszerű harcban. A 2000. december 13.-án megtartott konferencia anyaga. Kard és toll sorozat.* (pp. 9-23.) Honvédelmi Minisztérium, Oktatási és Tudományos szervező Főosztály. Budapest.
- [275] Kramer et al. (2017) Kramer, R., Sawyer, R., Amato, S. & LaFontaine, P. (2017 July). *The US Elephant Ivory Market. A New Baseline.* Traffic Report. Traffic. Washington-Cambridge.
- [276] Krajnc (2019) Krajnc Z. et al. (2019). *Hadtudományi lexikon. Új kötet.* Dialóg Campus. Budapest.
- [277] Krizbai (2015) Krizbai, D. D. (2015). Az Iszlám Állam néven ismertté vált terrorszervezet 'propagandagépezete'. *Hadtudomány* 25 (E-szám), 285-295.

- http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/24_KRIZBA_I_DIANA_DANIELLA.pdf
- [278] KSH (é.n.) Központi Statisztikai Hivatal. (é.n.) Hivatalos Statisztikai Szolgálat (HSSz) tagok: Belügyminisztérium. https://www.ksh.hu/hssz_tagok_bm (megtekintés ideje: 2020. dec. 3.)
- [279] Kurta (2003) Kurta, G. (2003) A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem új dimenziói. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 7(4) 99–104.
- [280] Kurtán-Pintér (2010) Kurtán, S. & Pintér, I. (2010). *Rendszerváltás a magyar titkosszolgálatoknál*. Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány. Budapest.
- [281] L. Simon (2021) L. Simon, L. (2021, július 2.). *Pályázat a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói álláshelyére*. http://www.lsimonlaszlo.hu/docs/MNM_foigazgatoi_palyazat_2021_07%2002.pdf (letöltés ideje: 2022. január 3.)
- [282] L. Simon-Virágos (2021) L. Simon, L. & Virágos G. (2021). A nemzet múzeumai. *Kommentár* 2, 48-59.
- [283] Laczó (2021) Laczó, B. (2021). Győri múzeumi éremlopás: 60 millió forintnyi érme tűnt el, gyanúsított van, de nem lopással vádolják. *telex.hu* <https://telex.hu/belfold/2021/05/05/gyor-lopas-romer-muzeum-ermek-nyomozas> (letöltés ideje: 2022. június 2.)
- [284] Laflí-Buora (2021) Laflí, E. & Buora, M. (2021). Archaeological fakes and forgeries in Turkey. *Revista do Museu de Arqueologia e Etnologia* 36, 1-21.
- [285] Lamallari-Zhilla (2015) Lamallari, B. & Zhilla, F. (2015). *Organized Crime Threat Assessment of Albania*. Open Society Foundation for Albania. Tirana.
- [286] Lassányi (2011) Interjú [Lassányi Gáborral] a régészeti lelőhelyek és leletek védelméről a Hír tv Különkiadás című műsorában. (2011, február 22.). *Sírások naplója. Régész blog*. https://sirasok.blog.hu/2011/02/22/interju_a_regeszeti_leletek_illegalis_kereskedelmerol_a_hir_tv_kulonkaidas_cimu_musoraban (megtekintés ideje: 2022. február 1.)
- [287] Lassányi (2013) Lassányi, G. (2013). A régészeti örökségvédelem irányai és lehetőségei 2013-ban. In *A műemlékvédelem és a társadalom lehetőségei válság idején*. (pp. 34-41.) International Council of Monuments and Sites Magyar Nemzeti Bizottsága. Budapest.
- [288] Lassányi (2018a) Lassányi, G. (2018a). A nagy aquincumi betörés, 1973. *Obudai Anzix*. <https://obudaianziksz.hu/lassanyi-gabor-a-nagy-aquincumi-betores-1973/> (megtekintés ideje: 2022. február 1.)
- [289] Lassányi (2018b) Lassányi, G. (2018b). Fémkeresős kutatások az Aquincumi Múzeumban. *Magyar Régészet online magazin* 2018(4), 22-28.
- [290] Lazar (2015) Lazar, A. (2016). Illicit Trafficking in Cultural Goods in South East Europe: Fiat Lux! In Desmarais, F. (ed.): *Countering Illicit Traffic in Cultural Goods. The Global Challenge of Protecting the World's Heritage*. (pp. 107-124.) Observatory Illicit Traffic. International Council of Museums. Paris.
- [291] Lemieux-Clarke (2009) Lemieux, A. M. & Clarke, R. V. (2009). The International Ban of Ivory Sales and its Effects on Elephant Poaching in Africa. *British*

- Journal of Criminology* 49(4), 451-471.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azp030>
- [292] Losson (2016) Losson, P. (2016). Does the International Trafficking of Cultural Heritage Really Fuel Military Conflicts? *Studies in Conflict and Terrorism* 40(6), 484-495.
<https://doi.org/10.1080/1057610X.2016.1221255>
- [293] Lovag (1978) Lovag, Zs. (1978). *A magyar koronázási jelvények*. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest.
- [294] Lukács (2020) Lukács, D. (2020). Műtárgylopások Magyarországon a Psyche Project tükrében. In Baráth, N. E. – Pató, V. L. (szerk.), *A haza szolgálatában. Konferenciakötet 2019*. (pp. 136-146.) Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest.
- [295] Luke-Kersel (2018) Luke, Ch. & Kersel, M. (2018). Introduction: The Power of Place at the U.S. Overseas Research Centers, Heritage Diplomacy, and Archaeology Source. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies* 6(3), 167-171.
- [296] Luttwak (2001) Luttwak, E. N. (2001). *Strategy: The Logic of War and Peace, Revised and Enlarged Edition*. Harvard University Press. Cambridge (Mass.) – London. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1c7zfs>
- [297] Mackenzie (2009) Mackenzie, S. (2011). The Market as Criminal and Criminals in the Market: Reducing Opportunities for Organised Crime in the International Antiquities Market. In: Manacorda, S. & Chappell, D. (eds), *Crime in the Art and Antiquities World*. (pp. 69-85.) Springer. Milano. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7946-9_4
- [298] Mackenzie et al. (2020) Mackenzie, S., Brodie, N., Yates, D. & Tsirogiannis, Ch. (2020). *Trafficking Culture. New Directions in Researching the Global Market in Illicit Antiquities*. Routledge. London-New York.
- [299] Magyarics (2014) Magyarics, T. (2014). *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: érdekek és értékek*. Antall József Tudásközpont. Budapest.
- [300] Manacorda (2009) Manacorda, S. (ed.) (2009), *Organised crimes in Art and Antiquities. Selected papers and contributions from the International Conference on „Organised crime in art and antiquities”. Courmayeur Mont Blanc, Italy, 12-14 December 2008*. ISPAC (International Scientific and Professional Advisory Council of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme). Milano.
- [301] Mango (1990a) Mango, M. M. (1990a). The Seuso Treasure Hunting Plate. *Apollo* 132(5-6), 2-13.
- [302] Mango (1990b) Mango, M. M. (1990). Der Seuso-Schatzfund: Ein Ensemble westlichen und östlichen Kunstschaffens. *Antike Welt* 21(2), 70–88.
- [303] Mango – Bennett (1994) Mango, M. M. & Bennett, A. (1994). *The Sevso Treasure, Part I., Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series 12*. Journal of Roman Archaeology. Ann Arbor, Michigan.
- [304] Maraszek (2006) Maraszek, R. (2006). *Spätbronzezeitliche Hortfundlandschaften in atlantischer und nordischer Metalltradition. Veröffentlichungen des Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt – Landesmuseum für Vorgeschichte 60/I*. Halle (Saale), Landesmuseum für Vorgeschichte. Halle.

- [305] Marsai (2013) Marsai, V. (2013). Külföldi katonai beavatkozás Maliban – Az Opération Serval háttere és eredményei. *Nemzet és biztonság* 1-2, 99-119.
- [306] Marsai (2014) Marsai V. (2014). A 2014-es jubileumi Fragile (Failed) States Index és tanulságai. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések* (16).
http://nit.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2014-16-a-2014-es-jubileumi-fragile-failed-states-index-es-tanulsagai-marsai-v.original.pdf
- [307] Marsai (2016) Marsai, V. (2016). Líbia 2015 tavaszán – egy új Szomália Európa szomszédságában? In Szpisják, J., Kállai, A., Vogel, D., & Mező, A. (szerk.), *Mediterráneum: múlt, jelen, jövő.* (pp. 93-111.) Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely. Budapest.
- [308] Martos (2013) Martos, G. (2013). *Műkereskedelem. Egy cápa ára.* Typotex. Budapest.
- [309] Márton (2011) Márton, A. (2011. november). A civil társadalom helyzetének és szerepének változásai. *Biztonságpolitika* 18.
http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1327252926_Marton_Andrea_Civil_tarsadalom_helyenek_es_szerepenek_valtozasai_-_biztonsagpolitika.hu.pdf
- [310] Mátyás (2020) Mátyás, Sz. (2020). *Bűnözésföldrajz.* Egyetemi jegyzet. Didakt. Debrecen, 2020.
- [311] Mátyás (2021) Mátyás, Sz. (2021). A kábítószer-bűnözés térbeli változásai az elmúlt évtizedek statisztikai adatainak tükrében. *Interdiszciplináris Drogszemle* 2(4), 73-94.
- [312] Mellor (1997) Mellor, J. (1997. June 19). Egyptian treasures smuggler is jailed. *independent*. <https://www.independent.co.uk/news/egyptian-treasures-smuggler-is-jailed-1256685.html> (letöltés ideje: 2022. június 8.)
- [313] Merz (2016) Merz, F. (2016, May 29.). One of the world’s greatest art collections hides behind this fence. *The New York Times* <https://www.nytimes.com/2016/05/29/arts/design/one-of-the-worlds-greatest-art-collections-hides-behind-this-fence.html> (letöltés ideje: 2018. április 29.)
- [314] Migoya (2019) Migoya, C. (2019. Apr. 3.) Afghan Students Learn to Combat Illicit Trafficking of Cultural Property. *University of Arizona News*. <https://uanews.arizona.edu/story/afghan-students-learn-combat-illicit-trafficking-cultural-property> (letöltés ideje: 2019. április 5.)
- [315] Milligan (2008) Milligan, A. (2008). Targeting Cultural Property: The Role of International Law. *Journal of Public and International Affairs* 19(5), 91-106.
- [316] Moisi (2008) Moisi, D. (2008). The Land of Hope Again? An Old Dream for a New America. *Foreign Affairs* 85(5), 140–146.
- [317] Molnos (2012) Molnos, P. (2012). Az 1945 utáni magyar műgyűjtés tíz legjelentősebb alakja. In Takács, G. (szerk.), *Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig. Bibliográfiai lexikon. - Art Collectors in Hungary from the late 18th to the early 21st century. A Bibliographic Dictionary.* (pp. 517-531.) Kieselbach Galéria és Aukciósház. Budapest.

- [318] Montanaro–Jankovski (2005) Montanaro-Jankovski, L. (2005). Good cops, bad mobs? EU policies to fight trans-national organised crime in the Western Balkans. *European Policy Centre (EPC) Issue Paper* 40, 1-27.
- [319] Movius (2021) Movius, L. (2021, Dec. 22.). Auctions in China accounted for 36% of global market in 2020, new report finds. *The Art Newspaper*. <https://www.theartnewspaper.com/2021/12/22/china-accounts-for-36percent-of-global-auction-market-according-to-new-report> (letöltés ideje: 2022.jan.1.)
- [320] Mravik (2001) Mravik, L. (2001). Budapest műgyűjteményei a két világháború között. *Budapesti negyed* 32-33(2-3). <http://www.epa.oszk.hu/00000/00003/00025/mravik.html>
- [321] Mráv-Dági (2019) Mráv, Zs. & Dági, M. (2019). *A Seuso-kincs. Pannonia fénye*. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest.
- [322] Mráv–Szabó (2006) Mráv, Zs., Szabó Á. (2006). Rongál-e a kincsvadász? Egy per és egy ítélet tanulságai. *Magyar Múzeumok* 12(2), 25-26.
- [323] Mráz (2001) Mráz, I. (2001). A tér értékelésének szempontjai a korszerű hadászati célú hadműveletekben. In Horváth, I. & Kiss, J. (szerk.), *A tér szerepe a korszerű harcban. A 2000. december 13.-án megtartott konferencia anyaga*. Kard és toll sorozat. (pp. 24-27.) Honvédelmi Minisztérium. Budapest.
- [324] Musteata (2013) Musteata, S. (2013). Metal detecting and treasure hunters in Moldova. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3(1), 32-37. <https://doi.org/10.23914/ap.v3i0.28>
- [325] Münkler (2005) Münkler, H. (2005). *The New Wars*. Polity Press. Cambridge.
- [326] Myers – Kulish (2016) Myers, S. L. & Kulish, N. (2016, Jan. 9.). „Broken System” Allows ISIS to Profit From Looted Antiquities. *New York Times*. <http://www.nytimes.com/2016/01/10/world/europe/iraq-syria-antiquities-islamic-state.html> (megtekintés ideje: 2022. február 1.)
- [327] N. Kósa (2002) N. Kósa, J. (2002. november 18.). Fémkeresősök és műkedvelő régészek. *Népszabadság Online*. <http://nol.hu/archivum/archiv-87246-70394> (letöltés ideje: 2022. február 2.)
- [328] N. Rózsa (2005) N. Rózsa, E. (szerk.) (2005). *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában*. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- [329] Nagy A. K. (2018) Nagy, A. K. (2018 november 18.). Hátrébb a fémkereső botokkal! *index.hu*. https://index.hu/techtud/tortenelem/2018/11/18/hatrabb_a_femkereso_botokkal/
- [330] Nagy J. (2003) Nagy, J. (2003). A bünszervezet fogalmának hat éve. *Rendvédelmi füzetek* 5(23), 13-22.
- [331] Nagy Gy. (2014) Nagy, Gy. (2014). A magyar katonai képzések története (1945-1990). *Nemzetbiztonsági Szemle* 2 (különszám), 58-67. http://uni-nke.hu/uploads/media_items/nemzetbiztonsagi-szemle-2014-kulonszam-kepzestorteneti-konferencia-20140624.original.pdf
- [332] Nagy L. (2018) Nagy, L. (2018). A régészeti lelőhelyek védetté nyilvánításának emblemikus évtizede (2002-2012). *Műemlékvédelem* 52(5), 274-279.

- [333] Nagy L. (2022) Nagy, L. (2022). *A kulturális örökségvédelem magyarországi intézményrendszerének változásai a 21. században*. E-tananyag kézirat. Pécsi Tudományegyetem, előkészületben.
- [334] Nagy M. (2003) Nagy, M. (2003). A régészeti örökség védelme Magyarországon. In Visy, Zs. (szerk.), *Magyar régészet az ezredfordulón*. (pp. 30-35.) Teleki László Alapítvány. Budapest.
- [335] Nagy-Várdai (2015) Nagy J. & Várdai, V. J. (2015). *Nemzetközi rendészet*. Rejtjel. Budapest.
- [336] Nellesmann et al. (2018) Nellesmann, C., Henriksen, R., Pravettoni, R., Stewart, D., Kotsovou, M., Schlingemann, M. A. J., Shaw, M. & Reitano, T. (2018). *World Atlas of Illicit Flows. A Rhipo-Interpol-GI Assessment*. Rhipo-Norwegian Center for Global Analysis. London-Paris.
- [337] Németh (2003) Németh, Zs. (2003). Visszaesés, karrierbűnözők, szervezett bűnözés. In Blaskó, B. (szerk.), *Büntetőjogi és kriminológiai tanulmányok*. (pp. 105-123.) Rendőrtiszti Főiskola. Budapest.
- [338] Nicaso-Lamothe (1996) Nicaso, A. & Lamothe, L. (1996). *A maffia. A szervezett bűnözés új világrendszere*. Saxum Kiadó. Budapest.
- [339] Nyeste (2012) Nyeste, P. (2012). A bűnügyi hírszerzés. *Magyar Rendészet* 12(4), 25-31.
- [340] Nyeste (2013) Nyeste, P. (2013). A bűnüldözési célú „titkos hírszerzés” és a büntetőeljárás kapcsolata. *Nemzetbiztonsági Szemle* 1(1), 20-38.
- [341] Nyeste – Szendrei (2019) Nyeste, P. & Szendrei F. (2019). *A bűnügyi hírszerzés kézikönyve*. Dialóg Campus. Budapest.
- [342] Okváth (2012) Okváth, I. (2012). Kémek kémek ellen. Adalékok a magyar katonai hírszerzés tevékenységéhez a hidegháború kezdeti időszakában (1945-1950). In Gyarmati, Gy. & Palasik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. (pp. 67-92.) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan. Budapest.
- [343] Olaleye-Otunla (2022) Olaleye-Otunla, O. J. (2022). Supplements to the Study of African Works of Art. *Mediterranean Journal of Social Sciences* 13(3), 62-75. <https://doi.org/10.36941/mjss-2022-0024>
- [344] Otten (2017) Otten, C. (2017, June 5). A Legacy in Ruins. What now for Iraq’s Mosul Museum, recently liberated from ISIS? *The American Scholar* [online] <https://theamericanscholar.org/a-legacy-in-ruins/#> (letöltés ideje: 2017. június 25.)
- [345] P. Szabó (2003.) P. Szabó, E. (2003, szeptember 4.). A rablók mind több kincsre vágnak. *Magyar Nemzet online*. http://mno.hu/migr_1834/a-rablok-mind-tobb-kincsre-vagnak-697571 (letöltés ideje: 2022. február 2.)
- [346] Pajcsics (2006) Pajcsics, J. (2006). Öngyilkosságok és leszámolások a Kádár-korban. Péter György halálesete. *Belügyi Szemle* (54)11, 102-109.
- [347] Pallag (2016) Pallag, Z. (2016, március 4.). „Mindenki tudja a szakmában, hogy honnan származtak azok a tárgyak.” Beszélgetés Kalla Gábor régész-assziológussal, az ELTE-BTK Régészettudományi Intézetének docensével a közel-keleti kulturális örökség helyzetéről. *Magyar Múzeumok*.

- http://archiv.magyardmuzeumok.hu/muhely/3089_%E2%80%9Emindenki_tudja_a_szakmaban_hogy_honnan_szarmaztak_azok_a_targyak%E2%80%9D (letöltés ideje: 2018. április 22.)
- [348] Papp (2012) Papp, I. (2012). A magyar emigráció és az állambiztonság. Kovács Imre története. In Gyarmati, Gy. & Palásik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* (pp. 263-277.) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan. Budapest.
- [349] Parcak (2016) Parcak, S. (2016). *Satellite Remote Sensing for Archaeology.* Routledge. London-New York.
- [350] Parcak-Gathings-Childs-Mumford (2016) Parcak, S., Gathings, D., Childs, C., Mumford, G. & Cline, E. (2016). Satellite evidence of archaeological site looting in Egypt: 2002–2013. *Antiquity*, 90(349), 188-205.
<https://doi.org/10.15184/aqy.2016.1>
- [351] Patay-Lassányi (2019) Patay, R. – Lassányi, G. (2019, december 18.). Kilencvenkilenc bronzékszer a szántásban. *Sírasók naplója. Régészet blog.*
https://sirasok.blog.hu/2009/12/18/kilencvenkilenc_bronzekszer_a_szantasban (megtekintés ideje: 2022. február 2.)
- [352] Paul (2018) Paul, K. (2018). Ancient Artifacts vs. Digital Artifacts: New Tools for Unmasking the Sale of Illicit Antiquities on the Dark Web. *Arts*, 7(2), 12. <https://doi.org/10.3390/arts7020012>
- [353] Paulovics (2003) Paulovics, A. (2003). *A kulturális javak védelme a nemzetközi összehasonlítás tükrében.* Bíbor Kiadó. Miskolc.
- [354] Peterecz (2016) Peterecz, Z. (2016). *A kivételes Amerika. Az amerikai kivételesség történelmi bemutatása.* Gondolat. Budapest.
- [355] Petrás (2012) Petrás, É. (2012). Menekülés az emigrációba. Kovrig Béla kereszténydemokrata politikus és az állambiztonság. In Gyarmati, Gy. & Palásik, M. (szerk.), *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* Budapest, 2012. 245-262. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan. Budapest.
- [356] Petrovic (2013) Petrovic, J. (2012). *The Old Bridge of Mostar and Increasing Respect for Cultural Property in Armed Conflict.* Brill. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden.
<https://doi.org/10.1163/9789004235540>
- [357] Pintér (2013) Pintér, B. (2013). *A pénzmosás elleni küzdelem az új magyar büntetőjogban.* [doktori disszertáció]. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Pécs.
- [358] Pond (2008) Pond, E. (2008). The EU's Test in Kosovo. *Washington Quaterly*, 31(4), 97-112.
- [359] Powell (1992) Powell, C. L. (1992). U.S. Forces: Challenges Ahead. *Foreign Affairs* 71(5), 32-45. <https://doi.org/10.2307/20045401>
- [360] Póczik-Dunavölgyi (2008) Póczik, Sz. & Dunavölgyi, Sz. (2008). *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok.* Heti Világgazdaság Könyvek. Budapest.
- [361] Prohászka (2005) Prohászka, P. (2005). *Kincsek a levéltárból.* Martin Opitz. Budapest.
- [362] Prohászka (2008) Prohászka P. (2008). *Kincsek a levéltárból II: Tanulmányok Európa kora népvándorláskori régészetéhez.* Martin Opitz. Budapest.

- [363] Puskás (2016) Puskás, A. (2016). *Kulturális javak védelme az új típusú biztonsági kihívások tükrében – Esettanulmány: Mali*. [Diplomamunka] Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar. Budapest.
- [364] Raczky et al. (2021) Raczky P., Borhy L., Vida T., Kalla G., V. Szabó G. & Bartus D. (2021). Középtávú régészeti stratégia. Vitaindító gondolatok a magyar régészet jövőjéről az ELTE BTK Régészettudományi Intézetéből. *Archaeológiai Értesítő* 146(1), 225-246. <https://doi.org/10.1556/0208.2021.00024>
- [365] Rainer (2002) Rainer, M. J. (2002). „Helyezkedés” a csúcson. Kádár János néhány boldog éve, 1958-1962. *Rubicon* 3, 36-42.
- [366] Rao (2017. December 6.) Rao, M. (2017, Dec. 6.). The Insanely Lucrative World of Fake, Chiese „Masterpieces”. *Huffington Post*. https://www.huffpost.com/entry/chinese-copy-art_n_5489121 (utolsó megtekintés ideje: 2022. február 2.)
- [367] Rácz (2017) Rácz, T. Á. (2017 ősz). Fémkeresősök a múzeum kötelékében. Közösségi régészeti modell építése Pest megyében. *Magyar Régészet. Online Magazin*. http://files.archaeolingua.hu/2017o/F%F3rum_R%E1cz%20H17%D5.pdf (letöltés ideje: 2019. március 15.)
- [368] Rácz (2019) Rácz, T. Á. (2019). Közösségi régészet. Egy új kutatási eljárás születése *Múzeum Café* 72, 148-157.
- [369] Reif (1984) Reif, R. (1984, június 5.). Peter C. Wilson, 71, is dead; headed Sotheby's in London. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1984/06/05/obituaries/peter-c-wilson-71-is-dead-headed-sotheby-s-in-london.html> (letöltés ideje: 2017. január 23.)
- [370] Reif (1985) Reif, R. (1985, január 15.). Customs Service recovers 3 art works stolen from Europe. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1985/01/15/arts/customs-service-recovers-3-art-works-stolen-in-europe.html> (letöltés ideje: 2017. április 27.)
- [371] Renfrew (2000) Renfrew, C. (2000). *Loot, Legitimacy and Ownership. The Ethical Crisis in Archaeology*. Duckworth. Oxford.
- [372] Renfrew (2007) Renfrew, C. (2017, March). Time for the Sevso evidence to be made public. *The Art Newspaper* 178.
- [373] Renfrew (2014) Renfrew, C. (2014, May). Shame still hangs over the Sevso hoard. *The Art Newspaper* 257. <https://web.archive.org/web/20161009183530/http://old.theartnewspaper.com/articles/Shame-still-hangs-over-the-Sevso-hoard/32545>
- [374] Resperger (2013) Resperger, I. (2013). Biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések 2030-ig. In Kobolka J. (szerk.): *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. (pp. 31-66.) Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó. Budapest.
- [375] Resperger-Kiss-Somkuti (2013) Resperger, I. – Kiss, Á. P. – Somkuti, B. (2013). *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Zrínyi. Budapest.
- [376] Rédei (2018) Rédei, J. (2018, augusztus 12.). Sírablás diszkrétén – a műkincs kereskedelem sötét oldala. *nepszava.hu*.

- https://nepszava.hu/3004614_sirrablas-diszkreten-a-mukincs-kereskedelem-sotet-oldala (letöltés ideje: 2020. ápr. 29.)
- [377] Révész (2003) Révész, B. (2003). *Az állambiztonságtól a nemzetvédelemig*. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged.
- [378] Révész (2004) Révész, B. (2004). Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseihez. *Acta Universitatis Szegedensis. Acta Juridica et Politica*. 66(17) Szegedi Tudományegyetem. Szeged.
- [379] Révész (2005) Révész, B. (2005 május). Állambiztonság és pszichológia. *Beszélő online*. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/allambiztonsag-es-pszichologia> (letöltés ideje: 2018. május 17.)
- [380] Révész (2007a) Révész, B. (2007a). *A titok, mint politika. A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei*. [Doktori értekezés] Szegedi Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar. Szeged.
- [381] Révész (2007b) Révész, B. (2007b). A titkosszolgálatok titoktalanításáról. Egy politikai jelenség politológiai mellőzöttsége. *Politikatudományi Szemle* 4, 129-152.
- [382] Riedlmayer (2008) Riedlmayer, A. (2008.March. 03.). News & Analysis. Banja Luka's Famous Ferhadija mosque rises again. Bosnian Institute. http://www.bosnia.org.uk/news/news_body.cfm?newsid=2373 (megtekintés ideje: 2022. május 29.)
- [383] Rostoványi (1997) Rostoványi, Zs. (1997). Civilizációk háborúja? Huntington és Bassam Tibi felfogásáról. *Külpolitika* 4, 34-55.
- [384] Rothfield (2009) Rothfield, L. (2009). *The Rape of Mesopotamia. Behind the Looting of the Iraq Museum*. University of Chicago Press. Chicago. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226729435.001.0001>
- [385] Rózsa et al. (2006) Rózsa T. és a Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Művelési Központjának munkatársai (2006). *Irak CIMIC kézikönyve*. (Második, átdolgozott kiadás). Magyar Honvédség Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Művelési Központ. Budapest.
- [386] Ruiz (2018) Ruiz, C. (2018, Apr. 19.). Chinese Antiquities stolen in raid on Bath Museum. *The Art Newspaper*. https://www.theartnewspaper.com/news/chinese-antiquities-stolen-in-raid-on-bath-museum?utm_source=daily_april19_2018&utm_medium=email&utm_campaign (letöltés ideje: 2018. április 26.)
- [387] Rush (2012) Rush, L. W. (2012, Apr. 30.). Cultural Property Protection as a Force Multiplier in Stability Operations. World War II Monuments Officers Lessons Learned. *Military Review*. http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20120430_art008.pdf (letöltés ideje: 2017. július 2.)
- [388] Rymer (2014) Rymer, J. (2014). Perceptions of Archaeology and the Words We Use. Blogging Archaeology. In Doug Rocks-Macqueen - Chris Webster (eds.), *Blogging Archaeology*. (pp. 179-186.) Landward Research Ltd. Austin.
- [389] Sajó (2019) Sajó, I. (2019). Az anyagtudomány lehetőségei festmények eredetiségvizsgálatában. In Bendzsel, M., Emőd, P. & Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától*. (pp.

- 113-118.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukciósház. Budapest.
- [390] Sanderson (2017) Sanderson, D. (2017, Febr. 27.). 'Rogue' who built Sotheby's Empire. *The Times* <https://www.thetimes.co.uk/article/rogue-who-built-sothebys-empire-2hnk3vc8b> (megtekintés ideje: 2022. február 3.)
- [391] Sánchez Nava (2013) Sánchez Nava, P. F. (2013). The looting of the past: Mexico's case. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 29-32.
- [392] Scheinost (2013) Scheinost, M. (2013). Organised crime in a country of transition after twenty years. In Duyne, P. C. van, Scheinost, M., Antonopoulos, G. A., Harvey, J. & Lampe, K. von (eds.) *Human dimensions in organised crime, money laundering and corruption*. (pp. 51-68.) Wolf. Nijmegen.
- [393] Schelling (1980) Schelling, Th. C. (1980). *The Strategy of Conflict*. Harvard University. Cambridge (Mass.) – London.
- [394] Schmidt (2006) Schmidt, A. (2006). *Bűnösök és titkosszolgák*. Athenaeum 2000. Budapest.
- [395] Schubauer (2021) Schubauer, L. (2021). A pénzmosással kapcsolatos nemzetközi egységesítési törekvések és a pénzmosás tényállásának 2020. évi átalakítása. In Barabás, A. T. & Christián, L. (szerk.) *Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére. Navigare necesse est*. (pp. 467-477.) Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest.
- [396] Seuso (2019-2022) *A Seuso Kutatási Projekt hivatalos oldala. Magyar Nemzeti Múzeum* (2019-2022). <https://seuso.mnm.hu/>
- [397] Shore (2017) Shore, A. (and British Museum) (2017, March 3.). The Iraqi archaeologists saving their heritage. *blog.britishmuseum.org*. <https://blog.britishmuseum.org/the-iraqi-archaeologists-saving-their-heritage/> (letöltés ideje: 2017. június 25.)
- [398] Sielaff (2001) Sielaff, W. (2001). Szervezett bűnözés Németországban. In *A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból*. (pp. 198-217.) Belügyminisztérium. Budapest.
- [399] Simpson (2015) Simpson, St. J. (2015). Back to Kabul. Case studies of successful collaboration between the National Museum of Afghanistan, the British Museum, the UK Border Force and others in the return of stolen antiquities to Afghanistan. In Desmarais, F. (ed.), *Countering Illicit Traffic in Cultural Goods. The Global Challenge of Protecting the World's Heritage*. (pp. 181-196.) International Council of Museums. Paris.
- [400] Socta (2017) *Europol, European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment 2017: crime in the age of technology*. (2017). Publications Office. The Hague. <https://doi.org/10.2813/78839>
- [401] Socta (2021) *European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021: a corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime*. Publications Office. The Hague. <https://doi.org/10.2813/02362>
- [402] Solomon (2016) Solomon, A. (2016, May 19). Israel to return stolen ancient sarcophagi ti Egypt. The Jerusalem Post.

- <https://www.jpost.com/Israel-News/Israel-to-return-stolen-ancient-sarcophagi-to-Egypt-454336> (megtekintés ideje: 2022. február 2.)
- [403] Sors (2013) Sors, L. (2013). A Nemzeti Adó- és Vámhivatal. In Kobilka, J. (szerk.), *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. (pp. 281-291.) Nemzeti Közzolgálati és Tankönyvkiadó. Budapest.
- [404] Springer (2006) Springer, N. (2006). *Deactivating War. How Societies Demobilise after Armed Conflict*. NATO Defense College Research Branch. Rome.
- [405] Sterling (1997) Sterling, C. (1997). *Pax Maffiosa. A szervezett bűnözés nemzetközi hálózatai*. CEDIT Kft. Budapest.
- [406] Stewart (2011) Stewart, P. (2011). *Weak Links, Fragile States, Global Threats and International Security*. Oxford University Press. Oxford.
- [407] Strazzari (2007) Strazzari, F. (2007). The Decade Horribilis: Organized Violence and Organized Crime along the Balkan Peripheries, 1991-2001. *Mediterranean Politics* 12(2), 185-209.
<https://doi.org/10.1080/13629390701388661>
- [408] Strazzari-Coticchia (2012) Strazzari, F. & Coticchia, F. (2012). The Phantom Menace. Transnational Organized Crime and the Shaping of the Western Balkans. In Stubbs, P. & Solioz, Ch. (eds.), *Towards Open Regionalism in Southeastern Europe*. Southeastern European Integration Perspectives 6. (pp. 11-37.) Nomos. Baden-Baden.
- [409] Svec (2014) Svec, L. (2014, March 6.). Cultural heritage training in the US Military. *National Center of Biotechnology Information (NCBI), Springerplus*
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3979978/>
(letöltés ideje: 2017. június 25.)
- [410] Szabó A. (2015) Szabó, A. (2015). Training opportunities in law enforcement (CEPOL, MEPA, FRONTEX). In *Az adó- és vámşolgálatok aktuális kihívásai. Konferencia és tanulmánykötet*. (pp. 177-196.) Nemzeti Közzolgálati Egyetem & Magyar Rendészettudományi Társaság. Budapest.
- [411] Szabó A. (2016) Szabó, A. (2016). Világméretű hálózat a vámszakmai felsőoktatás területén. In Zsámbokiné Ficskovszky, Á. (szerk.), *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából*. (pp. 122-134.) Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék. Budapest.
- [412] Szabó A. (2017a) Szabó, A. (2017a). Kockázatelemzés mesterfokon, avagy az értékelő-elemző specializáció tapasztalatai. In Boda, J., Felkai, L. & Patyi, A. (szerk.), *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére. Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. (pp. 507-524.) Dialóg Campus. Budapest.
- [413] Szabó A. (2017b) Szabó, Á. (2017b, augusztus 23.). Ezért nem kellene antik műtárgyakkal kereskedni. *fidelio.hu* <https://fidelio.hu/plusz/ezert-nem-kellene-antik-mutargyakkal-kereskedni-5956.html> (letöltés ideje: 2020. ápr. 29.)
- [414] Szabó A. E. (2013) Szabó, A. E. (2013). *A kulturális örökség joga*. Bíbor Kiadó. Miskolc.
- [415] Szabó Cs. (2008) Szabó, Cs. (2008). Az „elveszett” magyar szent korona hazatérése 1978-ban. *Archív Net. XX. századi történeti források* 8(1)

- https://www.archivnet.hu/politika/az_elveszett_magyar_szent_korona_hazaterese_1978ban.html (letöltés ideje: 2017.jan.20.)
- [416] Szabó J. (2018) Szabó, J. (2018 december). A bűnügyi elemzés módszertanának megújítása a rendőrségnél. *Szakmai Szemle* 16(4) 133-140. http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2018_4_szam.pdf
- [417] Szabó et al. (2014) Szabó, M., Kiss, A., Molnár, R., Nagy, B., Neményi, R., Szabó, A., Takács, P. N. & Talabér, I. (2014). Előzetes jelentés a Cserdi község (Baranya megye) melletti római villagazdaság 2012. évi próbafeltárásáról és terepi kutatásáról. In Balázs, P. (szerk.), *FIRKÁK III. Fiatal Római Koros Kutatók III. konferenciakötete.* (pp. 255-304.) Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum. Szombathely.
- [418] Szendrei (2018) Szendrei, F. (2018). A szervezett bűnözés gazdasági háttere és a pénzmosás. *Magyar Rendészet* 18(5), 77-91.
- [419] Szendrei (2019) Szendrei, F. (2019). A szocialista jellegű szervezett bűnözés. In Istvanovszki, L. (szerk.), *A nemzetközi és a honos szervezett bűnözés története, XX. századi fejlődése és várható tendenciái.* (pp. 220-250.) Dialóg Campus & Nordex Kft. Budapest.
- [420] Szendrei (2021) Szendrei, F. (2021). Terrorizmus finanszírozás, avagy a terrorizmus bevételei. In Barabás, A. T. & Christián, L. (szerk.) *Ünnepi tanulmányok a 75 éves Németh Zsolt tiszteletére. Navigare necesse est.* (pp. 499-508.) Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest.
- [421] Szikinger (1998) Szikinger, I. (1998). A magyar rendvédelem és az Európai Unió. A rendvédelem nem megy Európába. *Politikatudományi Szemle* 7(1), 185-198.
- [422] Szternák (2003) Szternák, Gy. (2003). A terrorizmus és a terrorizmus elleni harc tudományos igényű vizsgálatának folyamata. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények* 7(4), 41-45.
- [423] Takács M. (2011) Takács, M. (2011). *A középkor régészete az észak-balkáni régészetben. Párhuzamos összehasonlító vizsgálat.* Akadémiai doktori értekezés. Budapest-Érd.
- [424] Takács R. (2014) Takács R. (2014). Nyitottság és zártság dilemmái – Kulturális érintkezések a külfölddel és a nyugattal. A határok és érintkezések lehetséges megközelítéseiről 1953 után. *Századok* 148(6), 1491-1515.
- [425] Tantaleán (2013) Tantaleán, H. (2013). Detectors and Sondas: Brief comments on Huaqueo or plundering in Peru. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 17-20.
- [426] Tari (1966) Tari, L. (1966). Éremlelet Csongrád-Faragó-tanyán a XIII. századból. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1, 81-92.
- [427] Tarnóczy (2003) Tarnóczy, T. (2003 április). A Békésy gyűjtemény. Kiegészítések Békésy György életrajzához. *Ponticulus Hungaricus.* 7(4). <http://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/bekesy-tarnoczy.html><http://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/bekesy-gyujtemeny.html>
Képgyűjtemény a galériához:
<http://www5.pbrc.hawaii.edu/bekesy/gallery/page2.html> (letöltés ideje: 2021. dec. 29.)

- [428] Temiño (2013a) Temiño, I. R. (2013a). Fighting against archaeological plundering on land and underwater site in Spain. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 6-9.
- [429] Temiño (2013b) Temiño, I. R. (2013a). Metal detectors and beyond: Some final considerations. *Archaeologia Publica Online. Journal of Public Archaeology* 3, 38-45.
- [430] Thomas (2020) Thomas, S. (2020). Preventing crime against cultural and archaeological sites. In Harkness, A. (ed.), *Rural Crime Prevention: Theory, Tactics and Techniques*. (pp. 249-260.) Routledge. London-New York.
- [431] Tihanyi (2015) Tihanyi, M. (szerk.), *A rendészeti feladatokat ellátó szervek és a polgárőrség. Egyetemi tankönyv*. NKE Szolgáltató Kft. Budapest.
- [432] Tóth E. (2011) Tóth, E. (2011). A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945-1990. *Betekintő* 2, 1-40.
http://epa.oszk.hu/01200/01268/00018/pdf/EPA01268_betekinto_2011_2_toth_e.pdf
- [433] Tóth E. (2019) Tóth, E. (2019). A „családi ezüst” nyomában. A Seuso-kincs. *Határtalan Régészet* 4(4), 18-22, Rédei Judit kiegészítésével.
- [434] Tóth S. (2014a) Tóth, S. (2014a, június 23.). Szűkül a kör a Seuso-gyilkos(ok) körül. *hvg.hu*.
http://hvg.hu/kultura/20140623_Szukul_a_kor_a_Seusogyilkosok_korul (letöltés ideje: 2017. jan.23.)
- [435] Tóth S. (2014b) Tóth S.: (2014b, június 23.). Seuso-ügy: szűkül a kör! Exkluzív fotók a kincs hazaszállításáról. *Feol. Fejér megyei hírportál*.
<https://www.feol.hu/belfold/2014/06/seuso-ugy-szukul-a-kor-exkluziv-fotok-a-kincs-hazaszallitasarol> (letöltés ideje: 2020. szept. 17.)
- [436] Tóth-Csányi-Felföldi (2016) Tóth, K. – Csányi, V. & Felföldi, Sz. (2016. jún.8.). Attila aranyai a pulykákban? A szikáncsi kincslelet. *Magyar Múzeumok*.
http://archiv.magyarmuzeumok.hu/muhely/3340_attila_aranyai_a_pulykakban_a_szikancsi_kincslelet (letöltés ideje: 2022. június 29.)
- [437] Tóth–Kőhalmi (2016) Tóth, M. & Kőhalmi, L. (2016). A szervezett bűnözés. In Borbíró, A., Gönczöl, K., Kerezsi, K. & Lévay, M. (szerk.), *Kriminológia*. (pp. 603-626.) Wolters Kluwer Hungary Kft. Budapest.
- [438] Tulliu-Schmalberger (2003) Tulliu, S. & Schmalberger, Th. (szerk.) (2003). *A biztonság megértése felé. Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bízalomerősítési kislexikon*. UNIDIR (United Nations Institute for Disasement Research) 16. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont. Budapest.
- [439] Türk (2021) Türk, A. (szerk.) (2021). *The Old Bulgaria Museum Collection / Стара България Музейна Сбирка*. Studia ad Archaeologima Pasmaniensia, Budapest.
- [440] Tzvetkova (2007) Tzvetkova, M. (2007). *Organized Crime in Bulgaria: Markets and Trends*. Center for the Study of Democracy. Oxford.
- [441] Ulst (2013) Ulst, I. (2013). Combating Illicit metal detecting in Estonia. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 21-28.
- [442] UNESCO (2020) UNESCO (2020). 50 Years of the Flight Against the Illicit Trafficking of Cultural Goods. *UNESCO Courier* 2020(3) 1-52.

- [443] UNODC (2015) Gibbons, J. (ed.): *Drug Money: the illicit proceeds of opiates trafficked on the Balkan route*. (2015). United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna.
- [444] Urbán (2003) Urbán, A. (2013). A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962-1980). *Múltunk* 3, 3-75.
- [445] V. Szabó (2009) V. Szabó, G. (2009). Kincsek a föld alatt. Elrejtett bronzkori fémek nyomában. In Anders, A., Szabó, M., & Raczky, P. (szerk.), *Régészeti dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*. Bibliotheca Archaeologica. (pp. 123-138.). L'Harmattan. Budapest.
- [446] V. Szabó (2019) V. Szabó, G. (2019). *Bronzkori kincsek Magyarországon. Földbe rejtett fegyverek, eszközök, ékszerek nyomában*. Hereditas Archaeologica Hungariae. Archaeolingua. Budapest.
- [447] Vadász (2017) Vadász, V. (2017 január). A Seuso eset tanulságai a jogellenesen külföldre vitt javak visszaszolgáltatása kapcsán. *Magyar Jog* 64(1), 38-47.
- [448] Vadász (2020) Vadász, V. (2020. március-április). A kulturális javakkal kapcsolatos jogvitákra irányadó jog a magyar jogrendszerben. *Külgazdaság, Jogi melléklet* 2020(3-4), 21-41.
- [449] Varga J. (2001) Varga, J. (2001). A schengeni követelményeknek megfelelő határellenőrzés osztrák modellje. *Belügyi szemle* 48, 188-200.
- [450] Varga J. (2011) Varga, J. (2011). A határrendészeti kutatások új kihívásai. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 12, 195-204.
- [451] Varga J. (2015) Varga, J. (2015). Az Integrált Határigazgatás európai uniós rendszere. *Hadtudományi Szemle* 8(3), 170-176.
- [452] Varga J. (2017) Varga, J. (2017). A rendőrség határrendészeti és bűnügyi szervezeteinek együttműködése. In Boda, J., Felkai, L. & Patyi, A. (szerk.), *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére. Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. (pp. 571-578) Dialóg Campus. Budapest.
- [453] Varga J. (2018) Varga, J. (2018). *Integrált határigazgatás*. Nordex Nonprofit Kft. & Dialóg Campus. Budapest.
- [454] Varga M. (2017) Varga, M. (2017). Társadalmi biztonság a terrorizmus árnyékában. *Hadtudomány* 1-2, 127-137.
- [455] Varga-Lukács (2017) Varga, J. & Lukács, D. (2017). A Schengeni Információs Rendszer lehetőségei az illegális műkincs kereskedelem elleni fellépésben. *Határrendészeti Tanulmányok* 14(1), 42-52.
- [456] Váli (2019) Váli, Zs. (2019). Műtárgyvizsgálati eljárások a műtárgyhamisítások leleplezésének vizsgálatában. In Bendzsel, M., Emőd, P. & Kármán, G. (szerk.), *Műtárgyhamisítás magyar szemmel. Ocsut a búzától*. (pp. 89-99.) Szellemi Tulajdon Nemzeti Intézete, Országos Kriminológiai Intézet & Kieselbach Galéria és Aukcióház. Budapest.
- [457] Virág (2012) Virág, J. K. (2012.). Az illegális műkincs-kereskedelem nemzetközi vonatkozásai. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 13, 197-205.
- [458] Viskolcz (2016) Viskolcz, N. (2016). A veszteség gondos dokumentálása: a kulturális örökségvédelem intézményrendszerének változásai a rendszerváltás után (1990-2015). In Sütő, E., Szirmai, É., &

- Újvári, E. (szerk.), *Sodrásban: képzések, kutatások (1975-2015): Tanulmányok.* (pp. 129-141.) Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Szeged.
- [459] Visy (2013) Visy, Zs. (2013). Contributions to the Archaeology of the Seuso Treasure. *Specimina Nova Dissertationum ex Institutis Historiae Antiquae et Archaeologiae Universitatis Quinqueecclesiensis* 21-22, 221-244.
- [460] Vizi (2013) Vizi, S. (2013, július 1.). A hadügy változásai a kétpólusú világrend felbomlása után. *Biztonságpolitika*.
http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1372766068_Vizi_Sandor_hadugy_a_ketpolusu_vilagrend_utan_-_biztonsagpolitika.hu.pdf (letöltés ideje: 2017. június 25.)
- [461] Völgyesy (2010) Völgyesy, L. (szerk.) (2010). *Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon. Műemlékek, régészet, műtárgyak a hazai és a nemzetközi szabályozás tükrében.* Rejtjel. Budapest.
- [462] Wegener (2010) Wegener, C. (2010). The 1954 Hague Convention and Preserving Cultural Heritage. *AIA /Archaeological Institute of America/, HCA /Heritage, Conservation & Archaeology, AIA Site Preservation Program*, 1-8.
<https://www.archaeological.org/sites/default/files/files/Wegener%20v2.pdf> (letöltés ideje: 2017. július 2.)
- [463] Welz (2014) Welz, A. (2014, Feb. 13.). Amid elephant slaughter, ivory trade in US continues. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/environment/2014/feb/13/elephant-slaughter-ivory-trade-us> (letöltés ideje: 2018.április 30.)
- [464] Whitman (2015) Whitman, E. (2015, Aug. 28.). *ISIS Artifacts Trafficking. FBI Warns Art Dealers About Islamic State – Stolen Antiquities From Ancient Sites In Syria, Iraq* <http://www.ibtimes.com/isis-artifacts-trafficking-fbi-warns-art-dealers-about-islamic-state-stolen-2073205> (letöltés ideje: 2016. július 25.)
- [465] Williams (2001) Williams, Ph. (2001). Transnational Criminal Networks. In: Arquila, J. & Ronfeldt, D. (eds.), *Networks and netwars. The Future of Terror, Crime and Militancy.* (pp. 61-97.) Rand Corporation. Santa Monica.
- [466] Woodward (2004) Woodward, R. (2004). *Military Geographies. RGS-IBG Book Series.* Wiley & Blackwell. Malden-Oxford-Carlton.
- [467] Yates (2013) Yates, D. (2013). The theft of cultural property in Bolivia: the absence of metal detectors. *Archaeologia Publica. Online Journal of Public Archaeology* 3, 10-13.
- [468] Zabyelina (2013) Zabyelina, Y. G. (2013). *The State and Transnational Organized Crime: a Case Study Analysis of Criminal Opportunities in the Russian Federation and the United States.* [Doktori értekezés] University of Trento, School of International Studies. Trento.
- [469] Zavis (2003) Zavis, A. (2003, May 12.). Profile: Matthew Bogdanos. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2003/may/12/iraq1> (letöltve: 2017. június 24.)
- [470] Zeed (2016) Zeed, A. A. (2016, July 18.). Sumerian City of Lagash slowly emerging from desert sands. *Al-Monitor*. <https://www.al-monitor.com/originals/2016/07/lagash-sumerian-iraq-babylon.html> (letöltés ideje: 2016. július 25.)

- [471] Zumić (2016) Zumić, M. (2016). What does corruption mean in a transition country? Political scandal of the Port of Belgrade. In Duyne, P. C. van, Scheinost, M., Antonopoulos, G. A., Harvey, J., & Lampe, K. von (eds.), *Human dimensions in organised crime, money laundering and corruption*. (pp. 23-60) Wolf. Nijmegen.
- [472] Zsigmond (2020) Zsigmond, Cs. (2020). A szervezett bűnözés elméleti megközelítéseitől a bünszervezet nemzetközi és hazai fogalmáig. *Belügyi Szemle* 68(10), 61-80.

**A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁBAN MEGJELENT ÉS MEGJELENÉS ELŐTT ÁLLÓ SAJÁT
PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE**

- Hudák (2016a) Hudák, K. (2016a). Egy államhatárokon átívelő társadalmi probléma: A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon. *Határrendészeti Tanulmányok* 13(1), 84-106.
- Hudák (2016b) Hudák, K. (2016b). Műkincsek az elmúlt húsz év háborús zónáiban. Hogyan vált biztonságpolitikai kérdéssé a kulturális örökségvédelem helyzete? In Bene K., Dávid F. & Sarlós I. (szerk.): *Fejezetek a hadtörténelemből 4. Válogatás „A háború művészete. 10 éves a Hadtörténeti esték” című konferencia előadásaiból*. (pp. 63-77.) Magyar Hadtudományi Társaság. Pécs-Budapest.
- Hudák (2017) Hudák, K. (2017a). Illegális műkincs-kereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. *Magyar Rendészet* 17(1), 65-75.
- Hudák (2018a) Hudák, K. (2018a). Megerősödő bűnügyi vonal a nemzetközi műkincsszakértői munkában. *Belügyi Szemle – Ordinem Facere* 1, 37-47.
- Hudák (2018b) Hudák, K. (2018). A vámszakmai munka szerepe és fejlesztési lehetőségei a kulturális javak védelme érdekében. In Czene-Polgár V. & Zsámbokiné Ficskovszky Á. (szerk.), *Innováció, elektronizáció, tudásmenedzsment. Tanulmánykötet*. (pp. 131-149.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata. Budapest.
- Hudák (2018c) Hudák, K. (2018c). Some notes on the Law Enforcement Concept of the National Archaeological Strategy of Hungary. *Specimina Nova Dissertationum ex Instituto Historiae Antiquae et Archaeologicae Universitatis Quinqueecclesiensis* 25, 133-149.
- Hudák (2019a) Hudák, K. (2019a). Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban. In Baráth N. & Mezei J. (szerk.), *Rendészet – tudomány – aktualitások. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Konferenciakötet*. (pp. 141-148.) Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest.
- Hudák (2019b) Hudák, K. (2019b). Az Amerikai Egyesült Államok hadserege és a kulturális örökségvédelem kérdései a hidegháború befejeződésétől napjainkig: kötelezettségek, feladatok és lehetőségek hálójában. In Németh K. (szerk.), *Tavaszi szél 2019 konferencia. Nemzetközi multidiszciplináris konferencia. Absztrakt kötet*. (p. 247.) Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest.
- Hudák (2020) Hudák, K. (2020). Az illegális műtárgykereskedelem mint hálózat és logisztikai lánc elvi sémájának leírása. In Baráth, N. & Mezei, J. (szerk.),

Rendészet – Tudomány – Aktualitások – 2020. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Absztrakt kötet. (p. 32.) Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest.

- Hudák –
Csaba
(2020) Hudák, K. & Csaba, Z. (2020). A Brief Survey of Illicit Art Trade of Archaeological Finds in Hungary – in the Context of Customs Control. In Csaba, Z. & Szabó, A. (szerk.), *Közös kihívások – egykor és most. Tanulmánykötet.* (pp. 133-143.) Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata. Budapest.
- Hudák
(2022) Hudák, K. (2022). Magyarország szerepe a régészeti korú kulturális javak kereskedelmében. *Ünnepi kötet Vaday Andrea tiszteletére.* Eötvös Loránd Kutatóhálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet (megjelenés alatt)

FÜGGELÉK: A KÉRDŐÍVES KUTATÁS KÉRDŐÍVE ÉS A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Üdvözlöm!

Egy rövid kérdőív kitöltéséhez szeretném a segítségét kérni.

Dr. Hudák Krisztina vagyok, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendésettudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje, végzettségem szerint régész és történész (PhD), történelemtanár, a Pécsi Tudományegyetem Igazságügyi Régészet szakirányú továbbképzési program szakfelelőse.

Jelenlegi doktori kutatási témám a régészeti korú leletek és tárgyak illegális kereskedelme és az ellene való rendészeti és közigazgatási fellépés, a hatékonyság-javítás tapasztalatai és lehetőségei hazai és nemzetközi viszonylatban.

Az alábbi kérdőívben arról szeretnék képet kapni, hogy mit gondol a hazai régészettel kapcsolatba kerülő, Magyarországon élő ember, legyen az bármely szempontból szakmabeli vagy bármely szinten a téma iránt érdeklődő. Milyen ismeretei, illetve véleménye van néhány, a régészetet érintő állítással kapcsolatban?

Kérem, hogy a kérdőív kitöltésével támogassa munkámat! A kitöltés anonim. A kérdőív kitöltése kb. 8 percet vesz igénybe.

Együttműködését előre is nagyon köszönöm!

Üdvözlettel,
Hudák Krisztina

*Kötelező

1.) Kérem, adja meg a nemét! *

férfi

nő

nem kívánok válaszolni

2.) Kérem, adja meg hozzávetőlegesen, hogy mennyi idős! *

1 16-23 között

2 24-35 között

3 36-45 között

4 46-65 között

5 66-nál idősebb

6 nem kívánok válaszolni

https://docs.google.com/forms/d/18Npi83c0Nt1JqEfdAQQhafprW9Ja1yl_5DxJteLmeU/edit

3.) Kérem, adja meg hozzávetőlegesen a foglalkozását!
Több választ is bejelölhet! (pl. olyan nyugdíjas vagyok, aki fémkeresőzik) *

- középiskolai diák vagyok
- egyetemista vagyok
- régészhallgató vagyok/régész vagyok
- rendészeti egyetemista/rendész vagyok
- jogáshhallgató/jogász vagyok
- katonai egyetemista/katona vagyok
- az oktatásban dolgozom
- a médiában dolgozom
- egyéb munkavállalói szektorban dolgozom
- olyan civil vagyok, aki hobbiként régészeti korú tárgyak fémkeresésével foglalkozom
- nyugdíjas vagyok
- nem kívánok válaszolni

- 4.) Amennyiben az előző kérdésnél az alábbi opciót választotta (olyan civil vagyok, aki hobbiként régészeti korú tárgyak fémkeresésével foglalkozom), kérem, hogy adja meg a legmagasabb iskolai végzettségét! *

- nyolc általános, vagy annál kevesebb osztály
- szakmunkás bizonyítvány
- érettségi bizonyítvány
- egyetemi diploma
- nem kívánok nyilatkozni

5.) Kérem adja meg, milyen jellegű lakókörnyezetben lakik! *

- főváros
- megyeszékhely, megyei jogú város
- kisváros
- falu
- életvitelszerűen külföldön élek
- nem kívánok válaszolni

6.) Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy tippelje meg, hány nyilvántartott régészeti lelőhely van Magyarországon! *

- 26003
- 45816
- 61214
- 80977
- egyik sem
- nem tudom megítélni
- nem kívánok válaszolni
- régész vagyok

7.) Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy jelölje meg, kinek a feladata, "dolga" a régészeti lelőhelyek védelme Magyarországon? Több választ is bejelölhet! *

- a rendőrségé
- a régészeké
- a kormányhivatalban dolgozó régészeti felügyelőé
- a mezőőröké
- természetvédelmi őrké
- minden állampolgáré
- mindegyiké
- egyiké sem
- nem tudom megítélni
- nem kívánok válaszolni
- régész vagyok

A régészeti piac
helyzete, különös
tekintettel
Magyarországra

1.) A műkincspiac egyfajta hálózatos jelenségnek tekinthető, ahol egyfajta logisztikai láncolat mutatható ki a tárgy eltulajdonítója és a végfelhasználó gyűjtő között. *

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

2.) A valódi fizetőképes kereslet hiánya miatt a hazai régészeti műkincspiac erőteljesen kötődik a külföldhöz. *

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

3.) A kapcsolódás a nemzetközi műkincspiachoz közvetlen, megvannak a bejáratott útvonalak és kapcsolódási pontok. A magyar áru eljut a legnagyobb presztízsű árverésekbe és gyűjteményekbe. *

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

4.) A hazai gyűjtők biztosan kevésbé kapcsolódnak a szervezett bűnözéshez, mint pl. a Balkánon. Sőt, nincs is kapcsolata a régészeti gyűjtésnek a szervezett bűnözéssel Magyarországon. *

https://docs.google.com/forms/d/18Npi83c0Nt1JqEfdAQqhafprW9Ja1yI_5DxJteLmeU/edit

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

5.) A műkincspiac útvonalai legalább részben megegyeznek a szervezett bűnözés tudományos elméletének megfelelően az illegális drogútvonallal Magyarországon is. *

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

6.) A mai magyar rendészeti eszközrendszer (az egymással együttműködő különböző hatóságok és a jogi szabályozás) gyenge a régészeti korú kulturális javak védelme érdekében vívott harcban. *

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

7.) A környező országokhoz képest a magyar régészeti lelőhelyek bolygatottabbak, nagyobb mértékben kirablottak. *

https://docs.google.com/forms/d/18Npi83c0Nt1JqEfdAQQhafprW9Ja1yl_5DxJteLmeU/edit

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

8.) A műkincspiaci áraknak az ezredforduló óta tartó felívelését a koronavírus járvány okozta gazdasági recesszió (visszaesés) csak tovább fogja növelni. *

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

9.) A régészeti korú tárgyakat kínáló aukciós oldalak az internetes bűnözést segítik elő, mert a hatóságoknak nincs elég kapacitása ezeket szorosan követni.

*

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

10.) A fémkereső műszerek legális piaca, a jelenlegi törvényi szabályozás a bűnözést, vagyis a magáncélra történő kincskeresést nem gátolja. *

https://docs.google.com/forms/d/18Npi83c0Nt1JqEfdAQqhafprW9Ja1yl_5DxJteLmeU/edit

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

11.) Kérem, hozzávetőlegesen becsülje meg, hogy a magyarországi civil (vagyis nem régész) fémkeresősök hány százaléka megbízható, erkölcsileg teljesen feddhetetlen, aki semmilyen körülmények között nem tenne el magának régészeti leletet, ha ilyet találna! *

- 1%
- 5%
- 10%
- 20%
- 30%
- 50%
- 90%
- egyik sem
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

12.) A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára az illegális cselekmények (lelőhelyrongálás, régészeti leletek illegális kereskedelme) visszaszorításában. *

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

13.) A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára a lakosság szemléletformálásához. *

- egyetértek
- nem értek egyet
- részben egyetértek
- nem tudom megítélni
- erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam

13.+1.) Mit gondol arról, hogy szükség lenne-e a rendőrségen belül olyan szervezeti egységre, amely kifejezetten az illegális műkincskereskedelemmel, azon belül a régészeti korú tárgyak és leletek védelmével is foglalkozik? *

- Igen, erre nagy szükség lenne.
- Nem, mert ilyen egy már van és jól működik.
- Igen, mert ilyen volt ugyan, de jelenleg sajnos már nincs.
- Nem, mert a rendőrségen belül több szervezeti egység is foglalkozik ezzel a témával és van csak kifejezetten ezzel a témával foglalkozó egység is.
- Van ugyan ilyen egység, de a jelenlegi nem működik hatékonyan, az egészet újra kellene gondolni.
- Van ugyan ilyen egység, de olyan szervezeti egység is kellene, amely csak a régészeti korú tárgyakkal foglalkozik.
- Nem tudom megítélni.
- Erről még nem hallottam / ezen még nem gondolkoztam.

<https://docs.google.com/forms/d/18Npi83c0Nt1JqEfdAQQhafprW9Ja1yl5DxJfeLmeU/edit>

Űrlapok

A KÉRDŐÍVES KUTATÁS EREDMÉNYEI

A 2021. december 27.-2022. január 6. között egy kérdőíves kutatást végeztem a Google-kérdőívszerkesztő program segítségével. A kérdőív elkészítésére a doktori értekezés kéziratának lezárása előtt került sor, ezáltal lehetőség nyílt a disszertáció eredményeinek pontosítására is. A válaszolóknak 10 napjuk volt kitölteni a kérdőívet.

Az önkitöltő típusú, anonim, felderítő jellegű kutatás részét képező kérdőív kérdései egy percepció-kutatás kérdései voltak.⁷⁴¹ A kérdőívet kitöltők populációjának kiválasztása a nem valószínűségi mintavételi eljárás keretein belül történt, ezért az eredmények csak a kitöltők körére reprezentatívak.

Arra voltam kíváncsi, hogy a régészettel bármilyen szinten kapcsolatba kerülő kitöltőknek milyen ismereteik vannak ezekről a speciális témákról, amelyeknek nagy részéről nem tanultak a régészek az egyetemen sem. Hogyan észlelik, egyáltalán észlelik-e a problémákat vagy eddig észre sem vették, nem foglalkoztak vele? A hazai régészeti közbeszédben és a szaksajtóban azonban vannak a témakörbe vágó hírek, amelyek befolyásolhatják véleményüket. A kérdőívet úgy próbáltam kidolgozni, hogy minél árnyaltabb képet kapjak a válaszról.

A témával foglalkozó előzetes empirikus kutatás nem ismert, ezért a problémafelvetés, és a kapott eredmények véleményem szerint hiánypótlók.

A mintavétel célzott volt: olyan személyek tölthették ki, akik valamilyen módon már kapcsolatban vannak a régészettel. Az alapsokaság mégis heterogénnek tekinthető, mert nem csak egy foglalkozást űzők tartoznak ebbe a tág körbe. A célcsoport azok a természetes és jogi személyek voltak, akik ma Magyarországon kapcsolatba kerülnek a régészettel, ezen belül a régészeti leletek és tárgyak illegális kereskedelmével. A célcsoport 3 nagy alcsoportra oszlik, ezáltal a különböző vélemények és törekvések összehasonlíthatókká váltak.

Az 1. alcsoport a régészek. Az ő megkeresésük a Magyar Régész Szövetség elnökének elküldött minta-kérdőív segítségével történt, aki a megkeresésre pozitívan reagált, tanulmányozta a kérdőívet, kitöltötte, majd szétküldte a kérdőívet a tagságnak. A 2. alcsoport a közösségi régészet aktív civil szereplői voltak. Ők elsősorban a Közösségi Régészeti Egyesületbe tömörülnek, amely a facebookon a Múzeumbarát Fémkeresősök privát csoportban

⁷⁴¹ HÉRA-LIGETI 2014.

folytat igen aktív közösségi életet. A 3. alcsoportot azok a rendészek, jogászok, katonák, kriminológusok, újságírók, egyetemi tanárok, stb. alkották, akik elsősorban a jog, a jelenség, vagy a média hírek szemszögéből ismerik meg a magyar régészetet.

Az alábbi csoportokban osztottam meg a kérdőívet:

1. emailben:

Magyar Régész Szövetség (MRSZ) – köremailt küldött ki a tagoknak, akik több mint 370-en vannak jelenleg; ebből 13 tag pártoló tag, vagyis nem régész.⁷⁴² Az MRSZ rendes tagja az lehet, aki régészet szakon MA végzettséget szerzett. Régészhallgatók nem lehetnek tagok. Jelenleg más pályán dolgozó, egykor régész végzettséget szerzett régész is lehet tag. Az MRSZ nem kamara, nem kötelező belépni végzés után. Az MRSZ –en belül több szakmai jellegű nézeteltérés is volt, amiért többen kiléptek, jórészt a megalakulás utáni első években. Más régészek soha be sem léptek a szervezetbe. Jelenleg Magyarországon kb. 500-600 régészet MA végzettségű ember él. Néhány kivételtől eltekintve mindegyikük azon a néhány magyarországi egyetemen szerezte végzettségét, ahol lehet régészetet tanulni, vagyis a kör elég szűk. Ha nem is ismer mindenki mindenkit személyesen, de majdnem, hallomásból vagy publikációból szinte biztosan, főleg, ha azonos korszakot kutatnak (őskori régészet /ezen belül paleolitikum, neolitikum, rézkor, bronzkor, vaskor/, klasszika archaeológia, római provinciális régészet, népvándorláskor, középkor, archaeometria). Különösen igaz ez azokra, akik körülbelül egy generációhoz tartoznak.

2. facebook:

- *Múzeumbarát Fémkeresősök (K.R.E.)*, privát beállítású csoport, 466 tag, de a tagok kb. fele régész
- *Kriminológia Most*, privát beállítású csoport, 730 tag

3. privát továbbosztások (utólag jelezték, hogy tovább osztották a kérdőív linkjét)

A kérdőívben minden kérdésre kötelező volt válaszolni a tovább lépéshez. A kérdőívet 256-an töltötték ki, vagyis minden kérdésre 256 válasz érkezett.

Tehát N=256. Ez a minta ugyan nem reprezentatív a magyar lakosságra vonatkozóan, de akik kitöltötték, ahhoz a szűk csoporthoz viszonyítva mégis elég nagy ez a szám, a válaszadók véleménye számít, így reprezentatívnak tekinthető.

⁷⁴² ANONYMUS 2020b.

A kérdőív II. részében az állítások zöme azok a hipotézisek, vagy a hipotéziseknek egy tudatosan átalakított változata, amelyek a disszertáció készítése közben bennem megfogalmazódtak bebizonyítandó feltevésekként.

A kérdőívben csak feleletválasztós (szelektív), zárt, illetve félig zárt kérdéseket tettem fel a bevezető részben, míg a második részben állításokat fogalmaztam meg. Emellett volt egy tippelős, becslést tartalmazó kérdés is.

Bevezető kérdések

Az alábbiakban bemutatom a kérdőívben szereplő kérdéseket és értékelem az azokra érkezett válaszokat.

1. kérdés

A kérdőívet kitöltő nemének megadása

„Kérem, adja meg a nemét!”

A bevezető kérdések (amelyek szociodemográfiai kérdések) közül az első egy alapkérdésre, a válaszadó társadalmi (tulajdonképpen biológiai) nemére kérdezett rá. A válaszokból kitűnik, hogy a kitöltők kb. háromnegyede, 66,4%, 170 fő férfi, míg a magukat nőként meghatározók aránya 32%, 82 fő.

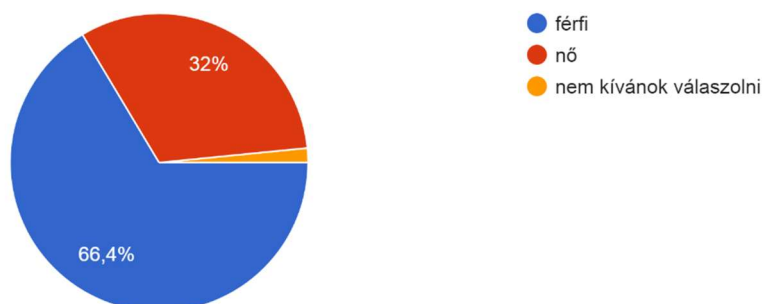
A fémkeresősök jelentős része is férfi, míg a régészek között a női-férfi arány kb. 50-50% lehet. Pontos számarányok azonban nem álltak rendelkezésemre, ilyen statisztikát még nem láttam sem a fémkeresősökről, sem a hazai régészekről.

A statisztikai arányokból úgy tűnik, hogy a nem-fémkeresős és nem-régész kitöltők is inkább férfiak voltak. Azaz, a téma iránt olyan mértékben érdeklődők között, akik rászánták az időt, hogy kitöltsék a kérdőívet, több a férfi.

Nagyon érdekes volt számomra az az 1,6% százalék, az a 4 fő, aki nem kívánta a saját nemét meghatározni. Úgy gondolom, ennek az oka az a félelem lehetett, hogy kiderül a kitöltő személye; ezt kívánták palástolni a válasszal.

1.) Kérem, adja meg a nemét!

256 válasz

2. kérdés

Az életkori korcsoport megadása

„Kérem, adja meg hozzávetőlegesen, hogy mennyi idős!”

A válaszokból látható, hogy a kérdőívet kitöltők jelentős része (19,9+26,6+45,3=91,8%) a 24-65 év közötti tartományba esik, a munkavállalás szempontjából aktív korú. A 24. évnél meghúzott határ az egyetemi MA-képzés lehetséges legkorábbi befejezésének éve (3 év BA-képzés+2 év MA-képzés=23 év) után lett meghúzva, a 65.(64,5) életév⁷⁴³ pedig a férfiak jelenlegi öregségi nyugdíjkorhatárának éve.

16-23 év közötti: 7 fő (2,7%)

24-35 év közötti: 51 (19,9%)

36-45 év közötti: 68 fő (26,6%)

46-66 év közötti: 116 fő (45,3%)

66 évnél idősebb: 12 fő (4,7%)

nem kívánt válaszolni: 2 fő (0,8%)

Érdekes, hogy míg az előző kérdésre (milyen nemű a kitöltő) még négyen nem kívántak válaszolni, itt már csak két fő nem vállalta fel az életkorát. Úgy gondolom, ez amiatt lehetett, mert többeknek eloszlottak a kételyei a kérdőív elején írt szövegben biztosított anonimitást illetően. A hét, 16-23 év közötti fiatal régészhallgató és/vagy fiatal fémkeresős lehetett, mivel azokon a fórumokon, ahol a kérdőívet megosztottam, más fiatal nem fért hozzá a kérdőívhez.

A témában legaktívabbnak azok a középkorú, szakmájukat gyakorló, tapasztaltabb válaszadók tűnnek, akik a kitöltők közel felét alkotják 45,3%-al. Ők azok, akik szinte napi

⁷⁴³ ANONYMUS 2022b

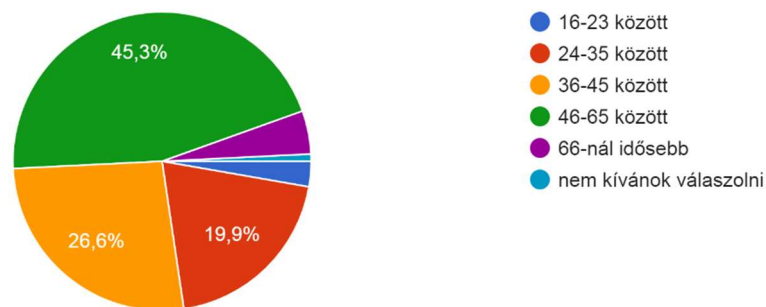
szinten szembesülhetnek munkájuk során a magyar régészet problémáival, valamint ők alkotják az ún. nem szakmabeli érdeklődők többségét. Ez az a korosztály, amely a fémkeresősök közül is legaktívabban van jelen a terepen.

Az egyetemi régészképzésben a PTE kivételével nemigen kap teret a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmének témaköre (a muzeológia és a régészeti örökségvédelem órák elsősorban a régészeti ingatlan örökségvédelemre koncentrálnak), de a régész közbeszédben erősen jelen van a téma. Erre a nagyfokú érdeklődésre utal a fiatal munkavállaló korú kitöltők nagy, 19,9%-os aránya, amely jelzi a korosztálynak a téma iránti nyitottságát.

Örvendetes, hogy a nyugdíjas korosztályból is kitöltötték tizenketten a kérdőívet, amely a korosztály szellemi aktivitására, fittségére, nem pedig fásultságra utal.

2.) Kérem, adja meg hozzávetőlegesen, hogy mennyi idő!

256 válasz

3. kérdés

A foglalkozáscsoport megadása

„Kérem, adja meg hozzávetőlegesen a foglalkozását! Több választ is bejelölhet! (pl. olyan nyugdíjas vagyok, aki fémkeresőzik)”

A foglalkozáscsoport kérdésre érkezett válaszok azt mutatják, hogy a kitöltők 31,6%-a, 81 fő régész vagy régészetet tanul valamelyik egyetemen.

A rendvédelemben dolgozó kitöltők aránya $1,6+0,8=2,4\%$, összesen 6 fő, amely $0,0234\%$, vagyis elenyésző arány.

A jogász, vagy joghallgató kitöltőkkel együtt is $2,4+1,6=4\%$, összesen 10 fő az, aki kitöltötte a kérdőívet.

Számomra ez több dolgot jelez:

1. a témát olyan speciálisnak érzik a kérdőívet megkapók, hogy ki sem töltik a kérdőívet; nem érzik úgy, hogy meg tudnák válaszolni a kérdéseket, ezért el sem kezdik kitölteni

2. a téma nem érdekli ezeket a célcsoportokat annyira, hogy kitöltsék a kérdőívet, nem szánnak rá időt

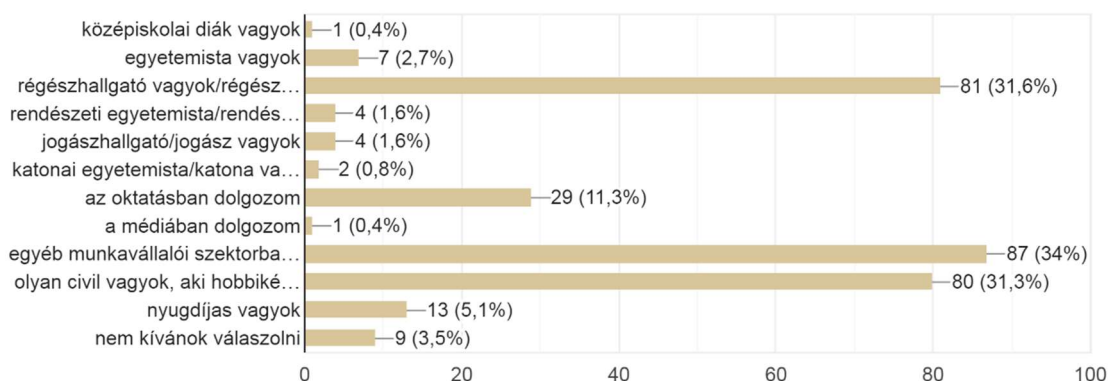
3. a téma nem jutott el olyan egyénekhez és (akár virtuális) közösségekhez ebben a célcsoportban, akik nagyobb számban kitöltötték volna a kérdőívet

A foglalkozáscsoportokat vizsgálva az egy középiskolás valószínűleg egy fiatal fémkeresős ifjú lehet. Éppen azért, mert a kiküldött egyéb célcsoportoknál nem juthatott el más középiskoláshoz a kérdőív, csak a Múzeumbarát Fémkeresősök fb-csoportban. A külön kategorizált csoportok mellett megjelenített, vagyis nem-régészhallgató, nem-rendészeti egyetemista, nem-jogászhallgató, nem-katonai egyetemista, vagyis az „egyéb” egyetemisták száma hét, akik valószínűleg fiatal fémkeresősök, vagy társadalomtudományt tanulnak (pl. szociológiát, a Kriminológia Most fb-csoport tagjaként). Az oktatásban dolgozónak vallotta magát 29 fő, amely magas szám és 11,3%-os arány, bár sajnálatos módon nem különítettem el a felsőoktatásban és a köznevelésben dolgozókat, amely még beszédesebb eredményt hozott volna. A médiában egy fő dolgozik, amely egyedi és a média érdeklődését mutatja számomra. Az egyéb munkavállalói szektorban dolgozók és a civil fémkeresősök száma csaknem megegyezik, csak hét fő a különbség, azaz szinte mindegyik fémkeresős a ki nem emelt munkavállalói szektorokban, munkakörökben dolgozik.

Kilenc fő nem kívánt válaszolni a kérdésre.

3.) Kérem, adja meg hozzávetőlegesen a foglalkozását! Több választ is bejelölhet! (pl. olyan nyugdíjas vagyok, aki fémkeresőzik)

256 válasz

4. kérdés

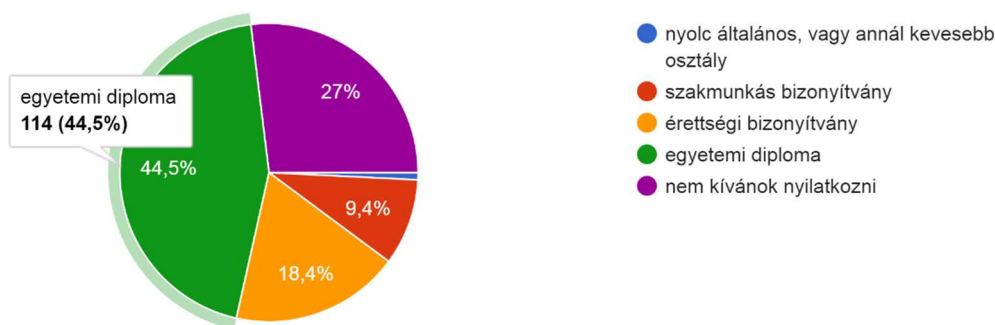
Egy adott alcsoport (hobby fémkeresősök) iskolai végzettségének vizsgálata

„Amennyiben az előző kérdésnél az alábbi opciót választotta (olyan civil vagyok, aki hobbiként régészeti korú tárgyak fémkeresésével foglalkozom), kérem, hogy adja meg a legmagasabb iskolai végzettségét!”

Mivel mind a 256 fő kitöltötte, a kitöltők egészére vetítve kaptam számadatokat és számarányokat. A kérdésben nyilatkozni nem kívánók magas száma: 69 fő (27%) is jelzi, hogy a kitöltők egy része félt, hogy kiderül a személye. Valószínűleg ezek a kitöltők nem a régészek, jogászok, rendészeti végzettségűek közül kerültek ki, hanem a fémkeresősök közül.

4.) Amennyiben az előző kérdésnél az alábbi opciót választotta (olyan civil vagyok, aki hobbiként régészeti korú tárgyak fémkeresésével foglalkozom...), adja meg a legmagasabb iskolai végzettségét!

256 válasz

5. kérdés

A lakókörnyezet mint szociokulturális közeg vizsgálata

„Kérem, adja meg, milyen jellegű lakókörnyezetben lakik!”

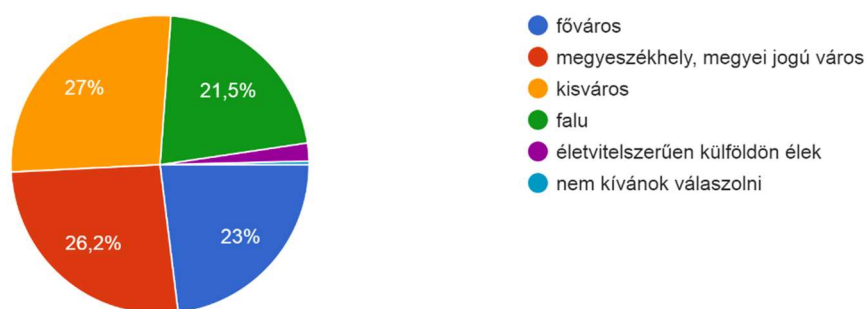
Ebben a kérdésben azt akartam megvizsgálni, hogy a fémkeresés, vagy egyáltalán a régészettel való foglalkozás egy „városi hobbi”, kirándulás a természetbe kulturális programmal egybekötve, illetve hogy a kultúrának ez a szelete, a régészeti örökségvédelem mely lakókörnyezet-típusban lakók számára meghatározó jelentőségű. A válaszadók több mint fele, $26+27\%=53\%$ ($69+67=136$ fő) urbánus jellegű közegben él: megyeszékhelyen, megyei jogú városban vagy kisvárosban. Ha ehhez hozzáadjuk a főváros mélyen urbánus közegében élőket, 23% -ot (59 fő), akkor ez már $53\% (26+27)+23\%=76\%$. Első hallásra meglepő módon a válaszadók közül falun csak 55-en (21,5%) élnek. Ez meglehetősen kevés, tekintve, hogy jogállása szerint ma Magyarországon a főváros mellett 23 megyei jogú város, 322 város, 128

nagyközség és 2681 község található.⁷⁴⁴ Azaz a régészettel való foglalkozás, hobbi szinten vagy hivatást tekintve, valamint a régészet iránti bármilyen szintű érdeklődés inkább, sőt, túlnyomórészt az urbánus közeghez köthető, erre utal a 76%. Életvitelszerűen külföldön élő (magyarként) jelölte meg magát 5 fő (2%). Többségük feltehetően fémkeresős - számuk, arányuk megfelel a vártnak. Ők az a néhány fő, aki névvel-arccal felvállalja a tevékenységét, amelyet külföldön folytat, legális keretek között.

Nem kívánt válaszolni 1 fő (0,4%). Ez a válaszcsoporthoz csökkenő tendenciát mutat; úgy gondolom, hogy a bizalmatlankodó, anonimitását féltő kezdeti négy fő csökkent le egyetlen főre az 5. kérdésig.

5.) Kérem adja meg, milyen jellegű lakókörnyezetben lakik!

256 válasz

6. kérdés

Általános becslés tétele a magyarországi régészet jelentőségét illetően

„Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy tippelje meg, hány nyilvántartott régészeti lelőhely van Magyarországon!”

A kérdés arra vonatkozott, hogy milyen jelentősnek gondolja egy nem-régész a Magyarországon nyilvántartott régészeti lelőhelyek számát, mekkora mennyiségű lelőhely az, amelynek sorsáért a régész aggódik?

A tényszerű kérdésre adott válaszok meglehetősen tarka képet mutatnak. Egy régésznek egy ilyen kérdés nem túl nehéz, hanem tudja hozzávetőlegesen fejből, akkor azonnal rákeres a megfelelő helyre, ahol naprakész adatot talál.⁷⁴⁵ A kérdésben olyan számadatokat adtam meg, amelyek egymástól távolabb esnek (26003, 45816, 61214, 80977) illetve felajánlottam egy beugratós opciót az „egyik sem” válaszopció megadásával. Emellett a szakmabeliekre gondolva

⁷⁴⁴ ANONYMUS 2019b.

⁷⁴⁵ ANONYMUS é.n. d.

megadtam a „régész vagyok” opciót, valamint a nem-szakmabelieknek megadtam a „nem tudom megítélni”, valamint a „nem kívánok válaszolni” opciót.

A helyes válasz 61214 lelőhely volt. Ez a 2021. december 27.-i naprakész adat, amely napon a kérdőíves kérdezést elindítottam.

A válaszadók közül 83 fő (32.4%) nyilatkozta azt, hogy régész. Az ő válaszuk itt nem releváns, mert nem az ő válaszukra voltam kíváncsi. Viszont mivel ez egy direkt kérdés volt, megtudtam, hogy 83 régész töltötte ki a kérdőívet, amely nem egyezik meg teljesen a 3. kérdésnél a régészhallgató vagyok / régész vagyok foglalkozáscsoportot megjelölő 83 válasszal, ez elég érdekes. Lehet tévesztés eredménye is, de lehet két fő tudatos félrevezetése is, akik nem a valóságnak megfelelően válaszoltak a kérdésekre, hanem terelni próbáltak.

A nem-régészek közül 52 fő (20,3%) találta el a helyes adatot. Több volt a fölébecslés, mint az alábecslés: egészen kis lelőhelyszámot, 26003-ot becsült 14 fő (5,5%) és kissé alá becsült 26 fő (10,2%), amely együttesen $14+26=40$ fő. Fölé becsült 44 fő (17,2%). ha egymás mellé állítjuk a becsléseket, akkor elég kiegyenlített az eredmény: 40 fő alá becsült, 52 fő helyesen találta el, 44 fő pedig fölé becsült.

Aki nem tett számszerű tippet, abból öten (2%) úgy gondolhatták, hogy ugratni akarom őket és nem adom meg a helyes eredményt.

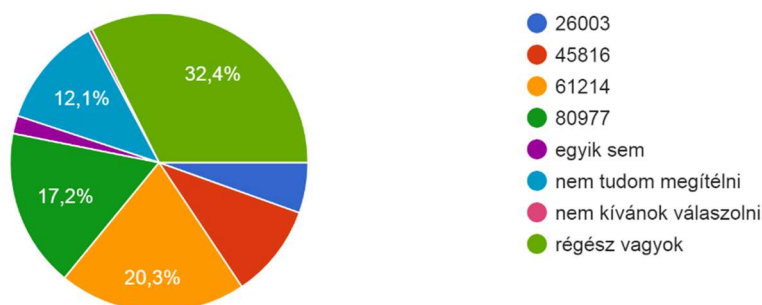
Akik nem tudták megítélni a lelőhelyek számát, azok 31-en voltak (12,1%).

Ennél a kérdésnél nem volt olyan, aki nem kívánt volna válaszolni, vagyis a kérdésnél csak kitérő válasz született, elutasító nem. Ez számomra azt jelenti, hogy a korábbi elutasítás ennél a kérdésnél meglepődésbe és tanácsstalanságba csaphatott át, vagy valamilyen választ tippelt a korábban komolyabban együttműködni nem akaró néhány kitöltő.

Akik nem tudtak tippelni, azok száma elég nagy, ugyanúgy, ahogyan az alá- és fölé becslőké is, amely arra utal, hogy a társadalom, a nyilvánosság hozzávetőlegesen sincs tisztában a magyarországi régészeti örökség számszerű adataival, még azok egy része sem, akik hobbi szinten kutatják azt, mint civil fémkeresős.

6.) Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy tippelje meg, hány nyilvántartott régészeti lelőhely van Magyarországon!

256 válasz

7. kérdés

Az állampolgári felelősségérzet és az állampolgári tudatosság mérése

„Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy jelölje meg, kinek a feladata, „dolga” a régészeti lelőhelyek védelme Magyarországon? Több választ is bejelölhet!”

Ebben a kérdésben arra voltam kíváncsi, hogyan ítélik meg a válaszadók az állampolgári felelősség fogalmát, illetve mennyire tartják a szűk szakma feladatának a magyar régészeti emlékek és tárgyak védelmét. Érdekes kérdés az is, hogy a terepen, cégek vagy múzeumi alkalmazásban dolgozó régészek magukhoz képest a kormányhivatalokban dolgozó régész munkatársak feladatának jobban érzik-e a régészeti lelőhelyek védelmét, mint a saját magukénak? A válaszoknál mindenkinek volt valamilyen véleménye, nem volt olyan, aki nem kívánt válaszolni és csak 3 fő nyilatkozott úgy, hogy nem tudja megítélni. A régészeknek nem volt kötelező választ megjelölni a „régész vagyok” opció kívül, de volt rá lehetőségük, mint ahogy a többi válaszadó is megjelölhetett több választ. A „régész vagyok” válaszokon kívül a többi lehetőségre összesen $56+52+68+44+46+100+45+1+3=415$ db kiválasztás érkezett, vagyis $256-82$ (a régészek száma)=174 fő adott 415 féle választ.

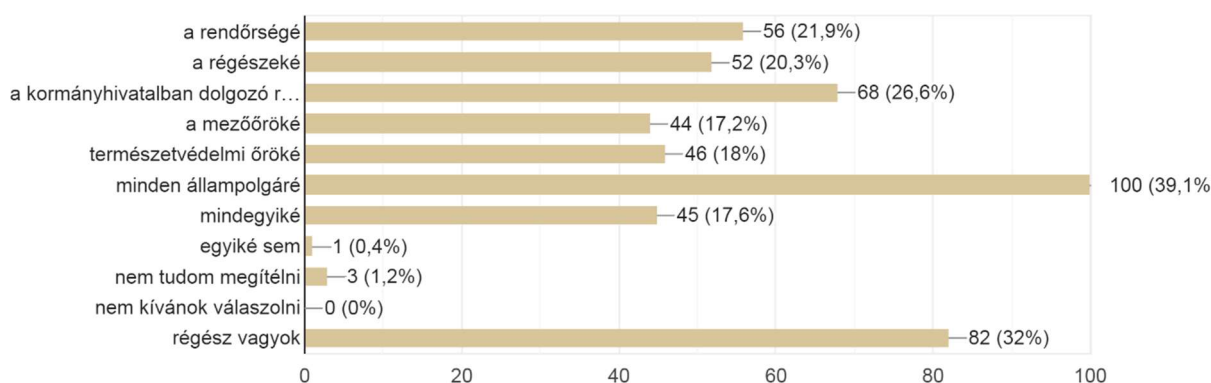
Sajnos nem adtam meg úgy a kérdést, hogy a régész kitöltő ne válasszon az opciók közül, csak az utolsó opciót jelölje meg („régész vagyok”), ezért a sokaságban, a 415 db válaszban az ő válaszaik is benne vannak. Így a 174 fő csak egy ideális, elméleti szám, valójában jóval kisebb lehet.

Kiugróan sokan választottak úgy a válaszadók közül, hogy a régészeti lelőhelyek védelme minden állampolgár feladata, kötelessége, amely általános értelemben megfelel az Alaptörvény szellemiségének.⁷⁴⁶

Érdekes, hogy a rendőroket is többen jelölték meg, mint a régészeket, de kevesebben, mint a kormányhivatalban dolgozó régészeket. Ez arra a tanult ismeretre utal, hogy a nem legális régészettel kapcsolatos tevékenységek nem a terepi régészre, hanem a kormányhivatalban dolgozó régész munkatársak feladata, akiknek ez jogszabályban előírt kötelességük. A rendőrséget alig valamivel többen jelölték csak meg, mint a régészeket és számottevően kevesebben, mint a kormányhivatali régész munkatársakat. Ez véleményem szerint kismértékű bizalmatlanságot jelez a rendőrség felé.

7.) Amennyiben Ön nem régész, kérem, hogy jelölje meg, kinek a feladata, "dolga" a régészeti lelőhelyek védelme Magyarországon? Több választ is bejelölhet!

256 válasz

A régészeti piac helyzete, különös tekintettel Magyarországra

A kérdőívnek ebben a szakaszában összesen 14 db állítást tettem. Ezek olyan állítások, amelyek a doktori disszertációhoz kapcsolódó kutatásomban az évek során esetleges vagy tényleges hipotézisként megfogalmazódtak bennem, valamint olyan toposzok, amelyek a régészeti közbeszédben hosszú ideje meggyökeresedtek. A kérdőívben állításként megjelenő

⁷⁴⁶ Amely így szerepel az Alaptörvény Nemzeti Hitvallásában: „Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”

Továbbá így szerepel az Alapvetés P) cikkében: „(1) A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”

egyres hipotéziseket, némelyiket összevonva egymással, a disszertáció is kidolgoztam, megerősítettem vagy elvettem.

A II. szakasz 13+1 (14) állításánál arra voltam kíváncsi, hogy az adott hipotézist, vagy toposszá vált elképzelést a válaszadók mennyire tartják meglepőnek vagy elfogadhatónak, újdonságnak vagy megszokottnak, reálisnak vagy irreálisnak.

1. állítás

„A műkincspiac egyfajta hálózatos jelenségnek tekinthető, ahol egyfajta logisztikai láncolat mutatható ki a tárgy eltulajdonítója és a végfelhasználó gyűjtő között.”

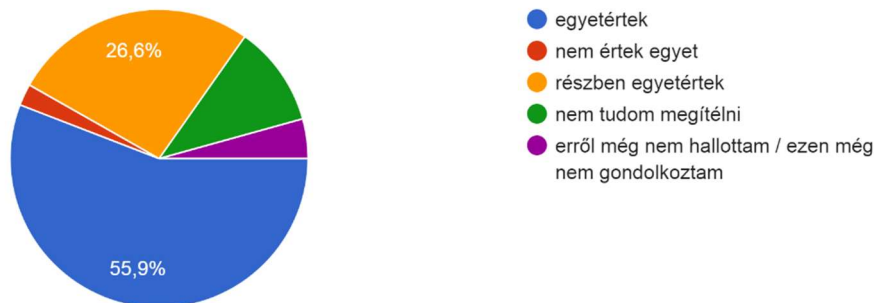
A teljes mértékben igaz állítás a disszertáció egyik olyan hipotézise, amely igazolást nyert és új tudományos eredménynek tekinthető.

Azt feltételeztem, hogy ennek az állításnak az igazságtartalma lesz a leginkább nyilvánvaló, egyértelmű mindenki számára, aki valaha is kapcsolatba került, akár csak sajtóhír formájában is a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelmével.

Ehhez képest a válaszadók csak több mint fele, 143 fő (55,9%) értett teljes mértékben egyet az állítással. Nem értett egyet az állítással 6 fő (2,3%), amely elég sok, tekintve az állítás tagadásának nonszensz voltát. Részben értett egyet az állítással 68 fő (26,6%), amely valamiféle egyéni különvéleményekre, saját tapasztalatokból kialakult magánvéleményekre utal. Ez is meglehetősen nagy arány. Nem tudja megítélni a kérdést 28 fő (10,9%), amely egy becsületes hozzáállást jelent, tekintve azt, hogy ez a téma tudományos mélységeiben eddig nem lett kifejtve magyarul, idegen nyelven pedig valószínűleg kevesen mélyedtek el a magyar olvasók közül. 11 fő (4,3%) választotta azt, hogy újdonság neki ez a felvetés („erről még nem hallottam, ezen még nem gondolkoztam”), amely meglehetősen kevés ahhoz képest, hogy a téma mennyire nincs benne a köztudatban.

1. A műkincspiac egyfajta hálózatos jelenségnek tekinthető, ahol egyfajta logisztikai láncolat mutatható ki a tárgy eltulajdonítója és a végfelhasználó gyűjtő között.

256 válasz

2. állítás

„A valódi fizetőképes kereslet hiánya miatt a hazai régészeti műkincspiac erőteljesen kötődik a külföldhöz.”

Ennél a kérdésnél szintén egy valószínűleg teljes mértékben igaz állítást tettem. Az állítást azonban az adat- és információhiány miatt nem sikerült a disszertációban tudományosan igazolni, továbbra is sejtés maradt, amelyet az esettanulmányok ugyan sejtetnek, de az ismert esetszám annyira alacsony, hogy nagyobb horderejű kijelentést nem lehetett tenni.

A válaszadók két markáns csoportra oszlottak ennél a kérdésnél.

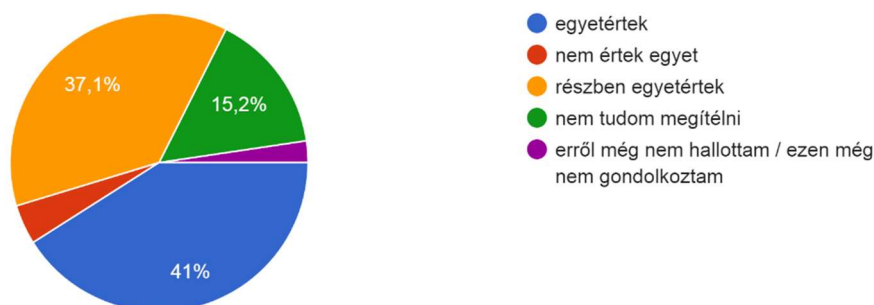
105 fő (41%) teljesen egyetértett az állítással, míg 95 fő (37,1%) csak részben, fenntartásokkal értett egyet vele.

Teljesen elutasította az állítást és ezzel a helyi gyűjtést tartotta meghatározónak, egy régészeti érdeklődésű, tőkeerős hazai gyűjtői kört feltételezve 11 fő (4,3%).

Sokaknak van erről a kérdésről véleménye és csak 39 fő (15,2%) volt, aki azt válaszolta, hogy nem tudja megítélni. Meglepő volt számomra, hogy csak 6 fő (2,3%) volt olyan, akinek teljesen újdonság volt ez a kérdésfelvetés.

2. A valódi fizetőképes kereslet hiánya miatt a hazai régészeti műkincspiac erőteljesen kötődik a külföldhöz.

256 válasz

3. állítás

„A kapcsolódás a nemzetközi műkincspiachoz közvetlen; megvannak a bejártatott útvonalak és kapcsolódási pontok. A magyar áru eljut a legnagyobb presztízsű árverésekre és gyűjteményekbe.”

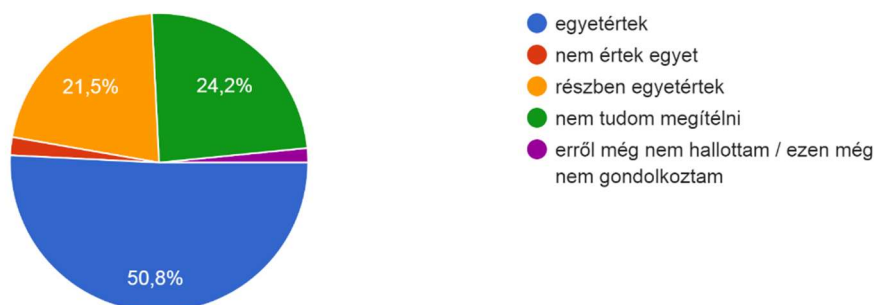
A 3. állítás az előzőhöz hasonlóan szintén egy olyan hipotézis, amely igaz lehet, de nagyon kevés az esettanulmány, amelyet fel lehet használni. Közvetetten azonban vizsgálható, így nagy valószínűséggel igaznak, vagy részben igaznak tekinthető.

A válaszadók több mint fele, 130 fő (50,8%) teljes mértékben elfogadta ezt az állítást, a részben egyetértőkkel pedig ez a számarány már $50,8+21,5=73,3\%$, számszerűsítve ez $130+55=185$ fő. Vélekedésemet, vagyis hogy ez az állítás igaz, vagy részben igaz, a válaszadók háromnegyedének véleményét is fedi.

Akik nem tudták ennek az állításnak helyes voltát megítélni, azok 62-en voltak (24,2%), amely reális egy ennyire információhiányos témakörnél.

Aki még sosem hallott erről, összesen 4 fő volt (1,6%), amely a Seuso-kincsek hányattatásainak sajtóhíreit figyelve még így is magas szám.

3. A kapcsolódás a nemzetközi műkincspiachoz közvetlen, megvannak a bejáratott útvonalak és kapcsolódási pontok. A magyar áru eljut a legnagyobb presztizsű árverésekbe és gyűjteményekbe.
256 válasz

4. állítás

„A hazai gyűjtők biztosan kevésbé kapcsolódnak a szervezett bűnözéshez, mint pl. a Balkánon. Sőt, nincs is kapcsolata a régészeti gyűjtésnek a szervezett bűnözéssel Magyarországon.”

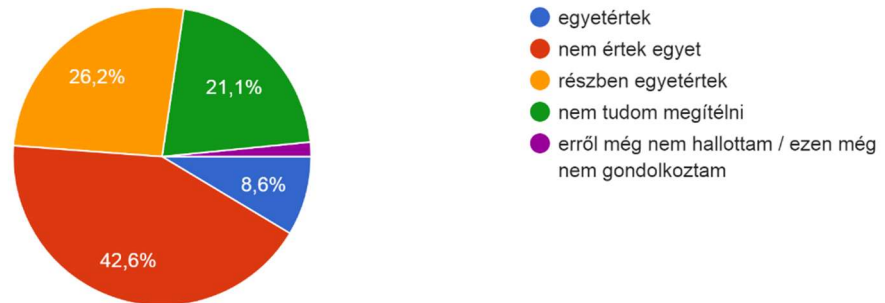
A 4. állításban van egy kis gondolati csavar. Az első felét egy olyan szakember nyilatkozta magáninterjúban, aki azon kevesek egyike, akik napi szinten kerülnek konkrét ügyekkel kapcsolatba. Az állítás második mondata a szervezett bűnözés szakirodalmának ismeretében anakronizmus, az illegális műkincskereskedelem elméleti mechanizmusát ismerve pedig ilyen feltételezni naivitás lenne. Az állítás ismertetésével arra voltam kíváncsi, hogy a témakörrel napi szinten kapcsolatba nem lévők hogyan vélekednek arról, milyen erős szálai lehetnek Magyarországon a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelmének a komolyabb, szervezett bűnözői körökkel.

A válaszadók közel fele, 109 fő (42,6%) nem is hiszi el, hogy nincs kapcsolat a szervezett bűnözéssel. Ide sorolhatók véleményem szerint a részben egyetértők (67 fő, 26,2%) és azok is, akik nem tudják megítélni a kérdést (54 fő, 21,1%), mivel minimálisnak tekinthető az információáramlás - érthető okokból - a nyilvánosság felé (pl. a Seuso-kincs esetében csak az 1980 körüli szálakat ismerjük, de arról is csak keveset tudunk). Így összeadódik a $42,6+26,2+21,1\%=109+67+54=230$ fő, amely kb. ugyanazt gondolja, de nincs elég ismerete róla, csak feltételezései és esetleg abból származó véleménye van.

22 fő, 8,6% gyakorlatilag egyetértett azzal, hogy a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelme egy bagatell probléma, amelynek nincs a komolyabb bűnözéssel kapcsolata. Összesen 4 fő (1,6%) volt az, aki ezeken a szálakon nem gondolkozott még el komolyabban.

4. A hazai gyűjtők biztosan kevésbé kapcsolódnak a szervezett bűnözéshez, mint pl. a Balkánon. Sőt, nincs is kapcsolata a régészeti gyűjtésnek a szervezett bűnözéssel Magyarországon.

256 válasz

5. állítás

„A műkincspiac útvonalai legalább részben megegyeznek a szervezett bűnözés tudományos elméletének megfelelően az illegális drogvonallal Magyarországon is.”

Az állítás megfogalmazásakor az volt a feltevésem, hogy a válaszadóknak kb. a fele nem fogja tudni megítélni, hogy melyik a helyes válasz és magas lesz majd azok száma, akiknek ez az állítás már feltevésében is annyira új, hogy még sosem gondolkoztak el rajta korábban.

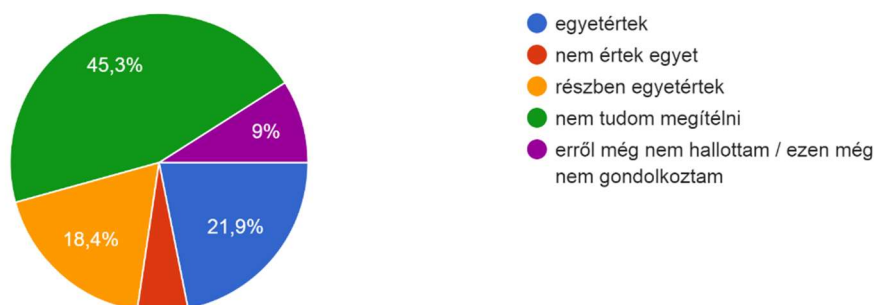
A beválási arány elég jó volt, a válaszadók közel fele, 116 fő (45,3%) válaszolt valóban úgy, hogy nem tudja megítélni, akik mellé becsatlakozik 23 fő (9%), aki szintén nem tudott véleményt formálni a kérdésről. Ez együtt már több mint a válaszadók fele (45,3+9=54,3%, azaz 116+23, összesen 139 fő), amely megfelelt a várakozásoknak. Ezt a két témát magyar nyelvű cikkben, magyar kontextusban ismereteim szerint még nem kapcsolta össze korábban senki, amely így egy meglepő hatású állítást eredményezett a kérdőívet kitöltők számára.

A véleményt formáló 117 fő (45,7%) közül az állítással részben (47 fő, 18,4%) vagy teljes mértékben (56 fő, 21,5%) egyetértők száma magas volt. Köszönhető ez annak is, hogy az állításban szinte „sugalmazott” volt a helyes megoldás (az állítás szövegében: „tudományos elméletének megfelelően”).

Az egyet nem értők 14-en voltak (5,5%). Azok tartozhattak e csoportba, akik elbagatellizálják a problémát, nem tekintve a droghoz hasonlóan fajsúlyos bűnügyi kategóriának a témát, vagy éppen van valamilyen más információjuk, vagy mindettől függetlenül egyszerűen csak így ítélték meg az állítást.

5. A műkincspiac útvonalai legalább részben megegyeznek a szervezett bűnözés tudományos elméletének megfelelően az illegális drogútvonallal Magyarországon is.

256 válasz

6. állítás

„A magyar rendészeti eszközrendszer (az egymással együttműködő hatóságok és a jogi szabályozás) gyenge a régészeti korú kulturális javak védelme érdekében vívott harcban.”

Ez az állítás egyfajta toposz, közös „kesergési alap” a magyar régészek között. Az a magyar régészek gyakorlatilag konstans percepciója minimum az elmúlt tíz évben, hogy a magyar régészet szinte eszköztelen a régészeti korú kulturális javak védelme érdekében folytatott harcban, hogy a sikerek csak tüneti kezelések, kirakatsikerek, amelyek az alapproblémákat nem oldják meg, hogy hiába a gyakori jogi beavatkozás, mindez túl kevés. Várom az az volt, hogy a válaszadók egy meghatározó része igennel, vagy részben igennel fog válaszolni és kevesen lesznek olyanok, akik a jelenlegi rendszert minden tekintetben elfogadhatónak, hatékonyak találják.

A válaszok a várakozásnak megfelelőek voltak, sőt, annál is megerősítőbbek. 175 fő (68,4%) teljesen egyetértett vele és további 48 fő (18,8%). Együttesen tehát a válaszadók 87,6%-a (175+48=223 fő) gondolja úgy, hogy részben, vagy gyökeresen változtatásokra van szükség. Tíz fő (3,3%) véli úgy, hogy a jelenlegi rendszer megfelelő és hatékony.

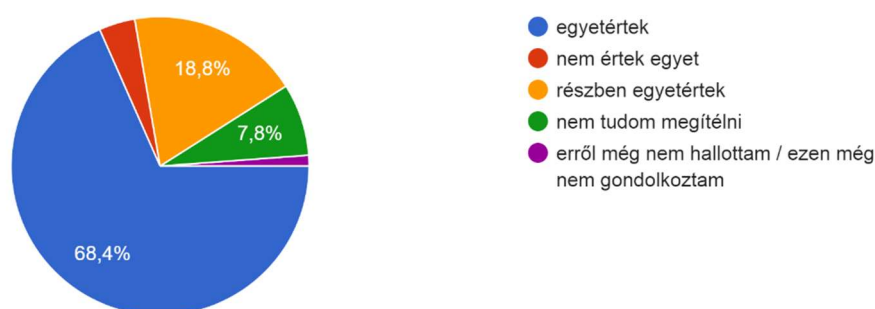
Emellett 20 fő (7,8%) döntött úgy, hogy nem tudja megítélni és 3 fő (1,2%) az, aki nem gondolkozott el komolyabban ezen a kérdésen.

A bevezető 6. kérdésében 86 fő válaszolta azt, hogy ő régész (másutt viszont 82, illetve 81, amely elég nehezen értelmezhető). A bevezető 3. kérdésében 80-an jelölték meg azt, hogy ők olyan civilek, akiknek a fémkeresőzés a hobbi. Ha összevetjük ezt a két adatot a 223 fővel, akik régésznek vagy fémkeresősnek vallották magukat a bevezetőben (80+86=11 fő), akkor látható, hogy még a két csoportnál is nagyobb hányad véli úgy, hogy kisebb, vagy átfogó

változtatásokra van szükség. Még az igennel válaszoló egyetértők (vagyis a teljes változást akarók, 175 fő) is többen vannak a két csoportnál. Számomra a legérdekesebb annak a tíz főnek a véleménye, akik nem érzik gyengének a régészeti ágazat rendészeti érdekérvényesítő képességét és lehetőségeit.⁷⁴⁷ Akik nem tudják megítélni, vagy el sem gondoltak még ezen a kérdésen, azok 20 fő (7,8), illetve 3 fő (1,2%) voltak. Ez összesen 23 fő kb. 10% az összes válaszolóhoz képest, amely átlagosnak tekinthető.

6. A mai magyar rendészeti eszközrendszer (az egymással együttműködő különböző hatóságok és a jogi szabályozás) gyenge a régészeti korú kulturális javak védelme érdekében vívott harcban.

256 válasz

7. állítás

„A környező országokhoz képest a magyar régészeti lelőhelyek bolygatottabbak, nagyobb mértékben kirablottak.”

Az állítás beugratós, ilyen statisztikát elemző cikk ugyanis a nyilvántartott lelőhelyek összességére vetítve nem készült sem nálunk, és tudtommal a környező országokban sem.

A magyar viszonyokat tekintve azonban mégis van adatunk, sőt, naprakész adatunk is: a Miniszterelnökség közhiteles régészeti lelőhely-nyilvántartásában, az IVO-ban.⁷⁴⁸ Az IVO-ban a mai napon, a 2022. január 8.-i állapot szerint a 62111 nyilvántartott régészeti lelőhelyből 36348 a bolygatott lelőhelyek száma, ami igen rossz, 58,5 %-os bolygatottsági arányt jelent.

Állításom megtételével arra voltam elsősorban kíváncsi, hogy a legendás magyar depressziós hajlam, a helyzet negatív túlértékelése mennyire jelenik meg ebben a témakörben. A válaszadók közül 111 fő (43,4%) véleményem szerint nagyon becsületesen úgy vélte, hogy ő ezt nem tudja megítélni. Csak 31 fő (12,1%) gondolta úgy, hogy nálunk ez is rosszabb, mint

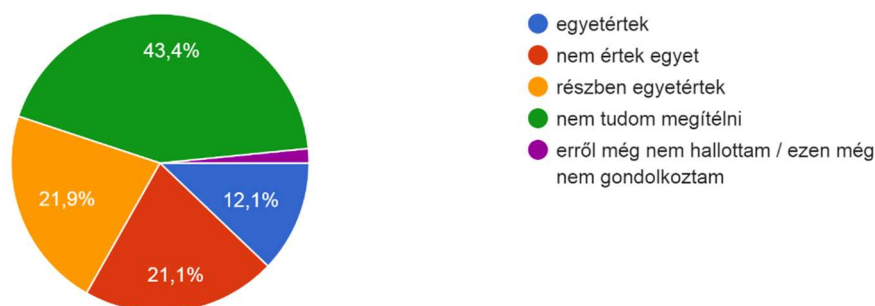
⁷⁴⁷ Hogy milyen szintű problémák és forráshiány van a magyar örökségvédelemben, arra csak egyetlen példát szeretnék említeni. A HEREIN rendszerben, az Európa Tanács hivatalos örökségvédelmi adatbázisában Magyarország anyagában a Forster Központ neve szerepel, amely 2016. dec. 31.-én megszűnt, valamint a KÖH email címe van megadva, amely 2012. szept. végén szűnt meg: ANONYMUS 2014a.

⁷⁴⁸ Az IVO felülete a Miniszterelnökség engedélyével, jelszavas belépés után tekinthető meg. <https://ivo.lechnerkozpont.hu/>

másutt és további 96 fő (21,9%) értett az állítással részben egyet, ami véleményem szerint ennek a magyar depressziós hajlammak a jele. Az állítással egyet nem értők (54 fő, 21,1%) nem tudom, pontosan mire alapozzák véleményüket, mert bár kósza hírek évek óta terjengenek régész és fémkeresős körökben is a környező országok lelőhelyeinek állapotáról, hivatalos statisztikákat nem ismerünk. Négy fő (1,6%) azt jelölte meg, hogy erről a kérdéstről még nem gondolkodott el komolyabban, amely átlagos aránynak tekinthető.

7. A környező országokhoz képest a magyar régészeti lelőhelyek bolygatottabbak, nagyobb mértékben kirablottak.

256 válasz

8. állítás

„A műkincspiaci áraknak az ezredforduló óta tartó felívelését a koronavírus járvány okozta gazdasági recesszió (visszaesés) csak tovább fogja növelni.”

Ezt az állítást két ok miatt illesztettem be a kérdőívbe. Az egyik, hogy a koronavírus járvány hatásairól a műkereskedelemre már több éve megjelentek az első elemző cikkek, amelyek azonban magyarul még kevesek számára olvashatóak, mivel a régészeti közösség ezeket a sajtóorgánumokat nemigen olvassa, nem is nagyon fordítanak belőle a régészeti közönség internetes felületeire és egyéb sajtóorgánumaiba kerülő cikkeket.⁷⁴⁹ Ezek a cikkek egyöntetűen azt írják, hogy a járvány egyfajta gerjesztő hatással volt a műkincses piacra, nőtt a gyűjtői vásárlások és a befektetések száma is. Vagyis az állítás megtételével közvetetten arra a két dologra kérdeztem rá, hogy 1.) vannak-e a magyar régészet iránt érdeklődőknek a piaci mozgásokról ismeretei és 2.) azok reálisak-e?

A válaszadók 42,2 %-a, 108 fő becsületesen azt írta, hogy nem tudja megítélni a helyes választ. 82 fő (32%) valószínűleg logikai úton, de helyesen kikövetkeztette a recesszió gerjesztő

⁷⁴⁹ Pl. a vezető internetes műkereskedelmi folyóirat, a régészeti cikkeket is rendszeresen tartalmazó www.theartnewspaper.com cikkeit, elsősorban festmények és 19-20. századi iparművészeti tárgyak témáiban rendszeresen elemzi a www.mutargy.com, valamint ír róla a *Műértő* című folyóirat is. Az online *Art Newspaper*-en már 2020 vége felé megjelentek az első komolyabb tematikus covid-cikkek, amelyek a járványnak a műtárgyas piacra gyakorolt hatását vizsgálták.

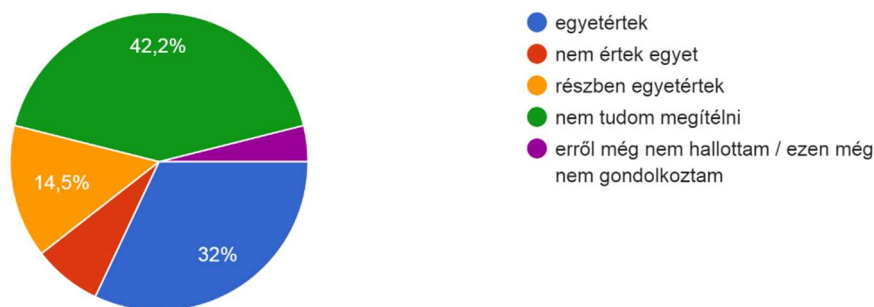
hatását, 37 fő (14,5%) ezzel részben egyetért, amely valószínűleg szintén logikai úton a fizetőképes kereslet szűkülésére utal, amely hasonlóképpen helyes logikai következtetés.

Az egyet nem értők köre 19 fős volt (7,4%), aki valószínűleg kevésbé érti a piac gazdasági logikáját.

10 fő (3,9%) nem tudott hozzászólni a témához.

8. A műkincspiaci áraknak az ezredforduló óta tartó felívelését a koronavírus járvány okozta gazdasági recesszió (visszaesés) csak tovább fogja növelni.

256 válasz

9. állítás

„A régészeti korú tárgyakat kínáló aukciós oldalak az internetes bűnözést segítik elő, mert a hatóságoknak nincs elég kapacitása ezeket szorosan követni.”

Az állítás megtételével arra voltam kíváncsi, hogy a régészeti, a rendészeti és a fémkeresős közbeszédben egyaránt jelen lévő közvélekedés arról, hogy az aukciós oldalak problémásak, mennyire hangsúlyosan jelenik meg véleményként egy kérdőíves kutatásban.

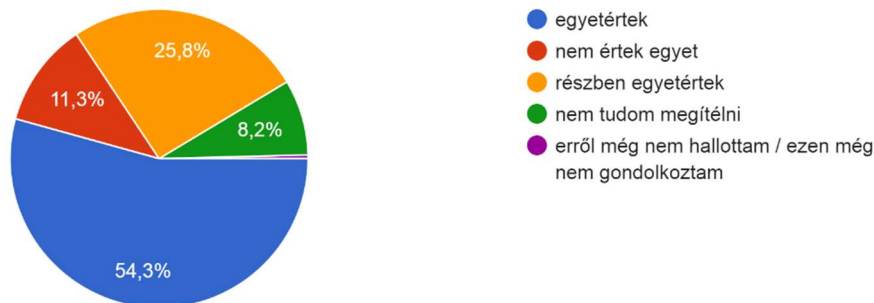
A válaszadók egy markáns csoportja, 139 fő (54,3%) teljesen egyetért ezzel a megállapítással és további 66 fő (25,8%) részben egyetért vele. Együtt ez egy $54,3+25,8=80,1\%$, 205 fő. Ez jóval nagyobb, mint a régészek és a fémkeresősök együttes száma (168 fő) és azt mutatja, hogy a nagyobb nyilvánosság is tisztában van ennek a jelenségnek a veszélyeivel.

29 fő (11,3%) nem lát nagyobb problémát ebben a jelenségben – indokaikra, véleményükre kíváncsi lennék.

Egyetlen fő (0,4%) válaszolta azt, hogy erről a problémáról még nem hallott és 21 fő (8,2%), hogy nem tudja megítélni a jelenség veszélyességét, amely legalább részben az információhiányból fakadhat.

9. A régészeti korú tárgyakat kínáló aukciós oldalak az internetes bűnözést segítik elő, mert a hatóságoknak nincs elég kapacitása ezeket szorosán követni.

256 válasz

10. állítás

„A fémkereső műszerek legális piaca, a jelenlegi törvényi szabályozás a bűnözést, vagyis a magáncélra történő kincskeresést nem gátolja.”

A disszertációban nincs kibontva ez a téma, mivel ennek kifejtése az elméleti alapok lefektetése után egy következő kutatási feladat (lehet) és a disszertáció egyelőre csak az elméleti alapok lefejtésére tehet kísérletet.

A válaszadók több mint fele, 135 fő (52,7%) teljesen egyetértett, és újabb 71 fő (27,7%) részben egyetértett az állítással, amely arra utal, hogy $52,7+27,7=80,4\%$ véli úgy, hogy a jelenlegi szabályozás kisebb-nagyobb mértékben elhibázott. Ez az arány majdnem pontosan fedi (80,4%; 80,1%) az előző kérdésre adott egyetértő és majdnem teljesen egyetértő válaszokat.

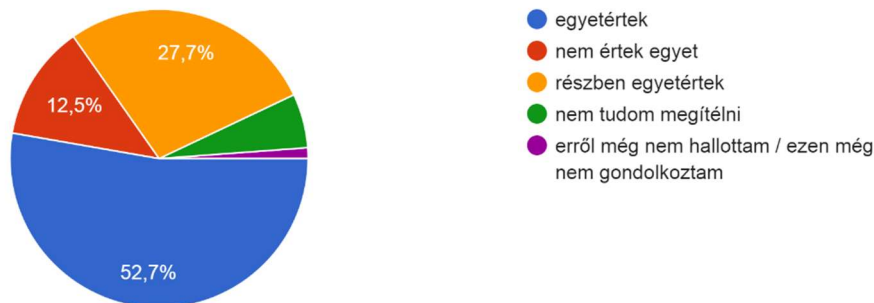
Ezt annak fényében nehéz tudomásul venni, hogy a jelenlegi törvényi szabályozás meglehetősen szigorú a fémkeresősökkel szemben, mivel a törvényalkotó 2018-ban úgy ítélte meg a helyzetet, hogy drasztikus szigorításra van szükség. Úgy tűnik, hogy az azóta eltelt évek és a társadalmi elégedettség nem igazolta ezt a szándékot kellőképpen.

32 fő (12,%) valószínűleg úgy érzi, hogy ez a szigorítás segített tett a törvényt nem tisztelő fémkeresősök ellen folytatott küzdelemben, amelynek van igazságalapja, még akkor is, ha nehéz a helyzet.

15 fő (5,9%) nem tudta megítélni az állítás helyességét, míg 3 fő (1,2%) ezen a kérdésen még nem gondolkozott el komolyabban, vagyis 15+3:18 fő nem tudott véleményt formálni a kérdésben. Valószínűleg azért, mert nem látnak rá a napi, illetve a rendszer szintű hazai régészeti problémákra.

10.) A fémkereső műszerek legális piaca, a jelenlegi törvényi szabályozás a bűnözést, vagyis a magáncélra történő kincskeresést nem gátolja.

256 válasz

11. állítás (kérés/feladat)

„Kérem, hozzávetőlegesen becsülje meg, hogy a magyarországi civil (vagyis nem régész) fémkeresősök hány százaléka megbízható, erkölcsileg teljesen feddhetetlen, aki semmilyen körülmények között nem tenne el magának régészeti leletet, ha ilyet találna!”

Ez a kérdés, kérdés egy becsléskészítésre vonatkozó feladat. A régészek, a rendészek, a hazai régészettel foglalkozó jogászok és rendőrök között egymásnak nagyon ellentmondó véleményeket hallani arról, hogy hány százaléka lehet a hazai civil fémkeresősöknek becsületes vagy inkorrekt. Az interjúk, illetve kötetlen beszélgetések során szerzett tapasztalataim alapján úgy látom, hogy legnegatívabban a rendőrök látják ezt a kérdést, utánuk következnek a fémkeresősök, majd a régészek és végül a legoptimistábbak a jogászok.

A beérkezett 256 válasz közül ennek a legtarkább a diagramképe.

Teljesen elutasító volt 3 fő (1,2%), aki úgy véli, egyik sem becsületes.

Ennél csak egy árnyalattal pozitívabb az a kör, aki azt mondja, hogy 1%-uk minden körülmények között becsületes: erre 24 fő (9,4%) tippelt.

Aki szerint 5% ilyen becsületes, az 34 fő (13,3%).

Egy viszonylag nagyobb csoport, 43 fő (16,8%) véli úgy, hogy 10% a becsületesek aránya. 20%-ot tart becsületesnek 23 fő (9%), 30%-ot 30 fő (11,7%).

A civil keresősök felét tartja becsületesnek 46 fő (18%).

90%-ukat becsületesnek tartja összesen 14 fő (5,5%).

38 fő (14,4%) nem tudta megítélni.

1 fő (0,4%) volt az, aki nem gondolkozott még el ezen a kérdésen a magyar régészettel összefüggésben.

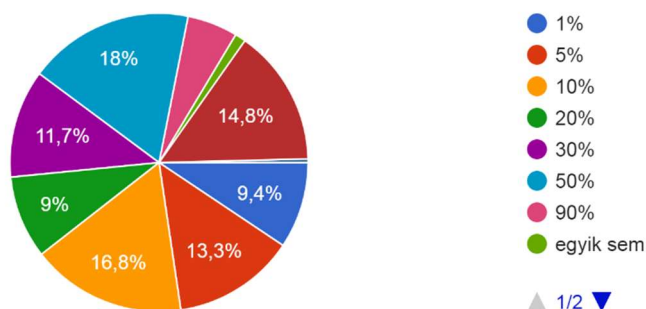
A teljes elutasítás riasztó. Mint ahogy az is, hogy 1 és 30% közötti elutasítottsági arányra tippelt a válaszadók közül $3+24+34+43+23+30=157$ fő, a válaszadóknak jóval több, mint fele

(1,2+9,4+13,3+16,8+9+11,7=61,4%). Ez azt jelenti, hogy a közvélekedésben erősen jelen van ez a negatív vélekedés. Gyakorlatilag minden 2-3 olyan ember, aki a régészettel kapcsolatba kerül, azt gondolja, hogy a fémkeresősök fele sem becsületes, nem megbízható, csak kb. negyedük.

Ezt komoly bizalmi válságnak érzem. Különösen annak fényében, hogy olyan fémkeresős csoportban, illetve a Magyar Régész Szövetségben futtattam meg a kérdőívet, amelynek tagjai között számos együttműködés zajlik jelenleg is, ahol a civil keresős szabályos szerződés keretében dolgozik egy adott múzeumnak. Biztos az is, hogy maguk a fémkeresősök között is egy erős bizalmi válság van egymás felé; az alacsony számok azt mutatják, hogy csak egy nagyon szűk kört és benne magukat tartják becsületesnek, másokat nem.

A legaggasztóbb, hogy a válaszadók majdnem 10 %-a, 24 fő tippelt arra, hogy csak 1%-uk becsületes. Biztos vagyok benne, hogy ezt a bizalmi válságot meg kell oldani a tovább lépéshez, Például egy olyan nyilvántartás vezetésével, amely a rendőrségre van bekötve, ahol minden civil keresősnek saját internetes „kartotékja”, adatlapja van, amelyen a pozitív és negatív vélemények egyaránt szerepelnek. Ez nagyon fontos - a jó hűségét, becsületességét megjutalmazni, engedni dolgozni, kutatni a régésszel együtt, a károsakat számontartani és kiszűrni, leválasztani a becsületesekről. Hiszen éppen a fémkeresős civilek azok, akik felpezsdítik a múzeum életét, rajtuk keresztül több látogató vonzható be, valamint ők azok, akik kapcsolataikon keresztül olyan illegális hálózatokra láthatnak rá, amelyekre a rendőrség vagy a régész nem. Világszerte az illegálisan mozgó, a műkereskedelem áramlásába bekerülő új régészeti leletek jelentős része fémkereső műszer segítségével kerül elő, ezért a fémkeresősök szerepe kiemelten fontos a régészeti korú tárgyak és leletek illegális kereskedelme elleni fellépésben.

11.) Kérem, hozzávetőlegesen becsülje meg, hogy a magyarországi civil (vagyis nem régész) fémkeresősök hány százaléka megbízható, erkölcsile...ne el magának régészeti leletet, ha illet találna!
256 válasz

12. állítás

„A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára az illegális cselekmények (lelőhelyrongálás, régészeti leletek illegális kereskedelme) visszaszorításában.”

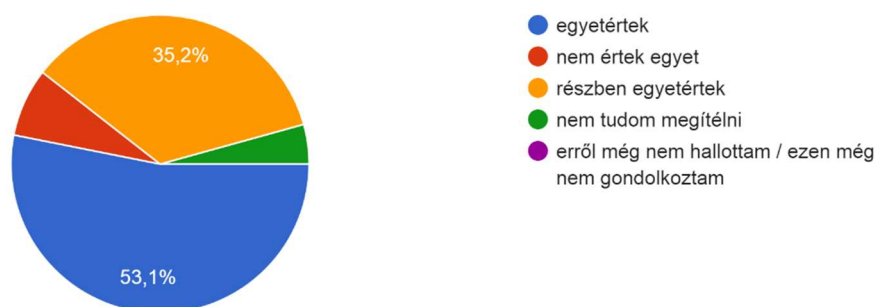
A magyar régészet a szakmai közvélekedés szerint évek óta meglehetősen eszköztelen. Sokan úgy gondolják, hogy a médiamegjelenés, a közvélemény figyelmének ráirányítása a régészetre a rendészeti eszközrendszer javítása, fejlesztése mellett a másik kitörési lehetőség. Hasonlóképpen, a civil önkéntesek bevonása a régészeti munkába, vagyis a közösségi régészet szintén a magyar régészet megerősödését segítené elő sokak szerint.

A válaszadók több mint fele, 136 fő (53,1%) teljes mértékben egyetértett, további 90 fő (35,2%) részben egyetértett ezzel az állítással. Ez összesen $136+90=226$ fő, amely 88,3%-os támogatottságot jelez.

A fennmaradó 30 fő közül 19 fő (7,4%) volt elutasító, valószínűleg a közösségi régészettel kapcsolatban, amely elsősorban az idősebb régészek, illetve a rendőrök és néhány fiatalabb régész álláspontját tükrözi. Erre a rétegre utalnak a kérdőíves adatok is: 12 fő vallotta magát 66 évnél idősebbnek, 13 fő nyugdíjasnak és 4 rendésznek (valamely rendészeti szervezet tagjának). Senki nem jelölte meg azt, hogy még nem gondolkozott el ezen a kérdésen.

Csak 11-en (4,3%) válaszolták azt, hogy nem tudják megítélni az állítás helyességét.

12.) A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára az illegális cselekmények (lelőhelyrongálás, régészeti leletek illegális kereskedelme) visszaszorításában.
256 válasz

13. állítás

„A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára a lakosság szemléletformálásához.”

Ez az állítás az előző, 12. számú állítás párja. Feltételezésem szerint kb. ugyanazoknak a választási preferenciáknak kell megjelennie a válaszadók között, mint az előző kérdésnél,

hiszen a két állítás logikailag is összefügg egymással. Az állítás a válaszadóknak a témakörhöz kapcsolódó logikus gondolkodását méri.

Meglepő módon a válaszadók jóval nagyobb hányada, 195 fő (76,2%) értett egyet teljes mértékben az állítással. Ez már önmagában is jóval több, mint az előző, 12. számú állításra adott 136 egyetértő válasz.

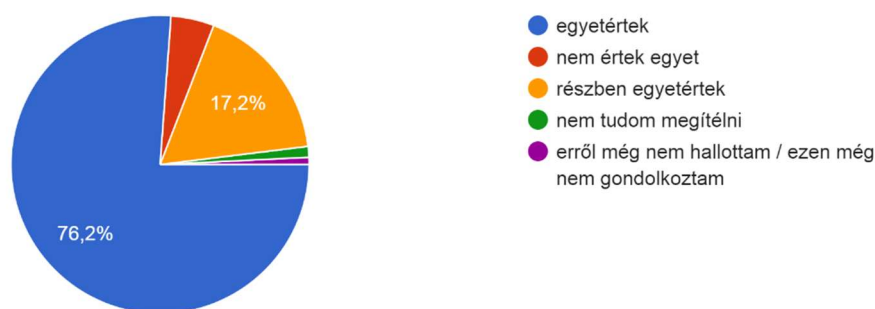
A részben egyetértők száma 44 fő (17,2%) volt. A két csoportot összeadva $76,2+17,2=93,4\%$ -os támogatottságot kapott az állítás, $195+44=239$ fő teljesen, vagy részben meghatározónak, fontosnak tartja a közmédia és a „civil régészek”, vagyis a közösségi régészet szerepét a lakossági szemléletformálásban. Ez a lakosság felé fordulás világszerte megfigyelhető a régészetben és több évtizedes hagyománya van, amely Közép-Európában is egyre meghatározóbbá válik. Éppen a régészet eszköztelensége miatt is: a nagyberuházásokkal, a nagyberuházások és a nagybefektetők miatti hátrányos törvénymódosításokkal szemben a régészet kénytelen a nyilvánosságához fordulni, ezzel kívánva erkölcsi fegyverként használni a kulturális örökségvédelem, mint „civilizációs erény” eszmeiségét. Ez nem közép-európai sajátosság, hanem átvétel: a nyugat-európai kulturális örökségvédelem is hasonló védekezési mechanizmusokat használ a túlzásokba eső nagyvárosi urbanizációval és a nagyberuházásokkal szemben évtizedek óta.

Az állítással egyet nem értők számomra a legérdekesebb csoport: ők 12 fő (4,7%), akiknek az érvelésére kíváncsi lennék. Valószínűnek tartom, hogy itt is a közösségi régészet szerepeltetése az állításban váltotta ki az elutasítást. Az előző, nagyon hasonló igazságtartalmú állításnál még 19 fő volt elutasító; ezek száma apadt most le 12-re.

Nagyon kevesen, hárman (1,2%) vélték úgy, hogy nem tudják megítélni az állítás helyességét. 2 fő (0,8%) nyilatkozott úgy, hogy nem foglalkozott még ezzel a kérdéssel.

13.) A közmédia és a közösségi régészet lehetőség és eszköz a magyar régészet számára a lakosság szemléletformálásához.

256 válasz

13+1. állítás

„Mit gondol arról, hogy szükség lenne-e a rendőrségen belül olyan szervezeti egységre, amely kifejezetten az illegális műkincskereskedelemmel, azon belül a régészeti korú tárgyak és leletek védelmével is foglalkozik?”

Az utolsó állítás kifejezetten beugratós. Az érdekelt, hogy az 1998-tól létező, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Irodájához tartozó Műkincsvédelmi Alosztályt mennyire ismeri a hazai szakmai közvélemény; azok, akik a hazai régészettel kapcsolatba kerülnek. Az állítást és a lehetséges válaszvariációkat úgy fogalmaztam meg, hogy abból ne derüljön ki egyértelműen, hogy van-e ilyen szervezet vagy nincs.

Mivel az elmúlt tíz évben a Műkincsvédelmi Alosztály ha nem is rendszeresen, de többször beszámolt sikeres felderítésekről, valamint a Seuso-kincs hazahozatalánál is kapott némi sajtónyilvánosságot, ezért az volt a vélekedésem, hogy a válaszadók jelentős része olyan választ fog nyomni, amelyből kiderül, hogy ismeri az Alosztály létezését és jól vagy rosszul, de működő, hosszú ideje folyamatosan működő egységnek tekinti.

Ezzel szemben a válaszadók közül 154-en (60,2%) úgy véli, hogy „erre nagy szükség lenne” vagyis kvázi feltételezi, hogy még nincs ilyen szervezeti egység. Ez döbbenetes arány, tekintve, hogy a kitöltőknek ebbe a 60,2%-ába biztosan beleesnek régészek is - pedig nekik hivatalból tudniuk kellene, hogy van ilyen egység, akikhez ők bejelentést tehetnek.

Ha nem is tudja a régész, vagy a régészet ügye iránt érdeklődést mutató civil, hogy van ilyen szervezeti egység, akkor kapcsolatba sem akart vele eddig kerülni, vagyis a civil-rendészeti tematikus (régészettel kapcsolatos) érdemi kommunikáció 60% számára gyakorlatilag nullának tekinthető. Ez azért problémás, mert a civil szférát, a nyilvánosság erejét, a közmédiát, a közösségi régészetet a válaszadók száma fontosnak ítéli meg és valódi segítségnek tartja. Ezzel szemben a rendőrség felé olyan szinten nem nyitott, vagy olyan szintű információhiányban szenved a civil szféra, hogy a létezéséről sem tud egy fontos, a szakmájához vagy érdeklődéséhez köthető szervezeti egységnek.

5 fő (2%) úgy véli, hogy volt ugyan ilyen önálló egység, de jelenleg sajnos már nincs. Ennek a „beugratásnak” öten dőltek be. Ilyen opciót azért határoztam meg, mert kíváncsi voltam, hogy Vukán Béla alezredes úr 2019-es nyugdíjazása után hányan gondolják azt, hogy akkor a szervezeti egység is megszűnt, hiszen az alezredes jellegzetes nevét már nem hallani a sajtóban, mint korábban évente egy-két esetben.

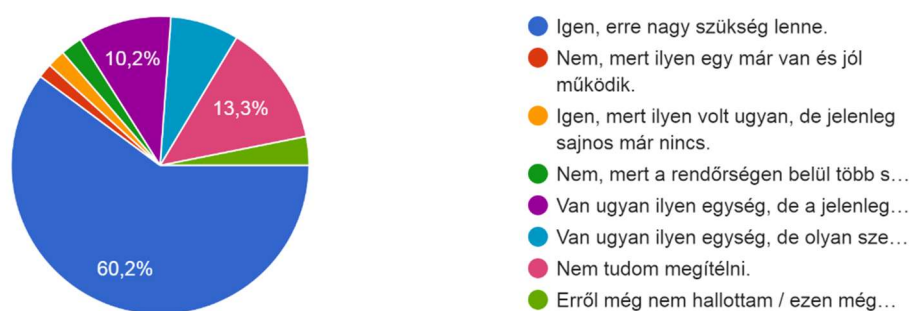
Egy elég széles sávnak, 34 főnek (13,3%) olyan kevés az ismerete a témáról, hogy megítélni sem tudja, melyik választ kellene megjelölnie.

8 fő (3,1%) egyáltalán semmit nem tud erről a témáról, még el sem gondolkozott rajta. Ez együtt 34+8=42 fő (13,3+3,1=16,2%), ami szintén riasztó, tekintve, hogy a régészet egy olyan témakör, amelyben a visszaélés, azaz a jogellenes eltulajdonítás, a bűnelkövetés lehetősége szinte „borítékolva van”.

Csak 4 fő (1,6%) véli úgy, hogy – a valóságnak megfelelően - van egy ilyen létező szervezeti egység és jól is működik. Csak további 6 fő (2,3%) jelölte meg a másik helyes választ, vagyis hogy „a rendőrségen belül több szervezeti egység is foglalkozik ezzel a témával és van csak kifejezetten ezzel a témával foglalkozó egység”.

Azaz összesen 4+6=10 fő (1,6+2,3=3,9%) van tisztában a valósággal, amely véleményem szerint a rendészeti kommunikáció nagyfokú elégtelenségére utal. Ha tekintetbe vesszük, hogy a bevezető rész 4. kérdésében négyen jelölték meg, hogy a rendészetben dolgoznak, ez a szám alig több annál, amely szintén elég elszomorító. Gyakorlatilag szinte csak a rendőrök vannak tisztában a saját kompetenciájukkal és szervezeti felépítésükkel, a kívüllágának még felületes ismeretei is alig vannak erről. Még azoknak sincsenek, akiknek pedig lennie kellene ahhoz, hogy a rendőr elég információhoz jusson a hatékony munkavégzéshez, mert az információ a sikeres nyomozati munka egyik meghatározó alapja. Mint ahogy a régészeknek is szüksége lenne a rendőrség támogatásához a régészeti lelőhelyek és leletek védelme érdekében, feltéve, ha igénybe venné, vagy egyáltalán tudna róla.

13.+1.) Mit gondol arról, hogy szükség lenne-e a rendőrségen belül olyan szervezeti egységre, amely kifejezetten az illegális műkincskereskedelem...korú tárgyak és leletek védelmével is foglalkozik?
256 válasz

A kutatás lezárásának ideje: 2022. február 8.

A kézirat lezárásának ideje: 2022. július 12.

Dr. Hudák Krisztina Eszter

Szerzői jogi nyilatkozat

Alulírott, Dr. Hudák Krisztina Eszter (Neptun kód: HGBWAB) büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a „*Régészeti leletek illegális feltárásának és kereskedelmének megakadályozása*” című, a Nemzeti Közsolgálati Egyetem rendészettudományi doktori képzésén benyújtott jelen doktori értekezés saját szellemi tevékenységem eredménye, az abban hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogokra vonatkozó jogszabályoknak megfelelően történt, a benne foglaltak más személyek jogszabályban rögzített jogait nem sértik.

Budapest, 2022. július 19.

Dr. Hudák Krisztina Eszter